This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

NEDL TRANSFER
HN 765L -

125.5

KPC 1104.1

1104 — 1

LIVRARIA
DE
PALHA
N.º 1104
EST. C. 1
2

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

Fr. B^meu De S. Joze.

M. ANNÆI
LVCANI
DE BELLO CIVILI,

PARS PRIMA,

Cum HVGONIS GROTII, FARNABII
notis integris & Variorum
ſelectiſſimis;

Accurante CORNELIO SCHREVELIO.

LVGDVNI,

Sumptibus CLAVDII BOVRGEAT, ſub
ſigno Mercurij Galli.

M. DC. LXX.

CVM PERMISSV.

KPC 1101 (1)

HARVARD COLLEGE LIBRARY
FROM THE LIBRARY OF
FERNANDO PALHA
DECEMBER 3, 1928

Illuſtriſſimo Ampliſſimóque

VIRO DOMINO

D. FRANCISCO DVGVÉ,

EQVITI CONSISTORIANO, Comiti ordinario in Lugdunenſi & Delphinatus Prouinciis, rei Iuridicæ, Politicæ, & Ærariæ Præfecto, &c.

PRÆPOTENTIS eloquio Lucani Pharſaliam tuis vt crederem præſidiis, VIR

ILLVSTRISSIME, quamvis me deuincirent innumeræ erga Ciuitatem noſtram paternæ tuæ ſollicitudinis argumenta; nonnullæ tamen ab hoc obſequentiſſimi animi mei ſpecimine rationes deterruerunt, horrendam quippe Romani populi ſtragem, nimiámque ferri licentiam oculis exponere pacis amantiſſimi quis ferat? quæ enim communicatio lucis ad tenebras? Verùm quandoquidem magis elucet boni alicuius perfectio dum exploratam habemus illius priuationem: hinc inſanam furentis in ſe-

ipſum populi huius rabiem à Lucano tam concinnè, támque eleganter deſcriptam, & accuratiſſimis noſtris mandatam typis intempeſtiuè Amplitudini tuæ conſecrare non exiſtimaui; cùm in hac bellorum Ciuilium ſerie habeant quod ſibi gratulentur Lugdunenſis Prouinciæ incolæ, ſe tantis malis minimè eſſe obnoxios, imò ſedatis omnibus perturbationibus, eſſe ſecuros; quia tuo ſtant ſuffulti præſidio, & tuo moderantur ingenio, Cui Typographiam omnibus mendis

expurgatam, ſéque ipſum lubenter deuouet,

AMPLITVDINIS TVÆ,

Addictiſſimus & obſequentiſſimus Cliens
C. BOVRGEAT.

CANDIDO ET BENIGNO
LECTORI,
S. P. D.

EN tibi, Lector, Lucanum, *in quo illuſtrando, quantum operæ & laboris adhibitum ſit, non aliunde rectius cognoſcere poteris, quàm ſi Editionem hanc cum aliis, quæ hactenus editæ ſunt, conferre velis: nam prima mihi cura fuit, Textum ipſum quàm emendatiſſimum exhibere, ex variis editionibus inter ſe collatis, ſed accuratiſſimus nobis videbatur, Clariſſ. nec non incomparabilis Viri,* H. Grotij; *quis enim dubitat à tanti nominis autore quid prodiiſſe, non ſatis amuſſitatum; & multis paraſangis præſtare; ideò & eius etiam veſtigia preſſimus. Inſuper etiam Variantes Lectiones in calce libri adjecimus, quas & Cl.* Grotius *magna diligentia & judicio ex Vett. Mſſ. collegit, deprompſit. Notas etiam ſummo ſtudio & labore ſelectas ex Variis exhibemus.*

libris præſcribitur, poteſt: *emendaturus, ſi licuiſſet, erat*. Exſtant eius & alij complures; vt, Iliacon, Saturnalia. Catacoſmon. Siluarum x. Tragœdia Medea imperfecta. Salticæ Fabulæ XIV. & Hippamata proſa oratione in Octavium Sagittam: & pro eo de incendio Vrbis. Epiſtolar. ex Campania. Non faſtidiendi quidem omnes: tales tamen, vt Belli Ciuilis videatur acceſſio.

TESTIMONIA ET IVDICIA DE LVCANO.

Lucanus ipſe de opere ſuo in VII.

HÆc & apud ſeras gentes, populóſque nepotum,
Siue ſua tantum venient in ſæcula fama;
Siue aliquid magnis noſtri quoque cura laboris
Nominibus prodeſſe poteſt, cùm bella legentur,
Speſque metúſque ſimul, perituráque vota mouebunt:
Attonitique omnes veluti venientia fata,
Non transmiſſa, legent, & adhuc tibi, Magne, fauebunt.

Et in X.

Inuidia ſacra, Cæſar ne tangere fama:
Nam, ſi quid Latiis fas eſt promittere Muſis,
Quantum Smirnæi durabunt vatis honores,
Venturi te méque legent: PHARSALIA *noſtra*
Viuet, & à nullo tenebris damnabitur æuo.

TACITVS

TACITVS Annal. XVI.

Mella, quibus Gallio & Seneca parentibus natus, petitione honorum abſtinuerat, per ambitionem præpoſteram, ut Eques Romanus Conſularibus potentia æquaretur. Simul acquirendæ pecuniæ breuius iter credebat per procurationes administrandis Principis negotiis. Idem Annæum Lucanum genuerat grande adjumentum claritudinis.

Idem x.

Et Lucanus Annæus, Plautiúſque Lateranus Conſul deſignatus, viuida odia intulere [conjurationi in Neronem.] *Lucanum propriæ cauſæ accendebant, quòd famam carminum eius premebat Nero, prohibueràtque oſtentare, vanus æmulatione.* Mox: *Lucanus, Quinctianúſque & Senecio diu abnuere. Pòſt promiſſa impunitate corrupti, quò tarditatem excuſarent, Lucanus Atillam matrem ſuam, Quinctianus Glicium Gallum, Senecio Annium Pollionem, amicorum præcipuos nominauere.* Deinde: *Non enim omittebant Lucanus quoque & Senecio paſſim conſcios edere.* Poſtea: *Exin M. Annæi Lucani cædem imperat* [Nero.] *Is profluente ſanguine, vbi frigeſcere pedes manúſque, & paulatim ab extremis cedere ſpiritum, feruido adhuc & compote mentis pectore intelligit, recordatus*

cordatus carmen à ſe compoſitum, quo vulneratum militem per eiuſmodi mortis imaginem obiiſſe tradiderat, verſus ipſos rettulit; eáque illi ſuprema vox fuit.

Verſus, quos morientem Lucanum pronunciaſſe ait Tacitus, ſunt qui hos eſſe exiſtiment:

Scinditur auulſus, nec ſicut vulnere ſanguis
Emicuit lentus; ruptis cadit vndique venis;
Diſcurſúſque animæ diuerſa in membra meantis
Interceptus aquis. ——————

Alij hos:

Sanguis erant lacrymæ: quæcunque foramina nouit
Humor, ab iis largus manat cruor: ora redundant,
Et patulæ nares: ſudor rubet: omnia plenis
Membra fluunt venis, totum eſt pro vulnere corpus.

STATIVS PAPINIVS Præfatione ad Librum ſecundum Syluarum.

Excludit volumen Genethliacon Lucani, quod Polla Argentaria cariſſima vxorum, cùm hunc diem fortè conſecraremus, imputari ſibi voluit. Ego non potui maiorem tanti autoris habere reuerentiam,

nerentiam, quàm quòd laudes eius dicturus Hexametros meos timui.

Eiuſdem Genethliacon Lucani:

LVcani proprium diem frequentet.
Quiſquis collibus Iſthmia Diones
Docto pectora concitatus œſtro, &c. nam reliqua ibi lege.

M. FABIVS QVINTILIANVS.

Lucanus ardens & concitatus, & ſententiis clariſſimus, &, vt dicam quod ſentio, magis Oratoribus quàm Poëtis annumerandus.

MARTIALIS de Natali Lucani.

Hæc eſt illa dies, quæ magni conſcia partus
Lucanum populis & tibi Polla dedit.
Heu Nero crudelis, nulláque inuiſior vmbra;
Debuit hoc ſaltem non licuiſſe tibi.

Idem de Lucano.

Sunt quidam qui me dicunt non eſſe Poëtam,
Sed qui me vendit Bibliopola putat.

Idem

Idem alibi:

——— *vnicumque Lucanum*
Facunda loquitur Corduba.

AVCTOR Dialogi de Cauſis corruptæ Eloquentiæ.

Exigitur enim jam ab Oratore Poëticus decor; non Attij aut Pacuuij veterno inquinatus; ſed ex Horatij & Virgilij & Lucani ſacrario prolatus.

SIDONIVS APOLLINARIS Carm. IX.

Non quod Corduba præpotens alumnis
Facundum ciet, hîc putes legendum.
Quorum vnus, &c.
Pugnam tertius ille Gallicani
Dixit Cæſaris, vt gener ſocerque
Cognata impulerint in arma Romam:
Tantùm dans lacrymas ſuis Philippis,
Vt credat Cremeræ leuem ruinam;
Infra & cenſeat Alliam dolendam,
Ac Brenni in trutina Iouem redemtum;
Poſtponat Trebiam, &c.

D. HIERO

In ſua victrici conuerſum viſcera dextra ;
Cognatáſque acies : & rupto fœdere regni
Certatum totis concuſſi viribus orbis,
In commune nefas : infeſtiſque obuia ſignis
Signa, pares aquilas, & pila minantia pilis.
Quis furor, ô ciues? quæ tanta licentia ferri,

Gentibus

ἠμαθία. A. Gell. lib. 14. cap. 6. Plin. lib. 4. cap. 10. & Solin. cap. 14. Ad Dyrrhachium quidem Macedoniæ oppidum difficiliore pugna certatum eſt, debellatum autem in campis Pharſalicis, inter Macedoniam & Theſſaliam, dictis à Pharſalo Theſſaliȩ oppido. Paſsim vero noſter promiſcue hoc nomẽ vſurpat, quod propriè Macedoniȩ debetur.

2. *Iuſque datum ſceleri.*] Licentiam factam ſceleribus. Vno enim belli ciuilis nomine, infinitæ teguntur injuriæ. Ita infra : *ſemel omnia victor juſſerat.* Seneca : *Ex Senatus conſultu plebiſque ſcitis ſæua exercentur, & publicè jubentur vetita priuatim.* Cyprianus : Homicidium quum admittunt ſinguli, crimen eſt : virtus vocatur, cum publicè geritur. *Grotius. Iuſque datum ſceleri, &c.*] Cur non dictus Hylas? Quis in ſcelere hoc explicando non aſſumit ſibi jus criticum? Video quid ſentiat H. Grotius : *Licentiam factam ſceleribus.* Audio quid moneat doct. I. S. *Ius imperij, per bellum hoc ſceleſtum translatum ad Cæſ.* Cæteros interpretes nihil moror. Verum Poëta, vt ego arbitror, profitetur velle ſe bellum ciuile, quod paſsim lib. 4. vſ. 26. & 228. lib. 5. vſ. 314. &c. *ſcelus* vocat, canere ; idque non temerario quodam tumultu aut cœco furore, intra vrbis mœnia aut Italiam, vt in Syllana modo tempeſtate aut Cinnana rabie : ſed juſtis, vti præ ſe ferebant, vtrinque cauſis, juſtis exercitibus & prælijs, pari gratia atque autoritate geſtũ, [illegible] 1.666. huius lib. *Sceleriq; nefando nomen erit virtus.* vide & lib. 2. vſ. 540. & lib. 3. vſ. 228.

3. *In ſua viſcera.*] Quod pop. Rom. in mutuam cædem ruerit. *victrici dextra.*] Qui virtute & opibus ſuis totum orbem ſuo imperio ſubjecerat. *Hortenſius.*

4. *Cognataſque acies.*] Hinc inde, ſocerum & generum ; parentes, liberos ; fratres, cognatos, &c. *Rupto fœdere regni.*] Quo conuenerat, vt Pompejus Hiſpanias & Italiam, Cæſar Gallias, Craſſus Aſiã obtineret. Verè *concuſſi* : nam totus orbis ex omnibus plagis horum armis motus, ad ferenda auxilia ſollicitatus fuit. *Hortenſ.* Quod fœdus diſsiluit morte Craſſi apud Parthos, & Iuliæ Cæſaris filiæ, infra vſ. 100. &c.

5. *Totis concuſſi, &c.*] Pompeium ſecutis Hiſpaniis & Oriente ; Cæſarem Galliis.

6. *In commune nefas.*] Canimus certatum fuiſſe non ſine nefario vtriuſque partis ſcelere, in oppreſsionem libertatis, communis ſalutis, adeoque Reip. interitum. *Infeſtiſque obuia ſignis, &c.*] Robur vtrinque floris Italici, iiſdem freti auſpiciis, ſignis vocalibus ac mutis, virtute pari, pugnæ genere & armis vſi iiſdem.

7. *Aquilas.*] Rom. Imperij inſignia & vexilla. *Pila minantia pilis.*] Pilum erat Romanorum telũ miſſile, de quo vide Polyb. lib. 6. & Liu. lib. 31. Veget. lib. 1. c. 24.

8. *Quis furor, &c.*] Per indignationem auertit exclamationem ad ciues iam fato defunctos; quos veſanus amor ac libido imperãdi ab bellũ ciuile acuit; quorũ amplificat amentiã, deplorãdo cõmunẽ omniũ calamitatẽ. *Hortenſ.*

9. *Genti*

Gentibus inuiſis Latium præbere cruorem?
Cúmque ſuperba foret Babylon ſpolianda trophæis
Auſoniis, vmbráque erraret Craſſus inulta;
Bella geri placuit nullos habitura triumphos?
Heu, quantum potuit terræ, pelagíque parari
Hoc, quem ciuiles hauſerunt, ſanguine, dextræ!
Unde venit Titan, & nox vbi ſidera condit,
Quaque dies medius flagrantibus æſtuat horis,
Et qua bruma rigens, ac neſcia vere remitti,
Aſtringit Scythicum glaciali frigore pontum:
Sub iuga iam Seres, iam barbarus iſſet Araxes,
Et gens ſi qua iacet naſcenti conſcia Nilo.
Tunc, ſi tantus amor belli tibi Roma nefandi,
Totum

9. *Gentibus inuiſis, &c.*] Nomini R. infeſtis, Imperij noſtri hoſtibus.

10. *Cumque ſuperba, &c.*] Cumque è re & gloria nominis R. fuiſſet, cædem Craſsi vlciſci, ſpolia & inſignia R. repetere, quibus Craſſo ademptis ſuperbiunt jam Parthi & Perſæ, quorum imperij ſedes eſt Babylon, opibus & potentia florens. *Trophæis.*] Propriè, victoriæ monimentis, hoſtium exuuijs in eo loco quo τρέπεται, id eſt, fugæ dare terga cœpiſſent, ſuſpenſis.

11. *Auſoniis, &c.*] Romanis, Italis, ab Auſone Circes & Vlyſsis F. *Erraret,*]. Ex Platonicorum myſterijs; vt vmbræ inſepultorum circa Stygiam paludem errare credantur centum annos: Maro lib. VI. Aeneid.

Centum errant annos, volitantque
hæc litora circum;
Tunc demum admiſſi ſtagna exoptata reuiſunt.

Qui anni purgationi & vernaculandis animis dedicantur, quibus vitiorum ſordes eluantur, vt aliquando Elyſij felicitate fruantur. *Hortenſ. Erraret, &c.*] Circa Stygiam paludem; non admittendus tranſuehendusque niſi ſepulturæ compos & vindictæ. *Vmbra inulta.*] Craſsi cæde inulta.

12. *Nullos habitura, &c.*] Bello ciuili vincentibus nullus decernebatur triumphus.

13. *Heu, quantum, &c.*] Exclamatione pathetica hyperbolicè oſtendit ijs copijs multa regna debellari potuiſſe. Partitur etiam orbem terrarum in quatuor mundi plagas. *Hortenſ.*

15. *Vnde venit Titan, &c.*] Περίφρασις IV. plagarum cœli & orbis terrarum.

16. *Quaque dies, &c.*] Periphraſis meridiei.

17. *Et qua bruma, &c.*] Ad Septentrionem.

18. *Scythicum.*] Quicquid barbarum ſæuumque intelligi volumus, id *Scythicum* appellamus.

19. *Seres, &c.*] Scythiæ pop. vellere nobiles. Plin. lib. 6. cap. 17. Solin. cap. 63. vide infra lib. 10. verſ. 292. *Araxes.*] Armenij, Araxis fluuius accolæ jampridem victi fuiſſent.

20. *Et gens ſi qua jacet, &c.*] Et ſi qui ad Nilum orientem accolunt. Nili autem fontes ignorauit vetuſtas, quos è montibus Lunæ in Mauritania Inferiori ducunt recentiores.

21. *Tunc, ſi tantus, &c.*] Hic

Totum ſub Latias leges cùm miſeris orbem,
In te verte manus: nondum tibi defuit hoſtis.
At nunc ſemirutis pendent quòd mœnia tectis
Vrbibus Italiæ, lapſiſque ingentia muris
Saxa jacent; nulloque domus cuſtode tenentur,
Rarus & antiquis habitator in vrbibus errat:
Horrida quòd dumis, multóſque inarata per annos
Heſperia eſt, deſuntque manus poſcentibus arvis;
Non tu Pyrrhe ferox, nec tantis cladibus auctor
Pœnus erit: nulli penitus diſcindere ferro
Contigit: alta ſedent ciuilis vulnera dextræ.
Quòd ſi non aliam venturo fata Neroni,
Inuenêre viam, magnóque æterna parantur

Regna

quatuor mũdi cardinibus ſub imperium attractis, tum concurrite ad arma ciuilia, ſi omnino bellum ciuile placet; quando minima vel jactura vel periculo imperij, ad ſatietatem licebit dimicare. *Hort.*

23. *In te verte manus, &c.*] Hoſtem vbi foris ceſſauit, domi reperiſti, neque ſolitudinem tuam, deſolationem & vaſtitatem exterorum hoſtium potentiæ aut ſæuitiæ imputes, ſed armis tuis ô Roma. *Suis & ipſa Roma viribus ruit.*

24. *At nunc, &c.*] Nunc, inquit, ſi quis quæſierit quam ob rem multa Italiæ oppida euerſa ſint aut deſerta; non ab externis hoſtibus id eueniſſe comperiet; ſed Romanos ipſos bellorum ciuilium cauſſam extitiſſe. *Omnibon. Pendent quod mœnia.*] Increpat, quod eo maximè tempore ſecum diſſederit, quum Italia eſſet ſemiruta, afflictaque cladibus; tum ob bella Punica; tum ob ciuilia Syllæ & Marij, adeò vt penè ſit interiturũ nomen Romanum. *Sulpit.*

30. *Pyrrhe ferox, &c.*] Pyrrhus Epirotarum rex in auxilium à Tarentinis accitus, magno Romanis terrori fuit, mari, terra, viris, equis, incognitiſque in id tempus elephantis; neque armis ſolum, ſed conſilijs & dolis eos aggreſſus eſt: tandem victus, caſtris exutus, ab Italiaque exactus.

31. *Pœnus erit.*] Ita rectius, quam *erat.* Grotius. *Pœnus erit.*] *Generaliter.* Pop. Carthaginenſis; vel Annibal, qui bello Punico ſecundo, Italiam vaſtauit, reſque Romanas attriuit. *Nulli penitus, &c.*] Nec his, nec alijs hoſtibus. *Diſcindere.*] In totum diſsipare & quaſi delere Romanum imperiũ. *Sulpit.*

32. *Alta ſedent.*] Calamitas bello ciuili accepta, profunda eſt & peſtifera.

33. *Quod ſi non aliam.*] Aperta ad Principem aſſentatione, cum ſuſpicione ironiæ. approbat cladem belli ciuilis, ex qua magnum præmium & ſolatium eſt exortum, videlicet Neronis felix imperium; cui ad id aditus non patuiſſent, niſi prius tanta cæde reſpubl. fuiſſet oppreſſa, & à Cæſaribus occupata: Argumentaturque à Iouis exemplo. *Sulpitius. Quod ſi non aliam.*] Aſſentatio quam vix excuſauerit Ironia.

34. *Magnoque æterna parantur.*] Idque Iouis exemplo, ad quem deuictis gigantibus, firmius cœli deuenit regnum. *Magno parantur.*] Magno pretio acquiruntur.

35. *Cælum*

Regna deis, cælúmque ſuo ſeruire Tonanti
Non niſi ſæuorum potuit poſt bella gigantum:
Jam nihil ô Superi querimur: ſcelera ipſa, nefáſque
Hac mercede placent: diros Pharſalia campos
Impleat: & Pœni ſaturentur ſanguine manes:
Vltima funeſta concurrant prælia Munda.
His, Cæſar, Peruſina fames, Mutinæque labores
Accedant fatis: &, quas premit aſpera, claſſes,
Leucas: & ardenti ſeruilia bella ſub Ætna.
Multum Roma tamen debet ciuilibus armis,
Quòd tibi res acta eſt. Te, cùm ſtatione peracta
Aſtra petes ſerus, prælati regia cæli.

35. *Cælumque ſuo ſeruire Tonanti, &c.*] Sceleſta & nefaria bella ciuilia, quæ mox recenſet.

38. *Hac mercede, &c.*] Quod hinc Neroni ad Imperium Rom. patuit aditus. *Pharſalia campos.*] De campis Pharſalicis ſupra. in his depugnatum eſt inter Pompejum & Cæſarem, mox inter Octauium Antoniumque, & Cæſ. percuſſores; ſed vide infra v. 687.

39. *Et Pœni ſaturentur, &c.*] Sanguine noſtro inferias referamus vmbris Carthaginenſium, qui bellis Punicis interierunt.

40. *Vltima funeſta, &c.*] Ad Mūdā Hiſpaniæ vrbē, Pompeij liberi deuicti ſunt, Cn. cæſus, Sextus fuga elapſus: Pōpeianorum cæſa 30. M. Cæſar vt victos obſideret, è cōgeſtis cadaueribus aggerē ſtruxit.

41. *His, Cæſar.*] Auertit orationem ad Cæſarem Neronem. *Peruſina fames.*] Peruſiam Thuſciæ vrbem, quo L. Antonius confugerat, Auguſtus par famem in deditionem compulit. *Mutinæque labores, &c.*] Antonius D. Brutum in Mutina vrbe Ciſalpinæ Galliæ obſedit, in quo obſidione leuando vterque Conſul Hircius & Panſa cæſus eſt. quem tamen Auguſtus obſidione liberauit.

43. *Leucas, &c.*] Inſula in ſinu Ambracio, item promontorium Epiri, inter quod & Actium, Octauius Antonium & Cleopatram nauali certamine vicit. *Seruilia bella ſub Ætna.*] Non ſeruile illud bellum à Syro Enno in Sicilia motum A.V. DCXVIII. quod nihil ad rem præſentem. verum intellige nauale bellum in Siculo mari, ad quod Sex. Pompejus concitauerat armaueratque ergaſtula contra Auguſtum, à quo Sextus victus in Aſiam profugit.

44. *Multum Roma.*] Poſt varias vrbium clades & calamitates recenſitas; per correctionem aliquam felicitatis partem viciſſim opponit; idque in gratiam Neronis, hominis ſceleratiſſimi, à quo malæ gratiæ poſtea fuerunt habitæ Lucano. *Hortenſ. Roma debet.*] Non, vt ante, *debes*. Eſt enim ad Neronem, non ad Romam apoſtrophe. *Grotius.*

45. *Quod tibi res, &c.*] Duplex hinc mihi videtur ſententia duci poſſe: vna, ciuilia arma vel eo nomine Imperio Rom. vtilia fuiſſe, quod ſub vmbram vnius principis monarchæ redactum eſſet: altera, quod bellis ciuilibus Roma jā defūcta eſſet, nec metuēda amplius, Nerone regnāte. *Hortenſ. Cū ſtatione, &c.*] Emēſus vitæ ſpatiū, & imperio feliciter functus.

46. *Serus.*] Longæuus. *Prælati.*]

Excipiet gaudente polo : ſeu ſceptra tenere,
Seu te flammigeros Phœbi conſcendere currus,
Tellurémque nihil mutato ſole timentem
Igne vago luſtrare iuuet : tibi numine ab omni
Cedetur : iuriſque tui natura relinquet
Quis Deus eſſe velis ; vbi regnum ponere mundi.
Sed neque in Arctoo ſedem tibi legeris orbe :
Nec polus aduerſi calidus quà mergitur Auſtri ;
Vnde tuam videas obliquo ſidere Romam.
Ætheris immenſi partem ſi preſſeris vnam,
Sentiet axis onus. librati pondera cæli
Orbe tene medio : pars ætheris illa ſereni
Tota vacet, nullaque obſtent à Cæſare nubes.
Tunc genus humanum poſitis ſibi conſulat armis,

Inque

tu prætuliſti terris ; & quod illic maluiſti quam in terris regnare. Sed Hortenſius interpretatur *prælati*, pro ampli & ſpatioſi.

47. *Polo.*] Cœlitibus. *Seu ſceptra tenere.*] Seu Iouis, ſeu Phœbi munus locúmque velis, &c. Arbitrio tuo permittetur, quis deus eſſe velis. Imitatio Virgil. 1. Georg.

Tuque adeo quē mox quæ ſint hab. &c.

49. *Nihil mutato, &c.*] Non metuentem incendium mutato auriga, vt quondam Phaëtonte.

51. *Iuriſque tui natura.*] Alij, *Iuriſque tuo natura.*

53. *Sed neque in Arctoo, &c.*] Relatus vero in deos, & ſideribus additus, noli ſedem tibi eligere verſus alterum polorum, vnde obliquo intuitu impedito, parumque efficaci Romam conſpicias ; ſed iuxta æquatorem, vt recto, propinquo & gratioſo vultu nos intuearis. Hæc omnia Ironicè & Amphibologicè dicta quidam volunt, vt quæ Neronem innuant ſtrabum & obeſum ; ſed perſiſtere videtur in illa inuocatione & imitatione Virgiliana 1. Georg.

Qua locus Erigonem inter Chelaſque, &c.

54. *Polus qua mergitur.*] Ita maluimus, quam *vergitur*. Nam & Germanicus in Arateis, *pars merſa ſub vndas Oceani*, de polo Antarctico & ipſe loquens. Et Auienus : *ſubit altera merſa ſub vndas Pars Erebum*. Grotius. *Mergitur.*] Alij, *vertitur*.

55. *Obliquo ſidere.*] Obliquo intuitu, qui eſt à Polo Antarctico Romam verſus, impedito ſane terræ tumore. Vel per obliquum ſidus, obliquum horizontem intelligit, quem in omnibus cardinibus habent, præter eos, qui ſub æquinoctiali degunt. *Hortenſ.*

57. *Sentiet axis onus.*] Et ſic cæli curſus impediretur, & hac vel illac inclinaretur. *Librati*] Suſpenſi æquali pondere. *Sulpitius.*

58. *Orbe tene medio.*] Conſiſte in medio cæli ; nam nec cernes Romam obliquo ſydere, nec eris axibus oneri. *Idem.*

59. *Tota vacet.*] Libera ſit, nec inter illam & terras aliquid interponatur, ſed perpetuo pateat, vt à terris ſemper conſpiciare. *Idem.*

61. Inque

Inque vicem gens omnis amet : pax miſſa per orbem
Ferrea belligeri compeſcat limina Iani.
Sed mihi iam numen : nec, ſi te pectore vates
Accipiam, Cirrhæa velim ſecreta mouentem
Sollicitare Deum, Bacchúmque auertere Nyſa.
Tu ſatis ad dandas Romana in carmina vires.
Fert animus cauſas tantarum expromere rerum :
Immenſúmque aperitur opus, quid in arma furentẽ
Impulerit populum, quid pacem excuſſerit orbi.
Inuida fatorum ſeries, ſummíſque negatum
Stare diu ; nimióque graues ſub pondere lapſus,
Nec ſe Roma ferens. ſic, cùm compage ſoluta

Secula

61. *Inque vicem.*] Tmeſis. Mutuus vbique erit amor.

62. *Belligeri compeſcat, &c.*] Iani belli paciſque indicis, ex inſtituto Numæ, templum apertum ſignificabat vrbem in armis eſſe ; clauſum, erat pacis ſignum, quod contigit ſub Numa, iterum poſt primum Punicum bellum, & ſub Auguſto ter. *Compeſcat.*) Claudat portam æneam & vectibus ferreis munitam. *Sulpitius.*

63. *Sed mihi iam numen, &c.*] Aliis poſt mortem & ἀποθέωσιν Deus expecteris, mihi in viuis Deus haberis propitius & præſens adeo, vt mihi tuo numine afflato non ſit opus, quod alij faciunt vates, Delphici Apollinis vel Nyſæ Bacchi, quorum in tutela Poëtæ ſunt, ἐνθουσιασμὸν votis expetere.

64. *Cirrhæa velim ſecreta, &c.*] Cirrha, oppidum Phocidis haud procul à Delphis, vbi Apollinis Delphici celebre oraculum.

65. *Nyſa.*] Nyſæ fuere decem, omnes ferè Baccho ſacræ ; præcipue, Indica, Arabica, Delphica.

67. *Cauſas tantarum, &c.*] Cauſas ſex recenſet noſter, ſed vnde quas & Cæſar reddit lib. 1. ciuilis belli.

70. *Inuida fatorum, &c.*] *Prima cauſa*, fatalis neceſsitas, quæ periodum creſcendi, & ἀκμὴν conſecuta, iam declinare & ad occaſum vergere cœperit. *Inuidens Fortuna principi gentium populo, ipſum illum in exitium ſuum armauit.* Florus lib. 1. cap. 2. *Summiſque negatum.*) Summa cadunt ſubitò. *Magna repentè ruunt.* Et, *Tolluntur in altum, Vt lapſu grauiore cadant.* Claud.

71. *Nimioque graues ſub pondere, &c.*] Suo ſub pondere, viribus & amplitudinis mole defatigata, preſſa & ruens.

Ipſa ſuas vires odit Romana iuuentus,
Et quas ſtruxit opes, male ſuſtinet.

Petr. Arbit.

72. *Nec ſe Roma ferens.*] Nimia Romanorum potentia. Eſtque tanquam exemplum ſuperioris verſus, ſumma graues lapſus dare, vbi ſuo pondere ceperint ruere. Romanum imperium ad ſummum peruenerat, relinquitur, hoc ipſum quod ſequitur, magna ruina caſurum eſſe. *Hortenſ. Sic, cum compage, &c.*] Non ſecus atque ipſa vniuerſi machina, conſummato tandem tempore & quaſi ætate ſua, ſolutis cõpagibus legibus atque fœderibus rerum, in Chaos & confuſam molem, vnde initio extracta & cõcinnata eſt, reditura ſit.

Secula tot mundi ſuprema coëgerit hora,
Antiquum repetens iterum chaos; omnia miſſis
Sidera ſideribus concurrent. ignea pontum
Aſtra petent: tellus extendere littora nolet,
Excutiétque fretum: fratri contraria Phœbe
Ibit, & obliquum bigas agitare per orbem
Indignata, diem poſcet ſibi: totáque diſcors
Machina diuulſi turbabit fœdera mundi.
In ſe magna ruunt. lætis hunc numina rebus
Creſcendi poſuêre modum. nec gentibus vllis
Commodat in populum, terra, pelagíque potentem,
Inuidiam Fortuna ſuam. tu cauſa malorum
Facta tribus dominis communis Roma, nec vnquam
In turbam miſſi feralia fœdera regni.

O malè

74. *Antiquum repetens, &c.*] Ita legit Ianus Rutgerſius, cum vulgati habeant, *Antiquum repetent iterum chaos omnia; miſtis Sidera.*

76. *Tellus extendere, &c.*] Litora extenſa & oppoſita non valebunt, vt antea, mare coërcere & excutere, quo minus terra obruatur.

77. *Fratri contraria Phœbe.*] Luna non ſequetur ſolem certis & ſolitis per Zodiacum vicibus: ſed contrario feretur motu.

78. *Obliquum orbem.*] Zodiacum intelligunt. *Bigas agitare, &c.*] Lunam bigis, ſolem quadrigis vehi fingunt poëtæ.

80. *Fœdera mundi.*] Leges illas certas, viceſque ortus & occaſus ſyderum, ſtellarumque meantium remeantiumque perpetuo.

81. *Lætis hunc, &c.*] Felicibus ac florentibus imperiorum rebus, ne vltra quam humana ferant, vel ſperent, vel affectent.

82. *Nec gentibus vllis, &c.*] Neque tamen vlli exterarum gentium permiſſum eſt trium principum exercere odium ſuum inuidiamque erga nos.

84. *Inuidiam Fortuna ſuam.*] Hoc eſt, Fortuna nulli exterarum gentium permiſit, euertere ſtatum Imperij Rom. Sed fœdus trium principum, cauſſa fuit exitij Rom. *Sulpitius. Tu cauſa malorum.*] *Secunda cauſa.* Fœdus (quam Varro Tricipitinam appellauit) Craſsi, Cæſaris, Pompeij, qui opibus, dignitate, gloria & ſpiritu florentes, ſibi inuicem conciliati, atque affinitate conjuncti inierunt ſocietatem, ne quid in Repub. agi paterentur, quod ipſis tribus non placuiſſet, partiri itaque prouincias & exercitus, Pompejus Hiſpanias & Libyam per legatos adminiſtrabat; Craſſus, cui Syria contigit, ad bellum Parthicum profectus eſt; Cęſari imperium Galliç in alterum quinquennium prorogatum, ferale autem & pernicioſum extitit hoc imperij diuiſi fœdus. quippe, *Nec regna ſocium ferre, nec teda ſciunt.*

85. *Dominis communis Roma.*] Dominus, & rex nomina inuidioſa, & Romanis libertatis aſſertoribus ſemper exoſa.

86. *In turbam, &c.*] In plures principes diuiſi.

87. *O malè*

O malè concordes, nimiáque cupidine cæci,
Quid miſcere iuuat vires, orbémque tenere
In medio? dum terra fretum, terrámque leuabit
Aër, & longi voluent Titana labores,
Noxque diem cælo totidem per ſigna ſequetur;
Nulla fides regni ſociis, omníſque poteſtas
Impatiens conſortis erit. nec gentibus vllis
Credite; nec longè fatorum exempla petantur:
Fraterno primi maduerunt ſanguine muri.
Nec pretium tanti tellus, pontúſque furoris
Tunc erat: exiguum dominos commiſit aſylum.
Temporis anguſti manſit concordia diſcors,
Paxque fuit non ſponte ducum. nam ſola futuri
Craſſus erat belli medius mora. Qualiter vndas
Qui ſecat, & geminũ gracilis mare ſeparat Iſthmos,
Nec patitur conferre fretum: ſi terra recedat,

Ionium

87. *O male concordes, &c.*] O male ſarta gratia conjuncti, atque inuadendæ Reip. libidine transuerſim acti, ſperaſtiſne diuturnam hanc potuiſſe fieri πολυκοιρανίαν?

88. *Orbem tenere in medio.*] Orbem inter vos partiri, ac ſub veſtrum jus vindicare. Vel ſeruare, orbem dubium, cujus imperio parère debeat. *Hortenſius.*

89. *Dum terra fretum, &c.*] Quandiu conſtabunt ſibi rerum naturæ fœdera, vt aquas ſubleuet terra inferior, vt aër, quaſi orbis περιφέρεια contineat & vndique coërceat terram quaſi centrum, pondere libratam ſuo *vſ.* 91. lib. 5. vt ſol diurnos annuoſque abſoluat curſus, vt nox diei viciſsim ſuccedat; tamdiu, id eſt, ſemper, diſsilient conſociati regni fœdera.

91. *Signa ſequetur.*] Zodiaci, cujus ſex ſigna per vices obſcurata admittunt noctem, tanquam in æquinoctio.

93. *Nec gentibus vllis, &c.*] Neque Argis & Thebis petenda erunt exempla, ipſa prima vrbis noſtræ rudimenta maduerunt ſanguine alterius è conditoribus, Remi ſcilicet à fratre Romulo cæſi, prætextu contemptus, quod nouum vallum tranſiliſſet.

97. *Aſylum.*] Romulus aſylum in vrbe aperuerat, quo omnes qui confugerant in partem & fortunam nouæ vrbis inuitauit.

98. *Temporis anguſti, &c.*] Modico admodum tempore durauit concordia hæc inter Pompejum & Cæſarem non ſincera, expectante vtroque diſsidij occaſionem.

99. *Nam ſola futuri, &c.*] *Tertia cauſa.* Cædes Craſsi apud Parthos, quem, quoad vixit, vterque reſpexit, metuens ſcilicet ne nouas res molientibus ille interueniret. Medius itaque intercedens dirimebat bellum ciuile. non ſecus atque Iſthmos Achaïcus ſeu Corinthiacus, id eſt, anguſta terra inter duo maria, obſtat quo minus confundantur & commiſceant ſe Ionium ab Occidente & Aegæum ab Oriente.

Ionium Ægæo frangat mare: ſic, vbi ſæua
Arma ducum dirimens, miſerando funere Craſſus
Aſſyrias Latio maculauit ſanguine Carras,
Parthica Romanos ſoluerunt damna furores.
Plus illa vobis acie, quàm creditis, actum eſt
Arſacidæ: bellum victis ciuile dediſtis.
Diuiditur ferro regnum: populique potentis,
Quæ mare, quæ terras, quæ totum poſſidet orbem,
Non cepit fortuna duos. nam pignora iuncti
Sanguinis, & diro ferales omine tedas
Abſtulit ad manes, Parcarum, Iulia, ſæua
Intercepta manu. quòd ſi tibi fata dediſſent
Maiores in luce moras, tu ſola furentem
Inde virum poteras, atque hinc retinere parentem;
Armatáſque manus excuſſo iungere ferro,
Vt generos ſoceris mediæ iunxêre Sabinæ.

Morte

103. *Frangat.*] Ita rectius quam *Franget*. Grotius.

105. *Carras.*] Vrbem Meſopotamiæ, quo noctu ſe fugiens receperat Craſſus, *Charan*.

106. *Soluerunt damna*, &c.] Aperuerunt viam ſimultati Cæſ. & Pompeij erupturæ.

108. *Arſacidæ*, &c.] O Parthi, ab Arſace authore imperij; lib. 8. vſ. 218.

109. *Diuiditur ferro regnum.*] Mortuo enim Craſſo, in duas partes reſpub. diuulſa fuit, vt inter duos de principatu ferro decerneretur. *Hortenſ. Populique potentis.*] Imperij Rom. amplitudo non ferebat duos, non ſuffecit duobus. ad 120. vſ. infra.

111. *Nam pignora juncti*, &c.] *Quarta cauſa.* Mors Iuliæ Cæſaris filiæ, quæ nupta Pompejo & jam grauida, vbi conjugis veſtem, temere domum è comitijs in quibus orta contentione, cæſus fuerat Domitij ſeruus, delatam cruore reſperſam vidiſſet, animo conſternata & viro ſuo timens abortum fecit mortuaque eſt. Hæc immatura propter Rempubl. morte intercepta, fœdus & jus affinitatis peſſimo ciuilis belli omine abſtulit. *Pignora juncti.*] Fœdus & jus affinitatis, quæ nuptiarum lenocinium vtrunque alteri conjunxit, mors Iuliæ rupit.

112. *Ferales tædas.*] Triſtes nuptias malo omine ſecuturæ diſcordiæ ſecum Iulia ſua morte abſtulit, immatura morte intercepta. *Hortenſ.*

113. *Parcarum.*] Parcæ tres finguntur, Clotho, Lacheſis & Atropos, penes has omnium mortalium ratio conſtare exiſtimatur. ita dictas volunt per antiphraſin, quod nulli parcant.

114. *Intercepta manu.*] Nimis præmatura morte intercepta, propter rempub. quæ incolumis & quieta, ea ſuperſtite, manere potuiſſet.

118. *Vt generos ſoceris*, &c.] Cum Sabini armis vim & illatam ignominiam vlturi, repeterent virgines ſuas à Romanis ſub Romulo raptas; Sabinæ inter vtramque aciem paſſis crinibus

pro

Morte tua diſcuſſa fides, bellúmque mouere
Permiſſũ eſt ducibus: ſtimulos dedit æmula virtus.
Tu noua ne veteres obſcurent acta triumphos,
Et victis cedat piratica laurea Gallis,
Magne times: te iam ſeries, vſúſque laborum
Erigit, impatiénſque loci fortuna ſecundi.
Nec quemquam iam ferre poteſt, Cæſarve priorem,
Pompeiúſve parem. quis iuſtius induit arma,
Scire nefas: magno ſe iudice quiſque tuetur:
Victrix cauſa Deis placuit, ſed victa Catoni.
Nec coïêre pares: alter vrgentibus annis
In ſenium, longóque toga tranquillior vſu
Dedidicit iam pace ducem: famaque petitor

Multæ

progreſſæ, precibus & lacrymis pacem exorabant, patreſque viris conciliabant.

120. *Stimulos dedit æmula virtus.*] *Quinta cauſa.* Duorum ducum æmulatio. *Iam* (inquit Florus l.4. c.2.) *Pōpeio ſuſpectæ Cæſaris opes, & Cæſari Pompeiana dignitas, grauis. Nec hic ferebat parem nec ille ſuperiorē. Nefas! ſic de principatu laborabant: tanquam duos tanta imperij fortuna nō caperet.*

121. *Tu noua ne veteres, &c.*) Tu Pompei, times, ne noua Cæſaris geſta, ac triumphi de Gallis, Germanis & Britannis qui eum manent, obſcurent veteres illos tuos triumphos de Armenijs, Mithridate, Afris, Siculis, Hiſpanis, Cilicibus piratis.

122. *Piratica laurea.*] Triumphus de piratis, Cilicibus ſcil. quos Pōpejus intrà diem quadrageſimum, quum vitam petiiſſent, in deditionem accepit, incruenta victoria. *Sulpitius.*

123. *Magne times.*] Magnus eſt Pompejus appellatus & ſalutatus à Sylla quum reuerteretur ab Aphrica. *Sulpitius. Te.*) O Cæſar.

124. *Impatienſque loci, &c.*] In tranſgreſſu oppiduli cujuſdam in Alpibus, Cæſar dixiſſe fertur: Mallem hic primus eſſe quā Romę ſecūdus. Plutarc. & Vellejus Paterc.

125. *Nec quemquã, &c.*] Sequitur Florus: *Nec hic ferebat parẽ; nec ille ſuperiorem.* Aequior Pompejo Dion: Πομπήϊος μὲν οὐδενὸς ἀνθρώπων δεύτερος, Καῖσαρ δὲ καὶ πρῶτος πάντων εἶναι ἐπεθύμει. *Grotius.*

126. *Pompejuſue parem, &c.*] Pōpeius neminem ſecum dignitate exæquari volebat, 1. com. Cæſ.

128. *Victrix cauſa.*] Cæſariana. *Sed victa Catoni.*) Magna certe Catonis laus, vtpote cujus judicium de juſtiore cauſa, conferatur judicio deorum. verum vt ait Cic. pro Ligario: *Nunc melior certe ea judicanda eſt, quam etiam dij adjuuerunt.*

129. *Nec coïere pares.*] Qua differentia duces concurrerent aperit: & Pompejum quercui annoſæ ſacratæque comparat: Cæſarem fulmini. Tum deſcribit illos ab ætate, vſu belli & pacis, liberalitate, cupiditate honorum & ingeniorum acrimonia. *Sulpitius. Hortenſius. Alter vergẽtib⁹ annis.*] Pōpejus iã prope ſexagenari⁹, 12. annorũ ocio fretus, artes, vſũ, & munia ſtrenui Imperator. dedidicerat, ex largitionib⁹ & & ludis captãs populi fauorẽ.

133. *Sui*

Multa dare in vulgus: totus popularibus auris
Impelli, plauſúque ſui gaudere theatri:
Nec reparare nouas vires, multúmque priori
Credere fortunæ. ſtat magni nominis vmbra.
Qualis frugifero quercus ſublimis in agro
Exuuias veteres populi, ſacratáque geſtans
Dona ducum: nec iam validis radicibus hærens,
Pondere fixa ſuo eſt: nudóſque per aëra ramos
Effundens, trunco, non frondibus, efficit vmbram:
At quamuis primo nutet caſura ſub Euro,
Tot circùm ſiluæ firmo ſe robore tollant,
Sola tamen colitur. Sed non in Cæſare tantum
Nomen erat, nec fama ducis: ſed neſcia virtus
Stare loco: ſolúſque pudor non vincere bello.
Acer, & indomitus; quò ſpes, quóque ira vocaſſet,
Ferre manum, & nunquam temerando parcere ferro.
Succeſſus vrgere ſuos: inſtare fauori
Numinis: impellens quicquid ſibi ſumma petenti
Obſtaret: gaudénſque viam feciſſe ruina.
Qualiter expreſſum ventis per nubila fulmen
Ætheris

133. *Sui gaudere theatri.*] Quod ad Mitylenæi theatri exemplar, ſed multo magnificentius è marmore Romæ extruxerat. cum (inquit Florus) Ponticos & Armenios triumphos in Pompejanis theatris Roma cantaret, nimia Pompeij potentia apud ocioſos (vt ſolet) ciues mouit inuidiam.

135. *Magni nominis vmbra.*] Quod ob rerum geſtarum magnitudinem conſecutus eſt, ſalutatus primum à Syllæ exercitu, nomine Magni.

137. *Exuuias veteres, &c.*] Spolia, ἀναθήματα, tropæa.

141. *At quamuis.*] Ita melius quam *Et*. Grotius. *Primo nutet, &c.*] Primo quocunque vento caſum minata.

144. *Neſcia virtus.*] Altiora vſque petens Cæſar (inquit Paterculus) ſupra humanam & naturam & fidem euectus, dux erat bello peritiſsimus, ciuis in toga (niſi vbi vereretur ne quem haberet parem) modeſtiſsimus.

147. *Ferre manum.*] Conferre, conſerere pugnam. *Temerando, parcere ferro.*] Temere cruentando, vbi res vim & arma poſceret. infra lib. 1. vſ. 439.

149. *Impellens quicquid, &c.*] Ita Seneca de Xerxe: *Diuina atque humana impellentem & mutantem quicquid obſtiterat, trecenti ſtare iuſſerunt.* lib. 6. de Benef. cap. 31.

150. *Ruina.*] Cum hoſtium clade perrupiſſe confertas acies. *Hortenſius.*

151. *Qualiter.*] Cæſaris heroïcum impetum in rebus gerendis, non minus eleganti comparatione amplificat.

Ætheris impulſi ſonitu, mundíque fragore
Emicuit, rupítque diem, populóſque pauentes
Terruit, obliqua præſtinguens lumina flamma:
In ſua templa furit: nulláque exire vetante
Materia, magnámque cadens, magnámque reuertens,
Dat ſtragem latè, ſparſóſque recolligit ignes.
Hæ ducibus cauſæ ſuberant: ſed publica belli
Semina, quæ populos ſemper merſere potentes.
Namque vt opes nimias mundo fortuna ſubacto
Intulit & rebus mores ceſſere ſecundis,
Prædáque & hoſtiles luxum ſuaſere rapinæ:
Non auro, tectíſve modus: menſáſque priores
Aſpernata fames: cultus geſtare decoros

Vin-

pliſicat, à natura fulminis & eius effectis. *Hortenſ.* *Expreſſum ventum, &c.*] Ex opinione Zenonis, qui fulmen voluit eſſe validam incenſionem è nubibus inter ſe vi ventorum colliſis erumpentem & vehementi cum impetu ad terras ruentem.

153. *Rupitque diem, &c.*] Protulit lucem; *vel*, clarore ſuo & fulgore diei lucem ſuperauit.

154. *Obliqua præſtinguens, &c.*] Oblique contortum, oculis offuſo lumine, aciem perſtringit. Alij, *perſtringens.*

155. *In ſua templa furit, &c.*] In Iouis ipſius fulminatoris templa; *vel*, in cœli conuexa. Hæc enim ſunt templa cœli. quod, nulla illi materia obſtante pergit & retorquetur, & diſſipatam flammam conglobat. *Ioach. Camer.*

156. *Magnamque cadens, &c.*] In deſcriptione effectuum fulminis, reſpicit ad celeritatem Cæſaris in obeundis expeditionibus.

157. *Recolligit.*] Puncto temporis vibrationem illam in omnes mundi plagas emiſſam, colligit; vt neſcias quo remearit. *Hortenſius.*

158. *Sed publica belli.*] *Sexta & vltima cauſa.* Romanorum vitia, ex diutina pace & nimia felicitate luxus in ædificijs, cibis, veſtibus: auaritia, ambitio, dominandi libido, ſeditiones, ſtudia partium, &c.

159. *Populos potentes.*] Aſſyrios, Perſas, Lacedæmonios, Carthaginenſes, Corinthios, Mileſios, Aſiæ multos populos. *Merſere.*] Euertere, deleuere.

160. *Opes nimias mundo, &c.*] Aſiaticas, Attalicas, Ponticas, Cyprias, Corinthiacas. *Luxuriam ſpoliorum & cenſum in damna furentem.* Petron.

161. *Et rebus mores.*] Et boni mores cœperunt deprauari vitijs, quæ ſuadent res ſecundæ. *Martial.* 11. lib. 6. epigr. *Mores.*] Caſti, incorrupti ex vrbe exceſſerunt.

163. *Auro, &c.*] Vaſis aureis, *vel* Hendiadys, Auratis tectis, lacunaribus auro renidentibus. *Menſaſque priores, &c.*] Veterum Rom. hominum continentium & frugalium cibi jam faſtiditi, *Ingenioſa gula eſt. Siculo ſcarus, &c.* Petron. *vel* ipſæ menſæ. *Nil rhombus, nil dama ſapit, niſi ſuſtinet orbes Grande ebur è citro factos, &c.* Iuuenal. 11. Sat. & noſter, 10. lib. *Orbes ſectos Atlantide ſylua.* Et Petronius, *Ecce Afris eruta terris Citrea menſa.*

164. *Cultum geſtare decoros, &c.*]

Multi

Vix nuribus, rapuêre mares: fœcunda virorum
Paupertas fugitur; totóque acceſſitur orbe,
Quo gens quæque perit. tunc longos iungere fines
Agrorum, & quondam duro ſulcata Camilli
Vomere, & antiquos Curiorum paſſa ligones
Longa ſub ignotis extendere rura colonis.
Non erat is populus, quem pax tranquilla iuuaret,
Quem ſua libertas immotis paſceret armis.
Inde iræ faciles, &, quod ſuaſiſſet egeſtas,
Vile nefas: magnúmque decus, ferróque petendum,
Plus patria potuiſſe ſua: menſuráque iuris
Vis erat: hinc leges, & plebiſcita coacta;
Et cum Conſulibus turbantes iura Tribuni:

Hinc

Multitia, veſtes ſericas & bombycinas, quæ fœminis vix indulgerentur, ſumpſere viri. *Et tot noua nomina veſtis, Quæque virum quærunt.* Petron. Arbit.

165. *Fœcunda virorū, &c.*] Quæ ſtrenuos & egregios olim produxit viros. *Fabricium, & incomptis Curium capillis, vtilem bello tulit & Camillū Sæua paupertas & auitus apto cū lare fundus.* Horatius lib. 11. Ode 12. & Val. Max. lib. 4. cap. 4.

167. *Quo gens quæque perit.*] Aurum, luxus, omniúque vitiorū materia, Lacedæmoniis aliiſque gentibus fatalis. *Tunc longos iungere, &c.*) Iā non contenti agellis quos viri continentiſsimi, Camill⁹ arauit, Curius fodit, cenſentes illū pernicioſum eſſe ciuē cui non ſufficerent 7. iugera; extēdebant hos agros vſque ad ignotos ſibi colonos, vicinorum coëmptione & adiectione; *vel*, Ipſi non ſua manu agros colebant, ſed alienis coſendos elocabant; *vel* latifundia in prouinciis ſub ignotis colonis poſſidebant.

173. *Inde iræ faciles, &c.*] Ab hoc faſtu & luxu faciles erant ad iras, vindicandaſque iniurias; hinc pro leui erat omne aggredi nefas, ad quod ſua egeſtas ęre alieno grauatos impulerat; *vel*, peccata, quæ quis è tenuioribus atq; egenis deſignare pro vili & leui habebant, grandia aggrediebātur ſcelera, viſumque eſt dec⁹ magnū, &c. vt ſeq.

174. *Magnūque decus, &c.*] Honorem ingentem, & pro quo ferro dimicandum eſſet, exiſtimabant, poſſe plus reliquis ciuibus, & ſuo arbitrio Rempub. gerere, leges ferre, &c. *Sulpitius.*

175. *Menſuraque iuris.*] Quod quiſque potuit, licuit.

176. *Vis erat.*] Vi enim & fauore, non iure & legibus omnia agebantur. *Hinc leges & plebiſcita coacta.*] Ita Priſcianus accepit, leges & plebiſcita vi coactas eſſe. Poſſet tamē videri ſcripſiſſe Lucanus: *hinc leges & plebis ſcita coacta.* Plebis coactæ ſcita. Similes tamen locutiones priſcis vſitatæ & Grammaticis notę. *Salmaſ.* Plin. Exerc. 1263. *Leges & plebiſcita coacta.*] Coactę dicuntur leges, cū non exercentur, vel violenter promulgantur, *Sulpitius. Leges, & plebiſcita coacta.*] Coſſ. & Senat. ferebant leges; Tribuni & plebs, plebiſcita, *ſciuit plebs*

177. *Et cū cōſulibus, &c.*] Tribuni cōtra nitētes quū Coſſ. omnia cō-

funde

Hinc rapti pretio faſces, ſectórque fauoris
Ipſe ſui populus; letaliſque ambitus vrbi;
Annua venali referens certamina Campo:
Hinc vſura vorax, auidúmque in tempore fænus,
Et concuſſa fides; & multis vtile bellum.
Iam gelidas Cæſar curſu ſuperauerat Alpes;
Ingenteſque animo motus, bellúmque futurum
Ceperat. vt ventum eſt parui Rubiconis ad vndas,
Ingens viſa duci patriæ trepidantis imago,
Clara per obſcuram vultu mæſtiſſima noctem,
Turrigero canos effundens vertice crines,
Cæſarie lacera, nudiſque adſtare lacertis,

Et

fundebant jura. *Turbantes jura.*] A conſulibus diſcordantes.

178. *Hinc.*) Ex luxu & cupiditate. *Rapti pretio faſces, &c.*] Conſulatus, cujus inſignia, faſces & ſecures, venalis factus eſt: dum populus fauoris ſui auctionator, largitionibus potentium corruptus ſuffragia vendebat, nec ſine contentione & rixis, non raro ad cædem vſque in Campo Martio, quo Calend. Ianuar. ad comitia deſcendebat. *Emptique Quirites, Ad prædam ſtrepitumque lucri ſuffragia vertũt. Venalis populus, venalis curia Patrũ. Eſt fauor in pretio.* Petron. Arb. *Sectorque.*] Vẽditor ſuorum ſuffragiorum populus, quum pecunia corruptus ſuos magiſtratus venderet. *Sector* à ſeco, qui incidit aliquid diuiditque. πρίστης Gr. Sectores item appellãtur, qui lucelli vilis ſpem ſecuti, bona damnatorum in auctionibus coëmebant, reuendebantque eadem pluris. *Hortenſ.*

181. *Vſura.*] Pecunia quæ in fænore ſorti accedit, quod ea ex vſu acquiratur. Greci τόκος vocãt, quaſi partũ pecuniæ. Fenus Varroni de Ling. Lat. idẽ quod vſura. *Horten. Vſura vorax, &c.*] *Gemino deprẽſã gurgite prædã Fœnoris illuuies vſuſque exederat æris.* Arbiter.

182 *Concuſſa fides.*] Labefactata credito. *Multis vtile bellum.*] Qui re profligata & perdita miſceri omnia turbarique cupiebant, opeſque ex bellis ciuilibus, proſcriptionibus & auctionibus ſperabãt.

185. *Ceperat.*] Cõceperat. *Rubiconis ad vndas.*] Fluuij, qui Italiam à Gallia citeriore diſterminat. Ad Rubiconem erecta ſtabat columna marmorea, in qua inſculptum erat hoc Senatuſconſultum: IMPERATOR, MILES, TIROVE ARMATE, QVISQVIS ES HIC SISTITO, VEXILLVM SINITO, ARMA DEPONITO, NEC CITRA HVNC AMNEM RVBICONEM, SIGNA, ARMA EXERCITVMVE TRADVCITO. SI QVIS ERGO ADVERSVS PRAECEPTA IERIT FECERITVE, ADIVDICATVS ESTO HOSTIS POP. ROM. AC SI CONTRA PATRIAM ARMA TVLERIT, &c.

186. *Ingens viſa duci patria, &c.*] Videtur hoc affinxiſſe poëta, ex eo ſomnio, quo Cæſar (vt refert Plutarchus) ſibi viſus eſt matri ſtuprum inferre; vide ſis oſtentum quod Cæſari ad Rubiconem cunctanti & cogitabundo factum eſt, apud Sueton. 32. cap. Iul. Cæſ.

188. *Canos effundens, &c.*] Propter antiquitatem.

189. *Lacera, &c.*] Ob diſcordiam.

192. *Huc*

Et gemitu permiſta loqui: Quò tenditis vltrà?
Quò fertis mea ſigna viri? ſi iure venitis,
Si ciues: huc vſque licet. Tunc perculit horror
Membra ducis, riguêre comæ, greſſúmque coërcens
Languor in extrema tenuit veſtigia ripa.
Mox ait: O magnæ qui mœnia proſpicis vrbis
Tarpeia de rupe tonans, Phrygiíque penates
Gentis Iuleæ, & rapti ſecreta Quirini,
Et reſidens celſa Latialis Iuppiter Alba,
Veſtaléſque foci, ſummíque ô numinis inſtar
Roma, faue cœptis: non te furialibus armis
Perſequor: en adſum victor terráque, maríque
Cæſar, vbique tuus, (liceat modò) nunc quoque miles.
Ille erit ille nocens, qui me tibi fecerit hoſtem.
Inde moras ſoluit belli, tumidúmque per amnem
Signa mouet properè. ſic cùm ſqualentibus aruis
Æſtiferæ Libyes viſo Leo comminus hoſte

Subſedit:

192. *Hucuſque licet.*] Ad Rubiconem.

195. *O magna qui mœnia, &c.*] O Iupiter qui coleris in monte Capitolino, ceu Tarpeio, dicto à Tarpeia Veſtali, quæ ibi obruta eſt ſcutis Sabinis, ex pacto proditæ arcis. *Iupiter omnipotens & tu Saturnia Tellus, &c. Teſtor ad has acies inuitum arceſſere Martem, Inuitas me ferre manus, &c.* Cæſ. apud Petronium.

196. *Phrygijque penates, &c.*] Quos Trojæ flammis ereptos ſecum in Italiã Aeneas duxit. Apollinem & Neptunum vt quidam volunt. vt alij Mineruam, Iouem, Iunonem, hoc eſt, tres aëris regiones, penateſque, per quos penitus ſpiramus; è gente autem Iuli Cæſar originem duxit.

197. *Rapti ſecreta Quirini.*] Sacra myſteria Romuli in cœlum tranſlati Plutarchus in Romulo.

198. *Latialis Iuppiter Alba.*] Cui tanquam Latij præſidi ſacra in monte Albano dedicauit Aſcanius ſtatuam, ferias, viſcerationem.

199. *Veſtaleſque foci, &c.*] Ignis, quem è Troja ab Aenea in Italiam aduectum, virgines inextinctum conſeruant in Veſtæ templo, huc à Numa ex Alba tranſlatum.

202. *Nunc quoque miles.*] Etiam nunc quum videas arma contra te ferre, propugnator tamen tuus defenſorque ſum.

204. *Tumidumque per amnem.*] Imbribus & reſolutis niuibus auctum. mox vſ. 217.

205. *Sic cum ſqualentibus.*] Illuſtrat rem, comparatione ducta à natura leonis Libyci: qui hoſte viſo venatore, anceps aliquandiu cunctatur; dum ira concitatus, quædam eius ſigna proferat, priuſquam in hoſtem armatum vel vincere vel vinci paratus feratur. *Squalentibus.*] Propter ſiccitatem deſertorum Libyæ. *Hortenſ.*

206. *Æſtifera.*] Quod meridiei ſubiecta ſit Libya: vel quia ob æſtum, nullas propè aquas habeat. *Hoſte.*] Venatore.

208. Con.

Subſedit dubius, totam dum colligit iram;
Mox vbi ſe ſæva ſtimulauit verbere cauda,
Erexitque iubam; & vaſto graue murmur hiatu
Infremuit: tum torta leuis ſi lancea Mauri
Hæreat, aut latum ſubeant venabula pectus,
Per ferrum tanti ſecurus vulneris exit.
Fonte cadit modico, paruiſque impellitur vndis
Puniceus Rubicon, cùm feruida canduit æſtas:
Perque imas ſerpit valles, & Gallica certus
Limes ab Auſoniis diſterminat arva colonis.
Tunc vires præbebat hyems, atque auxerat vndas
Tertia iam grauido pluuialis Cynthia cornu,
Et madidis Euri reſoluta flatibus Alpes.
Primus in obliquum ſonipes opponitur amnem
Excepturus aquas: molli tum cetera rumpit

Turba

208. *Cauda.*] Cauda, quæ animi index, crebro ictu ſe flagellat, atque ad iracundiam excitat. Plin. 8.

209. *Vaſto hiatu.*] Magna oris aperitione.

210. *Torta lancea.*] Immiſſa.

211. *Subeant.*] Ingrediantur. *Venabula.*] Venatorium telum.

212. *Per ferrum, &c.*] Per ipſum, quo transfigitur, venabulum in venatorem ruit. *Securus exit.*] Negligens vulnus, per ipſam haſtam ruit in venatorem. *Sulpicius.*

213. *Fonte cadit modico.*] Dilatat narrationem à deſcriptione fluuij Rubiconis, quem ſupra diximus labi inter Rauennam & Ariminum; & priuſquam ad mare Hadriaticum, in quod effunditur vadoſo oſtio, perueniat, çum obſcuro humilique amniculo miſceri. Aeſtate modicus eſt, propter æſtum, vt omnes ferè amnes, ſi non augeantur imbribus: hyeme, imbrium niuiumque acceſſu augentur. *Hortenſ.*

214. *Puniceus Rubicon, &c.*] A colore terræ, *vel* alluſum ad Etymon. Alij leg. *Pumiceus.*

216. *Limes ab Auſoniis.*] Id eſt, terminus citerioris Galliæ & Italiæ erat Rubicon.

217. *Tunc vires, &c.*] Menſe Ianuario. *Auxerat vndas.*] Non *hauſerat*. Cauſas enim explicat, cur Rubico eſſet ſolito aquoſior, longos imbres & niues Alpinas. *Grotius.* *Auxerat vndas.*] Alij leg. *hauſerat*, quia ſeq. *grauido cornu.* hoc eſt, aquis pleno.

218. *Tertia jam, &c.*] Tertia luna ab interlunio, quæ fere pluuia eſt; vel, quid ſi intelligamus, pluiſſe jam tres noctes? *Grauido cornu.*] Pleno: tunc enim cornua Lunæ potiſsimum implentur, quum ad plenilunium ipſa accedit: Vel potius ad plenitudinem aquarum referre licet. *Cynthia.*] Luna: vt Cynthius Sol, Lunæ frater à Cyntho monte Deli, vbi ſimul colebantur.

219. *Alpes.*] Niues ex Apenninis Alpibus.

220. *Primus in obliquum, &c.*] Equites primum ingreſſi amnem, fluminis impetum ſiſtunt, quo tutius tranſeant pedites.

224. *Veti-*

Turba vado fracti faciles iam fluminis vndas.
Cæſar vt aduerſam ſuperato gurgite ripam
Attigit, Heſperiæ vetitis & conſtitit aruis,
Hîc, ait, hîc, pacem, temeratáque iura relinquo;
Te Fortuna ſequor: procul hinc iam fœdera ſunto.
Credidimus fatis, vtendum eſt iudice bello.
Sic fatus, noctis tenebris rapit agmina ductor
Impiger, & torto Balearis verbere fundæ
Ocyor, & miſſa Parthi poſt terga ſagitta:
Vicinúmque minax inuadit Ariminum, vt ignes
Solis

224. *Vetitis & conſtitit, &c.*] Et, Senatus Conſulto, vt ſupra v. ſ. 23. & , quia Rubicon terminus erat prouinciæ Cæſaris.

225. *Hic, ait, hic, &c.*] Emphaſis in particula locali eſt, ſignificans omnia armis nunc agenda; quod vel ipſo Senatuſconſulto tacitè arguebatur, quum iactam eſſe aleã ipſe diceret. *Hortenſ. Temerataque iura relinquo.*] Violata à Pompeio & Senatu. Conſecutus cohortes (inquit Suetonius) ad Rubiconem flumen, qui prouinciæ eius finis erat, paulũ conſtitit: ac reputans quantum moliretur, conuerſus ad proximos, *etiam nunc*, inquit, *regredi poſſumus: quod ſi ponticulũ tranſierimus, omnia armis agenda erunt.* Cunctanti oſtentũ tale factũ eſt, &c. Tunc Cæſar: *Eatur*, inquit, *quo deorum oſtenta & inimicorũ iniquitas vocat: Iacta eſt alea.* Sueton Iul. Cæſ. cap. 3. & Appian. lib. 2. de ciu. bello. *Iudice fortuna cadat alea.* Cæſ. apud Petronium.

227. *Credidimus fatis.*] Ad ſomnium reſpicit, quo per quietem viſus ſibi fuerat matri ſtuprum afferre, & à coniectoribus admonitus fuerat, vt terra, quæ omnium parens eſſet, aliquãdo ipſius poteſtati ſubiiceretur. *Iudice bello.*] Vt bellũ æquitatẽ cauſæ iudicet, quod ei victoriã eſt daturũ, cui⁹ cauſa ſit iuſtior. *Hort. Iudice.*] Alij, *vindice.*

228. *Noctis tenebris.*] Fretus ſuorũ cõſenſu Cæſar, clam cohortib⁹ aliquot præmiſſis ex Rauenna, vbi ex conſuetudine ſua conuiuio frequenti ſe dederat, & diſſimulanter ne qua ſuſpicio rerum mouendarũ oriretur, publico ſpectaculo interfuerat, ſub noctem rheda profect⁹ fuit, & Ariminum verſus, nulli cõmunicato conſilio, iter tetendit. Inde Rubicone ante diẽ digreſſus, ex improuiſo Ariminum occupauit, reliquis legionibus ex hibernis euocatis, quas ſubſequi iuſſerat. Hic Tribuni pleb. illi occurrerunt, qui in concione conſpecti, vehementer militum animos ad vltionem incenderunt. *Hort.*

229. *Et torto, &c.*] Amplificatio celeritatis in obeundis rebus, & velocitatis in faciẽdo itinere. *Torto Balearis, &c.*] Lapide miſſo è funda Balearica. Baleares inſulæ duæ ſunt in mari Mediterraneo, Gymnaſiæ olim dictæ, hodie *Maiorca* & *Minorca*. quarum incolæ erant funditores peritiſſimi. quibus id vnum ab infantia ſtudium. Cibum puer à matre non accepit, niſi quem ipſa monſtrante percuſſit. Flor. lib. 3. cap. 8.

230. *Poſt terga ſagitta.*] Parthi dum ſe fugere ſimulant, ſagittas ab inguine ductas in hoſtem à tergo mittunt.

231. *Ariminum.*] Vmbriæ vrbẽ in Flaminia via. *Vt ignes.*] Ita pro *&* repoſuim⁹, quo recti⁹ cohæreret ſẽtẽtia, quæ turpiter hiabat. Primo

diluculo

Solis lucifero fugiebant aſtra relicto.
Iamque dies primos belli viſura tumultus
Exoritur: ſeu ſponte deûm, ſeu turbidus Auſter
Impulerat, mæſtam tenuerunt nubila lucem.
Conſtitit vt capto iuſſus deponere miles
Signa foro, ſtridor lituûm, clangórque tubarum
Non pia concinuit cum rauco claſſica cornu.
Rupta quies populi, ſtratiſque excîta iuuentus
Diripiunt ſacris affixa penatibus arma,
Quæ pax longa dabat: nuda iam crate fluentes
Inuadunt clypeos, curuatáque cuſpide pila,
Et ſcabros nigræ morſu rubiginis enſes.
Vt nota fulſere aquilæ, Romanáque ſigna,
Et celſus medio conſpectus in agmine Cæſar,
Diriguêre metu, gelidos pauor alligat artus,
Et tacito mutos voluunt ſub pectore queſtus:
O malè vicinis hæc mœnia condita Gallis!

O triſti

diluculo capit Ariminum. cætera geſta orto iam die. Appianus: Ἀρίμινόν τε αἱρεῖ ἅμα ἕῳ. Sic olim coniecimus. Nunc id durius videtur, & ſcriptum potius à Lucano:

Vicinumque minax inuadit Ariminon: ignes)
Solis lucifero fugiebant aſtra relicto

Nam ſic & in ſecundo pro *Auximum* Græca terminatione *Auximon* poſuit, quia verſus aliter eam vocem non recipiebat. Interjecerunt copulam, quibus inuſitata hæc deſinentia diſplicebat. *Grotius.* *Vt ignes.*] Oriente Sole ſtellas obſcurante, *quarum vltimus extat Lucifer.*

233. *Iamque dies*, &c.] Quæ capta iam vrbe inſecuta ſint, ſplendide ſimul & grauiter commemorat. Ciues vndique ad arma concurrunt, haud ſecus ac ſi Pœnus aut Gallus oppidum primo aſſultu occupaſſet. *Hortenſ.*

234. *Seu ſponte deum*, &c.] Seu deorum volũtate euenit hoc ciuilis tempeſtatis ſignum, ſiue inductis ab Auſtro nubibus, mœſtus vtique erat. ſic initio lib. 7.

236. *Miles*, &c.] Cæſaris milites, iuſſi occupato foro claſſica canere, aquilas ponere.

238. *Non pia*, &c.] Impios belli ciuilis concentus.

239. *Quies populi*, &c.] Sõnus.

240. *Diripiunt ſacris*, &c.) Obuia quæque & templorum parietibus ſuſpenſa arma rapiunt.

241. *Fluentes*, &c.] Diſſolutos, vimineas ſc. crates corio à blattis & vetuſtate exeſo nudatas.

246. *Diriguere*, &c.] Ariminẽſes.

247. *Et tacito mutos voluunt.*) Hypallage. vel lege, *Et tacitos muto voluunt.*

248. *O male vicinis*, &c.] O vrbem noſtram male ſitam contra Galliam, & in cardinibus Italiæ, expoſitam omnibus qui Italiam inuaſerint.

251. *Prima*

O triſti damnata loco! pax alta per omnes,
Et tranquilla quies populos: nos præda furentum,
Primáque caſtra ſumus. meliùs fortuna dediſſes
Orbe ſub Eoo ſedem, gelidáque ſub Arcto,
Errantéſque domos, Latij quàm clauſtra tueri.
Nos primi Senonum motus, Cimbrúmque ruentem
Vidimus, & Martem Libyes, curſúmque furoris
Teutonici. quoties Romam fortuna laceßit,
Hac iter eſt bellis. gemitu ſic quiſque latenti,
Non auſus timuiſſe palàm: vox nulla dolori
Credita: ſed quantum, volucres cùm bruma coërcet,
Rura ſilent, mediúſque iacet ſine murmure pontus,
Tanta quies. Noctis gelidas lux ſoluerat umbras:
Ecce faces belli, dubiaque in prælia menti

Urgentes

251. *Primaque caſtra ſumus.*] Primum oppidum in quo hoſtis caſtra ponit.

252. *Orbe ſub Eoo ſedem*] *Sub curru nimium propinqui ſolis, in terra* (vt veteribus creditum) *domibus negata. Gelidaque ſub.*] *Vel ſub gelidaque*, conjunctione copulatiua frequentius à Lucano vſurpata pro disjunctiua. *Arcto.*] *Quod latus mundi nebula maluſque Iupiter urget.*

253. *Erranteſque domos.*] Scytharum ἁμαξοβίων. vel etiam, Nomadum, Numidarum, *Quorum plauſtra vagas rite trahunt domos. Latii, &c.*] Fauces & limites Italiæ.

254. *Nos primi, &c.* Enumerat exẽpla quorundã exterorum hoſtium, quorum incurſiones, Ariminenſes primi ſuſtinuerunt, & quidem cum inſigni ſuorum clade. *Hortenſ. Senonum motus.*] Hi vlturi injuriam Fabii legati, qui contra jus gentium Gallorum ducem haſta trajecerat, exercitum à Cluſio mouent ad Vrbem. Romanos occurrentes ad Aliam fluv. profligant, Romam contendunt, quam diripiunt, diruunt, incendunt, Capitolium 7. menſes obſident; tandem Camilli interuentu Roma liberata eſt. A. V. 365. *Cimbrumque ruentem.* Cimbri è Germaniæ Cherſone & Teutones poſt multos Rom. coſſ. & procoſſ. cum exercitibus fuſos, à Mario victi tandem, cæſique ſunt. A. V. 652. diuiſim poſuit eos poëta, quod diuerſis pugnis & diuerſo itinere ſuperati ſunt.

255. *Martem Libyes, &c.*] Secundum bellum Punicum. quamvis non hac iter erat Annibali, Aſdrubali forte.

257. *Gemitu ſic quiſque, &c.*] Indignabantur hæc Ariminenſes, ſed tacite, comparatione ducta ab auibus hyberno frigore conſtrictis, & à maris medij trãquillitate.

258. *Vox nulla dolori.*] *Credita*, commiſſa nullus enim audebat aperta voce deplorare dolores. *Sulpitius.*

261. *Noctis gelidas, &c.*] Dies orta, noctem fugarat.

262. *Ecce faces belli, &c.*] Q. Caſſius & M. Antonius trib. pl. à Marcello & Lentulo Coſſ. Senatu excedere juſſi, quod pro Cæſare intercederent, vrbe egreſſi, noctu, conducto curru, ſeruilique veſte amicti ad Cæſarem profugerunt, & cum iis Curio, de quo lib. 1. vs. 799.

Urgentes addunt ſtimulos, cunctáſque pudoris
Rumpunt fata moras: iuſtos Fortuna laborat
Eſſe ducis motus, & cauſas inuenit armis.
Expulit ancipiti diſcordes vrbe Tribunos
Victo iure minax iactatis curia Gracchis.
Hos iam mota ducis, viciúaque ſigna petentes
Audax venali comitatur Curio lingua:
Vox quondam populi, libertatémque tueri
Auſus, & armatos plebi miſcere potentes.
Utque ducem varias voluentem pectore curas,

Conſpexit:

*H.799.*erat autem is eo tempore Rauennæ, vt habet Cæſar, 1.com. expectabatque ſuis leniſsimis poſtulatis reſponſa.

264.*Laborat.*] Conatur efficere, vt iuſti videantur.

266. *Expulit ancipiti diſcordes vrbe Tribunos Victo jure minax jactatis curia Gracchis.*] Acceperunt verbum *jactare*, vt apud Ciceronem in Verrem: *jactatus domi ſua vir primus & homo honeſtiſſimus.* & alibi: *clamore conuiciorum jactatus.* Quomodo ſi accipias, *jactare, vexare, raptare, tractare* ejuſdem contumeliæ. Is ſenſus merito nimis tenuis viris doctiſsimis viſus, cum trucidati fuerint vterque, itaque leui mutatione ſcribunt, *mactatis.* Eſt autem vir eruditus, qui & alium in vulgata reperit ſenſum: videlicet Senatum, exprobrata tribunis Gracchorum ſeditione: eundem exitum his interminatum eſſe, ni curia excederent. Nobis verò *jactati Gracchi* ſunt, in Tiberim projecti. Id enim nũquam ante hac in ſacroſancto tribuni, in honeſto triũuiri coloniis deducendis, imo nè vllius quidem in ciuis corpore editum nefas vnicum recordatur hic Lucanus. Iam illa junctim *jactatis Gracchis victo iure minax*, non continent aliquam formulam conſulti aut ſententiarum in tribunos vibratarum; ſed ſunt ſimplex ac mera deſcriptio curię, quaſi dixiſſet: Senatus, per Gracchos in Tiberim tractos & jactos victis partibus plebis & iure tribunitio ſuperior ac minax, vrbe tribunos expulit. Eius deſcriptionis veritatem firmat Velleius lib. II. *Hoc initium in vrbe Roma ciuilis ſanguinis gladiorumque impunitatis fuit. Inde jus vi obrutum, potentiorque habitus prior.* Et plus vno loco Saluſtius. *Ancipiti.*] Dubia; nam pars Cæſari, pars Pompejo fauebat. *Diſcordes.*] Reſiſtentes Senatui & Pompejanis.

267.*Victo iure.*] Violato Tribunitię poteſtatis ſacroſancto jure. *Minax jactatis, &c.*] Senatus, exprobrata Tribunis Gracchorum ſeditione, his eundem exitum interminatus eſt, ni curia diſcederent.

269.*Audax venali, &c.*] Curio nuper Trib.pl. Cæſari infeſtus, populo acceptus, ad dicendum paratiſsimus, plurimo ęre alieno grauatus à Cæſare leuabatur, factuſque ſuarum partium. *Venali lingua.*] Suam enim operã vendiderat Cæſari. *Audacē* verò appellat, quia contra Senatũ Cæſarem tuebatur.

470.*Vox quondã pop.*] Olim Tribunus, qui pro populo loquebatur.

271. *Miſcere potentes.*] Non, reconciliare, vt volunt quidam. ſed inter ſe committere. propter participium *Auſus*; vel, intra conditionem priuatorum redigere. laborabat enim, vt & Pompejus exercitus deponeret.

273.Dum

Conſpexit : Dum voce tua potuêre juuari
Cæſar, ait, partes, quamuis nolente Senatu,
Traximus imperium tunc, cùm mihi Roſtra tenere
Jus erat, & dubios in te transferre Quirites.
Sed poſtquàm leges bello ſiluere coacta,
Pellimur è patriis laribus, patimúrque volentes
Exilium : tua nos faciat victoria ciues.
Dum trepidant nullo firmata robore partes,
Tolle moras : ſemper nocuit differre paratis,
Par labor atque metus pretio maiore petuntur.
Bellantem geminis tenuit te Gallia luſtris,
Pars quota terrarum. facili ſi prælia pauca
Geſſeris euentu, tibi Roma ſubegerit orbem.
Nunc neque te longi remeantem pompa triumphi
Excipit, aut ſacras poſcunt Capitolia laurus.
Liuor edax tibi cuncta negat : gentéſque ſubactas

Vix

273. *Dum voce tua, &c.*] Generis deliberatiui hortatoria oratio eſt Curionis. Exordium conſtat beneuolentia, quam ſumit ab officio perſonæ ſuæ ergà Cæſarem; cui ſatis abundè ſe feciſſe teſtatur, quamdiu tribunatũ geſsit, & quidem inuitis aduerſariis. *Hortenſ.*

275. *Traximus imperium.*] Produximus, vt tibi Imperium in alterum quinquennium prorogaretur. *Tunc, cum mihi Roſtra, &c.*] Quandiu licuit mihi è ſuggeſto (roſtris nauium Antiatum exculto) concionem ad popul. habere eumque tibi conciliare, ad partes tuas inflectere.

276. *Dubios.*] Incertos cui fauerent. *Transferre.*] Flectere Pop. Romanum eorumque animos fingere, vt id quod peteres, ipſorum ſuffragiis & beneficio obtineres. *Hortenſ.*

277. *Poſtquam leges, &c.*] Poſtquam leges vi oppreſſæ inter arma ſiluere, Imperiumque à Senatu & Coſſ. delatum eſt Pompeio, tribuni Curia eiecti.

279. *Nos faciat.*] Nos reſtituat.

280. *Dum trepidant, &c.*] Sed mature facto opus eſt, vt imparatos aggrediaris.

282. *Par labor atque, &c.*] Labore eodem quo Gallos debellaſti, Romam tibi ſubiicies totumque terrarum orbem.

283. *Bellantem geminis, &c.*] Decem quidem annorum Imperium decretum Cæſari fuerat, ſed pacata iam intra 9. annos Gallia, C. Marcellus ad Senatum retulit, vt Cæſari ante tempus ſuccederetur. ita ſupererat annus decimus.

286. *Nunc neque.*] Negatur tibi de Gallia deuictu triumphum agere, imo vix impune feres bene geſtum bellum.

287. *Laurus.*] Lauro coronati triumphantes aſcendebant Capitolium, & ipſum lauro ornatum.

288. *Genteſque ſubactas.*] A turpi. adeo ſcil. gratos experieris, vt vix fuerit tibi impune, Galliam ſub imperium tantis laboribus & periculis traxiſſe.

289. *Soci*

Vix impune feres : ſocerum depellere regno
Decretum eſt genero. partiri non potes orbem :
Solus habere potes. Sic poſtquam fatus, & ipſi
In bellum prono tantum tamen addidit ira,
Accenditque ducem, quantum clamore juuatur
Eleus ſonipes, quamuis iam carcere clauſo
Immineat foribus, pronúſque repagula laxet :
Conuocat armatos extemplo ad ſigna maniplos :
Vtque ſatis trepidum turba coëunte tumultum
Compoſuit vultu, dextráque ſilentia juſſit :
Bellorum ô ſocij, qui mille pericula Martis
Mecum (ait) experti, decimo iam vincitis anno.
Hoc cruor Arctois meruit diffuſus in arvis,
Vulneráque, & mortes, hyeméſque ſub Alpibus acta?
Non ſecus ingenti bellorum Roma tumultu
Concutitur,

289. *Socerum depellere, &c.*] Pompejus quaſi rex non admittet Cęſarem ſocerum ſuum in partem dignitatis. ſupra vſ. 126.

290. *Partiri non potes.*] Βἶς βασιλεὺς, εἷς κοίρανος ἔστω. Pompejus non fert parem, neque tu ſuperiorem.

291. *Sic poſtquam.*] Hoc eſt, juxta parœmiam, ad quam alluſit, *Currenti calcaria addidit*, excitabat Cæſarem eo, quo ſua ſponte ferebatur.

293. *Clamore juuatur.*] Certantes equos adhortationem & gloriam intelligere ſcribit Plinius.

294. *Eleus ſonipes.*] Equus in certamine Olympiaco prope Elidem Achaiæ oppidum. *Quamuis jam carcere clauſo Immineat foribus, primuſque repagula laxet.*] Τὰς ὕσπληγγας χαλᾷ. Sed ὕσπληγξ & ἀφετηρία communis ſtadij & circi. vt in ſtadio ὕσπληγξ repagulum erat ſiue regula linea, quæ laxabatur & aperiebatur exituris in ſtadium curſoribus; ita ὕσπληγγες in circo carcerum *repagula* vocabantur, quibus laxatis & apertis oſtijs emittebantur equi. *Salmaſ.* Plin. Exerc. pag. 924. *Carcere clauſo.*) Loco, vnde celetes, vel currus dato ſigno proſilirent.

295. *Pronuſque repagula laxet.*] Ferox lentet & impellat obices & funes, ἀφετήρια, quæ prouolaturum coërceant.

296. *Maniplos.*] Militum contubernia. lib. 7. vſ. 508. ordines, centurias legionis decimæ tertiæ, hanc enim euocauerat, reliquæ nondum conuenerant.

297. *Tumultum.*] Murmur, fremitum.

299. *Bellorum ô ſocij, &c.*] Oratio gen. Deliberatiuſ, hortatoria, continens conqueſtionem de injurijs ſuis, iniquitate aduerſariorum, à quibus re bene geſta tam indigne excipiantur : inſectationem Pópeij, confirmationem militum à felicis ſucceſſus ſpe. vide ſis orationem quam Cæſari tribuit Petronius Arb. *in ſpecimine ciuilis belli.*

301. *Arctois, &c.*] Gallia, Germania, Britannia.

302. *Mortes, &c.*] Sociorum.

303. *Non ſecus ingenti, &c.*] Contra

Concutitur, quàm ſi Pœnus tranſcenderet Alpes
Annibal. implentur valido tirone cohortes:
In claſſem cadit nemus: terráque maríque
Iuſſus Cæſar agi. quid? ſi mihi ſigna iacerent
Marte ſub aduerſo, rueréntque in terga feroces
Gallorum populi: nunc, cùm Fortuna ſecundis
Mecum rebus agat, Superíque ad ſumma vocantes,
Tentamur. veniat longa dux pace ſolutus
Milite cum ſubito partéſque in bella togata,
Marcellúſque loquax, & nomina vana Catones.
Scilicet extremi Pompeium, emtíque clientes
Continuo per tot ſatiabunt tempora regno?
Ille reget currus nondum patientibus annis?
Ille ſemel raptos nunquam dimittet honores?

Quid

tra me diutinis laboribus optime de patria meritum omnia hoſtilia parantur, perinde ac contra infeſtiſsimum hoſtem. per inuidiam inimicorum, exercitum deponere jubeor, triumpho ſpolior, ad cauſam dicendam reuocor in ordinem, ſucceſſor mihi ante tempus miſſus, delectos tota Italia habitus aduerſum me patriæ hoſtem declaratum, ſyluæ cæſæ ad naues extruendas. *Vincẽdo, certior exul: ſanguine Germano ſexagintaque triumphis, Eſſe nocens cœpi.* Cæſ. apud Petronium.

307. *Quid, &c.*] Quid aliud facerent, ſi amiſsis ſignis victos nos inſequerentur hoſtes. Iam vero cum victores redeamus dijs fauẽtibus, ſic vtique excipimur; Sed veniat, &c.

311. *Dux pace ſolutus.*] Pompejus, ſupra vſ. 130.

312. *Subito.*] Euocato & tumultuarie conſcripto. videtur Poëta ad id alludere, quod Faonius Pompeio illudens, ob ea quæ jampridem dictitarat: *Age*, inquit, *tellurem pede concute Pompei, vt exercitus inde educas, jam tempus poſtulat.* Plutarch. Pomp. & Appian. 2. *Parteſque, &c.*] Senatus paci quam militiæ aptior.

313. *Marcelluſque loquax.*] Conſul, lingua magis quam manu ſtrenuus. *Nomina vana Catones.*] Ita rectius quam *Catonis*, vt vulgati, aut *Catonum*. Grotius. *Nomina vana Catones.*] Vt, *nomen inane Sophos.* Alij leg. aliter. quem Cæſar infeſtum ſibi ſupra modum habuit. eum autem perſtringit quaſi nominis (quia *Catus* ſapientem ſignificat) vanitate fultum.

314. *Extremi Pompejum.*] Inter remotiſsimas nationes, namque Pompejo fauebant reges Orientis. *vel* infima de plebe. *Emptique, &c.*] Quos beneficijs & largitione ſibi fecit obnoxios, *mercedibus empta, Ac vilis opera: quorum eſt mea Roma nouerca.* Petron.

315. *Continuo, &c.*] Inexplebili vtcũque regnãdi cupiditate actũ, à Syllę morte vſq; ad hęc tẽpora?

316. *Ille reget, &c.*] Illine permiſſum triumphare ante annum triumphi legitimum ætatis triceſimum? triumpharat autem de Hiarba Numidarum rege Pompejus annum 24. agens.

317. *Raptos nunquam, &c.*] Præturam nullis adjutus ſuffragijs ſibi adſumpſerat 23. annos natus.

Conſula

Quid iam, rura querar totum ſuppreſſa per orbem,
Ac juſſam ſeruire famem? quis caſtra timenti
Neſcit miſta foro? gladij cùm triſte minantes
Judicium inſolita trepidum cinxere corona,
Atque auſo medias perrumpere milite leges
Pompeiana reum clauſerunt ſigna Milonem?
Nunc quoque ne laſſum teneat priuata ſenectus,
Bella nefanda parat ſuetus ciuilibus armis,
Et docilis Syllam ſcelerum vicíſſe magiſtrum.
Utque feræ tigres numquam poſuêre furorem,
Quas nemore Hyrcano, matrum dum luſtra ſequuntur
Altus cæſorum pauit cruor armentorum;
Sic & Syllanum ſolito tibi lambere ferrum
Durat,

tum ſolus obtinuerat, præfecturas plurimas, &, jam prorogatas ad quadriennium prouincias.

319. *Suppreſſa per orbem, Ac juſſam.*] Ne quid aliunde frumenti adferretur, quo vrbs fame laborans Pompejo præfecturam annonæ delegaret. Quod dictitabat Clodius. Non propter famem ſcriptam eſſe legem, ſed vt lex ſcriberetur factam eſſe famem. vnde nonnulli legunt *Ad juſſam ſeruire famem.* Subjectam eſſe Pompejo, vt famem faciat quum velit. *Caſtra timenti, &c.*] In quæſtione de Clodij cæde & actione Miloniana ad reprimendum populi tumultum Pompejus armatis militibus forum ſepſerat, quam inſolitam coronam Cicero in oratione pro Milone, *nouam judicij formam & inuſitatam frequentiam* vocat.

321. *Iudicium triſte.*] De pœna capitis ob cædem perpetratam in via Appia, monumento majorum Clodij; nam eam viam lapidibus ſtrauerat Appius Claudius. *Inſolita corona.*] Multitudine armatorum. *Hortenſ.*

322. *Atque auſo medias.*] Cum judicia & leges abſque armis & armatis vigere & florere debeant; ille judicia forenſia armatis clauſit. *Hortenſ.*

324. *Nunc quoque, &c.*] Ab ante acta malorum & ſcelerum, vt ita dicam, aſſuetudine, præſentia conſilia virulenter inſectatur, quæ longa conſuetudine ab inſtitutore & magiſtro ſuo Sylla, ab adoleſcentia imbiberit, ex quo etiam hanc indolem eum hauſiſſe dicit. *Hortenſ. Ne laſſum, &c.*] Ne ſenectutem agat priuatam & ocioſam.

326. *Docilis Syllam, &c.*] Scelere facile ſuperaturus, crudelitatis & ſcelerum omnium magiſtrum ſuum Syllam, ſub quo meruerat Pompejus 23. annos natus, ſummo honore à Sylla habitus, vt cui vni venienti aſſurgeret, caput nudaret, honorificeque eum appellaret, Magni nomine (vt ferunt nonnulli) à Sylla primo ſalutatũ.

328. *Nemore Hyrcano.*] Hyrcana ſylua Scythiæ

330. *Sic & Syllanum, &c.*] Per auerſionem Pompeij bibendi ſanguinis jugem ſitim applicat comparationi, quam ſemel quondam ex Sylla hauſit. Idque hâc ob cauſã Pōpejo objicit, quod cædib⁹ ac proſcriptionibus ciuium ſub Sylla aleretur, quãdo bona proſcriptorũ ab eo haſtæ ſubjiciebantur. *Hort.*

Durat, Magne, ſitis: nullus ſemel ore receptus
Pollutas patitur ſanguis manſueſcere fauces.
Quem tamen inueniet tam longa potentia finem?
Quis ſcelerũ modus eſt? ex hoc iam te, improbe, regno
Ille tuus ſaltem doceat diſcedere Sylla.
Poſt Cilicaſne vagos, & laſſi Pontica regis
Prælia, barbarico vix conſummata veneno,
Vltima Pompeio dabitur Prouincia, Cæſar;
Quòd non, victrices aquilas deponere iuſſus,
Paruerim? mihi ſi merces erepta laborum eſt,
His ſaltem longi, non me duce, præmia belli
Reddantur: miles ſub quolibet iſte triumphet.
Conferet exanguis quò ſe poſt bella ſenectus?
Quæ ſedes erit emeritis? quæ rura dabuntur,
Quæ noſter veteranus aret? quæ mœnia feſſis?
An melius fient piratæ, Magne, coloni?
Tollite iampridem victricia, tollite ſigna:

Viribus

334. *Regno.*] Inuidioſo imperio, nec inferiore Syllæ dictatura.

335. *Tuus ſaltem.*] Cui ſtudebas, magiſter ſceleris, qui te ſibi adfinitate deuinxit, tibi in matrimonium data Aemilia priuigna. *Doceat diſcedere Sylla.*] Qui annos 60. natus ſe dictatura abdicauit & priuatus Puteolis egit.

336. *Cilicaſne vagos.*] Piratas maria infeſtantes à Pompeio deuictos, infra lib. 2. vſ. 57. *Laſſi Pontica, &c.*] Mithridates rex Ponti per annos 40. cum Romanis bellum geſſit à Sylla & Lucullo attritus profligatuſque, à Pompeio tandem victus eſt. in turri à Pharnace filio obſeſſus, male tentatum veneno (aduerſus quod amuletis & antidotis ſe munierat) ſpiritum ferro expulit.

338. *Vltima Pompeio, &c.*] Egone reſto vltimus hoſtis debellandus?

339. *Quod non, &c.*] Quod iuſſu Senatus non dimiſerim exercitũ victorem ante triumphum.

341. *His ſaltem longi.*] His ſaltem militibus ſtipendia, honoreſque reddantur, & agri aſſignentur in quibus iam emeriti quieſcant. niſi forte agris digniores cenſendi ſint Cilices illi piratæ, quos à ſe deuictos Pompeius in mediterranea ſubmouit & Solos Colonias deduxit. Emeriti qui ſint, vide quæ ad vſ. 622. lib. 3. *Reddenda eſt gratia vobis: Non ſolus vici.* Cæſar apud Petronium. *Non me duce.*] Hæc vera lectio præ vulgata *cum duce.* Accipiat miles præmia, vel alio Imperatore. Cui conuenit quod ſequitur. *ſub quolibet.* Grotius.

343. *Conferet exanguis.*] Commiſerationis locus ad militum animos incendendos, ab ætate ſcil. & incommodis militiæ. His ergo agri aſſignentur, in quibus iam emeriti, & quieſcant & conſeneſcant. *Hortenſ.*

347. *Tollite.*] Epilogus conſtat exhortatione ad ſumenda arma

contra

Viribus vtendum eſt, quas fecimus. arma tenenti
Omnia dat, qui iuſta negat: nec numina deſunt.
Nã neque præda meis, neque regnũ quæritur armis:
Detrahimus dominos vrbi ſeruire paratæ.
Dixerat: at dubium non claro murmure vulgus
Secum incerta fremit: pietas, patriique penates
Quamquàm cæde feras mentes, animóſque tumentes
Frangunt; ſed diro ferri reuocantur amore,
Ductoriſque metu. Summi tum munera pili
Lælius, emeritique gerens inſignia doni,
Seruati ciuis referentem præmia quercum,
Si licet, exclamat, Romani maxime rector
Nominis,

contra inimicorum iniurias. *Tollite*, &c.] Verum non verbis ſed viribus res decernenda eſt, tollite itaque ſigna, &c. *victores ite ferentes, Ite mei comites, & cauſam dicite ferro,* &c. Petron.

348. *Arma tenenti*, &c.] At hic dabit, ſi vos abnueritis. manu capulum gladij concutiens inquit Tribunus; vel, vt Appianus refert, *Cæſar* prouinciæ prorogandæ præfecturam petens.

349. *Nec numina deſunt.*] *Deerunt* habet MS. Puteanorum, quod haud dubie rectius. Eſt enim ſperantis. *Grotius.*

350. *Nam neque*, &c.] Cauſſa ab honeſto & iuſto; quum neque regnum, neque dominationem affectet vllam, nec lucrum ſectetur; ſed defenſionem dignitatis ſuæ, honores & præmia militũ pro exhauſtis laboribus militaribus: quæ omnia iuſta ſunt & honeſta. *Hort.*

351. *Detrahimus*, &c.] Aſſerimus vrbem noſtram in libertatem.

352. *Pietas, patriique*, &c.] Quãquã pietas in patriã, in vxores & liberos nonnihil animos videbantur debilitare, quo minus illis bellum facerent; aſſuetudine tamen longa bellorũ adeo erant efferati, vt Imperatores dignitatis tuendæ cauſſa, bellum quam pacem maluerint. *Hortenſ.*

354. *Cæde feras*, &c.] Aſſiduitate bellorum efferatas. *Tumentes.*] Victoriis.

355. *Frangunt.*] Mitigant.

356. *Summi tum*, &c.] Cum in legione eſſent præter velites & pilanos tria militũ genera, *haſtati, principes, triarij*; atque hi ſinguli in decem partes diuiderentur, quibus partibus præficerẽtur Centuriones; primæ quidem cohortis ceu ordinis Triariorum (namque hi ætate, vſu, fortitudine cæteris præſtabant) centurio appellabatur *Primipilus*, cuius voluntati & imperio milites omnes parerent, eratque ille conſilij particeps.

357. *Emeritique gerens*, &c.] Gerens quernam coronam donatam in teſtimoniũ ſeruati ciuis, hoſtiſque in prælio cæſi; de coronis cæteris vide A. Gellium lib. 5. cap. 6. erat forte euocatus. vide quæ ad vſ. 471. lib. 7.

358. *Quercum.*] Totum pro parte, coronam quernam. Suprà enim demonſtratum eſt, querna corona eum militẽ donari ſolere, qui ciuis ciuẽ in prælio ſeruaſſet.

359. *Si licet, exclamat.*] Hortatoria oratio eſt Lælij ad Cæſarem, vt eo pergat, quo ire conſtituerit. Reprehendit verecunde, quod non ſuo iure militum

Nominis, & fas eſt veras expromere voces;
Quòd tam lenta tuas tenuit patientia vires
Conquerimur. deerátne tibi fiducia noſtri?
Dum mouet hic calidus ſpirantia corpora ſanguis,
Et dum pila valent fortes torquere lacerti,
Degenerem patiere togam, regnumque Senatus?
Uſque adeò miſerum eſt ciuili vincere bello?
Duc age per Scythia populos, per inhoſpita Syrtis
Littora, per calidas Libya ſitientis arenas.
Hac manus, vt victum poſt terga relinqueret orbem,
Oceani tumidas remo compeſcuit vndas:
Fregit & Arctoo ſpumantem vortice Rhenum.
Juſſa ſequi tam poſſe mihi, quàm velle neceſſe eſt.
Nec ciuis meus eſt, in quem tua claſsica Cæſar
Audiero.

opera vtatur. Monet affectus ab indigno; commemorat ſua præclara facinora & virtutem militũ pro Imperatore ſuo nauatam: promittit inſuper ſuam operam; & vltrò ſacramento ſe obligat ad obeunda iuſſa Imperatoris, etiam impia, ſi ſit opus. *Hortenſ. Maxime Rector.*] Exordium ductum à beneuolentia, quam captat à perſona Cæſaris, quum eum Rom. nominis maximum Rectorem nominat. *Idem.*

361. *Lenta tuas.*] Attentio à verecunda reprehenſione patientiæ, qua Senatus abutitur.

363. *Dum mouet, &c.*] *Dum ſpiritus hos regit artus.*

365. *Degenerem patiere togam.*] Togatos inertes & imbelles. *Regnumque Senatus.*] Atrociter & inuidioſe, Senatus autoritatem *regnum* nominat: & docet in ipſa narratione impotentem dominationem Senatus, & inuidiam gloriæ alienæ. *Hortenſ.*

367. *Duc age, &c.*] Amplificatione locorum promptos militum animos ac beneuolos erga Ducem arguit. *Hortenſ. Syrtis.*] Syrtes duæ ſunt, Maior & Minor, ſinus in mari Libyco, propter fluctus arenaſque affluentes ac refluentes importuoſi atque nauigantibus infeſti; vide Saluſtij bell. Iug. Orationem 5. Dionis Pruſæi. Procopium 6. Aedif.

368. *Per calidas Libyæ.*] Per deſerta Libyæ aquarum expertia.

369. *Hac manus.*] Δεικτικῶς ſuam oſtendens.

370. *Oceani.*] Cum Britanniam aggreſſus eſt.

371. *Arctoo vertice.*] Ob impetuoſum violentumque eius curſum, qui vbi maximè vorticoſus eſt, circà originem ſuam, nullis nauigiis nauigabilis; & multis amnibus auctus in Oceanum Septentrionalem infunditur. *Hortenſ. Spumantem vortice Rhenum.*] Fl. vorticoſum, Galliam à Germania diuidentem. 3. oſtiis ſe in Moſam & Oceanum Septentrionalẽ exonerantem.

372. *Iuſſa ſequi, &c.*] Neceſſe mihi eſt, in tuam gratiam eniti, vt ea poſſim quæ volo. vide quæ nos ad epigr. lib. 12. Martialis. Sunt qui legunt, *Tam velle mihi quam poſſe neceſſe eſt.*

373. *Nec ciuis, &c.*] Neque erit mihi pro ciue, contra quem tubæ tuæ canent ſigna belli.

374. *Per*

Audiero. per ſigna decem felicia caſtris,
Perque tuos iuro quocumque ex hoſte triumphos;
Pectore ſi fratris gladium, iugulóque parentis
Condere me iubeas, plenaque in viſcera partu
Conjugis, inuita peragam tamen omnia dextra.
Si ſpoliare Deos, ignémque immittere templis,
Numina miſcebit caſtrenſis flamma Moneta:
Caſtra ſuper Tuſci ſi ponere Tybridis vndas,
Heſperios audax veniam metator in agros.
Tu quoſcumque voles in planum effundere muros,
His aries actus diſperget ſaxa lacertis:
Illa licet, penitus tolli quam iuſſeris vrbem,
Roma ſit. His cuncta ſimul aſſensêre cohortes,
Elatáſque altè, quacumque ad bella vocaret,
Promisêre manus. it tantus ad æthera clamor,
Quantus, piniferi Boreas cùm Thracius Oſſæ
Rupibus incubuit, curuato robore preſſa.

Fit

374. *Per ſigna decem felicia caſtris.*] Victricia omnibus in locis, quibus iam per decem annos caſtra metatus es, quia quotannis in ſtatis caſtris hybernabant. vel per aquilas 10. legionum. licet vna tantum adfuerit, cæteræ ſubſequerentur.

377. *Plenaque, &c.*] Grauidæ vxoris.

378. *Inuita peragam, &c.*] Vtut horreat refugiatque manus.

379. *Si ſpoliare, &c.*] Commendat inſuper operam ſuam pro Cæſare, ab impio, in Deos: quos, ad ineundam Imperatoris gratiam, exemplo Brenni & aliorum quorundam ſacrilegorum, qui delubrum Delphicum & multa alia Græca templa diripuerant, ſuis donariis non verebitur ſpoliare. *Hortenſ.*

380. *Numina, &c.*] Ignis è caſtris noſtris incendet ſtatuam Iunonis dictæ Monetæ, quod ab æde Iunonis audita eſt vox quæ docebat, qua ratione plena fieret procuratio propter terræ motum. ædem autem hanc dedicauit L. Fu. Camillus à monendo nomen *Moneta* inditum.

381. *Caſtra ſuper.*] Si patriam obſidere, iuxta Tibrim caſtra metatum. *Tuſci.*] in Thuſcia orti.

382. *Veniam metator in agros.*] Caſtra metabor. *Metator.*] Sunt verò in re militari *metatores*, qui præcedentes locum caſtris eligunt.

384. *Aries actus.*] Machina bellica ad ſubruendos muros. vide Vegetium lib. 4. cap. 14. & Am. Marcel. & quæ nos ad 490. vſ. 3. lib.

385. *Illa licet, &c.*] Sublatas in aſſenſus ſignum manus, fortitudinis & fidei pignora.

386. *Aſſensêre cohortes.*] Aſſenſum teſtantur clamore, quantus non cedit fragori ſyluæ pineæ in Oſſa Theſſaliæ monte depreſſæ aut ſublatæ, Boreæ è Thracia flantis impulſu.

Fit ſonus, aut rurſus redeuntis in æthera ſiluæ.
Cæſar vt acceptum tam prono milite bellum,
Fatáque ferre videt, ne quo languore moretur
Fortunam, ſparſas per Gallica rura cohortes
Euocat, & Romam motis petit vndique ſignis.
Deſeruere cauo tentoria fixa Lemano,
Caſtráque quæ Vogeſi curuam ſuper ardua rupem,
Pugnaces pictis cohibebant Lingonas armis.
Hi vada liquerunt Iſaræ, qui gurgite ductus
Per tam multa ſuo, famæ maioris in amnem
Lapſus, ad æquoreas nomen non pertulit vndas.
Soluuntur flaui longa ſtatione Rutheni:
Mitis Atax Latias gaudet non ferre carinas,
Finis & Heſperiæ promoto limite Varus:

Quaque

394. *Sparſas per, &c.*] Hanc orationem Rauennæ habitam ſcribit Cæſar lib. 1. ciu. bell. *Conclamant* (inquit) *legionis decimæ tertiæ quæ aderant milites* (*hanc enim initio tumultus euocauerat, reliquæ nondum conuenerant*) *ſeſe paratos eſſe Imperatoris ſui, Tribunorumque Pl. injurias defendere. Cognita militum voluntate Ariminum cum ea legione proficiſcitur: ibique Tribunos Pl. qui ad eum confugerant, conuenit, reliquas legiones ex hibernis euocat, & ſubſequi jubet.*

396. *Deſeruere cauo, &c.*] Euocati diſceſſere qui tentoria fixerant juxta lacum Lemanum. *Lac de Lozanne & Geneſue. Lemano.*] Lemanus lacus, Allobrogum eſt, Geneuam & Lauſannam vrbes alluens, Rhodanumque impermiſtis aquis tranſmittens. Plinius inter miracula fluminum recẽſet, quod Rhodani dulces aquæ in Lemano lacu ſupernatent. *Hortenſ.*

397. *Vogeſi.*] Vogeſus ſiue Molegus rectius, qui & *Voſecus* à nonnullis appellatur, in finibus Lingonum, vnde Moſæ fontes decurrunt, haud procul à fonte Matronæ fluminis. *Vocetius* Tacito in Heluetijs eſt: ad cuius montis radicem vetus oppidum Vladoniſſa fuit, poſteris temporibus ab Alemannis Rhenum tranſgreſsis, ita vaſtata, vt ne veſtigia ejus extent, præter nomiſmata, antiquitatis monumenta, quæ illic effodiuntur. *Hortenſ. Vogeſi curuã.*] Montis Lotharingiæ, ex quo Moſa profluit. *Mont de faucilles. Super ardua rupem.*] Non *ripam:* Mons enim Vogeſus, & in monte caſtra. *Rupem* pro monte dici vſitatiſsimum. *Grotius.*

398. *Cohibebant.*] Reprimebãt, ne quid molirẽtur. *Lingonas armis.*] Celtarum pop. *le pays de Lãgres.*

399. *Iſara.*] Galliæ Narbonenſis fluuius. *Lyſere*, qui in Rhodanum influens, amittit nomen.

400. *Fama majoris.*] Nam Rhodano mixtus amittit ſuum nomẽ.

402. *Soluuntur flaui, &c.*] Præſidio Romano ſoluuntur Rhuteni pop. Narbonẽſis Galliæ, *de Rouergue.* flaui crinibus, vel epitheton à ratione nominis.

403. *Atax Latias gaudet.*] Fl. ex Pyrenæo ortus, *Aude.* no vteriꝰ habet naues Rõ. *Nõ ferre carinas.*] Nõ nauigari à militibꝰ Romanis.

404. *Heſperiæ promoto limite.*] Prolatis

Quaque ſub Herculeo ſacratus nomine portus
Vrget rupe caua pelagus: non Corus in illum
Ius habet, aut Zephyrus: ſolus ſua littora turbat
Circius, & tuta prohibet ſtatione Monœci.
Quaque jacet littus dubium, quod terra, fretúmque
Vendicat alternis vicibus, cùm funditur ingens
Oceanus, vel cùm refugis ſe fluctibus aufert.
Ventus ab extremo pelagus ſic axe volutet,
Deſtituátque ferens: an ſidere mota ſecundo
Tethyos vnda vaga lunaribus æſtuet horis:
Flammiger an Titan, vt alentes hauriat vndas,
Erigat

Prolatis Italiæ finibus, quæ olim anguſtior. Alij leg. *milite. Limite.*] Ita ſcribendum, non *milite*. Promoto limite eſt, prolatis Italiæ finibus; quæ olim anguſtior. Lectionem hanc ex conjectura ſola à nobis poſitam, confirmat idem MS. Putean. qui diſertè ſic habet. *Grot. Varus.*] Alpinus fluuius Italiam à Narbonenſi Gallia diſterminat. *Varo.*

405. *Quaque ſub Herculeo, &c. Monœci.*] In ora Liguriæ arx eſt & portus Herculis *Monœci*, quod pulſis hoſtibus ibi habitarit; vel quod nullus ibi cum eo coleretur. ὡς μόνος οἰκῶν.

406. *Vrget.*] Repellit. *Pelagus.*] Mare Liguſticum, quod à proxima Liguria nomen habet. Ligures enim inter Macram & Varum flumina ſedes habuere, circà ima Alpium latera, qua ſita ſunt in Liguſticum pelagus obuerſa. *Hortenſ. Corus in illum, &c.*] Ventus, qui aduerſus Aquilonem flat ab Occaſu ſolſtitiali: ἀργέστης.

407. *Zephyrus.*] Qui aduerſus Eurum flat, Fauonius. *Solus ſua, &c.*] Ventus Narbonenſi prouinciæ tantum notus. vide Gell. lib. 2. cap. 22.

408. *Circius.*] Sic dictus, quod omnia turbet & circumuertat; quo minus portus naues in ſtatione aduerſus Circium tueatur. De hoc A. Gell. Galli ventum ex ſua terra flantem, quem ſæuiſſimum patiuntur, *Circium* appellant; à turbine opinor eius ac vertigine. *Monœci.*] Herculis Monœci portus eſt, in ora Liguſtica, vt dictum. *Hortenſ. Monaci.*] Forte *morari*.

409. *Quaque jacet, &c.*] Euocauit cohortes è Belgarum oris, quas fluxus ac reflux⁹ maris ſenis quibuſque horis aut circiter faciunt, vt nunc maria ſint, nunc terræ. cujus æſtus & reciprocationis cauſam, an fiat impulſu ſtellæ polaris, an lunæ motu an ſolis influentia, videant & exquirant philoſophi, qui mundi naturam cauſaſque rerum exquirunt: me certe latent.

410. *Vendicat.*] Attribuit ſibi.

411. *Aufert.*] Retrahit ſe.

412. *Volutet.*] Voluat.

413. *Deſtituatque ferens.*] An eo ceſſante fiat refluxus. *An ſidere mota ſecunda.*] Luna, quæ poſt Solem ſecunda eſt; vel *ſecundo*, id eſt, fauente & proſpero. *Sulpitius.*

415. *Hauriat vndas.*] Attrahat, ebibat quo alatur. Stellas enim igneæ eſſe naturæ & τρέφεσθαι ἐκ τῆς ὑγρῆς ἀναθυμιάσεως opinabantur Heraclitus & Stoici. Plutar. de placitis philoſ. & Cic. 2. de natura deorum.
Conuexa polus dum ſidera paſcet Virg. 1. Aeneid. vide lib. 9. v. 313.

Erigat Oceanum, fluctúſque ad ſidera tollat,
Quærite, quos agitat mundi labor: at mihi ſemper
Tu, quæcumque moues tam crebros cauſa meatus,
Ut ſuperi voluêre, late. Tunc rura Nemoſſi
Qui tenet, & ripas Aturi, quà littore curuo
Molliter admiſſum claudit Tarbellicus æquor,
Signa mouet, gaudétque amoto Santonus hoſte:
Et Biturix, longiſque leves Sueſſones in armis:
Optimus excuſſo Leucus Rhemúſque lacerto,
Optima gens flexis in gyrum Sequana frænis:
Et docilis rector roſtrati Belga couini:
Aruerníque auſi Latio ſe fingere fratres,
Sanguine ab Iliaco populi; nimiúmque rebellis
Neruius, & cæſi pollutus ſanguine Cotta:

Et

417. *Quos agitat mundi labor.*] Hoc eſt, ô philoſophi, qui naturam mundi, ſtudio & labore inueſtigatis. *Sulpitius. Mihi.*] Me; *vel*, quantum ad me.

419. *Late.*] Scil. mihi ſemper late, ac ſis obſcura. *Sulpit. Nemoſſi, &c.*] Metropolis & capitis Aruernorum. male legitur *Monethis & Nemetis*. Quo enim tantum mihi læuus abiret poëta, relictis Aquitanis, ad ripam Rheni?

420. *Aturi, &c.*] Fl. Tarbellorũ in Aquitania. *Ador* vel *Dour*.

421. *Claudit Tarbellicus æquor.*] *Ancon* emendat Scaliger. *Tarbellicus æquor.*] Tarbeia, oppidum Aquitaniæ Stephano, *Tarbe*, ſed Ioſepho Scal. *Auqx*.

422. *Signa mouet.*] Diſcedit. *Santonus.*] Galliæ Aquitaniæ pop. ea regio *Xainctonge*. *Hoſte.*] Romano, olim hoſte.

423. *Biturix.*] Galliæ Aquit. vrbs *Bourges*. forte qui Bituriges *Bourdeaux*. *Longiſque leues.*] Haſtis pugnaces, vel longo bello ſubacti. *Sueſſones.*] Alii legunt *Axones*, pro accolis Axonis fluuii, in Rhemorum finibus. *Sueſſones.*] Notus Galliæ populus. Veſtigia vocis manuſcripti præferunt, *Sexones*. Vulgo *Axones* male. *Grotius*. *Sueſſones.*] Rhemis vicini *Soiſſons*.

424. *Optimus excuſſo.*] Iaculandi peritus. *Excuſſo lacerto.*] Ad iaculandum. *Leucus.*] Galliæ Belgicæ pop. quorum vrbs *Toul*. *Rhemúſque lacerto.*] Galliæ pop. quorum primaria vrbs *Rhemes*.

425. *Optima gens, &c.*] Sequanæ flu. *Seine* accolæ. *Bourguignons*. equitandi periti.

426. *Et docilis rector.*] Et Belgæ pop. Oceano, Rheno, Matrona, & Sequana incluſi, è vehiculis falcatis prælantes. *Roſtrati Belga couini.*] Male legitur *monſtrati*. *Couini.*] Couinus, vehiculum falcatum eſt, cuius multus vſus fuit, apud Gallos & Britãnos in prelio.

427. *Aruerníque, &c.*] *Les gens d'Auuergne*, videntur pro Heduis poſiti, quibus ſunt vicini. Hedui autem *primi in vrbe ius adepti ſunt; datum id fœderi antiquo, & quia ſoli Gallorum fraternitatis nomẽ cum pop. Rom. vſurpant*. Tacit. lib. 11. & Cic. ad Trebatium 7. & ad Attic. 1.

428. *Iliaco populi, &c.*] Troiano; proditur enim Antenorem exſtruxiſſe Clarum montem.

429. *Neruius.*] Galliæ Belgicæ pop.

Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis
Vangiones: Batauique truces, quos ære recuruo
Stridentes acuêre tuba: quà Cinga pererrat
Gurgite: quà Rhodanus raptum velocibus vndis
In mare fert Ararim: quà montibus ardua ſummis
Gens habitat cana pendentes rupe Gebennas:
Pictones immunes ſubigunt ſua rura; nec vltrà
Inſtabiles Turonas circumſita caſtra coërcent.
In nebulis Meduana tuis marcere peroſus
Andus, iam placida Ligeris recreatur ab vnda.
Inclyta Cæſareis Genabos diſſoluitur alis.
Tu quoque lætatus conuerti prælia Treuir:
Et nunc tonſe Ligur, quondam per colla decora
Crinibus

pop. ferociſsimus *de Tournay*. *Cæſi pollutus, &c.*] Apud Eburones Tetutius Sabinus & Arunculius Cotta cum quinque cohortibus in hybernis cæſi ſunt fraude Ambiorigis. & apud Carnutes C. Fuſius Cotta rei frumentariæ præfectus.

430. *Sarmata braccis.*] De quibus Ouid. 3. Triſt. *Pellibus & ſutis arcebant frigora braccis.* & Mela lib. 2. braccæ autem caligarum fluxarum genus: à qua veſte, ea Galliæ pars dicta eſt Braccata, quæ poſtea Narbonenſis. vide Bayfium de re veſt. & Ioſ. Scal. ad 4. lib. Propertij, & H. Caſaub. ad Suetonij Auguſt. & Ald. Manut. Quæſit. per ep. 22. & quæ Cluuerius libro 2. de Antiq. German. cap. 16.

431. *Vangiones.*] Vvormacenſes, *Vvormes*. *Batauique.*] Hollanders.

432. *Acuere.*] Incitauêre in bella. *Cinga pererrat, &c.*] Fluuius è Pyrenæis non procul à Narbonēſi prouincia. Cæſ. lib. 1. belli ciu.

433. *Rhodanus, &c.*] *Le Rhoſne* in quem ad Lugdunum influit Arar. *la Saone*.

435. *Gebennas.*] Montes, qui Arvernos ab Heluijs diſcludunt, niuales.

436. *Pictones.*] Quinque hos verſus manuſcripti antiqui omnes non habent. Itaque omninò adducor, vt adjectitios credam. *Grot.* *Pictones.*] Aquitaniæ pop. quorum regio *Poictou*. *Immunes, &c.*] Amotis præſidiis R.

437. *Turonas.*] Ita repoſuimus ex MS. quo vſus Canterus, in quo, *Turonos*. Eiuſdem libri fide hunc verſum illi *In nebulis*, præpoſuimus, aliquo nunc ſenſu, qui nullus alias. *Grotius*. *Turonas.*] Quorum territorium *Touraine*; vrbs *Tours*.

438. *In nebulis, &c.*] Et Andegauenſes à fontibus fluuſus Meduanæ *le Mayne*, mouent Ligerim verſus. *le Loyre*.

439. *Andus.*] Malim *Andi*. Nam plurale eſt *Andes*. Grotius.

440. *Genabos.*] Eadem vrbs quæ Genabum alijs, vt facile genera mutantur in peregrinis vocibus. Ita autem reſcripſimus pro *Menabos*. Grotius. *Genabos.*] Oppidū ad Ligerim ſitum *Gien* in Carnutibus. *Alis.*] Turmis præſidijs.

441. *Conuerti prælia.*] E Gallia in Italiā trāsferri bella. *Treuir.*] Pop. Belgiæ, quorū metropolis *Triers*.

442. *Tonſe Ligur &c.*] Gallia olim

Crinibus effuſis toti prælate Comata:
Et quibus immitis placatur ſanguine diro
Teutates, horrenſque feris altaribus Heſus;
Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ.
Vos quoque qui fortes animas, belloque peremtas
Laudibus in longum vates dimittitis æuum,
Plurima ſecuri fudiſtis carmina Bardi.
Et vos barbaricos ritus, morémque ſiniſtrum
Sacrorum Druidæ poſitis repetiſtis ab armis.
Solis noſſe deos, & cæli numina vobis,

Aut

omnis fuit Comata. Ciſalpina in qua Ligures primum poſuerunt capillos, ſumpſeruntque togas, vnde & Togata dicta: Tranſalpina omnis Comata, præter Narbonenſem prouinciam, quæ Braccata dicta fuerat. Plin. lib. 1. cap. 17. & lib. 3. c. 44. Sũt qui *Liger* legũt, & Ligeris flu. accolas intelligunt.

443. *Prælate.*] Dicit ligures virtute, Comatis prælatos.

445. *Teutates, Heſus; & Taranis Scythica, &c.*] Mercurius, Gallis Theutates, Aegyptijs ΘΕΥΘ. Plato in Phædro & Philebo. Cic. lib. 3. de Natur. Deor. Liuius lib. 36. Lactant. de falſ. rel. cap. 6. Heſus, ſiue Heus; Mars, quem aſperrima placauere cultura; nam victimæ eius fuere mortes captorum. Cæſ. com. 6. de bel. Gal. Iornandes lib. de reb. Gothicis. Iupiter, quaſi βροντῶν *Tonans*, à Tatan, quod Vallis Britannis qui veteris Gallicæ linguæ veſtigia & reliquias retinent (*tonitru* ſonat) vt videtur Phil. Cluuerio lib. 1. de antiquitate Germaniæ, cap. 9. His omnibus litatum humanis hoſtijs, vti Dianæ Tauricæ. vide Cæſ. lib. 6. de bello Gall. Solin. cap. 34. Mela lib. 3. c. 2. Lactant. lib. 1. de falſa relig. c. 21. Pythæi Aduerſaria lib. 1. cap. 3. Cluuerium lib. 1. de Antiq. Ger. cap. 26, & 28. *Heſus.*] *Eſus* habẽt manuſcripti, quomodo hoc nomen & apud Lactantiũ legitur. *Grotius.*

447. *Vos quoque, &c.*] Tranſitio ad auerſionem Gallorum, quorum ſacerdotes Gallia pacata ad intermiſſa ſtudia & ſacra ſe conuertebant: & pro concione laudabant eos, quid fortiter in prælijs occubuiſſent. *Hortenſ.*

449. *Securi fudiſtis carmina.*] Bellico tumultu & trepidatione, ſoluti: inter arma enim ſilent muſæ. *Bardi.*] Ὑμνιταὶ καὶ ποιηταὶ, inquit Strabo l. 4. qui præter hos & Dryidas tertium genus τῶν τιμωμένων recenſet, οὐάτεις, ἱεροποιοὺς καὶ φυσιολόγους. Mela cap. 2. lib. 3.

450. *Et vos, &c.* Poſt Cæſaris abitum reſtituiſtis diræ immanitatis religionem, & ſacra pluſquã Scythica, humanis hoſtijs aræ admotis & à tergo cæſis.

451. *Druidæ.*] Πρὸς τῇ φυσιολογίᾳ, καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκοῦσι δικαιότατοι, &c. Strabo lib. 4. horum erat ſacrificia curare, jura religionis interpretari, &c. Cæſ. lib. 6. de bello Gallico, magi & ſacerdotes Gallorũ. Marcell. lib. 15. vide & Cluuerium de antiq. German. lib. 1. cap. 24. Mel. 2. cap. 3. lib.

452. *Solis noſſe Deos.*] Propter paradoxa & diuerſas à cæteris ſapientibus opiniones, de Deo, anima, mundo, &c.

Aut ſolis neſcire datum: nemora alta remotis
Incolitis lucis. vobis auctoribus, umbra
Non tacitas Erebi ſedes, Ditiſque profundi
Pallida regna petunt: regit idem ſpiritus artus
Orbe alio: longa (canitis ſi cognita) vita
Mors media eſt. certè populi quos deſpicit Arctos,
Felices errore ſuo, quos ille timorum
Maximus, haud urget leti metus. inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis: & ignauum redituræ parcere vitæ.
Et vos crinigeros bellis arcere Caycos
Oppoſiti, petitis Romam, Rhenique feroces
Deſeritis ripas, & apertum gentibus orbem.
Cæſar, vt immenſa collecto robore vires
Audendi maiora fidem fecêre, per omnem
Spargitur Italiam; viciñaque mœnia complet.
Vana quoque ad veros acceſſit fama timores,

Irrupitque

453. *Nemora alta, &c.*] Vade & ijs nomen, à δρῦς Plin. lib.16. cap.44.

454 *Vobis auctoribus, &c.*] Vos aſſeritis animas è corporibus migrantes non deſcendere ad inferos, ſed orbe alio in alia corpora migrare, atque hinc felices prædicat Septentrionales, qui diſciplina horum inſtituti; τὸ πάντων φαβερώτατον, mortem contemnunt, imo appetunt, vt quæ viam ad immortalitatem ſternat. Pomp. Mela cap.2. lib. 3.

458. *Mors media eſt.*] Id eſt, media morte peruenitur ad æternam illam vitam. *Sulpitius.*

461. *Ignauum.*] Quia turpe exiſtimant, mortem effugere.

463. *Et vos crinigeros, &c.*] Et vos in præſidijs poſiti ad cohibendos Chaucos (quos Claudianus ad Stiliconem appellat Chaycos. *Friſios, Groningenſes, Bremenſes & Luneburgenſes*) euocati à Cæſare per R. deſeritis Rheni ripas & Germaniam à Cæſ. patefactam ſequentibus Imp.

465. *Orbem apertum.*] Orbem Germanicum dicit. *Hortenſ.*

466. *Cæſar ut immenſa.*] Ab enumeratione populorum, quos vicerat Cæſar; quique eum in Italiam ex caſtris ſecuti ad bellum fuere; ad omiſſam, vel intermiſſam rerum geſtarum ſeriem, redit Poëta: & primum quidem disertè ſimul & grauiter narrat, quanta trepidatione, tumultu ac pauore, vrbem, totamque Italiam, fama ejus aduentus compleuerit. Ordine commemorat ea, quæ belli proœmia comitari ſolent. *Hortenſ.* *Cæſar, &c.*] Cæſar euocatis legionibus & ſubſequi juſsis, Piſaurum, Fanum, Anconam cæteraſque Italiæ vrbes præſidijs firmat. Cæſ. 1. ciu. bel.

469. *Vna quoque, &c.*] Fugæ igitur, & conuerſiones omnibus in locis ſumma trepidatione fieri captæ, &c. quum Cæſarem cum

vaiues

Irrupitque animos populi, cladémque futuram
Intulit, & velox properantis nuntia belli
Innumeras ſoluit falſa in præconia linguas.
Eſt qui, tauriferis vbi ſe Meuania campis
Explicat, audaces ruere in certamina turmas
Afferat, & quà Nar Tyberino illabitur amni
Barbaricas ſæui diſcurrere Cæſaris alas:
Ipſum omnes aquilas, collatáque ſigna ferentem,
Agmine non vno, denſiſque incedere caſtris.
Nec, qualem meminêre, vident: majórque, ferúſque
Mentibus occurrit, victóque immanior hoſte.
Hunc inter Rhenum populos Alpéſque jacentes,
Finibus Arctoïs, patriáque à ſede reuulſos
Pone ſequi, juſſámque feris à gentibus Vrbem,
Romano ſpectante, rapi. ſic quiſque pauendo

Dat-

vniuerſis copiis adeſſe crederent. Appian. 2. *Arma, cruor, cædes, incendia, totaque bella Ante oculos volitant, &c.* Petron.

471. *Velox properantis, &c.*] *Fama malum, quo non aliud velocius vllum.* Aeneid. 4. Virg. *Interea volucer motis conterrita pennis, Fama volat, ſummique petit iuga celſa Palati.* Petron.

472. *Præconia.*] Denuntiationes.

473. *Eſt qui, &c.*] Sunt qui falſo diuulgant, turmas Cæſaris vaſtare Vmbriam, cuius oppidum eſt Meuania, *Beuagna*, quam alluit Clitumnus armentis gratus. *Tauriferis.*] Eo indicat, inde eximios tauros Romam mitti ſolere, qui pro victimis cædebantur.

475. *Et qua Nar, &c.*] Et qua Nar Vmbriæ fluu. prope montes Spoletanos in Tybrim effunditur.

476. *Barbaricas.*] Cæſaris copias ex Numidis, Gallis, Germanis, aliiſque barbaris nationibus conflatas, per has regiones diſcurrere ac vagari. *Alas.*] Alæ equitum dicuntur ab eo, quod ad ſimilitudinem alarum vtrinque protegant acies. *Hortenſ.*

477. *Ipſum omnes aquilas, &c.*] Imaginantur ſe videre eum ferociorem factum ipſis Gallis hoſtibus quos vicerit. *vel* ferociorem atque elatiorem ob victos hoſtes. Tum milites ei multos eſſe, eoſque audaces, & ad maleficium inferendum paratos ferebant. quemadmodum fere in id genus negociis omnia magis terribilia referri ſolent. hinc fuga tumultuaria, &c. Dio. l. 41.

478. *Denſiſque caſtris.*] Præ copiarum multitudine.

479. *Nec qualem, &c.*] Tam mitem & placabilem.

481. *Hunc inter, &c.*] Heluetios, cæteroſque Gallos & Germanos ſequi Cæſarem.

482. *Reuulſos.*] Quaſi vi extractos, compulſoſque ad bellum.

484. *Spectante.*] Neque prohibente. *Pathetice*, vel, ſpectante, nec ſe patriæ direptione contaminante. *Sic quiſque pauendo, &c.*] Nam vt quiſque eſt affectus, ita rebus vel affingit, vel detrahit; amplificat extenuatve.

Neque

Dat vires fama: nullóque auctore malorum
Quæ finxère, timent. nec ſolum vulgus inani
Percuſſum terrore pauet: ſed curia, & ipſi
Sedibus exiluere Patres, inuiſáque belli
Conſulibus fugiens mandat decreta Senatus.
Tum quæ tuta petant, & quæ metuenda relinquant,
Incerti, quò quemque fuga tulit impetus, vrgent
Præcipitem populum, ſeriéque hærentia longa
Agmina prorumpunt. credas aut tecta nefandas
Corripuiſſe faces, aut iam quatiente ruina
Nutantes pendere domos. ſic turba per vrbem
Præcipiti lymphata gradu, velut vnica rebus
Spes foret afflictis patrios excedere muros,
Inconſulta ruit. qualis cùm turbidus Auſter
Reppulit à Libycis immenſum Syrtibus æquor,

Fractáque

Neque vllus temere reperitur, qui ea, qua quid acceperit fide, alteri ſine additamento tradit. *Hortenſ.*

485. *Nulloque auctore malorũ.*] Vt vel ad famam id referatur, cuius nullus certus ſciretur author: vel ad id quod ſequitur, nullo authore malorum: quæ ſibi quiſque finxit mala timuit, & ob oculos velut præſentia verſantur. *Hortenſius.*

488. *Inuiſaque belli, &c.*] Senatus mandat conſulibus, *Videant ne quid detrimenti Reſp. capiat, Cæſarem perſequantur, delectum habeant, exercitum conſcribant.* Hi vrbe continuo excedunt, Capuamque ad Pomp. profecti, ſummam Imperij ei deferunt.

490. *Tum quæ, &c.*] Fuit ea fuga omnino turbarum ac tumultuum plena. Qui enim vrbe exibant (ordinis ſenatorii equeſtriſque fere primarii homines) etſi videbantur ad bellum proficiſci, tamen reuera ea patiebantur quæ captis vſu veniunt. Dio. lib. 41. *Huic fuga per terras, illi magis vnda probatur; & patria eſt, pontus iam tutior &c. Quantum quiſque timet, tantum fugit.* Petron.

492. *Serieque hærentia.*] Hoc eſt, longo ordine emigrãtium in morem erumpunt ex vrbe. *Hortenſ.*

493. *Credas aut tecta, &c.*] Vti fieri ſolet graſſante incendio, aut terræ motu tectis ruinã minante.

495. *Nutantes.*] Minantes caſum è motu terræ.

496. *Lymphata gradu, &c.*] Mente alienata, furore autẽ correptos credebant veteres conſpexiſſe in fontibus Nympham aliquam, cuius iratæ ſpiritu agitarentur. vide quæ ad Senecæ Medeam, vſ. 386. cane rabido morſi horrent conſpectam lympham.

498. *Qualis cum turbidus Auſter.*] Qualiter tempeſtate deprehenſi gubernator, nautæ, vectoréſque ſe in mare præcipitant deſerta naui necdum ſoluta: ſic, &c. de Syrtibus ſupra vſ. 367. Et hunc locum explicat Petronius: *Ac velut ex alto quum magno inhorruit Auſter, &c. Hic dat vela fugæ Fortunaque omnia credit.*

502. *Magiſtro.*

Fractáque veliferi ſonuerunt pondera mali;
Deſilit in fluctus deſerta puppe magiſter,
Nauitáque, & nondum ſparſa compage carinæ,
Naufragium ſibi quiſque facit: ſic vrbe relicta
In bellum fugitur. nullum iam languidus æuo
Eualuit reuocare parens, coniuxve maritum
Fletibus, aut patrij, dubiæ dum vota ſalutis
Conciperent, tenuêre Lares: nec limine quiſquam
Hæſit, & extremo tunc forſitan vrbis amatæ
Plenus abit viſu: ruit irreuocabile vulgus.
O faciles dare ſumma Deos, eadémque tueri
Difficiles! vrbem populis, victíſque frequentem
Gentibus, & generis, coëat ſi turba, capacem
Humani, facilem venturo Cæſare prædam
Ignauæ liquêre manus. cùm preſſus ab hoſte
Clauditur externis miles Romanus in oris,

Effugit

501. *Magiſter.*] Quem Pompeio & Senatui comparat; nautas verò populo.

502 *Sparſa compage.*] Naui adhuc integra, & nondum diſſoluta compage ſeu contextura. *Sulpit.*

506. *Dubiæ dum vota*, &c.] Coſſ. nec conceptis votis nec peractis de more ſacrificijs fugam corripuere. Plutar. Cæſ.

507. *Lares.*] Domeſtici dij, cuſtodes domus, Laræ nymphæ & Mercurij filij. *Ille manu trepida natos tenet: ille penates Occultat gremio, deploratumque relinquit Limen.* Petron. *Nec limine*, &c.] Nec quiſquam in diſceſſu ſubinde reſpexit, ſed tanquam videndi cupiditate expletus, neque amplius videre cupiens, abijt.

508 *Extremo viſu.* [Pathos à geſtu. Solet enim ita plerumque fieri, vt in diſceſſu ſubinde reſpiciamus ea, quæ fuerunt nobis jucundiſsima, tanquam nunquam rurſum viſuri. *Hortenſ.*

510. *O faciles.*] Amplificando rem poëta ſententioſe exclamat. *O faciles*, &c.] Dilatat narrationem ab exclamatione per indignationem in Deos nimis faciles in magnis rebus largiendis; ſed qui grauatè eas tueantur; non verò quod nequeant, ſed quod nolint. *Hortenſ.*

511. *Vrbem populis*, &c.] Exaggerat indignitatem rei à loco, quod ciues, qui conſueuerant vrbes & caſtra exterarum gentium expugnare; nunc Romam frequẽtiſsimam, per ignauiam & metum deſerant. Addit Hyperbolen, quæ omnes gentes humanas reciperet, ſi eò confluerent. *Hortenſ.*

512. *Generis.*] *Hyperbole.*

514. *cum preſſus*, &c.] Romani in agro hoſtili ab hoſte preſsi, foſſa, vallo & aggere è ceſpitibus ſubito opere congeſtis ſe tuentur: jam vero vrbem bene munitam & ſuam, ſub primum aduentantis Cæſ. rumorem deſerunt. *Gaudet Roma fuga, debellatique Quirites Rumoris ſonitu mærentia tecta relinquunt.* Petron. Arb.

522. Pom

Effugit exiguo nocturna pericula vallo :
Et ſubitus rapti munimine ceſpitis agger
Præbet ſecuros intra tentoria ſomnos.
Tu tantùm audito bellorum murmure Roma
Deſereris ; nox vna tuis non credita muris.
Danda tamen venia eſt tantorum danda pauorum :
Pompeio fugiente timent. tum ne qua futuri
Spes ſaltem trepidas mentes leuet, addita fati
Peioris manifeſta fides, Superíque minaces,
Prodigiis terras implerunt, æthera, pontum.
Ignota obſcura viderunt ſidera noctes,
Ardentémque polum flammis, cæloque volantes
Obliquas per inane faces, crinémque timendi
Sideris, & terris mutantem regna cometen.
Fulgura fallaci micuerunt crebra ſereno :
Et varias ignis denſo dedit aëre formas.
Nunc jaculum longo, nunc ſparſo lumine lampas
Emicuit :

522. *Pompeio fugiente timent.*] *Emphaticè*, Mag. illo Pompeio, gentium victore, ciuitatis ſuæ principe. *Quid tam parua queror? gemino cum Conſule Magnus: Ille tremor Ponti, &c. Pro pudor! Imperij deſerto nomine fugit : vt Fortuna leuis Magni quoque terga videret.* Petron. Arbit. *Tum ne qua, &c.*] Poëta ne videatur hiſtoricis cedere, portenta etiam & prodigia refert. Quod idem facit Appianus lib. 2. de ciu. bell. Monſtra, *inquit*, præterea ac ſigna cœleſtia mentem plerumque territabant. Nam ſanguinem pluiſſe, deorum ſudaſſe ſimulachra, plurima è cœlo tacta fuiſſe templa : Mulam etiam pepeciſſe memorant, multaque alia horrenda apparuiſſe, quæ Reip. interitum, mutationemque portenderent. Supplicationes igitur vt in communi conſternatione decretæ ſunt, &c.

526. *Ignota obſcura, &c.*] Apparebant noctu ſtellæ non aliàs viſæ aut obſeruatæ.

527. *Ardentemque polum flammis.*] Cœlum ardere viſum, quod fit ſublatis in altiora ventis. *Cæloque, &c.*] *Præcipites ſtellæ paſſimque volare videntur. Quum vaga per liquidum ſcintillant lumina mundum: Et tenues longis iaculãtur crinibus ignes, &c.* Manil. 1.

528. *crinemque, &c. terris mutans, &c.*] Crinitam, ſtellam, κομήτην, diri omnis, triſtia portendentem. *Nunquam ſpectatum impune cometam.* Claud. οὐδεὶς κομήτης ὅστις οὐ κακὸν φέρει. ſed de his adi Meteorologos & Phyſicos.

530. *Fulgura fallaci, &c.*] E nube eliſa naturaliter; in ſereno non ſine prodigio. *Dieſpiter, igni coruſco nubila diuidẽs Plerũq; per purũ ſonãtes, Egit equos volucrẽque currum.* Horat. lib. 1. Od. 34.

532. *Iaculum longo, &c.*] Ἀκοντίας βολὶς, ſubtilioribus commixtis conſtans ſurſumque euolans. *Lampas, &c.*] Λύχνος, candela, fumus rarus & tenuis, in longũ & latum diſtenſus.

Emicuit cælo: tacitum ſine nubibus vllis
Fulmen, & Arctois rapiens de partibus ignem,
Percuſſit Latiale caput: ſtellæque minores
Per vacuum ſolita noctis decurrere tempus,
In medium venêre diem: cornúque coacto
Iam Phœbe toto fratrem cùm redderet orbe,
Terrarum ſubita percuſſa expalluit vmbra.
Ipſe caput medio Titan cùm ferret Olympo,
Condidit ardentes atra caligine currus,
Inuoluitque orbem tenebris, gentéſque coëgit
Deſperare diem: qualem fugiente per ortus
Sole Thyeſtea noctem duxêre Mycenæ.
Ora ferox Siculæ laxauit Mulciber Ætnæ;
Nec tulit in cælum flammas, ſed vertice prono
Ignis in Heſperium cecidit latus. atra Charybdis
Sanguineum fundo torſit mare. flebile ſæui
Latrauêre canes. Veſtali raptus ab ara

Ignis

533. *Tacitum ſine, &c.*] Sine tonitru, è nube rara vel nulla.

534. *Arctois rapiens, &c.*] Quod perraro fit, cum Notus dicatur fulminis fabricator. verum hoc, vt notet hoſtes ex Septentrione aduentare.

535. *Latiale caput.*] Capitolium, vel Romam caput Latii vel ædem Iouis Latialis in monte Albano.

537. *In medium venere diem.*] Apparuere medio die. *Cornuque coacto, &c.*] Luna defecit, pleno iam orbe inſtar ſolis & obiectu terræ impedita, ne ſolem videret. *Parte alia plenos extinxit Cynthia vultus, Et lucem ſceleri ſubduxit.* Petron.

538. *Fratrem cum redderet.*] Repræſentaret Solem integra rotunditate.

540. *Ipſe caput medio, &c.*] Sol iam meridionalis deliquium paſſus eſt interuentu Lunæ. *Ore cruento Deformis Titan vultus caligine texit.* Petron.

543. *Qualem fugiente per ortus.*] Sicut olim in ortum reuerſo ſole cœnam Atrei abominante. vide Senecæ Thyeſten, & quæ nos ad chorum eius vltim.

545. *Ora ferox Sicula, &c.*] Crateras, vnde flammas, fumos, & interdum lapides ardentes eructat Aetna mons Siciliæ, aperuit, neque flammas ſurſum miſit vt ſolita eſt, ſed Italiam verſus inclinatas, quaſi mox ciuili bello arſuram. *Iamque Ætna voratur ignibus inſolitis.* Petron.

547. *Charybdis.*] Siculum fretum, in qua Charybdis vorago ſanguinem ex imo eructauit.

548. *Flebile ſæui, &c.*] Scylla ſaxum in freto Siculo, quam canibus marinis ſuccinctam inguina fingunt, propter vndas cauernis ſcopuli alliſas & latrare viſas, iam flebile quiddam ſonuit.

549. *Veſtali raptus, &c.*] Ignis Veſtalis, de quo ſupra ỽ. 199. extinctus.

550. *Oſten*

Ignis, & oſtendens confectas flamma Latinas
Scinditur in partes, geminóque cacumine ſurgit,
Thebanos imitata rogos. tum cardine tellus
Subſedit, veterémque iugis nutantibus Alpes
Diſcuſſêre niuem. Tethys maioribus vndis
Heſperiam Calpen, ſummúmque impleuit Atlanta.
Indigetes fleuiſſe deos, Urbiſque laborem
Teſtatos ſudore Lares, delapſaque templis
Dona ſuis, diraſque diem fœdiſſe volucres
Accipimus; ſilviſque feras ſub nocte relictis
Audaces media poſuiſſe cubilia Roma.
Tum pecudum faciles humana ad murmura linguæ,
Monſtroſique hominum partus, numeróque modóque
Membrorum; matrémque ſuus conterruit infans:
Diraque per populum Cumanæ carmina vatis
Vulgantur.

550. *Oſtendens confectas, &c.*] Flamma ſacrificij quod fiebat Ioui Latiali in monte Albano, conceptum nomine pop. Latini in feriis Latinis quotannis lib. 5. vſ. 400. in duas partes diuiſa aſcendit, diuiſionem & diſcordiam portendens. *Confectas.*] Finitas: nam peracto nocturno ſacrificio Latinæ finitæ erant. Vnde alibi: *Vidit flammiferas confectas nocte Latinas. Latinas.*] Ita ſæpè abſolute ponitur, vt ſubaudiatur, *ferias*. Sulpitius.

552. *Thebanos imitata rogos.*] Rogi, in quem eundem Eteocles & Polynices filij OEdipi apud Thebas mutuis conciſi vulneribus fuerunt coniecti, flamma in duas ſe partes diuiſit, æterni odij teſtis. Stat. 1. 2. lib.

553. *Subſedit.*] Diducta in hiatum ſubſedit. *Veteremque iugis, &c.*] Terræ motu agitatis Alpib⁹ excuſſæ niues.

554. *Tethys maioribus, &c.*] Altius innundauit Oceanus occidentalis inter Calpen Hiſpaniæ terminum *Gibraltar* & Abylam extremum Mauritaniæ montem, pro quo videtur poëta poſuiſſe Atlanta minorem, ſcil. *Erriſ.* prope Herculis columnas.

556. *Indigetes fleuiſſe deos.*] Qui ex hominibus inter deos relati ſunt.

557. *Lares.*] Deos domeſticos, habitu peregrinantium formatos & caninis pellibus amictos. *Delapſaque templis, &c.*] Donaria, anathemata diis ſuſpenſa ſponte decidiſſe.

558. *Diraſque diem, &c.*] Ominoſas & noctis filias aues interdiu apparuiſſe.

560. *Media poſuiſſe cubilia.*] Dicit feras noctu è ſyluis vrbem intraſſe, & in medio foro ſua luſtra poſuiſſe; quod quidem ſignificabat, vrbem fuga ciuium deſertum iri, & ſolitudinem quandã fore. *Hortenſ.*

561. *Tum pecudum, &c.*] Boues locutos, vt bello Punic. 2. & Macedonico. *Pecudeſque locutas.* Virgil. 1. Georgicor.

562. *Monſtroſique hominum, &c.*] Habentes membra plura vel pauciora, diuerſa, maiora, &c.

564. *Cumanæ carmina, &c.*] Sibyllæ Cumanæ carmina.

565. Quos

Vulgantur. tum, quos ſectis Bellona lacertis
Sæua mouet, cecinêre deos: crinémque rotantes
Sanguinei populis vlulârunt triſtia Galli.
Compoſitis plena gemuerunt oſſibus vrna.
Tum fragor armorum, magnæque per auia voces
Audita nemorum: & venientes cominus vmbræ.
Quique colunt junctos extremis mœnibus agros,
Diffugiunt: ingens Vrbem cingebat Erinnys,
Excutiens pronam flagranti vertice pinum,
Stridentéſque comas: Thebanam qualis Agauen
Impulit, aut ſæui contorſit tela Lycurgi
Eumenis: aut qualem juſſu Iunonis iniquæ
Horruit Alcides, viſo iam Dite, Megæram.
Inſonuêre tubæ, & quanto clamore cohortes
Miſcentur, tantum nox atra ſilentibus auris

Edidit:

565. *Quos ſectis Bellona, &c.*] Corybantes & Galli numine Bellonæ & Cybeles afflati, ſectis ſibi humeris & lacertis, rotatoque capite ſaltantes vaticinabantur triſtia. vide quæ nos ad Senec. Med. 804. ceruices lubricis intorquentes motibus crineſque pendulos rotantes in circulū, &c. ancipiti ferro, quod gerebant, ſua quiſque brachia diſſecant. Apul. 8. Met.

566. *Crinemque rotantes Sanguinei.*] Non *ſanguineum crinem*, vt ante: ſed illi ſanguinolenti, *Quos circumtonuit gaudens Bellona cruentis*. Noſtrum hoc ex coniectura probant manuſcripti Thuani, & regiorum vnus. *Grotius.*

567. *Vlularunt.*] Triſti voce & vlulatu horrenda canebant. *Galli.*] Sic fuerunt hi ſacerdotes appellati, à Gallo fluuio Phrygiæ, ad quem ſua Orgia exercebant; ſiue quod ex eo bibētes furerēt. *Hor.*

568. *Compoſitis plena, &c.*] Manes etiam placati, gemuerunt è ſepulchris.

569. *Tum fragor armorum, &c.*] Sic Virg. 1. Georg. *Armorum crepitum, &c.* & Ouid. 15. Metam. *Arma ferunt, &c.* quos noſter videtur hic imitatus.

570. *Venientes cominus vmbra.*] Conſpectæ prope vmbræ. *Ecce inter tumulos, atque oſſa carentia buſtis Vmbrarum facies diro ſtridore minatur.* Petron.

572. *Ingens Vrbem cingebat Erinnys, &c. Thebanam qualis Agauen Impulit, aut ſæui contorſit, &c.*] Furia per vrbem viſa, purpureos concutere crines & flagrantem obuiis intendere facem. *Emergit late Ditis chorus horrida Erinnys. Et Bellona minax facibuſque armata Megæra, Letumque, &c.* Petron. Arb. Qualis Agauen ſtimulauit in cædem filij ſui Penthei, aut Lycurgū regē Thraciæ; qui dū Bacchi odio vites excinderet, ſua ſibi crura præcidit: aut Herculē, qui ab inferis reuerſus, immiſſā à Iunone furia correptus, vxorem ſuam & liberos interfecit. Senec. Herc. Fu.

573. *Excutiens pinū.*] Agitās facem ex pinu, intentam in obuios.

578. *Inſonuêre tuba, &c.*] Noctu auditæ tubæ & exercituum concurſus clamoreſque.

580. Et

Edidit: & medio viſi conſurgere Campo
Triſtia Syllani cecinêre oracula manes:
Tollentémque caput gelidas Anienis ad undas
Agricolæ fracto Marium fugêre ſepulcro.
Hæc propter placuit Tuſcos de more vetuſto
Acciri vates: quorum qui maximus æuo.
Aruns incoluit deſerta mœnia Lunæ,
Fulminis edoctus motus, venáſque calentes
Fibrarum, & monitus volitantis in aëre pennæ:
Monſtra iubet primùm, quæ nullo ſemine diſcors
Protulerat natura, rapi, ſteriliſque nefandos
Ex vtero fetus infauſtis vrere flammis.
Mox iubet & totam pauidis à ciuibus Urbem
Ambiri, & feſto purgantes mœnia luſtro:
Longa per extremos pomœria cingere fines
Pontifices, ſacri quibus eſt permiſſa poteſtas.

Turba

580. *Ex medio, &c.*] Syllæ manes è ſepulchro in campo Martio horrenda ſuique temporis æmula prædixerunt.

582. *Tollentemque caput, &c.*] Ruſticis viſus Marius emicans è ſepulchro.

583. *Sepulcro.*] *Signare.* Sylla enim reuerſus victor Caij Marij reliquias ſitas apud Anienem fluu. erutas diſſipari iuſſerat.

584. *Tuſcos de more, &c.*] Rerum diuinarum atque ſacrificiorum peritiſſimos. namque diuinandi diſciplinam, atque ritus ad religionem ſpectantes, Thuſci à Græcis (hi autem à Chaldæis habuerant) percepta Romanis tradidere.

586. *Deſerta mœnia.*] Incolis vacuæ & raræ. *Luna*] Primi Etruriæ oppidi, cum portu, à cuius ſinu, Lunæ curuaturam referente, nomen habere videtur.

587. *Fulminis edoctus motus.*] Fulminũ euocationes, aruſpicinã, auiũ garritus & volatus callens, ſic Virg. de Heleno, *interpres diuum, &c. Et volucrum linguas & præpetis omina pennæ.* Aen. 3.

589. *Monſtra jubet primum.*] Aruns primũ jubet prodigia procurari, mõſtroſos partus cremari, vrbem luſtrari. *Nullo ſemine.*] Dubito an *nullo ſemine*, quaſi ſponte nata dicat: an rectius *miſto ſemine*: ita enim melius cohæret *diſcors natura*. Δαμόνειτ ϑ ἴσωσι γίγνεϑαι τὰ τέρατα διὰ τὸ δύο γονὰς μίγνυϑαι. Ariſt. de Gen. Animal. l. IV. c. IV. *Grot. Nullo ſemine, &c.*] H. Grotius legit *miſto ſemine*, propter τὸ *diſcors natura*, quamuis poſſit de mula intelligi *ſterili ex vtero.*

591. *Ex vtero.*] Hoc propter mulam, quæ pepererat, dixit.

593. *Ambiri.*] Circuitione ſolenni ac purgatione, Amburbio.

594. *Pomœria cingere fines.*] Spatium poſt, pone, vel proxime murum. quod neque habitari, neque arari fas erat.

595. *Pontifices, &c.*] Præcedebãt Pontifices, rerũ quæ ad ſacra pertinent, doctores, cõſulti, cuſtodes, dicti à ponte ſublicio, quem fieri & reſtitui ab ipſis oportebat.

596. *Turbæ*

Turba minor ritu ſequitur ſuccincta Gabino,
Veſtalémque chorum ducit vittata ſacerdos,
Troianam ſoli cui fas vidiſſe Mineruam.
Tum qui fata deûm, ſecretaque carmina ſeruant,
Et lotam paruo reuocant Almone Cybellen:
Et doctus volucres Augur ſeruare ſiniſtras:
Septemvirque epulis feſtis, Titiique ſodales:
Et Salius læto portans ancilia collo:
Et tollens apicem generoſo vertice Flamen.
Dúmque illi effuſam longis anfractibus vrbem
Circumëunt, Aruns diſperſos fulminis ignes
Colligit, & terra mæſto cum murmure condit,

Datque

596. *Turba minor, &c.*] Minores ſacerdotes. *Gabino.*] Toga ſic in tergum reiecta, vt eius lacinia reuocata hominem cingeret. à Gabiis Volſcorũ opp. mos ortus, cuius ciues ad ſubitaneum bellũ ita cincti profecti, redierunt victores.

597. *Veſtalémque chorum ducit.*] Numero ſex. *Vittata ſacerdos.*] Inſulis ceu vittis, teniis caput cincta antiſtes Veſtaliũ max.

598. *Troianam Mineruam.*] Palladium ab Aenea è Troia in Italiam aduectum.

599. *Qui fata deûm, &c.*] Quindecim viri, quibus Sibyllinos libros cuſtodiendĩ inſpiciendique poteſtas.

600. *Lotam paruo, &c.*] Qui vt Galli Cybeles ſacerdotes matrem Deũm Peſsinuntiam in Almone fluuio quotannis lauabant. Ouid. 4. Faſt. *Reuocant.*] MSS. quidam *referunt.* non male. *Grot.*

601. *Augur.*] Augures. *Siniſtras.*] Auſpicatas, quia quæ à diis miſſa ſunt dextra, nobis ſunt ſiniſtra; *vel* quia Romanis quibus in auſpiciis captandis pars antica erat Meridies; Oriens, melior cœli pars, fuit ſiniſtra

602. *Septemvirque epulis.*] Septemuiri Epulones, quibus ludorũ epulare ſacrificium curæ erat. *Feſtis.*] Non *feſtus.* Sed, *Septemuir feſtis epulis*, curandis ſcil. Ita vt emendauimus, habet MS. Puteanorum. *Grotius. Titiique ſodales.*] Apollinis ſac. à titiis auibus, quas obſeruare ſoliti ſunt. dicti aliis, à Tito Tatio. Tacit. 1. Annal.

603. *Salius læto, &c.*] Salij 12. Martis ſacerdotes, ancilia, hoc eſt, ſcuta (è quibus vnum è cœlo cecidiſſe fertur regnante Numa, imperio fatale) geſtantes, ſaltanteſque.

604. *Tollens Flamen.*] Flamines præcipue tres, Dialis, Martialis. Quirinalis, quaſi Filamines dicti. quod licio in capite velati erant ſemper, ac caput cinctum habebãt filo, Var. lib. 4. de L. L. à Pileo, Putarch. à flama, ſacra ea eſt inſula, Diony. 2. vel à flãmeo, velamento. capitis. Ioſ. Scal. in Varron. à virga lanata.

606. *Diſperſos fulminis, &c.*] Diſperſos ignes & fulgurita in vnum redigit, tacita cum prece terræ condit, & locũ appellat Bidental. vide quæ nos ad Perſij Sat. 2. vſ. 27. Ex cœli regionibus inquit H. Grotius. Cic. *Cæli fulgura regionibus ratis temperanto.*

607. *Tacito cum murmure condit, &c.*] Significat monumentũ eo loco ſtatui, aram nempe vel

Puteal,

Datque locis nomen, ſacris tunc admouet aris
Electa ceruice marem. jam fundere Bacchum
Cœperat, obliquóque molas inducere cultro:
Impatiénſque diu non grati victima ſacri,
Cornua ſuccincti premerent cùm torua miniſtri,
Depoſito victum præbebat poplite collum.
Nec cruor emicuit ſolitus: ſed vulnere largo
Diffuſum rutilo nigrum pro ſanguine virus.
Palluit attonitus ſacris feralibus Aruns:
Atque iram Superûm raptis quæſiuit in extis.
Terruit ipſe color vatem: nam pallida tetris
Viſcera tincta notis, gelidóque infecta cruore
Plurimus aſperſo variabat ſanguine liuor.

Cernit

Puteal, cum aliqua fortaſſe inſcriptione, quæ teſtaretur fulgur ſub illa ara conditum. Vetus Interpres Iuuenalis hoc modo explicat quid ſit fulgura condere: *condi fulgura dicuntur, quotieſcunque Pontifex diſperſos ignes in vnum redigit quadam tacita ignorataque prece, & locum aggeſtione conſecratum it.* Salmaſ.

608. *Datque locis nomen.*] Ex cæli regionibus. Cicero: *Cæli fulgura regionibus ratis temperanto.*

609. *Electa ceruice marem.*] Taurum egregium & eximium. *Fundere Bacchum.*] Fronti victimæ inter cornua inuergere vinum.

610. *Obliquoque.*] Tranſuerſo, vel ſuppoſito. vide Thyeſt. Sen. vſ. 692. *Molas inducere cultro.*] Salſas fruges, hordeum ſale miſtum, quo frons victimæ, focus & cultri aſpergebantur.

611. *Impatienſque diu, &c.*] Si hoſtia aris admota refugeret, reluctaretur, mugitum icta daret, aut non placide caderet, ingratum cenſebatur ſacrificium.

615. *Vir⁹.*] Tetra & virulēta ſanies.

616. *Feralibus Aruns.*] Funeſtis, exitialibus, *feram* enim antiqui mortem dixerunt.

617. *Extis.*] Exta ſunt, quæ ex viſceribus ſacrificātur diis, vide quæ nos ad Sen. Thyeſt. vſ. 763. quæ eadem & *viſcera* dici videntur, Oedip. Senec. vſ. 352. & 354.

618. *Terruit ipſe color vatem.*] Videt enim exta maculoſa, gelida, liuida, tabida, putria. *Nam pallida, &c.*] Aruſpices imaginatione diuidebant iecur in duas partes *familiarem* & *hoſtilem*, deinde ex vtriuſq; partis habitu, plenitudine, colore, &c. cõiiciebant quid nobis, quid hoſti eſſet euenturū. Cic. 2. de diuin. *Qua pars inimici, qua pars familiarū eſſet. Fiſſū familiare & vitale tractāt.* Apparet duplex fiſſum fuiſſe: vnum *familiare*, vt opinor, in iecore: alterū *vitale* in aliis extis, vt pulmone: de quo Lucanus, *Paruiſque ſecat vitalia limes.* Fiſſum etiam vnum erat noſtrum, alterū hoſtium, eratque, vt coniicio, linea quędā & limes, qui fibras in extis, vt jecore medio, bipartito ſecabat & dirimebat. Erat & duplex in jecore caput, vnum noſtrum, alterum aduerſariorum. Lucan. *Ecce videt cap.* Hæc Turnebus lib. 5. Aduerſ. cap. 18. & lib. 11. cap. 27. Hic autem ab hoſtili parte, Cæſ. ſcilicet læta omnia; à familiari (Romæ ſcil. Pompeique) infauſta coniicit.

621. *Tabe*

Cernit tabe jecur madidum : venáſque minaces
Hoſtili de parte videt. pulmonis anheli
Fibra latet, paruúſque ſecat vitalia limes.
Cor jacet : & ſaniem per hiantes viſcera rimas
Emittunt : prodúntque ſuas omenta latebras.
Quódque (nefas) nullis impunè apparuit extis,
Ecce videt capiti fibrarum increſcere molem
Alterius capitis : pars ægra & marcida pendet,
Pars micat, & celeri venas mouet improba pulſu.
His vbi concepit magnorum fata malorum,
Exclamat : Vix fas Superi quæcunque monetis
Prodere me populis : neque enim tibi ſumme litaui
Iuppiter hoc ſacrum : cæſique in viſcera tauri
Inferni venère Dei. non fanda timemus :
Sed venient maiora metu. Dij viſa ſecundent,
Et fibris ſit nulla fides ; ſed conditor artis

Finxerit

621. *Tabe jecur.*] Iecur ſanie corruptum. *Venaſque minaces.*] Quaſi exitium & calamitatem aliquam.

622. *Pulmonis anheli.*] Quod è pulmone, ceu folle reſpiramus & ducimus anhelitum. *Hortenſ.*

623. *Paruus limes.*] Præcordia indicat; membrana illa quæ cor & pulmones à iecore & liene dirimit, Græcis diaphragma appellatur.

624. *Cor iacet.*] Cor non palpitat. *Et ſaniem.*] Putridum & corruptum ſanguinem. *Hiantes rimas.*] Fiſſuras ſe aperientes. *Produnt.*] Oſtendunt. *Hort. Sulpit.*

627. *Capiti fibrarum, &c.*] Viſa ſunt etiam, inquit, magni mali argumentum duo jocinoris capita, quorum vnum ab altero opprimebatur. *Impune.*] Sine graui incommodo. *Increſcere.*] Inſurgere, & hoc victoriam indicat. *Sulpit.*

628. *Pendet.*] Non mouetur.

629. *Pars micat.*] Salit & palpitat. *Improba.*] Audax. *Celeri pulſu.*] Quo audacia & celeritas Cæſaris ſignificatur.

631. *Monetis.*] Alij, *moneris:*

632. *Neque enim tibi ſumme litaui, &c. cæſique in viſcera tauri, &c.*] Video me non litaſſe, id eſt, non placaſſe Iouem hac hoſtia ingrata, cuius extis dij iras ſuas oſtenderunt. vel piaculari, qua erratum eſt, forte quod Ioui taurum immolari negant. vide quæ ad Sen. Medeam, vſ. 61. & Hercu. Fu. verſ. 299. Omnia verò apparuere triſtia, ac ſi diis inferis litaſſem. Virgil. 6. Aeneid. *Tum Stygio regi, &c.*

634. *Inferni venere.*] Eruditè exponit, quibus Diis tauro litauit; nempe inferis, quos in viſcera veniſſe ait. *Maiora.*] Deteſtabiliora. *Hortenſ.*

635. *Dij viſa ſecundent.*] Benè precantis, & deprecantis infortunium; imò calamitatem imminentē, quam exta portenderēt. *Hort.*

636. *Et fibris ſit nulla fides, ſed conditor artis, &c.*] Et fallat aruſpicina ars, neque fides habeatur Tagi artis huius inuentori. hunc autem, è ſulco in agro

Tarqui

Finxerit iſta Tages. flexu ſic omina Tuſcus
Inuoluens, multáque tegens ambage canebat.
At Figulus, cui cura Deos, ſecretáque cæli
Noſſe fuit, quem non ſtellarum Ægyptia Memphis
Æquaret viſu, numeriſque mouentibus aſtra,
Aut hic errat (ait) nulla cum lege per æuum
Mundus, & incerto diſcurrunt ſidera motu:
Aut, ſi fata mouent, orbi, generiq́ue paratur
Humano matura lues. terra ne dehiſcent,
Subſidéntque vrbes? an tollet feruidus aër
Temperiem? ſegetes tellus infida negabit?
Omnis an infuſis miſcebitur vnda venenis?
Quod cladis genus, ô Superi? qua peſte paratis
Sæuitiam? extremi multorum tempus in vnum
Conuenêre dies. ſummo ſi frigida cælo

Stella

Tarquinienſi natum puerili ſpecie docuiſſe Etruſcos aruſpicinam, refert Cicer. 2. de diuin. & Ouid. 15. Met.

637. *Omina*] Alij *omnia*.

639. *At Figulus,*] Lucanus, antequam ad prædictionem futuri belli è figura reuolutionum & planetarum perueniat, præmittit artificioſe proſopographiam Figuli, cum amplificatione, ab exacta Aſtrologiæ ſcientia. *Hortenſ. Figulus.*] Nigidij Figuli Pythagorici ſummi aſtrologi meminit Cic. A. Gellius ſæpius, & Euſeb. *Deos, &c.*] Stellas, quæ nonnullis dij, vel deorum mentem, ex ſtellis. *Secretaque cæli.*] Motus & vires ſiderum.

640. *Quem non ſtellarum, &c.*] Qui ſiderũ obſeruationis judicijque ex ijs peritia præibat Aegyptios aſtrologos, eſt autẽ Memphis nobiliſsima Aegypti ciuitas, *Cairo.*

641. *Viſu.*] Inſpectione & obſeruatione. *Numeriſque.*] Canoris ſpatijs temporum, quibus ſe aſtra per gradus mouent, quadam cum harmonia, vt Cic. docet. *Sulpit.*

642. *Aut hic errat, &c.*] Si Cœlum hoc voluatur certa lege & prouidentia diuina, neque fortuito & caſu (vt volunt ſtulti) erret, ſi efficacia & influxu ſuo ſuperiora illa & cœleſtia corpora agant in hæc inferiora: magna certe inſtat terrarum orbi incoliſque clades. At quænam illa? Terræne hiatus? An peſtis ex aëris corrupti intemperie? *Errat.*] Mouetur & vertitur. *Per æuum.*] Per æternitatem.

643. *Incerto.*] Temerario & fortuito.

646. *Subſident.*] Peſſum ibunt, ſubmergentur, & obruentur. *Tollet temperiem.*] Fiet intemperatus.

647. *Segetes tellus infida negabit? Omnis an infuſis, &c.*] Vtrum fames è terræ ſterilitate? An ex aqua veneno infecta & corrupta lues?

650. *Extremi multorum, &c.*] Exitiales è multis aſpectus conſpirauere in hoc vnum tempus, vt ſit deterrimum.

651. *Sũmo ſi frigida cælo, &c.*] Si Saturnus obtineret in ſũmo cœlo, id eſt, medio Aquarij, qui una eſt è ſedibus

Stella nocens nigros Saturni accenderet ignes;
Deucalioneos fudiſſet Aquarius imbres,
Totaque diffuſo latuiſſet in æquore tellus.
Si ſæuum radiis Nemeæum Phœbe Leonem
Nunc premeres, toto fluerent incendia mundo,
Succenſúſque ſuis flagraſſet curribus æther.
Hi ceſſant ignes. tu qui flagrante minacem
Scorpion incendis cauda, chelaſque peruris,
Quid tantum Gradiue paras? nam mitis in alto
Iuppiter Occaſu premitur, Veneriſque ſalubre
Sidus hebet, motúque celer Cyllenius hæret,
Et cælum Mars ſolus habet. cur ſigna meatus
Deſeruêre

ſedibus Saturni; diluuium timeretur, quale fuit tempore Deucalionis. *Quod tamen Olympiodorus fieri poſſe negat niſi magni anni hyeme, vbi omnes planetæ conjuncti ſunt in hyberno ſigno: piſcibus aut Aquario.*

652. *Stella frigida.*] Quod longiſſime à Sole recedat ſuprà, quo is penetrare nequit, vt ad inferiores planetas. *Nigros.*] Ob propinquitatem proximorum circulorum, quum alioquin ſit colore candido ſtella. *Hortenſ.*

653. *Deucalioneos.*] Quales cecidere tẽpore Deucalionis, & Pyrrhæ, quo mundus aquarum diluuio obrutus fuit. *Hortenſ.*

655. *Si ſæuum radiis.*] Si ſol deprehenſus eſſet in Leone, vt propria ſede: periculum eſſet, ne conflagraret mundus. *Neque hoc fit niſi magni anni æſtate.* Turnebus lib. 21. cap. 18. *Nemeæum Phœbe Leonem.*] Leonem ab Hercule in Nemea ſylua interfectum, & in ſtellas relatum.

658. *Hi ceſſant ignes. tu qui flagrante, &c.*) Verum, hi planetæ non ita deprehenduntur, ſed tu ô Mars, in Scorpio, cujus chelæ in Libram extenduntur, dominate, quæ bella paras? *Tu qui, &c.*] Auerſio ad Martem, qui cum natura calidus ſit & ſiccus, accendit in humanis corporibus choleram, audaciam ad furorem vſque & inſolentiam, roburque gignit. Martis domus ſunt Scorpius & Aries, peſſimum omnium ſidus, ſi deprehendatur in Scorpione. *Hortenſ.*

659. *Scorpion.*] Prior Scorpij pars, quæ Chelæ dicuntur ab æquinoctiali circulo ita premitur, vt eum ſuſtinere plane videatur. *Chelaſque.*] Chelæ Scorpij brachia ſunt. *Hortenſ. Sulpit.*

660. *Mitis in alto, &c.*] Benigna Iouis ſtella in caſu ceu deiectione ſua premitur.

661. *Veneriſque ſalubre, &c.*] Salutaris ſtella Veneris, languet iners, retunditur.

662. *Motuque celer, &c.*] Mercurius alibi celer, hic hæret hebetque. *Celer Mercur.*] Celerem vocat ob id, quod nouem diebus ociore ambitu permeet ſuum orbem quam Sol. Sedes habet Virginem & Geminos.

663. *Cœlum Mars ſolus habet.*] Mars ſolus dominus anni, in 10. regione, ſummum cœlum tenens in Scorp. cæteris planetis deſtitutis propria ſua ſede, & hebentibus, præualebit producetque ſuos effectus, bella nefaria.

654. *Nun*

Deſeruêre ſuos, mundóque obſcura feruntur:
Enſiferi nimium fulget latus Orionis?
Imminet armorum rabies: ferríque poteſtas
Confundet jus omne manu: ſcelerique nefando
Nomen erit virtus: multóſque exibit in annos
Hic furor. & Superos quid prodeſt poſcere finem?
Cum domino pax iſta venit. duc Roma malorum
Continuam ſeriem: cladémque in tempora multa
Extrahe, ciuili tantùm jam libera bello.
Terruerant ſatis hæc pauidam præſagia plebem:
Sed majora premunt. nam qualis vertice Pindi
Edonis Ogygio decurrit plena Lyæo:

Talis

664. *Mundoque.*] Per cælum. *Obſcura.*]Et propter eclypſes hoc dixit, & quia à malis futuris,& à terra cõtraxere nigredinẽ. *Sulpit.*

665. *Nimium fulget latus Orionis?*] Stella primæ magnitudinis in dextro humero, tres ſecundæ magnitudinis in balteo Orionis, &c. nimio fulgore portendent belli ardorem. *Latus Orionis.*] Orion ſidus eſt, quod in ſuo ortu & occaſu tempeſtates acerrimas concitat, bellaque & cædes ſæpe portendit. Effingitur in formam juuenis enſe accincti. *Sulpit.*

666. *Ferrique poteſtas*] Id eſt, vis juſtitiam opprimet, & jus faſque omne. Et audacia & ſcelus pro virtute habebuntur. *Sulpit.* *Ferrique poteſtas.*] Supra vſ. 2. huius libri.

668. *Multoſque exibit, &c.*] Durauit quinque pene annos bellum ciuile.

669. *Et Superos, &c.*]Neque fas eſt,neque è Rep. votis expoſcere finem huius belli, qui non datur ſine oppreſsione libertatis; extendatur itaque hoc bellum vtcunque miſerum: vt vel ſic fruamur libertate.

670. *Cum domino.*]Cum Cæſare victore pax quidem breuis veniet, ſed ea cum ſeruitute. *Duc Roma, &c.*] Auerſione precatur longum & diuturnum bellum ciuile, vt libertas tãto ſit diuturnior, quam Roma ſimul amiſſura eſt cum pace. Atque hæc quidem dicit Martem in ſtatione cęli minari. *Hort.*

673. *Terruerant, &c.*] Verba ſunt Poëtæ: licet, inquit, omnia iſta prodigia,aruſpicum reſponſa, & Mathematici prædictiones,terrorem hominum animis incutiebant; tamen fatidicæ mulierculæ enthyſiaſmo agitatæ vaticinium, multò magis ciuium mentes percellebant. *Hortenſ.*

674. *Nam qualis, &c.*] Nam matrona,non leuius quam ſolent Threiſſæ mulieres furore Thebani Bacchi correptæ, per montes Theſſaliæ ferri, Phœbi afflatu agitata, ſic vaticinata eſt.

675. *Edonis.*] Baccha ſeu Mænas, Bacchi ſacerdos. Edon Thraciæ mons eſt, quem ita dictum volunt ab Edono Mydonis fratre germano. Hinc Edonis Threïſſa. *Hortenſ.* Non eſt ἡ Ἠδωνὶς, nec ſyſtolen fecit poëta, Ἠδωνὶς ſcribens pro Ἠδωνὶς,vt vult Seruius: ſed legendum *Odonis*, ἡ Ὠδωνὶς, *Odonos* Thraciæ pop. vt *Biſtones.* inde Ὠδωνὶς,mulier, vt Βιςονὶς. *Salmaſ.* *Ogygio Lyæo.*] Plena Baccho, & Bacchi furore afflata. Ogygia inſula eſt contrà

C

Talis & attonitam rapitur matrona per urbem.
Vocibus his prodens urgentem pectora Phœbum.
Quò feror ô Pæan? qua me ſuper æthera raptam
Conſtituis terræ? video Pangæa niuoſis
Cana jugis, latóſque Æmi ſub rupe Philippos.
Quis furor hic, ô Phœbe, doce: qua tela, manuſque
Romana miſcent acies, bellúmque ſine hoſte eſt?
Quò diuerſa feror? primos me ducis in ortus,
Quà mare Lagæi mutatur gurgite Nili.
Hunc ego, fluminea deformis truncus arena
Qui jacet, agnoſco: dubiam ſuper æquora Syrtim,
Arentemque feror Libyen, quò triſtis Erinnys
Tranſtulit

Lacinium promontorium. Plin. lib.3.cap.10. *Lyæus* Bacchus dicitur à ſoluendo, quod vinum immodice hauſtum membra ſoluat & eneruet.

678. *Quo feror.*] Verba ſunt vatis inſanæ ad Phæbum, cuius numine agitata, fingit ſe neſcire quo gentium. *Pæan.*] Apollo. ἀπὸ τοῦ παίειν, vel παύειν τὰς ἀνίας. vel ab acclamatione Latonæ, cæſo Pythone ἰὴ παῖ.

679. *Video.*] Ita Dis apud Petronium: *Cerno equidem gemina jam ſtratos morte Philippos, Theſſaliaque rogos, & funera gentis Ibera, &c. Pangæa niuoſis Cana iugis latoſque Æmi, &c.*] Iuga, montem Thraciæ; & Philippos ciuitatem ad radicem Aemi montis Thraciæ: *Vbi videtur noſter innuere, pugnatum eſſe inter Pompeium & Cæſarem, quod & à pleriſque aliis autoribus factum eſt*, à Virgilio 1.Georg. *Romanas acies iterum videre Philippi.* Ouid. 15. Met. *Pharſalia ſentiet illum, Æmathiique iterum madeſient cæde Philippi.* & Floro lib. [illegible] cap.2. *Et Philipp. cu campis, urbis, imperij, generis humani fata commiſſa ſunt.* Locutis interim de pugna Pharſalica inter Pomp. & Cæſ. At male confunduntur Philippi & Pharſalia, longe inter ſe diſſita. Apud Pharſalum quidē in Theſſalia victus eſt Pompeius à Cæſare. Apud Philippos in Thracia deuicti Brutus & Caſſius: poſtea ab Antonio & Octauio.

681. *Qua tela manuſque.*] Præferam ex MS. Puteanor.

Quis furor hic, ô Phœbe, doce, quæ tela manuſque
Romana miſcent acies, bellumque ſine hoſte eſt.

682. *Hoſte.*] Externo. *Hoſtis* apud maiores noſtros dicebatur, quem nunc *peregrinum* dicimus. Cic. 1. Off.

683. *Quo diuerſa feror.*] In quas diuerſas orbis partes rapior? *Primos me ducis in ortus.*] Aegyptum innuit, quo fugientem poſt Pharſalicam pugnam Pompeium Cæſar ſecuturus erat.

684. *Qua mare Lagæi, &c.*] Qua ſeptem oſtiis in mare lapſus colorem eius & ſaporem mutat Nilus fluu. Aegypti quondam regnatæ Ptolomæo Lagi F. lib. 8. vſ. 691. *Lagæi Nili.*] Hoc eſt Aegyptii, à Ptolomæo Lago, primo rege Aegyptiorum, poſt Alexandri mortē.

685. *Hunc ego.*] Pōpeiū, ab Achilla juſſu Ptolomæi obtruncandum.

686. *Dubiam Syrtim.*] Periculoſam. *Syrtim.*] Supra vſ. 367.

687. *Arentēque feror Libyen.*] In Africam,

Tranſtulit Emathias acies. nunc deſuper Alpis
Nubifera colles, atque aëriam Pyrenen
Abripimur. patriæ ſedes remeamus in vrbis:
Impiaque in medio peraguntur bella ſenatu.
Conſurgunt partes iterum, totúmque per orbem
Rurſus eo. noua da mihi cernere littora ponti,
Tellurémque nouam: vidi jam Phœbe Philippos.
Hæc ait: & laſſo jacuit deſecta furore.

M. AN

Africam, quo ſe recipient, qui pugnæ Pharſalicæ ſuperfuerint, *Feror Libyen.*] Micyllus notat. poëtis valdè familiare eſſe, ἐλλειπτικῶς dicere, *feror Libyen, Syrtim*, pro in Libyen, Syrtim.

688. *Nunc deſuper Alpis, &c.*] Expeditionem Cæſaris per montes Pyrenæos in Hiſpaniam deſignat, expugnaturi Petreium & Afranium, mox Pompeij filios ad Mundam.

690. *Patriæ ſedes remeamus in vrbis.*] Cæſar Romam reuerſus Remp. conſtituet.

691. *Impiaque in medio, &c.*] Interficietur Cæſar in ſenatu.

692. *Conſurgunt partes iterum.*] Octauius & Antonius vlturi Cæſaris percuſſores Brutum, Caſſium, &c. *Totumque per orbem, &c.*] Athenas, Armeniam, Parthiam, Aegyptum, quo ſe deuictis ad Philippos Caſsio & Bruto, confert Antonius, & ipſe mox ab Octauio ſuperandus nauali pugna ad Actium.

693. *Noua da mihi cernere.*] Concede, vt videam pugnas nauales alibi, quam vbi conſpexi. Intelligimus autem ipſam vidiſſe ea, quæ in mari Hadriatico, & ad Maſsiliam Cæſaris tempore geſta ſunt; & nunc videre alias apud Siciliam, quæ ab Auguſto contrà Sextum Pompeium gerentur; & in Antonium & Cleopatram in mari Actiaco. *Sulpit.*

695. *Laſſo.*] Ita legendum, non *lapſo*, aut *laxo*. Sic & habent MSS. Puteanor. & Thuani. *Grotius*. *Laſſo jacuit defecta furore.*] *Ceſſit furor & rabida ora quierunt.* Virg. 6. Aeneid.

M. ANNÆI LVCANI

CIVILIS BELLI,

SIVE

PHARSALIÆ,

LIBER SECVNDVS.

ARGVMENTVM.

EST vbi conqueſtus noſci ventura Secundus,
Iuſtitio in dicto narrat fera tempora Syllæ.
Poſt hæc Brutus adit conſtanti mente Catonem;
Cui rurſum nubit funeſto Martia cultu.
It Capuam Magnus: latè occupat omnia Cæſar:
Teque capit Domiti: ſequitur tum concio Magni.
Brunduſio it natus, cujus tentare remota
Auxilia: obſeſſuſque tamen vix effugit ipſe.

IAmque ira patuere deûm, manifeſtáque belli
Signa dedit mūdus: legéſque, & fœdera rerū,
Præſcia monſtrifero vertit natura tumultu,
Indixitque nefas. cur hanc tibi rector Olympi
Sollicitis viſum mortalibus addere curam,

Noſcant

1. IAmque.] Monſtra primum ac prodigia ſolicitudinem, & curam ſciendi quid hæc portenderent, iniecerant: bella mox ex aruſpicis, aſtrologi, Phœbadis vaticiniis prædicta, timorem & conſternationē incuſſerant, Iouem itaque precatur poëta, ne liceat ſortes futuras vel è portentis deorum, vel è præſagiis hominum præſcire, fierique ex animo miſeris priuſquam è fato fiant. *Ira patuere deûm, &c.*] *Continuò clades hominum venturaque damna Auſpiciis patuere deûm &c.* Petronius.

3. *Monſtrifero tumultu.*] Qui toto orbe, tot prodigiis præcedētibus, ſtatim coortus fuit. *Hort.*

4. *Indixitque nefas.*] Hoc eſt, natura præſcia rerum futurarum, ante tempus denuntiauit bellū, quo

cruciatus

Noſcant venturas vt dira per omina clades?
Siue parens rerum cùm primùm informia regna,
Materiámque rudem flamma cedente recepit,
Fixit in æternum cauſas, quâ cuncta coërcet,
Se quoque lege tenens, & ſecula juſſa ferentem
Fatorum immoto diuiſit limite mundum:
Siue nihil poſitum eſt, ſed fors incerta vagatur,
Fertque refertque vices, & habent mortalia caſum:
Sit ſubitum quodcunque paras: ſit cæca futuri
Mens hominum fati: liceat ſperare timenti.
Ergo vbi concipiunt quantis ſit cladibus Vrbi
Conſtatura fides Superûm, ferale per vrbem
Iuſtitium: latuit plebeio tectus amictu
Omnis honos: nullos comitata eſt purpura faſces.
Tum queſtus tenuêre ſuos, magnúſque per omnes
Errauit

cruciatus animorum ex metu imminentium malorum grauior eſſet & diuturnior. *Cur hanc.*] Auerſio ad Iouem, qua quærit cauſſas, cur mortales hoc pacto præmonitos ſuorum malorum, & miſeros eſſe ante tempus voluerit. *Hortenſ.*

7. *Siue parens, &c.*] Siue (ex ſententia Stoïcorum) omnia regantur fatali neceſſitate, & legibus quas ab orbe condito poſuit Deus, quas: ſemel iuſſit, quibus ſemper paret; ſiue, vt volunt Epicurei, temere omnia & caſibus eueniãt; ſit *Neſcia mens hominum fati. ſortiſque futura.* Statius Theb. 3. *ſupera ſeu conditor, aula, &c.* Cic. Diu. præſcientia malorum cui prouideri & caueri non poteſt, inutilis eſt, &c. vide & diſſertationem Fauorini apud A. Gellium, lib. 14. cap. 1. Senec. paſſim & Boëtium. *Informia regna.*] Intelligit chaos, & rudem illam materiam.

9. *Qua cuncta, &c.*] Qua lege cuncta gubernat & regit; eadem quoque & ſe tenet. Ergo vt Stoïcus fatetur diuinam prouidentiam omnia moderari. *Hortenſius.*

10. *Se quoque lege tenens.*] Ita Seneca de Deo ex Stoïcorum ſententia: *Semper paret, ſemel juſſit.* Grotius.

11. *Fatorum immoto.*] Hoc eſt firmo, immutabili & ineuitabili termino ac fato omnia diſtinxit. *Hortenſ.*

12. *Poſitum eſt.*] Fato decretum. *Fors.*] Alij *ſors.*

14. *Sit ſubitum, &c.*] Si caſu fortunæ omnia eueniunt; id quod negant Platonici, vt ſubitum & improuiſum ſit, quod futurum eſt. *Sit cæca.*] Ignoret mens humana ea, quæ ſint euentura, ne ante tempus turbent & cruciatum adferant. *Hortenſ.*

16. *Ergo vbi concipiunt, &c.*] Poſtquam igitur ex oſtentis & vaticiniis innotuit quantas clades allatura eſſet prodigiorum certitudo: indicta eſt iuris dicũdi ſtatio ceu intermiſſio, quod non niſi in publica calamitate, luctu aut neceſſitate fiebat. *Vrbi.*] Alij, *Orbi.*

18. *Latuit plebeio, &c.*] Magiſtratus omnes ſumpſerũt plebeios habitus; neque à vulgo diſcernebantur veſte. ipſi Conſules exuebant purpuram.

Errauit ſine voce dolor. ſic funere primo
Attonitæ tacuêre domus, cùm corpora nondum
Conclamata jacent, nec mater crine ſoluto
Exigit ad ſævos famulorum brachia planctus:
Sed cùm membra premit fugiente rigentia vita,
Vultúſque exanimes, oculóſque in morte jacentes;
Nec dū eſt ille dolor, ſed jam metus: incubat amens,
Miratúrque malum. Cultus matrona priores
Depoſuit: mæſtæque tenent delubra catervæ.
Hæ lacrymis ſparsêre Deos, hæ pectora duro
Afflixêre ſolo: laceráſque in limine ſacro
Attonitæ fudêre comas: votiſque vocari
Aſſuetas crebris feriunt vlulatibus aures.
Nec cunctæ ſummi templo jacuêre Tonantis:
Diuiſêre deos: & nullis defuit aris

Inuidiam

21. *Sic funere primo, &c.*] Quali dolore ſilent ſtupentque qui animam jam exhalanti adſtant. vbi vero expirauit, conclamabant & nomine ter vocatum jubebant æternum valere: *Salue mi maxime Palla Æternumque vale.* Virg. 11. Aen. hinc *conclamare.* in deſperationis prouerbium abiit.

24. *Exigit ad ſævos, &c.*] Tanquam præfica modum luctus & planctus ſigna dat. vide quæ ad Sen. Troad. vſ. 83.

25. *Sed cum membra, &c.*] cum vero mater in extremo quaſi amplexu premit membra rigida.

26. *Oculoſque in morte jacentes.*] Ita manuſcripti, non *minaces.* quod huic loco minime conuenit. *Grotius.*

27. *Nec dum eſt, &c.*] Micyllus ſuſpicatur hæc eſſe tranſpoſita, legendumque: *Nec dum eſt ille metus, ſed jam dolor*, quaſi dicat, omni jam vitæ ſpe deplorata metum in dolorē abiiſſe. *Incubat amens.*] Superinſtat filio, præ dolore inſaniens. *Sulpit.*

28. *Cultus matronæ, &c.*] Sic jam matres veſtis mutatione, planctu, ſparſo crine, luctu, ſupplicatione dolorem veluti in publica calamitate teſtantur.

31. *Afflixere ſolo.*] In templis ſe proſtrauere. Gronouius legit *Adfixere*, vt in MSS. quatuor reperit. Neque enim impetu ſe proſternendi ſed decenti ſubmiſſione, & approximando, vt Apuleii verbo vtar, os terræ, inque eo habitu aliquandiu permanendo, Venerationem monſtrabant. Silius lib. 1. *Adfigunt proni ſqualentia corpora terra.*

34. *Nec cunctæ ſummi, &c. Diuiſere deos.*] Sed aliæ alia deorum templa petebant.

35. *Et nullis defuit aris, &c.*] Diis, qui non exaudirent ſupplices. Inuidiam alicui facit qui ejus ſæuitiam in odium adducit. *Ante ipſas, quo mors foret inuidioſior, aras.* Ouid. Met. 7. vel, Ne inuidiā & indignationem diis inter ſe moueret omnes frequentauit aras, nullis defuit. Copulatiua ſc. pro disjunctiua poſita, vt ſupra monui l. 1. vſ. 252. quandoque pro negatiua præcedente negatione quod noſtro vſitatum, infra vſ. 235. lib. 5. vſ. 542.

40. *Nunc*

Inuidiam factura parens: quarum vna madentes
Sciſſa genas, planctu liuentes atra lacertos,
Nunc, ait, ô miſeræ contundite pectora matres,
Nunc laniate comas, néue hunc differte dolorem,
Et ſummis ſeruate malis: nunc flere poteſtas
Dum pendet fortuna ducum: cùm vicerit alter,
Gaudendum eſt. his ſe ſtimulis dolor ipſe laceſſit.
Nec non bella, viri diuerſáque caſtra petentes
Effundunt juſtas in numina ſæua querelas.
O miſeræ ſortis, quòd non in Punica nati
Tempora Cannarum fuimus, Trebiæque, juuentus.
Non pacem petimus Superi: date gentibus iras:
Nunc vrbes excite feras: conjuret in arma
Mundus: Achæmenijs decurrant Medica Suſis
Agmina: Maſſagetas Scythicus non alliget Iſter:
Fundat ab extremo flauos Aquilone Suëuos
Albis, & indomitum Rheni caput: omnibus hoſtes
Reddite

40. *Nunc flere poteſtas, &c.*] Licet indulgere lacrymis & dolorẽ luctu fateri, quandiu neuter vicerit; at cum alter vicerit, vel ex animo vel ſimulate gaudendũ eſt.

43. *Diuerſáque caſtra, &c.*] Alterutra; alij Pompeiana, alij Cæſariana.

45. *O miſeræ ſortis, &c.*] O felices illos, quibus contigere hoſtes externi, vtcunque crudeles, & quibus natis tempore Punicorum bellorum contigit oppetere, vel clade Cannenſi, in qua periit P. Aemilius Coſſ. cum 44000. Roman. vel ad Trebiam fluu. vbi L. Sempronius Coſ. magna clade ab Annibale victus fuit. miſeros heu nos, qui in hæc ciuilis belli tempora incidimus.

47. *Non pacem petimus.*] Conuerſio, quod non recuſent bellum; ſed quod petant aliunde ſibi inferri, quam à ſuis. *Date gentibus iras.*] Concitent tantum alias gentes ad arma Romana laceſſenda, ſi omninò bellandum ſit. Inde enumerat aliquot gentes immanitate barbaras, cum quibus aliquando Pop. Rom. bellum habuerit. *Hortenſ.*

48. *Excite feras.*] Aduerſus nos.

49. *Achæmenijs &c.*] Contra nos veniant Parthi è Suſis ciuitate Perſidis. lib. 8. vſ. 224. Perſæ autem & Medi confusè ponuntur pro Parthis grauibus Rom. nominis hoſtibus, apud quos Craſſus cum filio & exercitu nuper perierant.

50. *Maſſagetas Scythicus.*] Neque Iſter prohibeat Scythas & Sauromatas quominus in nos irruant. Ad Maſſagetas verò non peruenit Iſther, neque è Scythia fluit.

51. *Flauos Süeuos.*] Bauaros, Polonos, Pomeranos, quibus cæſaries flaua.

52. *Albis*] *Elbe*. Germaniæ flu. è mõtibus Bohemiæ ortus. *Indomitũ Rheni caput.*] Rhenus duos habet fõtes inter Rhætos, quos Auguſtus coërcuit, nõ domuit. Sueuo.

Reddite nos populis : ciuile auertite bellum :
Hinc Dacus premat, inde Getes : occurrat Iberis
Alter : ad Eoas hic vertat ſigna pharetras.
Nulla vacet tibi Roma manus. vel perdere nomen
Si placet Heſperium Superi, collapſus in ignes
Plurimus ad terram per fulmina decidat æther.
Sæue parens, vtraſque ſimul partéſque ducéſque,
Dum nondum meruêre, feri. tantóne nouorum
Prouentu ſcelerum quærunt, vter imperet Vrbi?
Vix tanti fuerat ciuilia bella moueri,
Vt neuter. Tales pietas peritura querelas
Egerit : at miſeros angit ſua cura parentes,
Oderúntque grauis viuacia fata ſenectæ,
Seruatóſque iterum bellis ciuilibus annos.
Atque aliquis magno quærens exempla timori,
Non alios, inquit, motus tunc fata parabant,

Cum

54. *Dacus premat, inde Getes.*] Sarmatiæ Europeæ pop. *Vvalachi, Moldaui, Tranſyluani. Occurrat, &c.*] Occupentur Pompeius & Cæſar externis bellis. alter in Hiſpanos, alter ducat legiones in Parthos pharetratos.

56. *Nulla vacet tibi Roma manus.*] Omnes gentes Romam vndique hoſtili animo petant. *Vel perdere, &c.*] Si vobis ô Superi decretum ſit funditus perdere Rom. nomen, veſtra manu pereat, fulmine cœlitus in terras miſſo.

60. *Dum nondum meruere.*] Antequam ciuili polluantur ſanguine. *Feri.*] Percutias.

61. *Prouentu ſcelerum.*] Vbertate ſcelerum. *Vrbi.*] Alij, *Orbi.*

62. *Vix tanti, &c.*] Ciuile bellum non erat mouendum, vt neuter imp. id eſt, pro ipſa etiam libertate tuenda. *Moueri.*] Alij, *mouere.*

63. *Vt neuter.* Nec Cæſar, nec Pompeius. An ergò tanta clade armis ciuilibus omnia miſcere oportet, vt neuter lætam victoriam reportarit; *Peritura.*] Nil profutura.

64. *Egerit.*] Effundit; ab *egero, ris. At miſeros angit, &c.*] Senes de legibus fatorum queſtos & nimio de ſtamine, quod hæc in tempora durent, quod facinus admiſerint dignum tam longo æuo. Iuu. 10. ſat.

67. *Atque aliquis, &c.*] Atque aliquis ſenum expreſſurus præſentem calamitatem, repetit ciuilis inter Marium & Syllam belli faciem, cui hanc confert. Audi Dionem lib. 41. Iam cum iras cupiditateſque eorum qui Romam petebant, ſecum expenderent, memoriaque repeterent mala ſuperiorum temporum, quæ partim ipſi ſenſerant, partim ex alijs audierant, cogitantes quæ & quanta Marius ac Sylla edidiſſent facinora, nihil de Cæſare moderati ſibi pollicebantur: ſed longe plura atque atrociora metuebant, quod eius milites majori ex parte barbari erant.

68. *Tunc fata, &c.*] Priori ciuili bello inter Marium & Syllam.

69. *Cum*

Cum poſt Teutonicos victor, Libycóſque triumphos
Exul limoſa Marius caput abdidit vlua.
Stagna auidi texêre ſoli, laxaque paludes
Depoſitum Fortuna, tuum: mox vincula ferri
Exedêre ſenem, longúſque in carcere pædor.
Conſul, & euerſa felix moriturus in vrbe
Pœnas antè dabat ſcelerum. mors ipſa refugit
Sæpe virum, fruſtráque hoſti eſt conceſſa poteſtas
Sanguinis inuiſi. primo qui cædis in ictu
Diriguit, ferrúmque manu torpente remiſit;
Viderat immenſam tenebroſo in carcere lucem,
Terribileſque Deos ſcelerum: Mariúmque futurũ:
Audierátque pauens: Non hæc contingere fas eſt

Colla

69. *Cum poſt Teutonicos, &c.*] Poſtquam triumphaſſet de Iugurtha ſubacta Numidia: & poſtea de Cimbris & Teutonibus. ſupra lib. 1. vſ. 254.

70. *Exul limoſa Marius, &c.*] C. Marius inuidens, Cor. Syllæ gloriam traditi à Boccho Iugurthæ; & ambitione ardens, delatam Syllæ contra Mithridatem expeditionem, & imperium abrogare per Sulpitium trib. pl. conatus, Syllam, qui adhuc in Campania ſocialis belli reliquias perſequebatur, irritauit. Hic itaque exercitu Romam ducto, Vrbe ingreſſus, deuictos aduerſarios ex S. C. hoſtes judicatos vrbe expulit. Elapſus fuga Marius, in Minturnenſium paludibus, demerſus calamis & paluſtribus herbis tectus delituit. hinc emergens equitum ſtrepitu territus, ab iis quos Geminianus miſerat deprehenſus, Minturnas in cuſtodiam, vt publice necaretur abreptus eſt.

71. *Stagna auidi, &c.*] *vuidi MS.* Puteanor. vnde promptum emendare: *Stagna vdi texere ſoli* Nec dubitem, quin ita legendum. *Grotius. Auidi texere ſoli.*] Bibuli. *Laxaque paludes.*] Quæ Marium demerſum admitterent.

72. *Depoſitum.*] Reſeruatum ad ſeptimum Conſulatum.

73. *Exedêre.*] Attriuere, conſumpſere.

74. *Conſul, &c.*] Coſ. ſeptimum futurus & victor vltorque hoſtium moriturus in vrbe.

75. *Pœnas ante dabat ſcelerum.*] Tulit jam pœnas eorum ſcelerum quæ perpetraturus erat poſtmodo Romam reuerſus. *Mors ipſa, &c.*] Carnifex Minturnenſium, Cimber ceu Gallus, ingreſſus carcerem tenebricoſum, percuſſurus Marium, vidit ignem ex oculis Marij emicantem, audijtque vocem: *Tune homo Marium interficere audes?* Territus fugit Cimber, & Minturnenſes miſeratione & reuerentia viri, quondam vindicis Italiæ dicti, Marium dimiſere.

76. *Hoſti eſt conceſſa poteſtas.*] Cimbro, olim è numero hoſtium à Mario deuictorum.

77. *Sanguinis inuiſi.*] Marij, quem victorem oderat.

80. *Deos ſcelerum.*] Furias θεὰς ποινίμους. Dij autem vtriuſque ſunt generis. *Mariumque futurum.*] *Emphaticè.* futurum ſc. crudelem vltorem.

C 5

Colla tibi: debet multas hic legibus aui,
Ante ſuam, mortes: vanum depone furorem.
Si libet vlciſci deleta funera gentis,
Hunc Cimbri ſeruate ſenem. non ille fauore
Numinis, ingenti Superûm protectus ab ira,
Vir ferus, & Romam cupienti perdere fato
Sufficiens. idem pelago delatus iniquo
Hoſtilem in terram, vacuiſque mapalibus actus,
Nuda triumphati jacuit per regna Iugurthæ,
Et Pœnos preſſit cineres. ſolatia fati
Carthago, Mariúſque tulit: paritérque jacentes
Ignouêre deis. Libycas ibi colligit iras,

Vt

82. *Legibus aui.*] Morti, quæ lex æui eſt.

83. *Vanum depone furorē.*] Cupiditatem mei interimendi.

85. *Hunc Cimbri ſeruate ſenē.*] Me ſæuiturum in Romanos, & inferias ex illis relaturum ciuibus tuis ab iis cæſis. *Non ille fauore, &c.*] Non illum ſeruabant dii quod Mario fauerent, ſed quod Romæ iraſcerentur, hoc effero viro vſuri pro ſuo flagello.

86. *Ab ira, &c.*] Malim ſic legere:

———Non ille fauore
Numinis, ingenti ſuperûm protectus at ira,
Vir ferus, &c.

Melius enim ſic cohæret ſenſus. *Grotius.*

88. *Sufficiens.*] Qui vel vnus ad euerſionem vrbis ſufficere potuiſſet, ſi voluiſſet. *Hortenſ. Idem pelago delatus iniquo.*] Marius à Minturnenſibus dimiſſus, iter mare verſus per deuia corripuit, ſe in ſcapham coniecit, inſurgente tempeſtate gubernaculo fracto delatus eſt ad inſulam Meningen, vbi receptis quibuſdam ſociis, auditoque filium ſuum cum Cethego ſaluos in Africam euaſiſſe ad Hiempſalem, & ipſe ad agrum Carthaginenſem trajecit; ibi interdictus à Sextili prætoris lictore, ne in Africa pedem poneret. *Renuntia*, inquit Marius, *prætori, vidiſſe te C. Marium exulem in ruderibus Carthaginis ſedentem, haud male fortunam eius vrbis, & ſuarum rerum mutationem in exemplum ei proponens. Plutarchus. Et Cimbrum in Mario, Mariumque in carcere victum. Quod Conſul totiens, exulque, ex exule Conſul: Et jacuit Libycis compar jactura ruinis, &c. Manil.* 4.

89. *Hoſtilem in terram, &c.*] Cui interdicebatur à Prætore, hoſtis declaratus. *vel*, Mario infeſtam, qui eam ſubegerat.

90. *Nuda triumphati, &c.*] *Hypallage*, ipſe nudus, *vel* deſolata, incolis vacua, aut rara. *Triumphati.*] De quo triumpharat.

91. *Et Pœnos preſſit cineres.*] Nā inter ruinas Carthaginis aliquandiu delituit. *Hortenſ. Solatia fati, &c.*] Carthagini ſolatio erat Marius huc miſeriarum adactus: Mario, homulo, tantæ vrbis excidium & ruina.

93. *Libycas.*] Efferas, immanes, quales ſolent eſſe barbarorum. *Ibi colligit iras.*] *Marius clade maior, ſi quidem carcer, catena, fuga, exilium horrificauerant dignitatem.* Florus lib. 3. cap. 2.

94. *Vt*

Vt primùm fortuna redit : ſeruilia ſoluit
Agmina : conflato ſæuas ergaſtula ferro
Exeruêre manus. nulli geſtanda dabantur
Signa ducis, niſi qui ſcelerum jam fecerat vſum,
Attuleràtque in caſtra nefas. prò fata ! quis ille,
Quis fuit ille dies, Marius quo mœnia victor
Corripuit ? quantoque gradu mors ſæua cucurrit ?
Nobilitas cum plebe perit : latéque vagatur
Enſis : & à nullo reuocatum eſt pectore ferrum.
Stat cruor in templis : multáque rubentia cæde
Lubrica ſaxa madent. nulli ſua profuit ætas.
Non ſenis extremum piguit vergentibus annis
Præcipitaſſe diem : nec primo in limine vitæ
Infantis miſeri naſcentia rumpere fata.
Crimine quo parui cædem potuêre mereri ?
Sed ſatis eſt jam poſſe mori. trahit ipſe furoris
Impetus :

94. *Vt primum fortuna redit.*] Cum C. Cinna Coſ. ad pop. referret de reuocandis quos Senatus, ita volente Sylla, hoſtes indicauerat, & de adſcribendo nouorum ciuium x. tribus veteribus xxxv. à diſſidentibus Coſſ. in media vrbe diſceptatum eſt. Cinna Vrbe pulſus à Cn. Octauio collega, ſolicitat vrbes Italicas, vires vndique contrahit, ſeruis etiam ad libertatem vocatis, reuerſum Marium ſibi jungit, quadruplici agmine vrbem intrant Cinna, Marius, Carbo, Sertorius, in aduerſarios deſæuiunt.

95. *Conflato ſæuas, &c.*] Manicis & catenis ſoluti ſerui, modo ergaſtuli clauſi, capeſſunt arma.

96. *Nulli geſtanda, &c.*] Nemo ad Marium in honore aliquo erat, nemo ſignifer, niſi qui ſcelere inſignis eſſet, veniſſet nefarius in militiam.

98. *Pro fata !*] Exclamat in horribilem cædem Marianam, quum vrbem ingrederetur.

100. *Quantoque gradu, &c.*] Quanta celeritate, crudelitatiſque magnitudine. *Sulpit.*

101. *Nobilitas cum plebe perit.*] Lege Appianum de hac re latius de ciuili bell. Florum lib. 3. c. 21. Plutar. Mar.

102. *A nullo reuocatum eſt.*] Nulli pepercêre, ne iis quidem, qui ad templa Deorum ſtatuáſque confugerant. *Sulpitius.*

103. *Stat cruor in templis.*] Neque iis parcebatur, qui ad templa & aras confugerant.

105. *Non ſenis extremum, &c.*] Etiam ſenibus alterum jam pedem in Charontis cymba habentibus, mortem accelerabant. *Vergentibus annis.*] Ad mortem ſe inclinantibus. *Sulpitius.*

106. *Primo in limine.*] Ipſo ortu & principio.

108. *Crimine quo, &c.*] Ab innocentia & ætate, commiſeratio.

109. *Poſſe mori.*] Accepiſſe animam quam amittant.

110. *Viſum*

Impetus: & viſum eſt lenti, quæſiſſe nocentem.
In numerum pars magna perit: rapuitque cruentus
Victor ab ignota vultus ceruice reciſos,
Dum vacua pudet ire manu. ſpes vna ſalutis
Oſcula polluta fixiſſe trementia dextra.
Mille licet gladij mortis noua ſigna ſequantur,
Degener ô populus, vix ſecula longa decorum
Sic meruiſſe viris, nedum breue dedecus æui,
Et vitam, dum Sylla redit. cui funera vulgi
Flere vacet? vix te ſparſum per viſcera Bæbi
Innumeras inter carpentis membra corona
Diſceßiſſe manus: aut te præſage malorum
Antoni, cuius laceris pendentia canis
Ora ferens miles feſta rorantia menſa

Impoſuit.

110. *Viſum eſt lenti.*] Ignaui hominis videbatur, ſolum ſontes ad pœnam rapere. *Hortenſ. Lenti.*] Ignaui.

111. *In numerum.*] Augēdo duntaxat numero, non quod in ipſis cauſa mortis inueniretur. *Grotius. In numerum pars magna perit.*] Promiſcue tam innocentes quam nocentes, ignoti pariter ac noti cadunt augendo duntaxat numero.

113. *Spes vna ſalutis, &c.*] Dederat quippe hoc ſuis ſignum, vt interficerent quoſcunque ille non reſalutaſſet, quibus ſalutantibus nihil reſponderet, aut quibus manum oſculandam non porrexiſſet. *Signum pacis erat dextram tetigiſſe tyranni.*

114. *Trementia.*] Metu mortis.

116. *Degener ô populus, &c.*] O degeneres! qui licet vndique mortem minitentur ſtricti gladij, velint tam turpi oſculi obſequio debere ætatem vel longiſſimā: multo minus redimere breuem in vita eaque ignominioſa moram, vſquedum reuerſus Sylla & hos qui vitam Marii munere habent, perimat.

119. *Vix te ſparſum, &c.*] Vix mihi vacat flere te ô Bæbi, manibus militum & turbæ diſcerptum.

120. *Inter carpentis.*] Diſcerpentis, lacerantis, *Corona.*] Turbæ multitudinis cingentis te.

121. *Diſceßiſſe.*] Ita repoſuimus pro *diſcerpſiſſe*. M. Bæbius ſectus in partes. Ita Latini vſurpant vocem, *diſcedere*. Cicero Offic. III. *Cum terra diſceßiſſet.* Sic eadem vox infrà lib. III. vſurpatur: *Diſceßit medium tam vaſtos pectus ad ictus.* Et confirmat hanc emendationem noſtram MS. Puteanor. *Grotius. Præſage malorū.*] Qui calamitatem illam multo ante Metello prædixerat.

122 *Antoni, &c.*] M. Antonij clariſſ. oratoris, qui immiſſos ad trucidandum illum percuſſores, eloquentia demulſerat, caput abſciſſum Annius Trib. detulit ad Marium cœnantem, qui caput illud per ſummam animi ac verborum inſolentiam, aliquandiu contrectatum roſtris deinde affigi iuſſit. Val. Max. lib. 9. cap. 2. Cicer. de Oratore.

124. Fim

Impoſuit. truncos lacerauit Fimbria Craſſos.
Sana Tribunitio maduerunt robora tabo.
Te quoque neglectum violata Scæuola dextra
Ante ipſum penetrale Deæ, ſempérque calentes
Mactauére focos: paruum ſed feſſa ſenectus
Sanguinis effudit iugulo, flammiſque pepercit.
Septimus hac ſequitur, repetitis faſcibus, annus:
Ille fuit vitæ Mario modus, omnia paſſo,
Quæ peior fortuna poteſt, atque omnibus vſo,
Quæ melior: menſóque, homini quid fata pararent:
Iam quot apud Sacri cecidêre cadauera portum?

Aut

124. *Fimbria.*] Efferus Marij miles. *Craſſos.*] Patrem & filium in mutuo alterum alterius aſpectu Florus lib. 3. cap. 21. filium à patre in fuga interfectum, ne in militum inſequentium manus veniret, refert Appian.

125. *Tribunitio maduerunt robora tabo.*] Locus ille in carcere, vnde malefici præcipitabantur, maduit ſanguine Licinij Tribuni magiſtratus ſacroſancti. *Alij exp.* Roſtra, vnde tribuni perorabant, maduiſſe ſanguine. Florus hoc ad Marium filium refert.

126. *Te quoque neglectum.*] Te ſpretum, quum ob pontificatum venerari te debuiſſet. *Sulpitius.* Grotius ſenſum hinc elicere non poteſt: forte, *Te quoque in exemplum. Violata dextra.*] Id eſt, datæ paulo ante fidei. Vel lege. *violenta*: & interpretare, occiſum à ſatellitibus Marij Scæuolam, eo quod Marius illi manum oſculandam non dediſſet, quod ſignũ erat morti addicentis Suprà habuimus:

——— *ſpes vna ſalutis*
Oſculis polluta finxiſſe trementia dextra.

Apud Florum locus ſimilis: *Ancharius, ipſo vidente Mario confoſſus eſt, quia fatalem ſcilicet illam manum non porrexerat ſalutanti.* Grotius. *Te quoque neglectum, &c.*] Mucius, *inquit*, Scæuola, pontifex max. Veſtales amplexus aras tantum non eodem igne ſepelitur. *dextra Marij*, vt modo *vſ.* 113.

127. *Ante ipſum penetrale.*] In veſtibulo Veſtæ: vel, vt quidam, ad aram. pathos à loco. *Hortenſ.*

129. *Pepercit.*] Non extinxit flammam, vt cui parum eſſet ſanguinis.

130. *Septim⁹ hac ſequitur, &c.*] Septimus C. Marij Conſulatus. namque inter ſextum & ſeptimũ intercedebant 13. anni.

131. *Ille fuit, &c.*] Intra dies quam inierat conſulatum tredecim, morbo laterali & inſania obijt annos natus 70.

133. *Menſoque homini quid, &c.*] Emendo ex conſenſu manuſcriptorum:

——— *menſoque hominis quid fata parerent:*

Id eſt, menſo experimentis vitæ, quæ ſumma eſſet fatorum diſtantia, à maxima fœlicitate ad maximam miſeriam. *Grotius.* Vel vt Hortenſius exponit, qui in aduerſis & ſecundis menſus fuerat, quid fata pararent & conſtituerent. *Menſoque homini quid fata pararent.*] Experto omnes caſus quos homini fata decreuiſſent.

134. *Iam quot apud, &c.*] Tranſit jam ad horrendas clades inter Syllam ex Aſia reducem, & Marium juniorem, vicesimo ætatis

ſuæ

Aut Collina tulit ſtratas quot porta cateruas,
Tunc cùm penè caput mundi, rerúmque poteſtas
Mutauit tralata locum, Romanáque Samnis
Vltra Caudinas ſperauit vulnera Furcas?
Sylla quoque immenſis acceſſit cladibus vltor.
Ille quod exiguum reſtabat ſanguinis Vrbi
Hauſit dumque nimis jam putrida membra recîdit,
Exceſſit medicina modum, nimiúmque ſecuta eſt,
Quà morbi duxere, manus. periêre nocentes;
Sed cùm jam ſoli poſſent ſupereſſe nocentes.
Tunc data libertas odijs, reſolutáque legum
Frenis ira ruit, non vni cuncta dabantur,
Sed fecit ſibi quiſque nefas. ſemel omnia victor
Iuſſerat.

ſuæ anno Conſulem factum. *Apud ſacri cecidere, &c.*] Ad Sacriportum haud procul à Præneſte, C. Marium (C. Marii filium, ſiue nepotem incertum) Sylla fudit: cum autem Præneſte fugiſſet, obſidionem ejus Sylla delegauit Lucr. Ofellæ. Marius cum per cuniculum captaret euadere, inhibitus, mortem ſibi conſciuit in cuniculo cum fugæ comite ſtricto gladio occurrens, &c. Sylla Lamponium & Feleſinum Samnitium duces, qui ad Coſ. obſidione exuendum aduenerant, ad decimum à Porta Collina ſtadium conſecutus magna ſtrage fudit. *Apud Sacriportum & Colinam 70. amplius millia Sylla concidit.* Florus.

136. *Tunc cum pene, &c.*] Promiſerat Marius Samnitibus, qui à ſuis partibus ſteterant, ſe tralaturum caput Imperii à Romanis ad Samnites. qui jam ſpem conceperant ſe majori clade preſſuros & miſſuros ſub grauiori jugo Romanos, quam olim T. Veturium & Sp. Poſthumium ad Furcas Caudinas, ſaltum abruptum in Appulia, vbi Romani à Samnitibus ſub jugum miſſi. Liv. 9.

137. *Samnis.*] Annotat vetus ad oram MS. Puteanor. ſcholiaſtes Damaſippum hic indicari Samnitem, qui Marianarum fuit partium. *Grotius.*

138. *Vltra Caudinas, &c.*] Ad portam Collinam major clades accepta fuit, quam quondam exercitus Romanus acceperat à Sãnitib. ad Furcas Caudinas. Caudinę Furcę, duo ſalt⁹ ſunt ſylueſtres, juxta & alti jugorum inter ſe perpetuitate juncti. *Hortenſ.*

141. *Dumque nimis, &c.*] Cum aduerſariis & ſeditioſis optimos ciues tollit, velut acrior chirurgus, qui membra ſyncera & ſana cum putridis & corruptis excidit.

143. *Periere nocẽtes.*] Hinc illud Metelli: *Statue tandem quos perditurus es.* hinc 40. Senatores, Equites 1600. vna tabella proſcripti. & vox illa Furfidii: *Viuere aliquos debere, quibus imperaret.*

144. *Nocentes.*] crudeles Syllani.

145. *Tunc data, &c.*] Imperatum Syllæ de Marianis occidendis non extendebat ſe tantum in gratiam Syllæ, ſed licentiam hanc quiſque conuertebat in ôdij ſui aut ſceleris libidinem.

147. *Sed fecit ſibi quiſq; nefas.*] Propoſito

Inſſerat infandum domini per viſcera ferrum
Exegit famulus : nati maduêre paterno
Sanguine. certatum eſt, cui ceruix caſa parentis
Cederet : in fratrum ceciderunt præmia fratres.
Buſta repleta fuga, permiſtáque viua ſepultis
Corpora : nec populum latebræ cepere ferarum.
Hic laqueo fauces, eliſáque guttura fregit :
Hic ſe præcipiti jaculatus pondere dura
Diſſiluit percuſſus humo : mortéſque cruento
Victori rapuêre ſuas : hic robora buſti
Extruit ipſe ſui, nec dum omni ſanguine fuſo
Deſilit in flammas, & , dum licet, occupat ignes.
Colla ducum pilo trepidam geſtata per vrbem,
Et medio congeſta foro : cognoſcitur illic
Quicquid vbique latet ſcelerum. non Thracia tantum
Vidit Biſtonii ſtabulis pendere tyranni,
Poſtibus Antæi Libye : nec Græcia mærens
Tot laceros artus Piſæa fleuit in aula.

Cum

Propoſito percuſſoribus proſcriptorum præmio talentis duobus; indicibus pari præmio; accuſantibus indicio, occulentibus ſupplicio.

150. *Certatum eſt, &c.*] A filiis, quis ipſorum obtruncaret patrem.

151. *In fratrum præmia.*] In ſalutem quam fratris caput gerens aſſequebatur. *Sulpit.*

152. *Buſta repleta fuga.*] Latebras quærebant in ſepulchris & luſtris ferarum.

154. *Eliſáque.*] Strangulata.

156. *Diſſiluit, &c.*] Alij, *Deſiluit.*

157. *Rapuere ſuas.*] Præripuere, præoccupauere, ne in manus & cruciatus hoſtium deuenirent. *Robora buſti, &c.*] Ligna rogi ſui.

160. *Colla ducum, &c.*] Abſciſſa miſerorum capita, vultum ac ſpiritum retinentia in conſpectum ſuum Sylla afferri voluit, vt illa oculis, quia ore nefas erat, manderet. Val. Max. lib. 9. cap. 2.

161. *Cognoſcitur illic, &c.*] Ex aceruo capitum in foro congeſtorum, cædes clandeſtinæ patuere.

162. *Non Thracia, &c.*] Non tot cædibus infames fuerunt, non tot capita poſtibus ſuis affixere, Diomedes rex Thraciæ, qui equos humanis carnibus pauit; Antæus Libyæ gigas qui hoſpites ad palæſtram prouocatos victoſque occidit; Oenomaus qui filiæ ſuæ procos curru conſecutus interfecit. (de his vide Mythologos, &, quæ nos ad Senecæ Herc. Fu. vſ. 215. Herc. Oet. vſ. 24. & Thyeſten, vſ. 138.) quot ſæuiit Sylla cædibus, quot capita Romæ in foro congeſta fuerunt.

163. *Biſtonij ſtabulis, &c.*] Biſtonis ciuitas Thraciæ, à Biſtone Martis & Calirrhoës fil.

165. *Piſæa fleuit in aula.*] Piſæ, ciuitas Elidos, regia Oenomai.

166. *Confu*

Cùm iam tabe fluunt, confuſáque tempore multo
Amiſêre notas, miſerorum dextra parentum
Colligit, & pauido ſubducit cognita furto.
Méque ipſum memini caſi deformia fratris
Ora rogo cupidum, vetitíſque imponere flammis,
Omnia Syllanæ luſtraſſe cadauera pacis:
Pérque omnes truncos, cum qua ceruice reciſum
Conueniat, quæſiſſe caput. Quid ſanguine manes
Placatos Catuli referam? cui victima triſtes
Inferias Marius, forſan nolentibus vmbris,
Pendit, inexpleto non fanda piacula buſto:
Cùm laceros artus, æquatáque vulnera membris
Vidimus, & toto quamuis in corpore caſo
Nil animæ letale datum, morémque nefandæ
Dirum ſæuitiæ, pereuntis parcere morti.

Auulſa

166. *Confuſaque.*] Cum diu capita cæſorum confuſa jacuiſſent, & inter ſe commixta, figuras & lineamenta facierum amiſerunt, vt difficile eſſet dignoſcere. *Hortenſ.* *Tabe fluerent.*] Poſtquam corrupta erant, parentes furtim ſubtrahebant, vt ſepelirent. *Sulpit.*

167. *Notas, &c.*] Quibus internoſci poſſent & à ſuis agnoſci.

169. *Meque ipſum, &c.*] Hoc ſene ſuo dictum fingit Poëta.

170. *Vetitis flammis.*] Vetuerat enim Sylla, ſicut & Marius comburi cadauera, vt feris alitibus prædæ eſſent. *Sulpit.*

171. *Syllana pacis.*] Per Ironiam. Per *pacem* enim intelligit cædium finem, quæ parta jam victoria, facta ſunt. *Sulpit.*

173. *Sanguine, &c.*] Q. Luctatius Catulus qui collega fuerat Marij, & cum eo de Cimbris triumphauerat. Vbi ſe à Mario morti deſtinatum audiuit, in cubiculo ſuo recens calce illito necdum perſiccato carbonibus accenſis ſponte ſuffocatus eſt. In cujus vltionem Catulus frater à Sylla jam petijt ſibi concedi Marium Imperatoris fratrem, quem apud Luct. Catuli ſepulchrum, tanquam manes fratris placaturus, brachijs, cruribus, naſo, auribus mutilatis, executa lingua, oculis demum effoſsis, ſeruauit aliquandiu, vt per ſingulorum membrorum carnificinam moreretur.

174. *Cui victima.*] Hoſtia ſacrificata Catulo.

175. *Nolentibus vmbris.*] Inuitis manibus Catuli.

176. *Pendit.*] Perſoluit mortuo hoſtiam, quæ debebatur fratri. *Horten.* *Inexpleto buſto.*] Hoc eſt, mortuo fratre, cujus iuſta non fuerant expleta, niſi hoſtia aliqua mactata, cujus ſanguine litaretur. *Nefanda.*] Id eſt, nefarias inferias, ſanguinem humanum, quo exiſtimabat fratrem Catulum ſatiari poſſe, nondum alioqui ſatiatum. *Hortenſ.*

177. *Æquatáque vulnera membris, &c.*] Singulis mẽbris ſingula infligebantur vulnera & cruciatꝰ.

180. *Parcere morti.*] Membratim cruciarent, ſuperſtes eſſet vita ad

doloris

Auulſa cecidêre manus, exſectáque lingua
Palpitat, & muto vacuum ferit aëra motu.
Hic aures, alius ſpiramina naris adunca
Amputat : ille cauis euoluit ſedibus orbes,
Ultimáque effodit ſpectatis lumina membris.
Vix erit ulla fides, tam ſæui criminis vnum
Tot pœnas cepiſſe caput. ſic mole ruina
Fracta ſub ingenti miſcentur pondere membra:
Nec magis informes veniunt ad littora trunci,
Qui medio periêre freto. quid perdere fructum
Iuuit, &, vt vilem, Marij confundere vultum?
Ut ſcelus hoc Syllæ, cædéſque oſtenſa placeret,
Agnoſcendus erat. Vidit Fortuna colonos
Præneſtina ſuos cunctos ſimul enſe reciſos,
Unius populum pereuntem tempore mortis.
Tunc flos Heſperiæ, Latij iam ſola iuuentus,
Concidit,

doloris ſenſum. *Ita feri*, imperauit Caligula, *vt ſentiat ſe mori.*

182. *Muto motu.*] Non vocali.

183. *Spiramina, &c.*] Narium.

184. *Orbes.*] Oculos κύκλους, Sophocles in OEdipo. *Radice ab ima funditus vulſos ſimul Euoluit orbes.* Senec. OEd. vſ. 966. vide & quæ nos ibi.

186. *Vix erit vlla fides.*] Vix erit dignum fide, vnum corpus capax fuiſſe tot pœnarum *Criminis.*] Crudelitatis. *Sulpitius.*

187. *Sic mole ruinæ.*] Aedificiorum ruentium pondere.

189. *Nec magis informes, &c.*] Non minus lacerum & deforme fuit Marii corpus quam eorum qui collapſorum ædificiorum ruina attriti ſunt; aut qui merſi, ſcopulis alliſi & piſcium eſca facti, litus appellunt. *Trunci,*] Cadauera truncata.

190. *Fructum, &c.*] Oculorum pabulum, & vſuram voluptatis quam percepturus erat Sylla agnoſcendo Marium.

191. *Vt vilem.*] vt vulgarem. *Confundere*] Deformare.

193. *Vidit Fortuna colonos.*] Signanter & emphatice exprobratur Fortunæ, præneſtino templo & cultu celebri, ſuorum neglectus. *Colonos.*] Habitatores.

194. *Præneſtina ſuos, &c.*] Lucretius Præneſte recepto Senatores omnes, qui Mario fauiſſent partim interfecerat, partim in vincula coniecerat. Aduenieṅs Sylla V. M. Præneſtinorum ſpe ſalutis per P. Cethegum data, extra mœnia municipii euocata, cum abiectis armis humi corpora proſtrauiſſent, interficienda, & per agros diſpergenda curauit. *Enſe reciſos.*] Alii habent, *receptos*, quod φορτικὸν eſt, nec ſatis Latinum. At manuſcriptos ſequor, qui habent *enſe recepto*: id eſt, in corpora admiſſo. *Grotius.*

195. *Vnius populum, &c.*] Vno quaſi ictu, intra ſpatium quo vnus interfici poſſet.

196. *Tunc flos Heſperiæ, &c.*]Quatuor legiones contrariæ partis, & in

Concidit, & miſera maculauit ouilia Romæ.
Tot ſimul infeſto juuenes occumbere leto,
Sæpe fames, pelagique furor, ſubitæque ruinæ,
Aut cæli, terræque lues, aut bellica clades,
Numquam pœna fuit. denſi vix agmina vulgi
Inter & exangues immiſſa morte cateruas
Victores mouere manus. vix cæde peracta
Procumbunt, dubiâque labant ceruice: ſed illos
Magna premit ſtrages: peraguntque cadauera partẽ
Cædis: viua graues elidunt corpora trunci.
Intrepidus tanti ſedit ſecurus ab alto
Spectator ſceleris: miſeri tot millia vulgi
Non piguit juſſiſſe mori. congeſta recepit
Omnia Tyrrhenus Syllana cadauera gurges.

in his Sammites quamplurimos, namque hi ex Italis ſoli Mario & Cinnæ adhæſerant, in publica Villa (quæ in campo Martio erat) obtruncari iuſſerat.

197. *Ouilia Romæ.*] Ouilia erant in campo Martio loca ſepta & cancellis concluſa, in quæ per pontes, qui erant anguſtæ viæ, ibant Centuriæ ſuffragia dicturæ.

199. *Sæpe fames, &c.*] Fame, tempeſtate, ruinis, terræ motu, peſte, bello tot periiſſe accepimus aliquando: in ſuppliciũ, vnius iuſſu tot cecidiſſe non auditum.

200. *Bellica clades.*] *Cædes* habent manuſcripti duo. *Grotius.*

201. *Nunquam pœna fuit.*] Senſus eſt: Tanta hominum cædes, morbis aut aliis malis ἐπιδημικοῖς interdum forte, at nunquam ſuppliciis imputata eſt. *Grotius. Denſi vix agmina vulgi Inter, &c. vix cæde peracta, &c.*] Cædentibus vix erat ſpatium ferri ſtringendi, cæſis vix ſpatium cadendi, in turba ſtipata.

203. *Vix cæde, &c.*] Puto *hi* ſubſtituendum: quia ſequitur, *ſed illos.* Grot.

204. *Dubiaque.*] Vacillanti & ſemiuiua. *Labant.*] Nutant hac & illac. *Sulpitius. Illos.*] Semiuiuos.

205. *Peraguntque cadauera.*] Hoc eſt, mortui ſuo pondere viuos necabant.

206. *Elidunt.*] Comprimunt, ſuffocant. *Trunci.*] Eorum, quibus capita erant abſciſſa. *Sulpitius.*

207. *Intrepidus tanti, &c.*] Ipſe editiori loco ſedebat ocioſus ſpectator. Quin & VI. M. in circum congregatis, Senatum in ædem Bellonæ vocauit: apud quem dum verba faceret, auditu lamentabiles morientium quiritatus perterruerunt Senatores: ille conſtanti & nihil mutato vultu dicere pergebat, eos animum orationi ſuæ adhibere jubebat, neque curare quid foris fieret: quoſdam enim malos homines ſuo iuſſu caſtigari. Plut. Sylla.

208. *Miſeri tot millia, &c.* Centum ciuium M. in his Senatores xc. Conſulares xv. Equeſtris ordinis M.M.D.C.

209. *Congeſta recepit, &c.*] Cadauera in Tyberim projici iuſſa. qui injectorum haud capax, priora vndis admiſit, poſterius verò injecta prioribus ſupernatarunt.

Inter

In fluuium primi cecidêre, in corpora ſummi.
Præcipites haſêre rates, & ſtrage cruenta
Interruptus aquis fluxit prior amnis in æquor,
Ad molem ſtetit vnda ſequens: nam ſanguinis alti
Vis ſibi fecit iter, campumque effuſa per omnem,
Præcipitique ruens Tyberina ad flumina riuo
Hærentes adjuuit aquas: nec jam alueus amnem,
Nec retinent ripæ, redeuntque cadauera campo.
Tandem Tyrrhenas vix eluctatus in vndas
Sanguine cæruleum torrenti diuidit æquor.
His ne, Salus rerum, Felix his Sylla vocari,
His meruit tumulum medio ſibi tollere Campo?
Hæc rurſus patienda manent: hoc ordine belli
Ibitur:

211. *In corpora ſummi.*] Poſterius iniecta cadauera, prioribus ſupernatarunt, non flumine demerſa.

212. *Præcipites.*] Prono & ſecundo alueo diſcurrentes. *Haſêre.*] In cadauera. *Sulpit.* *Haſere rates, &c.*] *Cruentis Fluctibus, ac tarda per denſa cadauera prora.* Iuv. 10.

213. *prior amnis.*] Qui erat ante cadauera: nam poſterior ſubſtitit cadauerum cumulo. *Sulpit.*

214. *Ad molem ſtetit vnda ſequens.*] Ad cadauerum aggerem ſubſtitit, vnda poſterior. *Nam ſanguinis.*] Reſcribendum puto *dum*. Stetit flumen obſeſſum cadaueribus, donec ſanguinis riui viam fecere. *Grotius.* *Sanguinis alti vis ſibi fecit iter.*] Copia ſanguinis impellit vndas Tyberis, qui cruore auctus inundauit, reddiditque cadauera in agros eiecta.

217. *Hærentes.*] Stagnantes, non fluentes.

218. *Redeuntque cadauera campo.*] MS. Puteanor. *redditque*: rectè, vt ad amnem referatur, vt & quod ſequitur verbum *diuidit*. Solenne autem Lucano, & *que* ponere, pro *ſed*, & tacitè tranſire de caſu in caſum. Senſus ergò eſt: Amnem non retinent aut alueus aut ripæ; ſed ipſe exundans campo reddit cadauera, & mare diuidit ſanguine. *Grotius.*

219. *Tandem Tyrrhenas.*] Extremum conatum aquarum impeditarum in excurrendo coarguit; vt in ipſo curſu à ſanguine aqua ſe diuiſerit. *Hortenſ.*

220. *Sanguine torrenti.*] Cruore, cum abundantia vehementiaque currenti. *Sulpit.*

221. *Hiſne, &c.*] *En quibus actis Felicis cognomen aſſequendum putauit?* inquit Val. Max. lib. 9. cap. 2. quem locum lege ſis. *Sylla* (inquit Solinus c. 7.) *dictus potius eſt, quam fuit felix.* Indignatus poëta exprobrat illi cognomenta Antiphraſtica, qui ſe Conſeruatorem patriæ, Felicem, & Venuſtum dici voluit: liberos, Fauſtum Fauſtamque appellauit.

222. *Tumulum medio ſibi tollere Campo?*] Dictatura abdicata Puteolos ſeceſſit, vbi morbo pediculari interiit magno honore in funus elatus, in campo Martio crematus eſt & ſepultus.

223. *Hæc rurſus patienda manent.*] Talia (inquit ſenex) nobis iam imminent, vel etiam grauiora mala.

225. Quan

Ibitur: hic ſtabit ciuilibus exitus armis.
Quanquā agitant grauiora metus, multóque coitur
Humani generis maiore in prælia damno.
Exulibus Mariis bellorum maxima merces
Roma recepta fuit: nec plus victoria Sylla
Præſtitit, inuiſas penitus quàm tollere partes.
Hos aliò fortuna vocas: olímque potentes
Concurrunt. neuter ciuilia bella moueret,
Contentus, quo Sylla fuit. Sic mæſta ſenectus
Præteritíque memor flebat, metuénſque futuri.
At non magnanimi percuſſit pectora Bruti
Terror, & in tanta pauidi formidine motus
Pars populi lugentis erat: ſed nocte ſopora,
Parrhaſis obliquos Helice cùm verteret axes,
Atria cognati pulſat non ampla Catonis.
Inuenit inſomni voluentem publica cura
Fata virum, caſúſque Urbis, cunctíſque timentem,
Securúmque ſui; faríque his vocibus orſus:
Omnibus expulſa terris, olímque fugata

Virtutis

225. *Quanquam agitant, &c.*] Marius quidem exul, cum ſuis, reditum ſibi in patriam proponebat: Sylla, aduerſariorum vindictam: at noſtri his præmiis non contenti, acerrime de orbis imperio in certamen deſcendentes, quanto maiora molientur?

232. *Sic mæſta ſenectus, &c.*] In huac modum, inquit Poëta, ſenex aliquis memorauit præterita, metuit futura.

234. *Bruti terror.*] Fuit hic M. Brutus Iunij Bruti F. propter ingenium, ſtudia & mores à Cicerone multum laudatus, poſtea percuſſor Cæſaris.

235. *Et.*] Pro *nec*, vt ſupra vſ. 35.

236. *Pars populi.*] Repetatur illud *non*. *Nocte ſopora.*] A circumſtantia temporis nocturni, quod maximè propter ſilentium & tranquillitatem conſultationibus captum eſt. Ad hæc vult oſtendere, principem virum, cui ſalus Reipub. curæ eſt, non debere totam noctem ſtertere. *Hortenſ. Nocte ſopora.*] Noctu. vrſa maiore, circumuoluente ſua plauſtra, ἄμαξαν, vel polum. Fuit autem Helice ceu Caliſto filia Lycaonis regis Arcadiæ, in qua Parrhaſium oppidum.

238. *Cognati pulſat.*] Auunculi, erat enim Brutus Catonis ex Seruilia ſorore nepos. *Non ampla Catonis.*] Vtpote hominis continentis & frugalis, plane Stoici; infra vſ. 384. hic poſtea Vticæ ſibi mortem conſciuit.

241. *Securumque ſui.*] De ſe minime ſolicitum, vt conſummatum Stoicum decuit.

242. *Omnibus expulſa, &c.*] Oratio Bruti deliberatiua eſt, cuius ſcopus eſt & propoſitio, Cæſaremne an Pompeium debeat ſequi; an continere ſe in otio, &

pacem

Virtutis iam ſola fides, quam turbine nullo
Excutiet fortuna tibi; tu mente labantem
Dirige me, dubium certo tu robore firma.
Namque alij Magnum, vel Cæſaris arma ſequantur:
Dux Bruto Cato ſolus erit. pacemne tueris,
Inconcuſſa tenens dubio veſtigia mundo?
An placuit, ducibus ſcelerum, populique furentis
Cladibus immiſtum ciuile abſoluere bellum?
Quemque ſua rapiunt ſcelerata in prælia cauſa:
Hos polluta domus, legéſque in pace timendæ;
Hos ferro fugienda fames, mundique ruina
Permiſcenda fides. nullum furor egit in arma.

Caſtra

pacem tueri: De eius conſilio alterum ſe ſecuturum. *Hortenſ.*

243. *Virtutis iam ſola fides.*] O ſolum perfectæ virtutis, quam alij iamdudum expulerunt, domicilium. quo vnico relicto exemplo ducti, credant homines eſſe virtutem. *Quam turbine, &c.*] Horat, Ode 3.l.3. *Iuſtum & tenacem propoſiti, &c.*

245. *Robore firma.*] Rationis ſtabilitate.

246 *Namque alij Magnum.*] Cauſa ambigui conſilij ac dubiæ mentis, quod videat ciuitatem in duas partes diuulſam, quarum aliæ alios duces ſequantur; ſe adhuc neutro inclinari, ſed Catonem ducem ſolum & eius ſalubria monita velle ſequi dicit. *Hortenſ.*

247. *Dux Bruto Cato ſolus erit.*] Tu mihi ſolus eris dux. *Pacemne tueris.*] Vt à bello & partibus omnino abſtineas, in propoſito conſtans, cum cæteri omnes labent.

248. *Inconcuſſa tenens.*] Perſtans in ſtabilitate & conſtantia tua, etiam ſi nutet ruatque mundus: quippe turpiſsimum eſt virtute prædito viro de gradu deiici. *Sulpit.*

249. *An placuit, &c.*] An potius viſum eſt te ciuili huic bello immiſcere?

250. *Abſoluere bellum.*] Probare, non improbare.

251. *Quemque ſua rapiunt.*] Quiſque ſuam cauſam vt iuſtam tuetur, quum interim ciuile bellum nefarium ſit. *Hortenſ. Rapiunt ſcelerata in prælia cauſa.*] Hunc Reip. libertatis defendendæ prætextus; illum P.R. beneficij aſſertio, ſuæque dignitatis atque ſalutis tutela; alium propter flagitia domeſtica, inopiam & æs alienum, timor iudiciorum & legum quas bello eludant, in arma rapit: omnes priuatam fidei ſuæ ruinam permiſcere publicæ cupientes.

252. *Hos polluta, &c.*] Stupris & adulteriis cooperta, propter quæ in toga in eos legibus animaduertendum eſſet, quas in bello eludunt ac euadunt. *Hortenſ.*

253. *Mundique ruina, &c.*] Aes alienum alios ad eludendos creditores, & fidem violandam in militiam trudit. Vel vt ſeruent fidem coniuratis etiam cum totius mundi ruina. *Hortenſ. Sulpit.*

254. *Permiſcenda fides.*] De obæratis loquitur, qui priuatam fidei ſuæ ruinam permiſcere publicæ cupiebant. *Grotius. Furor egit in arma.*] Mens cæca & belli libidine acta: ſed præmio ducti.

256. *Per*

Caſtra petunt magna victi mercede: tibi uni
Per ſe bella placent? quid tot duraſſe per annos
Profuit immunem corrupti moribus æui?
Hoc ſolum longæ pretium virtutis habebis?
Accipient alios, facient te bella nocentem.
Ne tantum ô Superi liceat feralibus armis,
Has etiam mouiſſe manus: nec pila lacertis
Miſſa tuis cæca telorum in nube ferantur:
Nec tanta incaſſum virtus eat. ingeret omnis
Se belli fortuna tibi. quis nolet ab iſto
Enſe mori, quamuis alieno vulnere labens,
Et ſcelus eſſe tuum? melius tranquilla ſine armis
Otia ſolus ages, ſicut cæleſtia ſemper
Inconcuſſa ſuo voluuntur ſidera lapſu.
Fulminibus propior terræ ſuccenditur aër,
Imáque telluris ventos, tractúſque coruſcos
Flammarum accipiunt: nubes excedit Olympus

Lege

256. *Per ſe bella placent?*] Propter pacem, belli finem.

259. *Accipient alios, &c.*] Atqui ex diutina tua à bello immunitate apparebit, te non probaſſe cauſas, quibus alij ad bellum ſuſcipiendum excitantur, ipſi nocentes ante bellum; tu non niſi cum bello.

260. *Ne tantum, &c.*] Auerſione precatur Deos, ne Catonem virum integrum malis miſceri ſinant, & in prælio ferro ſæuire in innocentes, & quidem iis manibus, quæ caſtæ ſunt & incorruptæ. *Hortenſ. Ne tantum, &c.*] Atque vtinam ne nunc quidem prauis & cæca cupidine actis ad bellum ciuibus miſcereris, vir tam ſanctus & integer, vt ratio belli à te ſolo pendere videatur.

263. *Ingeret omnis Se belli, &c.*] Omnis belli euentus ſubmittet ſe tibi, & tu bellum conficies.

264. *Quis nolet ab iſto Enſe mori.*] Multò eſt efficacius, quod habet MS. puteanor. & R. habuit manu priore, *in iſto Enſe mori.* ſicut induere enſem aliquis dicitur. *Grotius.*

266. *Melius tranquilla, &c.*] Optime igitur & te dignum feceris, ſi omnino à bello abſtinueris, intra ocium tuum ſecurus, ſupra mortalia iſta ſubuectus, non ſecus ac cœleſtia illa corpora, immotus, imperturbatus. *Talis eſt ſapientis animus, qualis mundi ſtatus ſupra Lunam. Semper illic ſerenum eſt, &c.* Seneca epiſtola 59.

269. *Fulminibus propior, &c.*] Infima aëris regio pontus & terra vexantur ventis, tempeſtatibus, fulmine: montes vero qui nubes cacumine tranſcendunt, in tuto poſiti inferiora deſpiciunt.

271. *Nubes excedit, &c.*] A diuerſo ſimul & remotiſſimo à terra loco, nempe Olympo, cuius verticem nubes excedere dicit, atque ob id non feriri. *Hortenſ.*

273. *Quam*

Lege deûm. minimas rerum diſcordia turbat:
Pacem ſumma tenent. quàm latè Caſaris aures
Accipient tantum veniſſe in prælia ciuem!
Nam prælata ſuis nunquam diuerſa dolebit
Caſtra ducis Magni. nimium placet ipſe, Catoni
Si bellum ciuile placet. pars magna Senatus,
Et duce priuato geſturus prælia Conſul
Sollicitant, procerêſque alij: quibus adde Catonem
Sub juga Pompeij; toto jam liber in orbe
Solus Caſar erit. quòd ſi pro legibus arma
Ferre juuat patriis, libertatémque tueri:
Nunc neque Pompeij Brutum, neque Caſaris hoſtem,
Poſt bellum victoris habe. Sic fatur. at illi
Arcano ſacras reddit Cato pectore voces:
Summum Brute nefas ciuilia bella fatemur:
Sed quò fata trahunt, virtus ſecura ſequetur.
Crimen erit Superis & me feciſſe nocentem.

Sidera

273. *Quam late Caſaris aures, &c.*] Quam gratum credis, fore Cæſari, quantum ſibi ipſe placebit, ſi modo te è tranquillæ pacis propoſito ad bellum ciuile protraxerit, etiamſi ad partes ſibi aduerſas? & ſe ſolum (ſi diis placet) pronunciabit liberum, ſi poſt Conſules (quorum fuerat ſortiri Italiam, ductare exercitus, bellum gerere) & Senatum, auſpiciis Pompeij priuati hominis ſummo imperio ſubjectos; Cato quoque pedibus iuerit in ſeruitutem Pompeij. vide amplum de Catone teſtimonium Senecæ epiſt. 95. & epiſt. 14.

280. *Toto iam liber in orbe Solus Caſar erit.*] Qui contra Senatum ſuam cauſſam armis tuebitur; nec ſuperiorem in ſuis caſtris habebit; non Conſules, non proceres, qui ſummam Imperij Pompeio detulerunt. *Hortenſ.*

281. *Quod ſi pro legibus arma, &c.*] Quod ad me attinet, neque Cæſaris nunc, neque Pompeij hoſtis ſum. vter verò ipſorum victor tandem molitus fuerit aliquid contra leges & libertatem reipub. aduerſus hunc me acerrimum profiteor hoſtem. Nomine vtique & re habes me aſſertorem patriæ.

285. *Arcano ſacras.*] Quaſi eius verba nihil aliud ſint, quam oracula, ex diuino ſacrario profecta.

286. *Summum Brute nefas.*] Catonis oratio grauis & planè Catoniana, hoc eſt Stoïcæ rigiditatis plena; tota in hoc parata eſt, vt Brutum refutet, & eius argumenta de abſtinendo ab armis ciuilibus diluat. Bruti argumentis opponit, honeſtum, neceſſarium & pium, patriæ libertatem defendere, quum illud non facere ſit impium. Largitur quidem ciuile bellum nefarium; ſed transfert in fatalem neceſſitatem. *Hort.*

287. *Virtus ſecura ſequetur.*] Sed virtus mea nil ſibi metuens, ſequetur fatalem neceſſitatem. *Sulpit.*

288. *Me feciſſe nocentem.*] Impoſuiſſe

Sidera quis, mundúmque velit ſpectare cadentem
Expers ipſe metus? quis, cùm ruat arduus æther,
Terra labet, miſto coëuntis pondere mundi,
Comploſas tenuiſſe manus? gentesne furorem
Heſperium ignota, Romanáque ſigna ſequentur,
Deductique fretis alio ſub ſidere reges?
Otia ſolus agam? procul hunc arcete furorem,
O Superi, motura Dacas vt clade, Getáſque
Securo me Roma cadat. ceu morte parentem
Natorum orbatum, longum producere funus
Ad tumulum iubet ipſe dolor: iuuat ignibus atris
Inſeruiſſe manus, conſtructóque aggere buſti
Ipſum atras tenuiſſe faces: non ante reuellar,
Exanimem quàm te complectar Roma, tuúmque
Nomen libertas, & inanem proſequar vmbram.
Sic eat: immites Romana piacula diui

Plena

poſuiſſe mihi hanc neceſsitatem, vt arma induerem.

289. *Sidera quis, &c.*] Quis in tantum Stoicus eſt, aut cui ita in chalybem aut callum obduruere præcordia, vt terram cœlo miſceri & omnia ruere videat, ipſe interim ſupinus & compreſsis ſedens manibus?

291. *Terra labet.*] Id eſt, ſi omnium rerum elementa confunderentur, mare ac terra cœlo miſcerentur, otioſus conſertis manibus ſederem? *Coëuntis.*] Confundentis ſe. *Horrenſ. Sulpit.*

292. *Comploſas.*] Ita MSS. Alij leg. *Compreſſas. Genteſne furorem, &c.*] Genteſne exteræ & remotæ venient ad partes & auxilium Imperij noſtri: ego verò ignauus ſedebo? procul abſit à me hæc vecordia? *Furorem Heſperium*] Ciuile bellũ Romanum, rectè *furorem* vocat, quo ciues inter ſe, & in ſe mutuò arma induunt. *Hort.*

294. *Deducti.*] Separati.

296. *Motura Dacas.*] Si Roma cadens Scythiæ populos ad commiſerationem & auxilia ferenda moueret; multò iuſtius Catonem. *Horrenſ. Dacas.*] Sarmatiæ pop. ſupra v. 54. Sunt tamen qui nolint huic vt & Virgilio 8. Aen. & Silio 13. licentiam priorem corripiendi permittere, ſubſtituant itaque *Daas*, pop. ad mare Caſpium.

297. *Ceu morte parentem, &c.*] Annon hoc dabo dolori & amori erga patriam, quod erga liberos? Nato ſuprema ſoluo libens: Quidni patriæ? Non te deſeram ô patria, non tibi deero dulce nomen, Libertas.

298. *Producere funus.*] Comitari longam pompã exequiarũ. *Sulpit.*

300. *Inſeruiſſe manus, &c.*] Rogũ incendere & ignem fouere. *Idem.*

302. *Exanimem.*] Dirutam & deletam.

303. *Nomen.*] Quod mihi dulciſsimum eſt.

304. *Sic eat.*] Sit ita, vt dij velint ſibi litari vniuerſo Rom. ſanguine: Cur meum morer? O vtinam ad patriam explandam, libertatémque Imperij tuendam, diis ſuperis,

Plena ferant : nullo fraudemus ſanguine bellum.
O vtinam, cœlique Deis, Erebique liceret
Hoc caput in cunctas damnatum exponere pœnas !
Deuotum hoſtiles Decium preſſere catervæ :
Me geminæ figant acies, me barbara telis
Rheni turba petat : cunctis ego peruius haſtis
Excipiam medius totius vulnera belli.
Hic redimat ſanguis populos : hac cæde luatur,
Quicquid Romani meruerunt pendere mores.
Ad juga cur faciles populi, cur ſæua volentes
Regna pati pereunt ? me ſolum inuadite ferro,
Me fruſtra leges & inania jura tuentem :
Hic dabit, hic pacem jugulus, finemque laborum
Gentibus Heſperijs : poſt me regnare volenti
Non opus eſt bello. quin publica ſigna, ducemque

Pompeium

ſuperis, Inferiſque ſufficeret caput hoc meum omnibus diris deuotum. vt Pub. Decii quondam pro ſalute exercituum in prœlio contra Samnites. Hiſtoriam, ritum, & deuotionis formam lege apud Liuium lib. 8. de patre ; & de filio lib. 10.

306. *O vtinam.*] Exclamatio pathetica, magna grauitate & dignitate verborum exornata ; ſed indignationis plena. Hac optat poſſe ſe ſuo capite ſuoque ſanguine pacem redimere & libertatem tueri. Sunt autem cætera omnia planè Catoniana, tragicæ indignationis referta. Ad vltimum ità concludit, ſibi ad Pompeium Ducem eundum eſſe : à quo, ſi victor extiterit, nihil libertati ſit timendum. *Hortenſ.*

309. *Geminæ figant acies.*] Hinc Pompeiana, illinc Cæſariana.

310. *Rheni turba petat.*] Rheni accolæ, Germani, Galli, qui Cæſaris ſigna ſequuntur.

312. *Hic.*] Meus.

313. *Romani meruerunt, &c.*] Mali, flagitioſi.

315. *Me ſolum. Me, &c.*] Mirum in modum concitat affectus, geminatione particulæ *me*, & pronominis demonſtratiui *hic*: vt erat rigidus & vehemens in dicendo. *Hortenſ.* *Me ſolum inuadite ferro.*] Me obſtantem tyrannidi.

316. *Inania iura.*] Sine vi & efficacia; quæ contemnantur nunc, quum arma inualeſcant. *Hortenſ.* *Inania iura.*] Oppreſſa.

318. *Poſt me regnare, &c.*] Neque enim me extincto inuenietur, qui libertatem armis tueatur. *Regnare.*] Atroci verbo & inuidioſo vtitur, *regnare* : quum regni affectatores : Sp. Melium, Saturninum & alios nonnullos, vel ex leuiſsima ſuſpicione ad cædem rapere ſolerent. *Hortenſ.*

319. *Quin publica ſigna.*] Epilogus, quo hortatur Brutum, vt conſociatis animis & armis, auſpicia Senatus, & Pompeij ſequantur. Ea *publica* quaſi Pop. Romani vocat, quum Cæſaris hoſtilia ſint. *Hortenſ.* *Quin publica, &c.*] Hortatur Brutum ad arma capeſſenda & Pompeij partes, reddita ratione.

Pompejum ſequimur? nec, ſi fortuna fauebit,
Hunc quoque totius ſibi jus promittere mundi
Non bene compertum eſt: ideo me milite vincat,
Ne ſibi ſe viciſſe putet. Sic fatur: & acres
Irarum mouit ſtimulos: juueniſque calorem
Excitat in nimios belli ciuilis amores.
Interea, Phœbo gelidas pellente tenebras,
Pulſata ſonuère fores: quas ſancta relicto
Hortensî mœrens irrupit Marcia buſto.
Quondam virgo toris melioris juncta mariti:
Mox vbi connubij pretium, merceſque ſoluta eſt
Tertia jam ſoboles, alios fecunda penates
Impletura datur; geminas è ſanguine matris
Permiſtura domos. ſed poſtquàm condidit vrna
Supremos cineres, miſerando concita vultu,

Effuſas

320. *Nec, ſi fortuna, &c.*] Cæſarem affectare monarchiam iam dudum compertum eſt: de Pompeio, non liquet, huius itaque auſpicia ſequar, qui non ſibi, ſed patriæ militat.

321. *Hunc.*] Pompeium. Nam ſi fortuna Pompeio fauerit, ſatis conſtat, quod is non vindicabit ſibi ius Mundi; hoc eſt, principatum & perpetuam dictaturam, quam affectat Cæſar. *Hortenſius.*

323. *Ne ſibi ſe, &c.*] Rectam eſſe hanc emendationem, docent Ms. Puteanor. & Thuan. Hæc quoque, inquit, iuſta cauſa eſt, cur Pompeio militem; vt vel hinc intelligat, cauſam agi non ſuam, ſed publicam: & ſi eadem quæ Cæſar cogitat, eundem me ipſi futurum, qui nunc ſum Cæſari. *Grotius.*

324. *Iuueniſque.*] Bruti.

326. *Phœbo.*] Oriente Sole.

327. *Relicto Hortensi mœrens irrupit Marcia buſto.*] Cato Marciam vxorem ex qua tres ſuſceperat filios, iamque grauidam amico Hortenſio poſtulanti ceſſit, quo defuncto eandem recepit. Quod illi exprobrauit Cæſar: inescandi (inquiens) Hortenſij cauſa dimiſit pauperem, quam poſtea reciperet ditatam.

328. *Irrupit.*] Ingreſſa eſt. Hanc Poëta fingit hoc loco, ſua ſponte Catonem adiiſſe, non autem accitam: & eruditè in Marciæ proſopographia immoratur, ſepulto Hortenſio marito, ſub initium ciuilis belli. *Meliorem maritum* vocat Catonem; cui prius nupta fuerat. *Hortenſ.*

329. *Melioris iuncta mariti.*] Catonis.

330. *Pretium.*] Vt pater eſſet trium liberorum. *Merceſque ſoluta eſt.*] Vbi eſt matrimonij officio ſatisfactum, & proles ſuſcepta, quæ eſt matrimonij præmium; nam ad eam ſuſcipiendam inuentum fuit. *Sulpit.*

331. *Facunda.*] Parata ad procreandum.

332. *Geminas, &c.*] Catonis & Hortenſij.

334. *Supremos cineres.*] Cineres ſuperioris mariti, Hortenſij.

335. Com

Effuſas laniata comas, concuſſaque pectus
Verberibus crebris, cinereſque ingeſta ſepulcri,
Non aliter placitura viro, ſic mœſta profatur:
Dum ſanguis inerat, dum vis materna, peregi
Iuſſa Cato, & geminos excepi fata maritos.
Viſceribus laßis, partuque exhauſta, reuertor
Iam nulli tradenda viro. da fœdera priſci
Illibata tori: da tantum nomen inane
Connubij: liceat tumulo ſcripſiſſe, Catonis
Marcia: nec dubium longo quæratur in æuo,
Mutârim primas expulſa, an tradita tedas.
Non me lætorum ſociam, rebuſque ſecundis
Accipis: in curas venio, partemque laborum.
Da mihi caſtra ſequi: cur tuta in pace relinquar,
Et ſit ciuili propior Cornelia bello?

Ha

335. *Concuſſaque.*]Mss. rectius *concuſaque.* Grot.

336. *Cinereſque.*] Aſperſa cineribus mariti.

337. *Non aliter, &c.*] Inculta, neglecta & mœrens, placitura incultо & rigido Catoni.

338. *Dum ſanguis inerat, dum vis materna.*] Multis & validis argumentis probat Gronouius hic *iuſta* requiri, quem pudicè vocat *ſanguinem & vim maternam*: neque enim ſine his iuſta illa matronalia ſiue vxoria præſtantur. Sed & præceſſerat ex perſona Poëtæ narrantis: [*connubij pretium merceſque ſoluta eſt Tertia iam ſoboles.* Quid hoc aliud quam prioris connubij juſta peracta? Porro ſic etiam *iuſta funebria* dicuntur. Vide Gronov. Obſerv. lib. 4. cap. 6. *Sanguis inerat.*] Extenditur vltima in *Sanguis* *Dum vis materna.*] Mater eſſe poteram.

339. *Iuſſa Cato.*]Tua, qui me tradidiſti Hortēſio. *Feta.*] Prægnans.

340. *Viſceribus laßis.*] Defeſſo & iā ſterili vtero; ſum enim anus. *Sulpit. Partuq; exhauſta.*]Effœta.

341. *Da fœdera, &c.*]Recipe me in torum pudicum, ἀναφρόδιτον. Infra vſ. 378.

342. *Illibata.*] Eſt autem id quod petit honeſtum, maximè quum addit, *illibata fœdera*; caſtum nempe, vtpote quæ non concubitus cauſſa eam rem petat. *Nomen inane.*] Vt Catonis vxor ſolummodo dicatur. *Hortenſ.*

343. *Liceat tumulo, &c.*] Vt ſepulchro meo inſcribatur: *Marcia Catonis.*

344. *Nec dubio, &c.*] Ne in dubio ſit apud poſteros, repudiata ne fuerim an tradita. *Grotius* legit *dubium.*

345. *Mutarim tedas, &c.*] Mutarimne primas nuptias repudiata; an ex vtriuſque conſenſu *tradita* amico Hortenſio. *Hortenſ.*

346. *Non me lætorum.*] Neque venio particeps futura rerum lætarum, ſed comes & ſolatium tibi in aduerſis.

348. *Da mihi caſtra ſequi.*]Periculorum etiam comitem ad Corneliæ imitationē ſe offert. *Sulpit.*

349. *Cornelia bello?*] L. Scipionis filia, quam poſt mortem

Hæ flexere virum voces, & tempora quanquam
Sunt aliena toris, jam fato in bella vocante:
Fœdera ſola tamen, vanaque carentia pompa
Jura placent, ſacriſque deos admittere teſtes.
Feſta coronato non pendent limine ſerta;
Inſulaque in geminos diſcurrit candida poſtes,
Legitimaque faces, gradibuſque accliuis eburnis
Stat torus, & picto veſtes diſcriminat auro:
Turritaque premens frontem matrona corona,
Tralata vetuit contingere limina planta.

Nam

Iuliæ duxit Pompeius, iamque ſub initium belli Mytilenen ablegauit, victus autem fugienſque in Aegyptum, eam receptam fugæ comitem habuit. lib. 5. vſ. 722.

351. *Aliena toris, &c.*] Non contrahendis matrimoniis apta, imminente iam ciuili bello.

352. *Fœdera, &c.*] Hinc dilatat narrationem à ceremoniis nuptialibus Romanorum id temporis; quarum nihil tum inter eos celebratũ fuit. Harũ enumeratione admirabili copia narrationẽ amplificat. *Hortenſ. Fœdera ſola tamen.*] Coniugij fides, citra pompã celebrem & ceremonias nuptiarum.

353. *Deos admittere teſtes.*] Iouem & Iunonem τελείους, Venerem, Suadam, Dianam. vide Plutarch. Rom. Quæſt. 2. & quæ nos ad Medeam Senecæ vſ. 1.

354. *Feſta coronato, &c.*] In celebritate nuptiarum poſtes & ianuam floribus & feſta fronde ornabant. Iuuenal. lib. 6. vſ. 80.

355. *Inſulaque.*] Nouæ nuptæ ad limen mariti vbi veniſſent, poſtes, priuſquam ingrederentur, laneis vittis & faſcils redimibant, oleoque vngebant. *Inſulaque.*] Coniunct. copulat. *que*, pro *nec*, vt ſupra vſ. 35.

356. *Legitimaque faces.*] Ἐγὼ δ᾽ οὔτι σοι πυρὸς ἀνῆψα φῶς νόμιμον ἐν γάμοις, &c. Euripides in Phœniſſis. Quinque autem faces adhibebantur in nuptiis. vide quæ nos ad Sen. Thebaid. vſ. 507. rationes lege apud Plutarch. Rom. Quæſt. 2. & Auguſtin. de Ciuit. Dei, lib. 6. cap. 9. & lib. 7. cap. 24. *Gradibuſque, &c.*] Neque lectus in honorẽ Genij ſternitur in aula, in quẽ gradibus aſcenditur eburnis, ſtragulo acupicto auroque intertexto tectus.

357. *Diſcriminat.*] Diuidit & variat lymbis, & lineis aureis.

358. *Turritaque premens, &c.*] Neque more nuptarum gerens coronam turriculis diſtinctam atque inſurgentem, vitat (ſic enim legit Brodæus) tangere limen. Neque enim è religione erat nouam nuptam pedibus limen tangere, ſed in tranſgreſſu ſupportabatur à Pronubis aut tranſiliebat. Rationes vide apud Plutarch. Rom. Quæſt. 29. Si retineamus *vetuit*? Quid ſi ſic intelligamus? Neque Berecynthia mater, Cybele turrita, quæ eadem eſt cum Veſta, id eſt, terra, vetuit hanc nuptam contingere limen pedibus. Varro enim ref. Seru. ad 8. Ecl. Virg. opinatus eſt, ideo ſponſas limen non tetigiſſe, ne à ſacrilegio inchoarent, ſi depoſituræ virginitatem calcarent rem Veſtæ, id eſt, numini caſtiſſimo conſecratam. I. Rutgerſius leg. *metuit*, ſenſu quo Horat. Od. 2. lib. 2. *penna metuente ſolui, &c.* Var. Lection. lib. 1. cap. 12.

359. *Tralata vetuit.*] Pro *metuit* habent

Non timidum nupta leuiter tectura pudorem
Lutea demiſſos velarunt flammea vultus:
Balteus haud fluxos gemmis aſtrinxit amictus,
Colla monile decens; humeriſque hærentia primis
Suppara nudatos cingunt anguſta lacertos.
Sic, vt erat, mæſti ſeruans lugubria cultus,
Quoque modo natos, hoc eſt amplexa maritum.
Obſita funerea celatur purpura lana.
Non ſoliti luſère ſales: nec more Sabino
Excepit triſtis conuicia feſta maritus.
Pignora nulla domus, nulli coière propinqui.
Iunguntur taciti, contentique auſpice Bruto.

Ille

habent *vitat* MS. Puteanor. & Thuan. & R. antiquior. quã lectionem in textum recipiendam cenſeo. Et *matrona* accipiendum, non de pronuba, ſed de ipſa noua nupta. *Grotius.* Fuit autem apud Romanos moris, vt domo egrediens noua ſponſa, limen tranſiliret. Plautus in Caſina: *Senſim ſuper attolle limen pedes noua nupta.* Plutarch. ἐν Ῥωμαϊκοῖς. διὰ τί τὴν γαμουμένην οὐκ ἐῶσιν αὐτὴν ὑπερβῆναι τὸν οὐδὸν τῆς οἰκίας, ἀλλ᾽ ὑπεραίρουσιν οἱ προπέμποντες. Plaut. in Caſina: *Vbi tu es, qui colere mores Maßilienſes poſtulas?* hoc eſt molles. *Brodæus.*

360. *Non timidum, &c.*] Non operiebatur flammeo, velo luteo, ſeu rubro, quo nouarum nuptarum capita tegebantur pudoris gratia, vel in ſubiectionis ſymbolum.

362. *Balteus, &c.*] Non zona gẽmis diſtincta cinxit veſtes; non monile ornabat collum.

363. *Humeriſque ſuppara, &c.*] Vbi & veſtem ſuperiorem fuiſſe apparet, & primis humeris hæſiſſe. Cur autem dicatur *nudatos lacertos* cinxiſſe, ea fortaſſe cauſſa eſt, quod Marcia recens à funere Hortenſij mariti, nudis ad planctum pectore & lacertis veniebat. Subiicit enim: *Sicut erat mæſti ſeruans lugubria cultus.* Porro eleganter Tertullianus aduerſus Gentes, vexillorum vela tranſuerſis haſtulis alligata *ſuppara* vocat, & *ſtolas crucium* appellat. *Supparum* Nonius interpretatur, *Linteum femorale vſque ad talos pendens, dictum quod ſubtus appareat.* At Varro lib. IV. de L. L. à ſubucula diſtinguit, & ab eo deducit quod eſt ſupra. *Alterum genus inquit, quod ſubtus eſt; à quo ſupparus.* Quod veriſimilius. *Ferrar.*

364. *Suppara.*] Supparum, ſubuculæ ceu tunicæ genus pectora complexum. Ald. Manut. lib. 3. Quæſit. 2. per epiſt.

365. *Sic, vt erat, &c.*] A recenti funere mariti ſquallida & pullata.

367. *Funerea lana.*] Pulla.

368. *Non ſoliti luſere ſales, &c.*] Non occinebantur, pro more nuptiarum à Sabinis ceu Feſcenninis tracto, dicteria. de his vide quæ nos ad Medeam Senecæ vſ. 113.

370. *Pignora nulla.*] Non liberi.

371. *Taciti.*] Sine pompa & ſtrepitu ceremoniarum. *Contentique auſpice Bruto.*] Adhibito tantum Bruto quaſi auſpice & paranympho. Val. Max. lib. 2. cap. 1.

Ille nec horrificam ſancto dimouit ab ore
Cæſariem, duroque admiſit gaudia vultu:
(Vt primum tolli feralia viderat arma,
Intonſos rigidam in frontem deſcendere canos
Paſſus erat, mæſtamque genis increſcere barbam.
Vni quippe vacat ſtudiiſque odiiſque carenti,
Humanum lugere genus) nec fœdera priſci
Sunt tentata tori: juſto quoque robur amori
Reſtitit. hi mores, hæc duri immota Catonis
Secta fuit, ſeruare modum, finemque tenere,
Naturamque ſequi, patriæque impendere vitam;
Nec ſibi, ſed toti genitum ſe credere mundo.
Huic epula, viciſſe famem: magnique penates,
Submouiſſe hyemem tecto: pretioſaque veſtis,
Hirtam membra ſuper Romani more Quiritis
Induxiſſe togam: Ueneriſque huic maximus vſus
Progenies; Vrbi pater eſt, Vrbique maritus:
Iuſtitiæ cultor, rigidi ſeruator honeſti:

In

372. *Ille nec horrificam, &c.*] Cato non barbam poſuit, non capillitium, non vultu præ ſe tulit lætitiam, non cum vxore rem habuit, ab illo tempore quo ciuile bellum parari viderat.

377. *Vni quippe vacat ſtudiiſque, &c.*] Partium ſtudiis minime occupatus, Philoſophiæ ſtudiis vacat. quæ docent ſe noſcere, ſuaſque deplorare miſerias.

379. *Robur amori Reſtitit.*] Conſtans immotúſque animus.

381. *Secta fuit.*] Stoica. *Finemque tenere.*] Proſpicere finem & ad eum omnia referre.

384. *Huic epula, viciſſe famem.*] Laudat Catonem à temperantia & frugalitate. Pro deliciis habuit omne id, quod famem pellebat: pro luculentis ædibus tectum, quamuis modicum ac tenue, ſub quo aduerſus cæli iniuriam latitaret. Splendidum ſatis ducebat amictum penulam villoſam & hirtam contra frigus & aëris inclementiam. *Hortenſ. Sulpitius. Huic epula, &c.*] Vide tamen quid de illius potationibus ad auroram protractis ſcribat Plutarchus in vita eius, quod & illi objectum à Cæſare. *Magnique penates.*] Supra vſ. 238.

386. *More Quiritis.*] More veterum Romanorum, qui dicebantur Quirites, vel à Curibus vel à Romulo Quirino dicto, quod haſtam, quæ Sabinis Quiris eſt, geſtare ſolebat. *Hirtam membra ſuper, &c.*] Vbi *more Quiritis* non eſt more veterum Romanorum, vt volunt interpretes; nam & poſteri Quirites, & ipſe Cato: ſed *Quiritis* pro quolibet ex populo, id eſt, plebeia vulgarique toga contecto & anguſta, rudique textura confecta. *Ferrarius.*

388. *Progenies.*] Sobolis procreatio.

391. Sub

In commune bonus: nulloſque Catonis in actus
Subrepſit, partemque tulit ſibi nata voluptas.
Interea trepido diſcedens agmine Magnus,
Mœnia Dardanij tenuit Campana coloni.
Hæc placuit belli ſedes, hinc ſumma mouentis
Hoſtis in occurſum ſparſas extendere partes;
Vmbroſis mediam qua collibus Appenninus
Erigit Italiam, nullo quà vertice tellus
Altius intumuit propiuſque acceſſit Olympo.
Mons inter geminas medius ſe porrigit vndas
Inferni Superique maris: colleſque coërcent
Hinc Tyrrhena vado frangentes æquora Piſa,
Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon.
Fontibus hic vaſtis immenſos concipit amnes,
Fluminaque in gemini ſpargit diuortia ponti.

391. *Subrepſit.*] Subintrauit: nunquam enim in ſua vita, & in actibus ſuis voluptates admiſit.

392. *Interea trepido, &c.*] Pompeius perterritus rumore aduentantis propere Cæſaris, Capuam ex vrbe temere profugit. hic ſe confirmauit, hanc belli ſedem primum intendit.

393. *Mœnia Dardanij.*] Capuam, à Capy Troiano, vt quidam volunt, conditam.

394. *Belli ſedes.*] Hic delectu habito copias colligere, exercitum conſcribere, Cæſari ſumma molienti occurrere.

395. *Sparſas extendere partes.*] Mittere & diuidere cohortes & copias. *Sulpit.*

396. *Vmbroſis mediam, &c.*] In regione plana, qua Appennini latus modice aſſurgit.

399. *Mons inter geminas, &c.*] Eſt autem Appenninus, mons, qui Italiam in longitudinem tanquam ſpina dorſi ſecat à ſiniſtra parte mare Adriaticum ſeu Superum ſpectans, à dextra mare Tyrrhenum ceu Inferū reſpiciens.

400. *Colleſque coërcent, &c.*] Cuius colles & latera ſignat coërcétque à dextra in imo ſinu Tyrrheni maris, vrbs Piſæ à ſiniſtra. Ancona Piceni vrbs in Adriatico mari, ventis & fluctibus è Dalmatia aduenientibus expoſita, eſt enim ἀγκὼν vlna cubiti, ceu ſura potius Italiæ in tibiæ formam porrectæ. *Coërcent.*] Conſtringunt vtrinque.

402. *Dalmaticis.*] Hadriaticis: ſumpto epitheto ab ora aduerſa littoris Illyrici, circa quam Dalmatia eſt, quæ Pannoniæ pars eſt, ſpectans ad Adriaticū mare. *Hort.*

403. *Fontibus hic vaſtis, &c.*] Ex hoc Appennino oriuntur multi celebres amnes qui dilabuntur in vtrunque mare Superum & Inferum. Diuortia aquarum ſunt (inquit Turnebus Aduerſ. lib. 14 cap. 11.) iuga vnde in diuerſa aquæ & cœleſtes & perennes diuertunt. *Et ipſis iugis ad diuortia aquarum caſtra poſuit.* Liuius.

404. *Diuortia.*] In diuerticula ſuperi inferique maris, quod longis anfractibus & meandris diuertant, priuſquam maria ingrediantur. *Hortenſ.*

In lauum cecidere latus, veloxque Metaurus,
Cruſtumiumque rapax, & junctus Iſapis Iſauro,
Sennáque, & Adriacas qui verberat Aufidus vndas:
Quoque magis nullum tellus ſe ſoluit in amnem,
Eridanus, fractáſque euoluit in æquora ſiluas,
Heſperiámque exhaurit aquis. Hunc fabula primũ
Populea fluuium ripas vmbraſſe corona:
Cumque diem pronum tranſuerſo limite ducens,
Succendit Phaëthon flagrantibus æthera loris,
Gurgitibus raptis penitus tellure peruſta,
Hunc habuiſſe pares Phœbeis ignibus vndas.
Non minor hic Nilo, ſi non per plana jacentis
Ægypti Libycas Nilus ſtagnaret arenas.
Non minor hic Iſtro, niſi quod, dum permeat orbem
Iſter,

405. *In lauum cecidere latus.*] In Superum mare ceu Adriaticũ, *golfo de Venetia. Metaurus.*] Vmbriæ fluu. Aſdrubalis clade notus.

406. *Cruſtumiumque rapax.*] Fl. in Flaminia. *Et iunctus Iſapis Iſauro.*] Scribe cum MS. Puteanor. & R. A. *Et iuncto Sapis Iſauro.* Exſtat id nomen fluminis apud Plin. III. 15. *Grotius. Iſapis.*] Flaminiæ fluu. Straboni lib. 3. ſed Plinio lib. 3. cap. 15. & Boccatio *Sapis. Iſauro.*] Piceni fluu. Blondo & Leandro *Flogia.*

407. *Sennaque & Adriacas.*] *Et Clanis & Rubicon & Senonum de nomine Senna.* Sil. 8. *Verberat.*] Cum impetu influit. *violens obſtrepit Aufidus.* Horat. lib. 3. od. 30. *Aufidus vndas.*] Apuliæ fluu. Cannenſi clade memorabilis, *L. Ofanto.*

408. *Quoque magis, &c.*] Padus *Po*, totius Europæ amnium longe maximus, circa oſtia, excepto Danubio. *Proluit inſano contorquens vortice ſyluas Fluuiorum rex Eridanus.* Virg. Georg. 1. non autem oritur ex Apennino, vti nec alij quidam fluuij quorum fontes poëta Apennino tribuit.

410. *Heſperiamque exhaurit aquis.*] Amnes nauigabiles & lacus immenſi in Padum ſe exonerant, ita vt flumina 30. in Adriaticum effundat. *Exhaurit aquis.*] Quicquid enim aquarum eſt in Italia ſecum videtur arripere: nam multa in eum influunt flumina. *Sulpit. Hunc fabula primum, &c.*] Fabula ceu fama eſt, Phaëtontis ſorores verſa fuiſſe in populos ad ripas huius fluuij, &c. Ouid. 2. Met.

412. *Diem pronum.*] Solem præcipitem. *Tranſuerſo limite ducens.*] A via errantem.

413. *Flagrantibus loris.*] Habenis & curru ardentibus. *idem.*

414. *Gurgitibus raptis, &c.*] Cæteris fluu. exhauſtis & deſiccatis, Eridanum parem fuiſſe extinguendo Phaëtonti.

416. *Non minor hoc Nilo.*] Si nactus fuiſſet terram planam & iacentem, inſtar Aegypti, per quam Nilus leniter decurrens ſtagnat ſeque extendit.

418. *Iſtro, niſi quod, &c.*] Max. Europæ fluu. cuius ſuperior pars Danubius, inferior Iſter vocatur, *Done, Danavv*, qui in Agro Fru-
ſtembelgenſi

Iſter, caſuros in qualibet æquora fontes
Accipit; & Scythicas exit non ſolus in vndas.
Dexteriora petens montis decliuia Tybrim
Unda facit, Rutubamque cauum. delabitur inde
Uulturnuſque celer, nocturnaque editor auræ
Sarnus, & umbroſa Liris per regna Maricæ
Ueſtinis impulſus aquis, radenſque Salerni
Culta Siler, nullaſque vado qui Macra moratus
Alnos, vicina procurrit in æquora Lunæ.
Longior educto quà ſurgit in aëra dorſo,
Gallica rura videt, deuexaſque excipit Alpes.
Tunc Umbris Marſiſque ferax, domitúſque Sabello
Vomere, piniferis amplexus rupibus omnes
Indigenas Latij populos, non deſerit antè
Heſperiam,

ſtembelgenſi non Abnoba monte, (vt olim creditum) ortus, 60. amnes receptos in Pontum defert per 6. oſtia. Mela 6. lib. 2. cap. 1.

420. *Scythicas in vndas.*] In mare Ponticum.

421. *Dexteriora petens montis decliuia Tybrim Vnda facit, Rutubamque cauum.*] A dextra parte Apennini in mare Tyrrhenum defluunt Tiberis per Etruriam, Romam alluens, *Tiuere*; & Rutuba, quem Vibius agnoſcit in Tiberim influentem. Eſt. & alius huius nominis Liguriæ fluu.

422. *Cauum.*] Propter riparum altitudinem.

423. *Vulturnuſque celer.*] Fl. Campaniæ. *Nocturnaque editor auræ Sarnus.*] Fl. qui per Lucanos, Picentinos, & Campanos labitur, in paludes diffuſus, opacas & tetras exhalat nebulas, *Scafate.*

424. *Vmbroſa.*] Syluolæ. *Liris per regna Maricæ.*] Liris fl. Campaniæ Minturnas præterfluens. Minturnenſium autem numẽ Marica mater Latini regis, quæ prius Circe fuerat. Lactant. 1. falſ. relig. cap. 21. hodie *Garigliano.*

425. *Veſtinis impulſus aquis, &c.*] In quem ſe exonerant flumina Veſtinorum.

426. *Siler.*] Siue Silarus Campaniæ fluu. qui alluit agros Salerni opp. Picentinorum. *Macra moratus.*] Macra Liguriam ab Etruria diſterminans, in mare prolapſus iuxta Lunam portum Etruriæ, innauigabilis, quia vadoſus.

427. *Alnos.*] Naues, rates.

428. *Longior educto, &c.*] Apẽninus Galliam proſpiciens in longitudinem per omnem Italiam exporrectus, quem Vmbri, Marſi, Samnites, Aborigenes antiquiſſimus Latij pop. colunt, in duo deinde ſe diuidens brachia, altero extenditur in Rhegium promontorium Brutiorum, in Siculo mari, *Rhezo*; altero in Lacinium promontorium iuxta Crotonem, *Cabo delle colonne.* à Iunonis Laciniæ columnis & templo.

429. *Gallica rura.*] Deſpicit Galliã Tranſalpinam. *Alpes deuexas.*] Montes inclinatos & pendulos.

430. *Tunc Vmbris.*] Proſequitur ordine tractũ Apẽnini montis, ad Siculũ mare vſque, vbi terminatur.

431. *Indigenas.*] Qui in eo loco geniti ſunt, *Sulpit.*

Heſperiam, quàm cùm Scyllæis clauditur vndis,
Extenditque ſuas in templa Lacinia rupes,
Longior Italia, donec confinia pontus
Solueret incumbens, terráſque repelleret æquor.
At poſtquam gemino tellus eliſa profundo eſt,
Extremi colles Siculo ceſsêre Peloro.
Cæſar in arma furens, nullas, niſi ſanguine fuſo,
Gaudet habere vias, quòd non terat hoſte vacantes
Heſperiæ fines, vacuoſque irrumpat in agros,
Atque ipſum non perdat iter, conſertaque bellis
Bella gerat. non tam portas intrare patentes
Quàm fregiſſe juuat: nec tam patiente colono

Arua

434. *In templa Lacinia.*] Iuno Lacinia in Calabria colebatur in tẽplo ditiſſimo atque ſanctiſſimo, quod ei conſtituit Hercules, Lacinio latrone illic occiſo. *Sulpit.*

435. *Longior Italia, &c.*] Atque ſe quondam Apenninus extendebat vlterius quam nunc eſt Italia, cõtinuatus ſcil. iunctuſque Siciliæ, ſed *venit medius vi pontus & vndis Heſperium Siculo latus abſcidit arvaque & vrbes Litore diductas angusto interluit æſtu.* Virgil. Aeneid. 3. *Pontus.*] Mare Ionium & Siculum.

436. *Solueret*] Diſſolueret Vicinitatem. nam mare Tyrrhenum vicinam Siciliam ſuo æſtu ab Apenninis iugis abrumperet, & viam faceret inter Italiam & Siciliam, quæ coniunctæ aliquando fuerũt; ſed ipſum pelagus à Sicilia ſuum nomen retinuit, poſtquam æſtu maris ab Italia abrupta fuit.

437. *Gemino tellus, &c.*] Hinc Ionio, inde Tyrrheno mari.

438. *Extremi colles Siculo, &c.*] Extrema pars Apennini abſciſſa eſt Peloro promontorio Siciliæ quod Italiã proſpicit, in cuius appellationẽ & ipſe ceſsit. *Siculo ceſſere, &c.*] Vbi ergò Italia duob9 æquoribus à Sicilia eſt auulſa; extrema Apẽnini iuga ceſſerũt, interluente pelago, Siciliæ promõtorio Peloro, inter quod & Rhegium anguſtiſsimum eſt fretum. *Hortenſ.*

439. *Cæſar in arma furens, &c.*] *Variæ hic implicitæ ſunt coniunctiones*, vti monuimus ſupra vſ. 35. *Sed ita diſponendas arbitror.* Cæſar armis potius rem peragi quam pacate exoptans (vt lib. 1. vſ. 146.) *Acer & indomitus quo ſpes quoque ira vocaſſet ferre manum & nunquam temerãdo parcere ferro, &c. gaudenſque viam feciſſe ruina*; gaudet nullas habere vias niſi ſanguine fuſo, non gaudet quod terat Italiæ fines hoſte vacantes. præſidiis vacuos irrumpat agros, nec agros vaſtandi occaſionem offendat quacumq; ruit, quod bella manu conſerta hoſtemque non conueniat. iuuat non tam portas, &c. infra lib. 3. vſ. 364.

440. *Quod non terat, &c.*] Gaudet hoc ipſo quod vacuam non inuenit Italiam. *Grotius.*

442. *Non perdat iter.*] Perit iter Cæſari, in quo nõ vincit. Ita infrà: *Sic hoſtes mihi deeſſe nocet, damnumque putatur Armorum, niſi qui vinci potuere repellent.* Grot. *Cõſertaq; bellis.*] Connexa: vt vno nondũ finito inciperet aliud *Sulp.*

444. *Patiente colono, &c.*] Non impediente, tranſitũ permittente.

446. Ca

Arua premi, quàm ſi ferro populetur, & igni.
Conceſſa pudet ire via, ciuemque videri.
Tunc vrbes Latij dubia, varioque fauore
Ancipites, quanquàm primo terrore ruentis
Ceſſura belli, denſo tamen aggere firmant
Mœnia, & abrupto circundant vndique vallo;
Saxorumque orbes, & quæ ſuper eminus hoſtem
Tela petant, altis murorum turribus aptant.
Pronior in Magnum populus, pugnatque minaci
Cum terrore fides: vt cùm mare poßidet Auſter
Flatibus horriſonis, hunc æquora tota ſequuntur:
Si rurſus tellus pulſu laxata tridentis
Æolij, tumidis immittat fluctibus Eurum,
Quamuis icta nouo, ventum tenuère priorem
Æquora, nubiferoque polus cùm ceſſerit Euro,
Vendicat vnda Notum. Facilis ſed vertere mentes
Terror erat, dubiamque fidem fortuna ferebat.
Gens Hetruſca fuga trepidi nudata Libonis,

Iuſque

446. *Conceſſa pudet ire via.*] Hoſtiliter graſſari maluit.

447. *Varioque fauore Ancipites, &c.*] Cæſaremne reciperent, an Senatus Pompeiique autoritatem tuerentur.

448. *Ruentis.*] Ingruentis belli.

449. *Ceſſura.*] Defecturæ.

450. *Abrupto, &c.*] Præcipiti, tumultuario.

451. *Saxorumque orbes.*] Saxorum aceruos, vel ſaxa rotunda tormentis emittenda.

453. *Pronior in Magnum populus.*] Et poſt varios conflictus mentis, hinc ſtudiorum & fidei erga Pompeium, inde metus Cæſaris: vicere tandem ſtudia & fidem metus fortunaque Cæſaris. In Comparatione itaque Auſtrum cape Pompeium, Eurum Cæſarem, mare populum. *Pugnatque minaci, &c.*] Siue ob veterum victoriarum memoriam, quibus formidabilis erat Pompeius: ſiue quod ex vrbe profecturus, edicto pronuntiaſſet, habiturum ſe pro hoſte Reipub. quicunque ſua caſtra non eſſet ſecutus: ſiue quod princeps ciuitatis, ſummam haberet authoritatem ob perpetuam domi & belli felicitatem.

456. *Tellus pulſu, &c.*] Strongyle, antrum Aeoli, quo *Luctantes ventos tempeſtateſque ſonoras Imperio premit Æolus, &c.* Virg. 1. Aeneid. eo enim reſpicit poëta.

459. *Polus.*] Aër. *Cum ceſſerit.*] Ita emendauimus. ante fuit, *conceſſerit.* Grotius.

460. *Vendicat.*] Acquirit, retinet.

462. *Gens Hetruſca.*] Vbi in vniuerſum totius propè Italiæ ſtudium in Pompeium commemorauit: tranſitione hinc refert, qui duces Pompeiani, & primum quidem in Hetruria; mox in Vmbria dederint ſe, vel in fugã abierint. *Hortenſius. Libonis.*] Præfecti

tum

Iuſque ſui pulſo iam perdidit Vmbria Thermo.
Nec gerit auſpicijs ciuilia bella paternis,
Cæſaris audito conuerſus nomine Sylla.
Varus, vt admotæ pulſarunt Auximon alæ,
Per diuerſa ruens neglecto mœnia tergo,
Quà ſilua, quà ſaxa, fugit. depellitur arce
Lentulus Eſculea. victor cedentibus inſtat,
Diuertitque acies: ſoluſque ex agmine tanto
Dux fugit, & nullas ducentia ſigna cohortes.
Tu quoque nudatam commiſſa deſeris arcem
Scipio Luceria: quanquàm fortiſſima pubes
His ſedeat caſtris, jampridem Cæſaris armis

Parthorum

tùm forte Etruriæ. ad Scribonium Libonem miſſum Caninium Reuilum legatum colloquij cauſa de pace concilianda, meminit auctor Commentariorum de ciuili bello lib. 1. fuiſſe item Achaiæ ac Liburnicæ claſsis præfectum, lib. 3.

463. *Iuſque ſui pulſo, &c.*] Aduentu Curionis cognito, è Tignio cohortes eduxiſſe & profugiſſe Thermum reperio lib. 1. de ciuili bello. ſed vbi Tignium ſit, non ita facile. Firmium forte aut aliud opp. Vmbriæ. Tignia eſt Picenorum fluu.

464. *Nec gerit auſpiciis, &c.*] Fauſtus Sylla degenerans à patris fortitudine & fortuna, fugã cepit.

466. *Varus, &c.*] Atius Varus, decurionibus Auximi Picenorum opp. ad Cæſ. inclinantibus, præſidium ex oppido educit, & profugit, &c. lib. 1. com. ciu. bell. *Alæ.*] Equitum proprie vexillationes.

467. *Neglecto mœnia tergo.*] Hoſti in fuga expoſito.

468. *Depellitur arce, &c.*] Aſculum Picenum Lentulus Spinther cum decem cohortibus tenebat: qui Cæſaris aduentu cognito, profugit ex oppido. cohortes ſecum abducere conatus à magna parte militum deſeritur lib. 1. de ciu. bel.

470. *Diuertitque acies.*] A recto itinere alià circumduxit: vel potius à duce ad ſe auocat. *Grotius. Soluſque.*] Traditis copiarum reliquiis Vibullio Rufo.

473. *Luceria.*] *Nuceria* legit Micyllus, quæ in Vmbria, vbi iam erat Cæſar & in Piceno. Verum hac in parte ſæpius excuſandus eſt poëta, vt qui neque temporum neque rerum ſeruet ordinẽ. vt poſt diſceſſum Pompeij, qui iis rebus cognitis, quæ erant ad Corfinium geſtæ, Luceria profectus eſt Canuſium, atque inde Brunduſium, Scipio Luceriæ in præſidio relictus profugerit. fuit autẽ hic L. Scipio ſocer Pompeij.

474. *Iampridem Cæſaris, &c.*] Ad Cæſaris vires minuendas Marcellus author fuit patribus Senatuſconſulti, quo decernebatur vt Bibulo (quem in Parthos, pòſt cædem Craſsi mittendum præ ſe ferebant) Pompeius legionem vnam, Cæſar alteram cederet. Cæſar itaque cum vnam pro ſe tradderet, & Pompeius repetebat ab illo alteram, quam poſt Titurij Cottæque Cæſaris prætorum acceptam cladem, vtendam illi dederat, ita vtramque Cæſar ſuppeditauit. Has legiones habuiſſe Scipionem refert poëta. Dio. lib. 40.

&

Parthorum ſubducta metu: qua Gallica damna
Suppleuit Magnus, dumque ipſe ad bella vocaret,
Donauit ſocero Romani ſanguinis vſum.
At te Corfini validis circumdata muris
Tecta tenent pugnax Domiti: tua claßica ſeruat
Oppoſitus quondam polluto tiro Miloni.
Vt procul immenſam campo conſurgere nubem,
Ardentéſque acies percußis ſole coruſco
Conſpexit telis, Socij decurrite, dixit,
Fluminis ad ripas, vndaque immergite pontem:
Et tu montanis totus nunc fontibus exi,
Atque omnes trahe gurges aquas, vt ſpumeus alnos
Diſcuſſa compage feras. hoc limite bellum
Hæreat, hac hoſtis lentus terat otia ripa.
Præcipitem cohibete ducem: victoria nobis

Hic

& Appian. lib. 2. de ciu. bel.

476. *Suppleuit Magnus.*] Cum Cæſar in Italiam veniſſet, cognouit per M. Marcellum duas eas legiones, quas dixi, quæ ex S.C. debuiſſent ad Parthicum bellum mitti, Cn. Pompeio fuiſſe traditas. *Gallica damna* dicit Titurium Sab. & Cottam cæſos in Ambiorigis conſpectu. *Dumque ipſe.*] Eas legiones Pompeius L. Scipioni tradiderat ſocero ſuo, donec ipſe eas ad reliquas copias euocaret. *Hortenſ.*

478. *At te Corfini, &c.* L. Domitius Aenobarbus ſucceſſor Cæſari in Galliis S.C. delegatus, ſe receperat in Corfinium Pelignorum oppidum cum xx. cohortibus; hunc Cæſar inſequitur.

479. *Pugnax Domiti.*] Imo puſillanimis & minime militaris. Sed Poëta noſter, pronioris ſemper in Pompeium ſtudij, Pompeianos extollit, Cæſarianos deprimit. *Tua claßica, &c.*] Tu Domiti accepiſti cohortes quibus Pompeius forum ſepſerat in quæſtione de Clodio à Milone cæſo. Supra libro 1. v. 323.

480. *Oppoſitus quondã, &c.*] Cur enim Milo pollutus accuſatũ ſciũt omnes, & forũ cohortibus militaribus circumſeptum. Legendũ eſt igitur, ni fallor: *Oppoſitus quondã pullato tyro Miloni.* Dempſter.

481. *Vt procul, &c.*] Domitius cohortes v. præmiſit ex oppido, qui pontem fluminis, quod erat ab oppido IIIM. paſſuum, interrumperent, vbi cum antecurſoribus Cæſaris prælio commiſſo, celeriter Domitiani à ponte repulſi, ſe in oppidum receperunt. *Nubem.*] Puluerem à cohortibus excitatum.

482. *Ardenteſque, &c.*] Ad ſolem fulgentes.

485. *Et tu montanis, &c.*] Auerſio ad amnem, vt quantum poſsit, cum omnibus fontibus è montibus delapſus, & agros inundet, & diſturbet pontem.

486. *Alnos.*] Sublicas & tigna põtis ex alno vel alio quouis ligno.

487. *Diſcuſſa compage feras.*] Diſſolutis iuncturis põtis. *Hoc limite, &c.*] Põs interruptus moretur & retardet feſtinantẽ Cæſarẽ.

489. *Victoria nobis, &c.*] Hic mo-

ram

Hic primùm ſtans Cæſar erit, nec plura locutus,
Deuoluit rapidum nequicquam mœnibus agmen.
Nam prior è campis, vt conſpicit amne ſoluto
Rumpi Cæſar iter, calida prolatus ab ira,
Non ſatis eſt muris latebras quæſiſſe pauori?
Obſtruitis campos, fluuiis arcere paratis,
Ignaui? non ſi tumido me gurgite Ganges
Summoueat, ſtabit jam flumine Cæſar in vllo,
Poſt Rubiconis aquas. equitum properate cateruæ:
Ite ſimul pedites: ruiturum aſcendite pontem.
Hæc vbi dicta, leuis totas accepit habenas
In campum ſonipes: crebroque ſimillima nimbo
Trans ripam validi torſerunt tela lacerti.
Ingreditur pulſa fluuium ſtatione vacantem
Cæſar, & ad tutas hoſtis compellitur arces.
Et jam moturas ingentia pondera turres
Erigit, & mediis ſubrepſit vinea muris.
Ecce, nefas belli, reſeratis agmina portis

Captiuum

rum trahere coactus Cæſar nobis pro victoria ſit.

491. *Deuoluit rapidum, &c.*] Emittit v. cohortes ex oppido.

492. *Amne ſoluto, &c.*] Ponte interrupto, qui fluuium coërcebat: nam *ligatus* dicitur fluuius, qui pontem ſupra ſe habet.

493. *Prolatus.*] Percitus ira, ad hunc modum eos inſectatur. *Hortenſ.*

496. *Ganges.*] Indiæ fluuius qui Cyro & Alexandro moram iniecit. *Ganges.*] Hoc eſt, ſi Ganges me tranſitu prohibere non poſſet, multò minus hic fluuius meum impetum ſuſtinebit; imò nulli amnes, poſt tranſitum Rubiconis. A maiori ad minus. *Hortenſ.*

498. *Poſt Rubiconis.*] Poſtquam tranſierim Rubiconis aquas. lib. 1. vſ. 185.

499. *Ruiturum.*] Quem diruere parant.

503. *Statione, &c.*] Domitianis militibus.

504. *Et ad tutas, &c.*] Cæſar legionibus adductis ad oppidum conſtitit, iuxtaque murum caſtra poſuit, turres erexit, tormenta parauit, vineas admouit. *Ad tutas arces.*] Intrà Corfinium.

505. *Turres.*] Nam è turribus miſſilia librabantur. *Grotius.*

506. *Vinea muris.*] Vide l. 3. vſ. 487.

507. *Ecce nefas belli, &c.*] Domitius ad Pompeium in Apuliam literas miſerat, vt quanta poſſet celeritate obſeſſo ſubueniret, Cæſarem intercluderet. reſcripſit Pompeius id ſe facere non poſſe, vt Domitius itaque ſe cum copiis clam Corfinio ſubtraheret. Literis acceptis, Dom. diſſimulans, in concilio pronunciat Pompeium breui adfuturum. ipſe cum paucis conſilium fugæ capit. id militibus ſuboluit, qui legatis

ad

Captiuum traxêre ducem, ciuiſque ſuperbi
Conſtitit ante pedes. vultu tamen alta minaci
Nobilitas recta ferrum ceruice popoſcit.
Scit Cæſar pœnamque peti, veniamque timeri.
Viue, licet nolis, & noſtro munere, dixit,
Cerne diem: victis jam ſpes bona partibus eſto,
Exemplumque mei: vel, ſi libet, arma retenta;
Et nihil hac venia, ſi viceris ipſe, paciſcor.
Fatur: & aſtrictis laxari vincula palmis
Imperat. heu qantò melius vel cæde peracta
Parcere Romano potuit fortuna pudori!
Pœnarum extremum ciui, quòd caſtra ſecutus
Sit patria, Magnumque ducem, totumque Senatum,
Ignoſci. premit ille graues interritus iras:
Et ſecum: Romámne petes, paciſque receſſus
Degener? in medios belli non .re furores

Iamdudum

ad Cæſ. miſsis ſeſe paratos eſſe portas aperire, imperata facere, & L. Domitium viuum in eius poteſtatem tradere; quod proximo die factum.

508 *Ciuiſque ſuperbi, &c.*] Cæſaris cui noſter vſque maleuolus.

509. *Vultu minaci.*] Intrepido & imperterrito.

510. *Nobilitas recta, &c.*] Equites R. tribuni, ſenatorum liberi, ſenatores ad Cæſ. producti; L. Domitius, P. Lentulus Spinther, Vibullius Rufus, Sex. Quintilius Varus quæſtor. L. Rubius, inquit interpres Lambertus Hortenſius. cui ego non aſſentior. video enim poëtam induxiſſe animum, vt Pompeianis in omnibus adularetur. qui hic imbelli Domitio magnanimitatem & nobilitatem adfingit. producti quidem illi aliique complures & à Cæſare dimiſſi incolumes.

513. *Cerne diem.*] Fruere lucis vſura & vitæ. *Spes bona.*] Veniæ.

514. *Mei*] Clementiæ meæ.

515. *Et nihil hac venia.*] Neque repoſcam parem gratiam, ſicubi tu victor fueris.

517. *Quanto melius, &c.*] Quanto maiori honori fuiſſet, morte affici, quam vita donari, quæ dedecus ſummum. imo ſupplicium maximum erat ciui Romano ignoſci, quod patria & publica arma hoſtilib⁹ & priuatis prętulerit.

519. *Ciui.*] Romano homini maximum eſt ſupplicium, venia opus habere, quod publica arma priuatis prætulerit. Antea legebatur, *cui ſit.* Grotius.

521. *Premit.*] Supprimit, diſſimulat.

522. *Et ſecum.*] Aliter hæc referunt Plutarchus, Appianus & Cæſar: Domitium cæteroſque productos Cæſar à contumeliis militum conuiciiſque prohibet. pauca apud eos loquitur. pecunias quas in publicum depoſuerat allatas ad ſe à Corfinienſib. Domitio reddit, permittitq; illi ire quo libuiſſet. ille autem Maſsiliã, atq; hac deuicta ſe ad Pompeium contulit, ceciditq; in acie Pharſalica.

524. *Iam*

Iamdudum moriture paras? rue certus,& omnes
Lucis rumpe moras,& Cæſaris effuge munus.
Neſcius interea capti ducis arma parabat
Magnus,vt admixto firmaret robore partes.
Iamque ſecuturo juſſurus claſſica Phœbo,
Tentandáſque ratus moturi militis iras,
Alloquitur tacitas veneranda voce cohortes:
O ſcelerum vltores, melioraque ſigna ſecuti:
O verè Romana manus: quibus arma Senatus
Non priuata dedit,votis depoſcite pugnam.
Ardent Heſperij ſæuis populatibus agri:
Gallica per gelidas rabies effunditur Alpes:
Iam tetigit ſanguis pollutos Cæſaris enſes.
Dij melius,belli tulimus quòd damna priores:
Cœperit inde nefas.iamiam me præſide Roma
Supplicium,pœnamque petat.neque enim iſta vocari
Prælia

524. *Iamdudum moriture.*]Qui iam dudum ſtatueris pugnando mori in armis.*Rue certus.*] Clauſula deliberationis, qua hortatur ſe ipſum ad militiam, vtque tranſeat, vel cum mortis periculo,in caſtra Pompeij, vtcunque caſura ſit belli alea.

525.*Lucis rumpe moras.*]Vitam, quæ ab hoſte donata,non eſt munus: ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα.

526. *Neſcius interea,&c.*]Pompeius interim ignarus eorum quę Corfinij geſta ſunt, exercitum conſcribit & auxiliis vndique confirmat.*Capti ducis.*]Domitij.

528. *Secuturo iuſſurus,&c.*] Signum daturus mouendi poſtero die caſtra, militum animos in pugnam explorat.

531. *O ſcelerum.*]Pompeij oratio tota in demonſtratione verſatur. habet enim vituperationem & laudem perſonarum,& quidem à rebus geſtis. Exordio beneuolentiam captat, per Exclamationem: à pietate militum erga ſuam patriam.*Hortenſ. Scelerum vltores.*] Armorum impie à Cæſ. patriæ illatorum. vt mox ꝟ.539. *Melioraque ſigna ſecuti.*] Pro patria, ſub quibus militant Coſſ. & Senatus.

532. *Romana manus.*]Libertatis patriæ ſtudioſa.

533.*Non priuata dedit.*]Vt Cæſaris ſunt. *Votis depoſcite pugnam.*] Alacri animo & cum acclamatione poſcite ſigna dari belli,infra ꝟſ.599.

534. *Ardent Heſperij, &c.*] Ferro & flamma vaſtatur Italia, furibundis Gallis à Cæſare immiſsis.

536. *Iam tetigit, &c.*] Et iam Cæſar ſanguine imbuit bellum.

537. *Dij melius,&c.*] Diis gratia,quibus placuit, à Cæſare potius quam à nobis initium capere nefaria hæc bella.

539.*Neque enim iſta,&c.*]Rem honeſto vocabulo & plauſibili appellat; vt militum animos magis accendat, & alacriores ad vindictam reddat.Et ab exemplis oſtendit,non debere hoc certamen ſuſceptum

Prælia juſta decet, patria ſed vindicis iram.
Nec magis hoc bellum eſt, quàm cùm Catilina parauit
Arſuras in tecta faces, ſociúſque furoris
Lentulus, exertí que manus veſana Cethegi.
O rabies miſeranda ducis! cum fata Camillis
Te Cæſar, magníſque velint miſcere Metellis,
Ad Cinnas, Marioſque venis. ſternêre profectò,
Vt Catulo jacuit Lepidus, noſtráſque ſecures
Paſſus,

ceptum contra nefarios ciues *bellum* appellari; ſed potius *conjuratio*, vt illa Catilinaria. *Hort.*

541. *Cum Catilina, &c.*] Conjuratio illa ſatis nota vel pueris ex Saluſtio.

543. *Exertique manus veſana Cethegi.*] Alibi *nudum* appellat. Quo loco rectè notauit Sulpitius, *exertum* eum dici, qui habet humerum & brachium dextrum nudatum. Etſi brachium porrigere extrà togam veteres *exerere*, & *exertum brachium* dicerent: *exertos* tamen propriè eos appellarunt, qui ſine tunica, nudóque humero & brachio extrà togam porrecto incederent. Hoc Cethegorum peculiare ac gentile fuiſſe ſcriptores docent. vt & Horat. lib. de Arte poët. *Fingere cinctutis non exaudita Cethegis.* *Cinctuti* dicuntur, quod loco tunicæ cinctum geſtarent, hoc eſt, ſubligaculum, ſiue campeſtre, quod ſolas partes infra pectus velabat. *Ferrarius. Exertique manus, &c.*] Antiqui Cethegi (inquit Turnebus lib. 19. Adu. cap. 9.) tunicas non gerebant, ſed pro tunica cinctum vel cāpeſtre ab vmbilico ad pedes reliquo corpore exerto & nudo. vnde toga in vrbe tecti nudos exerebāt lacertos. HOR. ep. ad Piſones *cinctutis Cethegis.* noſter infra lib. 6. vſ. 794. *nudiq; Cethegi.* Siliꝰ Ital. *Ipſe humero exertꝰ gentilis more.*

544. *O rabies.*] Per exclamationē exemplis oſtendit Cæſarē præpoſtere, ſūmos viros in Rep. imitari; qui non euertere, ſed conſeruare patriā ſtuduerūt. *Hort. Cum fata.*] Qui cùm poſsis & debeas, Camillū & Metellos imitatꝰ, ſeruare patriā: velis in peſtes & euerſores patriæ degenerare, Cinnā & Marium. ita ſcripſerat Brutus ad Attic. de Antonio: ὃς ἐν Βρύτοις καὶ Κασίοις καὶ Κάτωσι συναριθμεῖσθαι δυνάμενος προσθήκην ἑαυτὸν Ὀκταβίῳ δέδωκεν. Plut. in Bruto. *Camillis.*] Furiꝰ Camillꝰ vrbē à Gallis captā, capitoliū obſeſſū, exul, creatꝰ Dictator liberauit pulſis Gallis.

545. *Miſcere.*] Aequiparare. *Metellis.*] Numidico Pio, Cretico, Baleario.

546. *Cinnas.*] Not. ad vſ. 94. ſupra. *Marioſque venis.*] Supra vſ. 70. & deinceps. *Sternêre profecto.*] Sed dabis mihi huiꝰ amentiæ pœnas, victus, vt à Catulo Lepidus, qui Coſſ. inter ſe diſceptarūt. Lepidus acta Syllę reſcindere conatꝰ, è Gallia quā prouinciā ſortitꝰ eſt, & vbi res nouas moliebatur, reuocatus à Senatu cū exercitu ad vrbē rediit: ſed à Catulo collega in Campo Martio ſuperatus, in Sardiniā fugit; ibique non multo poſt, periit.

547. *Iacuit.*] Superatꝰ fuit Lepidus à Catulo in Cāpo Martio. *Noſtraſq; , &c.*] Cn. Papirius Carbo tertiū Coſ. cum Mario creatus, reuerſo è bello Mithridatico Sylla, vrbe profugit. ſed à Metello Pio prope Fauentiā ſuperatus, in Siciliā fugit, à Pōpeio captus, & damnatus capitis catenis vinctus, ſecuri percuſſus eſt.

548. *Sica*

Paſſus, Sicanio tegitur qui Carbo ſepulcro,
Quique feros mouit Sertorius exul Iberos.
Quanquàm, ſi qua fides, his te quoque iungere Cæſar
Inuideo, noſtraſque manus quod Roma furenti
Oppoſuit. Parthorum vtinam poſt prælia ſoſpes,
Et Scythicis Craſſus victor remeaſſet ab oris,
Vt ſimili cauſa caderes, qua Spartacus hoſtis.
Te quoque ſi Superi titulis accedere noſtris
Iuſſerunt, valet in torquendo dextera pilo:
Feruidus hæc iterum circa præcordia ſanguis
Incaluit: diſces non eſſe ad bella fugaces,
Qui pacem potuêre pati. licet ille ſolutum,
Defectumque vocet, ne vos mea terreat ætas.
Dux ſit in his caſtris ſenior, dum miles in illis.

548. *Sicanio ſepulchro.*] Pompeius enim Carbonem ex Libya in Siciliam profectum, atque inde in Corſicam fugientem, media fuga intercepit, ac capitis damnauit. *Hortenſ.*

549. *Quique feros mouit Sertorius, &c.*]. Q. Sertorius à Sylla proſcriptus Hiſpanos ad arma mouit. contra quem miſſus Q. Metellus Coſ. mox Pompeius, ancipiti acie ſæpius pugnarunt. Sertorius tandem domeſtico ſcelere & inſidiis extinctus eſt à Perpenna belli ſocio in conuiuio.

550. *Quamquam ſi qua, &c.*] Collatione eorum quos recenſuit contemptim, de Cæſare loquitur; ducto argumento à maiori ad minus: vt inferat cum illis etiam Cæſarem non eſſe conferendum: ſimul ſe Ducem à Senatu lectum ad furorem eius frangendum. Omnia inſolentiæ plena, quum Cæſarem ita contemnat, vt cum mancipio gladiatore, eiuſque inſeritu conferat. *Hortenſ. Iungere Cæſar.*] Conferre, cauſa ac pœna.

551. *Inuideo.*] Doleo. *Sulpit. Noſtraſque manus, &c.*] Mihi contra te in patriam furentem, Coſſ. & Senatus bellum hoc demandarunt.

553. *Scythicis.*] Pro *Parthicis.*

554. *Vt ſimili cauſa caderes.*] Per ſpeciem latrocinij, vt ille ſeruorum manu contracta. *Qua Spartacus hoſtis.*] Spartacus Thrax, gladiator è ludo Lentuli Capuæ cum 70. ſociis effugit, ſeruis ad partem vocatis armatiſque exercitum 70. M. confecit, legatos, prætores, Coſſ. Rom. deuicit, à M. Craſſo tandem deuictus cæſúſque eſt.

555. *Te quoque ſi Superi, &c.*] Spartaci victi & Sertorij debellati laudem inſolenter ſibi vendicat Pompeius, ad quarum rerum titulos & Cæſarem ſe adjecturum minatur. *Hortenſ. Titulis accedere, &c.*] Victoriis meis additum.

556. *Valet in torquendo.*] Laudat ſe à viribus corporis, quibus præter ætatem valeat; & confirmat milites collatione ducum & vtriuſque exercitus. *Hortenſ.*

559. *Pacem potuere pati.*] In pace viuere. vide quæ ad vſ. 314. lib. 5. *Solutum defectúmque.*] Diſſolutum viribus & debilitatum.

561. *Dux ſit in his, &c.*] Cur mihi duci ętas illa probro ſit, quę illius militibus honori?

Quò potuit ciuem populus perducere, liber,
Aſcendi, ſupraque nihil niſi regna reliqui.
Non priuata cupit, Romana quiſquis in vrbe
Pompeium tranſire parat. hinc Conſul vterque,
Hinc acies ſtatura ducum. Cæſarne Senatus
Victor erit? non tam cæco trahis omnia curſu,
Teque nihil Fortuna pudet. Multiſne rebellis
Gallia jam luſtris, ætaſque impenſa labori
Dant animos? Rheni gelidis quòd fugit ab vndis,
Oceanumque vocans incerti ſtagna profundi;
Territa quæſitis oſtendit terga Britannis?
An vana tumuere minæ, quòd fama furoris
Expulit armatam patrijs è ſedibus vrbem?
Heu demens, non te fugiunt, me cuncta ſequuntur:
Qui cùm ſigna tuli toto fulgentia ponto,

Antè

562. *Quo potuit, &c.*] Ecphoneſis, in amentiam Populi Rom. qui Cæſaris potentiam in ſuam ſeruitutem armarunt. ſe quidem inſcendiſſe ad gloriæ vsque faſtigium ſummum; ac ſuprà ſe nihil niſi dominationem ac tyrannidem reliquiſſe. *Hortenſ.* *Liber.*] Libertatem ſuam retinens, non delata vlli imperij ſumma.

564. *Non priuata cupit.*] Non ciuis eſſe vult, ſed tyrannus, qui, &c.

565. *Hinc Conſul.*] A partibus noſtris. *Vterque.*] L. Lentulus & C. Marcellus. A. V. 705.

566. *Ducum.*] Procerum, Senatorum.

567. *Non tam cæco trahis, &c.*] Objectio à fortunæ prouidentia, quam dicit tam cæcam non fore, vt id fieri patiatur. *Hortenſ.*

568. *Multiſne.*] *Inuidioſe.* Duobus, neque exactis iis.

570. *Rheni gelidis, &c.*] Cæſar Germanos ferro & igni populatus, in hoſtico per dies 18. moratus, ſe in Galliam recepit, reſciſſo poſt ſe ponte, quem in Rheno ſtruxerat, ne Germanis vſui eſſet. hanc Pompeius fugam calumniatur.

571. *Oceanumque vocans incerti, &c.*] Et quod cauſatus Oceanum Britannicum eſſe Gallici maris æſtuaria, reciproco fluxu & refluxu, modo ſtagnantia, modo vadoſa: repulſus eſt à Britannis quibus vltro bellum intulerat. *Sed hæc Cæſaris geſta Pompeius per inuidiam extenuans inducitur. Incerti profundi.*] Ob perpetuam reciprocationem. Cauſa inferendi belli Britannis erat, quod ſatis compertum haberet, ab iis auxilia Gallis tranſmiſſa fuiſſe. *Hortenſius.*

573. *An vana tumuere.*] Inefficaces & ſine viribus; quaſi tuo aduentu territi vrbem deſeruerint ciues, quum mea ſigna ſint ſecuti. *Hortenſius.*

576. *Qui cum ſigna tuli, &c.*] Qui intra ſpacium duorum menſium piratas Cilicas maria latrociniis infeſtantes coërcui; & captis, ne ad piraticam relaberentur, agrũ

aſſignaui

Antè bis exactum quàm Cynthia conderet orbem,
Omne fretum metuens pelagi pirata reliquit,
Anguſtaque domum terrarum in ſede popoſcit.
Idem per Scythici profugum diuortia Ponti
Indomitum regem, Romanaque fata morantem,
Ad mortem, Sylla felicior, ire coëgi.
Pars mundi mihi nulla vacat: ſed tota tenetur
Terra meis, quocúnque jacet ſub ſole, trophæis.
Hinc me victorem gelidas ad Phaſidos vndas
Arctos habet: calida medius mihi cognitus axis
Ægypto, atque vmbras nuſquam flectente Syene.

Occaſus

aſsignaui. deductis procul à mari Solos vrbem Ciliciæ, à me inſtauratã appellatãq; Pompeiopolin.

579. *Anguſtaque in ſede.*] Intelligit Solos, vrbem Ciliciæ.

580. *Per Scythici profugum diuortia Ponti.*] Per diuerticula & tranſuerſas ſemitas ſui regni in Aſia minori fugientẽ in Armeniã, Colchos, Albanos, Hiberos &c.

581. *Indomitum regem, Romanaque.*] Mithridatem, qui 40. annos cũ Romanis bella geſsit. *Fata morantem.*] Victorias & Imperiũ.

582. *Mortem.*] Male veneno tentatam, ſed ferro exactam. lib. 10. vſ. 336. *Felicior, ire coëgi.*] Alluſum ad cognomen Syllæ Felicis, qui Mithridatem attriuerat, vt & Lucullus.

583. *Pars mundi mihi, &c.*] Vide Martial. epiſt. 75. lib. 5.

585. *Phaſidos vndas.*] Fl. max. Colchidos quo Mithridatem Pompeius inſequutus eſt.

586. *Arctos habet.*] Pars Septentrionalis ſubiecta Arcto vrſæ maiori. *Medius mihi cognitus axis Ægypto.*] Pars mundi Meridionalis, datus enim fuerat à Senatu tutor pueri regis Ptolemæi, item ibi ſub. Sylla fuerat

587. *Vmbras nunquam flectente Syene.*] Ita veteres libri, nec aliter lectum eſt ætate Macrobij, qui meritò id reprehendit. per illos igitur dies quibus creſcit Nilus, in illis locis vnde oritur, vmbras ſine fine abſumi ac deficere vult Plinius. ergò ſub Cancro & Leone, per duo ſcilicet dodecatemoria, nullæ vmbræ in illo tractu vbi fontes Nili. idẽ de Meroë & Syene pronunciat Lucanus, lib. x. vſ. 233.

——— contraq; incenſa Leonis
Ora tumet: Cancroque ſuam torrente Syenem
Imploratus adeſt, nec campos liberat vndis,
Donec in autumnum declinet Phœbus & vmbras
Extendat Meroë

Id eſt, donec ἄσκιος eſſe deſinat Meroë, quod fit Sole in Autumnum inclinante, cum in Virginem tranſit. tunc enim reſidit & decreſcere incipit, igitur ex ſententia Lucani per totum Cancri ſignum & Leonis, Meroë ſine vmbra. ita certe opinatur vir magnus. Sed diuerſa veterum opinio fuit de Syene & Meroë, quantum ad ἀσκιότητα, vt ita loquar. Syene ſub æſtiuo tropico Cancri, in ea ſolſtitij medio die nullam vmbrã jaci ſcribit Plin. lib. II. c. LXXIV. idem ibidem tradit apud Meroẽ quæ à Syene quinque millibus ſtadiorum abeſt, bis anno vmbras abſumi, ſole duodeviceſimam Tauri partem, & quartam decimam Leonis obtinente. diuerſi

itaque

Occaſus mea jura timet, Tethynque fugacem
Qui ferit, Heſperius poſt omnia flumina Bætis.
Me domitus cognouit Arabs me Marte feroces
Heniochi, notique erepto vellere Colchi.

Cappadoces

itaque tẽporibus Syene & Meroë ἄσκιοι: illa tunc eſt, cum certam partem Cancri Sol detinet; hæc vero eo die, quo Sol certam Leonis partẽ ingreditur. Lucan⁹ quoque diuerſũ tempus ἀσκιότητος, his duabus vrbibus aſsignauit. de Syene loquens, Cancro eam torreri ſemper dicit, quia Sol in Cancri ſigno conſtitutus, ſupra verticem illius ciuitatis inuenitur, quo tempore iugis ibi & incitatiſsimus calor, lib. x.

— Cancroque ſuam torrente Syenen
Imploratus adeſt.

Et lib. VIII. vſ. 851.

Nam quis ad exuſtam Cancro torrente Syenen Ibit.

tunc enim torrentiſsimus æſtus, cum Sol ſupra verticem ſtat, πρὸς κάθετον, vt Syenæ ſub Solſtitio, quo tẽpore medio die nullas ibi corpora jaciunt vmbras. At de Meroë ita canit: lib. x. vſ. 304.

— qua quamuis arbore multa
Frondeat, æſtatem nulla ſibi mitigat vmbra,
Linea tam rectum mundi ferit illa Leonem.

His verbis aperte indicat Meroën ἄσκιον eſſe, tantum cum Sol per Leonem tranſit. ſed quid eſt, quod ait, Leonẽ rectũ feriri ab illa mũdi linea. hęc non intelligo. ſcribendũ:

Linea tam rectum mundi fert illa Leonem.

adeò, inquit, rectũ, & ſupra verticẽ ſtantẽ in Leone Solẽ fert illa mũdi linea, ſub qua eſt Meroë. *Leonẽ rectum*, dixit Solem in Leone cõtra perpendiculũ ſtantem. Meroë ergo ipſa tunc ἄσκιος, cũ quartam decimam Leonis Sol obtinet: Syene verò iuxta eundem ipſo ſolſtitij die nullas habet vmbras. quæ & Lucanus manifeſte diſtinxit. Cancrum Syenæ aſsignans, ſub quo ἄσκιος fit; Meroæ autẽ Leonem. Nec forte putandum, per totos dies Cancri & Leonis nullas vmbras eum Syenæ dare, aut Meroæ. Sic accipiendum cum dicit: *vmbras nunquam eum flectente Syene*, per totum ſcil. Cancri ſignum, ſub quo ſita eſt. ita etiã intelligendum, vbi canit: *Meroën nulla vmbra æſtatẽ mitigare*, per totum nempe Leonis ſignum ſic accepiſſe ſatis oſtendit verſus qui ſequitur,

Linea tam rectum mundi fert illa Leonem.

Salmaſ. Plin. Exerc. pag. 422. *Vmbras nuſquam flectente Syene.*] Syene oppidum eſt Thebaïdos in confinibus Aegypti atque Aethiopiæ, quæ directa & perpendiculari linea tropico ſubjecta, medio ſolſtitij die ſole Cancrũ ingreſſo, eſt ἄσκιος. corpora ſcil. arrecta vmbram in neutram partem jaciunt. Alij, *nuſquam*.

588. *Occaſus mea iura timet.*] Hiſpania, cuius extremus fluu. Bætis, *Guadalquivir*, in fretũ Gaditanũ infunditur. quod & ipſũ effluit in mare Occidentale, refluitque. *Thetynque fugacẽ.*] Fluẽs ac refluens fretũ Gaditanum intelligit. *Hort.*

590. *Arabs.*] Circa Amanũ montẽ in expeditione ad rubrum mare.

591. *Heniochi.*] Pop. feri, iuxta Colchos, ab Amphio & Telechio, vel vt alij ref. Rheca & Amphiſtrato Caſtoris & Pollucis ἡνιόχοις, id eſt, aurigis, qui ibi conſederant, orti. *Notique erepto vellere Colchi*] Ab Iaſone petiti, cuius notiſsima hiſtoria.

592. Cappa

Cappadoces mea ſigna timent:& dedita ſacris
Incerti Iudæa Dei,molliſque Sophene.
Armenios,Cilicaſque feros,Tauroſque ſubegi.
Quod ſocero bellum,præter ciuile,reliqui?
Verba ducis nullo partes clamore ſequuntur,
Nec matura petunt promiſſa claſsica pugnæ.
Senſit & ipſe metum Magnus; placuitque referri
Signa,nec in tanta diſcrimina mittere pugnæ
Iam victum fama non viſi Cæſaris agmen.
Pulſus vt armentis primo certamine taurus
Siluarum ſecreta petit,vacuoſque per agros
Exul in aduerſis explorat cornua truncis;

Nec

592.*Cappadoces mea.*] Aſiæ minoris pop. *Et dedita ſacris Incerti Iudæa Dei.*] Prim⁹ Romanorũ Cn. Pompeius. quum ex Aſia victrices circumageret copias, debellatis in tranſitu Iudæis templi penetrauit intimos receſſus.Ex illo tempore vulgatum eſt,inquit Tacitus,*vacuam eſſe ſedẽ & inania arcana.* Enimuerò tenuerat antea mortaleis opinio, eſſe intus Numen aliquod,Apim,Ammonemve, aut Anubin,cujus nomen inter ipſos modo notũ,pronuntiari apud exteros profanoſque fas haud eſſet. At poſtquam Pompeius, iure victoriæ, adyta reſerauit, palam omnibus factum eſt,de nihilo eſſe tot ſacra,totq; ceremonias, ſiquidem neminem Deũ præcipuè colerent. Ab eadem etiam fama iactatum vulgo in Iudæos eſt, eſſe eos nubium & cæli cultores. *Cunæus.Dedita,&c.*] Pompeius Iudæam ſubegit,Ariſtobulum regem cepit. ſacra vero Iudaica nobis notiora,quam Lucano.

593.*Molliſque Sophene.*] Luxu ſoluta Aſiæ regio.

594.*Armenios,&c.*]Has gẽtes peruagatus deuicit bello Mithridatico.*Tauroſq;*]Tauri mõtis accolas.

595.*Socero bellum.*]Cæſari,cuius filiam duxerat Pompeius.

596.*Verba ducis nullo partes, &c.*] Milites non excipiunt orationem Pompeij cum plauſu & acclamatione, neque petunt ſigna profectionis in bellum d.ri. quod & ipſe Pompeius aduertens ſubtimuit, & inſtituto itinere omiſſo, ſe Luceria Canutium, & inde Brunduſium contulit.

597.*Nec matura petunt,&c.*]Et notum Ciceronis cauillum eſt,qui cũ in caſtra Dyrrachina paulo ſerius veniſſet reliquis; interrogatus per contemptum à Pompeianis,cur tardius adeſſet; reſpondit quod mature ſatis veniret,quum, nihil parati ad bellum inueniret. *Hortenſ.*

598.*Placuitque referri.*] Retro Brunduſium duci cohortes.

599.*Nec in tanta diſcrimina, &c.*] Neq; mittere exercitum ſuũ conſternatum,fama & metu Cæſaris nondũ viſi in diſcrimẽ pugnæ.

601.*Pulſus vt armentis, &c.*] Sumpta eſt hæc comparatio è Virgil. *ſed alter Victus abit, longeque ignotus exulat oris,&c.* 3.Georg.

603.*In aduerſis explorat cornua truncis.*] *Et tentat ſeſe, atque iraſci in cornua diſcit Arboris obnixus trunco, ventoſque laceſſit Ictibus,&c.*

604.Nec

Nec redit in paſtus, niſi cùm ceruice recepta
Excuſſi placuêre tori: mox reddita victor
Quoslibet in ſaltus comitantibus agmina tauris
Inuito paſtore trahit: ſic viribus impar
Tradidit Heſperiam, profugúſque per Appula rura
Brunduſij tutas concedit Magnus in arces.
Vrbs eſt Dictæis olim poſſeſſa colonis,
Quos Creta profugos vexêre per æquora puppes
Cecropiæ, victum mentitis Theſea velis.
Hanc latus anguſtum iam ſe cogentis in arctum
Heſperiæ, tenuem producit in æquora linguam,
Adriacas flexis claudit quæ cornibus vndas.
Nec tamen hoc arctis immiſſum faucibus æquor

Portus

604. *Nec redit in paſtus, &c.*] *Poſt vbi collectum robur, vireſque recepta Signa mouet præcepſque oblitum fertur in hoſtem. Ceruice recepta.*] Viribus ceruicis rurſum collectis; quippe cui omne robur in ceruice ac cornibus ſitum ſit. *Hortenſius.*

605. *Tori.*] Pulpæ, muſculi & denſitas quædam carnis in collo & cruribus, & etiam in brachiis hominum, in qua quidem eſſe dicuntur vires. Virgil.

Luxuriatque toris animoſum pectus.

Sulpitius. *Reddita victor.*] Recepta armenta, deuictis aliis tauris, ipſe ducit.

607. *Sic viribus impar, &c.*] *Redditio Comparationis*, ſic Pompeius ſe imparem Cæſari ſentiens, Cæſari Italiam cedere ipſe per Apuliam profectus, Brunduſium, hinc in Macedoniam nauigare inſtituit.

610. *Vrbs eſt, &c.*] Brunduſium vrbs condita fuit, atque habitata à Cretenſibus quibuſdam, qui Athenienſibus aduecti nauibus profugerunt è Creta cum Theſeo reduce Minotauri victore. Strab. lib. 6. *Dictæis.*] Cretenſibus, à Dicte, oppido Cretæ.

612. *Cecropiæ.*] Athenienſes, à Cecrope primo Athenienſium rege. *Mentitis Theſea velis.*] Nigris, præ feſtinatione & nautarum obliuione, iiſdem quibus ſoluerant Athenis, contra mandatum patris Aegæi, qui præceperat vt ſi victor rediret filius, alba ſuſpenderent carbaſa.

613. *Hanc latus, &c.*] Hic quà Italia cogit ſe in arctum (legitur & *arcum*) anguſtia illa porrigitur. In æquora ad formam linguæ hoc eſt, terræ molliter deuexæ & ſe coarctantis, quæ curuato ſinu prætenditur mari Adriatico, ita vt portus frequenti vtrinque flexu repræſentet cornua capitis cerulini, vnde & nomen. namque Meſſapiorum lingua, ἡ κεφαλὴ τῷ ἐλάφῳ καλεῖται βρεντέσιον. Strab. 6.

614. *Tenuem linguam.*] Terram tenuem, exporrectam in linguæ formam. *Sulpit.*

615. *Cornibus.*] Rupibus exporrectis in formâ cornuũ ceruinorum, quibus ſimillimæ ſunt, & vrbs ipſa caput imitatur. *Sulpit.*

616. *Nec tamen, &c.*] Neque tamen ſatis fidus foret hic portus niſi obiecta inſula, fluctus ventoſque exceptos frangeret.

617. Co

Portus erat, ſi non violentos inſula Coros
Exciperet ſaxis, laſſaſque refunderet vndas.
Hinc illinc montes ſcopuloſæ rupis aperto
Oppoſuit natura mari, flatúſque remouit,
Vt tremulo ſtarent contentæ fune carinæ.
Hinc latè patet omne fretum, ſeu vela ferantur
In portus Corcyra tuos, ſeu læua petatur
Illyris Ionias vergens Epidamnus in vndas.
Huc fuga nautarum, cùm totas Adria vires
Mouit, & in nubes abiere Ceraunia, cumque
Spumoſo Calaber perfunditur æquore Saſon.
Ergo vbi nulla fides rebus poſt terga relictis,
Nec licet ad duros Martem conuertere Iberos,
Cùm media jaceant immenſis tractibus Alpes:
Tunc ſobole è tanta natum, cui firmior ætas,
Affatur: Mundi jubeo tentare receſſus.
Euphratem, Nilumque moue, quò nominis vſque
Noſtri

617. *Coros.*] Ventos ab occaſu ſolſtitiali flantes.

618. *Refunderet.*] Remitteret fluctus, quibus feritur.

620. *Flatuſque remouit.*] Ventos arcuit.

621. *Contentæ fune.*] Quæ non indigerent anchora. *Sulpit.*

623. *Corcyra tuos.*] Inſ. *Corfis*, à dextra. *Læua petatur, &c.*] Epidamnus, quam Romani, vt Pomp. Mela. lib. 2. cap. 3. vel vt Appius ſcribit, Corcyrenſes, (propter inauſpicatum nomẽ quaſi ἐπὶ *damnum*, Dyrrachium appellauerunt) in Illyrica ora, verſus mare Ioniũ poſita.

624. *Epidamnus in vndas.*] Legitur & *Epidaurus*, verum vt hiſtoriæ noſtræ inſeruiatur, perplacet *Epidamnus*.

625. *Hucfuga nautarum.*] In portum Brunduſij. *Cum totas Adria vires.*] Quando in Adriatico tempeſtas exoritur.

626. *Et in nubes, &c.*] Nubib⁹ inuoluti nõ apparẽt mõtes illi Epiri.

627. *Calaber perfunditur æquore Saſon.*] Inſula contra Calabriam, inter Epirum & Brunduſium.

628. *Ergo vbi nulla fides.*] Poſtquam ſenſit Pompeius Cæſarem ſe conſequi, & à tergo iter fugæ interclùſum: Cn. Pompeium filium natu maiorem cum mandatis Brunduſio ad contrahenda toto orbe auxilia miſit. *Hortenſ. Fides rebus, &c.*] Spes Italiæ tenendæ, quæ Brunduſium fugientibus erat à tergo.

629. *Nec licet ad duros, &c.*] Neque poſſet iam bellum transferri in Hiſpaniam longe diſſitam atque Alpibus interclùſam, quã prouinciam tenebant Petreius & Affranius Pompeij legati.

631. *Cui firmior ætas.*] Cn. Pompeium filium natu maiorem, miſſurus ad deuictas à ſe gentes auxilia petitum.

632. *Receſſus.*] Loca remota.

633. *Euphratem.*] Armeniam, vnde oritur; Syriam, quam præterlabitur

Noſtri fama venit, quas eſt vulgata per vrbes
Poſt me Roma ducem: ſparſos per rura colonos
Redde mari Cilicas: Pharios hinc concute reges,
Tigranemque meum. nec Pharnacis arma relinquas,
Admoneo, nec tu populos vtrâque vagantes
Armeniâ, Pontique feras per littora gentes,
Riphæaſque manus, & quas tenet æquora denſo
Pigra palus Scythici patiens Mæotica plauſtri.
Et quid plura moror? totos mea, nate, per ortus
Bella feres, totoque vrbes agitabis in orbe
Perdomitas: omnes redeant in caſtra triumphi.
At vos, qui Latios ſignatis nomine faſtos,
Primus in Epirum Boreas agat: inde per arua
Graiorum, Macedûmque nouas acquirite vires:
Dum paci dat tempus hyems. Sic fatur: & omnes
Iuſſa gerunt, ſoluuntque cauas à littore puppes.
At nunquam patiens pacis, longæque quietis
Armorum,

Euphrates. *Nilumque.*] Aegyptum, quam Nilus rigat.

634. *Quas eſt vulgata, &c.*] Ad quas Romanum nomen propter me victorem peruenit.

635. *Sparſos per, &c.*] Supra verſ. 570.

636. *Pharios.*] Aegyptios, à Pharo Inſ.

637. *Meum.*] Beneficio meo in priſtinum fortunæ habitum reſtitutum. Val. Max. lib. 5. cap. 1. *Pharnacis.*] Filij Mithridatis, cui à patre deficienti Pompeius confecto bello Boſphorum conceſſerat.

638. *Vtraque.*] Maiori & Minori. *Vagantes, &c.*] Scythas vagos, ἁμαξοβίους.

639. *Pontique feras, &c.*] Maris Euxini, ἄξεινα prius dicti propter immanitatem accolarum.

640. *Riphæaſque manus.*] Incolas Riphæorum montium Scythiæ. *Quas tenet, &c.*] Accolas Mæotidis paludis gelu conſtrictæ & induratæ, ita vt per eam onuſta agantur vehicula.

642. *Et quid plura moror?*] Enumerationem in compendium contrahit, vt per totum orbem Imperij Rom. regibus, dynaſtis, prouinciis & liberis populis denuntiet bellum populo Rom. eſſe, & auxilia equitum ac peditum ſuo nomine iis imperet. *Hortenſius. Ortus.*] Orientales regiones.

644. *Omnes redeant, &c.*] Auxilio mihi adſint reges omnes & gentes, de quibus ego noſtrique triumphauimus.

645. *Qui Latios, &c.*] Conſules, quorum nomina in Faſtis præfigebantur ſuis annis. lib. 5. verſ. 5.

646. *Primus in Epirum, &c.*] Cum primo vento in Epirum nauigate, ſollicitaturi Græcos & Macedonas.

647. *Macedûmque.*] Pro Macedonum.

650. *At nunquam.*] Miſſo Pompeio ad Cæſarem redit, & eius

E

Armorum,ne quid fatis mutare liceret,
Aſſequitur, generique premit veſtigia Cæſar,
Sufficerent aliis primo tot mœnia curſu
Rapta,tot oppreſſæ dejectis hoſtibus arces:
Ipſa caput mundi bellorum maxima merces,
Roma capi facilis: Sed Cæſar in omnia præceps,
Nil actum credens,dùm quid ſupereſſet agendum,
Inſtat atrox: & adhuc,quamuis poſſederit omnem
Italiam,extremo ſedeat quòd littore Magnus,
Communem tamen eſſe dolet: nec rurſus aperto
Vult hoſtes errare freto,ſed molibus vndas
Obſtruit,& latum dejectis rupibus æquor.
Cedit in immenſum caſſus labor: omnia pontus
Haurit ſaxa vorax,monteſque immiſcet arenis:
Vt maris Ægæi medias ſi celſus in vndas
Depellatur

celeritatem in perſequendis inimicis. *Hort. Nunquam patiens pacis,&c.*]Nihil detrectans.omni in re properans,ſolitus *Succeſſus vrgere ſuos: inſtare fauori Numinis*, vt lib.1.verſ.148.

652.*Generique,&c.*]Pompeium propere ſequutus, Brunduſium cum 6.legionibus venit.

653.*Sufficerent aliis.*] Collatio Cæſaris cum ingeniis aliorum ducum.

655.*Caput mundi,&c.*] Summi imperij ſedes, triumphati orbis caput.

656. *Cæſar in omnia præceps.*] Cæſar cum dubitaret quo animo Pompeius Brūduſij remaneret,an vt maris Adriatici vtramq; partem poteſtate ſua retineret; an inopia nauium ibi reſtitiſſet. veritus ne Italiam ille dimittendam non exiſtimaret,cupienſque ſimul bellum conficere,profectus Dyrrhachium Coſ. ipſe, vt Pompeium interciperet, exitus Brunduſini portus præcludere conſtituit.

657. *Nil actum credens,&c.*] Hoc tranſcripſit Iuſtinianus lib. xi.C.de his quibus vt indign. *Nihil enim actum credimus, dum aliquid addendum ſupereſt.*

660. *Communem tamen,&c.*] Non tulit Italiam ſibi communem eſſe cum Pompeio,vt ne eum quidem tulerit in mari.*Hortenſ.*

661.*Molibus vndas,&c.*] Quæ fauces portus erant anguſtiſſimæ, molem ab vtraque parte litoris in vado iaciebat.quo vero agger, propter altitudinem aquæ contineri non poſſet, rates terra, cratibus ac pluteis contectas, & turribus aduerſus impetum & incendia munitas collocauit.

663. *Cedit in immenſum caſſus labor.*] Labor immenſus cedit incaſſum. Hypallage. *Omnia pontus,&c.*] Iniectas moles abſorbent arenæ. vt refert Poëta ſecus atque autor Commentariorum de bello ciu.

665. *Vt maris Ægæi,&c.*] Neque tamen moles illæ magis portum obſtruunt aut in mare eminent, quam ſi in lacu Auerno demergatur Gaurus mons Campaniæ, aut in Aegæo mari Eryx mons Siciliæ, qui quoniam pro-
cul

Depellatur Eryx,nulla tamen æquore rupes
Emineant,vel ſi conuulſo vertice Gaurus
Decidat in fundum penitus ſtagnantis Auerni.
Ergo vbi nulla vado tenuit ſua pondera moles,
Tunc placuit cæſis innectere vincula ſiluis,
Roboraque immenſis latè religare catenis.
Tales fama canit tumidum ſuper æquora Xerxem
Conſtruxiſſe vias,multum cùm pontibus auſus,
Europamque Aſiæ,Seſtonque admouit Abydo,
Inceſſitque fretum rapidi ſuper Helleſponti,
Non Eurum,Zephyrũque timens : cùm vela,rateſque
In medium deferret Athon.ſic ora profundi
Arctantur caſu nemorum : tunc aggere multo
Surgit opus,longæque tremunt ſuper æquora turres.
Pompejus tellure noua compreſſa profundi
Ora videns,curis animum mordacibus angit,
Vt reſeret pelagus,ſpargatque per æquora bellum.
Sæpe Noto plenæ,tenſiſque rudentibus actæ

Ipſa

cui diſtat ab Aegæo,Sabellicus & alij *Athos* legendum autumant.

669. *Ergò vbi nulla,&c.*] Proſequitur Cæſaris diligentiam & ſtudium in perficiendo opere cepto. *Hortenſ. Nulla vado , &c.*] Vt modo vſ.663.

670. *Vincula ſiluis , Roboraque, &c.*] Rates coniunctas , & quaternis ſingulis anchoris firmatas.

672. *Tales fama canit,&c.*]Qualiter Xerxes μέγα φρονῶν , olim in Helleſponti freto ponte ex nauibus ducto,ab Abydo vrbe Aſiæ in Seſton vrbem Europæ,pedibus trajecit exercitum. Herodot. 7. Mela lib.2.cap.2.

675. *Inceſſitque.*]Init ſuper fretum rapidi Helleſponti. *Hortenſ.*

676. *Eurum. &c.*] Qui tamen, concitato pelago,pontem disjecerunt.*Cum vela , &c.*] Cum montem Macedoniæ Athon à continenti abſcindi juſſum circumnauigaret. *Velificatus Athos* , Iuuenal.Sat.10.vſ.180.

677. *Sic ora profundi, &c.*] Sic fauces portus Brund. ratibus roboreis è ſyluis excisis & in mare dejectis coarctantur.

678. *Aggere multo, &c.*] Trabibus terra conſtratis.

679. *Longaque tremunt,&c.*]In quarta quaque ratium turres binorum tabulatorum excitatæ.

680. *Pompejus.*] Vbi videt oſtia & fauces aggere præcluſas , omni ſtudio & conamine laborat, vt ratibus Cæſaris perruptis refractoque aggere viam ſibi aperiat Dyrrachium trajecturo.

682. *Vt reſeret pelagus.*] Vt aperiat mare, & obices ſoluat.*Sulpit. Spargatque.*] In Macedoniam transferat bellum. *Alij* machinas bellicas diſsipet.

683. *Sæpe Noto plena.*] Pompejus naues magnas onerarias

Ipſa maris per clauſtra rates faſtigia molis
Diſcuſſêre ſalo, ſpatiumque dedêre carinis:
Tortaque per tenebras validis balliſta lacertis,
Multifidas jaculata faces. Vt tempora tandem
Furtiua placuere fugæ: ne littora clamor
Nauticus exagitet, neu buccina diuidat horas,
Neu tuba præmonitos perducat ad æquora nautas
Præcepit ſociis. jam cœperat vltima Virgo
Phœbum laturas ortu præcedere Chelas,
Cùm taciti ſoluêre rates. non anchora voces
Mouit, dum ſpiſſis auellitur vncus arenis:
Dum juga curuantur mali, dumque ardua pinus

Erigitur

turribus trium tabulatorum inſtructas ad opera Cæſaris diſturbanda appellebat; ſic quotidie vtrinque fundis, ſagittis, reliquiſque telis pugnabatur, quæ naues, Vt vult Luc. aggerem Cæſaris diruperunt, autor tamen Comment. dimidiam vix operis partem à Cæſ. effectam refert.

687. *Vt tempora, &c.*] Pompeius, aduentu nauium à Coſ. Dyrrhachio remiſſarum, profectionem parat. ne Cæſariani milites ſub ipſa profectione oppidum irrumperent, portus obſtruit, vicos plateaſque tranſuerſis foſſis & ſudibus præacutis præſepit. milites ſilentio naues conſcendere iubet, &c. comment. 1.

688. *Clamor Nauticus.*] Nautarum ſoluentium & ſe inuicem cohortantium κέλευσμα.

689. *Buccina.*] Quæ vigiliarum diſtinctiones indicare ſolet.

690. *Nec tuba, &c.*] Neu tuba ſignum profectionis canat.

691. *Iam cœperat vltima Virgo.*] Videtur poëta ex Heliaci Virginis ortus notatione innuere Põpeium Brunduſio diſceſſiſſe ſub Aequinoctio Autumnali circa medium Septembrem: cum ex Ciceronis epiſtolis, & Commentariis de bello ciuili (Cæſariſne illi ſint, Oppij vel Hirtij) conſtet cœptum hoc bellum poſt comitia, ineunte Ianuario, Ariminum & alia opp. capta à Cæſ. in Februario; Pompeium exceſſiſſe Brunduſio in Martio; rediiſſe ad Romam Cæſarem, deuiciſſe Pompeij duces, Marſiliam oppugnaſſe eadem æſtate ſequenti; deinde anno in Pharſalia depugnatum. Dio tamen ſcribit, *Autumnum jam exiiſſe* lib. 41. *Vltima virgo.*] Vltima virginis ſigni Zodiaci pars, quam excipit Libra, quæ dicitur Chelæ pendetque à prima Scorpionis parte. *Horrenſ.*

692. *Phœbum laturas, &c.*] Sub auroram, ſeu potius vnà cum aurora, paulò ante exortum Solis Cæſarianorum ſtationes perrupit. *Hort. Phœbum laturas, &c.*] Videtur & matutinum tempus denotare, cum tamen Appianus 2. de ciu. bel. Rom. Pompeium circa veſperam ſoluiſſe ſcribat. & autor comment. ſub noctem naues ſoluiſſe. *Chelas.*] Scorpij brachia, quæ tribuuntur Libræ, quæ Virginem excipit.

693. *Non anchora voces.*] A ſignis alti ſilentij in fuga Pompeij.

695. *Dum iuga, &c.*] Dum antennæ inclinantur. *Pinus.*] Malus.

696. Pa

Erigitur, pauidi claſſis ſiluere magiſtri:
Strictaque pandentes deducunt carbaſa nautæ,
Nec quatiunt validos, ne ſibilet aura, rudentes.
Dux etiam votis hoc te, Fortuna, precatur,
Quam retinere vetas, liceat ſibi perdere ſaltem
Italiam vix fata ſinunt. nam murmure vaſto
Impulſum roſtris ſonuit mare, fluctuat vnda,
Totque carinarum permiſtis æquora ſulcis.
Ergo hoſtes portis, quas omnes ſoluerat vrbis
Cum fato conuerſa fides, muriſque recepti,
Præcipiti curſu flexi per cornua portus
Ora petunt, pelaguſque dolent contingere claſſes.
Heu pudor, exigua eſt fugiens victoria Magnus.
Anguſtus puppes mittebat in æquora limes
Arctior Euboica, qua Chalcida verberat, vnda.
Hic hæſere rates geminæ, claſſique paratas
Excepêre manus: tractoque in littora bello,

Hic

696. *Pauidi magiſtri.*] Gubernatores nauium Pompeianarum.

697. *Strictáque pandentes.*] Extremum conatum nautarum oculis ſubjicit, in explicandis, euoluendiſque velis, & velorum alis. *Hortenſ. Pandentes.*] Alij leg. *pendentes. Deducunt, &c.*] Explicant vela antennis ſubſtricta.

698. *Ne ſibilet aura.*] Ne concuſſorum rudentum ſonitus fugam prodat.

699. *Dux etiam, &c.*] Pompeius.

700. *Perdere, &c.*] Abſque jactura relinquere, tuto diſcedere, deſerere.

701. *Vix fata ſinunt, &c.*] Non licet. neque enim ſine ſtrepitu potuere tot naues remis veliſque educi è portu.

704. *Ergo hoſtes portis, &c.*] Brundusini Pompeianorum militum iniuriis atque ipſius Pompeij contumeliis permoti, Cæſaris rebus nec fortunæ minus fauentes, Cæſarianos per admotas ſcalas aſcendentes recipiunt; qui moniti vt foſſas & ſudes præacutas caueant, longo itinere à Brunduſinis circumducti ad portum perueniunt, duaſque naues cum militibus, quæ ad moles Cæſaris adhæſerant ſcaphis deprehēdunt.

705. *Cum fato conuerſa fides.*] Poëta cum fato fidem mutatam eſſe dicit: nam cum fuga Pōpeij, Brunduſini fidē mutarunt. *Hort.*

706. *Cornua portus.*] Portū cerui cornua referentem. ſupra vſ. 613.

707. *Ora petunt.*] Oſtia, portus.

709. *Limes, &c.*] Limes ille, per quem exibant Pompeianæ naues, erat anguſtior Euripo, qua iuxta Chalcida interluit Euboicam inſ. & Bœotiam.

711. *Claſſique paratas Excepêre manus.*] Vncos ferreos, ad naues retinendas fabricatos.

712. *Tractoque in littora bello.*] Conſerto prælio per noctem tumultuario cum Pompeianis, qui in duabus illis nauibus pertrahebantur ad litus.

Hîc primùm rubuit ciuili ſanguine Nereus.
Cetera claſsis abit ſummis ſpoliata carinis:
Vt Pagaſæa ratis peteret cùm Phaſidos vndas,
Cyaneas tellus emiſit in æquora cautes,
Rapta puppe minor ſubducta eſt montibus Argo,
Vanaque percuſsit pontum Symplegas inanem,
Et ſtatura redit. jam Phœbum vrgere monebat
Non idem Eoi color ætheris, albaque nondum
Lux rubet, & flammas propioribus eripit aſtris
Et jam Pleias hebet, feſſi iam plauſtra Boöta
In faciem puri redeunt languentia cæli,
Maioréſque latent ſtellæ, calidúmque refugit
Lucifer ipſe diem. pelagus iam Magne tenebas,

Non

713. *Nereus.*] Mare.

714. *Summis ſpoliata carinis.*] Alij ſic accipiunt; quaſi illæ, ſtudio præcipitis fugæ mutilatæ fuiſſent, id quod arguit comparatio nauis Argus. *Hort. Summis ſpoliata carinis.*] His duabus nauibus extremis.

715. *Vt Pagaſæa, &c.*] Vt Argo olim, qua Iaſon cum Minyis è Pagaſo Theſſaliæ oppido ſoluentes petebant Colchos Phaſide flu. celebres, tranſmiſſa per Cyaneas ceu Symplegadas inſulas, quæ cõcurrere inter ſe finguntur, è colliſione inſularũ deminuta eſt parte puppis extremà. vide quæ ad Senecæ Medeam vſ. 341. & Herc. Fu. v. 1210. *Phaſidos vndas.*] Colchos, ad Phaſidem fluuium.

716. *Tellus emiſit.*] Tellus quaſi irata nouis nautis, cautes emiſit, vt nauium tranſituram colliderent. *Cyaneæ cautes.*] Duæ inſulæ vicinæ & paruæ in Ponto, contra Thracium Boſphorum, quæ quia olim concurrere creditæ, dictæ ſunt *Symplegades*, id eſt, concurrentes. *Sulpitius.*

717. *Rapta puppe.*] Alij *Rupta. Subducta eſt.*] Liberata à concuſſu montium.

718. *Vanaque.*] Inſtabilis. Vel nihil nocens concurrendo. *Percuſsit pontum.*] Non nauim. *Sulpit.*

719. *Statura redit.*] Permanſura immota. *Iam Phœbum, &c.*] Iã Orientis color è pullo in croceũ, mox roſeum mutatus, prænũntiabat Solis ortum appetere.

720. *Albáque nondum.*] Quæ Solem iam iam emerſurum antecedit, cuius acceſſu propiore, ſtellæ obſcurantur, quarum lucem *flammas* hoc loco nominat poëta per ſimilitudinem. *Hortenſ.*

721. *Flammas propioribus, &c.*] Maior lux offuſcat minorem, & eo citius quo quæque vicinior eſt & minor.

722. *Pleias hebet.*] Vergiliæ, ſtellæ 7. in humero ceu capite Tauri obſcurantur. *Plauſtra Boota.*] Vrſa maior, cuius 7. ſtellas lucidiores ſecundæ magnitudinis, plauſtrũ vulgo dictũ Bootes ſequi videtur, *cuſtos Erymanthidos vrſæ Arctophylax formam terga ſequẽtis habet. Feſſi.*] Steph. leg. *flexi.*

723. *In faciem, &c.*] Sua luce obſcurata colorem ætheris induunt.

724. *Majoreſque latent ſtellæ, &c.*] *Diffugiunt ſtellæ, quarum agmina cogit Lucifer, & cæli ſtatione nouiſſimus exit.*

726. Non

Non ea fata ferens, quæ, cùm ſuper æquora toto
Prædonem ſequerere mari. laſſata triumphis
Deſciuit fortuna tuis. cum coniuge pulſus,
Et natis, totoſque trahens in bella penates,
Uadis adhuc ingens populis comitantibus exul.
Quæritur indigna ſedes longinqua ruina.
Non quia te Superi patrio priuare ſepulcro
Maluerint: Pharia buſto damnantur arena:
Parcitur Heſperiæ, procul hoc vt in orbe remoto
Abſcondat Fortuna nefas, Romanaque tellus
Immaculata ſui ſeruetur ſanguine Magni.

M. AN

726. *Non ea fata*, &c.] Non alios inſequutus, vt olim piratas Cilicas, ſupra vſ. 576. ſed fugiens. Audi Florum: Et peractum fuerat bellum ſine ſanguine, ſi Pompejum Brunduſii opprimere, vt cœperat, potuiſſet. Sed ille per obſeſſi clauſtra portus nocturna fuga euaſit. Turpe dictu. modo princeps patrum, pacis bellique moderator, per triumphatum à ſe mare lacerata & pene inermi naue fugiebat.

727. *Prædonem.*] Cilicas.

728 *Deſciuit.*] Deſeruit nunc te. Alij leg. *Deſeruit*, malè. *Grotius. Coniuge pulſus.*] Cornelia, ſupra vſ. 349.

729. *Natis.*] Cneio & Sexto.

730. *Ingens populis*, &c.] Magnę authoritatis, propter comites Coſſ. Senatus partem principem, & exercitum. *Exul.*] Pathos à conditione.

731. *Quæritur indigna*, &c.] Vide Epig. 75. Martialis & quæ nos ad illud.

732. *Non quia te Superi*, &c.] Aitiologia: ne Italia toties ab ipſo ſeruata, tanti viri cladem ob oculos cernat, quum omninò in fatis ſit ipſi pereundum eſſe.

733. *Pharia buſto*, &c.] Aegyptiaca arena deſtinatur ſceleratæ cædi & triſti ſepulchro Pompeij, *ſed ipſum Terra tegit Libyes: ſi tamen vlla tegit.* eodem epigr.

734. *Parcitur Heſperiæ.*] Ne Italia tot Pōpeij victoriis ſeruata, tot triumphorum illius ſpectatrix, nunc eum cernat victum, aut cæſi ſanguine contaminetur.

M. ANNÆI LVCANI

CIVILIS BELLI, SIVE PHARSALIÆ, LIBER TERTIVS.

ARGVMENTVM.

TErtius exponit fugientis ſomnia Magni,
Atque vt Trinacrias eſt Curio miſſus in vrbes.
Brunduſio reditum deſcribit Cæſaris : inde
Prædanti fiſcum, cui vult obſtare Metellus.
Hinc populos, Magnum qui ſunt in bella ſecuti,
Vtque iter accelerans Hiſpanas Cæſar in oras,
Maſſiliam fidam vexat terraque marique :
Moxque abiens Bruto victori bella relinquit.

PRopulit vt claſſem velis cedētibus Auſter
Incumbens, mediumque rates tenuere profundum,
Omnis in Ionios ſpectabat nauita fluctus:
Solus ab Heſperia non flexit lumina terra
Magnus, dum patrios portus, dum littora nunquam
Ad viſus reditura ſuos, tectumque cacumen
Nubibus, & dubios cernit vaneſcere montes.

Inde

1. *PRopulit.*] Quemadmodum Maro Aeneam inter nauigandum Carthaginis mœnia ſubinde reſpicientem facit : ita Lucanus Pompejum, ſoluto portu Brunduſino, Italiam reſpectantem introducit. *Hor. Cedentibus.*] Impulſu procedentibus. *Sulpit.*

3. *Omnis in Ionios.*] Cæteris omnibus Ionium mare proſpicientibus, Pompeius ſolus reſpexit Italiam.

6. *Tectumque, &c.*] Montium faſtigia nubibus obducta.

7. *Vaneſcere mõtes.*] Rareſcere, diſparere, vix dignoſci à nubib⁹. vide quę nos ad Senecę Troada, vſ. 1046.

8. *Sopori*

Inde ſoporifero ceſſerunt languida ſomno
Membra ducis: diri tum plena horroris imago
Viſa caput mæſtum per hiantes Iulia terras
Tollere, & accenſo furialis ſtare ſepulcro.
Sedibus Elyſiis, campóque expulſa piorum
Ad Stygias (inquit) tenebras, manéſque nocentes,
Poſt bellum ciuile trahor. vidi ipſa tenentes
Eumenidas, quaterent quas veſtris lampadas armis.
Præparat innumeras puppes Acherontis adusti
Portitor: in multas laxantur Tartara pœnas.
Vix operi cunctæ dextra properante ſorores
Sufficiunt: laſſant rumpentes ſtamina Parcas.
Conjuge me latos duxiſti Magne triumphos:
Fortuna eſt mutata toris: ſemperque potentes
Detrahere in cladem fato damnata maritos
Innupſit tepido pellex Cornelia buſto.

Hæreat

8. *Soporifero ceſſerunt, &c.*] Pompeio per quietem Iuliæ (de qua l. 1. vſ. 113.) Vmbrã oblatam fingit poëta.

10. *Per hiantes, &c.*] *Tellure rupta Tartaro greſſum efferre.*

11. *Accenſo furialis, &c.*] Inſtar furiæ accenſis rogis & prætenſis facibus adſtare, indignata propter ſuperductam Corneliam, & ciuilẽ bellum.

12. *Sedibus Elyſiis, &c.*] Nec mea tui cura ipſa in morte receſſit. Quin & manes paſſura meos, ex quo bella mouere cœpiſti, ego è beatarum animarum ſedibus in damnatorum loca detrudor. de Elyſiis campis vide quæ ad Senecæ Troad. vſ. 942.

15. *Eumenidas.*] Furias tres, Εὐμενίς dictas Oreſti, poſtquam eas conſilio Apollinis placaſſet. *Quaterent, &c.*] Tenentes manu faces quas intentarent veſtris furialibus armis incitandis.

16. *Præparat innumeras, &c.*] Neque enim vna ſua ratis ſufficiet tranſuehendis animis eorum, qui hoc bello perituri ſunt.

17. *Portitor.*] Charon, qui vehit animas. *In multas laxantur, &c.*] Vt nouis animis fiat locus. *laxatq; foros Charõ.* Virg. Aeneid. 6. & Sē. Herc. OEt. vſ. 949. *Laxate manes.*

18. *Vix operi, &c.*] Exercentur, imo laſſantur Parcæ ſtaminibus vitæ abſoluendis.

21. *Toris: ſemperque potentes, &c.*] Cum coniuge, namque Cornelia fatalis eſt & ominoſa maritis. P. Craſſo prius, qui periit, apud Parthos, tibi iam futura ęquè pernicioſa lib. 8. v. 90.

23. *Innupſit.*] Ita ſcribendum, non *nupſit*. Vide Feſtum voce, *innubere.* Grot. *Tepido buſto.*] Improbat Pompeij feſtinantiam ad nuptias nouas, non ſeruato luctus legitimo tempore, menſium ſcil. decem. *Tepido.*] Mei recens mortuæ, vel coniugis ſui, iuxta legitimũ tẽp⁹ 10. menſiũ. *Pellex Cornelia buſto.*] Inuidioſè vocat eã pellicẽ, quę intra legitimũ luct⁹ ſpatiũ nupta fuerit ſuo nuper marito, cui⁹ memorię per illã exciderit.

Hæreat illa tuis per bella,per æquora ſignis,
Dum non ſecuros liceat mihi rumpere ſomnos,
Et nullum veſtro vacuum ſit tempus amori,
Sed teneat Cæſarque dies,& Iulia noctes.
Me non Lethææ,conjux,obliuia ripæ
Immemorem fecêre tui,regeſque ſilentum
Permisêre ſequi.veniam,te bella gerente,
In medias acies.nunquam tibi Magne per vmbras
Perque meos manes generum non eſſe licebit.
Abſcindis fruſtra ferro tua pignora.bellum
Te faciet ciuile meum.Si fata,refugit
Vmbra per amplexus trepidi dilapſa mariti.
Ille,Dei quamuis cladem,maneſque minentur,
Major in arma ruit,certa cum mente malorum.
Et,quid (ait) vani terremur imagine viſus?
Aut nihil eſt ſenſus animis à morte relictum,
Aut mors ipſa nihil.Titan jam pronus in vndas
Ibat,& igniferi tantum demerſerat orbis,
Quantum deeſſe ſolet luna ſeu plena futura eſt,
Seu jam plena fuit: tunc obtulit hoſpita tellus
Puppibus acceſſus faciles: legêre rudentes,

Et

24. *Hæreat.*] Licet tecum aſſidue ſit,nullum tamen veſtro vacuum erit tempus amori. *Hæreat illa tuis,&c.*] Illa licet te in bella comitetur, non tamen fruemini mutuo amore, namque te interdiu exercebit pater meus Cæſar, noctu ego tibi ſomnos interturbabo.

28. *Me non Lethææ.*] Neque obliuionis ille fluuius deguſtatus apud inferos ademit mihi tui memoriam.

29. *Regeſque.*] Pluto & Proſerpina.

30. *Veniam,&c.*] *Omnibus umbra locis adero*, vltrix vſque ſequar te, monebo vſque, te eſſe Cæſaris generum.

33. *Abſcindis fruſtra,&c.*] Fruſtra tætas bello extinguere ius affinitatis,namque hoc bellũ te mihi reddet. *Prædicitque illi mortem.*

34. *Te faciet meum.*] His verbis ei mortem denuntiat. *Refugit, &c.*] *Fruſtra comprenſa manus effugit imago, Par leuibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.*

36. *Ille,&c.*] Pompeius maiori cũ fiducia,imo obſtinacia obuius it fatis.

37. *Certa cum mente malorum.*] Cum certo propoſito agendi belli ciuilis. *Sulpitius.*

40. *Titan iam pronus,&c.*] Solis iam occidentis media pene parte, (inſtar lunæ ſemiplenæ) ſub Horizonte depreſſa appulit Dyrrachium Pompeius.

43. *Hoſpita.*] Dyrrachina.

44. *Legere rudentes.*] Collectis funibus & velis, maloque inclinato ſubierunt portum remigio.

46. *Cæſar*

Et poſito remis petierunt littora malo.
Cæſar, vt emiſſas venti rapuêre carinas,
Abſconditque fretum claßis, & littore ſolus
Dux ſtetit Heſperio, non illum gloria pulſi
Lætificat Magni: queritur quòd tuta per æquor
Terga ferant hoſtes. neque enim iam ſufficit vlla
Præcipiti fortuna viro: nec vincere tanti,
Vt bellum differret, erat. tunc pectore curas
Expulit armorum, pacique intentus agebat,
Quoque modo vanos populi conciret amores,
Gnarus & irarum cauſas, & ſumma fauoris
Annona momenta trahi. namque aſſerit vrbes
Sola fames, emitúrque metus, cum ſegne potentes
Vulgus alunt. neſcit plebes jejuna timere.
Curio Sicanias tranſcendere juſſus in vrbes,
Quà mare tellurem ſubitis aut obruit vndis,

Aut

46. *Cæſar vt emiſſas.*] Traducto Dyrrachium Pompejo, redit ad Cæſarem poëta, etiam tum in littore ſedentem cum exercitu, vbi claſsis Pompejana è conſpectu ablata fuit. *Hortenſ.*

47. *Abſconditque, &c.*] Propter diſtantiam, & globi rotunditatem.

49. *Queritur quid, &c.*] Cæſar moræ omnis impatiens, nullam percipit voluptatem è Pompeij fuga, quæ parua erat victoria. ſupra lib. 2. vſ. 70. & inique tulit euaſiſſe Pompejum, cujus fuga bellum protraheretur, quod ſemel confectum voluit.

51. *Præcipiti.*] Nulla fortuna Cæſari ſatis erat, præcipitâti ſemper, & nunquam cunctanti in rebus agendis. *Nec vincere tanti.*] Nec tanti exiſtimabat vnam victoriam, vt vellet bellum protrahere, malebat enim cum periculo ſtatim conficere. *Hortenſ. Sulpit.*

52. *Tunc pectore, &c.*] Cæſar, etſi maxime è re eſſe arbitraretur Pompejum ſequi, priuſquam ſe tranſmarinis auxiliis confirmaret; partim tamen nauium deſiderio, partim ne quid ſe abſente tentaretur per Galliam & Italiam, timens; nec non exercitum in Hiſpania ſub ducibus Pompejanis veritus: in Siciliam Curione miſſo, in Sardiniam Valerio, &c. ipſe Iberiam cogitans ad Vrbem proficiſcitur.

55. *Gnarus & irarum cauſas.*] Sciens populi animos abalienari, à fide deficere & detrectare imperium, ſi quando fame & penuria laboretur; conciliari ſtudium plebis & benevolentiam, largitione annonæ; quæ ſola ciuium obedientiam obſtringit. Cum populus *duas tantū res anxius optet, Panē & Circenſes.* Iuuen. Sat. 10. vſ. 80.

56. *Trahi.*] Conciliari.

57. *Metus.*] Obedientia.

58. *Iejuna.*] Fame preſſa. *Timere,*] Studium, fidem, obſequium præſtare.

59. *Curio Sicanias, &c.*] Curio itaq; proprætor cum tribus legionib. miſſus eſt in Siciliam, frumentatū.

60. *Qua mare tellurem, &c.*]

Quæ

Aut ſcidit, & medias fecit ſibi littora terras.
Vis illic ingens pelagi, ſempérque laborant
Æquora, ne rupti repetant confinia montes.
Belláque Sardoas etiam ſparguntur in oras.
Vtraque frugiferis eſt inſula nobilis aruis.
Nec plus Heſperiam longinquis meſſibus vlla,
Nec Romana magis complerunt horrea terræ.
Vbere vix gleba ſuperat, ceſſantibus Auſtris,
Cùm medium nubes Borea cogente ſub axem.
Effuſis magnum Libye tulit imbribus annum.
Hæc vbi ſunt prouiſa duci, tunc agmina victor
Non armata trahens, ſed pacis habentia vultum,
Tecta petit patriæ. prô, ſi remeaſſet in vrbem,
Gallorum tantùm populis, Arctóque ſubacta.
Quam ſeriem rerum longa præmittere pompa,
Quas potuit belli facies! vt vincula Rheno,
Oceanóque daret! celſos vt Gallia currus
Nobilis, & flauis ſequeretur miſta Britannis!

Perdidit

Qua Siculum mare Rhegium & Pelorum interfluit. vide lib. 2. ſupra vſ. 435.

63. *Ne rupti, &c.*] Ne Apenninus & Pelorus vi vndarum diuulſi, rurſus coniungantur.

64. *Bellaque Sardoas.*] Valerius miſſus eſt frumentatum in Sardiniam.

66. *Nec plus Heſperiam.*] Non ex alia vlla terra maior frumenti copia in Italiam & Romam aduehitur, quam ex inſulis Sicilia & Sardinia.

68. *Vbere vix, &c.*] Vix ipſa Africa ſuperat fertilitate has inſ. Auſtris non flantibus.

69. *Cum medium nubes Borea.*] Cum repulſis à Borea nubibus rigata abundam meſſem & frugum prouentum tulit. *Borea.*] Non quod in ſiticuloſa regione Libyes, aut ſub torrida zona largus imber tum cadat, ſed quod [illegible] largius humectatur rore nocturno: quo tempore effuſa pluuia, & Sardoa & Sicula rura vtiliter rigantur & perfunduntur.

70. *Magnum annum.*] Vberem annonam frumentariam & ditem meſſem. *Hortenſ.*

72. *Non armata trahens, &c.*] Deductis in municipia cohortibus, *vel* eas pacem præ ſe ferentes vrbem verſus ducit.

74. *Arctoque ſubacta.*] Germanis cæteriſque populis Septentrionalibus deuictis.

75. *Quam ſeriem, &c.*] Quam ſpecioſam triumphi pompam, quas vrbium captarum & præliorum imagines potuiſſet præferre.

76. *Vincula Rheno.*] Vel propter pontem in Rheno conſtructum, & mare Britannicum tum primum à Romanis nauigatum: vel propter vtriuſque accolas deuictos.

77. *Celſos vt Gallia.*] Triumphales

Perdidit ô qualem vincendo plura triumphum!
Non illum lætis vadentem cœtibus vrbes,
Sed tacitæ vidêre metu. non conſtitit vſquam
Obuia turba duci: gaudet tamen eſſe timori
Tam magno populis, & ſe non mallet amari.
Iamque & præcipites ſuperauerat Anxuris arces,
Et qua Pontinas via diuidit vda paludes,
Qua ſublime nemus, Scythicæ qua regna Dianæ:
Quaque iter eſt Latiis, ad ſummā faſcibus Albam:
Excelſa de rupe procul iam conſpicit vrbem,
Arctoi toto non viſam tempore belli:
Miratúſque ſuæ, ſic fatur, mœnia Romæ:
Téne, Deûm ſedes, non vllo Marte coacti
Deſeruêre viri! pro qua pugnabitur vrbe?
Dij melius, quòd non Latias Eoüs in oras
Nunc furor incubuit: nec iuncto Sarmata velox
Pannonio, Dacíſque Getes admiſtus: habenti

Tam

phales Imperatoris currus ſequentibus Gallis & Britannis crine flauis.

79. *Plura triumphum.*] Italiæ oppida vincendo & Pompeium cum Coſſ. fugando.

80. *Non illum, &c.*]Non illum prætereuntem excepere vrbes lætis acclamationibus, metus inhibuit gratulationem.

81. *Non conſtitit, &c.*]Non prodibant illi obuiam vrbes gratulatoriæ.

82. *Gaudet tamen, &c.*] Inuidioſe hoc in Cæſarem vt ſemper.

84. *Iamque & præcipites, &c.*] Iam præterierat Tarracinam & Anxur in arduo poſitam; & qua via Appia diuidit paludem Pontinam in Volſcis.

86. *Sublime nemus.*]Nemus Aricinum, cliuus Virbij. CLX. ſtadia diſtans à Roma. *Scythicæ qua regna Dianæ.*]In ſylua Aricina colebatur ſimulachrum Scythicæ Dianæ, huc ab Oreſte tranſlatum è Taurica regione, cæſo rege Thoante. Dianæ Aricinæ ſacerdos Rex dicebatur. Sueton. Calig. cap. 35. *Nemorenſi regi, quod, &c.* Martial. ep. 65. lib. 9. *Qua Triuiæ nemoroſa petit dum regna viator.* & noſter lib. 6. vſ. 74. Strabo lib. 5. Solin. cap. 8.

87. *Quaque iter eſt Latiis.*]Qua ad Albam longam eunt Coſſ. ſacrificatum in Latinis feriis, ſupra libro 1. vſ. 550.

89. *Arctoi toto non, &c.*] Aduerſus Gallos, Germanos, Britannos geſti, Septentrionem verſus.

91. *Deûm ſedes.*] *Roma Deûm ſedes.* Ouid.

93. *Dij melius.*] Dij melius proſpexerunt, quod à ciue potius quam ab externo hoſte inferatur bellum hoc Vrbi, à timido duce Pompeio deſertæ. *Eoüs.*] Parthicum bellum, ab Oriente.

94. *Iuncto Sarmata, &c.*] Quod non inuadant nos Sarmatæ miſti Pannoniis Getæ Dacis, ſupra lib. 2. vſ. 54.

98. Nam

Tam pauidum tibi Roma ducem Fortuna pepercit,
Quòd bellum ciuile fuit. Sic fatur, & Vrbem
Attonitam terrore ſubit. namque ignibus atris
Creditur, vt capta, rapturus mœnia Romæ,
Sparſuruſque Deos. fuit hæc menſura timoris:
Velle putant, quodcunque poteſt. non omnia feſta,
Non fictas læto voces ſimulare tumultu:
Vix odiſſe vacat. Phœbea palatia complet
Turba Patrum, nullo cogendi jure Senatus,
E latebris educta ſuis: non Conſule ſacræ
Fulſerunt ſedes: non proxima lege poteſtas
Prætor adeſt: vacuæque loco ceſſere curules.
Omnia Cæſar erat. priuatæ Curia vocis
Teſtis adeſt. ſedêre Patres cenſere parati,

Si

98. *Namque ignibus, &c.*] Timetur ne ferro & flamma omnia deuaſtet, neque ipſis ſacris parcat.

100. *Menſura timoris.*] Tantum timebant Romani, quantum videbant Cæſarem poſſe; & quia omnia in eos poterat, omnia ſibi ab eo metuebant. *Sulpit.*

101. *Velle putant, &c.*] Cauſas publici timoris ordine commemorat, hanc primum opinionem omnium animis inſediſſe, Cæſarem ea omnia perpetraturum fuiſſe quæcunque potuiſſet, Syllæ exemplo: ſed præter ſpem omnia euenere. *Hortenſ. Velle putãt quodcunque poteſt. non omnia feſta.*] Th. Pulmanus legendum cenſet, neſcio an recte:

——— *non omnia fauſta*

Sed indubie meli⁹ ſignificãtiuſque:

——— *non omnia fauſta.*

Alludit ad morem reuocandi in vrbem Imperatoris, quem cum victore exercitu reducem fauſtis acclamationibus recipiebãt, fauſta illi omnia apprecantes. *Dempſter. Non omnia feſta.*] Vt modo vi. 80.

103. *Vix odiſſe vacat.* Vix animo ſunt præſenti, exercendo, vt par eſt, odio. *Phœbea palatia, &c.*] Patres in Apollinis ædem Palatinam vocatos benignè affatum eſſe Cæſarem, excuſaſſe bellum hoc ſuſceptum dignitatis ſuæ tuendæ gratia aduerſus inuidiam & injurias paucorum, hortatum vt ſecum curam Reip. ſuſciperẽt, curarentque legatos mittendos ad Põpejũ & Coſſ. de pace, &c. teſtantur omnes hiſtorici, Plutarch⁹, Appianus, Dio, Florus, Oppi⁹ ceu Hircius.

104. *Nullo cogendi, &c.* Ius enim cogendi Senatum penes Coſſ. vel prætorem erat. Ab Antonio & Caſſio conuocatum Senatum refert Dio. lib. 41.

105. *E latebris educta ſuis.*] Ex ædibus ſuis quo ſe receperant.

106. *Sedes.*] Curia. *Non proxima, &c.*] Non Prætor, proximus à Coſſ magiſtratus.

107. *Curules.*] Sellæ maiorum magiſtratuum. Cõſulum, Prætorũ, Cenſorum, Aedilium curulium.

108. *Omnia Cæſar erat.*] Cæſar omnium magiſtratuum munera ſolus obibat. *Priuata Curia, &c.*] Conuocabantur Patres, teſtes futuri, actorum & conſultorum Cæſaris priuati hominis.

109. *Cenſere parati.*] Parati Cæſari,

Si regnum, ſi templa ſibi, iugulúmque Senatus,
Exiliúmque petat. melius, quòd plura iubere
Erubuit; quàm Roma pati. tamen exit in iram
Viribus an poſſent obſiſtere jura per vnum
Libertas experta virum. pugnaxque Metellus
Vt videt ingenti Saturnia templa reuelli
Mole, rapit greſſus, & Cæſaris agmina rumpens,
Ante fores nondum reſerata conſtitit ædis.
(Uſque adeo ſolus ferrum, mortemque timere
Auri neſcit amor. pereunt diſcrimine nullo
Amiſſæ leges: ſed pars viliſſima rerum
Certamen mouiſtis opes) prohibenſque rapina
Victorem clara teſtatur voce Tribunus:
Non niſi per noſtrum vobis percuſſa patebunt
Templa latus, nullaſque feres niſi ſanguine ſacro
Sparſas, raptor, opes. certè violata poteſtas
Inuenit iſta Deos. Craſſumque in bella ſecuta
Sæua Tribunitia vouerunt prælia diræ.
Detege jam ferrum. neque enim tibi turba vereda eſt
Spectatrix

Cæſari, ſi popoſciſſet, decernere regnum, diuinos honores, quorum vellet cædem, exilium, proſcriptionem.

111. *Melius.*] Melius fuit, optime actum eſt, quod, &c.

112. *Tamen exit, &c.*] Tamen libertas tentans per vnum virum (Metellum ſcil. Trib. pl. obſtantem Cæſari ærarium effracturo) an iura poſſent obſiſtere viribus, iram mouet.

114. *Pugnaxque.*] Obſtans Cæſari.

115. *Saturnia.*] Aerarium quod erat in æde Saturni à Tullo Hoſtilio condita.

118. *Vſque adeo.*] Exclamatio in execrandam auri famem, qua nihil non nefarij ſceleris mortales audent perpetrare. Hinc recte Virg. *Quid non mortalia pectora cogis Auri ſacra fames!* Hortenſ.

119. *Pereunt diſcrimine, &c.*] Leges cum libertate perierant, nemine aſſerente: aurum ſolum inuenit patronum.

122. *Teſtatur voce Tribunus.*] Proteſtatur ſe prohibiturum, *vel*, deteſtatur, execratur.

124. *Sacro Sparſas raptor, opes, certe violata, &c.*] Tribuni. Tribunitia autem poteſtas ſacroſancta eſt. quam, quicunque violauerit aut pro leui habuerit, Deos expertus eſt vltores, vti Craſſus non ita pridem qui diris & execrationibus Atteij Trib. pl. impetitus, miſere in Parthis periit.

125. *Sparſas opes.*] Aſperſas Tribunitio ſanguine. *Grotius.*

126. *Inuenit iſta Deos.*] Credebant Deos præſentes vindices adeſſe, ſi quis eam poteſtatem violaſſet.

128. *Detege iam ferrum.*] Stringe ferrũ in me; nec abſtine ſacroſãcto ſanguini fundẽdo, verecũdia ciuiũ ſpectan-

Spectatrix ſcelerum: deſerta ſtamus in vrbe.
Non feret è noſtro ſceleratus præmia miles:
Sunt quos proſternas populi, quæ mœnia dones.
Pacis ad exhauſtæ ſpolium non cogit egeſtas:
Bellum Cæſar habes. His magnam victor in iram
Vocibus accenſus: Vanam ſpem mortis honeſtæ
Concipis: haud (inquit) jugulò ſe polluet iſto
Noſtra, Metelle, manus. dignum te Cæſaris ira
Nullus honor faciet. te vindice tuta relicta eſt
Libertas? non vſque adeò permiſcuit imis
Longus ſumma dies, vt non ſi voce Metelli
Seruentur leges, malint à Cæſare tolli.
Dixerat: & nondum foribus cedente Tribuno
Acrior ira ſubit: ſæuos circumſpicit enſes,
Oblitus ſimulare togam. tum Cotta Metellum
Compulit audaci nimium deſiſtere cœpto.
Libertas, inquit, populi, quem regna coërcent,
Libertate perit; cujus ſeruaueris vmbram,

Si,

ſpectantium inhibitus. Nemo ſupereſt ciuis, nemo libertatis aſſertor in vrbe.

130. *E noſtro ſceleratus.*] Ex ærario publico.

131. *Sunt quos proſternas populi.*] Conuerte bellum tuum ad hoſtes potius ex his victis redde militibus promiſſa munera. non feres ex ærario theſauros, quos longa pace congeſtos non expromere licebit, niſi publica juſſerit egeſtas. Hos olim (inquit Appianus) execratione publice propoſita conditos fuiſſe memorant, vt, niſi Celtico inſurgente bello, à nullo promerentur.

132. *Pacis ad exhauſtæ ſpoli.*] Inopia pecuniæ non cogit te ad diripienda, impiè ſpolia quæ olim pax longa congeſſit, & in vſu neceſſarium in æde Saturni condidit, & ad hunc vſq; diem intacta & inuiolata ſeruauit. *Hortens.*

134. *Honeſtæ, &c.*] Mea manu inflictæ.

136. *Dignum te Cæſaris, &c.*] Sacroſãcta poteſtas tua, quã jactas vſque, non faciet te dignum ira mea.

137. *Te vindice tuta relicta eſt Libertas?*] Tune quæſo libertatem ex vrbe fugientem moraris? tune libertatis ſolus in vrbe aſſertor? reſpondet ad illud ſupra, vſ. 129.

138. *Non vſque adeo, &c.*] Non eo deſperationis & confuſionis venit Reſpublica, vt legum ſuarum aſſertorem Metellum malit quàm Cæſarem.

142. *Sævos circumſpicit enſes.*] Admota capulo manu, dixiſſe fertur Cæſar: *An ignoras adoleſcens, difficilius eſſe mihi dicere hoc quam facere?*

143. *Togam.*] Pacem.

145. *Libertas, inquit populi, &c.*] Libertas populi oppreſſa, obnoxia eſt libertati illius qui oppreſſit; cujus tamen retinebis imaginem, ſi libenter te ſubjicias imperatis.

147. Tu

Si, quicquid jubeare, velis. tot rebus iniquis
Paruimus victi: venia eſt hæc ſola pudoris,
Degenerisque metus, nil jam potuiſſe negari.
Ocyus auertant diri mala ſemina belli.
Damna mouent populos, ſi quos ſua jura tuentur.
Non ſibi, ſed domino grauis eſt, quæ ſeruit, egeſtas.
Protinus abducto patuerunt templa Metello.
Tunc rupes Tarpeja ſonat, magnoque recluſas
Teſtatur ſtridore fores: tunc conditus imo
Eruitur templo multis intactus ab annis.
Romani cenſus populi, quem Punica bella,
Quem dederat Perſes, quem victi præda Philippi:
Quod tibi Roma fuga Pyrrhus trepidante reliquit,

Quo

147. *Tot rebus iniquis, &c.*] Et cum cæterarum rerum, legum, libertatis, &c. pertulimus iacturam, neceſſitate adacti; quin & theſauris etiam publicis cedamus, impetrabit degeneris metus veniam apud poſteros neceſſitas, cui reſiſtere in noſtra manu non erat.

150. *Ocyus auertat, &c.*] Alibi audiendus vir ſummus, qui ſic incongrue legi ſcribit, ſubſtituitque *auertant*, pro abeant in rem malam iſta belli irritamenta. Verum verbum hoc interdum proprium eſt, de rebus illis, quas ex aliena in noſtram poteſtatem & ditionem, vt plurimum fraude & malis artibus redigimus. Cic. in Verrem: *iſtum in Quæſtura, pecuniam publicam auertiſſe*. Gronov. *Ocyus auertat, &c.*] Quin ocyus auferat theſaurum hunc, cuius fortaſſe cauſa bellum hoc dirum à Cæſare motum eſt, dirius futurum ſi illum obnixe detineamus.

151. *Damna mouent populos.*] Ærarium populi liberi exhauſtum, non fit ſine publico damno: ſed populi ſeruientis egeſtas & theſauri exhauſti, domino, non populo damnum adferunt.

153. *Patuerunt templa Metello.*] Recluſum erat ærarium, & theſauri à nemine vſque in illam diem contacti, militibus rapiendi conceſſi.

154. *Tunc rupes Tarpeia ſonat.*] Stridore cardinum reſonuit ſaxum Tarpeium. Ita enim fores erant factæ, vt ſine crepitu ac ſine ſtridore, quia ferreæ, aperiri nequirent; vt eo fures, ſi qua tentarentur, ſe proderent. Hortenſ. *Magnoque recluſas, &c.*] Impactis ſecuribus recluſæ fores, & ſtridore cardinum reſonat collis Saturnius, Tarpeius, vel Capitolinus, in quo ærarium.

157. *Cenſus populi.*] Aurum & argentum, è mulctis, tributis, donis gentium deuictarum. *Punica bella.*] Primum quo mulctati ſunt Carthaginenſes MCC. talentis argenti. Secundum, quo mulctabantur XM. tal. arg. in L. annos æquis portionibus ſoluendis, ſed interuenit Tertium.

158. *Perſes.*] Macedoniæ rex ab Aemylio Paulo deuictus. vide Plutarch. Aemylium Paul. *Philippi.*] Patris Perſæ à T. Flaminio ad deditionem compulſi. Plutar. T. Q. Flam.

159. *Quod tibi Roma, &c.*] Supra lib. 1. v. 30.

160. Quo

Quo te Fabricius regi non vendidit auro,
Quicquid parcorum mores ſeruaſtis auorum,
Quod dites Aſia populi miſere tributum,
Victorique dedit Minoia Creta Metello,
Quod Cato longinqua vexit ſuper æquora Cypro.
Tunc Orientis opes, captorumque vltima regum
Quæ Pompeianis prælata eſt gaza triumphis
Egeritur: triſti ſpoliantur templa rapina;
Pauperiorque fuit tunc primùm Cæſare Roma.
Interea totum Magni fortuna per orbem
Secum caſuras in prælia mouerat vrbes.
Proxima vicino vires dat Græcia bello.
Phocaïcas Amphiſſa manus, ſcopuloſaque Cyrrha,
Parnaſſuſque jugo miſit deſertus vtroque.
Bæoti coïere duces, quos impiger ambit
Fatidica Cephiſſos aqua, Cadmeaque Dirce,

Piſaque

160. *Quo te Fabricius, &c.*] Aurum à Pyrrho oblatum vt patriam deſereret proderétque, recuſauit Fabricius ad regem legatus.

161. *Mores ſeruaſtis auorum.*] Frugalitas veterum Romanorum & parſimonia.

162. *Quod dites Aſia.*] Quod ab Antiocho Syriæ, Attali legatione & hæreditate obuenit.

163. *Minoia Creta Metello.*] Minoi olim regnata Creta, à Q. Metello vaſtata.

164. *Quod Cato, &c.*] Miſſus in Cyprum aduerſus Ptolemæum Cato Mai. aduexit VII. M. talenta.

165. *Captorúmque regum.*] Mithridatis Ponti, Tigranis Armeniæ, Ariſtobuli Iudeæ regis, &c. *Vltima.*] Ex remotiſsimis regionibus. *Vltima gaza.*] Nouiſsima præda de regibus parta. *Grotius.*

168. *Pauperiorque, &c.*] Emphatice & inuidioſe in Cæſarem ære alieno prius preſſum.

169. *Interea totum, &c.*] Recenſet poëta catalogum populorum qui Pompeio auxilia ſubmiſerunt. 1. Europæ. 2. Aſiæ. 3. Africæ. orditur à Græcia.

170. *Secum caſuras, &c.*] Eandem cum Pompeio fortunam & cladem experturas.

171. *Vicino, &c.*] Pompeio iam Dyrrhachij.

172. *Phocaïcas Amphiſſa, &c.*] Apparet eum τὴν φωκαίαν Ionicã vrbem in Aſia cõfudiſſe, & τὴν φωκίδα Achaïæ regionem. *Salmaſius. Amphiſſa manus.*] Oppido Phocidis. *Scopuloſáque Cyrrha.*] Ad rupem ſita.

173. *Parnaſſuſque.*] Mons Apollinis Pythij oraculo & Muſarum ſede clarus, bicollis. *Iugo miſit deſertus vtroque.*] Tithorea & Hyampeo.

175. *Fatidica Cephiſſos aqua.*] Oritur Cephiſſus amnis è montibus Phocidis Delphico oraculo claris. *Cadmeáque Dirce.*] Dirce fons vicinus Thebis à Cadmo poſitis. vide quæ ad Senecæ Theb. vſ. 126.

Piſææque manus, populiſque per æquora mittens
Sicaniis Alpheus aquas. Tunc Mænala liquit
Arcas, & Herculeam miles Trachinius Oeten.
Theſproti, Dryopeſque ruunt, quercuſque ſilentes
Chaonio veteres liquerunt vertice Sellæ.
Exhauſit totas quamuis delectus Athenas,
Exigua Phœbea tenent naualia puppes,
Treſque petunt veram credi Salamina carinæ.
Iam dilecta Ioui centenis venit in arma

Creta

176. *Piſææq; manus.*] E Piſis opp. Elidis, iuxta Alpheum fl. qui fertur ſubter mare ferri ad Aretuſam fõtem Siciliæ Pauſan. Eliacor. 1.

177. *Tunc Mænala.*] Aduenerunt Arcades à Mænalo Arcadiæ mõte, & Theſſali à Trachyne, quam Hercules condidiit ſub OEta monte.

179. *Theſproti, Dryopeſque.*] Epiri pop. *Ruunt.*] Properant ad caſtra Põpeij. *Quercuſque, &c.*] Dodoneas quercus nõ amplius reſpõſa dãtes, fugatis colũbis fatidicis vide quæ ad Senecæ Medeã, *vſ. 349.*

180. *Sellæ.*] Epiri pop. MS. P. recte *Sellæ*, ſicut *Arctæ*. Eſt enim Græcũ Σελλοὶ apud Homerum. & ex eo Strabonem & Stephanum. *Grot.*

181. *Exhauſit totas, &c.*] patientes, vtcunque delectu prius exhauſtæ, è naualibus tamen ſuis Phœbo dicatis mittũt tres Salaminias nauiculas; quæ teſtetur Salamina eſſe veri iuris Athenienſium non Megarenſium, vti olim controuerſum erat. Simul videtur alluſum ad illud Horatij. *Ambiguam tellure nouã Salamina futuram*; propter Cypriam. vide Senec. Troad verſ. 842. Erãt item Athenis tres naues publico vſui deſtinatæ : *Theoris*, qua vehebantur in Delum quotãnis è Theſeïo voto, Plato in Phædone : *Paralus*, qua mittebantur Delphos aut alio rem diuinã facturi: Ariſtophanis interpres: *Salaminia*, quæ euocatos ad iudicium ſubueheret. Plutarchi Pericles.

182. *Phœbea naualia.*] Quod ea Phœbo dedicata eſſent, propter ſtudia literarũ, quibus præſidet: quamquã non Piræum, ſed Tænarum reuera Phœbo dedicatũ erat.

183. *Treſque petunt veram, &c.*] Recenſet Lucanus auxiliares copias, quæ Pompeio Magno ſuppetias in bello aduerſus C. Cæſarem venerant; interque cæteros populos recenſentur & Athenienſes, de quibus hæc ſcripſit: Sed docet, non magnas fuiſſe auxiliares iſtas Athenienſium copias, etiamſi, quotquot potuerunt, conſcripti ſint milites. Paucitatem iſtarum copiarum poſtea refert, treſque tãtum naues cum Salaminia militibus inſtructas fuiſſe ſcribit. *Treſq; petunt, &c.*] Id eſt, tres naues militibus inſtructæ ſunt, quarta exſpectabatur inſtruenda *Salaminia*. Quod vero *Salaminia* nauis militibus inſtruitur, argumento eſt, rẽ militiamque illam cordi fuiſſe Athenienſibus; tantumque habitum fuiſſe delectum, quantus haberi potuit: nã non ſolebant Athenienſes inſtruere *Salaminiam* Nauem, vt docet Critolaus apud Plutarch. in Pericle, niſi πρὸς τὰς μεγάλας χρείας. *Petitus Veram Salamina.*] Seneca Troadibus: *Nunquid Aiacis Salamina veram.* Manilius : *Vera Syracuſis Salamis non merget Athenas.* Grotius.

184. *Dilecta Ioui, &c.*] Creta ἑκα-
τόμπ…

Creta vetus populis, Gnoſſuſque agitare pharetras
Docta, nec Eois pejor Gortyna ſagittis.
Tunc qui Dardaniam tenet Oricon: & vagus altis
Diſperſus ſylvis Athamas, & nomine priſco
Encheliæ verſi teſtantes funera Cadmi.
Colchis, & Adriacas ſpumans Abſyrtos in undas,
Et Penei qui rura colunt, quorumque laborè
Theſſalus Æmoniam vomer proſcindit Iolcon.
Inde laceſſitum primò mare, cùm rudis Argo
Miſcuit ignotas temerato littore gentes,
Primaque cum ventis, pelagique furentibus undis
Compoſuit mortale genus, fatiſque per illam

Acceſſit

τόμπολις in qua Iupiter natus educatuſque fuit.

185. *Gnoſſaſque, &c. Gortyna ſagittis.*] Cretę vrbes notiſſ. Gnoſſus & Gortyna ſagittariis inſignes.

186. *Nec Eois.*] Non cedens Parthis arte mittendi ſagittas.

187. *Dardaniam tenet Oricon.*] Heleno & Andromache Dardanis regnatam maritimam illam Epiri vrbem, Virg. 3. Aen. 5.

188. *Diſperſus ſylvis Athamas.*] Athamanes, montes Epiri incolentes.

189. *Encheliæ verſi, &c.*] Illyrii pop. quorum vrbs Cadmi & Harmiones in ſerpentes conuerſorum eſt monimentum. ἔγχελυς autem anguilla eſt *longa cognata colubra*, vt ait Iuuenalis, Satyra. 5.

190. *Colchis & Adriacas, &c.*] Tolle comma, & ſcribe *Abſyrtis*, quomodo id nomē ſcribitur apud Plin. 111. 26. Strabonem quoque & Stephanum. Hæc autem Abſyrtis Colchis, id eſt, *Colchica* vocatur, qui Medea & frater eius Abſyrtus ibi laceratus, ex Colchis erant. *Grotius. Colchis.*] Non ponti illa ſed Iſtri regio, dicta à Colchis qui ab Aeeta miſſi ad perſequendum Iaſonem, hic conſederunt. *Abſyrtos in vndas.*] Inſula cum fluuio cognomine in mare Adriaticum prolapſo, ſub Illyrico.

191. *Et Penei.*] Dele &, manuſcriptis auctoribus. Nam nomen fluminis eſt *Peneus* Πηνειὸς, non *Peneus*, Πηνεῦς. *Grotius. Penei.*] Fl. Theſſaliæ.

192. *Æmoniam vomer proſcindit Iolcon.*] Theſſaliæ opp.

193. *Inde laceſſitum.*] Prętferam: quod in MS. P. eſt, *Vnde laceſſitū*, vt cohæreant hæc cum ſuperioribus. *Grotius. Laceſſitum.*] Vexatum remis. *Inde laceſſitum, &c.*] Ex Iolco ſoluerunt Argonautæ. Argo autem primam celebrant Poëtę nauem. *Rudis*] Ignara nauigandi *Rudis Argo, &c.*] Exprimit illud Senecæ in Medeæ choro primo: *Bene diſſepti fœdera mundi Traxit in vnum Theſſala pinus, Iuſſitque pati uerbera pontum: Partemque metus fieri noſtri Mare ſepoſitum.*

194. *Temerato littore.*] Occupato & violato: nam multas gentes in ipſo curſu nauigationis violarunt Argonautæ: & miſcuerunt ignotas gentes temerandis hoſpitiis. *Hortenſ.*

196. *Compoſuit.*] Commiſit inter ſe. conciliauit. *Hortenſ. Fatiſque per illam.*] Mortis nouum genus illatum, ſcil. naufragium.

197. *Tunc*

Acceſſit mors vna ratem. tunc linquitur Æmus
Thracius, & populum Pholoë mentita biformem.
Deſeritur Strymon tepido committere Nilo
Biſtonias conſuetus aues, & barbara Cone
Sarmaticas vbi perdit aquas, ſparſamque profundo
Multifidi Peucem vnum caput alluit Iſtri:
Myſiaque, & gelido tellus perfuſa Caico
Idalis, & nimium glebis exilis Ariſbe.
Quique colunt Pitanen, & quæ tua munera Pallas
Lugent damnatæ Phœbo victore Celenæ:
Quà celer erectis deſcendens Marſya ripis
Errantem Mæandron adit, miſtuſque refertur:
Paſſaque ab auriferis tellus exire metallis
Pactolon: quà culta ſecat non vilior Hermus.

Iliaca

197. *Tunc linquitur.*] Deflectit è Magneſia in Thraciam. *Æmus Thracius.*] Mons Thraciæ.

198. *Pholoë mentita biformem.*] Mons Arcadiæ, Pholo aliiſque Centauris, qui (cum primi ab equis dimicarent) procul viſi erant biformes, habitatus.

199. *Deſeritur Strymon.*] Aduenîunt & auxilia à Strymone Thraciæ fluv. cujus frigus grues ſub hyemem fugientes Nili teporem petunt. *Biſtonis* autem ſtagnum eſt Thraciæ.

200. *Et barbara Cone.*] Et vbi ad inſulam Conen (ſitne illa Conopos Plinii lib. 4. cap. 12. an Apolonii ἄζκων, circa Iſtri oſtia Inſula; dubium) in mare funditur Iſter Sarmaticus fluv. & Peuce primum vel vnum oſtiorum Iſtri alluit Peucen Inſulam oſtio fluv. objectam.

202. *Multifidi Peucen.*] Sex oſtiis, vt alii ſeptē, Pōtū influētis.

203. *Myſiaque.*] Aſiæ minoris regio.

204. *Idalis.*] Quæ ſub Ida jacet tellus: *Omnibonus.* Sed Ortelius approbat lectionem, *Æolis.* Caicus enim Straboni l. 12. eſt Aeolidis fluv. Aliis Aſiæ proprius. *Nimium glebis exilis.*] Sterilis.

205. *Pitanē.*] Oppidū Troadis. *Quæ tua munera Pallas.*] Et Celenæ vrbs Phrygię, quę lugēt fatū Satyri ſui Marſię, qui inuētis, quas Pallas abjecerat, tibiis fretus, Apollinē in certamen Muſices prouocauit, & ab eo victus excoriatꝰ eſt: verſꝰ autē in fluuiū ſui nominis, cadit in Mæandrum flu. ſinuoſum & per plana ſæpius flexibus in fontem recurrentem.

207. *Qua celer, & rectis.*] Sic corrigēdū, vbi in vulgatis eſt, *qua celer erectis recta ripa* opponuntur flexuoſis: cōciti fluuiorū & cū impetu deſcēdētes, rectas ripas agūt; vt cōtrà molles & placidi, curuis eūt ripis & flexuoſis: talis Mæander, *qui recurrētibꝰ ripis flexuosꝰ*. Vtriuſq; amnis Mæādri & Marſyę fōtes in Celęnarū colle eſſe cōuenit inter ōnes. Liuius: *Et Marſias amnis haud procul à Mæādri fōtibꝰ oriēs in Mæādrū cadit.* Καταῤῥάκτης dictus eſt idē Marſyas, quod cū impetu deſcēderet. *Salm.*

210. *Pactolon*] Auriferi fluv. celebrātur Pactolus, Hermus, Gāges, Tagus, Iber, Indus, Ariſmapus.

Iliaca quoque ſigna manus, perituraque caſtra
Ominibus petiêre ſuis: nec fabula Troja
Continuit, Phrygijque ferens ſe Cæſar Iüli.
Accedunt Syriæ populi, deſertus Orontes,
Et felix, ſic fama, Ninos: ventoſa Damaſcus,
Gazaque, & arbuſto palmarum diues Idume.
Et Tyros inſtabilis, pretioſaque murice Sidon.
Has ad bella rates non flexo limite ponti,
Certior haud vllis duxit Cynoſura carinis.
Phœnices primi, famæ ſi creditur, auſi
Manſuram rudibus vocem ſignare figuris.
Nondum flumineas Memphis contexere biblos

Nouerat:

211. *Iliaca quoque, &c.*] Et Troës venerunt auxilio Pompeji, ſed fato ſuo, id eſt, inauſpicato & vinci ſolito.

212. *Nec fabula Troja.*] Neq; eos à Pompejanis partib⁹ detinuit fama de Cęſare oriũdo Iulia ſtirpe.

213. *Phrygijq; ferẽs.*] Iactitãs ſe ab Iulo magno oriundum. *Hortenſ.*

214. *Accedũt Syriæ populi.*] In vniuerſum proponit è Syria etiam copias auxiliares ad Pompejum veniſſe. Diuidit inde Syriam in partes; admiſcetque per occaſionem locorum iucunda & vtilia ſcitu pariter de inuentione litterarum. *Hortenſ. Deſertus Orontes.*] Fl. Syriæ deſertus, accolis ad Pompeium affluentibus.

215. *Felix (ſic fama) Ninos.*] Vbertate & rerum affluẽtia celebrata Ninos. πόλις ποτὲ μεγάλη ϗ εὐδαίμων Arrian. in περίπλῳ Indiæ. *Ventoſa Damaſcus.*] Quod ſita in patentibus campis, vndique ventis ſit expoſita. *Hortenſ. Ventoſa.*] In patenti campo ſita, ventis expoſita. *Damaſcus.*] Vrbs Syriæ.

216. *Arbuſto palmarum diues Idume.*] Palmis nobilis Syriæ regio Iudæa.

217. *Inſtabilis.*] Quondam, inſula LXX. paſſuum mari à terra diſſita, ſed aggere Alexandri poſt juncta continenti. *Pretioſaque murice Sidõ.*] Phœniciæ vrbs maritima purpurarũ piſcatu celebris.

218. *Has ad bella, &c.*] Cynoſura, haud certior dux vllis aliis carinis, duxit has rates ad Dyrrhachium, recta nauigationẽ. Namque Helice cæteros Graios, Tyrios Cynoſura per altum dirigit. Certior quam Helice, quod polo vicinior, κυνοσουρᾷ φοίνικες πίσυνοι περόωσι θάλασσαν. Aratus.

219. *Cynoſura.*] Hæ recto curſu venere Dyrrhachium, duce Cynoſura ſtella.

220. *Phœnices primi.*] Cadmus cum Phœnicibus ſuis litterarum figuras vel inueniſſe, vel in Græciã intuliſſe fertur. Mela lib. 1. c. 12.

221. *Manſuram vocem.*] Vocabula & dictiones rerum perpetuo manſuras ſcribere figuris elementorum, quorum inuentores primi ipſi extiterunt. *Hortenſius.*

222. *Nondum flumineas Memphis.*] Necdum Aegyptij norãt voces figuris literarum delineatas chartis è papyro ceu junco Nilotico diſſecto ſignare, ſed per figuras animaliũ ἱερόγλυφα γράμματα, ſenſus mentis, monimen-

ta

Nouerat: & ſaxis tantùm, volucreſque feræque,
Sculptaque ſeruabant magicas animalia linguas.
Deſeritur Taurique nemus, Perſeaque Tarſos,
Coryciumque patens exeſis rupibus antrum,
Mallos, & externæ reſonant naualibus Ægæ.
Itque Cilix juſta jam non pirata carina.
Mouit & Eoos bellorum fama receſſus,
Quà colitur Ganges, toto qui ſolus in orbe
Oſtia naſcenti contraria ſoluere Phœbo
Audet, & aduerſum fluctus impellit in Eurum:
Hîc vbi Pellæus poſt Tethyos æquora ductor
Conſtitit, & magno vinci ſe faſſus ab orbe eſt.

Quaque

ta memoriæ, vaticinia, & ſapientum præcepta ſermoneſque ſaxis impreſſerunt. *Biblos.*] Nilus biblũ gignit ſiue papyrum, vnde paginæ candidæ fiebant: hinc *fluminea* quaſi Niloticas biblos dixit: ex juncorum tenuiſſimis fibris, ſtragula vela, & veſtes contexebãtur; & ante chartharum vſum, in palmarũ foliis ſcribere ſolebant. Inde in quarundam arborum libris, poſtea plumbeis voluminibus publica monumenta. *Memphis.*] Aegyptus, à parte totum. *Hortenſ.*

224. *Sculptáque animalia.*] Animalium figuræ, quæ pro litteris erant. *Magicas linguas.*] Philoſophorum, ſiue ſacerdotum, hyeroglyphicas voces & dicta. *Hortenſ.*

225. *Taurique nemus.*] Montis Aſiæ, proprie ita dicitur ea pars quæ Ciliciam & Pamphyliam ab Armenia diſtinguit. *Perſeáque Tarſos.*] Quia nomen habet à Perſei talaribus ταρσοὺς *Grotius.* *Perſeáque.*] A Perſe condita vrbs Ciliciæ. Alij à Tarſo, Perſei talaribus. vel quod ibi vngulam ceu plantam fregerit Pegaſus, vel ἀπὸ τὸ τερσωθῆναι quod ea loca primum à diluuio exaruerint, dictam volunt, legendúmque *Perſeaque Terſos*, Cœl. Rhodig. lib.4.cap.11.

226. *Coryciúmque patens, &c.*] Portus & ſpecus in Cilicia. de quo vide quæ Mela lib.1. cap.13.

227. *Mallos, & externa reſonant naualibus Ægæ.*] Ciliciæ oppid.

228. *Iuſta iam non pirata carina.*] Auxiliari, non prædatoria, vt olim. ſupra lib.2. v.576.

229. *Eoos bellorum fama receſſus.*] Extremas Orientis partes accolas Gangis, qui, cum reliqui fluuij à ſole auerſi, ille aduerſus ſolem orientem contendit.

231. *Oſtia naſcenti contraria.*] Miraculi ſimile dicit, quod Ganges contrà Solem orientem in Oceanum exeat; cum reliqui amnes vel à Sole auerſi, vel in Septentrionem, vel in Auſtrum curſum teneant. Sed & Iſter aduerſus Solem labitur. *Naſcentem Phœbum*, orientem Solem vocat. *Hortenſ.*

233. *Vbi Pellæus poſt Tethyos, &c.*] Craterus ad matrem Ariſtopatram ſcripſit, Alexandrum ad Gangem vſque perueniſſe: Alij Hyparim itineris eius finem fuiſſe referunt: fluminis autem vaſtitate inhibitus conſtitit citra Oceanum Orientalem Indicum, quem itineris finem ſtatuerat. *Pellæus.*] Alexander ſic dictus à Pella, vrbe Macedoniæ. *vnus Pellæo iuueni non ſufficit orbis*, ait Satyr.

235. Fe

Quique ferens rapidum diuiſo gurgite fontem
Vaſtis Indus aquis miſtum non ſentit Hydaſpen;
Quique bibunt tenera dulces ab arundine ſuccos,
Et qui tingentes croceo medicamine crinem
Fluxa coloratis aſtringunt carbaſa gemmis.
Quique ſuas ſtruxêre pyras, viuique cadentes
Conſcendêre rogos. prô quanta eſt gloria genti
Injeciſſe manum fatis, vitâque repletos,
Quod ſupereſt, donaſſe deis! Venêre feroces
Cappadoces, duri populus nunc cultor Amani,
Armeniúſque tenens voluentem ſaxa Niphatem:
Æthera tangentes ſiluas liquêre Coaſtra.
Ignotum vobis Arabes veniſtis in orbem,

Umbras

235. *Ferens rapidum.*] Μέγας τε ἐυθὺς ἀπὸ τοῦ πηγῶν, &c. Arrian. l. 5. *Diuiſo gurgite, &c.*] Duobus oſtiis in mare influentem, & quo loco diuiditur, Inſulam Paralen, facit: Strab. lib. 15.

236. *Miſtum non ſentit Hydaſpen.*] Adeo ex ſe vaſtus eſt.

237. *Quique bibunt tenera, &c.*] Indicam intelligit harundinem ex qua hodie fit ſaccharum, quod olim non fiebat, ſed aqua duntaxat exprimebatur ad potũ. Itaque Saccharum priſcis celebratum aliius generis, & ex alia harundine. Harundo ea quæ Saccharum veteribus cognitum fert, arboreæ eſt magnitudinis, & *Mambu* ab Indis vocatur, & Saccharum *Mambu* hac ætate quoque appellant, quod in his harundinibus gignitur & colligitur. *Salmaſius.* Plin. Exercit. pag. 1298. *Quique bibunt, &c.*] Indos innuit, qui bibũt μελὶ τὸ καλάμινον, τὸ λεγόμενον σάκχαρι. Arrian. in περίπλῳ maris Erythræi. ſaccharũ expreſſum è ſucco arundinum *Suger canes.*

238. *Et qui tingentes, &c. Fluxa coloratis aſtringunt carbaſa gemmis.*] Cathæi Indiæ pop. pulchritudinẽ omni modo adſtruũt. regem ob formã eligunt, capillitia tingunt, &c. Strabo l. 15. lineas veſtes καρπάσους & ipſa gemmis diſtinctas zonis gemmatis cingunt. Strabo lib. 15.

239. *Carbaſa.*] Lineas veſtes indicat.

240. *Quique ſuas ſtruxere pyras, &c.*] Brachmanes, Gymnoſophiſtæ, philoſophi Indiæ. Brachman. oppidum Ptol. vel vt alij inſulas Gangis incolentes. ſe vitæ ſaturos in rogum à ſe extructum coniectos comburunt. Strabo lib. 15. Philoſtrat. 3. de Calano notum.

242. *Injeciſſe manum fatis.*] Intuliſſe ſibi mortem.

244. *Nunc cultor Amani.*] Emẽda ex Mss. Puteanor & Thuan. *non cultor Amani.* Hoc dicit Amanum ita durum eſſe, vt habitari poſſit, coli non poſſit *Grotius. Amani.*] Montis Ciliciæ.

245. *Niphatem.*] Fl. Armeniæ.

246. *Æthera tangentes, &c.*] Pop. incolentes extremæ Indiæ lucos, *vbi aëra vincere ſummum, &c.*] Virg. Georg. 2. *coaſtra*] Meli' *Coatra* Ms. P. & R. recentior. Populus eſt ad Mæotim, Plinio memoratus lib. VI. *Grotius.*

247. *Ignotum vobis Arabes, &c.*] Quid opus erat (inquit Iol. Scalig.

in

Umbras mirati nemorum non ire ſiniſtras,
Tunc furor extremos mouit Romanus Oloſtras,
Carmanoſque duces, quorum deuexus in Auſtrum,
Æther, non totam mergi tamen aſpicit Arcton.
Lucet & exigua velox ibi nocte Bootes.
Æthiopumque ſolum, quod non premeretur ab vlla
Signiferi regione poli, niſi poplite lapſo
Vltima curuati procederet vngula Tauri.
Quaque caput rapido tollit cum Tigride magnus
Euphrates,

in Prolegomenis ad Maniſium) illis inter Aequatorem & Tropicum Cancri degentibus, mirari ſiniſtras vmbras., quæ & ipſis ἀμφισκίοις aliquãdo ſiniſtræ ſunt. Sed reſpexit poëta Arabiam Felicem ceu Auſtralem. Solẽ in Cãcro, & vmbrã Meridionalem quæ Occidentẽ ſpectantib⁹ in ſiniſtrã, id eſt, Auſtrũ verſus projicitur, quæ citra Cãcri trop. poſitis in dextrã ſẽper. Exagitat & hunc locum Iul. Scal. Poët. l. 6. c. 6. Vide noſtrũ infra l. 9. vſ. 539. & Cæl. Rhod. l. 1. c. 10. Rudib⁹ ſimul iſtis in ſua patria amphiſciis, trãslatis jã cis Tropicũ, mirari licuit vmbras nũquã ſiniſtras ire. vide & cõmen. Solini, c. 46.

249. *Furor extremos mouit Romãn⁹.*] Belli Romani. *Oloſtras.*] Mss. *Oreſtas.* Ego verũ puto *Oretas.* Sunt enim proximi Carmanis ὠρεῖται apud Strabonem XV. Sed poëta primã ſyllabã corripuit, ea licẽtia quã, in voce *Oriõ* vſurpari cernim⁹. Vide inſuper Plin. l. VI. c. 20. & 2. c. 75. *Grot. Oloſtras.*] Indiæ pop. Plin. l. 6. c. 20. neque probãda lectio *Oretas* aut *Oreſdas*, vt ſit pop. Septẽtrionalis. quæ lectio tãtã Ioſ. Scaligero in Prolegom. in Maniliũ præbuit anſã exagitandi Lucanum & ſe torquendi.

250. *Carmanoſq; duces, &c.*] Aſiæ pop. inter Perſidẽ & Indiã vt voluẽt. quib⁹ ſub tropico Cãcri vel vlteri⁹ poſitis vrſa maior nõ tota occidit, ſed prominet aliquid de capite ejus.

252. *Exigua, &c.*] Exigua noctis parte lucet, occidit ſc. citius, vt pote Horizonti eorum propior. *Bootes.*] Arctophylax nuncupatur. Idem & Arcturus dicitur & cuſtos plauſtri, quod plauſtrum ſiue Septentriones ſequatur ex intervallo, & quaſi Septentrionibus ſuccinctus ſit. *Hortenſ.*

253. *Æthiopumq; ſolum, &c.*] Locus (inquit Glarean⁹) vix intelligibilis & in quo multi egregij viri fruſtra ſudarint. forte Aethiopas vltra Aequinoctialem poſitos voluit poëta, dicereque Aethiopia non ſubeſt vlli è ſignis Septentrionalibus, niſi quod Taurinus pes vltra Aequinoctialem protendatur. Sed & hoc falſum.

255. *Vltima curuati, &c.*] Hoc videtur ſignificare Lucanus, Aethiopiam nuſquam à ſignifero ſtringi, niſi vbi æquator circulus leuiter Tauri vngula contingitur circa 50. longitudinis gradum. *Procederet.*] Niſi à Tauri vngulis Aequinoctialis circuli margines contingerentur, vbi Meroë eſt. Cæterum quantum Aethiopia vltra tropicum hyemalem eſt, nullum ſigniferi ſignum habet; vt neque ii, qui intra Cancrum & circulum Arcticum habitant *Hortenſ.*

256. *Rapido tollit cum Tigride.*] Vnde & nomen ſagittam quippe Perſæ *Tigrin*, appellant.

Euphrates, quos non diuerſis fontibus edit
Perſis & incertum, tellus ſi miſceat amnes,
Quod potius ſit nomen aquis. ſed ſparſus in agros
Fertilis Euphrates Pharia vice fungitur vnda:
At Tigrim ſubito tellus abſorbet hiatu,
Occultoſque tegit curſus, rurſúſque renatum
Fonte nouo flumen pelagi non abnegat vndis.
Inter Cæſareas acies, diuerſáque ſigna
Pugnaces dubium Parthi tenuêre fauorem,
Contenti feciſſe duos. tinxêre ſagittas
Errantes Scythiæ populi, quos gurgite Bactros
Includit gelido, vaſtíſque Hyrcania ſiluis.
Hinc Lacedæmonij moto gens aſpera fræno
Heniochi, ſæuíſque affinis Sarmata Moſchis,

Colchorum

257. *Quos non diuerſis fontibus, &c.*] Vterque fluvius oritur ex Armeniæ montibus, verum non parum diſtantibus: vulgo tamen creditum vnum habuiſſe fontem. Euphrates Meſopotamiam rigans, vt Aegyptum Nilus, infra Seleuciam aquas ſuas nomenque in Tigrim euomit. à quo per duo oſtia in ſinum Perſicum defertur. *Non diuerſis.*] Boëth. Conſ. Philoſ. *Tigris & Euphrates vno ſe fonte reſoluunt.* Grotius.

259. *Sed ſparſus in agros.*] Dum per câporum planiciem funditur, eoſque rigat, quotannis excurſu aquarum ſuarum, Nilum imitatur. Inter omnes quos habet Aſia, clariſſimus eſt Euphrates, poſt hunc Tigris, deinde Araxes.

260. *Pharia vnda.*] Periphraſis Nili. *Hortenſ.*

261. *At Tigrim, &c.*] Tigris autem ante Euphratem exceptum, Taurum montem ſubterlapſus, mox ad lacũ Theſpitim in cuniculos merſus, poſt xxv M. paſſ. redditus, in Sinũ Perſicũ prolabitur.

263. *Pelagi non abnegat, &c.*] Poſt longum enim & anfractuoſum curſum in ſinum Perſicum deuoluitur; vno, vel, vt alii, duobus oſtiis, per agrum Suſianum lapſus. *Hortenſ.*

264. *Inter Cæſareas acies.*] Parthi, inquit, miſère neutri auxilia, gratulati ſibi bellum hoc ciuile Romanis à ſe objectum, vt qui, Craſſo ſublato, Pompejum & Cæſarem inter ſe commiſerint. vt lib. 1. vſ. 99. Pompejanas tamen partes ſecutos, refert Iuſtin. lib. 47. *Diuerſaque ſigna.*] Pompeiana.

266. *Contenti feciſſe duos.*] Vt duo duces inter ſe committerentur: qui de principatu decertarent. *Hortenſ.* *Tinxere ſagittas.*] Veneno, toxico.

267. *Errantes Scythiæ populi, &c.*] Nomades, ἁμαξόβιοι, Bactriani, populi Scythiæ, vt Bactrus, fluv. Scythiæ.

268. *Hyrcania ſilvis.*] Regio Aſiæ, ſilvis nobilis.

269. *Lacedemonii moto gens aſpera freno Heniochi.*] Equites feri ad Caucaſũ ab Amphyto & Telechio Lacedæmoniis Caſtoris & Pollucis ἡνιόχοις orti.

270. *Sarmata.*] *Ruſſes & Tartari*, vulgo. *Moſchi, Colchorum quà ſecat. ditiſſima Phaſis.*]

populi

Colchorum quà rura ſecat ditiſsima Phaſis:
Quà Crœſo fatalis Halis, quà vertice lapſus
Riphæo Tanais diuerſi nomina mundi
Impoſuit ripis, Aſiæque, & terminus idem
Europæ, mediæ dirimens confinia terræ,
Nunc hunc, nunc illum, quà flectitur, ampliat orbem.
Quaque fretum torrens Mæotidos egerit vndas
Pontus, & Herculeis aufertur gloria metis,
Oceanúmque negat ſolas admittere Gades.
Hinc & Sithoniæ gentes, auróque ligatas
Subſtringens Arimaſpe comas: hinc fortis Arius,
Longáque Sarmatici ſoluens ieiunia belli

Maſſagetes

Populi ad Hyrcanum mare, circa fontes Phaſidis fluv. Colchorum ditiſsimi, propter vellus aureum.

272. *Halys.*] Fluuius, Lydos à Medis dirimens, Crœſo fatalis ex oraculi amphibologia. Κροῖσος ἅλυν διαβὰς μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει Herodot. l. 1. *Qua vertice lapſus &c.*] Qua Tanais è mõtibus Rhiphæis ortus Europam ab Aſia diſterminat.

273. *Diuerſi nomina mundi.*] Quod quidem nihil aliud eſt, quã quod diſterminet Europam ab Aſia: vt dextra orbis pars per Mœoticum lacum intranti, Aſia: læua, Europa appelletur. Atque ita diuerſis ripis, diuerſa nomina indit Tanaïs: quod idem accidit Nilo, Aſiæ & Africæ diſterminatori. *Hortenſius.*

276. *Nunc hunc, nunc illum.*] Nunc enim Aſiæ, nunc Europæ largius indulget. *Grot.* *Qua flectitur, ampliat orbem.*] Orbis illam partem quam flexu declinat, ampliorem reddit.

277. *Quaque fretum torrens &c.*] Qua Boſphorus Cimmerius emittit vndas Mæotidis paludis in Euxinũ mare, hinc Boſphorus Thracius in Propontidem, inde Helleſpontus in Aegæum. Ita non ſibi ſolis maris Mediterranei gloriam vendicent columnæ Herculis ad fretum Gaditanum, per quas immittitur Ocean⁹ Occidẽtalis. Plin. l. 3. proœm. Solin. c. 28. Mela. l. 1. c. 5.

278. *Herculeis metis.*] Terminis, qui ſunt circa Gades. Terrarum origo eſt ab occaſu Solis & Gaditano freto, vbi Oceanus per fretum Herculeum in interiora maria irrumpit; quæ quod duos orbes diuidant, *mediterranea* appellantur: intranti ad dextram Africa eſt, læuam Europa. Poëta ergo hoc loco voluit ſignificare, maria omnia interiora à Ponto Euxino naſci, non à freto Gaditano; inde Herculi gloriam auferri, quod ipſe fractione horum montium, nihil fecerit ad Oceanum introducendum. *Hortenſ. Beroald.*

280. *Sithoniæ gentes &c.*] Scythiæ gentes, & in his, gens vnocula Arimaſpi, accolæ fluuij cognominis auriflui, & ipſi comas auro in nodum colligati: vt qui aurum ex arenis colligant.

281. *Arius, &c. Geloni.*] Aſiæ Scythicæ populus.

282. *Longaque Sarmatici, &c.*] Scythiæ popul. qui ſitim famemq; leuant epoto equorum ſanguine

Maſſagetes quo fugit equo; volucreſque Geloni.
Non cùm Memnoniis deducens agmina regnis
Cyrus, & effuſis numerato milite telis
Deſcendit Perſes, fraternique vltor amoris
Æquora cùm tantis percuſſit claſſibus, vnum
Tot reges habuêre ducem, coiêre nec vnquam
Tam varia cultu gentes, tam diſſona vulgi
Ora, tot immenſa comites miſtura ruina.
Exciuit populos, & dignas funere Magni
Exequias Fortuna dedit non corniger Ammon
Mittere Marmaricas ceſſauit in arma cateruas:
Quicquid ab occiduis Libye patet arida Mauris,
Vſque Paratonias Eoa ad littora Syrtes.
Acciperet felix ne non ſemel omnia Cæſar,
Vincendum pariter Pharſalia præſtitit orbem.
Ille vbi deſeruit trepidantis mœnia Romæ,

Agmine

de iis Claudianus, *Et qui cornipedes in pocula vulnerat audax Maſſagetes.* de his Virgil. *Et lac concretum cum ſanguine potat equino.* Georg. 3.

284. *Non, cum Memnoniis.*] Amplificat poëta auxiliares copias Pompeij ex collatione exercituũ Cyri, Xerxis, & Agamemnonis, ſed hyperbolicè. *Memnoniis deducens agmina regnis Cyrus.*] Perſicis & Suſianis ab oriente, vnde & Memnon Tithoni & Auroræ filius venit olim auxilio Priami. Alij leg. *Maoniis.*

285. *Effuſis numerato.*] Singulis ſingulas mittere iuſsis ſagittas, exercitum numerauit. Herodot. 7.

286. *Deſcendit Perſes.*] Omnino legendum *Xerxes* cum Mss. Tres enim duces nominat, Cyrum, Xerxem, Agamemnona. *Grotius. Perſes.*] Xerxes rex Perſiæ. *Fraternique.*] Agamemnon vlturus fratris Menelai vxorem à Paride raptam.

288. *Ducem.*] Imperatorem, regem regum Agamemnona.

290. *Tot immenſa comites.*] Vt Priamo Troiam rogum, ita Pompejo victas ab illo gentes Fortuna dedit exequias & cædis ſocios. *Miſtura ruina.*] præferendum *miſſura*, conſentiente manuſcriptorum auctoritate. *Grot.*

292. *Non corniger Ammon.*] Neque Africa ceſſauit auxilia mittere in cuius regione Cyrenaica deſerta & arenoſa Ioui Ammoni ſub ſpecie arietis culto templum conſecrauit Liber pater. infra lib. 9. vſ. 511. & lib. 10. vſ. 38.

293. *Marmaricas.*] Marmarica Africę regio eſt, Aegyptũ verſ. hoc eſt, *Barcha.* Alij leg. *Marmaridas.*

294. *Quicquid ab occiduis Libye patet arida Mauris, &c.*] Omnes gentes à Mauritania, quæ vltima pars eſt Africæ ad occaſum, vſque ad Parætonium portum prope Syrtes, ortum verſus.

296. *Acciperet felix, &c.*] Ne Cæſari opus eſſet ſingulas gentes perſequi, contulit huc omnes vndiq; Fortuna, vt vna acie Pharſalica orbem totũ ſubigeret Cæſar.

298. *Ille vbi deſeruit.*] Poſt longam

Agmine nubiferam rapto ſupereuolat Alpem:
Cumque alij fama populi terrore pauerent,
Phocaïs in dubiis auſa eſt ſeruare juuentus
Non Graja leuitate fidem, ſignataque jura,
Et cauſas, non fata, ſequi. tamen ante furorem
Indomitum, duramque viri deflectere mentem
Pacifico ſermone parant, hoſtemque propinquum
Orant Cecropiæ prælata fronde Mineruæ.
Semper in externis populo communia veſtro
Maſſiliam bellis teſtatur fata tuliſſe,
Comprenſa eſt Latiis quæcunque annalibus ætas.

gam catalogi populorum ſeriem; qui tota Aſia & Europa auxilia Pompeio miſerunt, redit ad intermiſſam narrationem hiſtorię. *Hortenſ.* *Ille vbi deſeruit, &c.*] Cæſar ab vrbe profectus in vlteriorem Galliam, cognouit Domitium nuper à ſe captum Corfinij & dimiſſum aduęniſſe Maſſiliam, cuius vrbis ciues Pompeio fauentes, portas Cæſari venienti occluſerunt. Cæſar xv. primos Maſſilienſium euocatos monet, ne, dum vnius hominis voluntati obtemperare velint, illi ſoli ex omnibus Italiæ ciuitatibus bellum ſibi accerſant: ita monitos ad ſuos dimittit. hos ad Cæſarem cum reſponſo à ſuis ciuibus reducit poëta, *Miſera* (inquit Florus) *Maſſilia, quæ dum cupit pacem, belli metu in bellum incidit.*

301. *Phocaïs in dubiis, &c.*] Maſſilienſes. Phocæenſes quippe Ionię quæ eſt in Aſia, ab Harpago Cyri præfecto pulſi, in Galliam venere Narbonenſem, vbi Maſſiliam condiderunt.

302. *Graia leuitate fidem.*] Græca gens leuis fidei olim habita. πιςὸν Ἕλλας οἶδεν οὐδέν. Eurip. in Iphig. *Signataque iura.*] Sancita olim cum pop. R. fœdera.

303. *Et cauſas, non fata, ſequi.*] Aequitatem non fortunam ſeq.

304. *Viri deflectere, &c.*] Cæſaris.

306. *Cecropiæ prælata fronde Mineruæ.*] Geſtantes manu & prætẽdentes frondẽ oleaginã pacis ſignũ, Pallas vero præſes Athenarum Cecropi quondã regnatarũ, oleæ perhibetur inuentrix. *Centum oratores auguſta ad mœnia regis Ire iubent, ramis velatos Palladis omnes.* Virg. Aeneid. 7.

307. *Semper, &c.*] Oratio legatorum deliberatiui generis eſt. In ea duo potiſſimum petunt: vnum vt ſibi liceat extrà partes eſſe: alterũ, vt excluſis copiis & ſignis Romanis, ipſe & Pompeius vrbẽ ingrediantur. Nam & annales Italiæ & populi Rom. teſtantur, Maſſiliã in externis bellis communẽ fortunã, ſecundã & aduerſam cũ Pop. Rom. ſemper tuliſſe. *Hortenſ.* *Semper.*] Legati fide ſua modeſte & cõſtanter expoſita, diſſuadent bellũ ciuile, ſibi vt liceat extra partes eſſe petunt: nõ eſſe ſui iudicij diſcernere vtra cauſa ſit iuſtior: ſed quiduis potius pati ſe eſſe paratos, quã armatũ Cæſarẽ admittere. *In externis populo, &c. ignoto ſi quos, &c.*] Annales veſtri ſunt teſtes ſatis locupletes fidei noſtrę ſemper vobis præſtitæ aduerſus exteros hoſtes, quã & nunc promptã habes ſi externa paras bella; ſi ciuilia, libet certe miſereri eorũ ſortẽ qui arma capeſſunt; perfugium victis, ſupplicibus atque iis qui in partibus eſſe nolunt daturis.

Et nunc, ignoto ſi quos petis orbe triumphos,
Accipe deuotas externa in prælia dextras.
At ſi funeſtas acies, ſi dira paratis
Prælia diſcordes, lacrymas ciuilibus armis
Secretúmque damus. tractentur vulnera nulla
Sacra manu. ſi cælicolis furor arma dediſſet,
Aut ſi terrigenæ tentarent aſtra gigantes,
Non tamen auderet pietas humana vel armis
Vel votis prodeſſe Ioui: ſortíſque deorum
Ignarum mortale genus, per fulmina tantùm
Sciret adhuc cælo ſolum regnare Tonantem.
Adde quòd innumeræ concurrunt vndique gentes,
Nec ſic horret iners ſcelerum contagia mundus,
Ut gladiis egeant ciuilia bella coactis.
Sit mens iſta quidem cunctis, vt veſtra recuſent
Fata, nec hac alius committat prælia miles.
Cui non conſpecto languebit dextra parente?
Teláque diuerſi prohibebunt ſpargere fratres.
Finis adeſt rerum, ſi non committitis illis

Arma,

313. *Lachrymas, &c.*] Per *lacrymas* commiſerationem ſignificat.

314. *Secretumque.*] Seceſſum quo confugiant ciues qui volunt eſſe ab illis immunes. *Sulpit. Tractentur vulnera, &c.*] Abſit, vt manus noſtræ imbuantur ſanguine eorum, quibus cum ſacra nobis intercedunt jura.

315. *Sacra.*]Impia vulnera, nefaria. & deteſtanda, propter bella ciuilia. *Si cælicolis, &c.*]Neque nobis cauſas veſtras expendere aut ad partes ire magis fas eſt, quam hominibus hoc idem facere liceret, ſi Dij inter ſe diſſentirent, aut iis arma, vt olim, gigantes Terræ filij inferrent. Argument. à majori ad minus.

317. *Pietas humana.*] Homines pij.

318. *Vel votis prodeſſe.*]Precibus & oratione juuare.

319. *Per fulmina tantum.*] *Cælo tonantem crederet Iouem.* Horat. Od. 5. l. 3.

322. *Nec ſic horret, &c.*] Non vtique opus erit populis coactis ad partes in bello hoc ciuili: ſatis paſsim reperietis hominum ſceleratorum qui arma ſumant.

324. *Sit mens iſta quidem cunctis.*] Atque vtinam omnibus ſociis aliiſque gentibus eadem mens quæ nobis, neque ſe bello huic fatali immiſcerent alij quam ciues Romani.

326. *Cui non conſpecto, &c.*]Quis enim mente tam effera eſt, cujus dextræ non languorem, immo ſtuporem incutiat, compeſcatque à telis mittendis conſpectus à diuerſa parte pater aut frater?

328. *Finis adeſt rerum, &c.*]Statim videbitis exitum belli hujus, niſi contra vos ipſos armaueritis

externos,

Arma, quibus fas eſt. nobis hæc ſumma precandi,
Terribiles aquilas, infeſtáque ſigna relinquas
Urbe procul, noſtríſque velis te credere muris,
Excludique ſinas admiſſo Cæſare bellum.
Sit locus exceptus ſceleri, Magnóque, tibíque
Tutus, vt inuictæ fatum ſi conſulat Urbi,
Fœdera ſi placeant, ſit quo veniatis inermes.
Vel, cùm tanta vocent diſcrimina Martis Iberi,
Quid rapidum deflectis iter? non pondera rerum,
Nec momenta ſumus: nunquam felicibus armis
Uſa manus patriæ primis à ſedibus exul,
Et poſt tralatas exuſtæ Phocidos arces,

Mænibus

externos, quibus jam olim inſedit odium veſtri, cauſa & voluntas vos vlciſcendi.

329. *Quibus fas eſt.*] Id eſt, qui putant ſibi licere bellum gerere ciuile, ſine quibus neceſſario bellum ciuile interibit. *Grotius. Nobis hæc ſumma, &c.*] Nos ſummopere à te petimus, vt ſignis infeſtis animoque hoſtili excluſis vrbem noſtram amicus ingrediaris.

333. *Sit locus exceptus, &c.*] Liceat modo noſtræ ciuitati eſſe à partibus liberæ, ciuili bello exemptæ, & loco medio, quo in colloquium & fœdera, ſi diis ita viſum eſt, conueniatis inermes tu & Pompejus.

336. *Vel, cum tanta, &c.*] Aut, properanti ad Hiſpanum bellum in quo cardo rerum vertitur, quæ tandem cauſa diuertendi ad nos; populum, neque vllius momenti aut ponderis ad ſummam victoriæ; neque felicis vnquam ſucceſſus in bello, vtpote paruum, patria profugum, aliena in ora conſidentem, fidei quam belli dextra potentiorem, clariorem?

338. *Nunquam felicibus.*] Extenuant opes ſuas à perpetua infelicitate in bellis gerendis, in quibus majores ſui ferè infelicem exitum habuiſſent. *Hortenſ.*

339. *Manus exul.*] Multitudo profuga ab antiqua è Græcia patria. *Sulpit.*

340. *Et poſt tralatas exuſtæ Phocidos arces.*] Error communis Latinorum ſcriptorum, *Phocenſes*, qui Phocaenſes erant appellantium. *Phocaenſes* à vrbe Aſiæ Phocæa condiderunt Maſsiliam; non Phocenſes à Phocide, regione circà Parnaſſum. illi φωκαεῖς vel φωκαεῖς dicti: iſti φωκεῖς. Non ferendum ergò Lucanum *Phocidem* dixiſſe pro *Phocaide*. quomodo enim ἡ φωκὶς poſsit eſſe φωκαΐς, aut φωκαΐς. atque idem Lucanus paulo ante *Phocaida juuentutē* de Maſsilitanis dixerat:

Phocaïs in dubiis auſa eſt ſeruare juuentus
Non Græca leuitate fidem.

Idem Lucanus *Phocaïcū* κτητικῶς vſurpauit pro Phocico, à regione Phocide quæ circà Parnaſſum:

———crineſq; in terga ſolutos
Candida Phocaica complectitur inſula lauro.

Vbi *Phocaica laurus* manifeſtè pro Parnaſsia & Phocica. qua ratione fieri poſsit, φωκαϊκὸν ἀπὸ τῶν φωκέων non video. *Salmaſ.* Plin. Exerc. pag. 94. *Phocidos arces*] Videtur poëta eos ſecutus

Mœnibus exiguis alieno in littore tuti,
Illuſtrat quos ſola fides. ſi claudere muros
Obſidione paras, & vi perfringere portas,
Excepiſſe faces tectis, & tela parati,
Vndarum raptos auerſis fontibus hauſtus
Quærere, & effoſſam ſitientes lambere terram:
Et deſit ſi larga Ceres, tunc horrida cerni,
Fœdaque contingi maculato carpere morſu.
Nec pauet hic populus pro libertate ſubire,
Obſeſſum Pœno geſſit quod Marte Saguntum.
Pectoribus rapti matrum, fruſtraque trahentes
Vbera ſicca fame medios mittentur in ignes:
Vxor & à caro poſcet ſibi fata marito.
Vulnera miſcebunt fratres, bellumque coacti
Hoc potius ciuile gerent. Sic Graja juuentus
Finierat: cùm turbato jam prodita vultu
Ira ducis, tandem teſtata eſt voce dolorem.
Uana mouet Grajos noſtri fiducia curſus.

Quamuis

qui Maſſiliam conditam volunt à Phocenſibus Græciæ: cum tamen Maſſiliæ conditores è Phocæa vrbe Ioniæ in Aſia expulſi ab Harpago Cyri præfecto in Galliam conceſſerint. Iuſt. lib. 43. Strabo lib. 4.

342. *Illuſtrat quos, &c.*] Laus gentis à fide. *Si claudere muros.*] Argumentatur à difficili ad terrendum Cæſarem ab obſidione. Docent difficulter ſe ſuperari poſſe à ſignis tolerantiæ in rebus anguſtis. Terrent ab exemplo Saguntinorum, quos decretum eſt imitari. *Hortenſ.*

344. *Excepiſſe faces tectis, &c.*] Tum ad vrbis defenſionem, tum ad extrema omnia perferenda ſumus parati, ſi auertatis flumina, aquam è puteis bibere; ſi deficiat frumentum, illa, quæ viſu horrida, contactu fœda ſunt, edere parati.

345. *Raptos hauſtus.*] Potum ſubtractum.

348. *Carpere.*] Ita ſubſtituimus pro *corpora*. Verbum enim deſideratur. Ad hanc emendationem noſtram ſatis propè accedit Ms. R. recentior, qui habet *corpore*. Ms. M. *attingere*, quod gloſſema putem. *Grotius.*

349. *Nec pauet, &c.*] Nec dubitamus tolerare quæcunque Saguntini pop. Hiſpaniæ tulere ab Hannibale obſeſſi. Liu. l. 1. Iuuen. ſat. 15. Val. Max. lib. 6. cap. 6. Qui cum vim Punicam vlterius nequirent arcere, aurum, argentum, precioſa quæque, liberos coniugeſque à ſe cæſos, ſe denique in ignem in foro extructum præcipitauere.

354. *Miſcebunt fratres, &c.*] Mutua ſui cæde, potius quam ſe immiſceant Rom. bello ciuili.

355. *Graia iuuentus Finierat.*] Maſſilienſium legati. ſupra vſ. 340.

357. *Ducis.*] Cæſaris.

358. *Graios.*] Maſſilienſes. *Curſus.*]

Quamuis Heſperium mundi properemus ad axem,
Maſsiliam delere vacat. gaudete cohortes:
Obuia prabentur fatorum munere bella.
Ventus vt amittit vires, niſi robora denſa
Occurrant ſiluæ, ſpatio diffuſus inani:
Vtque perit magnus nullis obſtantibus ignis,
Sic hoſtes mihi deeſſe nocet: damnumque putamus
Armorum, niſi, qui vinci potuere, rebellent.
Sed ſi ſolus eam dimiſsis degener armis,
Tunc mihi tecta patent. jam non excludere tantum,
Incluſiſſe volunt. at enim contagia belli
Dira fugant. dabitis pœnas pro pace petita:
Et nihil eſſe meo diſcetis tutius æuo,
Quam duce me bellum. Sic poſtquam fatus, ad vrbem
Haud trepidam conuertit iter: tum mœnia clauſa
Conſpicit; & denſa juuenum vallata corona.
Haud procul à muris tumulus ſurgentis in altum
Telluris, paruum diffuſo vertice campum
Explicat:

ſtus.] Expeditionis in Hiſpaniam ſuprà verſu *366.*

359. Heſperium, &c.] Occiduam mundi plagam, in qua Hiſpania, *impropriè*, cum axes duo ſint tantum, Arcticus & Antarcticus.

360. Gaudete cohortes: Obuia, &c.] Expetiiſtis prælia vobis dari & vrbes rapiendas; ecce vobis fato oblata quæ poſcitis.

362. Ventus vt, &c.] Duobus ſimilibus oſtendit, bellis ſuas vires creſcere: vnum ductum à natura ventorum; alterum ab ingenio ignis: quorum vterque deficiente materia, vires ſuas amittit. *Hortenſ.*

364. Nullis obſtantibus.] Nulla materia obſtante.

365. Damnúmque, &c.] Supra lib. 2. vſ. 440.

366. Rebellent.] Nobis bello reſiſtant.

367. Sed ſi ſolus, &c.] Cum indignatione ſtomachatur id, quod legati obtulerant, modo vſ. 329. atque inuertit, velle Maſsilienſes ipſum ab exercitu ſemotum exceptum prodere.

369. At enim, &c.] At verò nolunt bello ciuili pollui; pacem ſcil. exoptantes. *Ironicè & indignanter.*

372. Quam duce me bellum.] Quam meas partes & ſigna ſequi. *Sic poſtquam fatus, &c.*] Quibus iniuriis permotus Cæſar, legiones tres Maſsiliam adducit: turres vineáſque ad oppugnationem vrbis agere, naues longas 18. facere Arelate inſtituit. his D. Brutum præfecit, &c. 1. com. ciu. bell.

374. Vallata corona.] Circundata ad defenſionem vrbis.

375. Tumulus ſurgentis, &c.] Montis cacumen in planitiem modicam extendit.

Explicat: hæc patiens longo munimine cingi
Viſa duci rupes, tutiſque aptiſſima caſtris.
Proxima pars vrbis celſam conſurgit in arcem
Par tumulo, mediiſque ſedent conuallibus arua.
Tunc res immenſo placuit ſtatura labore,
Aggere diuerſos vaſto committere colles.
Sed prius vt totam, quà terra cingitur, vrbem
Clauderet, à ſummis perduxit ad æquora caſtris
Longum Cæſar opus, fontéſque & pabula campi
Amplexus foſſa, denſas tollentia pinnas
Ceſpitibus, crudáque extruxit brachia terra.
Iam ſatis hoc Graia memorandum contigit vrbi,
Æternúmque decus, quòd non impulſa, nec ipſo
Strata metu, tenuit flagrantis in omnia belli
Præcipitem curſum: raptiſque à Cæſare cunctis,
Vincitur vna mora. quantum eſt quod fata tenentur!
Quodque virum toti properans imponere mundo

Hos-

377. *Hæc patiens, &c.*] Hic tumulus, cùm poſſet vallo circundari, viſus eſt locus caſtris aptiſſimus.

379. *Proxima pars. &c.*] Tumuli editioris altitudinem æquabat arx vrbis, colli huic oppoſita, quibus intermedia iacebat vallis.

381. *Statura labore.*] Conſtatura.

382. *Aggere diuerſos, &c.*] Aggere coniungere vrbis & caſtrorum colles.

383. *Sed prius vt totam, &c.*] Maſſilia tribus partibus mari alluitur, quartam partem, qua oppugnatu difficilior viſa eſt propter loci naturam & arcem, Cæſar intercluſit, ducto, à ſuis caſtris in edito colle poſitis, ad mare vtrinque aggere è ceſpitibus inſtar muri pinnato & turribus diſtincto atque foſſa: hac ratione oppidanos frumentatione & pabulatione prohibuit.

386. *Tollentia pinnas.*] Erigentia turriculas & propugnacula in ſimilitudinem pinnarum muri. *Sulpit.*

387. *Crudaque extruxit brachia.*] Incuruos aggerum flexus, brachiorum in modum curuatos, idque cruda ac recenti terra & ceſpitibus herbulis, ductos ad mare vſque. *Hortenſ.*

388. *Iam ſatis, &c.*] Gratulatur vrbi, poëta vbique Pompeianus, fidei, conſtantiæ, fortitudinis gloriam.

391. *Præcipitem curſum.*] Impetum Cæſaris. *Sulpit. Raptiſque à Cæſare cunctis.*] Statim vel ſe dedentibus vel occupatis & impulſis à Cæſare cæteris vrbibus.

392. *Mora.*] Diuturna obſidione. *Quantum quod eſt fata tenentur.*] Non vtique parum erat, quod vna hæc ciuitas retardarit præcipitem impetum & ſucceſſus fatales Cæſaris, in cuius tamen poteſtatem & ipſa poſtmodo cum totius mundi imperio neceſſario ſit ceſſura. *Tenentur.*] Retinentur.

393. *Properans imponere mundo.*] Feſtinans præficere Cæſarem.

394. *Ter-*

Hos perdit Fortuna dies! tunc omnia latè
Procumbunt nemora, & ſpoliantur robore ſiluæ:
Vt, cùm terra leuis mediam virgultáque molem
Suſpendant, ſtructa laterum compago ligatam
Arctet humum, preſſus ne cedat turribus agger.
Lucus erat longo nunquam violatus ab æuo,
Obſcurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas altè ſummotis ſolibus vmbras.
Hunc non ruricolæ Panes, nemorúmque potentes
Syluani Nymphæque tenent, ſed barbara ritu
Sacra deûm, ſtructæ ſacris feralibus aræ;
Omnis & humanis luſtrata cruoribus arbos.
Si qua fidem meruit Superos mirata vetuſtas,
Illis & volucres metuunt inſiſtere ramis,
Et luſtris recubare feræ: nec ventus in illas
Incubuit ſiluas, excuſſáque nubibus atris,
Fulgura: non vllis frondem præbentibus auris,
Arboribus ſuus horror ineſt. tum plurima nigris

Fontibus

394. *Perdit.*] In caſſum conterit. *Sulpitius. Tunc omnia latè, &c.*] Cæduntur paſſim ſyluæ, ad turres extruendas, vineas aliaſque machinas: nec non ad firmandos continendoſque, lignorum ſtrue & interiectis trabibus aggeres, ne ſubſideret ac difflueret leuis per ſe terra, turrium ſuperſtructarum mole grauata.

398. *Arctet humum.*] Cohibeat terram, ne ſidat ac defluat. *Hort.*

399. *Lucus erat, &c.*] Amplificatio narrationis à deſcriptione luci, quem Cæſar, opera excitaturus ante vrbem, excindi iuſsit. Hunc deſcribit à qualitate, religione ignoti Dei, à diro ſacrorum ritu, horrore arborum. *Hortenſius. Nunquam violatus ab æuo.*] Inciduus.

401. *Solibus vmbras.*] Radiis ſolaribus.

402. *Hunc non ruricolæ Panes.*] Non Dij agreſtes noti, & numina ruſtica quæ alias colunt ſyluas, Panes, Fauni, Satyri, Syluani, Nymphæ, Dryades, &c.

403. *Barbara ritu, &c.*] Efferæ Scythicæ Dianæ æmula, immolatis, hoſtiis humanis, vt l. 1. vſ. 445.

406. *Si qua fidem, &c.*] Et ſi qua fide digna ſit religioſa antiquitas, declinant aues illum lucum, feræ, venti, fulgura.

410. *Non vllis frondem, &c.*] Fronde (inquiunt interpretes) caret lucus propter opacitatem ramorum ſolis radios non admittẽtium. Micyllus καθ' ὑπαλλαγὴν exponit, frõdibus nullas auras præbentibus. Berſmanus vice τοῦ *præbentibus*, legendum *prædantibus* coniicit ex gloſſemate adiecto, *rapientibus*. H. Grotius agnoſcit lectionem *ferientibus*, quam ego probauerim, hac mente & diſpoſitione. Nullis auris frondem mouentibus ex ſe horrent arbores.

411. *Arboribus ſuus horror.*] Sua religio. *Hortenſ.*

413. *Iam*

Fontibus vnda cadit, ſimulacráque mæſta deorum
Arte carent, cæſiſque extant informia truncis.
Ipſe ſitus, putríque facit iam robore pallor
Attonitos: non vulgatis ſacrata figuris
Numina ſic metuunt: tantum terroribus addit,
Quos timeant non noſſe deos. jam fama ferebat
Sæpe cauas motu terræ mugire cauernas,
Et procumbentes iterum conſurgere taxos,
Et non ardentis fulgere incendia ſiluæ,
Roboráque amplexos circumfluxiſſe dracones.
Non illum cultu populi propiore frequentant,
Sed ceſſere deis. medio cum Phœbus in axe eſt,
Aut cœlum nox atra tenet, pauet ipſe ſacerdos
Acceſſus, dominúmque timet deprendere luci.
Hanc iubet immiſſo ſiluam procumbere ferro:
Nam vicina operi, belloque intacta priori
Inter nudatos ſtabat denſiſſima montes.
Sed fortes tremuere manus, motíque verenda
Majeſtate luci, ſi robora ſacra ferirent,
In ſua credebant redituras membra ſecures.
Implicitas magno Cæſar terrore cohortes

Vt

413. *Informia truncis.*] Squalida, inculta, rudia, hinc mœrorem inducentia, cum veneratione quadam.

415. *Non vulgatis, &c.*] Lanugo qua obducuntur ſimulachra, eaque inſolitis formis expreſſa.

417. *Quos timeant, &c.*] Teutatem, Heſum, Taranim; lib. 1. vſ. 445. deos ignotos & ſuperſtitioſe cultos. *Primus in orbe Deos fecit timor.*

419. *Conſurgere taxos.*] Erigi, vel, renaſci. funeſta enim arbor, vt & cupreſſus, quæ ſuccisa non regerminat.

420. *Non ardentis, &c.*] Flammis velut fatuis & lambentibus corripi arbores, neque tamen abſumi, draconibus implicari.

422. *Non illum cultu, &c.*] Tanquam ſacroſanctum, diis ſolis incolendum permittunt.

423. *Medio cum Phœbus, &c.*] Ne in Deum luci præſidem & tutelarem incidat, tanquam δαιμόνιον μεσημβρινὸν, aut Empuſam meridianam, media die aut noctu nemora luſtrantem, horret adire ipſe ſacerdos.

428. *Nudatos ſtabat, &c.*] Syluis ſpoliatos ſuperiori bello Gallico.

429. *Manus.*] Militum. *Verenda.*] Veneranda luci religione.

431. *In ſua credebant, &c.*] Quod Lycurgo Threicio regi quondam, vites in odium Bacchi & ſuorum temulentiæ tædium, incidenti.

432. *Magno terrore cohortes.*] Non corpore, ſed pauore Deûm, ac-

ac

Ut vidit primus raptam librare bipennem
Auſus, & aëriam ferro proſcindere quercum,
Effatur merſo violata in robora ferro:
Iam ne quis veſtrum dubitet ſubuertere ſiluam,
Credite me feciſſe nefas. Tunc paruit omnis
Imperiis non ſublato ſecura pauore
Turba, ſed expenſa Superorum, & Caſaris ira.
Procumbunt orni, nodoſa impellitur ilex,
Siluáque Dodones, & fluctibus aptior alnus,
Et non plebeios luctus teſtata cupreſſus,
Tunc primum poſuere comas, & fronde carentes
Admisêre diem: propulſáque robore denſo
Suſtinuit ſe ſylua cadens. gemuêre videntes
Gallorum populi: muris ſed clauſa iuuentus
Exultat. quis enim laſos impune putaret
Eſſe deos? ſeruat multos fortuna nocentes:
Et tantum miſeris iraſci numina poſſunt.
Utque ſatis caſum nemoris, quaſita per agros
Plauſtra ferunt: curuáque ſoli ceſſantis aratro
Agricola raptis annum flevêre iuuencis.

Dux:

ac religione. Virgilius: *Iam tum relligio pauidos terrebat agreſtes.* Grot.

435. *Merſo, &c.*] Immiſſo impacto.

436. *Quis veſtrum, &c.*] Ne qua vos loci religio moretur, mihi vani numinis profanatio imputetur, cuius violati iras ſubeat caput hoc meum.

439. *Expenſa Superorum.*] Cæſaris plus quã deorũ iram verita.

441. *Siluaque Dodones.*] Quercus Dodonæo Ioui ſacræ, lib. 6. vſ. 427. Dodona autem ſylua in Epiro eſt, quercu, vel, vt Herodotus vult, fago fatidica celebris. *Fluctibus aptior alnus.*] Nauigiis apta.

442. *Non plebeios, &c.*] Diuitum & nobilium funeribus, propter raritatem arboris. Ioſ. Scal. rogis & luctibus dicata. vt quæ exciſa non repullulet. *Neque harum quas colis arborum Te, preter inuiſas cupreſſos Ulla breuem dominum ſequetur.* Horat. od. 14. lib. 2. Plin. lib. 16. cap. 33. Diti ſacra.

443. *Poſuere comas.*] Exciſæ ſunt.

444. *Diem.*] Lucem, ſolem. *Propulſáque robore, &c.*] Arboribus inter ſe ſtipatis & ſpiſsis non erat ſpatium exciſis decidendi.

447. *Exultat.*] Deo ſperans violati luci vltores.

448. *Seruat multos Fortuna nocentes.*] *Multi committunt eadem diuerſo crimina fato, Ille crucem precium ſceleris tulit, hic diadema.* Iuuen. ſat. 13. vſ. 104.

450. *Utque ſatis caſum nemoris.*] Plauſtra cum jumentis exiguntur ad ſyluas ſucciſas in caſtra & ad opera conuehendas. quorum

Dux tamen impatiens haſuri ad mœnia Martis
Verſus ad Hiſpanas acies, extremáque mundi,
Iuſſit bella geri. ſtellatis axibus agger
Erigitur, gemináſque æquantes mœnia turres
Accipit: hæ nullo fixerunt robore terram,
Sed per iter longum cauſa repſere latenti.
Cum tantùm nutaret onus, telluris inanes
Concuſſiſſe ſin[illegible]uærentem erumpere ventum
Credidit, & muros mirata eſt ſtare juuentus.
Illinc tela cadunt excelſas vrbis in arces.
Sed major Graio Romana in corpora ferro
Vis inerat. neque enim ſolis excuſſa lacertis
Lancea, ſed tenſo balliſta turbine rapta,

Haud

rum deſiderio interit labor anni tempeſtiuus agricolis.

453. *Dux tamen impatiens, &c.*] Præmiſerat Cæſar C. Fabium legatum cum legionibus tribus in Hiſpaniam, eiecturum præſidium Afranij legati Pompeij, qui Pyrenæos ſaltus occupauerat; reliquis legionibus, quæ longius hyemabant, ſubſequi iuſſis, ipſe nauibus effectis & intra dies 30. armatis D. Brutum præfecit, C. Trebonium legatum ad oppugnationem Maſſiliæ reliquit, deinde cum equitibus 900. quos ſibi præſidio reliquerat, in Fabij caſtra peruenit.

455. *Stellatis axibus.*] Turres ambulatoriæ erant, quas hoc loco deſcribit poëta, quarum fundamenta erant non in ſolida terra; ſed in rotis, quas *axes ſtellatos* hoc loco vocat Lucanus. *Hort. Stellatis axibus, &c.*] Lignisne tranſuerſariis inſectis compactiſque ad continendum aggerem, atque adeo ab vtraque parte diſtinctis & ſtellarum more apparentibus? an rotis, quarum radij modiolo ducti ſtellas ſcintillantes imitantur? an aſſeribus, quibus præfixæ erant cuſpides?

456. *Gemináſque æquantes, &c.*] Aggerque accepit, &c. id eſt, ſuper aggerem conſtituuntur turres duę ambulatoriæ ceu reptiles, quæ trochleis, rotis, funibus ac neruis intus actæ procederent. Comment. 2. bel. ciu. vide & Vegetium lib. 3. cap. 2.

458. *Sed per iter longum, &c.*] Hæ turres duæ ad altitudinem murorum erectæ, ita paulatim procedebant, vt nemo cauſam motus videre potuerit: ita enim promouebantur, vt ſua ſponte procedere viderentur, αὐτόματα à Græcis dicuntur, quæ ſe funibus ac neruis latente cauſa, agunt. *Hor.*

459. *Cum tantum nutaret, &c.*] Quas moles cum viderent Maſſilienſes nutando procedere, credebant id terræ motu, (cuius cauſa eſt ventus in cauernis terræ luctans & exitum quærens) factum, muris proinde ſuis timebant.

462. *Illinc tela cadunt.*] Ex iis turribus.

463. *Maior Graio Romana, &c.*] Tantus in oppido omnium rerũ ad bellũ apparatꝰ, tãtaque multitudo tormentorũ, vt eorũ vim nullę cõtextæ viminibus vineæ ſuſtinere potuerint. Comment. bell. ciuil. 2.

465. *Tenſo balliſta turbine rapta.*]

Sagittas

Haud unum contenta latus tranſire, quieſcit:
Sed pandens pérque arma viam, pérque oſſa, relicta
Morte fugit: ſupereſt telo poſt vulnera curſus.
At ſaxum quoties ingenti ponderis ictu
Excutitur, qualis rupes, quam vertice montis
Abſcidit impulſu ventorum adjuta vetuſtas,
Frangit cuncta ruens: nec tantum corpora preſſa
Exanimat: totos cum ſanguine diſſipat artus.
Vt tamen hoſtiles denſa teſtudine muros
Tecta ſubit virtus, armíſque innexa priores
Arma ferunt, galeámque extenſus protegit umbo,
Qua prius ex longo nocuerunt miſſa recuſſu,
Iam poſt terga cadunt: nec Graiis flectere jactum,
Aut facilis labor eſt longinqua ad tela parati
Tormenti mutare modum: ſed pondere ſolo
Contenti,

Sagittas baliſtis emiſſas, neque oſſium, neque armorum vis moratur, quo minus transfixo quem deſtinarant, etiam vlterius euolēt. Baliſtæ, vt & aliarum machinarum formam, vide apud Am. Marcellinum lib. 23.

467. *Relicta morte fugit.*] Egreditur relicto mortifero vulnere.

468. *Supereſt telo, &c.*] Poſt vulneratum traiectumque hominem, telum egreſſum vlterius euolat. *Sulpitius.*

469. *At ſaxum quoties, &c.*] Saxa vero baliſtis emiſſa, non minori vi quam rupes vetuſtate exeſa & venti procella abrupta, corpora comminuit. *Obtritum perit omne cadauer More animæ.* Iuuen. ſat. 3.

474. *Teſtudine muros, &c.*] Teſtudo proprie erat tabulatum ex trabibus factum, coriis ac ciliciis contextum aduerſus tela & incendium, ſub qua milites latentes, viam turribus muniebant aut vineis, ſolum æquabant, ac muros tentabant. Comm. 2. ciu. bel. & Vitruuius lib. 10. Subita autem teſtudo, quæ & hic innuitur, erat ſeries ſcutorum ſupra capita ſublatorum continuata in morē ſquāmarum, qua protecti milites ſagittas, ſaxa, telaque alia declinabant.

475. *Subit virtus.*] Milites fortes ſubeunt tecti teſtudine, *Innexa priores.*] Ms. P. *prioru* rectè: ſed & pro *innexa* ſcribendum *innixa*. Is mos eſt teſtudinis, vt poſterior quiſque antegreſſi ſcuto innitatur. *Grotius.*

476. *Galeamque extenſus, &c.*] Scutum ſupra caput eleuatum, eos à ſaxorum cadentium iniuria defendit. *Hortenſius.*

477. *Qua prius, &c.*] Cum iam intra baliſtarum deſtinatum iactū ſe recepiſſent Romani teſtudine tecti, neque expeditum eſſet Maſſilienſibus torquere baliſtas, vt cominus ferirent, ſaxa ingentis ponderis euoluebant è muris in Romanos. *Miſſa recuſſu.*] Ms. P. & T. *receſſu*, quod recipiendū. Subierant mœnia, ita vt iam telis impeti non poſſent, ſicut ante eminus impetebantur. *Grotius.*

481. Nudis

Content ,nudis euoluunt ſaxa lacertis.
Dum fuit armorum ſeries,vt grandine tecta
Innocua percuſſa ſonant,ſic omnia tela
Reſpuit : at poſtquam virtus incenſa virorum
Perpetuam rupit defeſſo milite cratem,
Singula continuis ceſſerunt ictibus arma.
Tunc adoperta leui procedit vinea terra,
Sub cujus pluteis,& tecta fronte latentes
Moliri nunc ima parant,& vertere ferro
Mœnia : nunc aries ſuſpenſo fortior ictu
Incuſſus denſi compagem ſoluere muri
Tentat,& impoſitis vnum ſubducere ſaxis.
Sed ſuper & flammis,& magna fragmine molis,
Et ſudibus crebris,& aduſti roboris ictu

Percuſſa

481. *Nudis euoluunt,&c.*]Nulla machina vſis.

482. *Dum fuit,&c.*] Quandiu teſtudo illa ſibi conſtitit, coniuncta inuicem ſcutorũ ſerie,non plus Romanis nocuere deiecta à Maſſiliẽſibus ſaxa ; quã tectis grando.

484. *Virorum.*] Maſsilienſium.

485. *Perpetuam rupit,&c.*]Fregit teſtudinem, defeſsis militibus Romanis.

486. *Singula continuis, &c.*] Diuiſa ſingulorum ſcuta ceſſerunt ictibus.

487. *Vinea terra.*] Vinea eſt machina tabulatis cratibuſque conſtrata,crudis deinde coriis & centonibus vdis tecta, ſub qua obſidentes tuti murorum fundamenta ſubruebant.

488. *Pluteis,&c.*]Plutei hic ſignificant tabulas & aſſeres, quibus armata eſt vineæ frons. Alias pluteus & ipſe eſt machina , vineæ haud diſsimilis. de quo vide Vegetium lib.4.

489. *Moliri.*]Pro demoliri.

490. *Aries ſuſpenſo,&c.*] Aries erat trabs ingens, adunco præmunita ferro,tranſuerſis aſſeribus intra teſtudinem plerunque ſuſpenſa & librata , quæ à multitudine retroacta ad maiorem impetum, emiſſa deinde propellebatur ad extrahẽdos lapides,quaſſandos labefactandoſque muros. vide Marcellin.l.23.& Ioſeph.in bello Iud.

493. *Sed.*]Romanos ſaxis,ſudibus, facibuſque ſubmotos ab operibus & in caſtra compulſos , mox ipſa opera noctu incenſa refert noſter, ſed poëta , ſed Pompeianus. vide autem comment.2. belli civ. Muſculo iam labefactatæ turris pars concidit. inermes cum infulis ſeſe porta proripiunt Maſsilienſes,&c. ſupplices orant vt Cæſaris aduentus expectetur, Trebonius , quia Cæſar magnopere mandauerat ne per vim oppidum expugnari pateretur , induciarum quoddam genus miſericordia motus fecit. Maſsilienſes vero ſine fide occaſionem fraudis nacti,languentibus Romanis atque ocio deditis , meridiano tempore ignem operibus inferunt , qui ſecundo magnoque vẽto illatus aggerem, pluteos,teſtudinẽ,turres, tormẽtaque prius abſumebat,quam quemadmodum accidiſſet animaduerti poſſet. *Super & flammis.*]Deſuper,è muris.

495. *Cra*

Percuſſa cedunt crates, fruſtráque labore
Exhauſto feſſus repetit tentoria miles.
Summa fuit Graiis ſtarent vt mœnia voti.
Ultro acies inferre parant: armíſque coruſcas
Nocturni texère faces: audáxque iuuentus
Erupit: non haſta viris, non letifer arcus,
Telùm flamma fuit, rapiénſque incendia ventus
Per Romana tulit celeri munimina curſu.
Nec, quamuis viridi luctetur robore, lentas
Ignis agit vires: teda ſed raptus ab omni
Conſequitur nigri ſpatioſa volumina fumi:
Nec ſolùm ſiluas: ſed ſaxa ingentia ſoluit,
Et cruda putri fluxerunt puluere cautes.
Procubuit, maiórque jacens apparuit agger.
Spes victis telluris abit, placuítque profundo
Fortunam tentare mari. non robore picto
Ornatas decuit fulgens tutela carinas,
Sed rudis, & qualis procumbit montibus arbor,
Conſeritur ſtabilis naualibus area bellis.

Et

495. *Crates.*] Vinea & teſtudo cratibus tectæ.

497. *Summa fuit voti.*] Vnicum Maſſilienſium votum fuit, ne mœnia ſubruta deiicerentur: alioqui ſtratis muris capta fuerat ciuitas. *Hortenſ.*

498. *Vltro acies inferre parant.*] Eruptiones crebræ, maxime Albicorum, factæ. *Armiſque coruſcas.*] Operiebant ignes ſcutis, ne aduerterent Romani.

501. *Telum flamma fuit.*] Pro telis faces gerebant.

502. *Munimina curſu.*] Opera Rom. turrim, pluteos, &c.

503. *Luctetur.*] Difficulter corripiat & vrat. *Sulpit.*

504. *Teda ſed raptus, &c.*] Omnia in fumum & flammam abeunt, neque ligna tantum aggeris & operum, ſed & ipſa ſaxa in puluerem ſoluta defluunt.

507. *Et cruda cautes.*] Dura ſaxa. *Fluxerunt.*] In tenuem puluerem ſunt diſſolutæ. *Sulpit.*

508. *Procubuit.*] Agger combuſtis, quæ continebant cum trabibus, diffluebat.

509. *Victis.*] Romanis, vt vult poëta. *Placuitque profundo, &c.*] Bis quidem pugna certatum eſt nauali. in ſuperiore Brutus fuit ſuperior.

510. *Non robore picto, &c.*] Non ornabantur, non fulgebant naues tutelare numen in puppi pictum gerentes: compingebantur tantum rudi & ſubitaneo modo, vt eſſet vnde milites pugnarent; infra vſ. 556.

513. *Stabilis area.*] Compingitur in modum areæ ac ſtabilis baſis, vt in ea naumachia edi poſſet & pugna ſtataria. *Hortenſius.*

514. *Tur*

Et jam turrigeram Bruti comitata carinam
Venerat in fluctus Rhodani cum gurgite claſſis,
Stæchados arua tenens. nec non & Graja juuentus,
Omne ſuum fatis voluit committere robur:
Grandævóſque ſenes miſtis armauit ephebis.
Accepit non ſola viros, quæ ſtabat in vndis
Claſſis; & emeritas repetunt naualibus alnos.
Vt matutinos ſpargens ſuper æquora Phœbus
Fregit aquis radios, & liber nubibus æther,
Et poſito Borea, pacémque tenentibus Auſtris,
Seruatum bello jacuit mare, mouit ab omni
Quiſque ſuam ſtatione ratem, paribúſque lacertis
Cæſaris hinc pubes, hinc Grajo remige claſſis
Tollitur: impulſæ tonſis tremuêre carinæ,
Crebráque ſublimes conuellunt verbera puppes.
Cornua Romanæ claſſis, validæque triremes,

Quaſque

514. *Turrigeram Bruti comitatæ carinam.*] Nauem Bruti prætoriam. infra. vſ. 553.

515. *Venerat in fluctus*, &c.] Naues longæ 12. quas Arelate fieri iuſſerat Cæſar, flumine Rhodani ſecundo deductæ in mare, ſtationes ad inſulam Stæchada habebant. Stæchades autem tres ſunt inſulæ, ab ora Ligurum ad Maſſiliam vſque diſperſæ; ab ordine dictæ στοιχάς.

516. *Nec non & Graia*, &c.] Maſſilienſes voluerunt omnes vires naualis pugnæ euentui committere. antea quidem pugna nauali certatum fuerat, ſed leuiter, iam L. Naſidius à Pompeio cum 16. nauibus miſſus Domitium Maſſilienſeſque hortatus eſt, vt rurſus cum Bruti claſſe, additis ſuis auxiliis, confligerent.

519. *Accepit non ſola viros, &c.*] Neque armant inſtruuntque claſſem tantum quam in mare deductam habuerant, ſed & veteres ex naualibus productas refecerunt, &c. Com. 2. de bel. civ.

520. *Et emeritas, &c.*] Sic naues vocat per veſtutatem inutiles, quas reficiunt ac conſcendunt. *Alnos.*] Pro nauibus.

522. *Fregit aquis radios*, &c.] Reflexu. *Iamque rubeſcebat radiis mare, & æthere ab alto Aurora in roſeis fulgebat lutea bigis.*

523. *Poſito Borea.*] Quieto *Cum venti poſuere*, &c. Virg. 7. Aeneid. quem locum ſibi imitandum propoſuit hic noſter.

524. *Seruatum bello, &c.*] Compoſitum, pacatum, quaſi prælio accommodatum.

526. *Graio remige, &c.*] Maſſilienſi vt ad vſ. 301. ſupra.

527. *Impulſæ tonſis tremuere carinæ.*] *Et in lento luctantur marmore tonſæ*, id eſt, remi. Virg. 7. Aeneid.

528. *Conuellunt.*] Mouent & vi educunt ex vndis. *Sulpit.*

529. *Cornua Romanæ claſſis.*] Romana claſſis promouebatur in formam ſemilunæ, diductis in cornua vtrinque naui

Quaſque quater ſurgens extructi remigis ordo
Commouet, & plures quæ mergunt æquore pinus,
Multiplices cinxêre rates hoc robur aperto
Oppoſitum pelago. Lunata fronte recedunt,
Ordine contentæ gemino creuiſſe liburnæ.
Celſior at cunctis Bruti Prætoria puppis
Verberibus ſenis agitur molémque profundo
Inuehit, & ſummis longè petit æquora remis.
Vt tantum medij fuerat maris, vtraque claſſis
Quod ſemel excuſſis poſſe ttranſcurrere tonſis,
Innumeræ vaſto miſcentur in æthere voces:
Remorúmque ſonus premitur clamore: nec vllæ
Audiri potuere tubæ. tum cærula verrunt,
Atque in tranſtra cadunt, & remis pectora pulſant.
Vt primùm roſtris crepuerunt obuia roſtra:
In puppim rediêre rates, emiſſáque tela
Aëra texerunt, vacuúmque cadentia pontum.
Et iam diductis extendunt cornua proris,
Diuerſaque rates laxata claſſe recepta.
Vt, quoties æſtu Zephyris, Euriſque repugnat,

Huc

nauibus validioribus, rejectis in medium agmen liburnis & ratibus leuioribus.

530. *Quaſque quater.*] Et quadriremes.

531. *Et plures, &c.*] Et naues quæ pluribus remis aguntur, quinqueremes.

532. *Multiplices cinxere rates.*] Varij generis rates, biremes, vniremes.

534. *Ordine contenta, &c.*] Biremes Liburnæ celeres, à Liburniis pop. Dalmatię, quibus in vſu erant dictæ. *Gemino ordine.*] Sunt enim biremes. *Creuiſſe.*] Attollere ſeſe.

536. *Verberibus ſenis agitur.*] Sex remigum ordinibus. hexeris. *Molemque profundo, &c.*] Se, ingentis magnitudinis nauem & longius in mare remos vtrinque protendentem.

538. *Vtraque claſſis, &c.*] Quantum vno vtrinque remorum ictu poſſent committi.

541. *Premitur clamore.*] Non auditur præ clamore ſeſe hortantium & concurrentium.

543. *In tranſtra cadunt.*] Remis inſurgunt, deinde in tranſtra cadunt diductis ad pectora remis ἀντήρεις.

545. *In puppim, &c.*] Naues roſtris arietantes, congreſſus impetu repulſæ, diſsiluere in puppim *ran aſterne.*

546. *Aera texerunt.*] Hyperbolice.

547. *Et iam diductis, &c.*] Et iam vtraque ex parte diuertuntur proræ, extenduntur cornua, claſsis ordines laxantur, vt naues hoſtiles ſuſcipiant.

549. *Vt quoties æſtus Zephyris.*] Remis hinc inde impellũtur maris fluctus.

Huc abeunt fluctus, illuc mare: ſic vbi puppes
Sulcato varios duxerunt gurgite tractus,
Quod tulit illa ratis remis, hac reppulit æquor.
Sed Graiis habiles, pugnámque laceſſere pinus
Et tentare fugam, nec longo frangere gyro
Curſum, nec tarde flectenti cedere clauo.
At Romana ratis ſtabilem præbere carinam
Certior, & terræ ſimilem bellantibus vſum.
Tunc in ſignifera reſidenti puppe magiſtro
Brutus ait, paterisne acies errare profundo?
Artibus & certas pelagi? jam conſere bellum,
Phocaïcis medias roſtris oppone carinas.
Paruit, obliquas & præbuit hoſtibus alnos.
Tunc quæcunque ratis tentauit robora Bruti,
Ictu victa ſuo, percuſſa capta cohæſit.
Aſt alias manicaque ligant, teretéſque catenæ,

Seque

ctus in diuerſas partes, non ſecus atque vbi venti, in contrarium quum ab æſtu maris aguntur, vndas rapiunt; vt lib. 2. vſ. 455.

551. *Varios tract⁹.*] Iuerũt diuerſo tramite & ſulco. *Hac* quæ venit.

552. *Illa.*] Quæ [illegible] ſuſcipit.

553. *Sed Graiis habiles.*] Maſſilienſes & celeritate nauium & ſcientia gubernatorum confiſi noſtros eludebant, producta longius acie circumuenire noſtros, aut pluribus nauibus adoriri ſingulas, &c. Noſtri minus exercitatis remigibus minuſque peritis gubernatoribus vtebantur; tum etiam grauitate & tarditate nauium, vt quæ ſubito ex humida materia factæ fuerint impediebantur, &c. com. 1. civ. bell. *Pugnamque laceſſere.*] Ita rectius quam *capeſſere*, ob id quod ſequitur.

556. *Stabilem præbere*, &c.] Vt ſupra vſ. 513. ſtabilem aream naualibus bellis ſtationem firmam, & pugnæ ſtatariæ pedeſtri pene ſimilem.

558. *Signifera, &c.*] Prætoria, quæ ſignum præfert.

559. *Paterisne acies errare profundo?*] Certaſne arte & nauium agilitate, quibus inferiores ſumus? quin age conſerto bello comminus decernamus rem. oppone itaque latera nauium roſtris Maſſilienſium.

562. *Obliquas & præbuit hoſtibus alnos.*] Transuerſas naues.

564. *Percuſſa capta cohæſit.*] Ita emendauit Io. Rutgerſius lib. 1. Variar. lect. cap. 12. ex *percuſſa & capta.* Naues in robuſtam & firmam Bruti Prætoriam actæ, roſtris infixis illi adhæſere velut captæ. Ita Curtius lib. IV. *In quarum alteram quinqueremis eadem concitata & ipſa roſtro icta eſt & illam inuicem tenuit.* Antea enim legebatur *percuſſa & capta.*

565. *Alias manicaque ligant.*] Alias Maſſilienſ. naues vncis & manibus ferreis, harpagonibus & catenis injectis retinuerunt.

566. Re

Seque tenent remis: tecto ſtetit æquore bellum.
Jam non excuſſis torquentur tela lacertis,
Nec longinqua cadunt jaculato vulnera ferro:
Miſcentúrque manus. nauali plurima bello
Enſis agit. ſtat quiſque ſua de robore puppis
Pronus in aduerſos ictus: multíque perempti
In ratibus cecidêre ſuis. cruor altus in vndis
Spumat, & obducto concreſcunt ſanguine fluctus.
Et quas immiſſi traxerunt vincula ferri,
Has prohibent jungi conſerta cadauera puppes:
Semianimes alij vaſtum ſubiêre profundum,
Hauſerúntque ſuo permiſtum ſanguine pontum.
Hi luctantem animam lenta cum morte trahentes,
Fractarum ſubita ratium periêre ruina.
Irrita tela ſuas peragunt in gurgite cædes:
Et quodcumque cadit fruſtrato pondere ferrum,
Exceptum mediis inuenit vulnus in vndis.
Phocaicis Romana ratis vallata carinis,

Robore

566. *Remis.*] Pectinatim connexis, vel tranſuerſis. *Tecto ſtetit, &c.*] Conjunctis nauibus ſtratum non apparuit mare.

567. *Iam non excuſſis.*] Iam non amplius pugnatur eminus, neque ictus ex interuallo telorum conjectu infliguntur; ſed cominus, conſertis manibus res agitur. *Hortenſ.* *Torquentur.*] Emittuntur.

568. *Nec longinqua, &c.*] Non vulnera inflicta eminus. *vel*, non tela infligentia vulnera.

569. *Nauali plurima, &c.*] Res agitur conſerta manu.

571. *Multique perempti.*] Imo lege cum Ms. P. *nullique peremti In ratibus cecidere ſuis.* Quomodo & à priore manu habuiſſe videtur Ms. T. Senſus eſt: De puppe ita prominentes pugnabant, vt qui caderent, non in nauem ſuam caderent, ſed in hoſtilem, vel in mare. *Grotius.*

573. *Obducto concreſcunt.*] Antea erat *obducti concreto.* Sed ita, vt nos, Ms.

574. *Et quas immiſſi, &c.*] Neque per cadauera fluitantia conjungi poſſunt naues vncis & harpagonibus tractę, *Cruentis Fluctibus, ac ſurda per denſa cadauera prora.* Iuuen. Sat. 10.

580. *Irrita tela ſuas, &c.*] Tela aberrantia ab iis in nauibus in quos deſtinata fuerant, conficiunt alios natantes in mari.

581. *Fruſtrato, &c.*] Niſu irrito.

582. *Vulnus in vndis.*] Quem vulneret.

583. *Phocaicis Romana, &c.*] Romana quædam nauis obſeſſa à duabus nauibus Maſsilienſium, militibus validis ab vtraque parte nauim defendentibus, diu propugnata eſt, ita vt neutro ſe inclinaret victoria.

584. *Robo*

Robore diducto dextrum, læuúmque tuetur
Æquo Marte latus: cuius dum pugnat ab alta
Puppe Tagus, Grajúmque audax apluſtre retentat,
Terga ſimul pariter miſſis & pectora telis
Tranſigitur. medio concurrit pectore ferrum,
Et ſtetit incertus flueret quo vulnere ſanguis,
Donec vtráſque ſimul largus cruor expulit haſtas,
Diuiſitque animam, ſparſitque in vulnera letum.
Dirigit huc puppim miſeri quoque dextra Telonis,
Qua nullam melius, pelago turbante, carinæ
Audiuêre manum: nec lux eſt notior vlli
Craſtina, ſeu Phœbum videat, ſeu cornua lunæ,
Semper venturis componere carbaſa ventis.
Hic Latiæ roſtro compagem ruperat alni:
Pila ſed in medium venêre trementia pectus,
Auertitque ratem morientis dextra magiſtri.
Dum cupit in ſociam Gyareus erumpere puppim,
Excipit immiſſum ſuſpenſa per ilia ferrum,
Affixúſque rati, telo retinente, pependit.
Stant gemini fratres, fecundæ gloria matris,
Quos eadem variis genuerunt viſcera fatis:

(Diſcreuit

584. *Robore diducto.*] Fortibus militibus diuiſis. *Sulpit.*

586. *Tagus.*] Rom. miles conatus reuellere & retinere ornamentum nauis Maſſilienſis. *Apluſtre.*] Vel ampluſtre, ornamentum nauis, quod ſummo malo imponitur.

588. *Tranſigitur.*] Non *transfigitur*, vt nonnulla exemplaria: repugnat enim quantitas antepenultimæ ſyllabæ. *Medio concurrit*, &c.] Vtriuſque haſtæ cuſpis ſibi obuia facta eſt in medio corpore.

589. *Quo vulnere ſanguis.*] Anticone è pectore, an poſtico è tergo.

591. *Diuiſitque animam*, &c.] Ex vtroque vulnere emiſit.

592. *Telonis.*] Maſſilienſis nauis gubernatoris.

593. *Qua nullam melius.*] Qua, non alteri melius paruerunt naues, mari turbato & curſum impediente.

594. *Nec lux eſt*, &c.] Neque alius quiſquam melius explorabat præſentiebatque venturæ diei ventos tempeſtatemque ex aſpectu Solis aut Lunæ.

597. *Latiæ roſtro compagem ruperat alni.*] Romanæ nauis.

598. *Pectus*, &c. *magiſtri.*] Telonis.

600. *Dum cupit.*] Maſſilienſis quidam, occupaturus munus Telonis cæſi.

602. *Affixuſque rati*, &c.] Telo, quo vulneratus eſt, affigebatur naui.

604. *Viſcera.*] Vterus.

605. *Diſcre*

(Diſcreuit mors ſæua viros: vnúmque relictum
Agnorunt miſeri, ſublato errore, parentes,
Æternis cauſam lacrymis: tenet ille dolorem
Semper, & amiſſum fratrem lugentibus offert.)
Quorum alter, miſtis obliquo pectine remis
Auſus Romanæ Graja de puppe carinæ
Injectare manum: ſed eam grauis inſuper ictus
Amputat: illa tamen nixu quo prenderat, hæſit,
Diriguítque tenens ſtrictis immortua neruis.
Creuit in aduerſis virtus: plus nobilis iræ
Truncus habet: fortíque inſtaurat prælia læua,
Rapturúſque ſuam procurrit in æquora dextram.
Hæc quoque cum toto manus eſt abſciſſa lacerto.
Iam clypeo, telíſque carens, non conditur ima
Puppe: ſed expoſitus, fraternáque pectore nudo

Arma

605. *Diſcreuit.*] Omnino parentheſi hic opus, quam viſum eſt addere. *Diſcreuit mors ſæua viros.*] Imitatio Virgiliana. *Daucia Larida, Tymberque ſimillima proles, Indiſcreta ſuis gratuſque parentibuſque error, At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas, &c.*] l. 10. Aeneid. *Vnumque relictum.*] Alterum ſuperſtitem parẽtes internoſcendi ſublata difficultate, facile nouerunt, cum vehementer ſimiles eſſent, vt inter viuos non dignoſcerent. Alluſum videtur ad illud Virgilij: *proles Indiſcreta ſuis, gratuſque parentibus error.* Hortenſ.

606. *Sublato errore.*] Interfecto altero.

607. *Æternis cauſam lachrymis.*] Qui cum fratrẽ cæſũ repræſentet, memoriã vſque illius apud parẽtes lugẽtes non ſinit interire.

609. *Miſtis obliquo, &c.*] Implicitis pectinatim remis duarum nauium, Romanæ & Maſſilienſis. ſupra vſ. 566.

610. *Auſus Romanæ Graia, &c.*] Vel ex hoc loco vide quam Cæſarianis iniquus ſit poëta, qui Maſſilienſi id tribuit quod erat Acili militis Cæſaris. idque fide trium teſtium locupletiſſ. Sueton. Cæſ. c. 68. *Acilius miles Cæſaris nauali ad Maſſiliam prælio, iniecta in puppem hoſtium dextra & abſciſſa, memorabile illud apud Græcos Cynægiri exẽplũ* (Herod. 6. Iuſt. 2.) *imitatus tranſiluit in nauem, vmbone obuios agens.* Idem Plutarchus in Cæſ. & Val. Max. lib. 3. c. 2.

612. *Nixu.*] Eodẽ conatu & geſtu.

613. *Diriguit.*] Rigida facta eſt, & inhorruit, naui nõ demiſſa. *Sulpit.*

615. *Truncus habet.*] Mutilatus ipſe & mancus, dextra manu amputata.

616. *Rapturuſque ſuam, &c.*] Inclinat, proiecta ſiniſtra ad intercipiendam dextram.

617. *Hæc quoque, &c.*] Læua, cum magna parte brachij.

618. *Iam clypeo, &c.*] Deſtitutus iam ſiniſtra quæ clypeum, dextra quæ tela geſtaret.

619. *Sed expoſitus.*] Ictibus Romanorum periculiſque obiectus. *Sulpitius. Fraternaque, &c.*] *Emphatice.* Nudi corporis obiectu tegens fratrem armatum.

621. Tela

Arma tegens, crebra confixus cuſpide perſtat:
Teláque multorum leto caſura ſuorum
Emerita jam morte tenet. tum vulnere multo
Effugientem animam laſſos collegit in artus:
Membráque contendit toto quicunque manebat
Sanguine, & hoſtilem, defectis robore membris,
Inſiluit, ſolo nociturus pondere, puppim.
Strage virûm cumulatæ ratis, multóque cruore
Plena, per obliquum crebros latus accipit ictus.
At poſtquàm ruptis pelagus compagibus hauſit,
Ad ſummos repleta foros, deſedit in vndas,
Vicinum inuoluens contorto vertice pontum.
Æquora diſcedunt merſa diducta carina,
Inque locum puppis cecidit mare. multáque ponto
Præbuit illa dies varij miracula fati.
Ferrea dum puppi rapidos manus inſerit vncos,
Affixit Lycidam. merſus foret ille profundo,
Sed prohibent ſocij, ſuſpenſáque crura retentant.
Scinditur auulſus: nec, ſicut, vulnere, ſanguis

Emicuit

621. *Telaque multorum, &c.*] Excipit tela caſura in mortem ſuorum ipſe iam omni mortis certæ munere defunctus. *Sumpta metaphora à militibus qui ſtipendiis defuncti à militia eximuntur vocanturque Emeriti.*

622. *Tum vulnere, &c.*] Iamque deficientem per vulnera animam emiſſurus, vires, quæ reliquæ erant collegit intenditque, vt hoſtilem nauem inſiliens, pondere ſuo, obrueret, quæ cadaueribus preſſa, ictibus quaſſa & ſoluta, tandem deſedit merſa.

625. *Defectis robore membris.*] Hoc eſt, omnibus ſuis viribus deſtitutus, in nauem hoſtilem inſiluit, vel ſolo pondere ei vim illaturus, cum alia ratione nequiret. *Hortenſ.*

627. *Strage virum, &c.*] Dicit nauem cadaueribus cumulatam, & tranſuerſis ictibus quaſſatam, ſolutis compagibus, tandem deſediſſe. *Hortenſius.*

630. *Foros.*] Fori in nauibus ſunt tabulata per quæ nautæ diſcurrũt.

635. *Ferrea dum puppi, &c.*] Immiſſa à Romanis harpago naui Maſſ. corripuit Lycidam quendã, quem dum ſocij retinere conantur, deſcerptus eſt diuiſuſque, diffuſus à ſuperiore corporis parte vitalium capaci ſanguinis, intercidit in mare. ita inferior pars ab imo ventre ad talos ſtatim defecit, ſuperior vero pars in qua pulmo, epar, cor, cerebrum, membra vitalia, diu luctata reſtitit; lentiuſque interiit.

638. *Scinditur auulſus.*] Sunt qui referunt hos verſus à Lucano recitatos, Neronis iuſſu inciſis ſibi venis & profluente ſanguine. Alij eos illum protuliſſe autumant, quo habes l.9.vſ.811. Tacitus Annal.15.

640. *Anima*

Emicuit lentus: ruptis cadit vndique venis:
Diſcurſúſque animæ diuerſa in membra meantis
Interceptus aquis, nullius vita perempti
Eſt tanta dimiſſa via. pars vltima trunci
Tradidit in letum vacuos vitalibus artus,
At tumidus qua pulmo jacet, qua viſcera feruent,
Hæſerunt ibi fata diu: luctatáque multum
Hac cum parte viri vix omnia membra tulerunt.
Dum nimium pugnax vnius turba carinæ
Incumbit prono lateri, vacuámque relinquit,
Qua caret hoſte, ratem: congeſto pondere puppis
Verſa, caua texit pelagus, nautáſque carina:
Brachia nec licuit vaſto jactare profundo,
Sed clauſo periere mari. Tunc vnica diri
Conſpecta eſt leti facies, cum forte natantem
Diuerſæ roſtris juuenem fixere carinæ.
Diſceſſit medium tam vaſtos] pectus ad ictus:
Nec prohibere valent obtritis oſſibus artus,
Quo minus æra ſonent, eliſo ventre, per ora
Ejectat ſaniem permiſtus viſcera ſanguis.
Poſtquam inhibent remis puppes, ac roſtra recedunt,

640. *Animæ diuerſa, &c. Vitæ perempti.*] Sanguinis, in quo vita.

641. *Interceptus.*] Confuſus & miſtus.

642. *Tanta dimiſſa via.*] Tam ſpacioſa mortis porta, vulnere tam amplo.

645. *Fata.*] Mors.

646. *Vix omnia membra tulerunt.*] Vix abſtulerunt, tradiderúntque morti.

647. *Dum nimium, &c.*] Milites vnius nauis pugnæ nimis intenti, omnes ſe conferunt ad alterum latus, ab hoſtibus oppugnatum defenſuri; atque ita nauem pondere inclinatam inuertunt.

649. *Congeſto pondere, &c.*] Inuerſa nauis, milites concluſos demerſit.

651. *Brachia, &c.*] Natare non licuit.

652. *Vnica diri, &c.*] Miſerrima apparuit vna leti facies cum interciperetur à duabus nauibus cōcurrentibus, juuenis quidam natans, roſtris nauium in medio juuenis pectore colliſis.

657. *Æra ſonent.*] Aerata roſtra. *Eliſo ventre.*] Compreſſo & contuſo. *Per ora, &c.*] Sanguis inteſtinis miſtus ejicitur ore, velut ſanies.

659. *Poſtquam inhibent remis puppes, ac roſtra recedunt, &c.*] Gronouio placet vt reponatur *remi*: ſic enim mollius remis roſtriſque actio & motus adſcribuntur: Ergo *inhibent remi*, & *remiges inhibent* & *nauem inhi-*

Diſjectum in pelagus perfoſſo pectore corpus
Vulneribus tranſmiſit aquas. pars maxima turba
Naufraga, jactatis morti obluctata lacertis,
Puppis ad auxilium ſocia concurrit: at illi
Robora cum vetitis prenſarent altius vlnis,
Nutarétque ratis populo peritura recepto:
Impia turba ſuper medios ferit enſe lacertos:
Brachia linquentes Graja pendentia puppe,
A manibus cecidere ſuis: non amplius vnda
Suſtinuere graues in ſummo gurgite truncos.
Jamque omni fuſis nudato milite telis,
Inuenit arma furor: remum contorſit in hoſtem
Alter: at hi tortum validis apluſtre lacertis,
Auulſáſque rotant excuſſo remige ſedes.
In pugnam fregere rates. ſidentia peſſum
Corpora caſa tenent, ſpoliántque cadauera ferro.
Multi inopes teli, jaculum letale reuulſum
Viſceribus traxere ſuis, & vulnera laua

Oppreſſere

bent, *& nauem inhibent remis*, quod integrum, & denique inhibent remi; vt apud Ouid. *duo defendunt retinacula nauem:* ἀντὶ τῦ duobus defenditur retinaculis nauis. Attribuitur inſtrumento, quod eſt tractantis inſtrumẽtum. *Poſtquam inhibent, &c.*] A recedentibus roſtris deiecto corpore, per vulnus peruium tranſmiſſæ ſunt aquæ.

661. *Pars maxima, &c.*] Nauis cuiuſdam Maſſilienſis fractæ milites ac nautæ conati vitæ ſuæ conſulere ſociam nauem natando petunt prenſantque, licet interdicti ab iis, qui in naui erant, ſubuerſionem timentibus, ſi illi admitterentur.

664. *Robora, &c.*] Naues ſociorum.

665. *Nutaret.*] Inclinaret ſe & periclitaretur. *Peritura.*] Erat enim tantus numerus, vt ſi ſuſceptus fuiſſet, nauis procul dubio mergeretur. *Sulpitius.*

666. *Impia turba.*] Quia ſocios lædebat. *Super medios ferit enſe.*] Deſuper, in naui. *Lacertos.*] Nauim prenſantium.

667. *Graia.*] Maſſilienſi. *Pendentia puppe.*] Amputata ſcil.

668. *A manibus.*] Quibus inhærebant.

669. *Graues in ſummo, &c.*] Non natantes, brachiis iam deſtitutos.

670. *Iamque omni fuſis, &c.*] Iamque deficientibus vtrinque telis, *furor arma miniſtrat*, & *quod cuique repertum Rimanti, telum ira facit.* Virg. Aeneid. 1. & 7.

672. *Apluſtre.*] Nauis ornamentum.

673. *Rotant.*] Rotando immittunt. *Sedes.*] Tranſtra.

674. *Sidentia peſſum.*] Subſidentia; *vel* ſub pedibus iacentia. ſic l. 5. vſ. 616.

677. *Vulnera laua, &c.*] Vt ſanguinem

Oppreſſere manu, validos dum præbeat ictus
Sanguis & hoſtilem cum torſerit, exeat haſtam.
Nulla tamen plures hoc edidit æquore clades,
Quam pelago diuerſa lues. nam pinguibus ignis
Affixus tedis, & tecto ſulfure viuax
Spargitur: at faciles præbere alimenta carinæ
Nunc pice, nunc liquida rapuere incendia cera.
Nec flammas ſuperant vndæ: ſparſiſque per æquor
Iam ratibus fragmenta ferus ſibi vendicat ignis.
Hic recipit fluctus, extinguat vt æquore flammas:
Hi, ne mergantur, tabulis ardentibus hærent.
Mille modos inter leti, mors vna timori eſt,
Qua cœpere mori. Nec ceſſat naufraga virtus.
Tela legunt deiecta mari, ratibúſque miniſtrant:
Incertáſque manus ictu languente per vndas
Exercent. nunc, rara datur ſi copia ferri,
Vtuntur pelago. ſæuus complectitur hoſtem
Hoſtis, & implicitis gaudent ſubſidere membris,
Mergen

guinem ſiſterent, viresque ſibi ſuppeterent, quoad haſtam illam ſuis viſceribus extractam in hoſtē miſiſſent: tum libenti animo ſpiritum emiſſuri.

681. *Quam pelago diuerſa lues.*] Quam ignis qui aquæ contrarius. *Pinguibus ignis, &c.*] Phalaricæ ſagittæ è tedis oleo incendiario, pice, bitumine, nitro, ſulphure & reſina inuolutæ è baliſtis in naues emittuntur, qui *ignis Græcus* dictus eſt *Vuildfier.*

684. *Pice, &c. cera.*] Qua naues vngebantur ad iniuncturas committendas. *Rapuere incendia.*] Conceperere ignem, igne correptæ ſunt.

685. *Nec flammas ſuperant vndæ.*] Non extinguere valent ignes aquæ. *Sparſiſque, &c.*] Et ipſa fragmenta tabulæque lacerarum ratium ſparſæ corripiunt ignem.

689. *Mille modos inter leti.*] Inter tot mortium genera, eam ſolam mortem timent, quæ prima ipſis occurrit; puta mergi aut vri. *Grotius. Mille modos inter leti, &c.*] Et cum innumera circumſtarent mortis genera, illud tamen ſolum timebant, quod inſtaret, incendium, puta, naufragium, &c. *nec vltra Cæca timent aliunde fata.* Horat. od. 13. lib. 1.

690. *Nec ceſſat naufraga virtus.*] Illi qui fractis nauibus nabant, ſe exercebant in legendis ſubminiſtrandiſque telis pugnantibus, & in feriendo vt poterant hoſte. *Sulpit.*

691. *Tela legunt deiecta mari.*] Qui nauibus fractis natant, colligunt tela fluitantia, miniſtrantque ſociis qui ſunt in ratibus, quia & debili & incerto propter fluctus ictu petunt hoſtes, eoſque, ſi deficiant tela, mari ſubmergunt, etiā cum ſuo periculo.

694. *Vtuntur pelago.*] Mergunt hoſtem in mari, *Sulpi.*

Mergentéſque mori. Pugna fuit vnus in illa
Eximius Phoceus animam ſeruare ſub vndis,
Scrutarique fretum ſi quid merſiſſet arenis,
Et nimis affixos vnci conuellere morſus,
Adductum quoties non ſenſerat ancora funem.
Hic vbi compreſſum penitus deduxerat hoſtem,
Victor & incolumis ſummas remeabat in vndas,
Sed ſe per vacuos credit dum ſurgere fluctus,
Puppibus occurrit, tandémque ſub æquore manſit.
Hi ſuper hoſtiles jecerunt brachia remos,
Et ratium tenuere fugam. Non perdere letum
Maxima cura fuit, multus ſua vulnera puppi
Affixit moriens, & roſtris abſtulit ictus.
Stantem ſublimi Tyrrhenum culmine proræ
Lygdamus excuſſa Balearis tortor habena
Glande petens, ſolido fregit caua tempora plumbo.
Sedibus expulſi, poſtquam cruor omnia rupit
Vincula, procumbunt oculi: ſtat lumine rapto
Attonitus, mortiſque illas putat eſſe tenebras.
At poſtquam membris ſenſit conſtare vigorem,
Vos, ait, ô ſocij, ſicut tormenta ſoletis,

Me

696. *Mergenteſque mori.*] Dum merguntur, mergere alios.

697. *Phoceus.*] Maſsilienſis, ſupra vſ. 340. vrinator egregius. *Animam ſeruare.*] Spiritum retinere.

698. *Scrutarique fretum.*] E fundo aliquid repetere, & anchoram ſub aquis ſoluere, ſi fune refigi non poſſet.

701. *Penitus deduxerat.*] Funditus demerſerat, ipſe emerſurus, vti aſſuerat.

703. *Vacuos credit.*] Non occupatos nauibus.

704. *Puppibus occurrit.*] Ratibus illiſus, depreſſus eſt.

705. *Hi ſuper hoſtiles jecerunt.*] Alij remos impedierunt, fugientes hoſtes moraturi.

706. *Non perdere letum.*] Ne morerentur inulti.

707. *Multus ſua vulnera puppi.*] Multi vt ſocias tutarentur naues, interpoſuerunt corpora ſua vulnerata hoſtium roſtris objecta.

709. *Tyrrhenum.*] Militem Rom.

710. *Lygdamus.*] Miles Maſsil. *Balearis.*] Vide lib. 1. vſ. 229.

711. *Glande petens.*] Pila plumbea.

712. *Sedibus expulſi.*] Sedes has intellige ſinus oculorum.

713. *Vincula.* Neruos.]

714. *Mortiſque illas putat.*] Ictum lethalem eſſe putat.

716. *Sicut tormenta ſoletis.*] Collocate me, vt baliſtas ſoletis, rectum ad projiciendа tela in hoſtes.

718. *Ege*

Me quoque mittendis rectum componite telis.
Egere quod ſupereſt animæ Tyrrhene per omnes
Bellorum caſus. ingentem militis vſum
Hoc habet ex magna defunctum parte cadauer:
Viuentis feriere loco. ſic fatus in hoſtem
Cæca tela manu, ſed non tamen irrita mittit.
Excipit hæc juuenis generoſi ſanguinis Argus,
Qua iam non medius deſcendit in ilia venter,
Adjuuitque ſuo procumbens pondere ferrum.
Stabat diuerſa victa iam parte carinæ
Infelix Argi genitor, (non ille juuenta
Tempore Phocaicis vlli ceſſurus in armis:
Victum æuo robur cecidit, feſſúſque ſenecta
Exemplum, non miles erat) qui funere viſo,
Sæpe cadens longæ ſenior per tranſtra carinæ
Peruenit ad puppim ſpirantéſque inuenit artus.
Non lacrymæ cecidere genis, non pectora tundit,
Diſtentis toto riguit ſed corpore palmis.
Nox ſubit, atque oculos vaſta obduxere tenebræ.
Et miſerum cernens agnoſcere deſinit Argum.
Ille caput labens, & iam languentia colla
Viſo patre leuat: vox fauces nulla ſolutas
Proſequitur: tacito tantum petit oſcula vultu.

Inuitátque

718. *Egere.*] Se hortatur.

719. *Ingentem militis vſum, &c.*] Intermortuuſque habet quod feriatur loco viuentis. *Ingentem militis vſum.*] Faciet officium magni militis.

722. *Cæca tela manu.*] Sui ipſius. cœci.

723. *Argus.*] Maſsilienſis.

724. *Qua jam non medius.*] Supra vmbilicum.

725. *Adjuuitque, &c.*] Et ipſe in telũ procũbens addidit telo vim.

726. *Diuerſa.*] In prora, nam filius in puppi. mox vſ. 731.

728. *Phocaicis.*] Maſsilienſibus. ſupra vſ. 340.

730. *Exemplum, &c.*] Excitator virtutis alienæ, licet viribus per annos exhauſtus ipſe non pugnaret. *Funere &c. artus.*] Filij.

734. *Diſtentis toto, &c.*] Extentis manibus pedibuſque extremis partibus calore deſtitutis & rigentibus.

735. *Nox ſubit, &c.*] Mortis caligo ceu animi deliquium obrepit patri exanimato è filij cæde.

737. *Ille caput.*] Argus. *Labens.*] Inclinatum.

738. *Solutas.*] In morte reſolutas.

739. *Tacito tantum petit oſcula vultu.*] Vultu geſtuque petit extrema illa munera, oſculi ſpiritum ſupremum excipientis, & dextra

Robore diducto dextrum, laeúmque tuetur
Æquo Marte latus: cuius dum pugnat ab alta
Puppe Tagus, Grajúmque audax apluſtre retentat,
Terga ſimul pariter miſsis & pectora telis
Tranſigitur. medio concurrit pectore ferrum,
Et ſtetit incertus flueret quo vulnere ſanguis,
Donec vtráſque ſimul largus cruor expulit haſtas,
Diuiſitque animam, ſparſitque in vulnera letum.
Dirigit huc puppim miſeri quoque dextra Telonis,
Qua nullam melius, pelago turbante, carina
Audiuêre manum: nec lux eſt notior vlli
Craſtina, ſeu Phœbum videat, ſeu cornua luna,
Semper venturis componere carbaſa ventis.
Hic Latia roſtro compagem ruperat alni:
Pila ſed in medium venêre trementia pectus,
Auertitque ratem morientis dextra magiſtri.
Dum cupit in ſociam Gyareus erumpere puppim,
Excipit immiſſum ſuſpenſa per ilia ferrum,
Affixúſque rati, telo retinente, pependit.
Stant gemini fratres, fecundæ gloria matris,
Quos eadem variis genuerunt viſcera fatis:

(Diſcreuit

584. *Robore diducto.*] Fortibus militibus diuiſis. *Sulpit.*

586. *Tagus.*] Rom. miles conatus reuellere & retinere ornamentum nauis Maſſilienſis. *Apluſtre.*] Vel ampluſtre, ornamentum nauis, quod ſummo malo imponitur.

588. *Tranſigitur.*] Non *tranſfigitur*, vt nonnulla exemplaria: repugnat enim quantitas antepenultimæ ſyllabæ. *Medio concurrit, &c.*] Vtriuſque haſtæ cuſpis ſibi obuia facta eſt in medio corpore.

589. *Quo vulnere ſanguis.*] Anticone è pectore, an poſtico è tergo.

591. *Diuiſitque animam, &c.*] Ex vtroque vulnere emiſit.

592. *Telonis.*] Maſſilienſis nauis gubernatoris.

593. *Qua nullam melius.*] Qua, non alteri melius paruerunt naues, mari turbato & curſum impediente.

594. *Nec lux eſt, &c.*] Neque alius quiſquam melius explorabat præſentiebatque venturæ diei vẽtos tempeſtatemque ex aſpectu Solis aut Lunæ.

597. *Latia roſtro compagem ruperat alni.*] Romanæ nauis.

598. *Pectus, &c. magiſtri.*] Telonis.

600. *Dum cupit.*] Maſſilienſis quidam, occupaturus munus Telonis cæſi.

602. *Affixuſque rati, &c.*] Telo, quo vulneratus eſt, affigebatur naui.

604. *Viſcera.*] Vterus.

605. *Diſcre*

(*Diſcreuit mors ſæua viros: vnúmque relictum*
Agnorunt miſeri, ſublato errore, parentes,
Æternis cauſam lacrymis: tenet ille dolorem
Semper, & amiſſum fratrem lugentibus offert.)
Quorum alter, miſtis obliquo pectine remis
Auſus Romana Graja de puppe carina
Injectare manum: ſed eam grauis inſuper ictus
Amputat: illa tamen nixu quo prenderat, haſit,
Diriguítque tenens ſtrictis immortua neruis.
Creuit in aduerſis virtus: plus nobilis iræ
Truncus habet: fortíque inſtaurat prælia læua,
Rapturúſque ſuam procurrit in æquora dextram.
Hac quoque cum toto manus eſt abſciſſa lacerto.
Iam clypeo, telíſque carens, non conditur ima
Puppe: ſed expoſitus, fraternáque pectore nudo

Arma

605. *Diſcreuit.*] Omnino parentheſi hic opus, quam viſum eſt addere. *Diſcreuit mors ſæua viros.*] Imitatio Virgiliana. *Daucia Laride, Tymberque ſimillima proles, Indiſcreta ſuis gratuſque parentibuſque error, At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas, &c.*] l. 10. Aeneid. *Vnumque relictum.*] Alterum ſuperſtitem parẽtes internoſcendi ſublata difficultate, facile nouerunt, cum vehementer ſimiles eſſent, vt inter viuos non dignoſcerent. Alluſum videtur ad illud Virgilij: *proles Indiſcreta ſuis, gratuſque parentibus error.* Hortenſ.

606. *Sublato errore.*] Interfecto altero.

607. *Æternis cauſam lachrymis.*] Qui cum fratrẽ cæſũ repræſentet, memoriã vſque illius apud parẽtes lugẽtes non ſinit interire.

609. *Miſtis obliquo, &c.*] Implicitis pectinatim remis duarum nauium, Romanæ & Maſsilienſis. ſupra v. 566.

610. *Auſus Romana Graia, &c.*] Vel ex hoc loco vide quam Cæſarianis iniquus ſit poëta, qui Maſſilienſi id tribuit quod erat Acili militis Cæſaris. idque fide trium teſtium locupletiſſ. Sueton. Cæſ. c. 68. *Acilius miles Caſaris nauali ad Maſsiliam pralio, iniecta in puppem hoſtium dextra & abſciſſa, memorabile illud apud Græcos Cynægiri exẽplũ* (Herod. 6. Iuſt. 2.) *imitatus tranſiliit in nauem, vmbone obuios agens.* Idem Plutarchus in Cæſ. & Val. Max. lib. 3. c. 2.

612. *Nixu.*] Eodẽ conatu & geſtu.

613. *Diriguit.*] Rigida facta eſt, & inhorruit, naui nõ demiſſa. *Sulpit.*

615. *Truncus habet.*] Mutilatus ipſe & mancus, dextra manu amputata.

616. *Rapturuſque ſuam, &c.*] Inclinat, proiecta ſiniſtra ad intercipiendam dextram.

617. *Hac quoque, &c.*] Læua, cum magna parte brachij.

618. *Iam clypeo, &c.*] Deſtitutus iam ſiniſtra quæ clypeum, dextra quæ tela geſtaret.

619. *Sed expoſitus.*] Ictibus Romanorum periculiſque obiectus. *Sulpitius. Fraternaque, &c.*] *Emphatice.* Nudi corporis obiectu tegens fratrem armatum.

621. *Tela*

Arma tegens, crebra confixus cuſpide perſtat:
Teláque multorum leto caſura ſuorum
Emerita jam morte tenet. tum vulnere multo
Effugientem animam laſſos collegit in artus:
Membráque contendit toto quicunque manebat
Sanguine, & hoſtilem, defectis robore membris,
Inſiluit, ſolo nociturus pondere, puppim.
Strage virûm cumulatæ ratis, multóque cruore
Plena, per obliquum crebros latus accipit ictus.
At poſtquàm ruptis pelagus compagibus hauſit,
Ad ſummos repleta foros, deſedit in vndas,
Vicinum inuoluens contorto vertice pontum.
Æquora diſcedunt merſa diducta carina,
Inque locum puppis cecidit mare. multáque ponto
Præbuit illa dies varij miracula fati.
Ferrea dum puppi rapidos manus inſerit vncos,
Affixit Lycidam. merſus foret ille profundo,
Sed prohibent ſocij, ſuſpenſáque crura retentant.
Scinditur auulſus: nec, ſicut, vulnere, ſanguis

Emicuit

621. *Telaque multorum, &c.*] Excipit tela caſura in mortem ſuorum ipſe iam omni mortis certæ munere defunctus. *Sumpta metaphora à militibus qui ſtipendiis defuncti à militia eximuntur vocanturque Emeriti.*

622. *Tum vulnere, &c.*] Iamque deficientem per vulnera animam emiſſurus, vires, quæ reliquæ erant collegit intenditque, vt hoſtilem nauem inſiliens, pondere ſuo, obrueret, quæ cadaueribus preſſa, ictibus quaſſa & ſoluta, tandem deſedit merſa.

625. *Defectis robore membris.*] Hoc eſt, omnibus ſuis viribus deſtitutus, in nauem hoſtilem inſiluit, vel ſolo pondere ei vim illaturus, cùm alia ratione nequiret. *Hortenſ.*

627. *Strage virum, &c.*] Dicit nauem cadaueribus cumulatam, & tranſuerſis ictibus quaſſatam, ſolutis compagibus, tandem deſediſſe. *Hortenſius.*

630. *Foros.*] Fori in nauibus ſunt tabulata per quæ nautæ diſcurrũt.

635. *Ferrea dum puppi, &c.*] Immiſſa à Romanis harpago naui Maſſ. corripuit Lycidam quendã, quem dum ſocij retinere conantur, deſcerptus eſt diuiſuſque, diffuſus à ſuperiore corporis parte vitalium capaci ſanguinis, intercidit in mare. ita inferior pars ab imo ventre ad talos ſtatim defecit, ſuperior vero pars in qua pulmo, epar, cor, cerebrum, membra vitalia, diu luctata reſtitit; lentiuſque interiit.

638. *Scinditur auulſus.*] Sunt qui referunt hos verſus à Lucano recitatos, Neronis iuſſu inciſis ſibi venis & profluente ſanguine. Alij eos illum protuliſſe autumant, quo habes l. 9. v̄ſ. 811. Tacitus Annal. 15.

640. *Anima*

Emicuit lentus : ruptis cadit vndique venis:
Diſcurſúſque animæ diuerſa in membra meantis
Interceptus aquis, nullius vita perempti
Eſt tanta dimiſſa via. pars vltima trunci
Tradidit in letum vacuos vitalibus artus,
At tumidus qua pulmo jacet, qua viſcera feruent,
Hæſerunt ibi fata diu : luctatáque multum
Hac cum parte viri vix omnia membra tulerunt.
Dum nimium pugnax vnius turba carinæ
Incumbit prono lateri, vacuámque relinquit,
Qua caret hoſte, ratem : congeſto pondere puppis
Verſa, caua texit pelagus, nautáſque carina :
Brachia nec licuit vaſto jactare profundo,
Sed clauſo periere mari. Tunc vnica diri
Conſpecta eſt leti facies, cum forte natantem
Diuerſa roſtris juuenem fixere carina.
Diſceſſit medium tam vaſtos] pectus ad ictus :
Nec prohibere valent obtritis oſſibus artus,
Quo minus æra ſonent, eliſo ventre, per ora
Ejectat ſaniem permiſtus viſcera ſanguis.
Poſtquam inhibent remis puppes, ac roſtra recedunt,

Disjectum

640. *Animæ diuerſa, &c. Vitæ perempti.*] Sanguinis, in quo vita.

641. *Interceptus.*] Confuſus & miſtus.

642. *Tanta dimiſſa via.*] Tam ſpacioſa mortis porta, vulnere tam amplo.

645. *Fata.*] Mors.

646. *Vix omnia membra tulerunt.*] Vix abſtulerunt, tradideruntque morti.

647. *Dum nimium, &c.*] Milites vnius nauis pugnæ nimis intenti, omnes ſe conferunt ad alterum latus, ab hoſtibus oppugnatum defenſuri; atque ita nauem pondere inclinatam inuertunt.

649. *Congeſto pondere, &c.*] Inuerſa nauis, milites concluſos demerſit.

651. *Brachia, &c.*] Natare non licuit.

652. *Vnica diri, &c.*] Miſerrima apparuit vna leti facies cum interciperetur à duabus nauibus cõcurrentibus, juuenis quidam natans, roſtris nauium in medio juuenis pectore colliſis.

657. *Æra ſonent.*] Aerata roſtra. *Eliſo ventre.*] Compreſſo & contuſo. *Per ora, &c.*] Sanguis inteſtinis miſtus ejicitur ore, velut ſanies.

659. *Poſtquam inhibent remis puppes, ac roſtra recedunt, &c.*] Gronouio placet vt reponatur *remi*: ſic enim mollius remis roſtriſque actio & motus adſcribuntur: Ergo *inhibent remi, & remiges inhibent & nauem inhi-*

Diſjectum in pelagus perfoſſo pectore corpus
Vulneribus tranſmiſit aquas. pars maxima turba
Naufraga, jactatis morti obluctata lacertis,
Puppis ad auxilium ſocia concurrit: at illi
Robora cum vetitis prenſarent altius vlnis,
Nutarétque ratis, populo peritura recepto:
Impia turba ſuper medios ferit enſe lacertos:
Brachia linquentes Graja pendentia puppe,
A manibus cecidere ſuis: non amplius vnda
Suſtinuere graues in ſummo gurgite truncos.
Jamque omni fuſis nudato milite telis,
Inuenit arma furor: remum contorſit in hoſtem
Alter: at hi tortum validis apluſtre lacertis,
Auulſáſque rotant excuſſo remige ſedes.
In pugnam fregere rates. ſidentia peſſum
Corpora caſa tenent, ſpoliántque cadauera ferro.
Multi inopes teli, jaculum letale reuulſum
Viſceribus traxere ſuis, & vulnera laua

Oppreſſere

bent, & nauem inhibent remis, quod integrum, & denique inhibent remi; vt apud Ouid. *duo defendunt retinacula nauem:* ἀντὶ τȣ duobus defenditur retinaculis nauis. Attribuitur inſtrumento, quod eſt tractantis inſtrumẽtum. *Poſtquam inhibent, &c.*] A recedentibus roſtris deiecto corpore, per vulnus peruium tranſmiſſæ ſunt aquæ.

661. *Pars maxima, &c.*] Nauis cuiuſdam Maſſilienſis fractæ milites ac nautæ conati vitæ ſuæ conſulere ſociam nauem natando petunt prenſantque, licet interdicti ab iis, qui in naui erant, ſubuerſionem timentibus, ſi illi admitterentur.

664. *Robora, &c.*] Naues ſociorum.

665. *Nutaret.*] Inclinaret ſe & periclitaretur. *Peritura.*] Erat enim tantus numerus, vt ſi ſuſceptus fuiſſet, nauis procul dubio mergeretur. *Sulpitius.*

666. *Impia turba.*] Quia ſocios lædebat. *Super medios ferit enſe.*] Deſuper, in naui. *Lacertos.*] Nauim prenſantium.

667. *Graia.*] Maſſilienſi. *Pendentia puppe.*] Amputata ſcil.

668. *A manibus.*] Quibus inhærebant.

669. *Graues in ſummo, &c.*] Non natantes, brachiis iam deſtitutos.

670. *Iamque omni fuſis, &c.*] Iamque deficientibus vtrinque telis, *furor arma miniſtrat,* & *quod cuique repertum Rimanti, telum ira facit.* Virg. Aeneid. 1. & 7.

672. *Apluſtre.*] Nauis ornamentum.

673. *Rotant.*] Rotando immittunt. *Sedes.*] Tranſtra.

674. *Sidentia peſſum.*] Subſidentia; vel ſub pedibus iacentia. ſic, L. 5. vſ. 616.

677. *Vulnera laua, &c.*] Vt ſanguinem

Oppreſſere manu, validos dum præbeat ictus
Sanguis & hoſtilem cum torſerit, exeat haſtam.
Nulla tamen plures hoc edidit æquore clades,
Quam pelago diuerſa lues. nam pinguibus ignis
Affixus tædis, & tecto ſulfure viuax
Spargitur: at faciles præbere alimenta carinæ
Nunc pice, nunc liquida rapuere incendia cera.
Nec flammas ſuperant vndæ: ſparſiſque per æquor
Iam ratibus fragmenta ferus ſibi vendicat ignis.
Hic recipit fluctus, extinguat vt æquore flammas:
Hi, ne mergantur, tabulis ardentibus hærent.
Mille modos inter leti, mors vna timori eſt,
Qua cœpere mori. Nec ceſſat naufraga virtus.
Tela legunt deiecta mari, ratibúſque miniſtrant:
Incertáſque manus ictu languente per vndas
Exercent. nunc, rara datur ſi copia ferri,
Vtuntur pelago. ſæuus complectitur hoſtem
Hoſtis, & implicitis gaudent ſubſidere membris,

Mergen

guinem ſiſterent, vireſque ſibi ſuppeterent, quoad haſtam illam ſuis viſceribus extractam in hoſtẽ miſiſſent: tum libenti animo ſpiritum emiſſuri.

681. *Quam pelago diuerſa lues.*] Quam ignis qui aquæ contrarius. *Pinguibus ignis, &c.*] Phalaricæ ſagittæ è tedis oleo incendiario, pice, bitumine, nitro, ſulphure & reſina inuolutæ è baliſtis in naues emittuntur, qui *ignis Græcus* dictus eſt *Vvildfier.*

684. *Pice, &c. cera.*] Qua naues vngebantur ad iniuncturas committendas. *Rapuere incendia.*] Concepere ignem, igne correptæ ſunt.

685. *Nec flammas ſuperant vndæ.*] Non extinguere valent ignes aquæ. *Sparſiſque, &c.*] Et ipſa fragmenta tabulæque lacerarum ratium ſparſæ corripiunt ignem.

689. *Mille modos inter leti.*] Inter tot mortium genera, eam ſolam mortem timent, quæ prima ipſis occurrit; puta mergi aut vri. *Grotius. Mille modos inter leti, &c.*] Et cum innumera circumſtarent mortis genera, illud tamen ſolum timebant, quod inſtaret, incendium, puta, naufragium, &c. *nec vltra Cæca timent aliunde fata.* Horat. od. 13. lib. 1.

690. *Nec ceſſat naufraga virtus.*] Illi qui fractis nauibus nabant, ſe exercebant in legendis ſubminiſtrandiſque telis pugnantibus, & in feriendo vt poterant hoſte. *Sulpit.*

691. *Tela legunt deiecta mari.*] Qui nauibus fractis natant, colligunt tela fluitantia, miniſtrantque ſociis qui ſunt in ratibus, quia & debili & incerto propter fluctus ictu petunt hoſtes, eoſque, ſi deficiant tela, mari ſubmergunt, etiã cum ſuo periculo.

694. *Vtuntur pelago.*] Mergunt hoſtem in mari, *Sulpi.*

Mergentéſque mori. Pugna fuit vnus in illa
Eximius Phoceus animam ſeruare ſub vndis,
Scrutarique fretum ſi quid merſiſſet arenis,
Et nimis affixos vnci conuellere morſus,
Adductum quoties non ſenſerat ancora funem.
Hic vbi compreſſum penitus deduxerat hoſtem,
Victor & incolumis ſummas remeabat in vndas,
Sed ſe per vacuos credit dum ſurgere fluctus,
Puppibus occurrit, tandémque ſub æquore manſit.
Hi ſuper hoſtiles jecerunt brachia remos,
Et ratium tenuere fugam. Non perdere letum
Maxima cura fuit, multus ſua vulnera puppi
Affixit moriens, & roſtris abſtulit ictus.
Stantem ſublimi Tyrrhenum culmine proræ
Lygdamus excuſſa Balearis tortor habena
Glande petens, ſolido fregit caua tempora plumbo.
Sedibus expulſi, poſtquam cruor omnia rupit
Vincula, procumbunt oculi: ſtat lumine rapto
Attonitus, mortiſque illas putat eſſe tenebras.
At poſtquam membris ſenſit conſtare vigorem,
Vos, ait, ô ſocij, ſicut tormenta ſoletis,

Me

696. *Mergenteſque mori.*] Dum merguntur, mergere alios.

697. *Phoceus.*] Maſſilienſis, ſupra vſ. 340. vrinator egregius. *Animam ſeruare.*] Spiritum retinere.

698. *Scrutarique fretum.*] E fundo aliquid repetere, & anchoram ſub aquis ſoluere, ſi fune refigi non poſſet.

701. *Penitus deduxerat.*] Funditus demerſerat, ipſe emerſurus, vti aſſuerat.

703. *Vacuos credit.*] Non occupatos nauibus.

704. *Puppibus occurrit.*] Ratibus illiſus, depreſſus eſt.

705. *Hi ſuper hoſtiles jecerunt.*] Alij remos impedierunt, fugientes hoſtes moraturi.

706. *Non perdere letum.*] Ne morerentur inulti.

707. *Multus ſua vulnera puppi.*] Multi vt ſocias tutarentur naues, interpoſuerunt corpora ſua vulnerata hoſtium roſtris objecta.

709. *Tyrrhenum.*] Militem Rom.

710. *Lygdamus.*] Miles Maſſil. *Balearis.*] Vide lib. 1. vſ. 229.

711. *Glande petens.*] Pila plumbea.

712. *Sedibus expulſi.*] Sedes has intellige ſinus oculorum.

713. *Vincula.* Neruos.]

714. *Mortiſque illas putat.*] Ictum lethalem eſſe putat.

716. *Sicut tormenta ſoletis.*] Collocate me, vt baliſtas ſoletis, rectum ad projicienda tela in hoſtes.

718. *Ego*

Me quoque mittendis rectum componite telis.
Egere quod ſupereſt anima Tyrrhene per omnes
Bellorum caſus. ingentem militis vſum
Hoc habet ex magna defunctum parte cadauer:
Viuentis feriere loco. ſic fatus in hoſtem
Cæca tela manu, ſed non tamen irrita mittit.
Excipit hæc juuenis generoſi ſanguinis Argus,
Qua iam non medius deſcendit in ilia venter,
Adjuuitque ſuo procumbens pondere ferrum.
Stabat diuerſa victa iam parte carinæ
Infelix Argi genitor, (non ille juuenta
Tempore Phocaicis vlli ceſſurus in armis:
Victum æuo robur cecidit, feſſúſque ſenecta
Exemplum, non miles erat) qui funere viſo,
Sæpe cadens longa ſenior per tranſtra carinæ
Peruenit ad puppim ſpirantéſque inuenit artus.
Non lacryma cecidere genis, non pectora tundit,
Diſtentis toto riguit ſed corpore palmis.
Nox ſubit, atque oculos vaſta obduxere tenebræ.
Et miſerum cernens agnoſcere deſinit Argum.
Ille caput labens, & iam languentia colla
Viſo patre leuat: vox fauces nulla ſolutas
Proſequitur: tacito tantum petit oſcula vultu.

Inuitátque

718. *Egere.*] Se hortatur.

719. *Ingentem militis vſum, &c.*] Intermortuuſque habet quod feriatur loco viuentis. *Ingentem militis vſum.*] Faciet officium magni militis.

722. *Cæca tela manu.*] Sui ipſius. cæci.

723. *Argus.*] Maſſilienſis.

724. *Qua jam non medius.*] Supra vmbilicum.

725. *Adjuuitque, &c.*] Et ipſe in telũ procũbens addidit telo vim.

726. *Diuerſa.*] In prora, nam filius in puppi. mox vſ. 731.

728. *Phocaicis.*] Maſſilienſibus. ſupra vſ. 340.

730. *Exemplum, &c.*] Excitator virtutis alienæ, licet viribus per annos exhauſtus ipſe non pugnaret. *Funere &c. artus.*] Filij.

734. *Diſtentis toto, &c.*] Extentis manibus pedibuſque extremis partibus calore deſtitutis & rigentibus.

735. *Nox ſubit, &c.*] Mortis caligo ceu animi deliquium obrepit patri exanimato è filij cæde.

737. *Ille caput.*] Argus. *Labens.*] Inclinatum.

738. *Solutas.*] In morte reſolutas.

739. *Tacito tantum petit oſcula vultu.*] Vultu geſtuque petit extrema illa munera, oſculi ſpiritum ſupremum excipientis, & dextra

Inuitátque patris claudenda ad lumina dextram.
Vt torpore ſenex caruit, viréſque cruentus
Cœpit habere dolor, Non perdam tempora dixit,
A ſæuis permiſſa Deis, jugulúmque ſenilem
Confodiam. veniam miſero concede parenti,
Arge, quod amplexus, extrema quod oſcula fugi.
Nondum deſtituit calidus tua vulnera ſanguis,
Semianimiſque jaces, & adhuc potes eſſe ſuperſtes.
Sic fatus, quamuis capulum per viſcera miſſi
Polluerat gladij, tamen altæ ſub æquora tendit
Præcipiti ſaltu. letum præcedere nati
Feſtinantem animam morti non credidit vni.
Inclinant jam fata ducum: nec jam amplius anceps
Belli caſus erat: Graja pars maxima claſſis
Mergitur: aſt aliæ mutato remige puppes
Victores vexere ſuos: naualia pauca
Præcipiti tenuere fuga. Quis in vrbe parentum
Fletus erat! quantus matrum per littora planctus!

Conjux

oculos comprimentis. Neceſsitudine enim proxime conjunctus morientibus oculos clauſit apud veteres, & expirantem deoſculatus, fugientem ore animam excepit. *Extremo ſiquis ſuper halitus errat Ore legã.* Virg.lib.4.Aeneid.

741. *Vt torpore ſenex caruit.*] Vbi exanimi torpore ejecto reſpirauit ſenex, ad ſe redijt, recepitque à dolore vires.

742. *Non perdam tempora.*] Non differam mortem. *Sulpit. Non perdam tempora dixit.*] Non fruar miſeræ vitæ vſura mihi à diis haud æquis conceſſa, ſed confodiam jug.

746. *Nondum deſtituit, &c.*] Expecta, habebis me ſupremi itineris comitem, nolo tibi ſupereſſe, anteuertam certe.

748. *Quamuis capulum, &c.*] Præoccupare filij mortem feſtinans duplici voluit mortis anchora niti. gladium capulo tenus in viſcera adegerat, inde ſe in mare præcipitauit.

752. *Inclinant iam, &c.*] Epilogus pugnæ naualis. Victoria inclinabat, & victi meditabantur fugam. Conſtat epilogus affectibus variis, à miſerabili facie vrbis Maſsiliæ, in quo ingens luctus virorum ac mulierum mixtus, omnia miſcebat. *Hore ducum.*] Maſsilienſium, L. Domitij & L. Naſidieni. vide adnotata ad vſ.29. & 916. ſupra, ſed vide an dicat, inclinare fata ducum Rom. & Maſsil. Bruti iam victoris, Domitij victi.

753. *Graja pars.*] Maſsilienſis. ſupra vſ. 340. Ex Maſsilienſium claſſe quinque ſunt depreſſæ, quatuor captæ. com. ciuil. bell. 2.

754. *Aliæ mutato.*] Captæ.

755. *Victores.*] Romanos.

758. Con-

Coniux ſæpe ſui, confuſis vultibus vnda,
Credidit ora viri, Romanum amplexa cadauer:
Accenſiſque rogis miſeri de corpore trunco
Certauere patres. at Brutus in æquora victor,
Primus Cæſareis pelagi decus addidit armis,

M. AN

758. *Coniux ſæpe ſui, &c.*] Litori appulſa cadauera lacera iam atque exeſa non agnoſcebantur. vxores itaque cadauera Romanorum pro ſuis amplexæ ſunt. Patres contendebant de cadaueribus, quæ ſuorum filiorum eſſe volebant, vt ea cremarent.

762. *Primus Cæſareis.*] Primus è Cæſarianis ducibus naualis pugnæ gloriam addit terreſtribus Cæſaris victoriis.

M. ANNÆI LVCANI
CIVILIS BELLI,
SIVE
PHARSALIÆ,
LIBER QARTVS.

ARGVMENTVM.

CAſtra Ducis caſtris ad Celſa quartus Ilerdam
Confert in tumulo,qui pene eſt obrutus imbri,
Enatat hinc Cæſar.Sicoris diducit & vndas:
Petreique fugam ſequitur vicinia, pacem
Incipit; at ſubita Petrei cæde repellit:
Qui mox eſuriens veniam vitamque precatur.
Pugnat in Adriaca poſthæc Antonius vnda:
Vulteiuſque cadit,Libyæ te Curio mactat.

AT procul extremis terrarum Caſar in oris
Martem ſauus agit non multa cade nocentẽ,
Maxima ſed fati ducibus momẽta daturum.

Iure

AT *procul*, &c.] Ad Maſſiliam ita pugnatum fuit.Hic relicto in obſidione Bruto, ad bellum Hiſpanicum tranſit Poëta.Cæſar tribus legionibus ad Maſſiliam relictis,cum pari numero in Hiſpaniam ire perrexerat: iuſſis legionibus, quæ non longo interuallo ſequebantur, ſuis veſtigiis inſtare. *At procul.*] *At* tranſitionis particula quartum librum orditur, & quidem imitatione Virgiliana: *At regina grauj iam dudum ſaucia cura*, &c. Hortenſ. *Extremis terrarum Caſar*] In Hiſpania, Heſperia in vltima bellum gerit Cæſar.

2. *Non multa cade nocentem.*] Duces enim Pompeiani omnium rerum inopia preſſi ſe Cæſari dediderunt.infra vſ.354.

3.*Maxima*, &c.] Multum adiumenti & momenti allaturum Cæſari melius perſequuturo ſummã & caput belli; poſtquã deſiiſſet

ipſe

Jure pari rector caſtris Afranius illis,
Ac Petrejus erat: concordia duxit in æquas
Imperium commune vices, tuteláque valli
Peruigil alterno paret cuſtodia ſigno.
His præter Latias acies erat impiger Aſtur,
Vectonéſque leues, profugique à gente vetuſta
Gallorum Celtæ miſcentes nomen Iberis.
Colle tumet modico, lenique excreuit in altum
Pingue ſolum tumulo: ſuper hunc fundata vetuſta
Surgit Ilerda manu: placidis prælabitur vndis
Heſperios inter Sicoris non vltimus amnes,
Saxeus ingenti quem pons amplectitur arcu,
Hybernas paſſurus aquas. at proxima rupes
Signa tenet Magni: nec Cæſar colle minore
Caſtra

ipſe timere, Pompeius ſperare auxilium à legatis ſuis legionibuſque in Hiſpania. *Fati momenta.*] Belli Imperatoribus res magni ponderis daturum. Innuit reliquum belli ciuilis è victoria belli Hiſpanici, ſuum exitum habiturū. *Ducibus.*] Cęſari ac Pópeio. *Hort.*

4. *Iure pari rector caſtru Afranius.*] Poteſtate æquali, fide & amore mutuo, cura pari, & alterna imperij vice in tutandis caſtris. Aduentu enim Vibullij Rufi à Pompeio miſſi, Afranius, Petreius, Varro, legati Pompeij officia inter ſe partiuntur, vt Varro cum duabus legionibus vlteriorē Hiſpaniam tueatur: Petreius cum duabus legionibus & auxiliis Luſitaniæ, Celtiberiæ, Cantabriæ, &c. ad Afraniū proficiſcatur, qui ipſe Hiſpaniæ citerioris partem max. cum tribus legionibus obtineat; conſtituantq; bellū ad Ilerdā propter loci opportunitatem gerere.

7. *Peruigil cuſtodia.*] Cuſtodes. *Alterno ſigno.*] Nunc enim Petreiani, nunc Afraniani vallum cuſtodiebant. *Sulpit.*

8. *His præter Latias, &c.*] Præter Ro.n. legiones quinque, erant in Petreij & Afranij caſtris, Aſturum, Vectonum, Celtiberorum (qui ex Celtis, Gallia ſua relicta, & Pyrenæos ſaltus tranſgreſſis ad Iberum fluu. conſederant oriundi, erant) & aliarum Hiſpaniæ vtriuſque gentium cohortes 80. equitum 3000. *Aſtur, Vectoneſque.*] Gentes Hiſpaniæ.

10. *Gallorum Celtæ.*] Celtæ qui in Iberiam migrarunt Celtiberi ſunt appellati. Celtæ enim noſtra lingua Galli dicuntur, vt Cęſar inquit. *Sulpit.*

11. *Colle tumet modico, &c.*] In colle leuiter aſcendenti ſita eſt Ilerda, In ſolo fertili, XX. M. paſſus ab Ibero, citra Sicorim fluu.

14. *Heſperios inter Sicoris.*] Sicoris in Pyrenæis iugis ortus labitur præter Ilerdam, & longius deuectus in meridiem, tandem Ibero miſcetur. *Hortenſ.*

15. *Pons amplectitur arcu.*] Pons iſte erat ab occidua parte Ilerdæ, & in poteſtate Afranianorū.

16. *At proxima rupes, &c.*] In colle Ilerdæ vicino Pompeiani caſtra habebant.

17. *Nec Cæſar colle minore Caſtra leuat.*] In alio ſub caſtris Afranij Cæſar attollit caſtra.

Caſtra leuat : medius dirimit tentoria gurges.
Explicat hinc tellus campos effuſa patentes,
Vix oculo prendente modum, campoſque coërcet
Cinga rapax, vetitus fluctus, & littora curſu
Oceani pepuliſſe ſuo : nam gurgite miſto,
Qui præſtat terris, aufert tibi nomen Iberus.
Prima dies belli ceſſauit Marte cruento,
Spectandáſque ducum vires, numeroſaque ſigna
Expoſuit : piguit ſceleris : pudor arma furentum
Continuit : patriaque, & ruptis legibus vnum
Donauere diem. prono cum Cæſar Olympo
In noctem ſubita circundedit agmina foſſa,
Dum prima præſtant acies, hoſtémque fefellit,
Et prope conſertis obduxit caſtra maniplis.

Luce

18. *Medius dirimit tentoria gurges.*]Sicoris(inquit Sulpitius) interfluit vtraque caſtra, verum cum Ilerda,& vtraque caſtra fuiſſe citra Sicorim videantur ex iis quæ acta vtrinque fuerint: locum hunc vix explicabilem fatetur Glareanus, niſi intelligatur aliquam Afraniorum partem vltra flumen fuiſſe.vide notam ad 147. ✠ſ.infra.

19. *Explicat hinc tellus.*]Hinc ſe per planum extendit campus vltra quam oculis poſſit proſpici.

20. *Coërcet.*]Terminat.

21. *Cinga rapax.*]Fluu.ab orientali caſtrorum parte,vti Sicoris ab occidua. *Vetitus fluctus.*] Nam in ipſo curſu, Ibero celeberrimo omnium totius Hiſpaniæ amnium miſcetur, vetuſque nomen amittit; perinde vt Moſella, vbi Rheno fuerit confuſus. *Horrenſ.*

22. *Gurgite miſto,&c.*]Sub Ilerda influit Iberum, qui flu.adimit nomen Cingæ,nomen dat Iberiæ.

23. *Qui præſtat terris.*] Qui infinitis partibus præſtantior eſt in Hiſpaniis,auerſio *Horrenſ.*

24. *Prima dies,&c.*] Primo die poſt caſtra collata, nihil geſtum eſt, copias tantum vtrinque eduxerunt atque oſtentarunt.

26. *Sceleris.*]Belli ciuilis.

28. *Prono cum Cæſar Olympo.*] Veſpero Olympum claudente, id eſt,Sole occidente.

29. *In noctem ſubita, &c.*] Cæſar vbi cognouit per Afranium ſtare, quo minus prælio dimicaretur; ab infimis radicibus montis intermiſsis paſsibus 400.caſtra facere conſtituit. à fronte contra hoſtem pedum 13.foſſam fieri iuſſit. Prima & ſecunda acies in armis permanebat. poſt hos opus in occulto acies tertia faciebat.ſic omne prius eſt perfectum, quam ab Afranio intelligeretur caſtra muniri.Comm.2.ciu.bell.

30. *Dum prima præſtant.*] Hoc eſt, ante ſtant ne ab Afranianis Cæſarianorum ſtudium & labores obſeruarentur. Horrenſ. *Hoſtemque fefellit, Et prope, &c.*] Afranius Petreiuſque operis impediendi cauſa, copias ſuas ad infimas montis radices producunt, & prælio laceſſunt ; neque idcirco Cæſar opus intermittit,&c.

32. *Luce*

Luce noua collem ſubito conſcendere curſu,
Qui medius tutam caſtris dirimebat Ilerdam,
Imperat, huc hoſtem pariter terrórque, pudórque
Impulit: & rapto tumulum prior agmine cepit.
His virtus, ferrúmque locum promittit: at illis
Ipſe locus. miles rupes oneratus in altas
Nititur: aduerſóque acies in monte ſupina
Hæret, & in tergum caſura, vmbone ſequentis
Erigitur. nulli telum vibrare vacabat,
Dum labat, & fixo firmat veſtigia pilo,
Dum ſcopulos, ſtirpéſque tenent, atque hoſte relicto
Cædunt enſe viam. vidit lapſura ruina
Agmina dux, equitémque iubet ſuccedere bello,
Munitúmque latus læuo præducere gyro.
Sic pedes ex facili nulloque vrgente receptus,
Irritus, & victor ſubducto Marte pependit.
Hactenus armorum diſcrimina. cetera bello

Fata

32. *Luce noua collem, &c.*] In planitie inter opp. Ilerdam & & Afranii caſtra tumulus erat, quem ſi occupaſſet Cæſar, omni commeatu ab oppido & ponte ſe interclufurum hoſtes ſperabat. eductis itaque legionibus 3. aciem inſtruit, vnius legionis anteſignanos præcurrere atque occupare eum tumulum jubet. qua re cognita, cohortes Afranii quædam breuiore itinere eundem occupant, repelluntque Cæſarianos: hic autem & ſub ipſo oppido horis quinque pugnatum eſt.

34. *Hoſtem, &c. at illis,*] Afranian.

36. *His virtus &c. miles rupes.*] Cæſarian.

37. *Oneratus, &c.*] Armis.

38. *Aduerſoque acies, &c.*] Supino pectore arduum collem aſcendentes milites Cæſ. & retro caſuri, niſi ſequentium à tergo clypeis ſuſtentati fuiſſent.

42. *Hoſte relicto.*] Non directo in hoſtem telo, non habito hoſtis reſpectu.

43. *Cædunt enſe viam.*] Cædendo peruiam faciunt. *Grotius Cadunt enſe viam.*] Virgulta amputantes & vepres, viam ſibi aperiunt.

44. *Equitemque iubet, &c.*] Submiſſus à Cæſare æquitatus, latera perequitans, commodiorem ac tutiorem ſuis receptum dat.

47. *Irritus.*] Re infecta. *Victor ſubducto, &c.*] Dirempto prælio, vtrique ſe ſuperiores diſceſſiſſe exiſtimauerunt.

48. *Hactenus armorum.*] Huc vſque pugnam ad Ilerdam commemorauit: Iam deſcribit inundationem, qua fluminibus vaſtè restagnantibus, in ſubitum diſcrimen adductus ſit Cæſar; quod omnis euagandi facultas pabulatoribus eſſet adempta, itineribus diluuio aquarum infeſſis, & pontibus vi & impetu fluminis abruptis. Simul Poëta varias inundationis cauſas adfert. *Hortenſius.*

49. Vn

Fata dedit variis incertus motibus aër.
Pigro bruma gelu, ſiccisque Aquilonibus hærens,
Æthere conſtricto pluuias in nube tenebat.
Vrebant montana niues, campóſque jacentes
Non duratura conſpecto ſole pruina:
Atque omnis propior mergenti ſidera cælo
Aruerat tellus hyberno dura ſereno.
Sed poſtquam vernus calidum Titana recepit
Sidera reſpiciens delapſa portitor Helles,
Atque iterum æquatis ad iuſta pondera Libra
Temporibus vicere dies: tunc, ſole relicto,
Cynthia quo primum cornu dubitanda refulſit,
Excluſit Boream, flammáſque accepit ab Euro.

Ille

49. *Variis incertus motibus aër.*] Biduo quo hæc geſta ſunt, tanta tempeſtas coorta eſt, vt nunquam illis locis maiores aquas fuiſſe conſtaret, &c. Comment. 2.

50. *Pigro bruma gelu, &c.*] Propter Aquilonem continuum gelida & ſicca præceſſerat hyems, neque nubibus grauidis diſſolui licitum congelato aëre.

52. *Vrebant montana niues, &c.*] Ita Virgilius; *penetrabile frigus adurat. Peruſti artus membra torrida gelu*, dixit Liu. lib. 21. & Tacit. lib. 13. *Ambuſti multorum artus vi frigoris.* quod prius dixerat Xenophon. ἦν δὲ χιὼν πολλὴ καὶ ψῦχος οὕτως, ὥστε τὸ ὕδωρ, &c. καὶ τῶν ἑλλήνων πολλῶν καὶ ῥῖνες ἀπεκαίοντο καὶ ὦτα. Neque tamē Ariſtoteli aſſentior, qui 4. Meteor. fieri hoc vult διὰ τὸ συνάγειν ἢ ἀντιπεριςάναι τὸ θερμὸν. Sed propter calorem innatum reſtinctum in herbis plantiſque, humoremque viuidum à frigore depulſum, ita vt tanquam ignis calore aduſtæ inareſcant. ψυχρὸς ἄνεμος βορέης πνεύσεται & mox, καταφάγεται ὄρη, καὶ ἔρημον ἐκκαύσει, καὶ ἀποσβέσει χλόην ὡς πῦρ. tanquam ignis. Eccleſiaſt. cap. 33.

53. *Non duratura, &c.*] Primo ſole ſoluendæ.

56. *Atque omnis, &c.*] Atque omnis tellus Heſperiæ, Occidenti, quo mergi videntur ſtellæ, ſubiecta, aruerat, conſtricta hyberno gelu & frigore.

56. *Sed poſtquam vernus, &c.*] Poſtquam vero Sol ingreſſus eſt ſignum Arietis quo vectus Phryxus pontum transfretaſſe fingitur delapſa ſorore Helle, quæ ponto nomen reliquit.

57. *Reſpiciens, &c.*] Effigiatur auerſo capite reſpiciens Aries.

58. *Æquatis ad juſta, &c.*] Aequata iam nocti die. Aequinoctio verno; perinde ac Autumnali, vbi ſol Libram ingreditur.

59. *Vicere dies.*] Dies longiores fuere noctibus. *Tunc, ſole relicto.*] Tunc Lunæ à coitu nouæ, recedentis à Sole cornua nondum apparebant. *Si nigrum obſcuro comprenderit aëra cornu, Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.* Virg. 1. Georg.

60. *Dubitanda.*] Cum ſuo exortu dubia eſt & incerta, neque cornua apparent.

61. *Boream.*] Αἰθρηγενέτην, ſerenitatis iam per totam hyemē autorem,

Ille ſuo nubes quaſcunque inuenit in axe,
Torſit in occiduum Nabatæis flatibus orbem,
Et quas ſentit Arabs, & quas Gangetica tellus
Exhalat nebulas, quicquid concreſcere primus
Sol patitur, quicquid cæli fuſcator Eoï
Impulerat Corus, quicquid defenderat Indos:
Incendere diem nubes oriente remota,
Nec medio potuere graues incumbere mundo,
Sed nimbos rapuere fuga. vacat imbribus Arctos,
Et Notus; in ſolam Calpen fluit humidus aër.
Hic vbi iam Zephyri fines, & ſummus Olympi
Cardo tenet Tethyn, vetita tranſcurrere denſos
Inuoluere globos, congeſtúmque aëris atri
Vix recipit ſpatium, quod ſeparat æthere terram.
Iamque polo preſſæ largos denſantur in imbres;
Spiſſatæque fluunt: nec ſeruant fulmina flammas,

Quamvis

autorem, pluuiæque abactorem. *Flammaſque accepit ab Euro.*] Calorē ac ruborem, venti pluuiæque præſagia. *Vento ſemper rubet aurea Phœbe.* 1. Georg.

62. *Ille ſuo nubes, &c.*] Eurus nubes omnes ex Eois partibus impulit in Occiduas.

63. *Nabatæis flatibus orbem.*] Eois: orientalibus. Nabatæi autem incolæ ſunt Arabiæ Felicis.

64. *Gangetica.*] India, quam Ganges perlabitur.

65. *Primus, &c.*] Oriens, nobis matutinus.

66. *Cæli fuſcator Eoi, &c.*] Eoum cœlum obſcurans inductis nubibus Corus.

67. *Corus.*] Siue Caurus, quem Græci ἀργεστὴν nominant, aduerſus Aquilonem flat. *Hortenſ.* *Quicquid defenderat Indos.*] Quæcunque nubes Solis æſtum Indis arcuerat, ardoremque temperauerat.

68. *Incendere.*] Inflammarunt aërem, vnde pluuiæ & tonitrua naſcuntur. *Oriente remota.*] Euri impetu actæ ex oriente,

69. *Graues incumbere mundo.*] Aqua plenæ.

70. *Vacat imbribus Arctos.*] Nec non ab arcto & Noto congeruntur nubes in Hiſpaniam, vbi Calpe promontorium Bæticæ, vna è columnis Herculis *Gibraltar.*

71. *In ſolam Calpen.*] In Hiſpaniam à parte totum.

72. *Hic vbi iam Zephyri fines.*] Hic, ad extremum Occidentem, vnde Zephyrus flare, & cœlum pronum mari coniungi vulgo creditur, conglobatæ nubes hærebant, vlterius progredi inhibitæ.

74. *Congeſtumque. &c.*] Et ſpacium, quo diſtat terra ab æthere, vix recipit congeriem nubium.

76. *Polo preſſa, &c.*] Nubes coactæ in aëre diſſoluuntur in pluuiam

77. *Spiſſataque fluunt.*] Condenſatæ toto æthere Pluuiam fundunt. *Hortenſ.* *Nec ſeruant, &c.*] Extinguuntur enim à nimbis.

78. *Quam*

Quamuis crebra micent: exſtinguit fulgura nimbus.
Hinc imperfecto complectitur aëra gyro
Arcus, vix vlla variatus luce colorem,
Oceanúmque bibit, raptáſque ad nubila fluctus
Pertulit & cælo defuſum reddidit æquor.
Iamque Pyrenææ quas nunquam ſoluere Titan
Eualuit, fluxere niues, fractóque madeſcunt
Saxa gelu. tum, quæ ſolitis è fontibus exit,
Non habet vnda vias: tam largas alueus omnis
A ripis accepit aquas. jam naufraga campo
Cæſaris arma natant, impulſáque gurgite multo
Caſtra labant: alto reſtagnant flumina vallo.
Non pecorum raptus faciles, non pabula merſi
Vlla ferunt ſulci: tectarum errore viarum
Fallitur occultos ſparſus populator in agros.

Iamque

78. *Quamuis creba micent.*] Verſus hic jam olim mihi ſuſpectus fuit. Et certè deeſt in Ms. P. & in Ms. T. aſcriptus demum manu recentiore. *Grotius.*

79. *Hinc imperfecto, &c.*] Non vt alias in arcum incuruata è fulgore Solis in nubem concauam & roridam ex aduerſo ſitam refracto, ſed propter denſitatem nubium, nec coloribus diſtincta nec arcu cõpleta. *Concipit Iris aquas, alimentaq; nubibus adfert.* attollit aquas maris refunditque in terras, *& bibit ingens Arcus.* Virg. 1. Georg. *Ecce autem bibit arcus, pluet, credo hercle hodie.* Plauti Curculio.

80. *Vix vlla variatus, &c.*] Docet in denſa & obſcura nube ita arcum apparuiſſe, vt vix fuerit conſpicuus. *Hortenſius.*

82. *Et Cælo defuſum, &c.*] Ita emendauimus pro *diffuſum.* Aquas è cælo lapſas cælo reddidit. *Grot.*

83. *Iamque Pyrenea, &c.*] Enumeratis operoſe reſtagnationis cauſis, earum effectus nunc commemorat. Et orditur à niuibus Alpinis Pyrenæorum montium, qui Galliam ab Hiſpania ſeparant. *Hortenſ. Iamque Pyrenæa, &c.*] E Pyrenæis montibus liquefactæ defluunt niues. Ita Com. 1. de bel. civ. tum autem ex omnibus montibus nix profluit, ac ſummas ripas fluminis ſuperauit, ponteſque ambos, quos C. Fabius fecerat, vno die interrupit, &c.

84. *Fractoque gelu.*] Glacies tot annos durata, ſoluta fuit.

85. *Tum, qua ſolitis, &c.*] Fluuios exundantes non capit ſuus alveus. *Expatiata ruunt per apertos flumina campos.*

87. *Naufraga campo, &c.*] Quaſi naufragi in ſũma aqua totis cãpis Cæſaris caſtra & milites fluitarũt.

90. *Non pecorum raptus faciles, &c.*] Cinga & Sicoris, inter quæ flum. caſtra Cæſ. poſita ſunt, ſpatio millium 30. tranſiri neutrum poterat. neque frumentum ſupportare ciuitates quæ ad amicitiam Cæſaris acceſſerant, neque pabulatum progredi aut progreſſi longius redire in caſtra poterant, &c. Comment. 1.

92. *Occultos, &c.*] Aqua tectos.

93. *Iam-*

Jamque comes ſemper magnorum prima malorum
Sæua fames aderat: nulloque obſeſſus ab hoſte
Miles eget, toto cenſu non prodigus emit
Exiguam Cererem. Prô lucri pallida tabes!
Non deeſt prolato jeiunus venditor auro.
Iam tumuli colléſque latent: iam flumina cuncta
Condidit vna palus, vaſtáque voragine merſit.
Abſorpſit penitus rupes, ac tecta ferarum
Detulit, atque ipſas hauſit: ſubitíſque frementes
Vorticibus contorſit equos, & reppulit æſtus
Fortior Oceani: nec Phœbum ſurgere ſentit
Nox ſubtexta polo: rerum diſcrimina miſcet
Deformis cæli facies, junctaque tenebræ.
Sic mundi pars ima jacet, quam Zona niualis,
Perpetuæque premunt hyemes: non ſidera cælo
Vlla videt, ſterili non quicquam frigore gignit,
Sed glacie medios ſignorum temperat ignes.
Sic, ô ſumme parens mundi, ſic ſorte ſecunda
Æquorei rector facias Neptune tridentis:

Et

93. *Iamque comes, &c.*] Reſtagnatio magnas difficultates Cæſaris exercitui attulit & quaſi obſidione preſſit. jamque commeatus inopia ad denarios 50. in ſingulos modios annona peruenerat militum vires diminutæ, atque incommoda in dies augebantur.

95. *Cenſu non prodigus emit.*] Peculio, ſtipendio, patrimonio.

96. *Exiguam Cererem.*] Frumenti modicum, vel panis fruſtum paruum. *Prô lucri pallida tabes.*] Exclamatio. infames caupones & inſtitores, qui panem ſuum ipſi famelici precio vendunt. De auaro ejuſmodi qui in obſidione Prænestina murem captum ducentis potius denariis vendere, quam ipſe leniendæ famis gratia edere voluit, adeoque periit, vide Liu. 23. lib. Front. 4. cap. 5. Plin. 8. cap. 57.

102. *Æſtus Fortior Oceani.*] Fluctibus & impetu ipſa inundatio vehementior æſtu maris.

103. *Nec Phœbum, &c.*] Neque propter tenebras denſas apparuit Sol ortus, aut diſcernebatur dies à nocte.

106. *Sic mundi pars ima jacet.*] Quales tenebræ hyemeſque perpetuæ vrgent plagas extremas vtrique polo ſubjectas, ſiderum aſpectus expertes, frigore ſteriles.

109. *Sed glacie medios &c.*] Sed ſuo frigore temperant æſtum zonæ mediæ, vt interjectæ ſint habitabiles.

110. *Sic, ô ſumme parens mundi.*] Apoſtrophe ad Iouem & Neptunum, cum voto vt bellum ciuile diluuio mergant. *Forte ſecunda, &c.*] Cui in diuiſione regni Saturni cecidit imperium pelagi ſorte ſecunda.

112. *Tu*

Et tu perpetuis impendas aëra nimbis:
Tu remeare vetes quoſcunque miſeris æſtus.
Non habeant amnes decliuem ad littora curſum,
Sed pelagi referantur aquis: concuſſáque tellus
Laxet iter fluuiis. hos campos Rhenus inundet,
Hos Rhodanus: vaſtos obliquent flumina fontes.
Rhiphæas huc ſolue niues, huc ſtagna, lacúſque,
Et pigras, vbicunque jacent, effunde paludes:
Et miſeras bellis ciuilibus eripe terras.
Sed paruo Fortuna viri contenta pauore,
Plena redit ſolitóque magis fauere ſecundi,
Et veniam meruere Dei. jam clarior aër,
Et par Phœbus aquis, denſas in vellera nubes
Sparſerat, & noctes ventura luce rubebant:
Seruatóque loco rerum, diſceſſit ab aſtris
Humor, & ima petit, quicquid pendebat aquarum.

Tollere

112. *Tu perpetuis, &c.*] Iupiter.

113. *Tu remeare, &c.*] Neptune.

114. *Non habeant amnes, &c.*] Non deferant fluuij aquas ſuas in mare; ſed repellantur.

115. *Concuſſaque tellus, &c.*] Neptuni tridente, terræ motu quaſſata tellus iter amnibus aperiat.

116. *Hos campos Rhenus inundet.*] Huc, in Hiſpaniam fluuios diuertant ex Germania & Gallia Rhenus atque Rhodanus, huc confluant niues è montibus Rhiphæis, huc ſtagna, lacus, paludes.

117. *Obliquent flumina.*] Obliquos habeant, & per totam longitudinem, alueis tranſuerſis emittant.

118. *Ripheas.*] Hyperboreas & Scythicas. *Sulpit.*

120. *Eripe terras.*] Libera, ſubmergendo Cęſarem cum exercitu.

121. *Sed paruo Fortuna, &c.*] Sed deſtitutum ad modicum temporis Cæſarem & leuiuſcula calamitate territũ, ampla mox & indulgẽtior inſequuta eſt Fortuna.

122. *Plena,*] Fauens: & tanquam propitia mater, cepit illi adblandiri. *Hortenſ.*

123. *Veniam meruere Dei.*] Præteritam noxam inſequenti ſucceſſu abunde compenſantes.

124. *Par Phœbus aquis.*] Diſpergẽdis nubibus atque in raritatem & candorem vellerum attenuandis valens. νίφεα προπάροιθεν, Οἷα μάλιστα πόκοισιν ἐοικότα.

125. *Noctes ventura luce, &c.*] Longæ tenebræ aduentante luce paulatim fugabantur; ea ferme facie, quæ eſt diei illuceſcentis primulum. *Grotius. Noctes ventura luce rubebant.*] Sub occaſum Solis, rubor erat inſequentis diei ſerenitatis præſagium. *vel*, die illuceſcente primulum rubeſcebat cœlum, non tenebris offuſum, vt modo *v*ſ. 103.

126. *Diſceſſit ab aſtris, &c.*] Decidit, quicquid pluuiarum in nubibus ſuſpenſum erat.

130. *Vt*

Tollere ſilua comas : ſtagnis emergere colles
Incipiunt, viſóque die dureſcere valles.
Vtque habuit ripas Sicoris, campóſque reliquit,
Primum cana ſalix madefacto vimine paruam
Texitur in puppim, cæſóque inducta juuenco
Vectoris patiens tumidum ſuperenatat amnem.
Sic Venetus ſtagnante Pado, fusóque Britannus
Nauigat Oceano : ſic cum tenet omnia Nilus,
Conſeritur bibula Memphitis cymba papyro.
His ratibus trajecta manus feſtinat vtrinque
Succiſum curuare nemus : fluuiíque ferocis
Incrementa timens, non primis robora ripis
Impoſuit : medios pontem diſtendit in agros.
Ac ne quid Sicoris repetitis audeat vndis,
Spargitur in ſulcos, & ſciſſo gurgite riuis
Dat pœnas majoris aqua. Poſtquam omnia fatis

Cæſaris

130.*Vtque habuit ripas Sicoris.*] Alueo iam ſuo Sicorim capiente: ceſſante inundatione.

131.*Primum cana, &c.*] Imperat militibus Cæſar, vt naues faciant cuius generis eum ſuperioribus annis vſus Britanniæ docuerat, carinæ ac ſtatumina ex leui materia fiebant: reliquum corpus nauium viminibus contextum coriis integebatur. Comment. 1. *Ad eam* (inquit Plin. lib. 4. cap. 16.) *Britanni vitilibus nauigiis corio circumſutis nauigant.*

132.*Iuuenco, &c.*] Corio bubulo, *Synecd.*

134.*Sic Venetus ſtagnante Pado.*] Cuiuſmodi nauigiis vtuntur Veneti ſe effundente Pado, Britanni in Oceano ventis placido, Aegyptij inundante Nilo. papyrus autem frutex eſt paluſtris, vnde Aegyptij nauigia contexunt, vti ex libro eius vela, tegetes, funes, veſtes, &c.

136.*Conſeritur.*] Contexitur Aegyptiaca cymba bibula papyro. Alibi dictum Memphim regiam Aegypti fuiſſe, & hodie Caïrum appellari. *Hortenſ.*

137.*His ratibus traiecta, &c.*] Nauiculas has carris iunctis deuehit noctu Cæſar M. paſſuum à caſtris 22. quibus traiecti milites, vlteriore ripa occupata atque munita, ſuccidit materiam ponti faciendo, quem biduo perficit. ita rei frumentariæ & pabulationi affatim conſultum.

138. *Succiſum curuare nemus.*] Materiam quærere ponti faciendo. *Grot. Fluuiíque ferocis, &c.*] Timens ne Sicoris impetuoſus augeretur ac creſceret.

141. *Ac ne quid Sicoris, &c.*] Cæſar, ne ſemper magno circuitu per pontem equitatus eſſet mittendus, nactus idoneum locum, foſſas pedum 30. in latitudinem complures facere inſtituit, quibus partē aliquā Sicoris auerteret, vadūque in eo fluu. efficeret. Cōm. 1. Has prioris inundationis pœnas dediſſe Sicorim dicit poeta.

143.*Poſtquam omnia, &c.*] Afranius & Petreius intercluſo ſibi

a

Cæſaris ire videt, celſam Petreius Ilerdam
Deſerit: & noti diffiſus viribus orbis,
Indomitos quærit populos, & ſemper in arma
Martis amore feros, & tendit in vltima mundi.
Nudatos Cæſar colles, deſertáque caſtra
Conſpiciens, capere arma iubet: nec quærere pontem,
Nec vada, ſed duris fluuium ſuperare lacertis.
Paretur: rapuitque ruens in prælia miles,
Quod fugiens timuiſſet, iter. mox vda receptis
Membra fouent armis, gelidóſque à gurgite curſu
Reſtituunt artus, donec decreſceret vmbra
In medium ſurgente die. jamque agmina ſumma
Carpit eques, dubiique fugæ, pugnæque tenentur.
Attollunt campo geminæ juga ſaxea rupes

Valle

à Cæſaris equitatu frumento pabuloque, defectione item ciuitatum & Cæſaris amicitiam ſecutarum, permoti, in Celtiberiam bellum transferre ſtatuunt, quæ in amicitia permanſerat Pompeij, magnis eius in Sertoriano bello affecta beneficiis, & quod Cæſaris nomen in barbaris erat obſcurius.

145. *Orbis.*] Regionis in qua erant, ad Cæſ. iam inclinantis.

146. *Indomitos, &c.*] Celtiberos.

147. *In vltima mundi.*] In vlteriorem Hiſpaniam.

148. *Nudatos Cæſar colles, &c.*] De tertia vigilia Afranius atque Petreius caſtra mouerant, omnibus copiis Sicorim tranſierant, ad Iberum recto maturantes itinere. Quod vbi Cæſar per exploratores cognouerat, duas Afranianorum legiones Sicorim traduxiſſe, caſtra ad Octogeſam oppidum ad Iberum poſitum munita, ibi naues conquiſitas è quibus junctis ponte facto exercitum trajicerent: ille equites fluuium multo opere vix auerſum tentare & tranſire juſsit, magno jumentorum numero in flumine ſupra atque infra conſtituto & pedites tranſire auſos traduxit.

149. *Nec quærere pontem.*] Pons enim magnũ circuitum habebat.

150. *Fluuium ſuperare.*] Tranare.

151. *Paretur.*] Cuncti ſcil. obtemperant. *Rapuitque.*] Hoc eſt, celeriter amnem ingreſſus eſt. *Rapuitque, &c.*] Et perſequendi hoſtis ſtudioſe alto & rapido flumini committunt milites Cæſ. quod vel ipſi fugientes è bello vix tentaſſent.

152. *Mox vda receptis, &c.*] Vdi gelidique à trajectione corpora reficiunt, curſuque calefaciunt ad meridiem vſque, ne defeſsi prælio objiciantur.

155. *Iamque agmina, &c.*] Equitatus Cæſaris nouiſsimum hoſtium agmen conſequutus, premere eos, morari, atque iter impedire cœpit.

147. *Attollunt campo, &c.*] A millibus paſſuum quinque campeſtris itineris, exploratores, retulere, montes, difficilia atque anguſta loca excipere. Laborabat itaque Cæſar ne Afraniani his anguſtiis occupatis & ſuis prohibitis, exercitu Iberum trajecto, è manibus dimiſsi bellum transferrent in Celtiberos & remotas gentes.

160. *Hoſte*

Valle caua media: tellus hinc ardua celſos
Continuat colles: tuta quos inter opaco
Anfractu latuêre via: quibus hoſte potito
Faucibus, emitti terrarum in deuia Martem,
Inque feras gentes Cæſar videt. Ite ſine vllo
Ordine, ait, raptúmque fuga conuertite bellum,
Et faciem pugna, vultúſque inferte minaces:
Nec liceat pauidis ignaua occumbere morte:
Excipiant recto fugientes pectore ferrum.
Dixit: & ad montes tendentem præuenit hoſtem.
Illîc exiguo paulum diſtantia vallo
Caſtra locant. poſtquàm ſpatio languentia nullo
Mutua conſpicuos habuerunt lumina vultus,
Et fratres, natóſque ſuos videre, patréſque;
Deprenſum eſt ciuile nefas. tenuêre parumper
Ora metu: tantum nutu, motóque ſalutant
Enſe ſuos. mox vt ſtimulis maioribus ardens
Rupit amor leges, audet tranſcendere vallum
Miles, in amplexus effuſas tendere palmas.
Hoſpitis ille ciet nomen; vocat ille propinquum:
Admonet

160. *Hoſte potito.*] Afranianis.

161. *Faucibus.*] Anguſtiis. Furcis.

163. *Raptumque fuga, &c.*] Nolite pati hoſtem, bellum, certam victoriam vobis eripi per fugam.

164. *Et faciem, &c. Nec liceat, &c.*] Ne pereant ignaui & fugientes acceptis in tergo vulneribus, conuertite, excipiantque aduerſo pectore tela.

167. *Et ad montes, &c.*] Cæſar diuerſo itinere per valles maximas & ſaxa prærupta, anguſtiis & montibus occupatis, ex magnis rupibus nactus planiciem, contra hoſtem aciem inſtruxit. Afranius vtrinque preſſus, ibi conſtitit. Cæſar, intercluſo omni ab Iberum itinere, quam proxime hoſtem poteſt, caſtra communiuit.

169. *Poſtquam ſpatio, &c.*] Poſtquam milites hinc inde luminibus certis neque per caſtrorum diſtantiam (quæ modica erat) languentibus ſe mutuo agnouerunt, & in aduerſis caſtris fratres, natos, patres viderunt, admoniti ſtatim nefarij quod inierant, belli, primum taciti ſe inuicem conſpiciebant, deinde ſalutabant eminus, mox amplexabantur. Petreij (inquit Commentariorum de ciuili bello autor) atque Afranij ad aquationem curantium diſceſſu, liberam nacti milites colloquij facultatem, vulgo procedunt. quē quiſque in caſtris notum aut municipem habebat, conquirit atque vocat, agunt gratias, &c.

175. *Leges, &c.*] Quibus cautum eſt cum hoſte colloqui aut verſari.

178. *Conſors*

Admonet hunc ſtudiis conſors puerilibus ætas:
Nec Romanus erat, qui non agnouerat hoſtem.
Arma rigant lacrymis, ſingultibus oſcula rumpunt:
Et quamuis nullo maculatus ſanguine miles,
Quæ potuit feciſſe, timet. Quid pectora pulſas?
Quid veſane gemis? fletus quid fundis inaneis?
Nec te ſponte tua ſceleri parêre fateris?
Vſque adeóne times, quem tu facis ipſe timendum?
Claſſica det bello; ſæuos tu neglige cantus:
Signa ferat; ceſſa: jam jam ciuilis Erinnys
Concidet, & Cæſar generum priuatus amabit.
Nunc ades, æterno complectens omnia nexu,

O

178. *Conſors puerilibus ætas.*] Connutritio atque acta ſimul pueritia.

179. *Nec Romanus erat.*] Quotquot erant in vtriſque caſtris Romani, ſe inuicem agnoſcebant.

180. *Arma rigant lacrymis, &c.*] Præ lætitia dolori miſta, & concordiæ ſtudio votiſque conqueſti ſe cum hominibus neceſſariis & conſanguineis arma contuliſſe.

182. *Quæ potuit feciſſe, timet.*] Cædem, puta, fratris, patris, propinqui. *Quid pectora pulſas.*] Hæc ex perſona poëtæ condolentis militum affectus, arguentiſque eos ſui doloris & ciuilis huius belli authores, vt qui partes ſequantur, à quibus eos diſſuadet hortaturque eos ad concordiam.

184. *Sceleri parêre fateris?*] Imperatori ſceleſtum bellum jubêti.

185. *Quem tu facis, &c.*] Cujus partes tu ſecutus, obſequio tuo & officio potentem eum & timendum facis.

186. *Claſſica det bello.*] Ita emendandum, pro, *dent bellum.* Cæſar claſſicum canere jubeat: tu ne audi. Signa moueat, ne ſequere. jam pax erit. *Grotius. Claſſica dent bellum. ſavos tu neglige cantus. Signa ferat, &c.*] Sic vetus ſcriptura, cui ſubrogauit vir ſũmus: *Claſſica det bello.* Quid an non claſſica bellum dare, iuxta bene dicuntur atque buccinæ vel ſigna canere? Nam vulgaris ſenſus. idem. *Claſſica* juſſa cani ab Cæſare, *dent* poteſtatem pugnæ (nam qui pugnat injuſſu capital. eſt) ſed ſi claſſica faciant copiam prælii, tu ne audi. Nec enim, quia, cum inſequenti verſu dicitur. *Signa ferat;* intelligitur *Cæſar;* ideo neceſſe eſt ſuperius tale verbum poni, ad quod idem nominativus ſubaudiatur. Claſſica igitur puta Cæſaris, ad pugnam vocent. Tale eſt illud Ennii in annalibus:

—— *Tonſamque tenentes*
Parerent, obſeruarent, portiſculus ſignum.
Cum dare cepiſſet Gronov.

Claſſica det bello, &c.] Imperator claſſicum canere jubeat; tu ne audi. Signa moueat; tu ne ſequere. jam pax erit. Alij leg. *Claſſica dent bellum.*

188. *Cæſar generum, &c.*] Cæſar à vobis deſtitutus & in priuatum redactus, redibit in gratiam cum Pompejo.

189. *Nunc ades, &c.*] adſis ô Cõcordia, mundi hujus fabricæ rerũq; omnium in mundo ſacrum & certum vinculum, vireſque tuas experiantur iſti diſcordes.

191. *Ma*

O rerum, miſtique ſalus concordia mundi,
Et ſacer orbis amor : magnum nunc ſecula noſtra
Venturi diſcrimen habent. periêre latebræ
Tot ſcelerum : populo venia eſt erepta nocenti :
Agnouêre ſuos. prô numine fata ſiniſtro
Exigua requie tantas augentia clades !
Pax erat, & miles caſtris permiſtus vtriſque
Errabat : duro concordes ceſpite menſas
Inſtituunt, & permiſto libamina Baccho.
Graminei luxêre foci : junctóque cubili
Extrahit inſomnes bellorum fabula noctes :
Quo primum ſteterint campo, qua lancea dextra
Exierit. dum, quæ geſſerunt fortia, jactant,
Et dum multa negant, quod ſolum fata petebant,

Eſt

191. *Magnum nunc ſecula, &c.*] Poſtquam agnouerint eos eſſe ciues ſuos, quos pro hoſtibus habuerint : ſatis inſtructi videntur ad diſcernendum quid faciant in poſterum. periit iis omnis prætextus, ſublata eſt omnis excuſatio ignorantiæ. Manifeſto omnes tenentur ſcelere, niſi abſtineant ab hoc bello, quod infertur ciuibus jam non ignotis.

192. *Venturi diſcrimen, &c.*] Loquitur tanquam præſentia eſſent quæ narrat. Hactenus quæ facta ſunt excuſari aliquo modo poſſunt. In poſterum verò magnũ imminet periculum. nam niſi abſtinetur à bello, omnes manifeſto ſcelere contaminari neceſſe eſt. Pugnabunt in ciues jam non ignotos. *Grotius. Diſcrimen venturi.*] Periculum inſtantium malorum. *Periere latebræ.*] Iam ſe impietatis excuſare non poſſunt, quia viderunt ſe contrà neceſſarios arma ferre. *Sulpit.*

194. *Prô, numine fata, &c.*] Sed ô numina læua, fata leuia, tantillam concordiæ vel ſpeciem vel ſpem tanta clade compenſantia. Namque ecce inter ipſa amicitiæ ſymbola, menſas conſociatas, pocula mutua, caſtrenſes focos, cubilia communia, jucundas vtrinque recordationes actorum laborum, rerum ſtrenue geſtarum, periculorum præteritorum. Petreius, re intellecta, armat familiam; cum hac & prætoria cohorte cetratorum, barbariſque equitibus ad vallum aduolat, colloquia militum interrumpit, Cæſaris milites repellit à caſtris, quos deprehendit, interficit, &c. flens manipulos circuit, neu ſe, neu Pompejum, neu Imperatorem deſerant prodantque obſecrat, poſtulat vt renouata in duces fide jurent omnes ſe exercitum duceſque non deſerturos, &c. Comment. 1.

196. *Pax erat, &c.*] Redit ad hiſtoriam, vnde digreſſus fuerat. Vagabantur interim in vtriſque caſtris vtrique, haud aliter, ac ſi pax conciliata fuiſſet. *Hortenſ.*

197. *Duro concordes, &c.*] Dilatat narrationem à ſignis reconciliationis. Sunt enim amicitiæ ſymbola, menſæ communes. *Hort.*

203. *Quod ſolum fata petebant.*] Culpam in fata confert, vt modo vſ. 194.

204. *Atque*

Eſt miſeris renouata fides, atque omne futurum
Creuit amore nefas. nam poſtquam fœdera pacis
Cognita Petreio, ſéque, & ſua tradita vênum
Caſtra videt, famulas ſcelerata ad prælia dextras
Excitat, atque hoſtes turba ſtipatus inermes
Præcipitat caſtris, junctóſque amplexibus enſe
Separat, & multo diſturbat ſanguine pacem.
Addidit ira ferox moturas prælia voces:
Immemor ô patriæ, ſignorum oblite tuorum,
Non potes hoc cauſa miles præſtare Senatus,
Aſſertor victo redeas vt Cæſare: certè
Vt vincare potes. dum ferrum, incertáque fata,
Quique fluat multo non deerit vulnere ſanguis,
Ibitis ad dominum? damnatáque ſigna feretis?
Vtque habeat famulos nullo diſcrimine Cæſar
Exorandus erit? ducibus quoque vita petenda eſt?
Nunquam noſtra ſalus pretium, mercêſque nefandæ
Proditionis erit: non hoc ciuilia bella,

Vt

204. *Atque omne, &c.*] Per hanc concordiam data eſt nefariæ cædis occaſio.

205. *Nam poſtquam, &c.*] Namque legatos ad Cæſarem de pace miſerant, fidem ab eo de ſua, de Petreij & Afranij vita petierant, ſe ſtatim ſigna tranſlaturos promiſerant.

207. *Famulas ſcelerata, &c.*] Vt modo nota ad vſ. 194.

212. *Signorum oblite tuorum.*] Qui diuerſa, hoc eſt, hoſtium ſigna, noſtris relictis, nunc ſequaris.

213. *Non potes hoc cauſa, &c.*] Quod ſi cauſæ ſenatus defenſor non potes efficere, vt victo Cæſare libertatis patriæ victor redeas; ſaltem hoc potes, vt fide ſeruata pugnes dum vincaris.

215. *Dum ferrum, &c.*] Quandiu vobis dextra armata, dum belli euentus adhuc incertus eſt, quandiu calidus vobis mouet circum præcordia ſanguis, quem pro libertate tuenda pulchrè effundatis, placetne ſeruitutis iugo colla ſubmittere?

217. *Damnataque ſigna feretis?*] Patriæ infeſta, hoſtilia iudicata Senatus Conſulto, vobiſque ipſis damnata.

218. *Vtque habeat, &c.*] Non habita, inquit, Berſmannus, differentia inter vos & ſeruos ſceleri aſſuetos. Quid ſi dicamus; citra pugnæ diſcrimen, id eſt non belli fortuna coactos, ſed ſponte ſeruire paratos? *Nullo diſcrimine.*] Ex illo Virgilij: *Tros Tyriuſue mihi nullo diſcrimine agetur.* Hoc ne, inquit, orandus eſt Cæſar, vt nos ſibi ſeruire patiatur, hac ſola lege, ne durius vos Pompeianos habeat, quam Cæſarianos ſuos? Nam alioqui, vt Tacitus inquit, *recentiſſimus quiſque ſeruorum & conſeruus ludibrio eſt.* Grotius.

219. *Ducibus quoque, &c.*] Nobis, vt modo nota ad vſ. 205.

221. *Non hoc ciuilia bella, &c.*]

Reddit

Vt viuamus, agunt. trahimur ſub nomine pacis.
Non chalybem gentes penitus fugiente metallo
Eruerent, nulli vallarent oppida muri,
Non ſonipes in bella ferox, non iret in æquor
Turrigeras claßis pelago ſparſura carinas,
Si bene libertas vnquam pro pace daretur.
Hoſtes nempe meos ſceleri iurata nefando
Sacramenta tenent: at vobis vilior hoc eſt
Veſtra fides, quod pro cauſa pugnabitis æqua.
Sed veniam ſperare licet. prô dira pudoris
Funera! nunc toto fatorum ignarus in orbe
Magne paras acies, mundique extrema tenentes
Sollicitas reges, cum forſan fœdere noſtro
Iam tibi ſit promiſſa ſalus. Sic fatur, & omneis
Concußit mentes, ſcelerúmque reduxit amorem.
Sic vbi deſueta ſiluis in carcere clauſo

Manſue

Reddit cauſam ciuilium bellorum: aut vt pugnando moriantur; aut victores ſuam libertatem retineant. *Hortenſ.*

222. *Trahimur, &c.*] In ſeruitutem abducimur, prodimur.

223. *Non chalybem gentes.*] Quorſum tela, muri, bellicoſi equi, claſſes; ſi honeſtius libertatem pro pace tradere, quam armis tueri liceret. *Penitus fugiente, &c.*] Penitus recondito in fodinis, apud Chalybas pop. ad fluuium Thermodoonta.

228. *Hoſtes nempe meos, &c.*] Cæſaris milites ſacramento obſtricti fidem ſceleſtæ & injuſtæ cauſæ præſtant: vobis ne leuior fides in cauſa juſta propugnanda?

230. *Quod pro cauſa pugnabitis, &c.*] Ita rectè Ms. Non alia cauſa vos hoſtibus ignauiores eſtis, quam quod juſtum bellum geritis. nam illos ſcelera obdurant. *Grotius.*

231. *Sed veniam.*] Ita emendauimus pro *Et.* Eſt enim ἀνθυποφορά. *Grot. Prô dira, &c.*] Epilogus conſtat pathetica exclamatione in deteſtanda pacis fœdera, quæ à militibus ſe abſente cum hoſte inita ſunt. *Hort. Prô dira, &c.*] Prô pudorem extinctum! Prudent. *Qui me pudoris funere perderet.*

233. *Mundique extrema, &c.*] Dum tu externa ſolicitas auxilia, nos jurati in cauſam tuam milites te hic prodimus, vitamque tuam cum hoſte paciſcimur.

236. *Scelerumque reduxit amorem.*] Belli & ſceleſtæ cædis ciuium. ſic terror oblatus à ducibus; crudelitas in ſupplicio, vana religio jurisjurandi, ſpem præſentis deditionis ſuſtulit, menteſque militum conuertit, & rem ad priſtinam belli rationem redegit. Comment. 1,

237. *Sic vbi deſueta, &c.*] Veluti feræ caueis coërcitæ, feritate depoſita, manum manſuetarij pati edoctæ, & rabiem exuiſſe viſæ, guſtato tamen ſanguine in priſtinam redeunt truculentiam.

242. *Magi*

Manſueuêre feræ, & vultus poſuêre minaces,
Atque hominem didicêre pati: ſi torrida paruus
Venit in ora cruor, redeunt rabiéſque furórque,
Admonitæque tument guſtato ſanguine fauces:
Feruet, & à trepido vix abſtinet ira magiſtro.
Itur in omne nefas: & quæ Fortuna Deorum
Inuidia cæca bellorum in nocte tuliſſet,
Fecit noſtra fides: inter menſáſque, toróſque,
Quæ modo complexu fouerunt pectora, cadunt.
Et quamuis primò ferrum ſtrinxêre gementes,
Vt dextræ iuſti gladius diſſuaſor adhæſit,
Dum feriunt, odêre ſuos, animóſque labantes
Confirmant ictu. feruent iam caſtra tumultu,
Et ſcelerum turba: rapiuntur colla parentum.
Ac velut occultum pereat ſcelus, omnia monſtra
In faciem poſuêre ducum: iuuat eſſe nocentes.

Tu

242. *Magiſtro.*] Cuſtode, rectore.

245. *Fecit noſtra fides*] Ita emendans Hugo Grotius, legit, *Fecit noſtra fides*, atque ita intelligit. Potuerat bellum ciuile deorum & fati iniquioris videri culpa: præſertim ſi fortuita prælia ignotos ignotis implicuiſſent: nunc profecto noſtra eſt, quia alter alterum nouimus, eiuſque rei certi & nobis conſcij ſumus. nam quæ aut ignorantia, aut impetu fiunt, eorum culpa facile fato aſsignatur: quæ deſtinato καὶ ἐκ προαιρέσεως aguntur, ea non ἀτυχήματα ſunt, ſed ἀδικήματα. Cæterum non video cur vetus lectio *Fecit monſtra fides*, tam monſtro ſimilis cuipiam videatur. Quin tentemus ſi quis commodus inde ſenſus elici poſsit. Petreiani, *inquit*, dum fidem iureiurando renouatam ducibus probare volunt perpetrarunt monſtroſas ciuium ſuorum cædes, quales non fortuna victoriæ inſolens exercuiſſet in hoſtes deorum ira victos in ipſa confuſione tumultuoſi belli. Sed diſpiciat lector, & infra ✱i. 252. appellat *monſtra*.

246. *Quæ modo complexu, &c.*] Edixerat Petreius, vt, penes quem quiſque ſit miles Cæſaris, producatur, productos palam in Prætorio interficiunt. *Fouerunt pectora.*] Addit à geſtibus alios affectus, quod ea pectora confoderunt; quæ paulò antè complexi fuerant. *Hortenſius.*

247. *Gementes.*] Inuiti ſc.

248. *Vt dextræ iuſti, &c.*] Poſtquam tamen extraxiſſent gladium contra ius in ſuos hoſpites, ciues, propinquos ſæuiturum, inter feriendum odium in ſuos colligunt ſimulque exprimunt: animos ſcil. prius dubios & vacillantes ictu confirmant, obdurantque.

249. *Labantes.*] Deficientes.

252. *Ac velut occultum, &c.*] Ac veluti ſceleris periret laus & gratia, ſi celaretur: portentoſis cædes proferunt, cæſorum cognatorum capita ducibus præſentant.

254. *Tu*

Tu Cæſar, quamuis ſpoliatus milite multo
Agnoſcis ſuperos: neque enim tibi maior in armis
Emathiis fortuna fuit, nec Phocidos vndis
Maſſilia, Phario nec tantum eſt æquore geſtum.
Hoc ſiquidem ſolo ciuilis crimine belli
Dux cauſæ melioris eris. polluta nefanda
Agmina cæde duces junctis committere caſtris
Non audent, altaque ad mœnia rurſus Ilerdæ
Intendere fugam. campos eques obuius omnes
Abſcidit, & ſiccis incluſit collibus hoſtem.
Tunc inopes vndæ præruptâ cingere foſſa
Cæſar auet, nec caſtra pati contingere ripas,
Aut circum largos curuari brachia fontes.
Vt leti videre viam, conuerſus in iram
Præcipitem timor eſt. miles non vtile clauſis

Auxilium

254. *Tu Cæſar, &c.*] Cæſarem laudat à clementia, qua confeſſus & veneratus, reueritus atque imitatus deos, in milites aduerſariorum qui in ſua caſtra venerant, non ſæuierit. namque hos ſumma diligentia conquiſitos dimiſerat; præter Tribunos permultos & Centuriones, qui ſua voluntate apud eum permanſerunt. *Grotius.* Deos tibi fauentes agnoſcis; qui cauſam tuam non felicem tantum, ſed & fauorabilem faciunt.

255. *Neque enim tibi, &c.*] Neque enim majorem gloriam è victoria Pharſalica Maſſilienſi, Alexandrina reportaſti, quam ex hac tua clementia & iracundiæ victoria, imo & hinc Deos fortunamque tibi deuinctiores demeruiſti. Cic. pro Marcello, Q. Ligario, &c.

256. *Emathiis fortuna fuit.*] Pharſalicis, lib. 1. vſ. 1. *Phocidos, &c.*] Supra lib. 3. vſ. 340.

257. *Phario, &c.*] Aegyptiaco. Pharos inſula eſt & turris quæ claudit portum Alexandrinum, clauſtrum Aegypti maritimum.

258. *Hoc ſiquidem, &c.*] Quod volueris hoc ſcelere vacare, quo ſe obſtrinxerunt Pompejani, approbas cauſam tuam eſſe meliorem.

259. *Polluta nefanda, &c.*] Petrejani nefandæ cædis quaſi vltricibus agitati furiis, non auſi diutius ſuſtinere Cæſarem, aquationis, pabulationis atque omnium rerum difficultatibus circumuenti, conſilium capiunt de reuertendo ad Ilerdam.

265. *Caſtra pati, &c.*] Afran. caſtrorum procurrentes partes & vallum duci à caſtris ad amnes aut fontes, non paſſus eſt Cæſar.

267. *Vt leti videre viam, &c.*] Poſtquam ſibi vallo atque foſſa circumuentis & aquationi interclusis mortis neceſſitatem imminere vident, rem ferro decernere parant. Cæſar ſuos ex aduerſo in aciem dirigit, ſed pugnæ abſtinet, ſatius ratus ſine cruore eos ad deditionem cogere, quam cum ſuorum periculo aut hoſtium multo ſanguine vincere.

268. *Miles non vtile, &c.*] Afranjani inopia pabuli adducti, fugam

Auxilium mactauit equos; tandemque coactus
Spe poſita damnare fugam, caſurus in hoſtes
Fertur. Vt effuſo Caſar decurrere paſſu
Vidit, & ad certam deuotos tendere mortem;
Tela tene jam miles, ait, ferrumque ruenti
Subtrahe: non vllo conſtet mihi ſanguine bellum;
Vincitur haud gratis, jugulo qui prouocat hoſtem.
En ſibi vilis adeſt inuiſa luce juuentus,
Ia[illegible]mno peritura meo: non ſentiet ictus,
Incumbet gladiis, gaudebit ſanguine fuſo.
Deſerat hic feruor mentes, cadat impetus amens,
Perdant velle mori. Sic deflagrare minaces
Incaſſum, & vetito paſſus langueſcere bello,
Subſtituit merſo dum nox ſua lumina Phœbo.
Inde vbi nulla data eſt miſcenda copia mortis,
Paulatim cadit ira ferox, menteſque tepeſcunt.
Saucia majores animos vt pectora geſtant
Dum dolor eſt, ictuſque recens, & mobile neruis
Conamen calidus præbet cruor, oſſaque nondum
Adduxêre cutem: ſi conſcius enſis adacti

Stat

parant, & quo eſſent expeditiores omnia ſarcinaria iumenta interfici iubent.

270. *Spe poſita damnare fugam.*] Non amplius in fuga, cuius nulla iam apparet ſpes, fiduciam ponere. *Caſurus, &c.*] Moriturus. Eduxerant enim legiones & ſub caſtris in aciem inſtruxerant.

273. *Tela tene iam miles.*] Cæſar ſuis imperat ne tela in hoſtes iaciant, ne irruentibus ſe opponant.

275. *Vincitur haud gratis, &c.*] Non moriuntur inulti & citra dãnum victoris, qui deſperati & morituri ruunt in media arma.

476. *Vilis adeſt inuiſa, &c.*] Mortis ſecura, & vitæ pertæſa.

278. *Incumbet gladiis, &c.*] Non incumbet] glad. non gaudebit repetita *non*.

279. *Deſerat hic, &c.*] Deferueſcat ils impetus iſte & libido moriendi.

280. *Sic deflagrare, &c.*] Hoc modo Cæſar paſſus eſt deſiderium mortis & ardorem belli, cuius nulla iis data eſt copia, lenteſcere. *Producitur*, inquit, Cæſ. *res acieſque ad ſolis occaſum continentur: inde vtrique in caſtra diſcedunt.*

283. *Miſcenda copia mortis, &c.*] Ita lib. 7. vſ. 100. *morteſque ſuorum Permiſcere meis.* Sed & alii leg. *miſcendi copia Martis.*

285. *Saucia maiores, &c.*] Non ſecus atque ferox animꝰ dolore recẽtis vulneris ad pugnã vehementiꝰ accenditur ſe vlturꝰ: quod ſi victor ſentiens ſe illi vulnus inflixiſſe detrectet prelium, deferueſcunt mox ſaucio ſanguis, robur, animus.

288. *Abduxere cutem.*] Alii legunt

Stat victor, tenuitque manus; tum frigidus artus
Alligat, atque animum ſubducto robore torpor,
Poſtquam ſicca rigens aſtrinxit vulnera ſanguis.
Iamque inopes vndæ, primùm tellure refoſſa,
Occultos latices, abſtruſaque flumina quærunt:
Nec ſolùm raſtris, duriſque ligonibus arua,
Sed gladiis fodêre ſuis: puteuſque cauati
Montis ad irrigui premitur faſtigia campi.
Non ſe tam penitus, tam longè luce relicta
Merſerit Aſſyrij ſcrutator pallidus auri.
Non tamen aut tectis ſonuerunt curſibus amnes,
Aut micuêre noui, percuſſo pumice, fontes:
Antra nec exiguo ſtillant ſudantia rore,
Aut impulſa leui turbatur glarea vena.
Tunc exhauſta ſuper multo ſudore juuentus
Extrahitur, duris ſilicum laſſata metallis.
Quoque minus poſſent ſiccos tolerare vapores,
Quæſitæ feciſtis aquæ. nec languida feſſi
Corpora

legunt *Adduxere*: nam tunc oſſa cutem adducunt, hoc eſt, attrahunt, quum cruor effunditur, quæ antequam id fiat, plena eſt ſanguine. *Conſcius.*] Qui ſcit ipſum moriturum. *Enſis adacti.*] Mortiferi vulneris, quod ipſe inflixit. *Sulpic.*

290. *Alligat.*] Stringit, debilitat. *Subducto robore.*] Eneruatis virib.

291. *Iamque, &c.*] Aquarum indigi.

295. *Puteuſque cauati, &c.*] Mons effoſſus eſt quoad putei altitudo ad ſitum campeſtrem deſcenderet. *Forſitan & ſcrobibus quæ ſint faſtigia, quæris.* Virg. 2. Georg.

296. *Premitur faſtigia.*] Deprimitur, effoditur puteus excauati montis ad profunda campi, quæ *faſtigia* hic nominat: propriè tamen altitudinem & ſummitatem operis ſignificat *faſtigium*. Horten.

297. *Tam longe, &c.*] Tam alte inſertis viſcera à dio.

298. *Aſſyrij ſcrutator.*] Quod in Aſſyria foditur. *Pallidus auri.*] Sulfureane exhalatione è fodinis? an auaritia?

299. *Non tamen, &c.*] Non tamen deprehenderunt amnem ſubterraneum, aut fontis ſcaturiginem.

300. *Percuſſo pumice.*] Saxo. Pumex proprie is, qui in vſu eſt corporum leuigandorum fæminis ac viris; tum autem & libris. *Horten.*

302. *Aut impulſa, &c.*] Nec minutiſsimi lapilli crepitant vena, id eſt, meatu fluentis aquæ. *Leui vena.*] Paruo aquarum riuulo.

304. *Extrahitur, &c. metallis.*] E fodinis.

305. *Quoque minus, &c.*] E gelidis fodinis ſubducti calorem aëris minus iam ferre poterant, & magis ſitiebant.

306 *Nec languida, &c.*] Abſtinebant à cibis vt leuarent, ſaltem ne intenderent ſitim.

Corpora ſuſtentant epulis, menſaſque peroſi
Auxilium fecère famem. ſi mollius aruum
Prodidit humorem, pingues manus vtraque glebas
Exprimit ora ſuper. nigro ſi turbida limo
Colluuies immota iacet, cadit omnis in hauſtus
Certatim obſcænos miles: morienſque recepit,
Quas nollet victurus, aquas: rituque ferarum
Diſtentas ſiccant pecudes, & lacte negato,
Sordidus exhauſto ſorbetur ab vbere ſanguis.
Tunc herbas, frondeſque terunt, & rore madentes
Diſtringunt ramos: & ſi quos palmite crudo,
Arboris aut tenera ſuccos preſſère medulla.
O fortunati fugiens quos barbarus hoſtis
Fontibus immiſto ſtrauit per rura veneno.
Hos licèt in fluuios ſaniem, tabemque ferarum,
Pallida Dictæi, Cæſar, naſcentia ſaxis
Infundas aconita palam, Romana iuuentus
Non decepta bibet. torrentur viſcera flamma,

Oráque

308. *Auxilium fecere famem.*] Eſurie enim ipſa minus ſitire videbantur. *Sulpitius.* *Si mollius aruum, &c.*] E glebis terræ ſucculentioris humorem manibus ambabus exprimebant.

311. *Cadit omnis in, &c.*] Totus exercitus confluxit ad ſordes has hauriendas plenis manibus.

312. *Morienſque recepit.*] Siti exhauſtus mortique vicinus turbidam & cænoſam aquam bibit, quam ſeruandæ vitæ certus recuſaſſet.

314. *Diſtentas ſiccant pecudes.*] Sugunt pecudes, & lacte deficiente ſanioſum exugunt ſanguinem.

316. *Terunt, &c.*] contundunt vt ſuccum eliciant.

317. *Palmite crudo.*] Vitis palmites nouitios, *crudos*, hoc eſt, nondum ſole coctos, colligebāt, vnde & ſuccum exprimebant. *Hortenſ.*

319. *O fortunati, &c.*] His feliciores poëta eos pronunciat qui venenatis ab hoſte fontibus extincti fuere. quod fecerunt in Romanos eum proſequentes barbari hoſtes Iugurtha rex Numidiæ, Mithridates Ponti rex, Iuba Mauritaniæ.

321. *Hos licet in, &c.*] Quod ſi fontes veneno ſerpentium aut ferarum Cæſar coram infeciſſet, prudentes ſcienteſque Petreiani parati erant bibere.

322. *Pallida.*] Pallorem inducentia. *Dictæis, Cæſar.*] Cretenſibus, quam tamen in Idæ (Phrygiam autem exponit interpres) jugis naſci ſcribit Nicander in Alexipharmacis. *Naſcentia, &c.*] Vnde & nomen ἐν δ' ἀκοναίοις Θηλείην ἀΐδυτον ἀναβλάστουσιν ὀρόγκοις. Nicand. *Quæ quia naſcuntur dura viuacia caute, Agreſtes aconita vocant.* Ouidius 7. Metamorphoſeos.

324. *Torrentur viſcera.*] Vruntur flamma intolerabili ſitis.

325. *Ri*

Oráque ſicca rigent ſquamoſis aſpera linguis.
Jam marcent venæ, nulloque humore rigatus
Aeris alternos anguſtat pulmo meatus,
Reſciſſoque nocent ſuſpiria dura palato.
Pandunt ora ſiti, nocturnúmque aëra captant.
Expectant imbres, quorum modo cuncta natabant
Impulſu, & ſiccis vultus in nubibus hærent.
Quoque magis miſeros unda jejunia ſoluant,
Non ſuper arentem Meroën, Cancrique ſub axe,
Quà nudi Garamantes arant, ſedêre: ſed inter
Stagnantem Sicorim, & rapidum deprenſus Iberum
Spectat vicinos ſitiens exercitus amnes.
Jam domiti ceßêre duces: paciſque petendæ
Auctor damnatis ſupplex Afranius armis,
Semianimes in caſtra trahens hoſtilia turmas,
Victoris ſtetit ante pedes. ſeruata precanti
Majeſtas, non fracta malis, intérque priorem
Fortunam,

325 *Rigent.*] Aſpera ſunt. *Squamoſis aſpera linguis.*] Aſperis areſcentibus, vti videre eſt in iis qui febri laborant.

327. *Alternos anguſtat pulmo meatus.*] Reſpirationes, τὴν εἰσπνοὴν ϗ ἐκπνοήν.

328. *Reſciſſoque, &c.*] Fatiſcenti ceu vlcerato exaſperato. *Suſpiria.*] Halitus, emisſiones anhelæ, vnde ſuſpirioſi dicti, qui difficulter reſpirant. *Sulpit.*

330. *Modo cuncta, &c.*] In tempeſtate & inundatione Sicoris. ſupra verſu 50.

331. *Hærent in nubibus.*] Spectant nubes pluuiam non emittentes. *Sulpit.*

332. *Quoque magis miſeros, &c.*] Vt magis ſiti irritarentur, erant inter duo flumina eis conſpicua. Sic Ouid. *Non facile eſuriens poſita retinebere menſa, Portu equus viſa ſemper adhinnit equa.* Tum periphraſticès *Ieiunium vnda,* ſitim vocat. & *ſoluere* pro irritare ſeu labefactare. *Sulpit. Hortenſ. Quoque magis, &c.*] Et quod vehementius ſitim irritare poſſet, obiectis potentias mouentibus.

333. *Meroën.*] Nili inſulam *Cancrique ſub axe.*] Sub Tropico Cancri, qui limes eſt torridæ Zonæ.

334. *Garamantes arant.*] Libyæ pop.

337. *Iam domiti ceſſere duces.*] Tandem omnibus rebus obſesſi, quartum jam diem ſine pabulo retentis jumentis aquæ, ligni & frumenti inopia. colloquium petunt, & id ſi fieri posſit, ſemoto à militibus loco, vbi id à Cæſare negatum, & palam ſi colloqui vellent, conceſſum eſt: datur obſidis loco fili' Afranii. venitur in locum quẽ Cæſar deligit: audiente vtroque exercitu. loquitur Afranius, &c. Comment. de bello civ. 1.

338. *Damnatis, &c.*] Abiectis, improbatoque bello.

340. *Seruata precāti, &c.*] Vtcumque ſupplex, mediam tamẽ quan-

Fortunam, caſuſque novos, gerit omnia victi;
Sed ducis, & veniam ſecuro pectore poſcit.
Si me degeneri ſtravifſent fata ſub hoſte,
Non deerat fortis rapiendo dextera leto:
At nunc ſola mihi eſt oranda cauſa ſalutis,
Dignum donanda, Cæſar, te credere vita.
Non partis ſtudiis agimur, nec ſumſimus arma
Conſiliis inimica tuis. nos denique bellum
Invenit civile duces: cauſaque prioris,
Dum potuit, ſervata fides: nil fata moramur.
Tradimus Heſperias gentes, aperimus Eoas,
Securumque orbis patimur poſt terga relicti.
Nec cruor effuſus campis tibi bella peregit,
Nec ferrum, laſſæque manus. hoc hoſtibus unum,
Quod vincas, ignoſce tuis. nec magna petuntur.
Otia des feſſis, vitam patiaris inermem.

Degere,

dam inter fortunam priorem proſperam atque hanc aduerſam, retinet dignitatem, tam ducis quam victi memor.

342. *Omnia victi, &c.*] Nec inter lætam fortunam & aduerſam, quicquam ejus majeſtati diminutum eſt, ſed omnia victi ducis præ ſe tulit, hoc eſt, officium exhibebat. *Hortenſ.*

343. *Securo pectore poſcit.*] Impauido, in vtrumque parato.

345. *Fortis rapiendo, &c.*] Qua mihi honeſtam mortem inferrem.

347. *Dignum donanda, &c.*] Quod te dignum exiſtimem à quo vitæ beneficium accipiam.

348. *Non partis ſtudiis agimur, &c.*] Non ſecuti ſumus partes, aut Pompejanæ factionis ſtudio arma aduerſus te induimus poſt motum hoc bellum: ſed jam ante cum eſſemus Pompeji duces, legationis muneri, quantum in nobis erat & quoad licuit, fidem præſtitimus, cedimus modo diis & neceſſitati fatali, neque moram injicimus Fortunæ, quo minus te euehat quo te fata vocant.

349. *Conſiliis inimica tuis.*] Tuis rebus, tuæ dignitati aduerſantia. *Grotius.*

351. *Nil fata moramur.*] Videmus hoc agere fortunam, vt te Orbi imponat. nos ei moram injicere nolumus. *Grotius.*

352. *Tradimus Heſperias, &c.*] Tuæ fidei tradimus exercitus noſtros cum Hiſpaniis, ita vt tibi ſecuro de nobis & metu occidentis liberato pandatur iter aduerſus Pompeium in Oriente.

353. *Securumque orbis, &c.*] Permittimus te ſecurum eſſe omnium periculorum, quæ à tergo ab Hiſpanis & Italis poſſent imminere. *Hortenſ.*

355. *Hoc hoſtibus unum, &c.*] Quod incruentam tibi cedamus victoriam, quo facilior in nos debes eſſe, quod tuo velificati ſumus conſilio, qui omnem iniiſti rationem vincendi ſine ſanguine.

356. *Nec magna petuntur.*] Petimus tantum vacationem à bello.

357. *Inermem, &c.*] Bello immunem.

Degere, quam tribuis: campis proſtrata jacere
Agmina noſtra putes: nec enim felicibus armis
Miſceri damnata decet, partemque triumphi
Captos ferre tui: turba hæc ſua fata peregit.
Hoc petimus, victos ne tecum vincere cogas.
Dixerat: At facilis Cæſar, vultuque ſerenus
Flectitur, atque vſum belli, pœnamque remittit.
Vt primum iuſtæ placuerunt fœdera pacis,
Incuſtoditos decurrit miles ad amnes;
Incumbit ripis, permiſſaque flumina turbat.
Continuus multis ſubitarum tractus aquarum
Aëra non paſſus vacuis diſcurrere venis,
Arctauit, clauſitque animam: nec feruida peſtis
Cedit adhuc: ſed morbus egens iam gurgite plenis
Viſceribus ſibi poſcit aquas. mox robora neruis,
Et vires rediere viris. O prodiga rerum
Luxuries, nunquam paruo contenta paratu,
Et quæſitorum terra pelagoque ciborum
Ambitioſa fames, & lauta gloria menſa,
Diſcite, quam paruo liceat producere vitam,

Et

immunem, neque enim in partes redituri ſumus aduerſus te, de nobis ſecurum perinde ac ſi ferro tuo ad internecionem occubuiſſemus omnes. precamur contra, ne victi cogamur ſequi tua ſigna victricia & triumphos.

364. *Vſum belli, &c.*] Vacationem à bello & impunitatem indulget.

365. *Iuſtæ placuerunt fœdera pacis.*] Fœdere inter duces ſancito non dubiæ vt nuper, inter milites.

366. *Incuſtoditos, &c.*] Nō interclusos, non interdictos.

367. *Turbat.*] Turbida reddit, dum procumbit bibendi auidus.

368. *Continuus multis, &c.*] Largus & ſine reſpiratione intermiſſus hauſtus pleriſque ſpiritum conſtrinxit.

369. *Venis.*] Arteriis gutturis & pulmonum fiſtulis.

370. *Feruida peſtis, &c.*] Vehemens & ardens ſitis.

371. *Morbus egens.*] Sitis inextincta, quæ bibendo creſcebat.

372. *Mox robora neruis.*] Mox rediere militibus aqua refectis vires priſtinæ.

373. *O prodiga, &c.*] Occaſione à beneficio aquæ redditæ, excurrit poëta in deteſtationem luxus delicatorum.

374. *Paruo contenta paratu.*] Iis quæ facile parantur.

376. *Ambitioſa fames, &c.*] Neque ad delicias tantum, ſed ad gloriam & oſtentationem. Petron. *Ingenioſa gula eſt, &c.*

377. *Diſcite, &c.*] Ex his Afranianis, quos reſtituit non vinum nobile & vetus, ſed aqua ſimplex.

Et quantum natura petat. non erigit agros
Nobilis ignoto diffuſus conſule Bacchus:
Non auro, murrháque bibunt: ſed gurgite puro
Vita redit. ſatis eſt populis fluuiúſque Ceréſque,
Heu miſeri, qui bella gerunt. Tunc arma relinquens
Victori miles ſpoliato pectore tutus,
Innocuúſque ſuas curarum liber in vrbes
Spargitur. ô quantum donata pace potitos
Excuſſis vnquam ferrum vibraſſe lacertis
Pænituit, toleraſſe ſitim, fruſtráque rogaſſe
Proſpera bella Deos. nempe vſis Marte ſecundo
Tot dubia reſtant acies, tot in orbe labores:
Vt nunquam fortuna labet ſucceſſibus anceps,

Vincendum

379. *Nobilis ignoto, &c.*] Nobile vinum Opimio, Cæſ. & Philippo, vel alio propter vetuſtatem ignoto nobis Conſule reconditum. *Capillato diffuſum conſule*, inquit Iuuenalis, *cuius patriam, titulúmque ſenectus Deleuit multa veteris fuligine teſta*; quem vide Sat. 5. vſ. 30. & quæ nos ibi.

380. *Non auro, &c.*] Non aureis poculis murrhiniſque. de quibus vide quæ nos ad epiſt. 113. Martia. lib. 14. *Gurgite puro.*] Aqua mera & ſimplici.

381. *Satis eſt populis, &c.*] Da mihi polentam & aquam inquit Epicurus, & cum Ioue ipſo de felicitate contenderim, Senec. epiſt. & Aelian. var. hiſtor. lib. 4. cap. 13. ἄρτον μόνον, πρὸς γὰρ πόλεμον δειπνήσειν πέποιθα. Cyrus. Ἐπεὶ τί δεῖ βροτοῖσι πλὴν δυοῖν μόνον Δήμητρος ἀκτῆς πώματός θ' ὑδρηχόου. Menand.

382. *Heu miſeri, qui bella gerunt.*] Heu quot labores ſubeundi, quot miſeriæ perferendæ iis qui caſtra ſequuntur. *Tunc arma, &c.*] Inter alia Cæſar reſpondeat: ſe nunc id non agere vt ab illis abductum exercitũ teneat ipſe, quod tamen ſibi difficile non ſit; ſed ne illi habeant, quo contra ſe vti poſſint. proinde arma tradant, exercitum dimittant, prouinciis excedant, domicilium aut poſſeſſiones qui in Hiſpania habent, ſtatim, reliqui ad Varum fluu. dimittantur. Comment. ciu. bel. 1.

383. *Tutus, &c.*] Hiſpanus miles illæſus dimittitur. Cauet Cæſar ne quid eis noceatur, ne quis inuitus ſacramento cogatur. Addit etiam, vt quid quiſque eorum in bello amiſerit reſtituatur, &c. Commen. ciu. bel. 1.

385. *O quantum, &c. nempe vſis, &c.*] O quam pœnituit Afranianos continuati tandiu belli, detrectatæ deditionis, rerum inopiæ vltra quam opus erat perpeſſæ, votorum pro felici bello ad deos non exaudientes ſolicite conceptorum, eoque magis cum videant victoribus reſtare tot pugnarum diſcrimina, &c.

390. *Vt nunquam fortuna, &c.*] Et quamuis fortuna conſtans adſpiret iis proſpera, multo tamen labore & ſanguine victorias iis conſtaturas. *Labet ſucceſſibus.*] Nutet, à ſecundis rebus, id quod incertũ erat futurum. *Hortenſius.*

391. *Ten-*

Vincendum toties: terras fundendus in omneis
Eſt cruor, & Cæſar per tot ſua fata ſequendus.
Felix, qui potuit mundi nutante ruina,
Quo iaceat iam ſcire loco. non prælia feſſos
Vlla vocant, certos non rumpunt claſsica ſomnos.
Iam coniux, natique rudes, & ſordida tecta,
Et non deductos recipit ſua terra colonos.
Hoc quoque ſecuris oneris fortuna remiſit,
Sollicitus menti quod abeſt fauor: ille ſalutis
Eſt auctor, dux ille fuit. ſic prælia ſoli
Felices nullo ſpectant ciuilia voto.
Non eadem belli totum fortuna per orbem
Conſtitit: in partes aliquid ſed Cæſaris auſa eſt,

Quà

391. *Terras fundẽdus in omneis, &c.*] Macedoniam, Aegyptum, Africam, Hiſpaniam rurſus: omnes orbis partes.

392. *Per tot ſua, &c.* Per tot bellorũ & fortunæ incertos euentus.

393. *Felix qui potuit, &c.*] Felices ſane hos Afranianos, quibus, cum cæteræ omnes mundi partes in ruinam vacillarent, permiſſum eſt in ſua tellure, lare ſecreto tutoque tectis, leni perfrui otio.

395. *Certos non rumpunt, &c.*] *Neque excitatur claſsico miles truci.* Horat. 2. ep. *Martia cui ſomnos claſsica pulſa fugant.* Tibull.

396. *Sordida tecta.*] *Humili loco ſed certa ſedet Sordida parua fortuna domus.* Sen. herc. Fu. verſ. 198.

397. *Et non deductos, &c.*] Quibus non opus eſſet finem belli expectare, vt ſibi victoribus & veteranis in colonias alio deductis aſsignarentur agri. *Non deductos colonos.*] Antequam deducerentur; quod non contingebat niſi veteranis & victoribus. *Grot.*

399. *Sollicitus menti, &c.*] Quod partium ſtudio vacantes neutri ſolicite faueant, neutri victoriam voueant, vtrique ex æquo obligatis; Pompeio, veteri ſacramento; Cæſari, nouo beneficio. Itaque male in vulgatis lib. legitur *pauor. Abeſt fauor.*] Ita rectius Ms. Liberauit illos Fortuna ab vna maxima moleſtia, ſtudio ſcil. partiũ: Vtercunque vicerit, ferent facile; alteri parti ob ſacramẽtum vetus; alteri ob recens beneficium beneuolentes. *Grotius.*

402. *Non eadem belli, &c.*] *Audite L. Florum lib. 4. cap. 2. huius loci expoſitorem atque imitatorẽ.* Aliquid tamen aduerſus abſentem ducem auſa fortuna eſt circa Illyrium, &c. Quippe cum fauces Adriatici maris iuſsi occupare Dolabella & Antonius, ille Illirico, hic Corcyræo litore caſtra poſuiſſent; iam maria late tenente Pompeio, repente caſtra legatus eius Octauius, & Libo cum ingentibus copiis claſsicorum vtrinque circumuenit. deditionem fames extorſit Antonio. Miſſæ quoque à Baſilo in auxilium eius rates, quales inopia nauium fecerat, noua Pompeianorum arte Cilicum actis ſub mari funibus, captæ quaſi per indaginem, duas tamen æſtus explicuit: vna, quæ Opiterginos ferebat, in vadis hæſit, memorandumque poſteris exitum dedit: Quippe

Qua maris Adriaci longas ferit unda Salonas,
Et tepidum in molles Zephyros excurrit Iader:
Illic bellaci confiſus gente Curetum,
Quos alit Adriaco tellus circumflua ponto,
Clauditur extrema reſidens Antonius ora;
Cautus ab incurſu belli, ſi ſola recedat,
Expugnat quæ tuta, fames. non pabula tellus
Paſcendis ſubmittit equis, non proferit ullam
Flava Ceres ſegetem: ſpoliabat gramine campum
Miles, & attonſo miſeris jam dentibus arvo
Caſtrorum ſiccas de ceſpite vulſerat herbas.
Vt primum adverſæ ſocios in littore terræ
Et Baſilum videre ducem: nova furta per æquor

Exquiſitæ

vix mille iuuenum manus, circumfuſi vndique exercitus per totum diem tela ſuſtinuit, & cum exitum virtus non haberet, ne in deditionem veniret, hortante tribuno Vulteio mutuis ictibus, in ſe concurrit.

404. *Qua maris Adriaci, &c.*] Qua mare Adriaticum alluit Salonas opp. Dalmatiæ in mare exporrectas. Hermolao, *Spolato*.

405. *Et tepidum, &c.*] Monſtrat plagam in quam decurrit amnis. *Hortenſius. Iader.*] Fluu. Dalmatiæ iuxta Salonas mare Adriaticum influens, verſus Occid.

406. *Curetum.*] Omnino cum Mss. legendum eſt. *Curictum.* Curictas vocat Plinius III. 21. Κυρικτικὴ hæc pars Straboni. *Grotius. Curetum.*] Non ſunt iſti Brundusini, vt vult Sulpitius, à Cretenſibus oriundi, vt ſupra libro 2. vſ. 6. 10. Non Cretenſes auxiliares vt Omnibonus. Repugnat loci deſcriptio, & quantitas ſyllabæ. geſta hæc prope Salonas gr. lat. circiter 44. non Brundusium 42. 2. hoc in Italia, neque inſula, illæ in Illyrico. Non ſunt Κρῆτες. Videntur ergo incolæ vnius ex iis inſulis quas Plin. lib. 3. cap. 26. vocat Creteas contra Liburnos ſitas. illius credo quam Ptol. 2. Geograph. adiacentem Liburniæ agnoſcit Curictam, cuius duo oppida ſunt Phulſinium & Curicum. *Vegiam* hodie dici credit Hermolaus, Alij Nigram Melænam, ſeu Cercyram autumant, vide & *Corcyrao litore* apud Florum legendum videtur.

408. *Clauditur, &c.*] Vndique obſidetur claſſibus ab Octauio Libone in extrema ora Dalmatiæ Cercyra inſula. *Hortenſ. Antonius.*] C. Ant. Non M. Antonius qui Brundusij ſubſiſtebat pine Caſ. traiecturus.

409. *Cautus ab incurſu, &c.*] Armis vtique & loci natura ſatis munitus, niſi inopia frumenti & pabuli preſſus fuiſſet.

415. *Vt primum, &c.*] Vbi Antonius vidit ſocios ſub Dolabellæ ſignis, & Baſilum in aduerſo ſinus litore: conatus eſt nouo fugæ genere euadere. Sed hæc aliter Florus, vt modo. *Aduerſæ terræ.*] Illyricæ, vbi Dolabella erat. *Sulpit.*

416. *Baſilum videre ducem.*] Claſſis præfectum; Opiterginorum ducem.

417. Et

Excogitata fuga: neque enim de more carinas
Extendunt, puppeſque leuant, ſed firma gerendis
Molibus inſolito contexunt robora ductu.
Namque ratem vacuæ ſuſtentant vndique cuppæ,
Quarum porrectis ſeries conſtricta catenis
Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.
Nec gerit expoſitum telis in fronte patenti
Remigium: ſed, quod trabibus circumdedit æquor,
Hoc ferit, & taciti præbet miracula curſus,
Quod nec vela ferat, nec apertas verberet vndas.
Tunc freta ſeruantur, dum ſe decliuibus vndis
Æſtus agat, refluoque mari nudentur arenæ.
Iamque relabenti creſcebant littora ponto:
Miſſa ratis prono defertur lapſa profundo,
Et geminæ comites. cunctas ſuper ardua turris
Eminet, & tremulis tabulata minantia pinnis.

Nilnit

417. *Exquiſita.*] Excogitata. *Sulp. Neque enim de, &c.*] Non in longitudinē extendunt carinā, aut puppim in altitudinem attollunt.

418. *Sed firma gerendis, &c.*] Sed contexit ſcaphas numerum magnarum circiter ſexaginta duplici ordine collocatas, quas trabibus & catenis à fronte vinctas cratibus pluteiſque muniuit atque hæc ratis cuppis ideſt ſcaphis ſuſtentata à remigibus qui non videbantur, intra geminos ſcapharum verſiq; ordines propellebatur. *Varie videtur mihi implicita & volucrum è multis miſta hac relatio. Huiuſmodi ratem à Marco Antonio Brundiſii contextam meminit Auctor Com. de ciu. bel. 3. duaſque adjectas triremes. Neque de tempore conuenit, ante Cæſaris aduentum? necne. Quid igitur faciam in tanta diuerſarum rerum, nominum, locorum, temporum confuſione? Non ea ſum fronte vt authoru fidem velim aſtruere, non ea mente vt fidem tuam, lector, conſarcinatis mēdaciis ludificari. Itaque (qui aliorum commentatorum, vbi quid nodi inciderit mos eſt) leui brachio iſta tranſeo.*

422. *Obliquas alnos.*] Trabes ex alno.

423. *Nec gerit, &c.*] Nec habet remorū ordinē cui noceri poſſit. *In frōte.*] In lateribus, quæ extrà à fluctibus maris pulſabantur. *Sulp. Hort.*

425. *Hoc ferit.*] Quod eſt intra ſcaphas. *Taciti curſus.*] Quod nuſquam remiges apparerent.

427. *Tunc freta ſeruantur, &c.*] Obſeruatur æſtus maris, vt cum vndarum refluxu ratis jam ſtructa deductaque trajiciat.

428. *Refluoque mari, &c.*] Tum enim altius littora attolluntur, & deteguntur. *Hortenſ.*

429. *Iamque relabenti, &c.*] Iamque refluo æſtu ſe extendere videtur litus.

431. *Et geminæ comites.*] Et duæ vna triremes: quas ratis turrita, tabulatis iiſque pinnatis munita ſupereminet.

432. *Tabulata minantia pinnis.*] Eminentia excelſis pinnis: ſiue, quod quum mouentur naues vi æſtus marini, hinc illinc minentur.

Sic-

Noluit Illyrica cuſtos Octauius vnda
Confeſtim tentare ratem, celeréſque carinas
Continuit, curſu creſcat dum præda ſecundo:
Et temerè ingreſſos repetendum inuitat ad æquor
Pace maris. Sic dum pauidos formidine ceruos
Claudat odorata metuentes aëra penna:
Aut dum diſpoſitis attollat retia varis
Venator, tenet ora leuis clamoſa Moloßi;
Spartanos, Cretáſque ligat: nec creditur vlli
Sylua cani, niſi qui preſſo veſtigia roſtro
Colligit, & prædâ neſcit latrare repertâ,
Contentus tremulo monſtraſſe cubilia loro.
Nec mora. complentur moles, auidéque petitis
Inſula deſeritur ratibus: quo tempore primas
Impulit ad noctem iam lux extrema tenebras.

At

Sic Virgil. de equo Durateo: *Medioque minans illabitur vrbi*. Pinnæ propriè murorum ſunt minæ, Gr. ἐπάλξεις Belg. *De canteelen.*

433. *Noluit Illyrica, &c.*] Octaui⁹ præfectus Pompejanæ claſſis ad cuſtodiam Illyrici litoris, noluit ſtatim ratim inuadere, ſed continuit ſe donec reliquæ triremes tutæ fugæ ſpe allectæ in mare deſcenderent.

436. *Et temere ingreſſos.*] Parum circumſpectè promotos, elicit ad repetendum mare, quam diu *pax* illi eſſet, hoc eſt, hoſtes abeſſent.

437. *Sic dum pauidos, &c.*] Qualiter venator indaginem tendens ſuſpendit formidinem ceu lineam, retis genus, id eſt plumis verſicoloribus atque ad odorem vſtulatis intertexti, quo cerui territi in veras plagas irruant: *Puniceæue agitant pauidos formidine pennæ.* Virg. 3. Georg. vide & Nemeſiani Cynegetica. Pierij Hieroglyph. 7. & quæ nos ad Sen. Hippol. vſ. 46.

439. *Attollat retia, &c.*] Erigat retia perticis furcatis. *Varis.*] Varæ vel vari, perticæ, furculæ quibus retia feris eriguntur, Græc. ςάλικας σχαλίδες. Belg. *Stangen.*

440. *Tenet ora leuis clamoſa Moloßi.*] Ne latratu feras terreant. *At vos laxas Canibus tacitis mittite habenas: Teneant acres lora Moloſſos. Et pugnaces tendant Creſſæ Fortia trito vincula collo. At Spartanos (genus eſt audax Auidumque feræ,) nodo cautus Propiore liga. veniet tempus, Cum latratu caua ſaxa ſonent. Nunc demißi nare ſagaci Captent auras, luſtraque preſſo Quærant roſtro.* Senec. Hippol. vſ. 30. & quæ nos ibi. *Moloßi.*] Canes Epirotici.

441. *Cretaſque ligat.*] Cetenſes canes.

444. *Contentus tremulo, &c.*] Concuſſo loro admonet venatorem inuentæ feræ. *Loro.*] Cauda.

445. *Complentur moles, &c.*] Ratibus imponuntur milites.

446. *Inſula deſeritur ratibus.*] Cercyra, Curicta, Melæna de qua ſupra, ad vſ. 406. *Quo tempore.*] Crepuſculo.

447. *Impulit ad noctem.*] Ita legendum: non *impedit*, aut, *impetit*, Grot.

At Pompeianus fraudes innectere ponto
Antiqua parat arte Cilix, paſſuſque vacare
Summa freti, medio ſuſpendit vincula ponto,
Et laxas fluitare ſinit religátque catenas
Rupis ab Illyrica ſcopulis. nec prima, nec illa,
Quæ ſequitur, tardata ratis: ſed tertia moles
Hæſit, & ad cautes adducto fune ſecuta eſt.
Impendent caua ſaxa mari: ruituráque ſemper
Stat (mirum) moles: & ſiluis æquor inumbrat.
Huc fractas Aquilone rates, ſubmerſaque pontus
Corpora ſæpè tulit, cæciſque abſcondit in antris:
Reſtituit rupes tectum mare, cumque cauernæ
Euomuêre fretum, contorti verticis vnda
Tauromenitanam vincunt feruore Charybdim.
Hic Opiterginis moles onerata colonis
Conſtitit: hanc omni puppes ſtatione ſolutæ
Circueunt: alij rupes, ac littora complent.
Vultejus tacitas ſenſit ſub gurgite fraudes:
(Dux erat ille ratis) fruſtra qui vincula ferro
Rumpere conatus, poſcit ſpe prælia nulla,

Incertus

448. *Pompeianus, &c.*] Pompeij iam partes ſecutus. lib. 3. vſ. 228.

449. *Antiqua, &c.*] Piratica. *Vacare, &c.*] Non apparentibus in ſuperficie maris vinculis.

453. *Tardata ratis.*] Retenta ſupra, ad vſ. 402. *Tertia moles, &c.*] Ratis illa ingens cuppis ſuperſtructa, in qua Opitergini vehebantur.

455. *Caua ſaxa, &c.*] Deſcribit rupem exeſam, exporrectam & ruituræ ſimilem, ad quam funibus adducebatur ratis illa.

459. *Reſtituit rupes tectum mare.*] Scopuli abſorptos fluctus refundunt. Sic antea Clariſſ. Grotius legebat: deinde verò hanc ſuam coniecturam damnauit; vtpote cui omnes Mss. refragantur, in illis enim *raptus* legitur. *Raptus* enim vocat ipſas res raptas, corpora ſcilicet & naues, quæ pertracta ad has cauernas, deinde iterum euomuntur. *Grotius Reſtituit rupes tectum mare, &c.*] Scopulus abſorptos fluctus refundit: inſtar Charybdis cui hanc rupem comparat, *imo barathri ter gurgite vaſtos Sorbet in abruptum fluctus, rurſuſque ſub auras Erigit alternos.* Virg. 3. Aeneid.

491. *Tauromenitanam, &c.*] Iuxta Tauromeniũ Siciliæ opp. oſtenditur Charybdis, ad cuius litus eijciũtur, quę illa vorago abſorpſerat.

462. *Opiterginis.*] Opitergiũ opp. eſt Venetorum. *Oderſo* Leandro.

463. *Puppes ſtatione.*] Pompeianæ.

465. *Tacitas.*] Inſidioſe poſitas.

466. *Ferro.*] Securi, bipenni. Alij leg. *ferri*, id eſt, catenas ferreas.

467. *Poſcit ſpe, &c.*] Accingit ſe

&c.

Incertus quà terga daret, quà pectora bello.
Hoc tamen in caſu, quantum deprenſa valebat,
Effecit virtus: inter tot millia captæ
Circumfuſa rati, & plenam vix inde cohortem,
Pugna fuit, non longa quidem: nam condidit atra
Nox lucem dubiam, pacemque habuere tenebræ.
Tunc ſic attonitam, venturaque fata pauentem
Rexit magnanima Vulteius voce cohortem:
Libera non vltrà parua quam nocte iuuentus,
Conſulite extremis anguſto in tempore rebus.
Vita breuis nulli ſupereſt, qui tempus in illa
Quærenda ſibi mortis habet: nec gloria leti
Inferior, iuuenes, admoto occurrere fato.
Omnibus incerto ventura tempore vita.
Par animi laus eſt, & quos ſperaueris annos
Perdere, & extremæ momentum abrumpere lucis,
Accerſas dum fata manu. non cogitur vllus
Uelle mori. fuga nulla patet: ſtant vndique noſtris
Intenti:

& hortatur ſuos ad pugnam, ſine vlla aut fugæ aut victoriæ ſpe. *vt ſequenti verſu.*

471. *Plenam vix inde cohortem.*] Cohors decima pars eſt legionis, cuius numerus variat, conſtat plerunque 600. circiter militibus. Florus refert fuiſſe mille. Prima quidem in legione cohors habet pedites M. CV. equites loricatos CXXXII. Vegetius lib. 2. cap. 6.

476. *Libera non vltra, &c.*] O iuuenes libertate veſtrâ non vltra breuem hanc noctem fruituri.

477. *Anguſto in tempore rebus.*] Breui vtcunque, *vel*, difficili & periculoſo. vt Horat. od. 10. lib. 2. *Rebus anguſtis animoſus atque fortis appare.*

478. *Vita breuis, &c.*] Nemo queratur ſibi fuiſſe vitam breuem, qui in illa vtcunque breui tempus habuit ſibi mortis conſciſcendæ, priuſquam adimatur.

479. *Nec gloria leti &c.*] Neque tribuetur nobis minori laudi, mortem vicinam & in limine nobis ab hoſte imminentem, noſtra manu præoccupaſſe, quam ſi diuturnior eius nobis vſura eſſet futura. cum enim nemo exploratum habeat quandiu ſit victurus, æqua magnanimitatis laus eſt, breue quod ſupereſt momentum ac longiſſimam quam ſperabas vitam inciſiſſe, modo ipſe fortiter incidas.

480. *Admoto occurrere fato.*] Non ideo minor noſtra laus erit, quod mortem nobis inferemus, quæ vitari iam aut diu differri, ob vim hoſtium non poteſt. Quamdiu enim victurus ſit, nemo ſcit. *Grotius.*

484. *Accerſas dum fata.*] Quaſi dicat, non iam in voluntate ſitum eſt, ſed in neceſſitate, vt moriamur. *Hortenſ. Non cogitur vllus, &c.*] Mori cogimur: velle mori, non ita, neque enim cogitur voluntas. Verum quod vrget neceſſitas,

Inventi cives jugulis decernite letum:
Et metus hinc abſit: cupias quodcunque neceſſe eſt,
Non tamen in cæca bellorum nube cadendum eſt,
Ut cum permiſtis acies ſua tela tenebris
Involvunt, conſerta jacent cùm corpora campo,
In medium mors omnis abit. perit obruta virtus.
Nos in conſpicua ſociis, hoſtique carina
Conſtituêre Dei. præbebunt æquora teſtes,
Præbebunt terræ, ſummis dabit inſula ſaxis.
Spectabunt geminæ diverſo è littore partes.
Neſcio quod noſtris magnum & memorabile fatis:
Exemplum, Fortuna, paras. quæcunque per ævum
Exhibuit monimenta fides, ſervataque ferro
Militiæ pietas, tranſibit noſtra juventus:
Namque ſuis pro te gladiis incumbere Cæſar
Eſſe parum ſcimus: ſed non maiora ſuperſunt
Obſeſſis, tanti quæ pignora demus amoris.

Abſcindit

ſitas, velimus; & in virtutem cedet neceſſitas. Quicquid neceſſe eſt ſapiens vult.

486. *Cives jugulis.*] Romani; qui nobis non parceat. Non veriſimile eſt (inquit Io. Rutgerſius lib. 1. cap. 12. var. lect.) Vulteium ea oratione qua ſuis mori potius ſuadebat quam in hoſtium poteſtatem venirent, tam honorifico nomine appellaſſe, qui Opitergini etiam erant: legit itaque *Inventi Cives* jug. vt ſupra vſ. 449.

487. *Metus hinc abſit.*] Ita rectius quidam libri, quam *omnis abeſt*. Hortantis enim eſt oratio. *Grotius.* Quaſi dicat, ſtatuamus aliquid, quod neceſſitas cogit.

488. *Non tamen in cæca, &c.*] Neque carebimus pulchro fortitudinis noſtræ teſte, conſpicui diis & hominibus, ſociis ab inſula ſpectantibus, hoſtibus à continenti, terra & mari. iacebimuſque nos inter nos, victores cum victis; non miſti confuſa ſtrage tanquam cæco belli tumultu cæſi ſub incerto cædis autore, dum gloria in commune & omnes ex æquo diffunditur.

489. *Vt cum.*] Ita reſtituimus pro *Aut. Grotius.* Alioqui egregiorum & clarorum militum virtus inglori a eſt & ſine laude obruitur, quando in tenebris telorum nube ſternuntur; & ignoretur, quis fortiter dimicando ceciderit. Tum enim ignauiſſimum quemque par gloria comitatur. *Virtutem* præclara facinora dicit, quæ fortes & magnanimi milites in ſtataria pugna edunt. *Hortenſius.*

490. *Conſerta.*] Confuſa inter cæſorum cadauera. *Hortenſius.*

497. *Quæcunque per, &c.*] Noſtra, ô iuuenes, fides pie & fortiter Imperatori præſtita ſuperabit omnia omnium quotquot hiſtoriis mandata fuerunt exempla.

502. *Obſeſſis.*] Sed nos obſeſſi maius

Abſcindit noſtra multum ſors inuida laudi,
Quod non cum ſenibus capti natíſque tenemur.
Indomitos ſciat eſſe viros, timeatque furentes,
Et morti faciles animos: & gaudeat hoſtis
Non plures haſiſſe rates. tentare parabunt
Fœderibus, turpíque volent corrumpere vita.
O vtinam, quò plus habeat mors vnica famæ,
Promittant veniam, jubeant ſperare ſalutem:
Ne nos, cum calido fodiemus viſcera ferro,
Deſperaſſe putent. magna virtute merendum eſt,
Cæſar vt, amiſſis inter tot millia paucis,
Hoc damnum, cladémque vocet. dent fata receſſum,
Emittántque licet, vitare inſtantia nolim.
Projeci vitam comites, totúſque futuræ
Mortis agor ſtimulis: furor eſt. agnoſcere ſolis
Permiſſum eſt, quos iam tangit vicinia fati,

Victuróſque

malus teſtimonium præſtare non poſſumus. *Sulpit.*

504. *Senibus capti natiſque tenemur.*] Parentibus & natis, quos Saguntinorum æquantes fidem trucidaturi eſſemus potius quam in poteſtatem hoſtium venirent.

505. *Et gaudeat hoſtis, &c.*] Quod ſi illæ duæ ſimul implicitæ catenis afforent nobis, non dubitaremus de victoria.

507. *Tentare parabunt Fœderibus, turpique, &c.*] Vel cum ſeruitute vel inhoneſta deditione coniunctæ vitæ conditionem nobis offerre, quo pertinaci mortis conſilio diſpoſito diſcedamus ab armis.

509. *O vtinam, &c.*] Optat, vt hoſtes vitam promittant tantum: non quod cupiat viuere; ſed ne exiſtimetur ob rem deſperatam ſibi intuliſſe mortem, viuendi facultate conceſſa. Nam *veniam*, vitam intelligit. *Hortenſ. Vnica fama, &c.*] Simplex, non vim aliunde timens, non opus habens admoto occurrere fato, vt ſupra 480. vſ. à deſperationis imputatione libera.

512. *Magna virtute, &c.*] Egregio aliquo & ſingulari fortitudinis exemplo.

513. *Paucis.*] Cohorte vna.

514. *Dent fata receſſum.*] Quamuis mihi fata darent, vt incolumis poſsim diſcedere, nolim tamen præſentem mortem effugere.

517. *Mortis agor ſtimulis.*] Ardenti efferor mortis deſiderio. *Dijne hunc ardorem mentibus addunt Euryale, an ſua cuique Deus fit dira cupido?* Afflat certè diuinitus amabilis inſania, diuinus eſt hic impetus. Inuideat quippe miſeris mortalibus Dij, hoc, vt ſciant, quam dulcis & felix res mors ſit, quo diutius velint viuere. mori autem vicinis dulcedinem eius præſentire ſolum datur. *Agnoſcere ſolis, &c.*] Illum numinis calorem agnoſcere, nobis ſolis Dij permiſere, qui morti eſtis proximi; & quem Dij celant eos, qui vitam diuturnam morti anteponunt. *Hortenſ.*

519. Sic

Victuróſque Dei celant, vt viuere durent,
Felix eſſe mori. Sic cunctas ſuſtulit ardor
Nobilium mentes juuenum: cùm ſidera cæli,
Ante ducis voces, oculis humentibus omnes
Aſpicerent, flexóque Vrſa temone pauerent:
Iidem, cùm fortes animos præcepta ſubiſſent,
Optauêre diem. nec ſegnis mergere ponto
Tunc erat aſtra polus: nam ſol Ledæa tenebat
Sidera, vicino cùm lux altiſſima Cancro eſt:
Nox tum Theſſalicas vrgebat parua ſagittas.
Detegit orta dies ſtantes in rupibus Iſtros,
Pugnacéſque mari Graia cum claſſe Liburnos.
Tentauêre prius ſuſpenſo vincere bello
Fœderibus, fieret captis ſi dulcior ipſa

Mortis

520. *Sic cunctas, &c.*] Hac oratione mentes ſuorum ad voluntariam mortem incenſas erexit Vulteius; in tantum, vt qui prius lacrymabundi ortum inſequentis diei expauiſſent, alacres iā exoptarent. *Suſtulit.*] Erexit & incendit ad voluntariam mortem.

523. *Flexo temone, &c.*] Anacreon:

Μεσονυκτίοις ποθ' ὥραις,
Στρέφεται ὅτ' ἄρκτος ἤδη
Κατὰ χεῖρα τὴν Βοώτου.

Flexoque Vrſa temone pauerent.] Vrſæ maioris plauſtrum in Orientem conuerſum ſignum eſt præcipitantis noctis; aduentantis diei, Sole exiſtente in Geminis, Cancro, Leone. vndecima enim Aprilis nobis in apice Meridionali eleuatum mediam conſtituit noctem.

525. *Nec ſegnis mergere, &c.*] Iamque ſidera nocturna in Horizontem properabant, nocte vtpote breui, Sole ex vltima parte Geminorum (in quos, Caſtor & Pollux Ledæ filij conuerſi ſunt) ingreſſuro Cancrum.

526. *Sol Ledæa tenebat Sidera.*] Periphraſis eſt Geminorum, in quorum vltima parte Sol erat, Cancrum iam iam ingreſſurus; quo tempore noctes ſunt contractiores & breuiſſimæ. *Hortenſius.*

527. *Vicino cum lux, &c.*] Dies æſtiuus, propemodum ſolſtitialis, qui incidit in primum punctum Cancri, ſignorum altiſſimi.

528. *Nox tum Theſſalicas, &c.*] Cum matutino mergeretur oppoſitum ſignum Sagittarius. *Horten. Vrgebat parua ſagittas.*] In Occidentem. Sagittario (quem Chironem Theſſalicum fuiſſe volunt) Ceronice occidente, oppoſito Soli in Geminis orienti.

529. *Iſtros, &c.*] Iſtri accolas. Illyrios, hoſtes Opiterginorum, iis terra imminentes: à mari autem inſtantem Octauium Liburnici & Dalmatici litoris cuſtodem cum claſſe auxiliari Græcorum quorum plerique Pompeij partes ſecuti ſunt.

531. *Tentauere prius, &c.*] Hoc fingit poëta accidiſſe ex Vulteij voto ſupra. v. ſ. 509.

532. *Fœderibus, &c.*] Deditionis conditionibus oblatis, & vitæ pactione.

533. *Deuota*

Mortis vitæ moras ſubiit devota iuventus,
Damnata iam luce ferox, ſecuráque pugnæ
Promiſſo ſibi fine manu: nullique tumultus
Excuſsêre viris mentes ad ſumma paratas.
Innumeráſque ſimul pauci terráque maríque
Suſtinuêre manus: tanta eſt fiducia mortis.
Vtque ſatis bello viſum eſt fluxiſſe cruoris,
Verſus ab hoſte furor: primus dux ipſe carinæ
Vulteius iugulo poſcens iam fata retecto,
Ecquis, ait, iuvenum eſt; cuius ſit dextra cruore
Digna meo, certáque fide per vulnera noſtra
Teſtetur ſe velle mori? nec plura locuto
Viſcera non unus iamdudum tranſigit enſis.
Collaudat cunctos: ſed eum, cui vulnera prima
Debebat, grato moriens interficit ictu.
Concurrunt alij, totúmque in partibus vnis
Bellorum fecêre nefas. ſic ſemine Cadmi
Emicuit Dircæa cohors, ceciditque ſuorum
Vulneribus, dirum Thebanis fratribus omen:
Phaſidos & campis inſomni dente creati

533. *Devota iuvenus, &c.*] Certo & deſtinato mortis conſilio addicta, vitæ deſiderio omni conclamato.

535. *Tumultus.*] Hoſtium cum terrore ingruentium.

536. *Summa paratas.*] Extrema. mortem.

537. *Innumeráſque, &c.*] Vt ſupra ex Floro ad vſ. 402.

540 *Ab hoſte furor.*] In ſe inuicē.

541. *Iugulo poſcens, &c.*] Nudato porrectóque iugulo inuitat commilitonis alicuius manum, qua pereat.

543. *Certaque fide, &c.*] Quo pignore ſpondeat & ſe pari fiducia moriturum.

546. *Collaudat cunctos.*] Moribundus Vulteius. *Sed eum, &c.*] Et ne ingratus moreretur, retulit gratiam inflicti ab illo vulneris, & cuius nomine ſe illi debitorem agnouerat.

548. *Concurrunt alij.*] Concurrunt cæteri eiuſdem partis milites mutuiſque concidunt vulneribus non aliter quam fratres illi terrigenæ nati ex Draconis dentibus à Cadmo ſatis. Ouid. Metam. 3. Sen. OEdip. 720.

550. *Dircæa cohors.*] Thebana. Dircæ fons iuxta Thebas. vide quæ ad vſ. 126. Thebaid. Senec.

551. *Dirum Thebanis fratribus omen.*] Infauſtum omen Eteocli & Polynici qui ſimili fato aliquando mutuis vulneribus ſe confecturi erant.

552. *Phaſidos.*] Atque vt ſe in mutua vulnera peribant *Terrigenæ fratres* nati è dentibus vigilis draconis interfecti ſatis ab Iaſone, inter ſe commiſsi cõiecto ab Iaſone in-

Terrigenæ

Terrigenæ miſſa magicis è cantibus ira,
Cognatoq́ tantos implerunt ſanguine ſulcos:
Ipſáque inexpertis quod primum fecerat herbis,
Expauit Medea nefas. ſic mutua pacti
Fata cadunt iuuenes: minimúmque in morte virorũ
Mors virtutis habet: pariter ſternúntque, cadúntque
Vulnere letali: nec quemquam dextra feſellit,
Cùm feriat moriente manu. nec vulnus adactis
Debetur gladiis: percuſſum eſt pectore ferrum,
Et jugulis preſsêre manum, cùm ſorte cruenta
Fratribus incurrant fratres, natúſque parenti:
Haud trepidante tamen toto cum pondere dextra
Exegêre enſes. pietas ferientibus vna,
Non repetiſſe, fuit. iam latis viſcera lapſa
Semianimes traxêre foris, multúmque cruoris
Infudêre mari. deſpectam cernere lucem,
Victoréſque ſuos vultu ſpectare ſuperbo,
Et mortem ſentire juuat. iam ſtrage cruenta
Conſpicitur cumulata ratis: buſtiſque remittunt

Corpora

in medium ſilice & carminibus magicis Medeæ auxiliaribus. Ouid. Metam. 7. *Campis inſomnis, &c.*] In Colchis, quorum Phaſis fluu. clariſſ.

555. *Ipſaque, &c.*] *Ipſa quoque extimuit, qua rurum fecerat illum: Vt qui peri vidit iuuenem tot ab hoſtibus vnum.*] alluit.

557. *Iuuenes.*] Opitergini. *Minimúmque in, &c.*] Minima pars fortitudinis erat mortem oppetere. In ipſa morte militariter pugnant. Ita Grotius qui ex M. S. reſtituit *minimúmque*, cum vulgo legatur *nimiúmque*. quod & probari poteſt.

560. *Cum feriat moriente manu, &c.*] Quamuis feriat manu ſua ipſius morituri & ipſa mortem infligente.

561. *Percuſſum eſt, &c.*] Dum ipſi iugulos ſuos intendunt occurrentes, atque irruentes in ſociorum gladios capulo tenus.

563. *Incurrant.*] Ita ſcribendum, non *incurrunt*. Grotius.

564. *Haud trepidante, &c.*] Neque minori vi & ferientes adigebant tela, id pietatis loco ducentes vno ictu conficere neque ingeminare vulnus.

567. *Foris.*] Tabulatis ratis.

568. *Deſpectam, &c.*] A ſe contemptam.

569. *Victoréſque ſuos, &c.*] Octauianos, à quibus quaſi victoribus huc rerum adacti fuerant.

570. *Sentire juuat.*] *Emphatice.* frui ſenſu.

571. *Buſtiſque remittunt, &c.*] Comburenda ac ſepelienda Opiterginorum cadauera curauerunt hoſtes mirati tantæ apud ſuos autoritatis eſſe Cæſarem,

tantam

Corpora victores, ducibus mirantibus, vlli
Eſſe ducem tanti. nullam maiore locuta eſt
Ore ratem, totum diſcurrens fama per orbem.
Non tamen ignaua poſt hæc exempla virorum
Percipient gentes, quam ſit non ardua virtus
Seruitium fugiſſe manu. ſed regna timentur
Ob ferrum, & ſæuis libertas vritur armis:
Ignorátque datos, ne quiſquam ſeruiat, enſes.
Mors vtinam pauidos vitæ ſubducere nolles,
Sed virtus te ſola daret. Non ſegnior illo
Marte fuit, qui tunc Libycis exarſit in aruis.
Namque rates audax Lilybæo littore ſoluit
Curio: nec forti velis Aquilone recepto
Inter ſemirutas magnæ Carthaginis arces,

Et

tantam militum in ducem fidem. *Virtus & in hoſte probatur.*

572. *Ducibus mirantibus.*] Octauio & ſuis.

574. *Ore ratem.*] Præconio & celebratione.

575. *Non tamen ignaua, &c.*] Eo tamen vecordiæ ventum eſt atque ignauiæ, vt, licet hoc factum in aliis laude dignum prædicent, ipſi nolint vel ex hoc exemplo intelligere quam non difficile fiet ſeruitutem excutere, ſe in libertatem aſſerere; vel ſibi illata morte; vel ſublatis tyrannis.

577. *Sed regna timentur, &c.*] Sed tyrannicæ poteſtates timentur, quia cuſtodiis & ſatellitiis armantur, dum libertatem vi opprimunt. Quaſi vero libertatis ſtudioſis difficile ſit, ſcire, ſibi datos eſſe enſes, ad tuendam libertatem, ne cogantur ſeruire. *In nullius ſumus poteſtate, cum mors in noſtra.* Stoice.

578. *Libertas vritur.*] Opprimitur ab armatis. *Hortenſ.*

580. *Mors vtinam, &c.*] Degeneres itaque & ignaui vitam cum ſeruitute agant turpem: fortes & nobiles ſe ſua manu in libertatem aſſerant.

581. *Non ſegnior, &c.*] Neque bello minus atroci atque aduerſo à Cæſarianis in Africa pugnatum eſt, quam fuerat in Adriatico. In Africa quoque (inquit Florus) par & virtus & calamitas Curionis fuit qui ad recipiendam prouinciam miſſus, pulſo fugatoque Varo iam ſuperbus, ſubitum Iubæ regis aduentum equitatumque Maurorum ſuſtinere non potuit. Patebat victo fuga, ſed pudor ſuaſit, vt amiſſum ſua temeritate exercitum, morte ſequeretur.

583. *Namque rates, &c.*] In Siciliam Curionem Proprætorem cum legionibus 3. Cæſar miſerat, juſſum vt cum Siciliam recepiſſet protinus in Africam traduceret exercitũ. ille, profugiẽte è prouincia Catone, quartam leg. conſcripſerat, ſed copias P. Atij Vari deſpiciens, duas tantum legiones & D. equites tranſportauit. Lilybæũ Siciliæ promontorium eſt, quod ſpectat Africam; vti Pelorum, Italiam; Pachinum, Græciam. *Audax.*] Audacem eum vocat, quaſi temerarium, & qui parum circumſpectè res gerebat.

584. *Nec*

Et Clupeam, tenuit ſtationis littora nota:
Primáque caſtra locat cano procul æquore, quà ſe
Bagrada lentus agit ſicca ſulcator arena.
Inde petit tumulos, exeſáſque vndique rupes,
Antæi quæ regna vocat non vana vetuſtas.
Nominis antiqui cupientem noſcere cauſas,
Cognita per multos docuit rudis incola patres.
Nondum poſt genitos Tellus effœta gigantes,
Terribilem Libycis partum concepit in antris.
Nec tam iuſta fuit terrarum gloria Typhon,
Aut Tityos, Briareúſque ferox: cœlóque pepercit,
Quòd non Phlegræis Antæum ſuſtulit aruis.
Hoc quoque tam vaſtas cumulauit munere vires
Terra ſui fœtus, quòd, cùm tetigêre parentem,
Iam defecta vigent renouato robore membra.
Hæc illi ſpelunca domus: latuiſſe ſub alta
Rupe ferunt, epulas raptos habuiſſe leones.
Ad ſomnos non terga feræ præbere cubile
Aſſueruut, non ſylua torum: viréſque reſumit

In

584. *Nec forti, &c.*] Leui & ſecundo vento.

585. *Inter ſemirutas magnæ Carthaginis arces, Et Clupeam.*] Aquilariam appulit à Clupeis M. paſſ. XXII. diſtantem. haud procul à Carthagine iam ab excidio tertij bell. Pun. modice reſtituta.

586. *Nota.*] Romanis bel'o & pace cognitæ. *vel* Curioni fama cognita.

588. *Bagrada lentus, &c*] Fl. prope Vticam mare influens.

589. *Inde petit.*] Illinc in caſtra Corneliana ſe contulit. *Sulpit.*

590. *Antæi quæ, &c.*] Poëta, quo detur anſa fabulandi de Herculis & Antæi palæſtrico certamine, accerſit Α'νταίυ μνῆμα (quo de Strab. lib. vlt.) è Mauritania Tingitana long. 8. lat. 30. ad colles prope Vticam. long. 30. lat. 34. Fulgentius rationem huius fabulæ reddit.

591. *Cupientem, &c.*] Curionem, aut alium quemlibet hoſpitem.

593. *Nondum poſt genitos Tellus.*] Tellus, nondum offœta ex partu gigantum, concepit Antæum in Libya.

595. *Nec tam iuſta fuit, &c.*] Neque Terræ ex procreatis Typheo, Tityo, & Briareo, tanta erat gloriandi cauſa, quam nato Antæo.

596. *Cœloque pepercit.*] Male ceſſiſſet diis, ſi & hunc ſociũ habuiſſent Gigantes, vbi in Theſſalicis campis bellum cœlo inferebant.

598. *Hoc quoque, &c.*] Dederat & Antęo Terra mater hoc munus, vt certamine feſſus, contacta terra vires auctiores reſumeret, fortiorque reſurgeret.

604. *Sylua torum.*] Frondes aut tabulæ.

605. *Pe*

In nuda tellure iacens. periere coloni
Aruorum Libyes: pereunt, quos appulit æquor,
Auxilioque diu virtus non viſa cadendi,
Terræ ſpernit opes: inuictus robore cunctis,
Quamuis ſtaret, erat. tandem vulgata cruenti
Fama mali, terras monſtris æquorque leuantem,
Magnanimum Alciden Libycas exciuit in oras.
Ille Cleonæi proiecit terga leonis,
Antæus Libyci. perfudit membra liquore
Hoſpes, Olympiacæ ſeruato more palæſtræ.
Ille parum fidens pedibus contingere matrem,
Auxilium membris calidas infudit arenas.
Conſeruere manus, & multo brachia nexu.
Colla diu grauibus fruſtra tentata lacertis:
Immotumque caput fixa cum fronte tenetur.
Miranturque habuiſſe parem. nec viribus vti
Alcides primo voluit certamine totis,
Exhauſitque virum: quod creber anhelitus illi
Prodidit, & gelidus feſſo de corpore ſudor.
Tunc ceruix laſſata quati: tunc pectore pectus
Vrgeri:

605. *Periere coloni, &c.*] Tum Libyæ incolæ, tum aduenæ ab illo in palæſtram prouocati victique interficiebantur.

607. *Cadendi.*] Quo enim frequentius cadebat, eò fortior reſurgebat, *Sulpitius.*

608. *Terræ ſpernit opes.*] Neque amplius iam habuit opus beneficio matris Terræ, qua contacta ſumeret roboris incrementum, ſatis ex ſe validus etiam cum ſtaret.

609. *Quamuis ſtaret.*] Non ſe proſterneret. *Tandem vulgata, &c.*] Tandem Hercules monſtrorum paſſim domitor, fama crudelis huius monſtri accitus, huc aduenit.

612. *Ille Cleonæi.*] Hercules inituturus luctam exuit pellem leonis Nemeæi à ſe inter Cleonas & Phliuntem cæſi.

613. *Libyci.*] Leonis Lib. exuuijs. *Perfudit membra, &c.*] Hercules ſe oleo vnxit, ſeu ceromate ex more patrio atque vſitato in certaminibus Olympicis ab ipſo inſtitutis.

616. *Auxilium membris, &c.*] Iam vſurus beneficio matris, modo vſ.608. ſe arena ſumma conſperſit, quo robuſtior eſſet.

620. *Miranturque habuiſſe parem.*] Miratur vterque ſe ſibi parem offendiſſe. *Nec viribus, &c.*] Necdum intentis vſus viribus Antæum defatigarat.

622. *Exhauſit.*] Defatigauit Antæum.

624. *Laſſata quati.*] Debilitata inclinabat, non vt prius, *Immotum caput fixa cum fronte tenebatur.* vſ.619.

625. Tunc

Vrgeri: tunc obliqua percuſſa labare
Crura manu. iam terga viri cedentia victor
Alligat, & medium compreſſis ilibus arctat:
Inguináque inſertis pedibus diſtendit, & omnem
Explicuit per membra virum. rapit arida tellus
Sudorem: calido complentur ſanguine venæ.
Intumuêre tori, totóſque induruit artus,
Herculeóſque nouo laxauit corpore nodos.
Conſtitit Alcides ſtupefactus robore tanto:
Nec ſic Inachiis, quamuis rudis eſſet, in vndis
Deſectam timuit reparatis anguibus hydram.
Conflixêre pares, telluris viribus ille,
Ille ſuis. numquam ſæua ſperare nouercæ
Plus licuit, videt exhauſtos ſudoribus artus,
Ceruicémque viri, ſiccam cùm ferret Olympum.
Utque iterum feſſis injecit brachia membris,
Non expectatis Antæus viribus hoſtis,
Sponte cadit, maiórque accepto robore ſurgit.

Quiſquis

625. *Tunc obliqua, &c.*] Antæi crura ſupplantata Herculis manu labaſcebant.

626. *Iam terga, &c*] Hercules Antæi tergum lacertis implicitum compreſsit, atque ipſum humi proſtrauit.

629. *Rapit arida, &c.*] Coërcet, ſiſtit ſudorem Antæi.

630. *Calido complentur, &c.*] Recenti, quo & vires reſtaurantur.

631. *Toroſque induruit artus.*] Laſſi modo laxique artus reſtituuntur, iam in ſolidos & duros.

632. *Nouo laxauit corpore nodos.*] Renouato, viribus refecto.

633. *Conſtitit Alcides.*] Non ſine ſtupore admiratus eſt Hercul. vnde Antæo vires reſtitutæ.

634. *Nec ſic Inachiis, &c.*] Neque tantum illi metum injecit Hydra, numeroſum malum, cui vno capite reciſo duo repullulabant; quamuis tum tyro nec monſtris aſſuetus, cùm illa excetra certauit in Lerna, palude Argiuorum, Inacho primum regnatorum; quam conflictus iſte. *Quamuis rudis.*] Adhuc inexercitatus, quod is labor inter primos numeretur. *Inachiis vndis.*] Palude Argiuorum.

635. *Deſectam.*] Truncam. *Anguibus.*] Capitibus.

637. *Numquam ſæua, &c.*] Neque Iunoni Herculis interitum anquirenti, maior ex vllo laborum illi inflictorum ſpes hominem perdendi quam ex hoc.

639. *Siccam cùm, &c.*] Non ita ſudoribus exhauſtam cùm Atlanti ſuccurrens ſuſtineret humeris cœlum.

641. *Non expectatis.*] Antequam ab Hercule proſterneretur, ipſe vltro labitur.

642. *Maiórque.*] Validior.

643. *Quiſ*

Quiſquis ineſt terris, in feſſos ſpiritus artus
Egeritur; tellúſque viro luctante laborat.
Vt tandem auxilium tactæ prodeſſe parentis
Alcides ſenſit: ſtandum eſt tibi, dixit, & vltrà
Non credére ſolo, ſternique vetabere terra:
Hærebis preſſis intra mea pectora membris:
Huc Antæe cades. ſic fatus, ſuſtulit altè
Nitentem in terras juuenem. morientis in artus
Non potuit nati Tellus ſummittere vires.
Alcides medium tenuit. iam pectora pigro
Stricta gelu, terríſque diu non credidit hoſtem.
Hinc aui veteris cuſtos famoſa vetuſtas,
Miratrixque ſui ſignauit nomine terras.
Sed maiora dedit cognomina collibus iſtis,
Pœnum qui Latiis reuocauit ab arcibus hoſtem
Scipio. nam ſedes Libyca tellure potito
Hæc fuit. en veteris cernis veſtigia valli.
Romana hos primùm tenuit victoria campos.

Curio

643. *Quiſquis ineſt terris.*] In Antæum tranſit vis Terræ, dum filio robur ſuggerit, exhauſtæ.

649. *Huc Antæe cades.*] In pectus meum: non gremium terræ.

650. *Nitentem in terras iuuenem.* In terras delabi volentem Antæum.

651. *Submittere vires.*] Sequor Ms. T. & P. qui habent *permittere*, non vulgari ſignificatu; ſed eo, qui indicat, mitti aliquid tam feliciter, vt pertingat. *Grotius.*

652. *Medium tenuit.*] Subleuatum, inter cœlum & terram, neque dimiſſum niſi morte prius rigentem.

654. *Hinc aui veteris.*] Hinc veteres volentes ſibi temporis geſta poſteris commendare, indiderunt huic loco nomen. *Antæi regna & monumentum.* Plin. lib. 5. c. 1. *Famoſa vetuſtas.*] Quæ famam rerum geſtarum ad poſteros tranſmittit: alioqui ferè in malam partem accipitur, pro eo qui malam habet famam. *Hortenſ.*

656. *Sed maiora dedit, &c.*] Serior vtcunque, ſed clarior nominis gloria his collibus, ex *Caſtris Cornelianis.* Namque hic primus caſtrorum locus C. Scipioni. qui Coſ. traductis in Africam copiis duo eadem nocte hoſtium caſtra incendit, Syphacem regem cepit, Hannibalem 16. jam annos in Italia bellantem vincentémque reuocauit in Africam ad ſua tutanda.

658. *Nam ſedes Libyca.*] Eſt is locus jugum directum, eminens in mare, vtraque ex parte præruptum atque aſperum, ſed paulo tamen leniore faſtigio ab ea parte quæ ad Vticam vergit. abeſt directo ab Vtica paulo amplius paſſus mille, ſed propter reſtagnationem maris, ſex millium circuitu in oppidum peruenitur.

660. *Romana, &c.*] Romanus qui primam in Africa de Pœnis reportauit victoriam, his collibus

bus

Curio lætatus, tanquam fortuna locorum
Bella gerat, ſeruetque ducum ſibi fata priorum,
Felici non fauſta loco tentoria ponens,
Indulſit caſtris, & collibus abſtulit omen,
Sollicitatque feros non æquis viribus hoſtes.
Omnis Romanis quæ ceſſerat Africa ſignis,
Tunc Vari ſub jure fuit: qui robore quanquam
Confiſus Latio, regis tamen vndique vires
Exciuit Libyca gentis, extremaque mundi
Signa ſuum comitata Iubam. non fuſior vlli
Terra fuit domino: quà ſunt longiſſima regna,
Cardine ab occiduo vicinus Gadibus Atlas
Terminat: à medio, confinis Syrtibus Ammon.

At

bus caſtra habuit.

661. *Curio lætatus, &c.*] Redit à digreſsione ad inſtitutum.

662. *Ducum ſibi fata priorum.*] Scipionum African. maioris & minoris.

664. *Indulſit caſtris.*] Operam dedit, incubuit metandis caſtris, *Hortenſius. Omen.*] Prioris felicitatis victoriæque auſpicium.

665. *Sollicitat.*] Prouocat. *Non æquis, &c.*] Duabus legionibus & D. equitibus. ſupra vſ. 583. *Hoſtes.*] Varum & Afros, quibus, viribus par non erat.

666. *Omnis Romanis, &c.*] Tubero à Pompeio miſſus cum imperio in Africam, portu & oppido Vticæ prohibitus eſt ab Atio Varo, qui ad Auximum amiſsis cohortibus protinus ex fuga in Africam peruenerat, atque eam ſua ſponte vacuam occupauerat, delectuque habito duas legiones effecerat, hominum & locorum notitia & vſu eius prouinciæ nactus aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis ex prætura eam prouinciam obtinuerat. Comm. ciu. bell. 1. & Cic. pro Ligario.

668. *Latio.*] Militum Italicorum. *Regis tamen, &c.*] A Iuba tamen rege Mauritaniæ ſocio & amico Pompeij, auxilia petiit, atque accepit primum DC. equites Numidas & pedites CCCC. mox regem ipſum cum magnis copiis.

669. *Libyca gentis.*] Malim *Libyæ gentes*, vt ſit explicatio eius, quod præceſsit, *regis vires*; & cohæreat cum ſequentibus. *Grotius. Extremaque, &c.*] Infra vſ. 672.

680. *Non fuſior vlli, &c.*] Non alius rex latius extendit imperium.

671. *Quà ſunt longiſsima regna.*] In longitudinem extenduntur ab ab vltimo litore occiduo, qua Atlante terminatur Africa, long. gr. 6. vſque ad Ammoniacam regionem, long. gr. 55.

672. *Gadibus Atlas.*] Inſ. extra fretum Herculeum, in ora Bæticæ Hiſpaniæ. has opponit poëta Atlanti, ſed quam recte, conſules Geographos, excuſabiſque, poëtis *quidlibet audendi eſſe poteſtatem.* vide lib. 1. vſ. 555.

673. *Syrtibus Ammon.*] De Syrtibus, libro 1. vſ. 367. de Ioue Ammone, libro 9. vſ. 5. 1. & libro 10. vſ. 38. qui tamen à propiore Syrtium diſtat in long. 8. gr

At quà lata jacet, vaſti plaga fervida regni
Diſtinet Oceanum, Zonaque exuſta calentis
Sufficiunt ſpatio. populi tot caſtra ſequuntur,
Autololes, Numidaque vagi, ſempérque paratus
Inculto Gætulus equo: tum concolor Indo
Maurus, inops Naſamon, miſti Garamante peruſto
Marmarida volucres, æquaturúſque ſagittas
Medorum, tremulum cùm torſit miſſile, Mazax:
Et gens, quæ nudo reſidens Maſſylia dorſo
Ora levi flectit frænorum neſcia virga:
Et ſolitus vacuis errare mapalibus Afer
Venator, ferríque ſimul fiducia non eſt,

Veſtibus

674. *At quà lata iacet.*] Secundum latitudinem dicit Iubæ regnum extendi ad zonam torridam & vlterius.

675. *Diſtinet.*] Hinc & inde tenet & exporrigitur ſub torrida zona. *Sulpit.*

676. *Sufficiunt ſpatio.*] Extenduntur in ſpatium & implent eam. *Tot caſtra ſequuntur.*] Quaſi dicat, numeroſa. *Sulpitius.*

677. *Autololes.*] Mauritaniæ Tingitanæ pop. *Numidaque vagi.*] Nomadas reſpicit, domos plauſtris circumferentes. Saluſt. de bel. Iug.

678. *Gætulus equo.*] Libyæ interioris gens equis inſidens, non ſtratis ephippiis. quos mox vſ. 602. *nudos* vocat.

679. *Inops Naſamon.*] In litore ſterili Arenoſæ Syrtis victitans. lib. 9. vſ. 410. & 458. *Garamante.*] Alij Naſamones deſerta & arenoſa Marmariæ, vel vt alij, Libyæ colunt.

680. *Marmarida volucres.*] Africæ min. pop. Aegyptum verſus, pedibus velox. *Æquaturúſque ſagittas, &c.*] Et Mazax qui torquet miſſilia non minore vi & dexteritate quam Medi Parthique ſagittas mittunt.

681. *Medorum, tremulum cum torſit miſſile, Mazux.*] Perperam legitur *Mazax*. Et apud Suetoniũ: *armillata & phalerata Mazucũ turba, &c.* τῶν Μαζυῶν. Nulli ſunt in Africa *Mazaces* populi, ſed *Mazuces* aut *Maryces*. inde & *Marices*. Stephanus: Μάξυες, οἱ Λίβυες Νομάδες. Ἑκαταῖος περιηγήσ. Μάξυς, *Marux*. Nemeſianus:

> *Quemque coloratus Mazux deſerta per arua*
> *Pauit, & aſſiduos docuit tolerare labores.*

Male *Mazax*. ſic Βύζας, Latinis *Byzax*. Salmaſ. Plin. 320.

682. *Nudo reſidens.*] Non ephippiis ſtrato. *Maſſylia dorſo.*] Maſſyli, Virg. 4. Aeneid. *Infreni Numidæ* dicti. *Numidæ gens inſcia fræni, &c. Cuius equum flectit non cedens virga lupatis.* Sil. Ital. 1. Μασσαίσυλοι μικροῖς ἵπποις χρώμενοι, ὀξέσι δὲ καὶ εὐπειθέσιν, ὥστε ἀπὸ ῥαβδίου οἰακίζεσθαι. Strabo lib. vltim. & Martial. lib. 9. epigr. 23. equi ſine frænis, &c. Liu. 55. Polyb. *Nam flecti facilis, Laſciuaque colla ſecutus Paret in obſequium tanta moderamine virga. Verbera ſunt præcepta fugæ, ſunt verbera freni.* Nemeſian.

685. *Ferrique ſimul fiducia non, &c.*] Non confidit ferro, ſed iniecta veſte leones ſuperat. Leonum

ſumma

Veſtibus iratos laxis operire leones.
Nec ſolùm ſtudiis ciuilibus arma parabat,
Priuata ſed bella dabat Iuba concitus ira.
Hunc quoque, quo ſuperos humanáque polluit anno,
Lege Tribunitia ſolio depellere auorum
Curio tentârat, Libyámque auferre tyranno,
Dum regnum te Roma facit. memor ille doloris
Hoc bellum ſceptri fructum putat eſſe retenti.
Hac igitur regis trepidat iam Curio fama,
Et quòd Cæſareis nunquam deuota iuuentus
Jlla nimis caſtris, nec Rheni miles in vndis
Exploratus erat, Corfini captus in arce,
Infidúſque nouis ducibus, dubiúſque priori,
Fas vtrunque putat. ſed poſtquam languida ſegni
Cernit cuncta metu, nocturnáque munia valli
Deſolata

ſumma vis in oculo creditur. Getuli itaque contra impetum ingruentis leonis objiciunt ſagum. Plin.lib.8.cap.16.

687.*Nec ſolum ſtudiis ciuilibus, &c.*]Iubæ & paternum hoſpitium cum Pompeio, & ſimultas cum Curione intercedebat, quod Tribunus pl. legem promulgauerat, qua regnum Iubæ publicauerat. Comm.ciu.bell.2.

689. *Quo ſuperos humanaque polluit anno Lege Tribunitia.*]Quo anno ipſe Tribunus à Cæſare corruptus (lib.1. vſ.209. & infra vſ. 819.) Cæſaris cauſam tuebatur, mox Cæſarem incitabat,quo facto & humana omnia & diuina miſcuit.

692. *Dum regnum te Roma facit.*]Dum vnius (Cæſaris ſcil.) dominationi Romam ſubjicere parat. *Memor ille doloris, &c.*]Iuba injuriæ memor, regnum ſe retinuiſſe vel ob hoc gaudet, quod Curionem vlciſcatur.

693. *Sceptri fructum retenti.*] Retinuiſſe regnum vel ob hoc gaudet, vt Curioni poſſet malefacere.*Grotius.*

694. *Hac igitur regis trepidat jam Curio fama.*] Curionem regis aduenientis fama perterritum & hoc male habebat,quod parum confideret militibus ſuis, neque veteranis Cæſariis, qui ſub eo in Gallia & Germania militauerant: neque firmæ ſatis fidei, vt qui Pompejo ſacramentum dixerant, & Domitio duce ſuo Corfinij tradito Cæſari,miſſi in Siciliam cum Curione fuerant.

696.*Nec Rheni miles.*]Quia hos milites,neque Gallico,neque Germanico bello exploratus fuerat; ſed Tyrones erant, qui Corfinij Pompejo ſacramentum ſub Domitio dixerant,ideo min⁹ illis fidebat.

698.*Nouis ducibus.*]Cæſari & Curioni. *Priori.*]Pompejo.

699. *Fas vtrunque putat.*] Cum vtrique dixiſſent ſacramentum: alterum deſerere,alteri adhærere. *Poſtquam, &c.*] Poſtquam aduertit exercitum munia officiaque ſua detrectare,ad defectionem ſpectare, huc ſolicitatos à Quintilio Varo,qui fuerat cum iis Corfinij, jamque erat cum Atio Varo: hæc ſecum deliberat.

Deſolata fuga, trepida ſic mente profatur:
Audendo magnus tegitur timor: arma capeſſam
Ipſe prior: campum miles deſcendat in æquum,
Dum meus eſt: variam ſemper dant otia mentem.
Eripe conſilium pugna: cùm dira voluntas
Enſe ſubit prenſo, galea texêre pudorem,
Quis conferre duces meminit? quis pendere cauſas?
Quà ſtetit, inde fauet: veluti fatalis arena
Muneribus non ira vetus concurrere cogit
Productos: odêre pares. Sic fatus, apertis
Inſtruxit campis acies: quem blanda futuris
Deceptura malis belli fortuna recepit.
Nam pepulit Varum campo, nudatáque fœda
Terga fuga, donec vetuerunt caſtra, cecîdit.

Triſtia

702. *Audendo magnus tegitur timor.*] Audendum eſt aliquid in prælia, ſimul vt timorem meum diſſimulem, ſimul ſuſpicionem de militum meorum fide tegam, imo tollam. Qui enim iam ocioſi ducum meritis & belli cauſis expendendis vacant; mox, armati & in aciem producti, partibus quas ſibi ſequendas ſumpſerunt, ſtabunt, obliti cauſarum, ducum, ſui.

704. *Variam mentem.*] Intermiſſiones variant conſilia, maxime per quietem nocturnam, qua animus dubius, quod optimum factu ſit, præſens tandem arripit conſilium. *Hortenſ.*

705. *Eripe conſilium pugna.*] Id rectius quam *pugnæ*. Sequentia quoque aliter quam ante diſtinximus. Vult enim à vacuo milite expendi cauſſarum iuſta, ducum merita: vbi in acie ſteterint, hæc ceſſare. Probant hanc noſtram coniecturam Ms. P. Etiam Ms. T. manu ſecunda. *Grotius. Cum dira voluntas*, &c.] Quando ſtatuunt tectis gladiis ad hoſtes meos deficere. *Hortenſius.*

707. *Quis conferre duces*, &c.] Quis eos inter ſe comparare auſus fuit, & expendere vtrius cauſſa iuſtior ſit. *Hortenſius.*

708. *Qua ſtetit, inde fauet.*] A cuius parte miles ſtetit, illi plus fauet; quam illi, ad quem coactus venit. *Hortenſ. Veluti fatalis arena Muneribus.*] Sicut in muneribus gladiatoriis, non odium aut ſimultas committit gladiatores in lethale arenæ certamen; ſed ipſa parium compoſitio & æmula virtus.

711. *Quem blanda futuris*, &c.] Cui fortuna, ipſum deceptura, principio fauit. nam primum cum Numidis proſpere pugnauit, Imperatorque eſt appellatus. Inde Varum pepulit, &c. *Blanda malis futuris.*] Alliciens in futuram cædem.

712. *Recepit.*] Excepit. *Sulpitius.*

713. *Nam pepulit Varum*, &c.] Siquidem primum è Numidis equitibus, CXX. cæſis, reliquos in caſtra compulit, Varum mox in caſtra ad oppidum non ſine magna Varianorum cæde fugauit, ita vt timens caſtris de tertia vigilia ſilentio exercitum in oppidum reduceret.

715. *Triſtia*

Triſtia ſed poſtquam ſuperati prælia Vari
Sunt audita Iubæ: lætus quòd gloria belli
Sit rebus ſeruata ſuis, rapit agmina furtim,
Obſcurátque ſuam per iuſſa ſilentia famam;
Hoc ſolum metuens incautus ab hoſte timeri.
Mittitur, exigua qui prælia prima laceſſat,
Eliciátque manu, Numidis à rege ſecundus,
Vt ſibi commiſſi ſimulator Sabbura belli:
Ipſe caua regni vires in valle retentat:
Aſpidas vt Pharias cauda ſolertior hoſtis
Ludit, & iratas incerta prouocat vmbra:
Obliquánſque caput vanas ſerpentis in auras
Effuſa toto comprendit guttura morſu
Letiferam citra ſaniem: tunc irrita peſtis
Exprimitur, faucéſque fluunt pereunte veneno.
Fraudibus euentum dederat fortuna: feroxque
Non

715. *Triſtia ſed poſtquam.*] Narrare nunc incipit Fortunæ ludibrium; hoc eſt, tranſit ad pugnam aduerſam Curionis, in qua infeliciter non modo pugnauit, ſed miſerè periit. *Hortenſ.*

716. *Lætus quod gloria belli.*] Lætus fuit victoriam de Curione ſibi ſeruatam eſſe.

717. *Rapit agmina furtim.*] Raptim collectas copias ducit clanculum, ne aduentus ſui fama ad Curionem perueniret, cauens.

719. *Hoc ſolum metuens, &c.*] Improuiſus hactenus, hoc ſolum timebat ne à Curione timeretur, atque ita prælij & rei gerendæ non daretur occaſio.

720. *Mittitur, &c.*] Curio, accepto regis aduentu, ſe in Corneliana caſtra receperat. præmittit rex Saburram præfectum ejus, cum paruis copiis, qui & rumorem ſpargeret ipſum Iubam reuocatum finitimo bello & controuerſiis Leptitanorum reſtitiſſe in regno. ſimulque ſubtractum è caſtris Curionem in prœlium eliceret.

723. *Ipſe caua regni, &c.*] Rex cum omnibus copiis inſequebatur, & ſex M. paſſ. interuallo à Sabura conſederat.

724. *Aſpidas vt Pharias, &c.*] Neque aliter Curionem deluſit Iuba, quam ſolet Aſpidem Aegyptiam Ichneumon, quam hebetes habentem oculos eoſque non in fronte ſed in temporibus, Ichneumon caudæ ſuæ vmbra prouocat, attollentem autem ictus irritos auerſus excipit, donec obliquo capite ſpeculatus inuadat in fauces aſpidis virus effundentis, ſed citra noxam hoſtis. Plin. lib. 8. cap. 24. & Nicander in Theriacis.

726. *Vanas ſerpentis in auras Effuſa.*] Exilientis in vmbram caudæ. *Sulpit.*

728. *Irrita peſtis, &c.*] Virus incaſſum effunditur.

730. *Fraudibus euentum, &c.*] Curio, ex perfugis quibuſdam oppidanis audito Saburam adeſſe tantum cum leuibus copiis, regem domi reſtitiſſe, adoleſcentiæ feruore, magnitudine animi, ſuperio-

Non exploratis occulti viribus hoſtis,
Curio nocturnum caſtris erumpere cogit,
Ignotiſque equitem latè decurrere campis.
Ipſe ſub Aurora primos excedere motus
Signa jubet caſtris, multùm, fruſtráque rogatus
Vt Libycas metuat fraudes, infectáque ſemper
Punica bella dolis. leti fortuna propinqui
Tradiderat fatis juuenem: bellúmque trahebat
Auctorem ciuile ſuum. ſuper ardua ducit
Saxa, ſuper cautes abrupto limite ſigna.
Cùm procul è ſummis conſpecti collibus hoſtes
Fraude ſua ceſſêre parum, dum colle relicto
Effuſam patulis aciem committeret aruis,
Ille fugam credens, ſimulata neſcius artis,
Ut victor, medios aciem projecit in agros.
Tunc primùm patuêre doli, Numidæque fugaces
Undíque completis clauſerunt montibus agmen.
Obſtupuit dux ipſe ſimul, perituráque turba.
Non timidi petiêre fugam, non prælia fortes:

Quippe

ris temporis prouentu, fiducia rei bene gerendæ, ſupra omnia fato ciuilis ab eo excitati commotique belli pœnas poſcente, equitatum omnem prima nocte ad caſtra hoſtium mittit, qui oppreſſos ſomno & diſperſos hoſtes, ad magnum numerum confecit. *Euentum dederat.*] Fortuna dedit ſucceſſum dolis regis *Hort.*

731. *Occulti viribus hoſtis.*] Regis inſidiis, modo ad vſ. 720.

732. *Curio nocturnum*, &c.] Curio cum omnibus copiis quarta vigilia exit, equites ſuos redeuntes conuenit, è captiuis quærit quis caſtris præſit, reſpondent *Saburam.*

735. *Fruſtraque rogatus.*] A Cn. Domitio præfecto equitum.

738. *Bellumque*, &c.] Vt modo, verſu 730.

742. *Fraude ſua ceſſere parum.*] Sabura ſuis imperauerat, vt ſimulatione timoris, paulatim cederent, ac pedem referrent: ſeſe cum opus eſſet, ſignum prælij daturum.

744. *Ille fugam credens*, &c.] Curio ad ſuperiorem ſpem addita præſentis temporis opinione, hoſtes fugere arbitratus copias ex locis ſuperioribus in campum deducit.

745. *Proiecit in agros.*] Magis probem, quod eſt in Mss. *deiecit*, ex colle ſcilicet in planitiem. *Grotius.*

746. *Doli.*] A rege ſubſecuto, ſummiſsis auxiliis, hoſtium copias augeri, ſigno à Sabura dato equitatu hoſtium ab vtroque cornu aciem noſtram circumueniri. *Numidæque*, &c.] Spem vnam ſalutis; proximos colles iubet ſuos capere Curio. hos præoccupat miſſus à Sabura equitatus.

749. *Non timidi petiere fugam.*]

Laſſatis

Quippe vbi non ſonipes motus clangore tubarum
Saxa quatit pulſu, rigidos vexantia frænos
Ora terens, ſpargítque jubas, & ſurrigit aures,
Incertóque pedum pugnat non ſtare tumultu.
Feſſa jacet ceruix. fumant ſudoribus armi:
Oráque projecta ſqualent arentia lingua:
Pectora rauca gemunt, quæ creber anhelitus vrget:
Et defecta grauis longè trahit ilia pulſus:
Siccáque ſanguineis dureſcit ſpuma lupatis.
Iamque gradum neque verberibus, ſtimuliſque coacti,
Nec, quamuis crebris juſſi calcaribus, addunt.
Vulneribus coguntur equi, nec profuit vlli
Cornipedis rupiſſe moras: neque enim impetus illis
Incurſúſque fuit: tantum profertur ad hoſtes,
Et ſpatium jaculis oblato vulnere donat.
At vagus Apher equos vt primum emiſit in agmen:
Tunc campi tremuêre ſono: terráque ſoluta,
Quamuis Biſtonio torquetur turbine puluis,
Aëra nube ſua texit, traxítque tenebras.

Vt

Laſſatis ſcil. ex itinere & prælio nocturno equis, vt verſic. inſequente, &c. atque ſeptis vndique peditibus ſtipatiſque, ita vt vix arma mouendi daretur locus, vt mox vſ. 772. *Non prælia fortes.*] Equites labore confecti, & pauci numero CC. (reliqui enim in itinere ſubſtiterant) quamcunque in partem impetum fecerant, hoſtes loco cedere cogebant. ſed neque longius fugientes proſequi, nec vehementius equos incitare poterant, Com. ciu. bel. 2.

750. *Non ſonipes, &c.*] Non ferocis equi *Quadrupedante putrem ſonitu quatit vngula campum.*

753. *Incertoque pedum, &c.*] Neque vti fortis equus & recens ſtare locó nouit.

754. *Feſſa iacet ceruix.*] Sed feſſa jacet, &c.

760. *Addunt.*] Accelerant.

761. *Nec profuit vlli, &c.*] Neque enim profuit incitaſſe equum in hoſtem, debilis namque laſſati equi incurſus eo vſque tantum prouehebatur quo jaculis hoſtium equitem exponeret.

763. *Tantum profertur ad hoſtes.*] Eouſque ſolum ſtimulis & calcaribus impellitur, vt ægrè ad hoſtes perueniat, & præſens atque ineuitabile vulnus accipiat. *Hortenſ.*

765. *At vagus Apher, &c.*] Numidarum vero equitum concitato curſu tremuere campi & puluereæ nubes atque tenebræ inductæ, puluere, tanquam vi Boreæ è Thracia flantis excitato.

766. *Terraque ſoluta.*] Diſſoluta in puluerem.

767. *Biſtonio, &c.*] Thracio, Septentrionali. Biſtonis ſignum eſt & regio Thraciæ.

Vt verò in pedites fatum miſerabile belli
Incubuit: nullo dubij diſcrimine Martis
Ancipites ſteterunt caſus, ſed tempora pugna
Mors tenuit. neque enim licuit procurrere contra,
Et miſcere manus. ſic vndique ſepta juuentus
Comminus obliquis, & rectis eminus haſtis
Obruitur: non vulneribus, nec ſanguine, ſolùm
Telorum nimbo peritura, & pondere ferri.
Ergo acies tanta paruum ſpiſſantur in orbem:
Ac, ſi quis metuens medium correpſit in agmen,
Vix impunè ſuos inter conuertitur enſes.
Denſatúrque globus, quantum pede prima relato
Conſtrinxit gyros acies. non arma mouendi
Iam locus eſt preßis: ſtipatáque membra teruntur.
Frangitur armatum colliſo pectore pectus.
Non tam læta tulit victor ſpectacula Maurus
Quàm fortuna dabat: fluuios non ille cruoris,
Membrorúmque videt lapſum, & ferientia terram
Corpora: compreſſum turba ſtetit omne cadauer.
Excitet inuiſas dira Carthaginis vmbras

Inferiis

770. *Nullo dubij*, &c.] Certa erat faciliſque victoria, neque pugnæ mora longior, quam quæ Romanis interficiendis ſufficeret.

771. *Sed tempora pugnæ Mors tenuit.*] Tempus quod pugnando conterendum fuiſſet, occidendo conſumptum eſt. *Sulpitius.*

773. *Miſcere manus.*] Conſerta pugna contendere.

776. *Telorum nimbo peritura.*] Telorum, inſtar grandinis fuſorum multitudine & pondere.

779. *Suos inter conuertitur enſes. Denſaturque globus.*] Suorum, globo condenſatorum, dum ij, qui ab exteriori parte globi erant, referrent pedem cederentque introrſum ad declinandos hoſtium ictus.

783. *Frangitur armatum*, &c.] Corpora armata armatis corporibus illiſa diſsiliebant, frangebanturque.

784. *Non tam læta*, &c.] Neque tam lætam ex cæde Romanorum voluptatem perceperunt Mauri, quam fortuna dabat. cum non fluuios ſanguinis, non mutilata & cadentia viderent corpora, vt quæ conſtricta & ſtipata ſuſtinerent ſe inuicem, neque cæſa deciderent ad terram: ſic arbores, libro 3. *vſ.* 445.

788. *Excitet inuiſas dira Carthaginis*, &c.] Inuitet excitatas Carthaginenſium vmbras Fortuna ad hæc parentalia. retulerunt quippe victorum nepotes inferias Annibali, abunde parentauerunt hac cæde animis Pœnorum à ſuis cæſorum.

791. Ra

Inferius fortuna nouis: ferat iſta cruentus
Annibal, & Pœni tam dira piacula manes.
Romanam, Superi, Libyca tellure ruinam
Pompeio prodeſſe nefas, votíſque Senatus.
Aphrica nos potius vincat ſibi. Curio fuſas
Vt vidit campis acies, & cernere tantas
Permiſit clades compreſſus ſanguine puluis,
Non tulit afflictis animam producere rebus,
Aut ſperare fugam: ceciditque in ſtrage ſuorum
Impiger ad letum, & fortis virtute coacta.
Quid nunc roſtra tibi proſunt turbata, forúmque,
Vnde Tribunitia plebeius ſignifer arce
Arma dabas populis, quid prodita iura Senatus,
Et gener, atque ſocer bello concurrere iuſſi?
Ante iaces, quàm dira duces Pharſalia confert,
Spectandúmque tibi bellum ciuile negatum eſt.
Has vrbi miſera veſtro de ſanguine pœnas
Ferre

791. *Romanam, &c.*] Indoluere certe Senatus Pompeiuſque in ſuę cauſæ emolimentum cecidiſſe tot ciues Rom. mallentque victoriam hanc Afrorum nomine, quam ſuo relatam. *Superi, Libyca tellure, &c.*] In Deos exclamat, quod tantam cædem paſſi ſunt fieri nulla reipub. vtilitate. melius enim Afri Romam ſubiugaſſent, quam quod libertate amiſſa, perpetuo ſub Cæſaribus ſeruiamus. *Sulpit.* Glareanus exponit, quod Poëta velit, tum Pompeium, tum Senatum tã pium ac magnanimum videri, vt malit Afros vincere Romanos ſibi, quam Pompeio ac ſenatui.

793. *Curio fuſas, &c.*] Hortatus eſt Curionem Cn. Domitius, præfectus equitum, cum paucis circumſiſtens, vt fuga ſalutem peteret, ſeque in caſtra reciperet: ſe ab eo non diſceſſurum pollicitus. At Curio nunquam, amiſſo exercitu, quem à Cæſare fidei ſuæ commiſſum acceperat, ſe in eius conſpectum reuerſurum confirmauit, atque ita prælians interfectus eſt. Com. ciu. bel. 2.

799. *Quid nunc, &c.*] Inſultatio, adiecta commiſeratione.

800. *Vnde Tribunitia, &c.*] Tribunitiæ conciones non rarò fuerant populi incitamenta, ſeditionum faces, claſſica tumultuum. Curio autem trib. pl. fuerat Cæſari inimiciſſimus, mox ab eo liberatus ære grandi alieno, redemptuſque auro, acerrimè pro Cæſare ſtetit, & cum tribunis pl. ad Cæſarem ex vrbe tandem profugit, non paruus belli huius ciuilis concitator. vt l. 1. verſ. 270. &c.

801. *Prodita.*] Aere corrupta & prodita à te.

801. *Gener.*] Pompeius & Cæſar commiſſi.

803. *Ante iaces, &c.*] Neque tamen contigit tibi exitũ huius belli in pugna illa Pharſalica videre.

805. *Has vrbi miſera.*] Deinde Poëta ecphoneſin ſuam auertit ad

Ferre datis: luitis jugulo ſic arma potentes.
Felix Roma quidem, ciuéſque habitura beatos,
Si libertatis ſuperis tam cura placeret,
Quàm vindicta placet. Libycas en nobile corpus
Paſcit aues, nullo contectus Curio buſto.
At tibi nos (quando non proderit iſta ſilere
A quibus omne æui ſenium ſua fama repellit,)
Digna damus, iuuenis, merita præconia vitæ.
Haud alium tanta ciuem tulit indole Roma,
Aut cui plus leges deberent recta ſequenti.
Perdita tunc Vrbi nocuerunt ſecula, poſtquam
Ambitus, & luxus, & opum metuenda facultas
Tranſuerſo mentem dubiam torrente tulerunt.
Momentúmque fuit mutatus Curio rerum,
Gallorum captus ſpoliis, & Cæſaris auro.
Ius licet in jugulos noſtros ſibi fecerit enſe

Sylla:

ciuitatis primarios; qui ſimili fortuna luant ciuilia bella, quæ ipſi vel concitarunt; vel ſua temeritate & amentia ſuſceperunt. *Hortenſius.*

806. *Iugulo ſic.*] Morte veſtra. *Arma potentes.*] Contra Rempubl. ſuſcepta.

808. *Si libertatis ſuperis, &c.*] Si deos æqua tangeret cura indulgendi nobis libertatis aſſertores, quam vlciſcendi libertatis oppreſſores. *Nec vnquam*, inquit Tacitus, *atrocioribus populi Rom. cladibus, magiſue juſtis judiciis approbatum eſt, non eſſe curæ Deis ſecuritatem noſtram, eſſe vltionem.*

810. *Nullo contectus Curio buſto.*] Inhumatus, præda auibus Libycis.

811. *Quando non, &c.*] Cur enim taceam virtutes eius & merita? quæ innumeris ſeclis caneſcentia per omne æui tempus plenis gloriæ velis ferentur.

812. *Senium repellit.*] Pro obliuione & temporum injuria vſurpat, qua rei memoria intercidere poteſt. *Hortenſ.*

814. *Haud alium tanta, &c.*] Erat certe ſumma indole, eloquentiæ laude claruit, legum propugnator acerrimus, quandiu incorruptus ſtetit Reip. ſtatus.

816. *Perdita tunc, &c.*] Verum corruperunt illum perdideruntque perditi ciuitatis mores, ambitio, luxus, auaritia. *Vrbi.*] Id rectius quam *Orbi*, ob ea quæ præcedunt. *Grotius.*

818. *Tranſuerſo mentem, &c.*] A recto, bono & æquo mentem Curionis abripuere.

819. *Momentumque fuit, &c.*] Atque ita mutat' & à Cæſare corruptus dignitatem & cauſam eius pertinaciter tuebatur neque minima ciuilis belli fax, vt qui Cæſari ſtimulos addiderit, vt per quē plurimi in Cæſaris partes inclinarint.

820. *Gallorum captus ſpoliis, &c.*] Sexcenties H. S. æris alieni contraxerat Curio. Val. Max. lib. 9. cap. 1. quo liberauit eum Cæſar.

821. *Ius licet in jugulos.*] Non improbanda lectio hæc. At Ms. P.

Ius

Sylla potens, Mariúſque ferox, & Cinna cruentus:
Cæſareaque domus ſeries; cui tanta poteſtas
Conceſſa eſt: emêre omnes, hic vendidit Vrbem.

M. AN.

Ius licet in jugulos noſtro ſibi fecerit enſe Sylla potens, &c. Quaſi dicat Romanos Romanis armis ſubactos; ſicut alius dixit, prouincias prouinciarum ſanguine vinci. *Grot. Ius licet in jugulos, &c.*] Sylla quidem Marius, Cinna, &c. vi oppreſſerunt libertatem, inuaſerunt Remp. neque id tamen ſine ſumma impenſa largitionum & ſtipendiorum, illi emerunt, hic vendidit.

823. *Cæſareaque domus ſeries.*] Cæſaris ſucceſſores, quibus permiſſus fuit Imperij clauus.

824. *Hic vendidit Vrbem.*] *Vendidit hic auro patriam, dominumque ſuperbum Impoſuit.* Virg. 6. Aeneid.

M. ANNÆI LVCANI
CIVILIS BELLI,
SIVE
PHARSALIÆ,
LIBER QVINTVS.

ARGVMENTVM.

QVintus in Ægypto narrat te Magne Senatum
Conſtituiſſe Ducem : tum Delphica cõſulit antra
Appius,& domitis rediens iam Cæſar Iberis ;
Componit ſæuos intra ſua caſtra tumultus.
Et Dictator abit, nec non & Conſul ab vrbe
Brundusium, claſſem recipit. Pharſalia cymba
Pene Ducis periit temeraria : nauigat inde
Marcus, & in Lesbum te vir, Cornelia, mittit.

SIc alterna duces bellorum vulnera paſſos
In Macedûm terras, miſcens aduerſa ſecundis,
Seruauit fortuna pares. Iam ſparſerat Æmo
Bruma niues, gelidóque cadens Atlantis Olympo :

Inſtabat

1. SIc alterna.] Epiphonemate inconſtantiã Fortunæ, qua nunc hic, nũc ille victor euaſerat, Quintũ librum orditur. *Hor. Duces bellorum, &c.*] Pompejum, Italia pulſum, Maſsilia expugnata, & exercitibus cum Hiſpaniis amiſſis : Cæſarem, nauali clade in Adriatico accepta, & Curione cum exercitu in Africa cæſo.

3. *Seruauit Fortuna pares.*] Alternante tamen fortuna, reſeruati ſunt pares de ſumma rerum dimicaturi in Pharſalica pugna. *Iam ſparſerat.*] Hyemis notatio. *Æmo.*] Thraciæ monte.

4. *Gelidoque cadens Atlantis, &c.*] Caue illud *Atlantis* ſecundo caſu accipias. Significat enim ex occaſu Vergiliarum menſem Decembrem. *Grotius. Atlantis Olympo.*] Patronym. fœm. Maia vel alia è filiabus Atlantis. *Synecd.* Atlantides, Pleiades occiderant Coſmice quod fit circiter 3. Id. Nouemb.

5. *Dies,*

Inſtabátque dies, qui dat noua nomina faſtis,
Quique colit primus ducentem tempora Ianum.
Dum tamen emeriti remanet pars vltima iuris,
Conſul vterque vagos belli per munia Patres
Elicit Epirum. peregrina ac ſordida ſedes
Romanos cepit proceres: ſecretáque rerum
Hoſpes in externis audiuit curia tectis.
Nam quis caſtra vocet tot ſtrictas iure ſecures,
Tot faſces? docuit populos venerabilis ordo
Non Magni partes, ſed Magnum in partibus eſſe.
Vt primùm mæſtum tenuêre ſilentia cœtum,
Lentulus excelſa ſublimis ſede profatur:
Indole ſi dignum Latia, ſi ſanguine priſco
Robur ineſt animis, non qua tellure coacti,
Quámque procul tectis capta ſedeamus ab vrbis
Cernite: ſed veſtra faciem cognoſcite turba:
Cunctáque iuſſuri primùm hoc decernite Patres,
Quod regnis, populíſque liquet, non eſſe Senatum.

Nam,

5. *Dies, dat noua, &c.*] Cal. Ianuarij. quo die creati noui conſules, eorumque nomina præfigebantur ſui anni Faſtis, id eſt, libris ſingulorum annorum deſcriptiones & geſta continentibus.

6. *Quique colit primus, &c.*] Feſtus nomine Iani, choragi, capitis, patris, duciſque inſequentis anni. Ouid. Faſt. I. Martial. lib. 8. ep. 2.

7. *Dum tamen.*] Nondum plane peracto poteſtatis ſuæ conſularis tempore. *Emeriti remanet, &c.*] Metaph. à militia. l. 3. vſ. 632.

8. *Conſul vterque, &c.*] Lentulus & Marcellus Coſſ. in Epirum conuocauerunt Senatores per officia belli diſperſos.

9. *Elicit Epirum.*] Pro in Epirum. Epirus celebris olim regno Pyrrhi.

10. *Secretaque rerum.*] Arcana Senatus deliberantis conſilia.

11. *Hoſpes curia.*] Quæ iam in exteras terras tranſlata erat. *Hortenſ. In externis.*] In terra & vrbe aliena.

12. *Nam quis caſtra, &c.*] Quidni enim appellem curiam potius Senatorum, quam caſtra Pompeij, vbi tot ſimul legitimi magiſtratus cum inſignibus ſuis, faſcibus & ſecuribus?

13. *Docuit populos, &c.*] Et tot conſpecti ſimul venerabiles Senatores docuerunt populos & gentes quæ confluxerant, non conueniſſe omnes in partes Pompeij, ſed & ipſum Pompeium fuiſſe partem Senatus.

15. *Mæſtum tenuere, &c.*] *Hypallage.* cœtus mœſtus tenuit ſilentia.

17. *Indole ſi dignum Latia.*] Si vera illa & priſca virtus Romana animis veſtris inſideat, nolite expendere vbi ſimus: ſed ex tot ſenatorum ac ciuium præſentia, ſuccurrat vobis, qui ſimus.

22. *Quod regnis, &c.*] Facto à

vobis

Nam, vel Hyperborea plauſtrum glaciale ſub Urſa,
Vel plaga quà torrens, clauſúſque vaporibus axis
Nec patitur noctes, nec iniquos creſcere ſoles,
Si fortuna ferat, rerum nos ſumma ſequetur,
Imperiúmque comes. Tarpeia ſede peruſta
Gallorum facibus, Veióſque habitante Camillo,
Illîc Roma fuit. non vnquam perdidit ordo
Mutato ſua iura ſolo. mærentia tecta
Cæſar habet, vacuáſque domos, legéſque ſilentes,
Clauſáque iuſtitio triſti fora. curia ſolos
Illa videt Patres, plena quos vrbe fugauit.
Ordine de tanto quiſquis non exulat, hîc eſt.
Ignaros ſcelerum, longáque in pace quietos
Bellorum primus ſparſit furor: omnia rurſus
Membra loco redeunt. en totis viribus orbis
Heſperiam penſant ſuperi: iacet hoſtis in vndis

Obrutus

vobis Senatus Conſulto ſciant populi, hic eſſe Senatum, quem penes eſt totius orbis terr. imperium.

23. *Nam, vel Hyperboreà, &c.*] Quem Senatum ſi qua iniquæ Fortunæ procella raperet in oras Boreali Arcto vel torridæ zonæ ſubiectas; commigratura tamen ſit imperij ſumma.

24. *Plaga quà torrens.*] Circulus æquinoctialis æſtu & caloribus conſtrictus, ſub quo degentes perennem habent ἰσημερίαν. *Clauſúſque vaporibus.*] Opponit plagæ frigidæ, intolerabilem æſtum zonæ torridæ, quæ intrà duos tropicos Cancri & Capricorni, quos medius diuidit æquinoctialis, continetur & quaſi clauditur: & æſtum *vapores* vocat. *Hortenſ.*

25. *Nec iniquos ſoles.*] Aequinoctialis circulus non patitur noctes ac dies inæquales eſſe.

27. *Tarpeia ſede peruſta, &c.*] Confirmat ab exemplo, ibi Romam & imperium Romanum eſſe, vbi auguſtus ordo Senatorius. *Hortenſ. Tarpeia ſede peruſta.*] Lib. 1. vſ. 169. vrbe Rom. *Synecdoche.* Neque enim Capitolium à Gallis incenſum eſt.

28. *Veioſque habitante Camillo.*] Camillus exulabat Ardeæ: cui, inde euocato Veios, dictatura & rerum ſumma S.C. tradita eſt.

29. *Ordo.*] Senatorius.

30. *Mærentia tecta, &c.*] Vrbem Rom. occupauit Cæſar, vacuam, mœſtam opereſsis legibus & indicta iuris dicundi intermiſsione triſtem.

32. *Curia ſolos, &c.*] Illa quam Cæſar habet. Curia non videt alios Senatores quam eos quos ambitus maieſtatis læſæ alteriuſue noxæ damnatos, Cæſar vrbi reſtitutos reuocauit.

35. *Ignaros ſcelerum, &c.*] Sub primo belli ciuilis motu & trepidatione conſternati diffugiebant; huc tandem in Epirum conuenerunt tanquam in corpus ſuum, Senatores & alij ordines.

37. *Viribus orbis.*] Quæ in auxilium noſtrum aduenerunt.

38. *Heſperiam penſant ſuperi.*] Italiam

Obrutus Illyricis: Libya ſqualentibus arvis
Curio Cæſarei cecidit pars magna Senatus.
Tollite ſigna duces: fatorum impellite curſum:
Spem veſtram præſtate Deis: fortunáque tantos
Det vobis animos, quantos fugientibus hoſtem
Cauſa dabat. noſtrum exhauſto ius clauditur anno:
Vos quorum finem non eſt ſenſura poteſtas,
Conſulite in medium Patres, Magnúmque jubete
Eſſe ducem. Læto nomen clamore Senatus
Excipit: & Magno fatum patriæque ſuúmque
Impoſuit. Tunc in reges, populóſque merentes
Sparſus honos, pelagíque potens Phœbeïa donis
Exornata Rhodos, gelidíque inculta juventus
Taygeti: fama veteres laudantur Athenæ:

Maſſiliaque

Italiam & Hiſpanias amiſſas. *Hoſtis in.*, &c.] Vulteius cum rate Opiterginorũ. ſupra lib. 4. vſ. 402.

39. *Libya*, &c.] Lib. 4. vſ. 581.

40. *Cæſarei cecidit pars magna Senatus.*] Cæſari intimus & ſummo in honore habitus, & quo cæſo priuatur Cæſar ſummo ſuo Senatore.

41. *Fatorum impellite curſum.*] Vrgete fata & quo dij fauentes vocant, cũ bona fiducia ſequimini.

42. *Fortunaque tantos*, &c.] Succeſſus det vobis fortes animos ad perſequendum libertatis hoſtem, non ſecus atque iuſtitia cauſæ dedit vobis animum relinquendæ vrbis, illo inuadente.

44. *Noſtrum exhauſto*, &c.] Poteſtatis noſtræ Conſularis imperium cum anno exacto finem habet.

45. *Vos*, &c.] Vos Senatores quorum autoritas non eſt annua.

46. *In medium Patres.*] In commune. Quod vobis Reique pub. Bonum, Felix, Fauſtumque ſit. *Magnumque iubere Eſſe ducem.*] Declarate Pompeium belli ducem. Quod & prius Capuæ factum, ſed adiunctis Coſſ.

47. *Læto nomen clamore.*] Summo omnium applauſu ac ſuffragiis decernitur ſumma rei Pompeio. *Hortenſ.*

48. *Fatum patriæque*, &c.] Publicæ & priuatæ rei fatum, fortunam & adminiſtrationem.

49. *Tunc in reges*, &c.] Collaudati reges & populi de Repub. bene meriti, iiſque honores habiti, qui Senatus auſpicia ſequuti auxilia attulerant miſerantve, quorum nonnullos pergit enumerare. *Populoſque merentes.*] Bene meritos de Republ. *Grotius.*

50. *Pelagique potens Phœbeia*, &c.] Rhodos inſula Carpathij pelagi claſſe potens, Phæbo dilecta, cuius radius ſemel die vel maxime nubilo luſtratur ob amatam, vt fabulantur, Rhoden virginem, coloſſo & templo Phœbi clara, vt quæ Phœbo ſorte ceſſerit. Pindarus 7. Olymp. Horat. od. 7. lib. 1.

51. *Gelidique inculta*, &c.] Lacedæmonij, Taygetus mons in Laconica Eurotæ fluu. vicinus.

52. *Fama.*] Sapientiæ ne ſtudiorum: an victoriarum Perſicarum? *Veteres laudantur Athenæ.*] Αὐτόχθονας enim ſe eſſe volebãt, cuius rei inſignia geſtabant in verticibus, cicadas aureas.

53. *Maſſi*

Maſſiliaque ſua donatur libera Phocis.
Tunc Sadalen, fortémque Cotyn, fidúmque per arma
Deiotarum, & gelidæ dominum Rhaſipolin oræ
Collaudant: Libyámque jubent auctore Senatu
Sceptrifero parêre Iubæ. prô triſtia fata!
Et tibi non fidæ gentis digniſſime regno,
Fortunæ Ptolemæe pudor, criménque Deorum,
Cingere Pelleo preſſos diademate crines
Permiſſum: ſæuum in populos puer accipis enſem:
Atque vtinam in populos! donata eſt regia Lagi;
Acceſſit Magni jugulus: regnúmque ſorori

Ereptum

53. *Maſſiliaque ſua, &c.*] Et Phocis Achaiæ regia libertate donata æque ac Maſſylia colonia ejus, quam tamen à Phocenſibus Aſiæ deductam meminimus lib. 3. vſ. 340. *Libera Phocis*] Phocis regio in Bœotia à qua Maſsilienſes ſunt oriundi, donata eſt libertate. *Sulpitius.*

54. *Tunc Sadalen, fortemque Cotyn.*] Equites ex Thracia D. dedit Cotus & Sadalem filium miſit. Com. ciu. bel. 3. *Fidumque per, &c.*] DC. equites adduxit Galaniæ rex Deiotarus, pro quo extat oratio Ciceronis.

55. *Gelidæ dominum Rhaſipolin.*] CC. ex Macedonia Rhaſipolis, quibus ipſe præerat, & ob Thraciam vicinam, *frigidam* nominat.

56. *Libyamque jubent auctore Senatu.*] Ex autoritate Senatus decernitur Africa Iubæ.

57. *Prô triſtia fata.*] Quoniam autem Africæ meminit, quam Senatus præſidiis contra vim Cæſaris firmauit; per occaſionem in perfidiam Ptolomæi pueri exclamat: qui quum eum tractum defendere debuiſſet, quod à Senatu in regnum confirmatus, Pompeum tutorem accepiſſet, eum poſtea ad ſe fugientem, ſceleratè trucidauit, parricidium cum perfidia conjungens. *Hortenſ.*

58. *Non fidæ gentis, &c.*] Indigne regno fidæ gentis; *vel* digne regno non fidæ gentis.

59. *Fortuna.*] Ἔλεγχος, qui futurus erat dedecori Diis & Fortunæ tam indignum euehentibus. *Criméque Deorum.*] Culpam in Deos transfert & Fortunam, quod tantum pueri ſcelus ibi regnare juſſerint, vbi Alexander orbis dominator regnauit & conditus fuit. *Hortenſ.*

60. *Cingere Pellæo, &c.*] Vt Dionyſius hic Ptolomæus Auletæ filius, etiamnum puer Pompeij rogatu confirmaretur Aegypti rex coronareturque diademate Alexandri Magni in Pella Macedoniæ opp. nati, Alexandriæ in Aegypto conditoris. Strab. leg. 17.

61. *Sæuum in populos, &c.*] Crudeliter enim imperauit.

62. *Populos.*] Tantum, & non in Pompejum etiam & ſororem tuam. *Regia Lagi.*] Regnum Aegypti, quod obtinuerat Ptolomæus Lagi f. lib. 8. vſ. 692.

63. *Acceſſit Magni jugulus.*] Et tanti muneris accepta merces; Pompeij, quem tu tutorem habueras, ad te confugientis cædes, inf. libro 8. verſus 573. *Sorori Ereptum.*] Cleopatræ, quæ regni cum fratre heres à patre relicta fuerat.

64. *Sceptro*

Ereptum eſt, ſoceróque nefas. iam turba ſoluto
Arma petit cœtu, qua cùm populíque ducéſque
Caſibus incertis, & cæca ſorte pararent,
Solus in ancipites metuit deſcendere Martis
Appius euentus: finémque expromere rerum
Sollicitat ſuperos, multóſque obducta per annos
Delphica fatidici reſerat penetralia Phœbi.
Heſperio tantum, quantum ſemotus Eoo
Cardine, Parnaſſus gemino petit æthera colle,
Mons Phœbo, Bromióque ſacer: cui numine miſto
Delphica Thebanæ referunt trieterica Bacchæ.
Hoc ſolum fluctu terras mergente cacumen
Eminuit, pontóque fuit diſcrimen, & aſtris.
Tu quoque vix ſummam ſeductus ab æquore rupem
Extuleras, vnóque iugo Parnaſſe latebas.
Vltor ibi expulſæ premerent cùm viſcera partus
Martis,

64. *Soceróque nefas.*] Pompeij cædes ſubtracta Cæſari, cui & inſidiatus poſtea erat ipſe rex. *Iam turba ſoluto.*] Iam dimiſſa concione arma expediuere.

66. *Cæca ſorte pararent.*] Euentu ignoto & obſcuro.

67. *Solus in ancipites, &c. Appius euentus.*] Is (inquit Val. Max. l. 1. c. 8.) belli ciuilis euentum explorare cupiens viribus imperij (namque Achaię præerat) antiſtitẽ Delphicæ cortinæ in intimam ſacri ſpecus partem coëgit deſcendere, &c. inf. vſ. 120. & 224. Idem refert Oroſius lib. 6. cap. 15.

69. *Obducta per annos.*] Clauſa ceſſante ...culo. inf. vſ. 111. & 131.

71. *Heſperio tantum, &c.*] In terræ vmbilico, ab occaſu & ortu æque diſtans. *Audiit & medium cœli Parnaſſus.* Stati⁹ & Strabo. l. 9.

72. *Gemino.*] Tithoreo & Hyampeo.

73. *Phœbo, Bromioque ſacer.*] Apollini & Baccho, ἀπὸ τοῦ βρέμειν, quorum vtrumque eundem eſſe cum Sole probat Macrob. 1. Saturn. c. 18. communi itaque cultu Thebanæ Mænades Bacchi miniſtræ, tertio quoque anno Delphis celebrant ſacra in memoriam victoriæ Indicæ à Libero patre trienni expeditione partæ. *Numine miſto.*] Communi cultu.

74. *Trieterica.*] Sacra Trieterica appellata ſunt, quæ Libero patri, è victoria & expeditione Indica reuerſo, inſtituta fuere Thebis. tertio quoque anno peragebantur ſumptuoſius & ſplendidius iis orgiis, quæ ſingulis annis celebrabantur. *Hortenſ.*

75. *Hoc ſolum, &c.*] Diluuio cæteris ſubmerſis, alterum è Parnaſſi collibus eminuit. Ouid. 8. Metam.

76. *Pontoque, &c.*] Medium inter aquas & cœlum.

77. *Vix ſummam.*] Vix ſummo iugo extabas.

79. *Vltor ibi expulſa, &c.*] Hic Apollo iuuenis, vlturus Pythona, qui Iunonis iuſſu Latonam grauidam è Ioue & partui vicinam perſequutus fuerat, interemit.

Martis, adhuc rudibus Paan Pythona ſagittis
Explicuit, cùm regna Themis, tripodáſque teneret.
Vt vidit Paan vaſtos telluris hiatus
Diuinam ſpirare fidem, ventóſque loquaces
Exhalare ſolum, ſacris ſe condidit antris,
Incubuitque adyto, vates ibi factus, Apollo.
Quis latet hîc ſuperũ n? quod numẽ ab æthere preſſũ
Dignatur cæcas incluſum habitare cauernas?
Quis terram cæli patitur Deus, omnia curſus
Æterni ſecreta tenens, mundique futuri
Conſcius, ac populis ſeſe proferre paratus,
Contactúſque ferens hominis, magnúſque, poténſque,
Siue canit fatum. ſeu quod jubet ipſe canendo
Fit fatum? Forſan terris inſerta regendis,

Aëre

80. *Paan.*] Apollo. lib. 1. vſ. 678. *Pythona.*] Pytho, Demogorgonis & Terræ filius, draco ingens & prodigioſus, qui ante natum Apollinem in Parnaſſo monte oracula reddidit. *Hortenſ. Sagittis.*] Strauit humi mille grauem telis.

81. *Explicuit.*] Interfecit. *Themis.*] Dea, quæ præcepit hominibus ea petere, quæ fas eſſent. Ouid. 1. Metamorph. cujus vnum toto orbe celeberrimum erat oraculum, cui Apollo ſucceſſit. *Tripodaſque teneret.*] Tripos, menſa erat ſiue ſedes aurea vel ahenea tres habens baſes, quam vbi Pythia vates inſcendiſſet, hauſto diuinationis ſpiritu, reſponſa retulit. Iamblichus de myſteriis & Diod. Sic. lib. 16. Strab. lib. 9.

82. *Vaſtos telluris hiatus, &c.*] In medio montis anfractu profundum terræ foramen, ex quo frigidus ſpiritus, vi quadam velut vento in ſublime expulſus, mentes vatum in vecordiam vertit; impletaque Deo reſponſa conſulentibus dare cogit, &c. vlteriorem templi Delphici deſcriptionem vide apud Iuſtin. lib. 24. & Diod. Sic. l. 16. de occaſione inuenti oraculi à paſtore.

83. *Diuinam ſpirare fidem.*] Emittere oracula. *Ventóſque loquaces, &c.*] Exhalationes ſpecus, quę mentes primum inflabant vatum, mox linguas in vaticinia ſoluebant.

86. *Quis latet hic ſuperum.*] Oraculi hujus cauſam inquirit poëta. *Quod numen, &c.*] Quis Deus è cœlo delapſus, immergi ſe concludique dignatur in hac cauerna.

88. *Quis terram cæli patitur Deus.* Quis Deus vult terram habitare. vel ecquis Deus patitur ſe in terræ hiatu concludi? *Sulpit. Hortenſius. Omnia curſus.*] Fata, ſeriem ordinemque cauſarum ſciens.

89. *Mundique futuri, &c.*] Ea quæ euentura ſunt præcinens.

91. *Hominis.*] Phœbadis, virginis Pythiæ, quem ingreſſus ſuo numine implet.

92. *Quod jubet, &c.*] Ita *fatum* dici volunt quod Deus fatus eſt, id eſt, decreuit, conſtituit.

93. *Forſan terris inſerta regendis.*] An forte denſior aliqua & potentior pars ineſt expiratque ex hoc antro Delphico, cœleſtis illi mentis & animæ mundi quæ in-

fuſa

Aëre libratum vacuo quæ ſuſtinet orbem,
Totius pars magna Iouis Cirrhæa per antra
Exit, & ætherio trahitur connexa Tonanti.
Hoc vbi virgineo conceptum eſt pectore numen,
Humanam feriens animam ſonat, oráque vatis
Soluit, ceu Siculus flammis vrgentibus Ætnam
Vndat apex: Campana fremens ceu ſaxa vaporat
Conditus Inarimes æterna mole Typhoeus.
Hoc tamen expoſitum cunctis, nullíque ne
Numen, ab humani ſolùm ſe labe furoris
Vindicat. haud illic tacito mala vota ſuſurro
Concipiunt. nam fixa canens, mutandáque nulli
Mortales optare vetat: iuſtíſque benignus
Sæpe dedit ſedem totas mutantibus vrbes,

Vt

fuſa in omnes mundi partes eum librat, regit, fouet, vegetatque? *Deum namque ire per omnes Terraſque tractuſque maris cœlumque profundum.* 4. Georg. & 6. Aen. Virg. *Spiritus intus alit, &c.* vide vſ. 89. lib. 1.

95. *Cirrhæa.*] Cirrha opp. Phocidos haud procul à Delphis.

96. *Ætherio trahitur, &c.*] Cum ſuperiore illo aëre coit, & menti diuiniori conſonat.

97. *Hoc vbi Virgineo.*] Hoc igitur antro Pythia correpta diuino furore; quem conceptum *numen* vocat, magno boatu reſponſa emugit. Ipſum inquit, numen, os vatis ſoluit. Tum duabus ſimilitudinibus horrendum illum ſonum & vehementiam amplificat. *Hort.*

99. *Ceu Siculus, &c.*] Veluti Aetnæ Siculæ cacumen fumum vndantem euomit.

100. *Vndat apex.*] Cacumen fumum vndantem effundit in ſublime. *Hort. Campana fremens ceu ſaxa.*] Ceu Inarime, Aenaria, Pithecuſa *Iſchia* inſula in litore Campano ſuperiecta Typhœo effundit ſaxa. *Vaporat.*] alluſum ad nomen Typhonis, id eſt, procellæ conflagrationes eiuſmodi ſuccendentis.

101. *Inarimes æterna mole Typhœus.*] Inarimen primus dixit Virgilius ab Homeri εἰν Ἀρίμοις. vide quæ nos ad Sen. Thyeſt. vſ. 807. & Erythræi indicem ad illud 9. Aeneid. Virg. *Inarime Iouis imperiis impoſta Typhœo.*

102. *Hoc tamen expoſitum.*] Hoc oraculum, inquit, omnibus mortalibus patet, & conſulentibus ſine diſcrimine de futuris reſpondetur; ſed planè ænigmaticè vel amphibologicῶs. *Hortenſius.*

103. *Ab humani, &c.*] Non admittit vota impia, non ad gratiam vel odium præcibus aut muneribus corrumpitur.

104. *Haud illic, &c.*] *Murmurque humileſque ſuſurros Tollere de templis* mandat. Perſ. 2. Sat.

105. *Nam fixa canens, &c.*] Cum enim fata Deũ canat certa & mutari neſcia, fruſtra voueat quis hæc mutari poſſe. *Deſine fata Deum flecti ſperare precando.* Virg. Aeneid. 6.

106. *Benignus.*] Deus Apollo.

107. *Totas mutantibus vrbes.*] Quia dicit *totas mutantibus*: de

Phœni

Vt Tyrius: dedit ille minas impellere belli,
Vt Salaminiacum meminit mare. ſuſtulit iras
Telluris ſterilis, monſtrato fine: reſoluit
Aëra tabificum. non vllo ſecula dono
Noſtra carent maiore Deûm, quàm Delphica ſedes
Quòd ſiluit, poſtquam reges timuêre futura,
Et ſuperos vetuêre loqui, nec voce negata
Cyrrhææ mœrent vates, templique fruuntur
Iuſtitio. nam ſi qua Deus ſub pectora venit,
Numinis aut pœna eſt mors immatura recepti,
Aut pretium: quippe ſtimulo fluctûque furoris
Compages humana labat, pulſúſque Deorum
Concutiunt fragiles animas. Sic tempore longo
Immotos tripodas, vaſtaque ſilentia rupis

Appius

Phœnicibus, qui terræ motu vexati relicto patriæ ſolo, Sidona, vnde poſtea à rege Aſcaloniorum pulſi, Tyron condidere, intelligo potius, quam de Cadmo aut Didone. Iuſt. 18. vel de colonis Gadium. Io. lib. 457. vſ.

108. *Dedit ille minas, &c.*] Idem Apollo docuit qua ratione bella eſſent ineunda, vti Athenienſes ligneis mœnibus ſe tueri iuſſi, Perſici belli minas repulere, deuicto Xerxe nauali pugna ad Salamina inſ. Herod. Polyb.

109. *Suſtulit iras, &c.*] Sic Aegypti ſterilitas è ſiccitate 9. annorum ſublata Thraſea à Buſiride cæſo, ſic Phrygia ſepulto Aty. Diod. Sicul. Ita Attica, poſtquam moniti oraculo ſatisfeciſſent Minoi.

110. *Monſtrato fine.*] Id eſt, modo piandi. *Reſoluit, &c.*] Peſtis remedium denunciat. vti Thebanis, in exilium, miſſo eo qui Laium interfecerat. Senec. Oedip. Lucanis, Palinuri placatis manibus. Virg. Aen. 6. Romanis, Aeſculapio accerſito ex Epidaur. Liv. Ib.

111. *Non vllo ſecula dono.*] Deficientis huius oraculi cauſſas inquirit infrà vſ. 131. hic deflet.

113. *Reges timuere futura.*] Sibi timentes, oracula à ſuis adiri vetuerunt.

114. *Nec voce negata.*] Gratulantur vero ſibi Pythiæ vates Delphicæ deſiiſſe oracula.

115. *Cyrrhea vates.*] Phœbades.

116. *Iuſtitio.*] Silentio. *tranſlat.* à iuris dicundi intermiſſione. *Nam ſi qua Deus, &c.*] Neque enim vitales ſunt Phœbades inflatæ vel à Deo irato, mortis ſupplicio affectæ; vel à benigno, mortis præmio, tanquam dono optimo donatæ.

118. *Quippe ſtimulo, &c.*] Quippe enthuſiaſmi impetu concuſſa labaſcit anima & nimius diuini ſpiritus hauſtus reddentibus peſtifer exiſtit, Val. Max. lib. I. cap. 8.

119. *Pulſuſque Deorum.*] Enthuſiaſmus, ſtimulus ille occultus numinis, quo Phœbus agitatur. *Hortenſ.*

121. *Immotos tripodas.*] Cortinas iam diu clauſas, à nemine conſultas, vtpote ſilentes.

122. *Heſpe*

Appius Heſperij ſcrutator ad vltima fati
Sollicitat. iuſſus ſedes laxare verendas
Antiſtes, pauidámque Deis immittere vatem,
Caſtalios circum latices, nemorúmque receſſus
Phemonoën errore vagam, curíſque vacantem
Corripuit, cogítque fores irrumpere templi.
Limine terrifico metuens conſiſtere Phœbas,
Abſterrere ducem noſcendi ardore futuri
Caſſa fraude parat. quid ſpes (ait) improba veri
Te Romane trahit? muto Parnaſſus hiatu
Conticuit, preſſítque Deum: ſeu ſpiritus iſtas
Deſtituit fauces, mundíque in deuia verſum
Duxit iter: ſeu barbarica cùm lampade Pytho
Arſit, in immenſas cineres abiêre cauernas,
Et Phœbi tenuêre viam: ſeu ſponte Deorum

Cirrha

122. *Heſperij, &c.*] Curioſus per ſortes explorator, quiſnam foret euentus belli ciuilis.

123. *Sedes laxare verendas.*] Aperire ſacrarium.

124. *Antiſtes.*] Sacrorum præſes, templi Delphici cuſtos. *Pauidámque.*] Dei afflantis & enthuſiaſmi laborem ſimul & diſcrimen ſubire formidantem. *Deis immittere vatem. Hypallagen eſſe volunt interpretes.* Deum immittere in Phœbadem. Simpliciter intelligi malim. Iuſſum ab Appio antiſtitem vt Phœbadem mitteret in adytum.

125. *Caſtalios circum latices.*] Caſtalium fontem in radicibus Parnaſſi.

126. *Phemonoën.*] Phœbadem aliquam. Phœmonoë autem prima erat, quæ ex oraculo Delphico vaticinata eſt. Strabo 9. lib.

128. *Metuens, &c.*] Modo. ad verſum 124.

129. *Abſterrere, &c.*] Volens Appium ab inſtituto deducere, cauſata eſt diuturnum oraculi ſilentium, ſed fruſtra.

131. *Preſſitque Deum.*] Obruit diuinam illam vim cuius afflatu dabantur reſponſa. *Seu.*] Cauſas reddere conatur ceſſantis oraculi. de qua Plutarch. περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων. *Spiritus iſtas, &c. Seu barbarica, &c.*] Siue ſpiritus has deſeruit, atque in alias mundi partes migrauit. ſiue quo tempore Delphis à Brenno oppugnatis, terræ motu, grandine, tempeſtate & incendio corruere omnia, cinere ſpiraculis obſtrictis. Pauſan. in Phocaic. Iuſtin. lib. 24. de Xerxe idem ref. Herod. in Vrania. vel tempore Mithridatico, cum oracula deficerent vbique, ſublatis Dæmonum præſtigiis atque poteſtate, ſub aduentu Chriſti.

134. *Barbarica cum lampade Pytho Arſit.*] Quo tempore Delphi à Brenno incenſi. Nam locus ipſe Πυθὼ à Græcis dicitur. *Grot.*

135. *In cineres abiere, &c.*] Repletæ ſunt cinere cauernæ; ita vt ſpiritus viam qua progrediatur non habeat. *Sulpit.*

136. *Seu ſponte Deorum, &c.*] Seu Diis quibus Roma curæ max.

eſt

Cirrha ſilet, fatique ſat eſt arcana futuri
Carmine longæua vobis commiſſa Sibyllæ:
Seu Pæan ſolitus templis arcere nocentes,
Ora quibus ſoluat noſtro non inuenit æuo.
Virginei patuère doli; fecitque negatis
Numinibus, metus ipſe fidem. tum torta priores
Stringit vitta comas, crinéſque in terga ſolutos
Candida Phocaïca complectitur infula lauro.
Hærentem, dubiámque premens in templa ſacerdos
Impulit. illa pauens adyti penetrale remoti
Fatidicum, prima templorum in parte reſiſtit:
Atque Deum ſimulans, ſub pectore ficta quieto
Verba refert, nullo confuſa murmure vocis
Inſtinctam ſacro mentem teſtata furore,
Haud æquè læſura ducem, cui falſa canebat,

eſt, viſum fuerit vt Delphicum oraculum ceſſet, poſtquam libros Sibyllinos habeat, qui fata ſua contineat, de quibus vide quæ A. Gell. lib. 1. cap. 19. & Plin. lib. 13. cap. 13.

138. *Longæua vobis, &c.*] Tot annos viuentis, *quos haberet pulueris hauſti corpora*, Ouid. Met. 14.

139. *Seu Pæan, &c.*] Seu Deus non inueniat ſanctos quibus, neque ſanctas per quas vaticinetur.

141. *Virginei patuere doli.*] Viſa eſt Appio virgo Pythia ſubdole cauſata oraculi ſilentium, cum ipſa tremebunda ſubterfugeret ingreſſum ad Deum, quem adeſſe negauit.

142. *Tum torta priores, &c.*] Hominem tamen ſimulato numine deceptura, ſe ad cortinam accingit, vittis ornatam, infula laureata redimitam, crinibus à tergo ſolutis.

143. *Stringit vitta comas.*] Oſtendit quibus ceremoniis Pythia ſe adornaret, cum fingeret ſe in cortinam deſcenſuram, & ſimulato numine oraculum adituram. *Vitta* capitis ornamenta ſunt. his hoſtiæ cædendæ maximè obnubebantur: *Infula*, faſcia erat in diadematis formam ita concinnata, vt vtrinque vittæ dependerent. *Hortenſ.*

144. *Phocaica.*] Parnaſſide; quia Parnaſſus in Phocide.

145. *Hærentem.*] Moras texentem. *Sacerdos.*] Antiſtes. ſupra vſ. 124.

146. *Illa pauens, &c.*] Metuens tamen aduentum & penetrale ingredi, in limine reſtitit.

148. *Deum ſimulans.*] Se numine concepto afflatam fingens, neſcia quæ ſimulate ſecum murmurat. *Quieto.*] Non extra ſe rapto, non vexato à Deo, vt infra vſ. 168. & Virg. Aeneid. 6.

140. *Nullo confuſa murmure.*] Non obſcuris ambagibus; non perplexis verborum circuitionibus; qui mos Phœbo ſemper fuerat, vt interpretem torqueret & exerceret. *Confuſa, &c.*] Interruptæ, *vel* perplexæ, obſcuris vera inuoluentis.

150. *Inſtinctam.*] Afflatam ἐνθουσιαστικῶς *Hortenſ.*

151. *Haud æque, &c.*] Non æquè

Quàm

Quàm tripodas, Phœbique fidem. non rupta trementi
Verba ſono, nec vox antri complere càpacis
Sufficiens ſpatium, nulloque horrore comarum
Excuſſa laurus, immotaque culmina templi,
Securumque nemus, veritam ſe credere Phœbo
Prodiderant. ſentit tripodas ceſſare, furénſque
Appius: Et nobis meritas dabis impia pœnas,
Et ſuperis, quos fingis, ait, niſi mergeris antris,
Deque orbis trepidi tanto conſulta tumultu
Deſinis ipſa loqui. Tandem conterrita virgo
Confugit ad tripodas, vaſtiſque abducta cauernis
Hæſit, & inſueto concepit pectore numen,
Quod non exhauſta per tot iam ſecula rupis
Spiritus ingeſſit vati: tandémque potitus
Pectore Cirrhæo, non vnquam plenior artus
Phœbados irrupit Pæan: mentémque priorem
Expulit, atque hominem toto ſibi cedere iuſſit
Pectore.

æquè noxia Appio futura ſimulata hæc, atque illa veri oraculi verba quæ inſequebantur.

152. *Tripodas.*] Oracula Phœbi vocat. *Tripodas.*] Supra vſ.81. *Non rupta trementi Verba ſono, nec vox, &c.*] Cum non apparerent ſigna illa quæ numine afflatas comitari aſſolent, non verba interrupta & tremula: non *vox maior nec mortale ſonans.* non laurea capiti excuſſa comarum horrore. Infra vſ.171.

155. *Immotaque culmina, &c. Veritam ſe, &c.*] Non *attonita magna ora domus. Non tremere omnia viſa repente, Liminaque laurusque dei: totuſque moueri Mons circum, &c.* Virg. 6. & 3. Aeneid. arguebant Pythiam doli & metus, vt quæ veri enthuſiaſmi laborem horreret.

157. *Ceſſare furenſque, &c.*] Non ſolicitari oraculum, non adeſſe vati Deum.

158. *Et nobis meritas, &c. Ipſa loqui.*] Et mihi quem fallis, & Deo quem fingis dabis pœnas, niſi deſcendas in antrum, deque huius belli euentu reſpondeas vere, non tuis verbis, Deum ementita, numine non afflata.

159. *Niſi mergeris antris, &c.*] Niſi deſcendas in ſpecum ſacrum & certum reſpondeas mihi de fatis belli ciuilis, afflatu Apollinis, non tuis conſutis technis. Eum afflatum numinis Græci ἐνθουσιασμὸν vocant. *Hortenſ.*

164. *Quod non exhauſta, &c.*] Quod ventus ille ex ſpiramento ſpecus non iam exhauſti immiſit virgini.

166. *Cirrhæo.*] Fatidico, Cyrrhææ virginis Phœbados. *Non vnquam, &c.*] Nullius vnquam vatis mentē plenius inuaſit.

167. *Mentemque priorem.*] Humanam, nullo numine imbutam, ſed rudem, quam ſpiritu fatidico impleuit. *Hortenſ.*

168. *Hominem toto.*] Senſum ſui,

Maſſiliaque ſua donatur libera Phocis.
Tunc Sadalen, fortémque Cotyn, fidúmque per arma
Deiotarum, & gelidæ dominum Rhaſipolin oræ
Collaudant: Libyámque jubent auctore Senatu
Sceptrifero parêre Iubæ. prô triſtia fata!
Et tibi non fidæ gentis digniſſime regno,
Fortuna Ptolemæe pudor, criménque Deorum,
Cingere Pelleo preſſos diademate crines
Permiſſum: ſæuum in populos puer accipis enſem:
Atque vtinam in populos! donata eſt regia Lagi;
Acceſſit Magni jugulus; regnúmque ſorori

Ereptum

53. *Maſſiliaque ſua, &c.*] Et Phocis Achaiæ regia libertate donata æque ac Maſſylia colonia ejus, quam tamen à Phocenſibus Aſiæ deductam meminimus lib. 3. vſ. 340. *Libera Phocis*] Phocis regio in Bœotia à qua Maſsilienſes ſunt oriundi, donata eſt libertate. *Sulpitius.*

54. *Tunc Sadalen, fortemque Cotyn.*] Equites ex Thracia D. dedit Cotus & Sadalem filium miſit. Com. ciu. bel. 3. *Fidumque per, &c.*] DC. equites adduxit Galaniæ rex Deiotarus, pro quo extat oratio Ciceronis.

55. *Gelidæ dominum Rhaſipolin.*] CC. ex Macedonia Rhaſipolis, quibus ipſe præerat, & ob Thraciam vicinam, *frigidam* nominat.

56. *Libyamque jubent auctore Senatu.*] Ex autoritate Senatus decernitur Africa Iubæ.

57. *Prô triſtia fata.*] Quoniam autem Africæ meminit, quam Senatus præſidiis contra vim Cæſaris firmauit; per occaſionem in perfidiam Ptolomæi pueri exclamat: qui quum eum tractum defendere debuiſſet, quod à Senatu in regnum confirmatus, Pompeium tutorem accepiſſet, eum poſtea ad ſe fugientem, ſceleratè trucidauit, parricidium cum perfidia conjungens. *Hortenſ.*

58. *Non fidæ gentis, &c.*] Indigne regno fidæ gentis; vel digne regno non fidæ gentis.

59. *Fortuna.*] Ἔλεγχος, qui futurus erat dedecori Diis & Fortunæ tam indignum euehentibus. *Criměque Deorum.*] Culpam in Deos transfert & Fortunam, quod tantum pueri ſcelus ibi regnare juſſerint, vbi Alexander orbis dominator regnauit & conditus fuit. *Hortenſ.*

60. *Cingere Pellæo, &c.*] Vt Dionyſius hic Ptolomæus Auletæ filius, etiamnum puer Pompeij rogatu confirmaretur Aegypti rex coronareturque diademate Alexandri Magni in Pella Macedoniæ opp. nati, Alexandriæ in Aegypto conditoris. Strab. leg. 17.

61. *Sæuum in populos, &c.*] Crudeliter enim imperauit.

62. *Populos.*] Tantum, & non in Pompejum etiam & ſororem tuam. *Regia Lagi.*] Regnum Aegypti, quod obtinuerat Ptolomęus Lagi f. lib. 8. vſ. 692.

63. *Acceſſit Magni jugulus.*] Et tanti muneris accepta merces; Pompeij, quem tu tutorem habueras, ad te confugientis cædes, inf. libro 8. verſus 573. *Sorori Ereptum.*] Cleopatræ, quæ regni cum fratre heres à patre relicta fuerat.

64. Sceptro

Ereptum eſt, ſoceróque nefas. iam turba ſoluto
Arma petit cœtu, qua cùm populique ducéſque
Caſibus incertis, & cæca ſorte pararent,
Solus in ancipites metuit deſcendere Martis
Appius euentus: finémque expromere rerum
Sollicitat ſuperos, multóſque obducta per annos
Delphica fatidici reſerat penetralia Phœbi.
Heſperio tantum, quantum ſemotus Eoo
Cardine, Parnaſſus gemino petit æthera colle,
Mons Phœbo, Bromióque ſacer: cui numine miſto
Delphica Thebanæ referunt trieterica Bacchæ.
Hoc ſolum fluctu terras mergente cacumen
Eminuit, pontóque fuit diſcrimen, & aſtris.
Tu quoque vix ſummam ſeductus ab æquore rupem
Extuleras, vnóque iugo Parnaſſe latebas.
Vltor ibi expulſæ premerent cùm viſcera partus

Martis,

64. *Soceroque nefas.*] Pompeij cædus ſubtracta Cæſari, cui & inſidiatus poſtea erat ipſe rex. *Iam turba ſoluta.*] Iam dimiſſa concione arma expediuere.

66. *Cæca ſorte pararent.*] Euentu ignoto & obſcuro.

67. *Solus in ancipites, &c. Appius euentus.*] Is (inquit Val. Max. l. 1. c. 8.) belli ciuilis euentum explorare cupiens viribus imperij (namque Achaię præerat) antiſtitē Delphicæ cortinæ in intimam ſacri ſpecus partem coëgit deſcendere, &c. inf. vſ. 120. & 214. Idem refert Oroſius lib. 6. cap. 15.

69. *Obducta per annos.*] Clauſa ceſſante oraculo. inf. vſ. 111. & 131.

71. *Heſperio tantum, &c.*] In terræ vmbilico, ab occaſu & ortu æque diſtans. *Audiit & medium cœli Parnaſſus.* Stati⁹ & Strabo l. 9.

72. *Gemino.*] Tithoreo & Hyampeo.

73. *Phœbo, Bromioque ſacer.*] Apollini & Baccho, ἀπὸ τοῦ βρέμειν, quorum vtrumque eundem eſſe cum Sole probat Macrob. 1. Saturn. c. 18. communi itaque cultu Thebanæ Mænades Bacchi miniſtræ, tertio quoque anno Delphis celebrant ſacra in memoriam victoriæ Indicæ à Libero patre trienni expeditione partæ. *Numine miſto.*] Communi cultu.

74. *Trieterica.*] Sacra Trieterica appellata ſunt, quæ Libero patri, è victoria & expeditione Indica reuerſo, inſtituta fuere Thebis. tertio quoque anno peragebantur ſumptuoſius & ſplendidius iis orgiis, quæ ſingulis annis celebrabantur. *Hortenſ.*

75. *Hoc ſolum, &c.*] Diluuio cæteris ſubmerſis, alterum è Parnaſſi collibus eminuit. Ouid. 1. Metam.

76. *Pontoque, &c.*] Medium inter aquas & cœlum.

77. *Vix ſummam.*] Vix ſummo iugo extabas.

79. *Vltor ibi expulſa, &c.*] Hic Apollo iuuenis, vlturus Pythona, qui Iunonis iuſſu Latonam grauidam è Ioue & partui vicinam perſequutus fuerat, interemit.

80. *Pæan.*]

Martis, adhuc rudibus Paan Pythona ſagittis
Explicuit, cùm regna Themis, tripodáſque teneret.
Vt vidit Paan vaſtos telluris hiatus
Diuinam ſpirare fidem, ventóſque loquaces
Exhalare ſolum, ſacris ſe condidit antris,
Incubuitque adyto, vates ibi factus, Apollo.
Quis latet hîc ſuperû n:quod numẽ ab æthere preſſũ
Dignatur cæcas incluſum habitare cauernas?
Quis terram cœli patitur Deus, omnia curſus
Æterni ſecreta tenens, mundique futuri
Conſcius, ac populis ſeſe proferre paratus,
Contactúſque ferens hominis, magnúſque, potênſque,
Siue canit fatum. ſeu quod jubet ipſe canendo
Fit fatum? Forſan terris inſerta regendis,

Aëre

80. *Paan.*] Apollo. lib. 1. vſ. 678. *Pythona.*] Pytho, Demogorgonis & Terræ filius, draco ingens & prodigioſus, qui ante natum Apollinem in Parnaſſo monte oracula reddidit. *Hortenſ. Sagittis.*] Strauit humi mille grauem telis.

81. *Explicuit.*] Interfecit. *Themis.*] Dea, quæ pręcepit hominibus ea petere, quæ fas eſſent. Ouid. 1. Metamorph. cujus vnum toto orbe celeberrimum erat oraculum, cui Apollo ſucceſsit. *Tripodaſque teneret.*] Tripos, menſa erat ſiue ſedes aurea vel ahenea tres habens baſes, quam vbi Pythia vates aſcendiſſet, hauſto diuinationis ſpiritu, reſponſa retulit. Iamblichus de myſteriis & Diod. Sic. lib. 16. Strab. lib. 9.

82. *Vaſtos telluris hiatus, &c.*] In medio montis anfractu profundum terræ foramen, ex quo frigidus ſpiritus, vi quadam velut vento in ſublime expulſus, mentes vatum in vecordiam vertit; impletaque Deo reſponſa conſulentibus dare cogit, &c. vlteriorem templi Delphici deſcriptionem vide apud Iuſtin. lib. 24. & Diod. Sic. l. 16. de occaſione inuenti oraculi à paſtore.

83. *Diuinam ſpirare fidem.*] Emittere oracula. *Ventóſque loquaces, &c.*] Exhalationes ſpecus, quę mentes primum inflabant vatum, mox linguas in vaticinia ſoluebant.

86. *Quis latet hic ſuperum.*] Oraculi hujus cauſam inquirit poëta. *Quod numen, &c.*] Quis Deus à cœlo delapſus, immergi ſe concludique dignatur in hac cauerna.

88. *Quis terram cæli patitur Deus.* Quis Deus vult terram habitare. vel ecquis Deus patitur ſe in terræ hiatu concludi? *Sulpit. Hortenſius. Omnia curſus.*] Fata, ſeriem ordinemque cauſarum, ſciens.

89. *Mundique futuri, &c.*] Ea quæ euentura ſunt præcinens.

91. *Hominis.*] Phœbadis, virginis Pythiæ, quem ingreſſus ſuo numine implet.

92. *Quod jubet, &c.*] Ita *fatum* dici volunt quod Deus fatus eſt, id eſt, decreuit, conſtituit.

93. *Forſan terris inſerta regendis.*] An forte denſior aliqua & potentior pars ineſt expiratque ex hoc antro Delphico, cœleſtis illius mentis & animæ mundi quæ in-

ſuſa

Aëre libratum vacuo qua ſuſtinet orbem,
Totius pars magna Iouis Cirrhæa per antra
Exit, & ætherio trahitur connexa Tonanti.
Hoc vbi virgineo conceptum eſt pectore numen,
Humanam feriens animam ſonat, oráque vatis
Soluit, ceu Siculus flammis vrgentibus Ætnam
Vndat apex: Campana fremens ceu ſaxa vaporat
Conditus Inarimes æterna mole Typhoeus.
Hoc tamen expoſitum cunctis, nullíque ne
Numen, ab humani ſolùm ſe labe furoris
Vindicat. haud illic tacito mala vota ſuſurro
Concipiunt. nam fixa canens, mutandáque nulli
Mortales optare vetat: iuſtiſque benignus
Sæpe dedit ſedem totas mutantibus vrbes,

Vt

fuſa in omnes mundi partes eum librat, regit, fouet, vegetatque? *Deum namque ire per omnes Terraſque tractuſque maris cœlumque profundum.* 4. Georg. & 6. Aen. Virg. *Spiritus intus alit, &c.* vide vſ. 89 lib. 1.

95. *Cirrhæa.*] Cirrha opp. Phocidos haud procul à Delphis.

96. *Ætherio trahitur, &c.*] Cum ſuperiore illo aëre coit, & menti diuiniori conſonat.

97. *Hoc vbi Virgineo.*] Hoc igitur antro Pythia correpta diuino furore; quem conceptum *numen* vocat, magno boatu reſponſa emugit. Ipſum inquit, numen, os vatis ſoluit. Tum duabus ſimilitudinibus horrendum illum ſonum & vehementiam amplificat. *Hort.*

99. *Ceu Siculus, &c.*] Veluti Aetnæ Siculæ cacumen fumum vndantem euomit.

100. *Vndat apex.*] Cacumen fumum vndantem effundit in ſublime. *Hort. Campana fremens ceu ſaxa.*] Ceu Inarime, Aenaria, Pithecuſa *Iſchia* inſula in litore Campano ſuperiecta Typhœo effundit ſaxa. *Vaporat.*] alluſum ad nomen Typhonis, id eſt, procellæ conflagrationes eiuſmodi ſuccendentis.

101. *Inarimes æterna mole Typhœus.*] Inarimen primus dixit Virgilius ab Homeri εἰς ἀρίμοις. vide quæ nos ad Sen. Thyeſt. vſ. 807. & Erythræi indicem ad illud 9. Aeneid. Virg. *Inarime Iouis imperiis impoſta Typhœo.*

102. *Hoc tamen expoſitum.*] Hoc oraculum, inquit, omnibus mortalibus patet, & conſulentibus ſine diſcrimine de futuris reſpondetur; ſed planè ænigmaticè vel amphibologicos. *Hortenſius.*

103. *Ab humani, &c.*] Non admittit vota impia, non ad gratiam vel odium præcibus aut muneribus corrumpitur.

104. *Haud illic, &c.*] *Murmurque humileſque ſuſurros Tollere de templis* mandat. Perſ. 2. Sat.

105. *Nam fixa canens, &c.*] Cum enim fata Deũ canat certa & mutari neſcia, fruſtra voueat quis hæc mutari poſſe. *Deſine fata Deum flecti ſperare precando.* Virg. Aeneid. 6.

106. *Benignus.*] Deus Apollo.

107. *Totas mutantibus vrbes.*] Quia dicit *totas mutantibus*: de

Phœni

Vt Tyriis: dedit ille minas impellere belli,
Vt Salaminiacum meminit mare. ſuſtulit iras
Telluris ſterilis, monſtrato fine: reſoluit
Aëra tabificum. non vllo ſecula dono
Noſtra carent maiore Deûm, quàm Delphica ſedes
Quòd ſiluit, poſtquam reges timuêre futura,
Et ſuperos vetuêre loqui, nec voce negata
Cyrrhææ mœrent vates, templique fruuntur
Iuſtitio. nam ſi qua Deus ſub pectora venit,
Numinis aut pœna eſt mors immatura recepti,
Aut pretium: quippe ſtimulo fluctúque furoris
Compages humana labat, pulſúſque Deorum
Concutiunt fragiles animas. Sic tempore longo
Immotos tripodas, vaſtáque ſilentia rupis

Appius

Phœnicibus, qui terræ motu vexati relicto patriæ ſolo, Sidona, vnde poſtea à rege Aſcaloniorum pulſi, Tyron condidere, intelligo potius, quam de Cadmo aut Didone. Iuſt. 18. vel de colonis Gadium. 10. lib. 457. vſ.

108. *Dedit ille minas, &c.*] Idem Apollo docuit qua ratione bella eſſent ineunda, vti Athenienſes ligneis mœnibus ſe tueri iuſſi, Perſici belli minas repulere, deuicto Xerxe nauali pugna ad Salamina inſ. Herod. Polyb.

109. *Suſtulit iras, &c.*] Sic Aegypti ſterilitas è ſiccitate 9. annorum ſublata Thraſea à Buſiride cæſo, ſic Phrygia ſepulto Aty. Diod. Sicul. Ita Attica, poſtquam moniti oraculo ſatisfeciſſent Minoi.

110. *Monſtrato fine.*] Id eſt, modo piandi. *Reſoluit, &c.*] Peſtis remedium denunciat. vti Thebanis, in exilium, miſſo eo qui Laium interfecerat. Senec. Oedip. Lucanis, Palinuri placatis manibus. Virg. Aen. 6. Romanis, Aeſculapio accerſito ex Epidaur. Liv. 1b.

111. *Non vllo ſecula dono.*] Deficientis huius oraculi cauſſas inquirit infrà vſ. 131. hic deflet.

113. *Reges timuere futura.*] Sibi timentes, oracula à ſuis adiri vetuerunt.

114. *Nec voce negata.*] Gratulantur vero ſibi Pythiæ vates Delphicæ deſiiſſe oracula.

115. *Cyrrhea vates.*] Phœbades.

116. *Iuſtitio.*] Silentio. *tranſlat.* à iuris dicundi intermiſſione. *Nam ſi qua Deus, &c.*] Neque enim vitales ſunt Phœbades inflatæ vel à Deo irato, mortis ſupplicio affectæ; vel à benigno, mortis præmio, tanquam dono optimo donatæ.

118. *Quippe ſtimulo, &c.*] Quippe enthuſiaſmi impetu concuſſa labaſcit anima & nimius diuini ſpiritus hauſtus reddentibus peſtifer exiſtit, Val. Max. lib. I. cap. 8.

119. *Pulſuſque Deorum.*] Enthuſiaſmus, ſtimulus ille occultus numinis, quo Phœbus agitatur. *Hortenſ.*

121. *Immotos tripodas.*] Cortinas iam diu clauſas, à nemine conſultas, vtpote ſilentes.

122. *Heſpe*

Appius Heſperij ſcrutator ad vltima fati
Sollicitat. iuſſus ſedes laxare verendas
Antiſtes, pauidámque Deis immittere vatem,
Caſtalios circum latices, nemorúmque receſſus
Phemonoën errore vagam, curíſque vacantem
Corripuit, cogítque fores irrumpere templi.
Limine terrifico metuens conſiſtere Phœbas,
Abſterrere ducem noſcendi ardore futuri
Caſſa fraude parat. quid ſpes (ait) improba veri
Te Romane trahit? muto Parnaſſus hiatu
Conticuit, preſſítque Deum: ſeu ſpiritus iſtas
Deſtituit fauces, mundíque in deuia verſum
Duxit iter: ſeu barbarica cùm lampade Pytho
Arſit, in immenſas cineres abiêre cauernas,
Et Phœbi tenuêre viam: ſeu ſponte Deorum

Cirrha

122. *Heſperij, &c.*] Curioſus per ſortes explorator, quisnam foret euentus belli ciuilis.

123. *Sedes laxare verendas.*] Aperire ſacrarium.

124. *Antiſtes.*] Sacrorum præſes, templi Delphici cuſtos. *Pauidamque.*] Dei afflantis & enthuſiaſmi laborem ſimul & diſcrimen ſubire formidantem. *Deis immittere vatem. Hypallagen eſſe volunt interpretes.* Deum immittere in Phœbadem. Simpliciter intelligi malim. Iuſſum ab Appio antiſtitem vt Phœbadem mitteret in adytum.

125. *Caſtalios circum latices.*] Caſtalium fontem in radicibus Parnaſſi.

126. *Phemonoën.*] Phœbadem aliquam. Phœmonoë autem prima erat, quæ ex oraculo Delphico vaticinata eſt. Strabo 9. lib.

128. *Metuens, &c.*] Modo. ad verſum 124.

129. *Abſterrere, &c.*] Volens Appium ab inſtituto deducere, cauſata eſt diuturnum oraculi ſilentium, ſed fruſtra.

132. *Preſſitque Deum.*] Obruit diuinam illam vim cuius afflatu dabantur reſponſa. *Seu.*] Cauſas reddere conatur ceſſantis oraculi. de qua Plutarch. περὶ τῶν ἐκ-λελοιπότων χρηστηρίων. *Spiritus iſtas, &c. Seu barbarica, &c.*] Siue ſpiritus has deſeruit, atque in alias mundi partes migrauit. ſiue quo tempore Delphis à Brenno oppugnatis, terræ motu, grandine, tempeſtate & incendio corruere omnia, cinere ſpiraculis obſtrictis. Pauſan. in Phocaic. Iuſtin. lib. 24. de Xerxe idem ref. Herod. in Vrania. vel tempore Mithridatico, cum oracula deficerent vbique, ſublatis Dæmonum præſtigiis atque poteſtate, ſub aduentu Chriſti.

134. *Barbarica cum lampade Pytho Arſit.*] Quo tempore Delphi à Brenno incenſi. Nam locus ipſe Πυθὼ à Græcis dicitur. *Grot.*

135. *In cineres abiere, &c.*] Repletæ ſunt cinere cauernæ; ita vt ſpiritus viam qua progrediatur non habeat. *Sulpit.*

136. *Seu ſponte Deorum, &c.*] Seu Diis quibus Roma curæ max.

eſt

Cirrha ſilet, fatique ſat eſt arcana futuri
Carmine longæva vobis commiſſa Sibyllæ:
Seu Pæan ſolitus templis arcere nocentes,
Ora quibus ſoluat noſtro non inuenit æuo.
Virginei patuêre doli; fecitque negatis
Numinibus, metus ipſe fidem. tum torta priores
Stringit vitta comas, crinéſque in terga ſolutos
Candida Phocaïca complectitur infula lauro.
Hærentem, dubiámque premens in templa ſacerdos
Impulit. illa pauens adyti penetrale remoti
Fatidicum, prima templorum in parte reſiſtit:
Atque Deum ſimulans, ſub pectore ficta quieto
Verba refert, nullo confuſa murmure vocis
Inſtinctam ſacro mentem teſtata furore,
Haud æquè læſura ducem, cui falſa canebat,

Quàm

eſt, viſum fuerit vt Delphicum oraculum ceſſet, poſtquam libros Sibyllinos habeat, qui fata ſua contineât, de quibus vide quæ A. Gell. lib. 1. cap. 19. & Plin. lib. 13. cap. 13.

138. *Longæua vobis, &c.*] Tot annos viuentis, *quos haberet pulueris hauſti corpora*, Ouid. Met. 14.

139. *Seu Pæan, &c.*] Seu Deus non inueniat ſanctos quibus, neque ſanctas per quas vaticinetur.

141. *Virginei patuere doli.*] Viſa eſt Appio virgo Pythia ſubdole cauſata oraculi ſilentium, cum ipſa tremebunda ſubterfugeret ingreſſum ad Deum, quem adeſſe negauit.

142. *Tum torta priores, &c.*] Hominem tamen ſimulato numine deceptura, ſe ad cortinam accingit, vittis ornatam, infula laureata redimitam, crinibus à tergo ſolutis.

143. *Stringit vitta comas.*] Oſtendit quibus ceremoniis Pythia ſe adornaret, cum fingeret ſe in cortinam deſcenſuram, & ſimulato numine oraculum adituram, *Vitta* capitis ornamenta ſunt, his hoſtiæ cædendæ maximè obnubebantur: *Infula*, faſcia erat in diadematis formam ita concinnata, vt vtrinque vittę dependerent. *Hortenſ.*

144. *Phocaica.*] Parnaſſide; quia Parnaſſus in Phocide.

145. *Hærentem.*] Moras texentem. *Sacerdos.*] Antiſtes. ſupra vſ. 124.

146. *Illa pauens, &c.*] Metuens tamen aduentum & penetrale ingredi, in limine reſtitit.

148. *Deum ſimulans.*] Se numine concepto afflatam fingens, neſcia quæ ſimulate ſecum murmurat. *Quieto.*] Non extra ſe rapto, non vexato à Deo, vt infra vſ. 168. & Virg. Aeneid. 6.

140. *Nullo confuſa murmure.*] Non obſcuris ambagibus; non perplexis verborum circuitionibus; qui mos Phœbo ſemper fuerat, vt interpretem torqueret & exerceret. *Confuſa, &c.*] Interruptæ, *vel* perplexæ, obſcuris vera inuoluentis.

150. *Inſtinctam.*] Afflatam ἐνθυσιαστικῶς *Hortenſ.*

151. *Haud æque, &c.*] Non

æquè

Quàm tripodas, Phœbique fidem. non rupta trementi
Verba ſono, nec vox antri complere capacis
Sufficiens ſpatium, nulloque horrore comarum
Excuſſa laurus, immotaque culmina templi,
Securumque nemus, veritam ſe credere Phœbo
Prodiderant. ſentit tripodas ceſſare, furénſque
Appius: Et nobis meritas dabis impia pœnas,
Et ſuperis, quos fingis, ait, niſi mergeris antris,
Deque orbis trepidi tanto conſulta tumultu
Deſinis ipſa loqui. Tandem conterrita virgo
Confugit ad tripodas, vaſtiſque abducta cauernis
Hæſit, & inſueto concepit pectore numen,
Quod non exhauſta per tot iam ſecula rupis
Spiritus ingeſſit vati: tandémque potitus
Pectore Cirrhæo, non vnquam plenior artus
Phœbados irrupit Pæan: mentémque priorem
Expulit, atque hominem toto ſibi cedere iuſſit
Pectore.

æquè noxia Appio futura ſimulata hæc, atque illa veri oraculi verba quæ inſequebantur.

152. *Tripodas.*] Oracula Phœbi vocat. *Tripodas.*] Supra ℣ſ. 81. *Non rupta trementi Verba ſono, nec vox, &c.*] Cum non apparerent ſigna illa quæ numine afflatas comitari aſſolent, non verba interrupta & tremula: non *vox maior nec mortale ſonans.* non laurea capiti excuſſa comarum horrore. Infra ℣ſ. 171.

155. *Immotaque culmina, &c. Veritam ſe, &c.*] Non *attonitæ magna ora domus. Non tremere omnia viſa repente, Liminaque laurusque dei: totuſque moueri Mons circum, &c.* Virg. 6. & 3. Aeneid. arguebant Pythiam doli & metus, vt quæ veri enthuſiaſmi laborem horreret.

157. *Ceſſare furenſque, &c.*] Non ſolicitari oraculum, non adeſſe vati Deum.

158. *Et nobis meritas, &c. Ipſa loqui.*] Et mihi quem fallis, & Deo quem fingis dabis pœnas, niſi deſcendas in antrum, deque huius belli euentu reſpondeas vere, non tuis verbis, Deum ementita, numine non afflata.

159. *Niſi mergeris antris, &c.*] Niſi deſcendas in ſpecum ſacrum & certum reſpondeas mihi de fatis belli ciuilis, afflatu Apollinis, non tuis conſutis technis. Eum afflatum numinis Græci ἐνθουσιασμὸν vocant. *Hortenſ.*

164. *Quod non exhauſta, &c.*] Quod ventus ille ex ſpiramento ſpecus non iam exhauſti immiſit virgini.

166. *Cirrhæo.*] Fatidico, Cyrrhææ virginis Phœbados. *Non vnquam, &c.*] Nullius vnquam vatis mentē plenius inuaſit.

167. *Mentemque priorem.*] Humanam, nullo numine imbutam, ſed rudem, quam ſpiritu fatidico impleuit. *Hortenſ.*

168. *Hominem toto.*] Senſum ſui,

Pectore. bacchatur demens aliena per antrum
Colla ferens, vittáſque Dei, Phœbeáque ſerta
Erectis diſcuſſa comis, per inania templi
Ancipiti ceruice rotat, ſpargítque vaganti
Obſtantes tripodas, magnóque exæſtuat igne,
Iratum te Phœbe ferens: nec verbere ſolo
Vteris, & ſtimulis; flammas in viſcera mergis.
Accipit & frænos: nec tantum prodere vati,
Quantum ſcire, licet. venit ætas omnis in vnam
Congeriem: miſerúmque premunt tot ſecula pectus.
Tanta patet rerum ſeries, atque omne futurum
Nititur in lucem: vocémque petentia fata
Luctantur: non prima dies, non vltima mundi,
Non modus Oceani, numerus non deerat arenæ.
Talis in Euboico vates Cumana receſſu,

Indignata

ſui, mentèm humanam. *Sibi cedere.*] Suæ inſpirationi.

169. *Aliena per antrum, &c.*] Non iam ſui iuris, rotata pro arbitrio Phœbi cuius inſtinctu agitabatur.

171. *Diſcuſſa comis.*] Horrores. vt ſupra vſ. 154. *Non comptæ manſere comæ*, Aeneid. 6.

172. *Ancipiti ceruice rotat.*] In vtramque partem alternatim diducta, vacillanti, vltro citroque agitata. *Vaganti.*] Sibi furibundæ & diſcurrenti obuios.

173. *Igne.*] Calore numinis.

174. *Iratum te Phœbe ferens.*] Vtrum virgini, quæ modo illius numen fuerat ementita, quod interminatus fuerat Appius ſupra vſ. 159. An Appio curioſo futuri inquiſitori? *Nec verbere ſolo, &c.*] Neque verò tantum verberas flagellaſque animum eius & ſtimulis vrges; verum etiam accendis. *Hort.*

175. *Et ſtimulis.*] Neque ſtimulas tantum atque incendis virginem vt canat futura: ſed & frena injicis, ne plura vaticinetur, quam ſcire opus eſt. infra vſ. 197. *ea frena furenti Concutit, & ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.* Aen. 6. Virg.

177. *Venit ætas omnis, &c.*] Iamque conceperat omnia omnium ætatum fata, quæ animo furentis vna quaſi facie obſeruata, enunciari & in lucem proferri poſcebant.

178. *Tot ſæcula pectus.*] Tot ætatum fata infelicis vatis animum diſtorquebant: nam vt antea dictum, multis ætatibus oraculum ceſſarat, imò in totum ſiluerat. *Hortenſ.*

179. *Tanta patet, &c.*] Exclamatio in immenſam atque innumerabilem congeriem fatorum, quæ furentis animo obuerſabantur. *Hortenſ.*

180. *Vocemque petentia.*] Omnia fata luctabantur in ore, vt in lucem proferrentur. *Hortenſ.*

182. *Non deerat arena.*] Non latebat illam, non fugiebat vatis notitiam.

183. *Talis in Euboico, &c. Sic plena laborat, &c.*] Vti Sibylla indignata ſuum oraculum ab omnibus mortalibus ſolicitari, è cæterorum cumulo excerpta Rom. tantum fata nouem libris complexa eſt, quos Tarquinio Superbo

obtulit,

Indignata ſuum multis ſeruire furorem
Gentibus ex tanta fatorum ſtrage ſuperba
Excerpſit Romana manu. ſic plena laborat
Phemonoë Phœbo, dum te conſultor operti
Caſtalia tellure Dei vix inuenit, Appi,
Inter fata diu quærens tam magna latentem.
Spumea tunc primùm rabies veſana per ora
Effluit, & gemitus, & anhelo clara meatu
Murmura: tunc mæſtus vaſtis vlulatus in antris,
Extremaque ſonant domita iam virgine voces.
Effugis ingentes, tanti diſcriminis expers,
Bellorum Romane minas: ſolúſque quietem
Euboïci vaſta lateris conualle tenebis.
Cætera ſuppreſſit, faucéſque obſtruxit Apollo.
Cuſtodes tripodes fatorum, arcanáque mundi,
Túque potens veri Pæan, nullúmque futuri
A Superis celate diem, ſuprema ruentis
Imperij, caſóſque duces, & funera regum,
Et tot in Heſperio collapſas ſanguine gentes

obtulit, &c. A. Gell. lib. I. cap. 19. Ita Phœbas hæc inter alia enumerata vix tandem inuentum & ſemotum Appij fatum, impulſu nominis concepti inſtincta, horrendo vocis ſono, Appio inter obſcuras verborum ambages, cecinit: *Nihil*, inquiens, *ad te hoc Romane bellum. Euboia Cœlam obtinebis, &c.* Val. Max. lib. I. cap. 8. *Euboico receſſu.*] In Cumæo antro.

185. *Fatorum ſtrage.*] Cumulo ſortium.

187. *Operti.*] Occulti, tecti.

188. *Caſtalio, &c.*] Delphico antro.

190. *Spumea tunc primum.*] Ad enthuſiaſmum tandem tranſit, poſt longas circumſtantiarum circuitiones. Reddidit illud Virgilianum de Sibylla lib. VI. Aeneid.

——— *Immanis in antro*
Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe Deum, tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.

193. *Extremaque, &c.*] *Ea frena furenti Incutit.* ſupra verſum 176. *Voces.*] Iſtæ quæ ſequuntur.

198. *Cuſtodes tripodes fatorum.*] Cauſas inquirit poëta, cur non aperte Deus prædixerit euentum belli. *Tripodes.*] Quaſi tripodes cuſtodirent fata & mundi arcana; ac non potius in ſolius Dei manu eſſent.

199. *Nullumque futuri.*] Quam nihil futurorum latere voluere Superi.

201. *Caſoſque duces.*] Cædendos, caſuros. *Regum.*] Iubę, &c. an principum?

202. *Et tot in, &c.*] Et cædes gentium miſcendas funeribus ciuium Romanorum.

Cur aperire times? an nondum numina tantum
Decreuêre nefas? & adhuc dubitantibus aſtris
Pompeij damnare caput, tot fata tenentur?
Vindicis an gladij facinus, pœnáſque furorum,
Regnáque ad vltores iterum redeuntia Brutos,
Vt peragat fortuna, taces? tunc pectore vatis
Impacta ceſsêre fores, excluſáque templis
Proſiluit: perſtat rabies, nec cuncta locuta eſt.
Quem non emiſit, ſupereſt Deus. ille feroces
Torquet adhuc oculos, totóque vagantia cælo
Lumina: nunc vultu pauido, nunc toruus minaci,
Stat nunquam facies: rubor igneus inficit ora,
Liuentéſque genas: nec, qui ſolet eſſe timenti,
Terribilis ſed pallor ineſt: nec feſſa quieſcunt
Corda; ſed vt tumidus Borea poſt flamina pontus
Rauca gemit; ſic multa leuant ſuſpiria vatem.

Dúmque

203. *At nondum, &c.*] An nihil adhuc decretum à diis de euentu belli, & Pompeij morte?

204. *Et adhuc dubitantib.*] In dubio à diis, *vel*, ſilentio oraculi ſupprimuntur. *Adhuc dubitantibus aſtris.*] Quaſi ab aſtris futurorum caſus pendeant.

205. *Pompeij damnare caput.*] Vtrum Pompeium cædendum iudicarent an non? *Tot fata tenentur.*] Hæc fata omnia ſupprimuntur à Phœbo, ne mortalibus proderentur. *Hortenſ.*

206. *Vindicis an gladij facinus.*] An forte ſubtices, quo melius Nemeſis exigat à Cæſare pœnas ciuilis huius belli, aſſeratque in libertatem Remp. interfecto à D. & M. Brutis Cæſare, vti à Iunio Bruto quondam exacto Tarquinio?

208. *Tunc pectore vatis.*] Ita ſcribendum, non *fatis*. poſt *ille*, id eſt, Phœbus. *Grotius. Pectore vatis.*] Pectore irruentis vatis diſſiluere fores impulſæ, ipſaque euolat

209. *Excluſaque templis.*] Melius Mss. *expulſaque templis*, eiecta vi numinis. *Grotius.*

210. *Perſtat rabies.*] Nondum Deum penitus pectore excuſſerat.

211. *Quem non emiſit, &c.*] Phœbus adhuc vatis mentem obſidebat, eam nondum deſeruerat, vt ſui compos eſſet. *Hortenſ. Ille feroces.*] Phœbus.

212. *Oculos.*] Virginis Pythiæ.

213. *Nunc torua minaci.*] Σμερδαλέον δεδορκότι, torue.

214. *Stat nunquam facies.*] *Non vultus, non color vnus.* Aeneid. 6. Virg.

215. *Nec, &c.*] Pallor eſt non territæ, ſed terrentis. *Grotius.*

217. *Sed vt tumidus, &c.*] Addit comparationem aptam ad ſubiiciendam rem oculis: à natura maris, vento commoti, quo ceſſante, etiamnum ſæuit. *Hortenſ. Borea poſt flamina pontus.*] Ponente iam & ceſſante Borea.

218. *Leuant ſuſpiria vatem.*] Animum vatis ſedant reficiuntque, *do caſe.*

219. Dum

Dúmque à luce ſacra, qua vidit fata, refertur
Ad vulgare jubar, mediæ venêre tenebræ.
Immiſit Stygiam Paan in viſcera Lethen,
Quæ raperet ſecreta Deûm. tum pectore verum
Fugit & ad Phœbi tripodas rediêre futura:
Vixque refecta cadit. nec te vicinia leti
Territat ambiguis fruſtratum ſortibus Appi:
Iure ſed incerto mundi, ſubſidere regnum
Chalcidos Euboïca vana ſpe rapte parabas.
Heu demens, nullum belli ſentire fragorem,
Tot mundi caruiſſe malis, præſtare Deorum
Excepta quis morte poteſt! ſecreta tenebis
Littoris Euboïci memorando condite buſto,
Quà maris anguſtat fauces ſaxoſa Caryſtos,
Et tumidis infeſta colit quà numina Rhamnus,

Arctatus

219. *Dumque à luce ſacra, &c.*] Inter lucem illam adyti ſacram & æthercam hanc in quam reditura erat: *vel* inter diuinam illam raptæ mentis notitiam & hanc humanam cognitionem, Phœbus mediam iniecit caliginem & ſoporatam rerum viſarum obliuionem. Alluſum ſimul ad Lethen fluu. infernum.

220. *Mediæ venere tenebræ.*] Quas autem tenebras, quamque caliginem, medias interueniſſe dicat, non obſcure mox ſubjicit: Obliuionem ſcil. omnium anteactorum vaticiniorum in mentem immiſit Phœbus, vbi ad ſe rediit. *Hortenſ.*

223. *Ad Phœbi tripodas.*] Notitia futurorum ſe recepit in cortinam fatorum cuſtodem.

224. *Vixque refecta cadit.*] Sic vlt. Aſ. lib. 1. *& laſſo tacuit defecta furore. Nec te vicinia leti, &c.*] At is ratus (inquit Valer. Max.) conſiliis ſe Apollinis monitum, ne illi diſcrimini intereſſet, in eam regionem ſeceſsit, quæ inter Rhãnunta nobilem Attici ſoli partem, Caryſtumque Chalcidico freto vicinam interiacens, Cœlæ Eubœæ nomen obtinet, vbi ante Pharſalicum certamen morbo conſumptus, prædictum à Deo locum ſepultura poſſedit.

226. *Iure ſed incerto mundi.*] Dum adhuc incertum ſit, penes quem ſit futurum imperium. *Subſidere regnum.*] Sibi ſubjicere, inuadere dolo, ἐφεδρεύειν. ſic enim pro *ſubſiſtere.* abſolute accipias, legendum erit *regno.*

227. *Chalcidos Euboica.*] Chalcidos in Euboia, vrbis ad Euripum ſitæ, Aulidi obiectæ. Ad differentiam alterius in Aetolia. *Vana ſpe rapte.*] Adductus in ſpem vanam occupandi imperium.

228. *Demens, nullum belli, &c.*] Qui ſperabas tibi vllo receſſu tanquam Homerica tecto nube, à tam late graſſanti malo ſecuritatem, quam niſi mors ſola nemo Deorum præſtare valet.

232. *Quà maris anguſtat, &c.*] Neque tamen eſt Caryſtos in freto Euripi, ſed Cycladibus oppoſita in Eubœa inſ. vrbs *Saxoſa Caryſtos.*] Marmore nobilis.

233. *Et tumidis infeſta, &c.*]

Arctatus rapido feruet qua gurgite pontus,
Euripúſque trahit, curſum mutantibus vndis,
Chalcidicas puppes ad iniquam claſſibus Aulim.
Interea domitis Cæſar remeabat Ibêris,
Victrices aquilas alium laturus in orbem:
Cùm propè fatorum tantos per proſpera curſus
Auertêre Dei. nullo nam Marte ſubactus
Intra caſtrorum timuit tentoria ductor
Perdere ſucceſſus ſcelerum: cùm penè fideles
Per tot bella manus ſatiata ſanguine tandem
Deſtituêre ducem: ſeu mæſto claßica paulum
Intermiſſa ſono, clauſúſque, & frigidus enſis,

Expulerat

Docet, inter Caryſtum & fretum Chalcidicum, ex aduerſo Atticæ, vbi Rhamnus erat, cellam Euboïcam exſtitiſſe. *Et tumidis colit, &c.*] Et qua iacet Rhamnus Atticæ pagus, vbi colitur Nemeſis ſuperbiæ & inſolentiæ vindex, quæ & hinc dicitur Rhamnuſia. *Qua numina Rhamnus.*] Huius Deæ meminit Catullus, Ouid. Statius. *Rhamnuſia* enim dicta à pago Atticæ, vt Pauſanias ſcribit. Quidam *Adraſteam* & *Nemeſin* eandem eſſe dicunt. Hinc *Rhamnuſia Nemeſis*, dicitur in eos, quibus ob arrogantiam & faſtum, fortunæ commutationē imprecamur. *Hort. Numina Rhamnus.*] Nemeſin.

234. *Arctatus rapido, &c.*] A vicino mari Chalcidico, quod Atticam, vbi Rhamnus eſt, alluit, vti ex aduerſo Chalcidem Eubææ. Hæc auulſa Bæotiæ fuit, modico interfluente Euripo, ita arcto, vt ponte iungatur. Hinc *arctatum* dicit, nam ibi anguſtiſſimus eſt Euripus. *Pontus.*] Euboïcus, ſiue Chalcidicus. *Hortenſ.*

235. *Euripuſque trahit.*] Fretum hinc Bœotiam & Atticam, inde Euboiam inſ. interluens, pōte duo iugerum iunctum. *Strecho de Negroponte.* Septies die ac nocte refluum eo impetu vt nauigia reluctantibus ventis ſecum rapiat. *Trahit.*] Ex Eubæa raptat impellitque in Bœotiam aduerſam. *Hort.*

236. *Aulim.*] Portum Bœotiæ Græcorum, cōtra Troiam coniuratione & mora claſſis Grecę nobilē.

237. *Interea domitis, &c.*] A digreſſione redit ad hiſtoriam intermiſſam. Cæſar ex Hiſpania reuerſus, deuictis ducibus Pompeianis, Gadibuſque receptis, tam diu circa Placentiam reſtitit, donec legionē ſeditione agitatam ad officium retraxit; auctoribus noui motus ſummo ſupplicio affectis. *Hortenſius.*

238. *Alium laturus in orbem.*] In Epirum & Macedoniam contra Pompeium.

239. *Cum prope fatorum, &c.*] Cum ciuilis belli proſperos ſucceſſus Dij pene euerterunt, coorta ſeditione in exercitu.

242. *Perdere ſucceſſus ſcelerum.*] Scelerum ſucceſſum dicit, propter ciuile negotium, quo ipſe ciuis in ciuem induiſſet arma; ac tam multorum ciuium ſanguinem fudiſſet, omnibus ſuis victoriis. *Hortenſius.*

244. *Seu mæſto claßica, &c.*] Siue, quod militari ferocia per belli intermiſſionem ad Placentiā deferueſcente, ad ocium & pacem inclinabant:

Expulerat belli furias: ſeu præmia miles
Dum majora petit, damnat cauſámque, ducémque,
Et ſcelere imbutos etiam nunc venditat enſes.
Haud magis expertus diſcrimine Cæſar in vllo eſt,
Quam non è ſtabili, tremulo ſed culmine cuncta
Deſpiceret, ſtarétque ſuper titubantia fultus,
Tot raptis truncus manibus, gladióque relictus
Pænè ſuo, qui tot gentes in bella trahebat,
Scit non eſſe ducis ſtrictos, ſed militis, enſes.
Non pauidum iam murmur erat, nec pectore tecto
Ira latens: nam quæ dubias conſtringere mentes
Cauſa ſolet, dum quiſque pauet, quibus ipſe timori eſt,
Séque putat ſolum regnorum iniuſta grauari,

Haud

clinabant: ſiue quod ſtipendia auctiora peterent ad ciuile hoc bellum maiori precio operam venalem licebantur. Cæſaris exercitus (inquit Appianus) iuxta Placentiam ſeditione edita, quod diutius in bello teneretur, Imperatorem cœpit conclamare. Minas porro quinque ſingulas olim pollicitas à Cæſare, quum Brunduſij eſſet, inſtantius petebat. lib. 2. de ciu. bell.

248. *Venditat.*] Alij leg. *vindicat.* Id eſt, aſſerere vult. miſſionẽ petit.

249. *Haud magis expertus, &c.*] Seditionem per X. annos in Gallicis bellis non ſenſerat, in ciuilibus aliquas. Sueton. in Cæſar. *69.* nunquam tamen alias neque maiori cum periculo expertus eſt, quam lubrica & inſtabilis eſſet imperatoris ſedes, militaribus viris huc illuc paruo momento impulſis freti; à quibus ſi deſtitutus fuerit ſibique relictus, tum denique fatebitur non ſuo ſed militum enſe pugnandum eſſe.

250. *Quam non è ſtabili.*] Id eſt, quam lubrica eſſet eius potentia, & quam inconſtans, & infirma. *Tremulo.*] Dubio & periculoſo.

251. *Super titubantia fultus.*] Trementia, inconſtantia & incerta.

252. *Truncus manibus.*] Orbatus, deſtitutus militibus. *Gladioque relictus Pœne ſuo.*] Iam experiebatur ſuo periculo, enſes quibus victoriæ fuerant partæ, non ſuos eſſe, ſed militum, quorum auxilio vicerat. *Hortenſ.*

254. *Strictos enſes.*] Enſes qui ſtringuntur. *Grot.*

255. *Non pauidum iam murmur erat.*] Neque clancularia erat coniuratio, ſed aperta ſeditio.

256. *Nam quæ dubias, &c.*] Metus ignominiæ ac pœnæ ſolet feroces militum animos conſtringere ac ſub imperio continere, ea cauſa nunc non continuit militares homines à ſeditione. *Hort. Nam quæ dubias, &c. quicquid multis peccatur.*] Non enim Cæſaris milites in imperio cõtinuit, qui alios plerunque, metus, ne paucorum, qui grauatim ferunt tyranni iniuſtum imperium, coniuratio iudicaretur, ſed emanarat iam in plurimos ſeditio, qui iunctæ quaſi vmbone phalanges præfidentius loquitabantur: & quod à multis peccatur impune fieri creditur.

258. *Seque putat ſolum, &c.*] Quidam ſic exponunt *grauari*: Tyrannidis iniuſtitiam grauatim ferre, vt verbum *grauari* deponent

Haud retinet. quippe ipſa metus exoluerat audax
Turba ſuos. quicquid multis peccatur, inultum eſt.
Effudêre minas: Liceat diſcedere Cæſar
A rabie ſcelerum. quæris terrâque marique
His ferrum iugulis, animáſque effundere viles
Quolibet hoſte paras: partem tibi Gallia noſtri
Eripuit: partem duris Hiſpania bellis:
Pars jacet Heſperia: totóque exercitus orbe
Te vincente perit. Terris fudiſſe cruorem
Quid juuat Arctois, Rhodano, Rhenóque ſubactis?
Tot mihi pro bellis bellum ciuile dediſti.
Cepimus expulſo patriæ cùm tecta Senatu,
Quos hominum, vel quos licuit ſpoliare Deorum?
Imus in omne nefas, manibus, ferróque nocentes,
Paupertate pij. finis quis quæritur armis?
Quid ſatis eſt, ſi Roma parum? iam reſpice canos,
Inualidáſque

aliter, non paſsiuè accipiatur. Vel *injuſta*, hoc eſt per injuſta, vt ſit eclipſis, quod & Glariano videtur arridere. Dum ſcil. miles putat ſe per injuſta regna, & injuſtam dominationem opprimi. *Hortenſ.*

261. *Minas.*] Has quæ ſeq. *Liceat diſcedere, &c.*] Petitoria oratio militum generis Deliberatiui eſt. Poſtulant enim abſente Cæſare miſsionem & vacationem à militia, poſt tot & tantos labores exantlatos. Habes & locos Demonſtratorios, quibus bellum vt nefarium & impium deteſtantur. Quin & Iudiciales attingunt dum obiter cum Cæſare expoſtulant de injuria facti: quod pro tantis laboribus adeo nullæ ſibi habeantur referanturue gratiæ; vt ſuas victorias Fortunæ acceptas ferat, non virtuti militum; quod indignum toleratu. *Hortenſ. Liceat diſcedere Cæſar.*] Petimus miſſionem, Cæſar, eamque juſtam à ciuilium bellorum furore.

263. *His ferrum jugulis.*] Qui os jugulent. *Viles quolibet, &c.*] Noſtras, apud te leui aut nullo precio habitas.

266. *Heſperia.*] In Italia.

267. *Rhodano, &c.*] Gallis & Germanis Rhodani Rhenique fluuiis accolis.

270. *Cepimus expulſo, &c.*] Capta Roma, neque ædes ciuium neque templa deorum nobis diripienda permittebantur.

272. *Imus in omne nefas.*] Arguimur quidem propter arma nefaria & ſceleſtas rapinas, impij, ſed propter paupertatem, pij: illa tibi, hæc nobis.

273. *Paupertate pij.*] Quantum enim rapinarum eſt, tuum eſt, non noſtrum à pietate in Imperatorem. *Hortenſius.* Vel ſumus in tanta rapiendi licentia pauperes tanquam ſi pij & innocentes eſſemus *Sulpit.*

274. *Iam reſpice, &c. Vſus abit vita.*] Optima vitæ pars nobis periit, bellis inſumpta, nec dum proſpeximus ſenectuti, aut quæſiuimus canis viaticum.

Inualidáſque manus, & inanes cerne lacertos.
Vſus abit vita: bellis conſumſimus æuum.
Ad mortem dimitte ſenes. en improba vota:
Non duro liceat morientia ceſpite membra
Ponere, non anima galeam fugiente ferire,
Atque oculos morti clauſuram quærere dextram,
Conjugis illabi lacrymis, vnique paratum
Scire rogum. liceat morbis finire ſenectam.
Sit præter gladios aliquod ſub Cæſare fatum.
Quid, velut ignaros ad quæ portenta paremur,
Spe trahis? vſque adeò ciuilibus armis
Neſcimus cuius ſceleris ſit maxima merces?
Nil actum eſt bellis, ſi non dum comperit iſtas
Omnia poſſe manus. nec fas, nec vincula iuris
Hoc audere vetant. Rheni mihi Cæſar in vndis
Dux erat, hîc ſocius. Facinus quos inquinat, æquat.
Adde,

275. *Et inanes lacertos.*] Et exhauſtos viribus lacertos. *Hortenſ.*

277. *Ad mortem dimitte ſenes.*] Vt domi moriamur. *En improba vota.*] *Ironice.* Quantulum eſt hoc votum?

278. Non *duro liceat*, &c.] Liceat tandem molliter requieſcere, non duro ſolo, vſq; in caſtris recũbere.

279. *Non anima galeam.*] Non in pugna vſque morientes ferire gal. an. fu. Alij leg. *glebam.*

280. *Oculos morti*, &c.] Propinqui dextram, quæ oculos morientibus claudat. lib. 3. vſ. 740.

281. *Vnique paratum*, &c.] In militia enim pluribus vnus rogus erigitur.

282. *Morbis*, &c.] Non ferro vſque.

283. *Sit præter gladios*, &c.] Contingat nobis ſub Cæſare mors naturalis, non violenta. *Hortenſ.*

284. *Quid velut ignaros*, &c.] Expoſtulant cum Cæſare, quod impiè quaſi cæci ad cædem Pompeij & Senatus ducantur. cuius ſceleris & impietatis mercedem non obſcurè coarguunt: exilium, cædes, & nihil non horrendi ſupplicij. Obliquè videntur Cæſari minitari fœdam cædem aliquando, pro nefario bello. *Hortenſ.*

286. *Neſcimus cuius*, &c.] Quaſi vero neſciamus, quãta maneât milites prǽmia, qui vel ſcelesta ſui ducis cǽde, bello ciuili finẽ impoſuit.

287. *Nil actum eſt bellis.*] Nihil pugnando promouimus, ſi adhuc nondum eſt expertus, has noſtras manus, vel ipſum trucidare poſſe. *Hortenſ.*

288. *Omnia poſſe manus.*] Etiam ipſum ducem de medio tollere.

Nec fas, &c.] Neque enim tenemur iure ſacramenti, quò minus hoc audeamus.

289. *Rheni mihi Cæſar.*] In bello quidem Gallico & Germanico datus es nobis dux: hoc ſuſcepiſti bellum ſine imperio, nobis fretus. & quidni ſocij ſimus?

290. *Facinus quos inquinat.*] Qui eodem crimine tenentur, æquales ſunt & ſocij. Ita Impp. Leo & Anthemius in Conſtitutione,

Adde, quòd ingrato meritorum iudice virtus
Noſtra perit. quicquid gerimus, fortuna vocatur.
Nos fatum ſciat eſſe ſuum. licet omne Deorum
Obſequium ſperes, irato milite, Cæſar,
Pax erit. Hæc fatus, totis diſcurrere caſtris
Cœperat, infeſtóque ducem depoſcere vultu.
Sic eat, ô Superi, quando pietáſque, fidéſque
Deſtituunt, moréſque malos ſperare relictum eſt;
Finem ciuili faciat diſcordia bello.
Quem non ille ducem potuit terrere tumultus!
Fata ſed in præceps ſolitus demittere Cæſar,
Fortunámque ſuam per ſumma pericula gaudens
Exercere, venit: nec, dum deſæuiat iras
Expectat: medios properat tentare furores.
Non illis vrbes, ſpoliandáque templa negaſſet,
Tarpeiámque Iouis ſedem, matréſque Senatus,
Paſſuráſque infanda nurus. vult omnia Cæſar

A

Cod. Iuſtin. 31. *Vt eos quos par facinus coinquinat & æquat, vtroſque ſimilis pœna comitetur.* Grotius.

292. *Quicquid gerimus, &c.*] Qui fortunæ ſuæ, non virtuti noſtræ prælia feliciter geſta fert accepta.

293. *Nos fatum, &c.*] Faciemus vt intelligat felicitatem ſuam à nobis pendere.

294. *Obſequium ſperes.*] Impiè hoc ab Irato milite; quod ne applaudentibus quidem diis bellum ſit geſturus amplius, niſi milites ſibi propitios & fauentes habeat. *Hortenſ. Irato milite.*] Et deferente te.

295. *Pax erit.*] Non poteris bellum gerere.

297. *Sic eat, ô Superi.*] Deos precatur poëta, vt diſcordiæ & rebellionis huius interuentũ dirimatur bellum ciuile. *Quando pietaſque, &c.*] Vbi in ducibus deficit pietas & fides in patriam & ciues ſuos, ſperemus à perfidia & rebellione militum finem ciuilis belli.

300. *Quem non ille, &c.*] Non tamen Cæſarem. Qui (referente Suetonio) fecit vt celeriter ad officium redierint, nec tam indulgentia ducis quam celeritate. Non enim ceſſit vnquam tumultuantibus, atque etiam obuiam ſemper iit.

301. *Fata ſed in præceps dimittere.*] Solitus præcipitare, magniſque exponere diſcriminibus. *Sulpitius.*

303. *Venit, &c.*] Quibus rebus (inquit Appianus) commotus Cæſar, ex Maſſilia Placentiam magna celeritate ſolicitudineque peruenit, & ad milites adhuc diſsidentes profectus, hunc in modum fari cæpit. *Ira, &c. furores.*] Militum.

305. *Non illis vrbes.*] Neque enim rapinas raptuſque ſuis negaſſet ſuo iudicio quod illa improbaſſet; ſed quo militum animos horum amore & deſiderio incitatos detineret.

306. *Tarpeiamque Iouis ſedem.*]

Libro

A ſe ſana peti, vult præmia Martis amari:
Militis indomiti tantum mens ſana timetur.
Non pudet, heu Cæſar, ſoli tibi bella placere
Iam manibus damnata tuis? hos ante pigebit
Sanguinis? his ferri graue ius erit? ipſe per omne
Fáſque nefáſque rues? laſſare, & diſce ſine armis
Poſſe pati: liceat ſcelerum tibi ponere finem.
Saue quid inſequeris? quid iam nolentibus inſtas?
Bellum te ciuile fugit. Stetit aggere fultus
Ceſpitis, intrepidus vultu, meruitque timeri
Non metuens: atque hæc ira dictante profatur:
Qui modò in abſentem vultu, dextráque furebas
Miles, habes nudũ, promtúmque ad vulnera pectus.
Hic fuge, ſi belli finis placet, enſe relicto.
Detegit imbelles animos nil fortiter auſa
Seditio, tantúmque fugam meditata juuentus,

Libro 1. vſ. 196. *Matreſque Senatus.*] Matronas, & virgines ſtuprandas.

309. *Sana timetur.*] Pacem appetens, deteſtata bellum ſceleſtum.

310. *Non pudet, heu Cæſar.*] Per auerſionem expoſtulat cum Cæſare Poëta, quaſi illi ſoli bellum ciuile placeat. *Hortenſ.*

311. *Manibus damnata tuis.*] Militibus, iiſque feris.

312. *His ferri graue ius erit.*] Cum indignatione hæc effundit poëta: quum alioquin facultas diripiendi & ferro ſæuiendi poſthac militibus erit, qui cædibus & rapinis ſemper delectati fuerunt, & tu iis gaudes. *Hortenſ.*

313. *Laſſare, & diſce, &c.*] Epilogum concludit monitione, vt tandem belli ciuilis tædium capiat, vt defatigetur ſemel poſt tot incommoda & pericula bellorum, maximè ciuilium. *Hortenſ.* *Sine armis, &c.*] Eſſe. ἰδιωτισμὸς Hiſpanis vſitatus, Senecæ Thyeſtes, *poſſe ſine regno pati.* Senec. 2. cont. 2. *potes ſine viro pati.* & noſter infra l. 9. vſ. 110. *neſcis ſine rege pati.*

316. *Aggere fultus.*] Quo emineret, ad milites concionaturus.

317. *Meruitque timeri.*] Autoritate & maieſtate verendus.

318. *Non metuens.*] Diſſimulato metu, inquit, Frontinus lib. 1. Strateg. cap. 9.

321. *Hic fuge.*] Alij leg. *Hinc fuge.* Quaſi non ſimpliciter eos miſſos faceret, ſed contemptim & cum ſtomacho è caſtris faceſſere iuberet: quæ res ſuprà modum milites percellit, exiſtimantes Cæſarem retenturum eos blandimenta multa dando. *Hort. Hoc fuge.*] pectore hoc meo reconde enſem, & bello quod adeo tibi diſplicet, finem impone.

322. *Detegit imbelles, &c.*] Multa ſeditioſe in ducem loqui, nihil audere; arguit degeneres ignauoſque animos, ad fugam quam ad bellum paratiores.

Ac ducis inuicti rebus laſſata ſecundis.
Vadite, mèque meis ad bella relinquite fatis:
Inuenient hæc arma manus, vobíſque repulſis
Tot reddet Fortuna viros, quot tela vacabunt.
Anne fugam Magni tanta cum claſſe ſequuntur
Heſperiæ gentes, nobis victoria turbam
Non dabit, impulſi tantum quæ præmia belli
Auferat, & veſtri rapta mercede laboris,
Lauriferos nullo comitetur vulnere currus?
Vos deſecta ſenes, exhauſtáque ſanguine turba
Cernetis noſtros iam plebs Romana triumphos.
Cæſaris an curſus veſtræ ſentire putatis
Damnum poſſe fugæ? veluti ſi cuncta minentur
Flumina, quos miſcent pelago, ſubducere fontes,
Non magis ablatis vnquam decreſceret æquor,
Quàm nunc creſcit, aquis: an vos momenta putatis
Vlla dediſſe mihi? nunquam ſic cura Deorum
Se premit, vt veſtræ morti, veſtræque ſaluti
Fata vacent. Procerum motus hæc cuncta ſequuntur.
Humanum

325. *Vadite.*] Hinc faceſſite, poſitis armis.

326. *Inuenient hæc arma manus.*] Facile inueniam nouos milites qui capeſſant arma à quibus vos diſceditis.

328. *Anne fugam Magni, &c.*] Cum videatis tantas Italorum atque Hiſpanorum copias ſequi Pompeium fugientem & prope victum, creditiſne mihi defuturos milites belli iam pene abſoluti, victoriæ & triumphi comites, facili & paruo labore in veſtri honoris præmia ceſſuros?

330. *Impulſi tantum, &c.*] Iam præcipitis & quaſi peracti.

333. *Vos deſectà ſenes, &c.*] Vos bello diutino fracti, ſed propter perfidiam veſtram inhonorati, turbæ & ſine nomine vulgo redditi atque in fecem plebis relati, ſpectabitis nos triumphantes.

336. *Veluti ſi cuncta, &c.*] Non magis quam minueretur mare, ſi fontes negarent illi flumina.

339. *An vos momenta putatis, &c.*] Refutat id, quod clamauerant, Cæſarem militum virtute & labore viciſſe. Reſpondet Deos Imperatorum non militum fata curare: infertque proinde ſuam victoriam à fatis, non à militibus pendere. *Momenta.*] Fauorem, effectum. *Hortenſius. Sulpitius.*

340. *Nunquam ſic cura, &c.*] Cura Deûm, non tam dimittit ſe & ad vilia deſcendit, vt veſtris rebus vacet, plebem reſpiciat: de principum negotiis, Dij tantum ſunt ſoliciti, illis cæteros omnes ſeruire volunt.

342. *Procerum motus hæc, &c.*] Omnia hæc ad principes duceſque referuntur, qui ſunt curæ Diis, &

Humanum paucis viuit genus. orbis Iberi
Horror, & Arctoi, noſtro ſub nomine miles,
Pompeio certè fugeres duce. fortis in armis
Cæſareis Labienus erat: nunc transfuga vilis
Cum duce prælato terras, atque æquora luſtrat.
Nec melior mihi veſtra fides, ſi bella nec hoſte,
Nec duce me geritis, quiſquis mea ſigna relinquit,
Nec Pompeianis tradit ſua partibus arma,
Hic nunquam vult eſſe meus. ſunt iſta profectò
Curæ caſtra Deis, qui me committere tantis,
Non niſi mutato voluerunt milite, bellis.
Heu, quantum Fortuna humeris iam pondere feſſis
Amolitur onus! ſperantes omnia dextras
Exarmare datur, quibus hic non ſufficit orbis.
Iam certè mihi bella geram: diſcedite caſtris:
Tradite noſtra viris ignaui ſigna Quirites.

At

& volunt multitudinis labores in illorum commoda verti. *Sulpit.*

343. *Humanum, &c.*] Ita, in paucorum (hoc eſt principum) vtilitatem, cæteri omnes naſcuntur & viuunt. *Orbis Iberi, &c.*] Qui me duce Gallos, Germanos, Hiſpanos debellaſtis, fugiſſetis certe, nacti Pompejum ducem. adeo præſtat exercitus ceruorum leone duce, &c.

345. *Fortis in armis, &c.*] Labienus, legatus meus in bello Gallico, quondam fortis & vbique victor, ex quo ad Pompejum à me defecerit, animo & fortuna ſimul cum fide deficiens, vagatur profugus cum duce, quem mihi prætulit. De Labieni defectione ad Pomp. vide quæ Dio. lib. 41.

348. *Nec melior mihi, &c.*] Neque tamen melius judicabo de fide veſtra quam Labieni: etiamſi ad Pompejum non defeceritis, neque enim ego illum pro meo habiturus ſum, niſi qui meas partes ſecutus fuerit.

353. *Mutato voluerunt milite.*] Firmioribus viribus ex nouo milite conſcripto.

354. *Quantum Fortuna, &c.*] Quanta cura me exonerat Fortuua, cui modo ſolicito de præmio militibus, quibus totus orbis diuidundus vix ſufficeret, pro ſtrenue nauata opera pernumerando, jam ad manum & in promptu merces eſt abunda ipſorūque votis expetita, mera miſſio abſque præmiis.

355. *Sperantes omnia.*] Qui potuiſſent à me omnia ſperare: & eſt callida ad mitigandum retinendumque ratio. *Sulpit. Sperantes omnia.*] Quibus fas erat omnia à me ſperare.

356. *Exarmare.*] Miſſas facere.

357. *Mihi bella geram.*] *Emphatice*; non vobis, qui me deſeruiſtis.

358. *Viris ignaui ſigna.*] Fortibus; namque vos ignaui eſtis. *Quirites.*] In alia ſeditione, (ref. Suetonio) ardente tunc in Africa bello, milites miſſionem & præmia cum ingentibus minis flagitãtes, vna voce qua *Quirites* eos appellarat, tam facile circumegit & flexit,

At paucos: quibus hac rabies auctoribus arſit,
Non Cæſar, ſed pœna tenet. procumbite terræ:
Infidúmque caput, feriendáque tendite colla.
Et tu, quo ſolo ſtabunt iam robore caſtra
Tiro rudis, ſpecta pœnas, & diſce ferire,
Diſce mori. Tremuit ſæua ſub voce minantis
Vulgus iners: vnúmque caput, tam magna juuẽtus
Priuatum factura timet: velut enſibus ipſis
Imperet, inuito moturus milite ferrum.
Ipſe pauet, ne tela ſibi dextraque negentur
Ad ſcelus hoc Cæſar: vicit patientia ſæui
Spem ducis, & jugulos, non tantùm præſtitit enſes,
Nil magis, aſſuetas ſceleri quàm perdere mentes,
Atque perire timet. tam diro fœderis ictu
Parta quies, pœnáque redit placata juuentus.
Brunduſium decimis jubet hanc attingere caſtris.

Et

flexit, vt ei milites eſſe ſe confeſtim reſponderint: & quamuis recuſantem in Africam ſint ſecuti.

359. *At paucos, &c.*] Paucos nihilominus retineo, neque ego tamen, ſed pœna, ſeditionis huius autoribus infligenda, vt exemplum ad nouos milites tranſeat. qui diſcant capite plectere ſeditioſos, ipſi ſimile expectent ſupplicium, ſi quid ſimile deliquerint. *Grotius exponit*: Diſce in pœna, quod in prœlio vſurpes, ferire & mortem contemnere.

360. *Procumbite terra.*] Vt ſecuri percutiamini.

365. *Vnumque caput, &c.*] Vnum Cæſarem timuerunt, quem facile fuerat in ordinem redigere, ſi ab eo recederent. perinde ac ſi ipſi enſes imperium ducis executuri fuiſſent, renuente & detrectante imperium milite.

368. *Ipſe pauet.*] Metuebat enim Cæſar, ne milites haberet, parentes imperio: & tamen militum patientia vicit exſpectationem ducis. *Hortenſ.*

369. *Ad ſcelus hoc Cæſar.*] Ad interficiendos eos qui miſſionem & pacem optauerant.

370. *Iugulos, &c.*] Nonam legionem, apud Placentiam, totam cum ignominia miſſam fecit: ægreque poſt multas & ſupplices preces, nec niſi exacta de ſontibus pœna, reſtituit. Sueton. in Cæſare. Nonæ legionis, quæ ſeditionis cauſam imprimis præſtitit, decumatione conſtitura, gemitu ab omnibus edito, prætores genibus affuſi veniam ſuppliciter ab ipſo depoſcebant. Cæſar tandem vix ira poſita, hoc conceſſit vt C. duntaxat: & XX. ſeditionis principes ab omnibus eligerentur, & XII. ex his à cæteris ſelecti ſupplicio afficerentur. Appian. 2. de bello ciu.

371. *Nil magis, &c.*] Nihil magis timuit, quam ne veterani ad omne ſcelus aſſueti, vel ferociam animi ponerent, vel ab ipſo recederent.

374. *Decimis iubet.*] Decem dierum itineribus. Et ſatis quidẽ longis citatiſque, ſi modo longitudinem fere Italiæ armati X. diebus

ſint

Et cunctas reuocare rates, quas auius Hydrus,
Antiquúſque Taras, ſecretáque littora Leuca,
Quas recipit Salapina palus, & ſubdita Sipus
Montibus: Auſoniam quà torquens frugifer oram,
Dalmatico Borea, Calabróque obnoxius Auſtro
Appulus Adriacas exit Garganus in vndas.
Ipſe petit trepidam tutus ſine milite Romam
Jam doctam ſeruire toga: populóque precanti
Scilicet indulgens, ſummum Dictator honorem
Contigit, & lætos fecit ſe Conſule faſtos.
Namque omneis voces, per quas jam tempore tanto
Mentimur dominis, hæc primum repperit ætas,
Quà ſibi ne ferri ius vllum Cæſar abeſſet,
Auſonias voluit gladiis miſcere ſecures.

Addidit

ſint emenſi. *Hanc attingere.*] Iuuentutem, hoc eſt, exercitum.

375. *Auius Hydrus.*] Flexuoſus fluuius Calabriæ.

376. *Taras.*] Fluu. iuxta Tarentum. *Leuca.*] Vrbis Salentinorum.

377. *Salapina palus.*] Variant hic Mss. ſed quam recepimus vera eſt lectio. Salapia enim paludi nomen. Plinius III. 11. *Grot. Salapina palus.*] Salapia Apuliæ opp. Annibalis meretricio amore famoſum. *Sipus.*] Sipuntum, Apuliæ vrbs.

378. *Montibus.*] Gargani, qui Apuliæ mons eſt, hinc Auſtro è Calabria, inde Boreæ è Dalmatia flanti, expoſitus, cui ſubiacens promontorium in mare Adriaticum extenditur.

381. *Ipſe petit trepidam, &c.*] Cæſar compoſita ſeditione, ſine exercitu Romam contendit.

382. *Toga.*] Pacis autori Cæſari iam togato.

383. *Summum Dictator.*] Neque Senatu, aut Conſule illum deligente, ſeipſum Dictatorem nominauit Cæſar. vndecima deinde die Dictaturæ ſe abdicauit poſtquam ſe & P. Seruilium Coſſ. creaſſet.

384. *Lætos, &c.*] Ironice. *Faſtos.*] Supra verſu 5. dictum, annos in libris Faſtorum nominibus Conſulum ſignari ſolere. Et ſignificaturi quo anno quid geſtum eſſet, Conſulum ſolum eius anni nomina citabantur. *Hortenſ.*

385. *Namque omneis voces, &c.*] Namque ab hoc anno, quo Cæſar, ne quod ſibi ferro ſæuiendi ius deeſſe, ſummam imperij poteſtatem conſulatui adnexuit, inualuere omnes illi tituli quibus tyrannis Imp. aſſentamur, cuiuſmodi ſunt *Diuus*, *ſemper Auguſtus*, *Pater patriæ*, *fundator quietis*, *Dominus*, *&c. Voces, per quas*, *&c.*] Titulos indicat aſſentationis plenos, quibus ſolebant tyrannis falsò aſſentari, tum primum inuentos. Propterea *mentimur* non quibuſlibet, ſed dominis; id quod ſeruorum eſt, & mancipiorum abjecti fractique animi. *Hortenſ.*

388. *Auſonias ſecures.*] Conſulatum vrbis Romæ. *Gladiis miſere*, *&c.*] Imperatorum inſignia inſignibus Conſulum.

382. Ne

Addidit & faſces aquilis, & nomen inane
Imperij rapiens, ſignauit tempora digna
Mæſta nota. nam quo melius Pharſalicus annus
Conſule notus erit? fingit ſolennia campus,
Et non admiſſa dirimit ſuffragia plebis,
Decantátque tribus, & vana verſat in vrna.
Nec cælum ſeruare licet: tonat augure ſurdo,
Et læta jurantur aues, bubone ſiniſtro.
Inde perit primùm quondam veneranda poteſtas
Iuris inops: careat tantum ne nomine tempus,
Menſtruus in faſtos diſtinguit ſecula Conſul
Nec non Iliaca numen quod præſidet Alba

Haud

389. *Nomen inane, &c.*] Conſulis aut etiam Imperatoris, cum rectius appellandus eſſet tyrannus.

390. *Signauit, &c.*] Signauit annum ſuum cæde Pompeij, euerſione Senatus & libertatis.

392. *Fingit ſolennia campus, &c.*] Hinc poſteaquam ad vnum Cæſarem cuncta fuerint delata, omnes maiorum ritus & diſciplina in creandis magiſtratibus ſublata ſunt. Imaginaria quædam Comitiorum in Campo habetur ſpecies, citantur à præcone tribus, neque tamen conueniunt aut admittuntur ad diſtincta ſuffragia, fruſtra in ciſtas conjiciuntur tabellæ, ſi quidem Imperator vel centuriis commendat vel ipſe deſignat creatque quẽ vult Conſulẽ.

393. *Dirimit ſuffragia.*] Suſtulit. nam Se & Seruilium Conſ. dixit.

395. *Nec cælum ſeruare licet.*] Præuaricato etiam omni iure auſpiciorum. Neque enim, pro more veterum, adhibentur Comitiis centuriatis Augures tres, qui cælum & aues obſeruent; aut ſi adhibeantur, cum propter Iouem tonantem, fulgarantemue aut infauſta auſpicia comitia impediri oporteat? diſsimulant tamen ſe non audiſſe tonitrua, & quæcumque mali ominis apparuerint auguria parati ſunt iurate læta eſſe & auſpicata. *Tonat augure ſurdo.*] Diſsimulante augure. Nam qui ſub tonitru Iouis creatus fuerat, vitio creatus dicebatur, cogebaturque ſe abdicare magiſtratui. *Hort.*

396. *Et læta iurantur aues.*] Augur lętas & auſpicatas aues addixiſſe iurabat. Inauſpicatę aues maximè erãt, cornix, bubo, &c. *Hort.*

397. *Poteſtas Iuris inops.*] Cõſularis, autoritate ſua & iure priuata.

398. *Careat tantum ne nomine.*] Cum autem omnia à Cæſaribus adminiſtrarentur, poterat Conſulatus aboleri. Sed ideo ſingulis annis Coſſ. adhuc creati ſunt, vt tempora eorum nominibus in Faſtis digererentur. Vel ideo tantũ conſules creati ſunt, vt tempora ſignari poſſent. *Hortenſ. Sulpit*

399. *Meſtruus in faſtos, &c.*] In breue tempus, ſenos menſes, binos ſingulos, creatus Coſ. Hoc enim ſub Impp. poſtea factitatum meminere Suetonius in Caligula, Claudio, Nerone: & Tacitus l. 17. de Othone. *In faſtos.*] *In faſtus* Ms. P. Et ſanè eo ſæculo hanc vocem, vt multas alias, fuiſſe geminæ flexionis, indicat illud x.

Nec meus Eudoxi vincetur faſtibus annus. Grotius.

400. *Iliaca.*] Ab Aſcanio Troiano

con

Haud meritum Latio ſolennia ſacra ſubacto
Vidit flammifera confectas nocte Latinas.
Inde rapit curſus, &, qua piger Appulus arua
Deſeruit raſtris, & inerti tradidit herbæ,
Ocyor & cæli flammis, & tigride fœta
Tranſcurrit: curuique tenens Minoia tecta
Brunduſij, clauſas ventis brumalibus vndas
Inuenit, & pauidas hyberno ſidere claſſes.
Turpe duci viſum eſt rapiendi tempora belli
In ſegnes exiſſe moras, portúque teneri,
Dum pateat tutum vel non felicibus æquor.
Expertes animos pelagi ſic robore complet:
Fortius hyberni flatus, cælúmque fretúmque
Cùm cepêre, tenent, quàm quos incumbere certos

Perfida

conditæ. *Numen quod, &c.*] Iupiter Latialis, cui quotannis noui Coſſ. in monte Albano Latinas celebrabant de nocte ferias in memoriam fœderis inter Tarquiniũ Sup. & Lat. renouati. Macr. lib. 1. Saturn. cap. 16.

401. *Haud meritum.*] Indignum ſacris, quia Latij libertatem non defenderat, *Latio ſolennia, &c.*] His rebus & feriis Latinis, comitiiſque omnibus perficiundis XL. dies tribuit, inde ab vrbe proficiſcitur, Brunduſiumque peruenit. Comment. 3. ciu. bell. *Subacto Latio.*] Italia iam in poteſtatem redacta.

402. *Vidit flammifera, &c.*] Quaſi dicat, Cæſar antequam ex vrbe diſcederet, perfecit ferias Latinas, & quidem nocte, qua in monte diſcedebatur, cum funalibus & tædis ob tenebras. *Hortenſius.*

403. *Qua piger Appulus.*] Per Apuliam incultam, & herba horridam relictam.

405. *Ocyor & cæli, &c.*] Hyperbole de tigridis catulis orbatæ velocitate, vide quæ nos ex Plinio & Solino ad 18. epigr. Martialis lib. Spect.

406. *Curuique tenens.*] Lib. 2. vſ. 613. *Minoia.*] A Cretenſibus, quibus Minos imperauit, condita. vt lib. 2. vſ. 610.

407. *Clauſas ventis, &c.*] Non tentandas nauibus.

408. *Pauidas hyberno.*] Tempeſtates hybernas minante Delphino oriente cum Cane matutino.

411. *Dum pateat tutum.*] Cæſar enim ſibi turpe duxit, quum Brunduſij eſſet, bellum trahere, ac non ſtatim conſueta ſua celeritate in aduerſam Græciam exercitum traducere, quam diu mare tutum eſſet per hoſtes; qui iã propter anni tempus portus omnes tenebant in Græcia. *Hor. Non felicibus æquor.*] Pompeianis, vel aliis, quos minus felices iudicabat quam ſuos.

412. *Expertes animos, &c.*] Huiuſmodi oratione confirmauit milites ſuos ad mare tentandum, ſuaſitque vt impedimenta in Italia relinquerent, ipſi expediti naues conſcenderent, &c. Commen. ciu. bell. 3.

413. *Fortius hyberni, &c.*] Conſtantius dicit hybernos ventos cælum tenere, quam vernos. *Hortenſius.*

415. *Perfid*

Perſida nubiferi vetat inconſtantia veris.
Nec maris anfractus, luſtrandáque littora nobis,
Sed recti fluctus; ſolóque Aquilone ſecandi.
Hic vtinam ſummi curuet carcheſia mali,
Incumbátque furens, & Graia ad mœnia perflet,
Ne Pompeiani Phæacum è littore toto
Languida jactatis comprendant carbaſa remis:
Rumpite, quæ retinent felices vincula proras.
Iamdudum nubes, & ſæuas perdimus vndas.
Sidera prima poli Phœbo labente ſub vndas
Exierant, & luna ſuas iam fecerat vmbras:
Cùm pariter ſoluêre rates, totóſque rudentes
Laxauêre ſinus: & flexo nauita cornu
Obliquat læuo pede carbaſa, ſummáque pandens
Suppara

415. *Perſida nubiferi, &c.*] Propter ventorum crebras mutationes ſub incertis vernis ſideribus.

416. *Nec maris anfractus.*] Neque per circuitum iter eſt, vnde opus ſit variis ventis: ſed vno tantum conſtanti. Aquilone tamen commodior erat Auſter. quod teſtatur Comm. de ciu. bell. 3. *Nacti*, inquit, *Auſtrum*; & *Increbuit Auſter.*

418. *Hic vtinam, &c.*] Optat è veſtigio citra moram, ita ſecundum & ferentem ventum, vt plenis velis trajiciat. Hortenſ. *Curuent carcheſia mali.* Vehementi flatu vrgeat & inclinet ſummam mali partem, quo velum attollitur.

419. *Graia ad mœnia, &c.*] Epidamnum ceu Dyrrhach. lib. 2. verſ. 624. ab iis Corcyrēſibus qui Phæacum inſulam tenuerunt conditum. Thuc. l. 1. Strabo lib. 7. atque Apolloniam.

420. *Ne Pompeiani.*] Ne Pompejanæ è litore Dyrrhachino triremes inuadant noſtras onerarias ventis deſtitutas.

422. *Rumpite.*] Ad milites hortantis Cæſaris verba ſunt, habentque celeritatis ſiue præcipitantiæ potius indicationem. Hortenſius.

423. *Iam dudū, &c.*] Cauſa præcipitationis, quod paulatim diſpaleſcentibus nubibus veriſimile eſſet, ventos poſitum iri: ſimul cum proſpero vento, etiam portus & loca maris portui proxima aquis nudarentur. Hortenſ.

424. *Sidera prima, &c.*] Conclamantibus omnibus, *imperaret, quod vellet; quodcunque imperauiſſent, ſe æquo animo eſſe facturos*, pridie Non. Ian. naues ſoluit, impoſitis VII. legionibus, poſtridie terram attigit juxta ſaxa Cerauniorum, &c. Comment. ciu. bell. 3.

425. *Luna ſuas.*] Notatio temporis veſpertini.

427. *Sinus.*] Velorum ſinus, *Synecdoc.* ipſa vela. *Flexo nauita, &c.*] Obliquato in longitudinem nauis velo, ad captandum flantem à latere ventum remittentem, cornu antennæ cum pede, id eſt, imo veli angulo ſiniſtro producunt nautæ, reducto altero. *they bring fore the lorbord tack.*

428. *Obliquat læuo pede.*] Pedes propriè ſunt funes ad angulos velorum,

Suppara velorum perituras colligit auras.
Vt primùm leuior propellere lintea ventus
Incipit, exiguúmque tument, mox reddita malo
In mediam cecidere ratem : terráque relicta
Non valet ipſa ſequi puppes, quæ vexerat aura.
Æquora lenta jacent alto torpore ligata.
Pigrius immotis haſere paludibus vnda,
Sic ſtat iners Scythicas aſtringens Boſporus vndas
Cùm glacie retinente fretum non impulit Iſther,
Immenſúmque gelu tegitur mare : comprimit vnda,
Deprendit quaſcunque rates : nec peruia velis
Æquora frangit eques, fluctúque latente ſonantem
Orbita migrantis ſcindit Mæotida Beſſi.
Saua quies pelagi, mæſtóque ignaua profundo

Stagna

velorum, quibus ea vertebantur : & nunc dextri,nunc ſiniſtri ſoluebantur velorum ſinus pro venti mutabilitate,& pro vt dextra vel ſiniſtra adflaret. *Cornua* ſunt extremitates antennarum.Facere ergo pedem, Bel. *De ſchoot vieren.* Obliquare ſinus velorum, Belg. *'t Seyl aenſetten.* Sic obliquare curſum,Belg.*Laueeren.*

429.*Suppara,&c.*] Lintea ſupra antennam & acatium expanſa.*topſailes.*

430.*Vt primum,&c.*]Melius Ms. P.*Et primum.*Sequitur enim *mox.* Et primum quidem,inquit, ferens fuit ventus : mox elanguit. *Grotius. Lenior propellere.*] Parum crebreſcens. *Leuior propellere lintea.*]Venti flatus qui naues à terra deduxerat, remittit deficitque. *Mox reddita, &c.*] Ventis flare deſinentibus,laxa malis hæſere,ac in mediam nauim cecidere ; imo vt tum ad enauigandum parum eſſent vtilia.*Hortenſ.*

434.*Æquora lenta,&c.*] Itaque malacia æquor ſternebatur,*becallend.*haud aliter quam gelu aſtringitur Pontus Euxinus, quem neque emittit Boſpor⁹ Thracius,neque impellit Iſter influens ſeptem oſtiis.

436.*Boſporus.*]Duo Boſpori ſunt, anguſta maris freta ; quorum alter Thracius,alter Cimmerius appellatur.In Boſporo Thracio,vbi Bizantium eſt, os Pontici maris in anguſtias quatuor ſtadiorum contractum,in Propontidem, Euxinũ exonerat. Cimmerius Boſporus inter Mæotim & Euxinum Europã alluit.*Hortenſ.*

438.*Comprimit vnda.*]Aſtringit, retinetque.

439.*Nec peruia velis,&c.*] Pontus & Mæotis palus, modo nauigiis peruia, iam indurata, equitibus, curribus & plauſtris ſolum præſtant. *orbita* autem veſtigium rotæ eſt, ipſa rota, *Synec.* currus.

440. *Fluctuque latente.*] Quia ſub glacie eſt.

441.*Beſſi.*]Beſſorum pop.Thraciæ ad Aemum montem.

442. *Saua quies pelagi, &c.*] Iſta tranquillitas ſtagnantis maris Cæſari magis aduerſa & inclemens quam ſæuiſſima tempeſtas, inſtar glacialis maris, Pontique gelu conſtricti nec ſeruantis curſus viciſſitudines ; non æſtu fluit, non reciproco fluxu refluxuque æſtuat, non ex vndarum

Stagna jacentis aquæ, veluti deſerta rigente
Æquora natura ceſſant: Pontúſque vetuſtas
Oblitus ſeruare vices non commeat æſtu,
Non horrore tremit non Solis imagine vibrat.
Caſibus innumeris fixæ patuêre carinæ.
Illinc infeſtæ claſſes, & inertia tonſis
Æquora motura: grauis hinc languore profundi
Obſeſſis ventura fames. noua vota timori
Sunt inuenta nouo, fluctus nimiáſque precari
Ventorum vires, dum ſe torpentibus vnda
Excutiat ſtagnis, & ſit mare. nubila nuſquam,
Vndarúmque minæ: cælo languente. fretóque
Naufragij ſpes omnis abit. ſed nocte fugata
Læſum nube diem jubar extulit, imáque ſenſim
Concuſſit pelagi, mouítque Ceraunia nautis.
Inde rapi cœpêre rates, atque æquora claſſem

Curua

rum motu ſolis ſplendorem & imaginem vibrat. *Solis imaginem interpretes Lunam eſſe volunt, referuntque hæc omnia ad Ionium mare & Cæſaris nocturnam nauigationem. diſpiciat Lector.*

443. *Iacentis aquæ, &c.*] Propter tranquillitatem immotæ. *Veluti deſerta rigente.*] Tanquam relicta à natura quæ nunc rigere, & ſe non mouere videtur. vel quaſi æquor à natura damnatum eſſet, ne fluctus ſuos moueret, ac conſuetas vires commeandi reciprocas ſeruaret. *Sulpitius. Hortenſius.*

446. *Non horrore tremit.*] Sed jacet immota vnda, vt ne Solis quidem imaginem huc agitatam ac tremulam in aquarum ſuperficie vibret. *Solis imaginem* hoc loco Lunam intelligit, quæ lucem ſuam à Sole accipit: nauigabat enim Cæſar nocte, vt modo dictum eſt. *Hortenſ.*

447. *Patuere carinæ.*] Obnoxiæ fuere.

448. *Infeſtæ claſſes.*] Hoſtiles, Pompejanæ, remigiis & celeritate præſtantiores. *Tonſis.*] Remis: à tondendis fluctibus, ſic dictę. Virg. *Et in lento luctantur marmore tunſæ.*

449. *Grauis hinc, &c.*] Si diu maris tranquillitate detinerentur, grauis fames.

450. *Noua vota.*] Tempeſtates exoptantia.

452. *Dum ſe torpentibus, &c.*] Modo ceſſet inerti torpore ſtagnare, redeat in ſuam naturam exciteturque ventis.

454. *Cælo languente.*] Ventis quieſcentibus, nubibus nuſquam apparentibus.

455. *Naufragij, &c.*] Innaſitque metus famis.

456. *Læſum nube.*] Nubibus obductum.

457. *Mouitque Ceraunia.*] Submouit ex oculis nautarum, agitatione fluctuum. *Hortenſius. Mouitque Ceraunia nautis.*] Ceraunia Epiri montes moueri videbantur, cum naues ventis agitarentur.

458. *Atque æquora, &c.*] Et fluctus ſinuoſi à puppi ſurgentes cœpere impellere claſſem.

460. *Pala*

Curua ſequi, qua iam vento, fluctúque ſecundo
Lapſa Palaſtinas vncis confixit arenas.
Prima duces vidit junctis conſiſtere caſtris
Tellus, quam volucer Genuſus, quam mollior Apſus
Circumeunt ripis. Apſo geſtare carinas
Cauſa palus, leni quam fallens egerit vnda.
At Genuſum nunc ſole niues, nunc imbre ſoluta
Præcipitant: neuter longo ſe gurgite laſſat,
Sed minimum terra vicino littore nouit.
Hoc fortuna loco tanta duo nomina famæ
Compoſuit: miseríque fuit ſpes irrita mundi,
Poſſe duces parua campi ſtatione diremtos
Admotum damnare nefas. nam cernere vultus,
Et voces audire datur: multóſque per annos
Dilectus tibi, Magne, ſocer, poſt pignora tanta,

Sanguinis

460. *Palaſtinas vncis confixit, &c.*] Quid Palæſtinæ cum iis, qui ex Italia in Epirum nauigant? lege, quamquam nihil iuuantibus manuſcriptis. *Apameſtinas.* Nam Apameſte eſt in prominente parte Italiæ, quæ ad Epirum accedit, contrà Apſum flumen. Vide Plin. & Ptolemæum. *Grotius.* *Palaſtinas.*] Palæſte, vrbs Orico vicina prope Ceraunia ad eum locum qui appellatur Pharſalus, omnibus nauibus ad vnam incolumibus milites expoſuit. lib. 3. de bel. ciu. *Vncis confixit arenas.*] Ancoris.

461. *Prima duces vidit, &c.*] Eo tempore Pompeius erat in candauia. Audito vero Cæſarem aduenisse & recepiſſe Oricum & Appolloniam; Dyrrhachio timens, adproperat. Gæſar ad fluu. Apſum caſtra poſuit, Pompeius trans flumen.

462. *Genuſus, quam mollior Apſus.*] Macedoniæ fluu.

463. *Apſo, &c. fallens egerit vnda.*] Apſus leniter fluens ſtagnat, ideoque nauigabilis eſt.

464. *Cauſa palus.*] Cauſa cur nauigabilis ſit quod palus leniter ſe in Apſum exoneret. *Hort.*

465. *At Genuſum, &c.*] Genuſus torrentior eſt rapidiorque propter niues ſolutas quibus augetur.

466. *Neuter, &c.*] Neuter fluu. procul à mari oritur.

468. *Duo nomina.*] Cæſarem & Pompejum.

469. *Miſerique fuit, &c.*] Iamque omnium expectatio incaſſum ceſsit: ſperauerant enim fore, vt duces iſti, ſi quando in mutuum alter alterius conſpectum veniſſet, nefarium hoc bellum improbarent.

471. *Admotum damnare nefas.*] In procinctu quaſi, & ante oculos vtriuſque poſitum.

472. *Multoſque per annos, &c.*] Ex quo enim inita cum Pompeio affinitate, tradita illi in matrimonium filia ſua, Cæſar Gallias obtinuit, non contigit propius vidiſſe Pompeium quam hic, niſi quod in Aegypto poſtea caput eius oblatum conſpexerit.

473. *Pignora tanta, &c.*] Nuptias

Sanguinis infauſti ſobolem, mortémque nepotis,
Te niſi Niliaca propiùs non vidit arena.
Cæſaris attonitam miſcenda ad prælia mentem
Ferre moras ſcelerum partes iuſsêre relicta.
Ductor erat cunctis audax Antonius armis,
Jam tum ciuili meditatus Leucada bello.
Illum ſæpe minis Cæſar, precibúſque morantem
Euocat: O mundi tantorum cauſa malorum,
Quid Superos, & fata tenes? ſunt cætera curſu
Acta meo, ſummam rapti per proſpera belli
Te poſcit Fortuna manum. num rupta vadoſis
Syrtibus incerto Libye nos diuidit æſtu?

Nunquid

ptias Pompeij & Iuliæ, quæ grauida abortum fecit mortuaque eſt, vt diximus lib. I. verſ. 113.

474. *Sanguinis infauſti ſobolem.*] Poſt affinitatem infelicis filiæ. *Mortemque nepotis.*] Fœtus immaturi. Ms. P. leg. *nepotum*, quod & Torrentius in Codice quodam optimo ſcriptum reperit: & multitudinis numero rem magis exaggerat. Tum *poſt pignora tanta*, legendum dicit, *poſt pignora rapta*; nam & ſenſus hoc ſuadere videtur. Nam profecto *ſanguinis infauſti ſobolem*, Iuliam, Cæſaris filiã intelligit; ac more ſuo iniquior Cæſari, *infauſtum sãguinem* ait.

476. *Cæſaris attonitam, &c.*] Cæſar expoſitis militibus eadem nocte naues remiſerat Brunduſium, quibus reliquas legiones equitatuſque tranſportaret Antonius, cuius tardior aduentus Cæſarem in bella pronum remorabatur.

477. *Ferre moras ſcelerum.*] Ceſſationem prælij & cædis. nam *moras ſcelerum*, ſuo more cladem ciuilem vocat. *Partes.*] Copiæ. *Relicta.*] Brunduſij; nam ibi exercitui præerat Antonius. *Sulpit. Hort.*

479. *Iam tum ciuili, &c.*] Hic ſub Iulio Cæſ. exercitatus edoctuſque bellum tractare ciuile, quale & ipſe poſtea mouerit contra Octauium Auguſtum in quo victus eſt prope Leucad. lib. I. verſ. 43. *Meditatus.*] Ridiculum hoc, ne dicam ἀδυνατὸν, quaſi verò Antonius euentum belli præſcire potuiſſet. *Leucada.*] Actiacam pugnam. Nam Leucas, inſula eſt in ſinu Ambracio; item promõtorium Epiri; inter quod & Actium, Octauius Antonium & Cleopatram nauali certamine vicit. *Meditatus Leucada.*] Meditatus ciuile bellum, quod poſtea ad Actium geſſit. *Grotius.*

480. *Illum ſæpe minis Cæſar.*] Cæſar, inquit poëta, indignabundus Antonij moram, huiuſmodi verbis ſecum ſtomachatur.

482. *Quid Superos.*] Cur belli exitum remoraris? *Sunt cætera curſu, &c.*] Omnia noſtro conſilio, *curſu* & celeritate, feliciter & virtute ſunt confecta: nihil igitur reliquum eſt, eſt, niſi id, quod fortuna abs te poſtulat, vt finem bello imponamus. *Hortenſ.*

483. *Summam manum.*] Summam manum rebus imponere dicimur, quum perficimus. *Sulpit.*

484. *Num rupta, &c.*] Num tibi iter eſt per mare periculoſum longum aut inexploratum non eſt.

485. *Libye nos diuidit.*] Argumentatur

tatur

Nunquid inexperto tua credimus arma profundo?
Inque nouos traheris caſus? ignaue, venire
Te Cæſar, non ire, jubet. prior ipſe per hoſtes
Percuſſi medias alieni iuris arenas.
Tu mea caſtra times? pereuntia tempora fati
Conqueror: in ventos impendo vota, fretúmque.
Ne retine dubium cupientes ire per æquor:
Si bene nota mihi eſt, ad Cæſaris arma juuentus
Naufragio veniſſe volet. jam voce doloris
Vtendum eſt: non ex æquo diuiſimus orbem.
Epirum Cæſárque tenet, totúſque Senatus:
Auſoniam tu ſolus habes. bis térque, quatérque
Vocibus excîtum poſtquàm ceſſare videbat,
Dum ſe deeſſe Deis, at non ſibi numina, credit:
Sponte per incautas audet tentare tenebras,
Quod iuſſi timuêre, fretum: temeraria prono

Expertus

tatur à facili, ad tranſportandum exercitum. Nam Syrtes Libycæ nos non ſeparant, ſed ſumus vicini: quum inter Calabriam, Brunduſiumque & Dyrrhachium atque Epirum, fretum ſit non multorum ſtadiorum latitudine. *Hortenſ.*

486. *Nunquid inexperto, &c.*] Non ante à me tentato. Cæſar enim nuper admodum, cum ſeptem legiones tranſuectaret, mare illud emenſus fuerat: quare acerbe eum *ignauum* appellat, quod exemplum ejus imitari non audeat. *Hortenſ.*

487. *Venire.*] Sequi.

488. *Non ire jubet.*] Venitur ad amicos: itur ad hoſtes, aut in vacua. *Grotius.*

489. *Percuſſi medias, &c.*] Appuli, fixique ancoras in litore ab hoſtibus occupato.

490. *Pereuntia tempora fati.*] Tua ignauia, quæ meam victoriam, mihi fato deſtinatam, remoretur, quam propè in manibus habeo. *Hortenſ.*

491. *In ventos impendo.*] Id eſt, eſt, fruſtrà preces conſumo meas in fretum. *Hortenſ.*

493. *Ad Cæſaris, &c.*] Milites mei vel è certo naufragio enatantes ad me trajici geſtiunt.

494. *Voce doloris.*] Quam mihi dolor extorquet.

495. *Non ex æquo diuiſimus.*] Cum ego & totus Senatus Epirum; tu ſolus Italiam poſſideas, tuoque imperio regas. Proinde inæqualiter orbis diuiſus eſt. *Hortenſ.*

497. *Terque.*] Sæpius.

498. *Vocibus excitum, &c.*] Antonium inuocatum, quem interea Libo Pompeij præfectus cum claſſe L. nauium, inſula quæ contra Brunduſinum portum eſt, occupata, egreſſu prohibuit.

499. *Se deeſſe Deis.*] Se negligere, rerum bene gerendarum occaſiones à Diis oblatas, Deos ſuis votis non deeſſe.

501. *Iuſſi timuere.*] Antonius Gabinius & Calenus cum ſuis,

quos

Expertus ceßiſſe Deo: fluctúſque verendos
Claßibus, exigua ſperat ſuperare carina.
Soluerat armorum feſſas nox languida curas:
Parta quies miſeris, in quorum pectora ſomno
Dat vires fortuna minor: iam caſtra ſilebant:
Tertia iam vigiles commouerat hora ſecundos,
Cæſar ſollicito per vaſta ſilentia greſſu
Vix famulis audenda parat: cunctíſque relictis,
Sola placet Fortuna comes. tentoria poſtquàm
Egreſſus vigilum, ſomno cedentia membra
Tranſiluit, queſtus tacitè quòd fallere poſſet;
Littora curua legit, primíſque inuênit in vndis
Rupibus exeſis hærentem fune carinam.
Rectorem, dominúmque ratis ſecura tenebat
Haud procul inde domus, non vllo robore fulta,
Sed ſterili junco, cannáque intexta paluſtri,
Et latus inuerſa nudum munita phaſelo.

Hac

quos præter mandatum literis euocauerat. *Temeraria prono,&c.*] Multoties expertus feliciter ſibi ceſsiſſe temeraria auſa.

502. *Fluctúſque verendos Claſſibus, exigua,&c.*] Cum pars exercitus ob inopiam nauium cum Antonio Brunduſij relicta moram faceret, Cæſar moræ impatiens, tanquam nuncius, ad arceſſendos eos, ardente ventis mari, nocte concubia, ſpeculatorio nauigio, ſolus ire tentauit. ait Florus lib. 4. cap. 2. lembo, Dio. 41. rati veloci, Appian. 2. de bell. ciu. naui duodecim remorum. Plut. in Cæſ.

504. *Soluerat.*] Noctis notatio. *Armorum.*] Pro armatorum.

505. *In quorum,&c.*] Quorum, quo quiſque fortuna eſt minori, eo arctiori compreſſus ſomno reficitur. vt infra vſ. 527.

506. *Iam caſtra ſilebant: Tertia, &c.*] Altiſsima per caſtra quies, ſub ſecunda noctis vigilia, è ternis in ternas horas releuatis ſingulis.

509. *Vix famulis audenda parat.*] Facinus, quod famulorum nemo auſus fuiſſet. Plutarchus refert Cæſarem ſeruili habitu diſsimulaſſe ſe. Appianus, præmiſiſſe eum tres ſeruos qui ratem appararent ſibi tanquam Cæſaris nuncio.

511. *Somno cedentia,&c.*] Militum ſomno ſopitorum.

512. *Queſtus tacite,&c.*] Inique tamen ferens vigilias adeò ſecuras, imò neglectas.

513. *Legit.*] Luſtrat, percurrit.

516. *Non vllo robore fulta.*] Nullis lignis fulta.

517. *Sterili junco.*] In ſterili ſolo nato.

518. *Et latus,&c.*] Cuius latus inuerſa cymba muniebatur.

519. Th

Hæc Cæſar bis térque manu quaſſantia tectum
Limina commouit. molli conſurgit Amyclas,
Quē dabat, alga, toro. Quisnā mea naufragus, inquit,
Tecta petit? aut quem noſtra Fortuna coëgit
Auxilium ſperare caſæ? ſic fatus, ab alto
Aggere, iam tepida ſublato fune fauilla,
Scintillam tenuem commotos pauit in ignes,
Securus belli: prædam ciuilibus armis
Scit non eſſe caſas. O vita tuta facultas
Pauperis, anguſtique lares! ô munera nondum
Intellecta Deûm! quibus hoc contingere templis,
Aut potuit muris, nullo trepidare tumultu
Cæſarea pulſante manu? tum poſte recluſo,
Dux ait: Expecta votis majora modeſtis,
Spéſque tuas laxà juuenis, ſi iuſſa ſecutus
Me vehis Heſperiam, non vltrà cuncta carinæ
Debebis, manibúſque inopem duxiſſe ſenectam.
Ne ceſſa præbere Deo tua fata volenti
Anguſtos opibus ſubitis implere Penates.
Sic fatur: quanquam plebeio tectus amictu,

Indocilis

519. *Tectum, &c.*] Tenui quippe adminiculo fultum.

520. *Amyclas.*] Nauitæ nomen.

521. *Naufragus.*] E naufragio, credo, enatans.

524. *Aggere.*] Thoro ex alga & vlua. *Iam tepida, &c.*] Suſcepit funem in quo ſeruabatur ignis, *arida circum Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.* Virg. 1. Aeneid.

525. *Commotos pauit, &c.*] Nutriuit mouendo, donec flamma eluxit.

527. *O vita tuta, &c.*] O paupertas, incolumitatis pignus! Deorū munus! cuius quanta ſit vtilitas neſciunt mortales. Νήπιοι οὐδ' ἴσασιν ὅσον μέγ' ὄνειαρ, &c. Heſiod.

532. *Dux ait, &c.*] Onerat nautæ animum magnificis commodorum promiſſis, priuſquam proponat, quid ſit faciendum, quidque petat. *Hort. Votis maiora modeſtis.*] Maiora præmia quam per modeſtiam optare liceat.

533. *Speſque tuas, &c.*] Dilata, ad ſperandum ampliſſima.

534. *Me vehis Heſperiam.*] Pro in Heſperiam. *Non vltra, &c.*] Non erit cur poſthac victum ſcapha ſola quærites.

535. *Duxiſſe ſenectam.*] Vt meo beneficio tranquillam quietamque ſenectam ſis in otio & lauta vita acturus. *Hortenſ.*

536. *Ne ceſſa præbere, &c.*] Quin laxas ſinum ad capienda Mercurij & bonæ Fortunæ miſſilia, quin pandis fores tenuis laris repente & tanquam per ſomnium admiſſurus aureum imbrem.

538. *Quanquam, &c.*] Vtcunque

Indocilis priuata loqui. tum pauper Amyclas:
Multa quidem prohibent nocturno credere ponto.
Nam ſol non rutilas deduxit in æquora nubes,
Concordéſque tulit radios: Noton altera Phœbi,
Altera pars Borean diducta luce vocabat.
Orbe quoque exhauſtus medio, languénſque receſſit,
Spectanteis oculos infirmo lumine paſſus.
Lunáque non gracili ſurrexit lucida cornu,
Aut orbis medij puros exeſa receſſus:
Nec duxit recto tenuata cacumina cornu,
Ventorúmque nota rubuit: tum lurida pallens
Ora tulit vultu ſub nubem triſtis ituro.
Sed mihi nec motus nemorum, nec littoris ictus,
Nec placet incertus, qui prouocat æquora, Delphin:

Aut

que ſeruili habitu (teſte Plutharcho) vel plebeio nuncium mentitus, non tamen potuit non magnifica & ſplendida loqui.

540. *Multa quidem, &c.*] Plurima heſterna tempeſtatum prognoſtica vetant *me nocte per altum Ire neque à terra permittunt ſoluere funem.* Noſter autem ſuo more ſigna omnia congerit è Virg. 1. Georg. accerſitis quæ & ipſe debet Arati σημείοις & φαινομένοις.

541. *Nam ſol non, &c.*] Sol enim occidens ſi rutilus ſit, aut rubeſcentibus circundatus nubibus, ſerenitatem craſtini ſpondet Arat. Virg. 1. Georg. Plin. lib. 18. cap. vlt.

542. *Concordeſque tulit radios.*] *Nec concordes tulit radios.* vt lib. 2. vſ. 35. monuimus. *Sed denſa inter nubila ſeſe Diuerſi erumpebant radij*, hinc ad Auſtrum, inde ad Boream ſparſi.

543. *Diducta luce.*] Diuiſis radiis.

544. *Orbe quoque, &c.*] Medio concauus viſus, & fulgore debilis.

545. *Lumine paſſus.*] Spectari ſe paſſus eſt, non læſa acie aſpicientis. *Sulpitius.*

546. *Non gracili, &c.*] Non tenui, ſed obtuſo & craſſo. Vel ſurrexit non lucida, cornu gracili: nã ſi cornu lunæ acuminatum, ventũ prẹſagit. *Sulpitius. Non gracili ſurrexit lucida cornu.*] *Obtuſis per cœlum cornibus ibat.* ἀμβλείῃσι κεραίαις. Arat. *Si nigrũ obſcuro cõprẽderit aëra cornu, &c.* 1. Georg.

547. *Aut orbis, &c.*] Nec clara & nubeculis vacua in medio orbis ſui receſſu. *Puros exeſa, &c.*] Continens in medio & concauitate nubem.

548. *Nec duxit, &c.*] Reſupina Lunẹ cornua pluuiam ab Auſtro prẹſagiunt. ὑπτιάοι δ' νότοιο. Arat.

549. *Ventorumque nota rubuit.*] *Vento ſemper rubet aurea Phœbe.* εὖ μάλ' ἐρευθὴς Πνευματίη. rubicunda flat.

551. *Litoris ictus.*] *Reſonantia longe Litora miſceri, & nemorum increbreſcere murmur.* Virg. 1. Georg. οἰδαίνουσα θάλασσα.

552. *Nec placet incertus.* Certus Delphinorum laſciuientium curſus ventum ab illa parte prænunciat: incertus, ventos, diuerſos.

553. *Aut*

Aut ſiccum quod mergus amat : quodque auſa volare
Ardea ſublimis penna confiſa natanti :
Quodque caput ſpargẽs undis, velut occupet imbrẽ
Inſtabili greſſu metitur littora cornix.
Sed ſi magnarum poſcunt diſcrimina rerum,
Haud dubitem præbere manus : vel littora tangam
Iuſſa, vel hoc potius pelagus , flatúſque negabunt.
Hæc fatur, ſoluénſque ratem dat carbaſa ventis :
Ad quorum motus non ſolùm lapſa per altum
Aëra diſperſos traxêre cadentia ſulcos
Sidera : ſed ſummis etiam quæ fixa tenentur
Aſtra polis, ſunt viſa quati. niger inficit horror
Terga maris : longo per multa volumina tractu
Æſtuat unda minax : flatúſque incertus futuri,
Turbida teſtantur conceptos æquora ventos.
Tunc rector trepidæ fatur ratis : Aſpice ſæuum
Quanta paret pelagus : Zephyroſne intẽdat, an Euros,
Incertum eſt : puppim dubius ferit undique pontus.

Nubibus,

553. *Aut ſiccum quod , &c.*] *Quum medio celeres reuolant ex æquore mergi Clamoremque ferunt ad litora.*

554. *Ardea ſublimis, &c.*] *Notaſque paludes Deſerit atque altam ſupraúolat ardea nubem.* καὶ δ' ἂν ἐπὶ ξηρὴν ὅτ' ἐρωδιὸς, &c. Arat. *Natanti.*] *Metaph.* Leniter volanti.

555. *Quodque caput, &c.*] *Curſans per litora cornix Demerſit caput, & fluctum ceruice recepit.* Cic. 1. diuin. Arat. χέρσῳ ὑπέκυψε κορώνη Ηϊὼ καὶ ποταμοῖο ἐβάψατο, &c.

557. *Sed ſi magnarum, &c.*] Licet iſta præſagia diſſuadeant nauigationem, tranſmittam tamen niſi id vel mare , vel venti aduerſi, me inuitum cogant retrò vertere velum, & iuſsis tuis non obedientem eſſe. *Hortenſ.*

559. *Iuſſa.*] Italia. *Vel hoc potius pelagus.*] Per maris ventorumque rabiem ſtabit potius quam per me, quo minus trajicias.

561. *Ad quorum, &c.*] Vi ventorum ſidera ac ſtellæ è zodiaco cadere viſa ſunt , quæ ſuo lapſu magnum ſulcum traxere per aëra. *Hort. Non ſolum, &c.*] Non illæ, quas vocant tranſuolantes , deciderunt tantum , ſed & fixæ ſtellæ labaſcere videbantur. *Sæpe etiam ſtellas, vento impendente, videbis Præcipites cælo labi.* καὶ διὰ νύκτα μέλαιναν, ὅτ' ἀστέρες ἀΐσσωσι.

564. *Viſa.*] *De cælo ſtella ſereno, Et ſi non cecidit , potuit cecidiſſe videri.* Ouid Metam. 2. vide Meteorologos. *Quati.*] Propter venti intermedij motum.

566. *Flatuſque incerta futuri.*] Aequora diuerſis flatibus agitata teſtantur diuerſos ventos imminentes.

568. *Trepidæ fatur ratis.*] *Hypallage.* rector trepidus ratis.

Nubibus, & cælo Notus eſt. ſi murmura ponti
Conſulimus, Cori verrent mare. gurgite tanto,
Nec ratis Heſperias tanget, nec naufragus oras.
Deſperare viam, & vetitos conuertere curſus
Sola ſalus. liceat vexatæ littora puppe
Prendere, ne longè nimium ſit proxima tellus.
Fiſus cuncta ſibi ceſſura pericula Cæſar,
Sperne minas, inquit, pelagi, ventóque furenti
Trade ſinum. Italiam ſi cælo auctore recuſas,
Me pete. ſola tibi cauſa hæc eſt iuſta timoris,
Vectorem non noſſe tuum; quem numina nunquam
Deſtituunt; de quo malè tunc Fortuna meretur,
Cum poſt vota venit: medias perrumpe procellas
Tutela ſecure mea. cæli iſte fretique,

Non

571. *Nubibus, & cælo Notus eſt.*] Nubes aguntur Noto: mare murmurat Coro. Io. Rutgerſi' L. 1. var. lect. ca. 12. ita diſpungit legitque, *Nubibus & cælo Notus eſt: ſi murmura ponti Conſulimus, Cori Veniet mare gurgite tanto, Nec ratis Heſp.*

572. *Cori verrent mare.*] Conjectura vera ducentibus Mſ. qui non *venient Cori in mare*, ſed *Cori venient mare* præferunt: Virgilius 1. Aeneid.

Ni faciat, maria ac terras cælumque profundum
Quippe ferant rapidi ſecum, verruntque per auras. Grot.

Gurgite tanto.] Tempeſtate.

573. *Nec naufragus oras.*] Neque etiam naufragi appellemur oræ Italiæ, fluctibus & ventis aduerſantibus.

574. *Deſperare viam.*] Vna ſcil. ſupereſt ſalus, vt deſperata nauigatione, retrò vnde venimus, curſum vertamus. *Hortenſ.*

576. *Nec longè nimium*, &c.] Licet haud procul à terra abſimus. *Hortenſ.*

577. *Fiſus cuncta ſibi, &c.*] Cæſar fortunam multis antea bellis ſibi benignam & fauentem expertus, quum non dubitaret, quin iſta etiam præſentia pericula feliciter euaderet, ad iſtum modum reſpondit nautæ. *Hortenſ.*

578. *Pelagi, &c.*] Hæc mari facta refert noſter & Suetonius: ſed Plut. Appian. Dio in flumine Anio. ad cuius oſtia, cum æſtum maris & fluctus occurrentes nulla vi aut arte gubernator ſuperare poſſet, nauim retro vertebat. quod conſpicatus Cæſar, ſeipſum aperuit, & manum gubernatoris attoniti prehendens: *Agedum, inquit, bone vir, audacter perge, neque time quicquam: Cæſarem vehis & Cæſaris vna fortunam.*

579. *Sinum.*] Vela. *Cælo auctore recuſas.*] Vento prohibente.

580. *Me pete.*] Me jubente.

583. *Cum poſt vota venit.*] Cum expetitur atque expectatur, & vota mea anteuertit ſemper, donatque ſemper, antequam opto aliquid.

584. *Tutela ſecure mea.*] Quem ego à periculis tutari poſſum. *Cæli iſte fretique.*] Hoc periculum nihil curat noſtrum nauigium. ſed ventorum ac maris quædam

moleſtia

Non puppis noſtra labor eſt: hanc Cæſare preſſam
A fluctu defendet onus. nec longa furori
Ventorum ſæuo dabitur mora: proderit vndis
Iſta ratis. nec flecte manum: fuge proxima velis
Littora: tum Calabro portu te crede potitum,
Cùm iam non poterit puppi, noſtræque ſaluti
Altera terra dari. quid tanta ſtrage paretur
Ignoras? quærit pelagi, cœlique tumultu
Quid præſtet Fortuna mihi. Non plura locuto
Auulſit laceros percuſſa puppe rudentes
Turbo rapax, fragilémque ſuperuolitantia malum
Vela tulit: ſonuit victis compagibus, alnus.
Indè ruunt toto concita pericula mundo.
Primus ab Oceano caput exeris Atlanteo,
Core, mouens æſtus: iam te tollente furebat
Pontus, & in ſcopulos totas erexerat vndas.

Occurrit

moleſtia eſt & infeſtatio. *Hortenſ. Cœli iſte fretique, Non, &c.*] Infeſtatur aër, plectitur pelagus, noſtra puppi ſoſpite, cui non intenditur à ventis periculum.

585. *Hanc Cæſare preſſam.*] Hoc eſt, onus, quod vehis, defendet nauigium, in quo ipſum Cæſarem vehis & eius fortunam. Poëta nimiam confidentiam, ſed poëticè, Cæſari tribuit; quaſi verò ei in manus eſſet, fluctus regere, & ventis imperare. Quare arroganter addit: *Nec longa furori Ventorum ſæuo dabitur mora.* Hortenſ. *Hanc Cæſare preſſam.*] Cæſar vector tutam tibi præſtabit cymbam, quaſi numen tutelare nauis, vide Cl. V. I. Selden. de Diis Syris, Syntagm. 2. cap. 15.

586. *Nec longa furori.*] Nec durabit diu tempeſtas hæc.

588. *Proxima.*] Epiri lit.

589. *Calabro.*] Brunduſino.

590. *Cum iam non, &c.*] Quia neque è re mea eſt, neque ſalute, vt repetamus litus oppoſitum, id eſt. Epiri, *vel*, aliud.

591. *Strage.*] Tempeſtate.

593. *Quid præſtet Fortuna mihi.*] Vt præſtet mihi incolumem nauigationem, claſſibus Pompeianis per tempeſtatem non auſis deſerere litora. *Præſtet.*] Conferat. blanditur enim mihi, oſtendens, quod quum poſſit nocere, conferat beneficium. *Sulpit. Non plura locuto, &c.*] *Talia iactanti ſtridens Aquilone procella Velum aduerſa ferit.*

596. *Sonuit alnus.*] Iuncturis iam fatiſcentibus crepuit nauicula, vt quæ iam videretur diſſilire. *Hortenſ. Alnus.*] Cymba.

597. *Inde ruunt, &c.*] Summatim vndique ſtatim congeſta omnia pericula commemorat, quæ particulatim enarrando iam dilatabit. *Hortenſius. Toto concita pericula mundo.*] Ab omni cœli parte.

598. *Ab Oceano caput exeris Atlanteo.*] A mari Atlantico. Corus, flat ab Occaſu ſolſtitiali, aduerſus Aquilonem. *Atlanteo.*] Ab Atlante monte, quem alluit in extrema Africæ ora, ſic dictũ mare. Dciad e

Occurrit gelidus Boreas, pelagúſque retundit:
Et dubium pendet, vento cui concidat, æquor.
Sed Scythici vicit rabies Aquilonis; & vndas
Torſit, & abſtruſas penitus vada fecit arenas.
Nec perfert pontum Boreas ad ſaxa, ſuúmque
In fluctus Cori frangit mare: motáque poſſunt
Æquora ſubductis etiam concurrere ventis.
Non Euri ceſſaſſe minas: non imbribus atrum
Æolij jacuiſſe Notum ſub carcere ſaxi
Crediderim: cunctos ſolita de parte ruentes
Defendiſſe ſuas violento turbine terras,
Sic pelagus manſiſſe loco. nam parua procellis
Æquora rapta ferunt: Ægeas tranſit in vndas
Tyrrhenum: ſonat Ionio vagus Adria ponto.
Ah quoties fruſtrà pulſatos æquore montes
Obruit illa dies! quàm celſa cacumina peſſum
Tellus victa dedit! non vllo littore ſurgunt

Tam

Cori violentia quum concitaretur mirum in modum maris æſtus, fluctus in ſcopulos cum admirabili fremitu erecti fuerunt. *Hortenſius.*

601. *Occurrit gelidus Boreas.*] Coro opponit Aquilonem ex aduerſo inſurgentem, vt ventorum lucta & prælium inter ſe multò violentius æſtum miſceat. *Retundit.*] Significanter. Nam cum dicit Boream Coro occurriſſe obuiam, neceſſario æſtum retrò disjecit; vt coarguat & ventorum inter ſe & vndarum pugnam in medio Adriatico. *Hortenſ.*

602. *Cui concidat, æquor.*] Cui pareat, cui ſuccumbat.

604. *Torſit.*] Retudit, retrò diſjecit. *Abſtruſas penitus, &c.*] *Terram inter fluctus aperit: furit æſtus arenis.*

605. *Ad ſaxa.*] Ad rupes litoris. *Suumque, &c.*] Sed frangit fluctus à ſe impulſos ad vndas à Coro inductas.

607. *Subductis, &c.*] Etiam ceſſantibus ventis.

609. *Sub carcere ſaxi, &c.*] Aeolio in antro, ventorum carcere. inf. 7. in mari Siculo.

611. *Defendiſſe ſuas, &c.*] Ne ab aduerſis ventis percellerentur, ne à mari concitato obruerentur terræ, à quibus ipſi flant.

612. *Manſiſſe loco.*] Intra ſua litora & metas coërcitum fuiſſe. *Nam parua procellis, &c.*] Non raro enim diuerſa maria ventis rapta miſcentur aliis; vti Tyrrhenum Aegæo, Ionio Adriaticum.

615. *Ah quoties fruſtra, &c.*] Ah quoties tempeſtas illa conata eſt obruere fluctibus ſummos litoris montes, quum tellus quaſi victa viſa eſt in profundum demergere celſa cacumina à mari ſuperata! ſed fruſtra.

616. *Peſſum, &c.*] Tmeſis, pro *peſſumdedit*, quum rabie fluctuum illiſorum contecta vel jacuerint, vel proſtrata fuerint. *Hortenſius.*

618. *Alio*

Tam validi fluctus, alióque ex orbe voluti
A magno venêre mari, mundúmque coërcens
Monſtriferos agit unda ſinus. Sic rector Olympi
Cuſpide fraterna laſſatum in ſecula fulmen
Adjuuit, regnóque acceſsit terra ſecundo,
Cùm mare conuoluit gentes, cùm littora Tethis
Noluit vlla pati, cælo contenta teneri.
Tunc quoque tanta maris moles creuiſſet in aſtra,
Ni Superûm rector preſsiſſet nubibus vndas.
Non cæli nox illa fuit: latet obſitus aër
Inferna pallore domus, nimbiſque grauatus
Deprimitur, fluctúſque in nubibus accipit imbrem.
Lux etiam metuenda perit, nec fulgura currunt
Clara, ſed obſcurum nimboſus diſsilit aër.

Tunc

618. *Alioque ex orbe, &c.*] Ab alia orbis parte, & Oceano qui terram ambiens immiſit vaſtos fluctus; H. *Grotius*, plenos belluis.

620. *Sic rector Olympi Cuſpide, &c.*] Neque minus intumuit mare, quam vbi quondã Iupiter fatigatus hominum ſceleribus vindicandis fulmine, decreuerat vniuerſum terrarum orbem diluuio perdere; aduocatis *Cærulei fratris auxiliaribus vndis*, *Ipſe tridente ſuo terram percuſsit.*

621. *In ſecula.*] Per tot ſæcula; & ob tot ſæculorum perpetuum vſum hebetatum. *Hortenſ.*

622. *Regnoqué acceſsit.*] Hoc eſt terræ mare mixtum fuit, & mare cælo. Vel vt Cl. Grotius rectè exponit: Terra acceſsio facta eſt eius ſortis, quæ Neptuno obuenerat. *Regnoque acceſsit terra.*] *Mare & tellus nullum diſcrimen habebant. Secundo, &c.*] Mari (quod, in ſortitione regnorum Saturni, Neptuno ceſſerat, vt Ioui cœlum, inferi Plutoni) terra acceſsio facta eſt. *Omnia pontus erant.*

623. *Conuoluit gentes.*] Diluuio merſit. *Cum litora Tethys.*] *Deerant quoque litora ponto.*

624. *Cælo contenta teneri.*] *Maria vndique & vndique cælum.*

627. *Non cæli nox illa fuit.*] Non erant illæ ſimplices noctis ob interpoſitæ terræ vmbram, tenebræ. *Nec vna nox eſt: denſa tenebras obruit Caligo.* Senec. Agam. 466. *Cæcaque nox premitur tenebris noctiſque ſuiſque*, Ouid. 9. Met. ſed Tartareæ & infernæ. *Stygia modo nigrior vnda.*

628. *Inferna pallore domus.*] Nox enim illa ab inferis profecta videbatur; ob tenebras plus quam tartareas; quas denſiſsimi nimbi inducebant in aërem, cum fontes omnes abyſsi magnæ rupti eſſent, & cæli cataractæ apertæ forent, in quibus generatur pluuia. *Hortenſius.*

629. *Fluctuſque in nubibus, &c.*] *Fluctibus erigitur cælumque æquare videtur Pontus, & inductas aſpergine tangere nubes.*

630. *Lux etiam, &c.*] Fulgura nubibus & Pluuia extinguuntur.

631. *Obſcurum.*] obſcure.

Tunc Superûm conuexa tremunt, atque arduus axis
Inſonuit, motáque poli compage laborant.
Extimuit Natura chaos: rupiſſe videntur
Concordes elementa moras, rurſúſque redire
Nox manes miſtura Deis. ſpes vna ſalutis,
Quòd tanta mundi nondum periêre ruina.
Quantum Leucadio placidus de vertice pontus
Deſpicitur; tantum nauta vidêre trementes
Fluctibus è ſummis præceps mare: cumque tumētes
Rurſus hiant vndæ, vix eminet æquore malus.
Nubila tanguntur velis, & terra carina.
Nam pelagus, qua parte ſedet, non celat arenam
Exhauſtū in cumulos, omníſque in fluctibus vnda eſt.
Artis opem vicêre metus: neſcítque magiſter
Quam frangat, cui cedat aquæ. diſcordia Ponti
Succurrit miſeris, fluctúſque euertere puppim
Non valet in fluctus: victum latus vnda repellens
Erigit,

632. *Conuexa.*] Cœlum. *Axis*] Polus.

633. *Motaque poli compage, &c.*] Vix ſuſtinent molem mundi.

634. *Extimuit Natura chaos.*] *Mundum reuelli ſedibus totum ſuis, Ipſoſque rupto crederes cœlo deos Decidere, & atrum rebus induci Chaos.* Sen. Aga. 479. & noſter lib. 1. vſ. 74.

635. *Concordes elementa moras.*] Cauſas quibus conjunctæ ſunt, morantur que in concordia. *Sulpit.* *Rurſuſque redire, &c.*] Diſſolutis elementorum fœderibus, cœlo inferis confuſo.

636. *Spes vna ſalutis.*] Nec certior ſuæ ſalutis ſpes Cæſari, & Amyclæ ſupereſt, quam quod nondum perierunt mundi ſoluti fragore.

638. *Quantum Leucadio, &c.*] E dorſo fluctus æquantis altitudinem Leucatæ promontorij Cæſar & Amyclas, ceu alij nautæ ſi qui tum in mari erant, modo deſpiciunt decliuitatem vndæ. *Et nunc ſublimis veluti de vertice montis Deſpicere in valles, imumque Acheronta videtur. Nunc vbi demiſſam curuū circumſtetit æquor, Suſpicere inferno ſummū de gurgite cœlum.* 9. Metam.

643. *Nam pelagus, &c.*] *Qua vnda dehiſcit, Terram inter fluctus aperit, furit æſtus arenis.* 1. Aeneid.

644. *Exhauſtum in cumulos.*] Congeritur mare in fluctus inſtar montium erectos.

645. *Artis opem vicere metus.*] *Ipſa pauet, nec ſe, quis ſit ſtatus, ipſe fatetur Scire ratis rector: nec quid jubeatve, velitve. Tanta mali moles, tantoque potētior arte eſt.*

646. *Frangat.*] Nauigando ſecet. *Diſcordia Ponti, &c.*] Quippe fluctibus alternis vtrinque repulſa nauis non ſubſidere aut euerti potuit.

648. *Non valet in fluctus.*] Mutauimus diſtinctionem, ſenſu aliter non conſtante. quo minus fluctus quis euertat nauem, obſtant fluctus alij. Probat hanc diſtinctionem

Erigit, atque omni ſurgit ratis ardua vento.
Non humilem Saſona vadis, non littora curua
Theſſalia ſaxoſa pauent, oraque malignos
Ambracia portus: ſcopuloſa Ceraunia nautæ
Summa timent. Credit iam digna pericula Cæſar
Fatis eſſe ſuis. tantúſne euertere, dixit,
Me Superis labor eſt: parua quem puppe ſedentem
Tam magno petiêre mari? ſi gloria leti
Eſt pelago donata mei, belliſque negamur;
Intrepidus, quamcunque datis mihi numina, mortem
Accipiam. licet ingentes abruperit actus
Feſtinata dies fatis; ſat magna peregi.
Arctoas domui gentes: inimica ſubegi
Arma metu: vidit Magnum mihi Roma ſecundum.
Iuſſa plebe tuli faſces per bella negatos:

Nulla

ſtinctionem Ms. T. Etiam in aliis eadem diſtinctio: ſed pro *fluctus*, eſt *fluctum*. Grotius.

650. *Non humilem Saſona vadis.*] Non metuunt iam ne allidatur ratis ad humilem Saſona inſ. inter Epirum & Brunduſium, neque littora Theſſ. aut Ambracij ſinus portus Leucatæ ſcopuloſo monti & nautis formidato ſubiacentes: ſed ne in celſa Cerauniorum iuga impingant, timent fluctibus in altum iactati.

652. *Ceraunia nautæ Summa timent.*] *Diæreſis*, ceu Tmeſis. Α᾽κρoκεραύνια

653. *Digna pericula Cæſar.*] In aquis perire graue lethum cur priſcis viſum ſit vide quæ nos ad Senec. Aga. vſ. 500.

654. *Digna Fatis eſſe ſuis.*] Tanti viri morti congrua. *Sulpit.*

655. *Parua quem puppe, &c.*] Componit inter ſe per antithetõ, magnum mare, & puppim. paruam. Dein eſt πάθος à loco: cum glorioſius ducat in bello terra perire pugnando, quam in mari à piſcibus deuorari. Quod ſi tamen Diis ita viſum, vt hic fluctibus obruatur, vnũ ſupereſt, quo ſe cõſolatur; fama honeſta, & rerum geſtarum gloria immortalis. *Hort.*

657. *Belliſq; negamur.*] Neq; dabitur bella abſoluere, vel glorioſa cum victoria vel pulchra morte.

659. *Licet ingentes, &c.*] Vtcunque vitæ ſtamen mihi, nondum quod inſtitueram conſecuto inciderint fata, non tamen me totum in morte periiſſe, non me hic inutiliter fuiſſe, ſed ſatis vel naturæ vel gloriæ vixiſſe accipient poſteri. Dido Virgiliana, *Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi, &c.* Aeneid. 4.

660. *Feſtinata dies.*] Nimis maturata à fatis, quum majora rerum opera patranda animo conceperim. *Hortenſ.*

661. *Arctoas domui gentes.*] Germanas, Gallicas, Britannicas. *Inimica ſubegi.*] Eorum qui honoribus meis inuidi aduerſabantur, Pompeij, Marcelli, &c.

662. *Secundum.*] Qui modo neminem ferebat parem.

663. *Iuſſa plebe tuli.*] Coacta

Nulla meis aberit titulis Romana poteſtas.
Neſciat hoc quiſquam, niſi tu, quæ ſola meorum
Conſcia votorum es, me, quamuis plenus honorum,
Et Dictator eam Stygias, & Conſul ad vmbras,
Priuatum Fortuna, mori. mihi funere nullo
Eſt opus ô Superi: lacerum retinete cadauer
Fluctibus in mediis: deſint mihi buſta, rogúſque,
Dum metuar ſemper, terráque expecter ab omni.
Hæc fatum decimus, dictu mirabile, fluctus
Inualida cum puppe leuat: nec rurſus ab alto
Aggere dejecit pelagi, ſed pertulit vnda,
Scrupoſiſque anguſta vacant vbi littora ſaxis,
Impoſuit terræ. pariter tot regna, tot vrbes
Fortunámque ſuam tacta tellure recepit.
Sed non tam remeans Cæſar iam luce propinqua,

Quàm

vt ſuffragia ferret. *Faſces per bella negatos.*] Conſulatum, qui in bellis mihi occupato negatus fuerat, non habita ratione abſentis.

664. *Nulla meis aberit, &c.*] Honores Rom. omnes geſſi, Flaminis Dialis ſacerdotium, Quæſturam, Aedilitatem, Præturam, Conſulatum, Dictaturam.

665. *Neſciat hoc.*] Non *neſciet.* Optantis enim eſt. *Grotius. Niſi tu.*] Apoſtrophe ad Fortunam.

668. *Priuatum.*] De meo iudicio priuatum me mori, quamquam enim ſum & Dictator & Conſul, nihil tamen iſta mihi ſunt, qui regiam poteſtatem ſperaui, nec vlla minore contentus eſſe poſſum: hanc nondum adeptus, priuatus mihi videor. Ita in Secundo:

Non priuata cupit, Romana quiſquis in Vrbe
Pompeium tranſire parat.

Non priuata, id eſt, regnum. Hic *priuatum*, eſt, nondum Regem. *Grotius. Priuatum.*] Priuati hominis more. ſilenti morte.

670. *Deſint mihi buſta.*] Abſit exequiarum & ſepulchri pompa, mortem meam celari malo, quo reditum metuant hoſtes, ſperent mei.

672. *Hæc fatum, &c.*] Hæc dicentem tollit ingens fluctus Decumanus. De quo vide quæ nos ad Senec. Agam. *Vſ.* 496. qui cymbam in ſcrupeam terram expoſuit.

673. *Ab alto aggere.*] Per Metaph. pro fluctu, qui aggeris in morem attollebatur.

674. *Sed pertulit vnda.*] Scil. in terram.

675. *Scrupoſiſque vacant, &c.*] Vbi littus nullis rupibus fuit aut ſaxis periculoſum.

676. *Tot regna, &c.*] Quæ omnia in tempeſtate modo conclamarat.

677. *Tacta tellure recepit.*] In ius & ditionem ſuam, terram quam reliquerat, captas prouincias & regna; tum autem & fortunam, quæ & illum in maris periculo videbatur deſtituiſſe, recepit. *Hortenſius.*

678. *Sed non tam.*] Non vero tam rediens quam exiens latebat ſuos. *Remeans Cæſar, &c.*] Tum

Fortu

Quàm tacita ſua caſtra fuga, comitéſque feſellit.
Circumfuſa duci fleuit, gemitúque ſuorum,
Et non ingratis inceßit turba querelis.
Quò te dure tulit virtus temeraria Cæſar?
Aut qua nos viles animas in fata relinquens,
Inuitis ſpargenda dabas tua membra procellis?
Cùm tot in hac anima populorum vita, ſalúſque
Pendeat, & tantus caput hoc ſibi fecerit orbis,
Sæuitia eſt voluiſſe mori. nullúſne tuorum
Emeruit comitum, fatis non poſſe ſuperſtes
Eſſe tuis? cum te raperet mare, corpora ſegnis
Noſtra ſopor tenuit. pudet heu. tibi cauſa petenda
Hac fuit Heſperia? viſum eſt committere quenquam
Tam ſæuo crudele mari? ſors vltima rerum

In

Fortunam accuſans, quod felicitati ejus inuidiſſet, nautas retrouerti jubet. Nauis itaque aſpirante vento facile compulſa, ad fluuij oram cita regreditur. Appian. 2.

680. *Circumfuſa duci fleuit.*] Cæſarem vero nonnulli ob audaciam admirabantur: alij querelis proſecuti ſunt, quod facinus militari potius quam imperatoria laude dignum eſſet aggreſſus. App.

681. *Inceßit.*] *Inceßit*, ab *inceſſo*, id eſt, impetiit, incuſauit.

682. *Quo te dure tulit*, &c.] Beneuolentia à perſona Cæſaris & ejus temeritate: quam vt mitiget ac leniat, veſtit honeſto vocabulo virtutis. *Hortenſ.*

685. *Cum tot in hac*, &c.] Cùm in tua tot populorum ſalus contineatur, & ex tua vnius vita, noſtra omnium pendeat. *Vitam tibi ipſi ſi negas, multis negas.* Sen. Thebais.

687. *Nullus ne tuorum*, &c.] Némon erat è tuis tam bene de te meritus, quem nolles tibi ſuperſtitem grauia omnia pati. nos quippe omnes de te pendemus, perituri certe ſi te rapuiſſet vis iniqua maris. *vel diſtinguas Interrogatorie, hoc ſenſu.* æquumne fuit te à rapido mari jactari, nos ſecuros dormire?

690. *Pudet heu*, &c.] Dolentis exclamatio: quod cum per legatum Italicas copias euocare potuiſſet, ipſe ſe in periculum tantum conjecerit. *Hortenſ.*

691. *Hac fuit Heſperia.*] Vt cæteras copias euocares. *Viſum eſt committere quenquam.*] *Alij legunt hæc Interrogationis notis diſpuncta, quarum vnam mutare auſus, ita concipio ſenſum:* Crudele vtique viſum fuerat, ſi Imperator quemuis nuncium tam truci commiſiſſet mari idque non niſi extrema vrgente neceſsitate, quæ in mortis diſcrimina pleroſque ſolet præcipitare: multo crudelius erat atque indignius, ſi hoc idem Imperatori ſuo permitterent milites. *Orationem illi per ἀποσιώπησιν deficientem eſſe volunt. Iudicium ſit penes lectorem.*

692. *Sors vltima rerum.*] Extrema neceſsitas & vitæ deſperatio ſolet homines in extrema pericula præcipitare. Te nulla neceſsitas adegit; cur tuam vitam ſæuienti mari committeres. *Hortenſ.*

In dubios caſus, & prona pericula mortis
Præcipitare ſolet. mundi iam ſumma tenentem
Permiſiſſe mari! tantum quid numina laſſas?
Sufficit ad fatum belli fauor iſte, labórque
Fortunæ, quòd te noſtris impegit arenis?
Hinc vſus placuere Deûm, non rector vt orbis,
Nec dominus rerum, ſed felix naufragus eſſes?
Talia iactantes, diſcuſſa nocte, ſerenus
Oppreſſit cum ſole dies, feſſúmque tumentes
Compoſuit pelagus ventis patientibus vndas.
Nec non Heſperij laſſatum fluctibus æquor
Vt vidêre duces, purúmque inſurgere cælo
Fracturum pelagus Boream, ſoluêre carinas,
Quas ventus, doctaque pari moderamine dextra
Permiſtas habuêre diu: latúmque per æquor,
Vt terreſtre, coit, conſertis puppibus, agmen.
Sed nox ſæua modum venti, velique tenorem
Eripuit nautis, excuſſitque ordine puppes.
Strymona ſic gelidum, bruma pellente, relinquunt
Potura te, Nile, grues, primóque volatu

Effingunt

695. *Laſſas?*] Conſeruando te, toties ſpontaneis periculis expoſitum.

696. *Sufficit ad fatum, &c.*] Quin & hoc abunde lætum cape belli & victoriæ omen, quod te ex tanto periculo fortuna nobis reddidit incolumem.

698. *Hinc vſus placuere Deûm*] Itane potius veteris benignitate Deorum, vt eripiaris è naufragio temere prouocato; quam ad ſummam Imperij conſequendam?

699. *Felix naufragus.*] Vt mergendi periculo propinquus, euaderes. *Sulpitius.*

700. *Serenus, &c*] Orto ſole, remittunt venti, ſedatur mare.

703. *Heſperij laſſatum, &c. duces.*] Qui Brundusij erant, Antonius, Gabinius, Galenus, & Poſthumius.

705. *Boream.*] At Cæſar non Boream, ſed Auſtrum idoneum ventum fuiſſe nauigantibus, vt Oricum peterent, ſcribit. *Horrenſ. Boream, &c.*] Nacti Auſtrum naues ſoluunt, inquit com. 3. de bell. ciu.

706. *Doctaque.*] Remigum & gubernatorum. *Pari moderamine, &c.*] Agmine coniunctas & æquatis procedentes velis.

709. *Sed nox ſæua, &c.*] Sed ventus nocte remittens ordinem turbauit.

711 *Strymona ſic gelidum, &c.*] Sic grues, vbi à Strymone fluu. Thraciæ hyemis frigus fugientes petunt Nilum tepidum, primo egreſſu exprimunt volando literam Y vel Λ vel Δ: mox ventis attritæ & diſturbatæ glomerantur confuſæ.

714. *Mox*

Effingunt varias, caſu monſtrante, figuras.
Mox vbi percuſſit tenſas Notus altior alas:
Confuſos temerè immiſta glomerantur in orbes,
Et turbata perit diſperſis littera pennis.
Cùm primùm redeunte die violentior aër
Puppibus incubuit, Phœbeo concitus ortu,
Prætereunt fruſtra tentati littora Liſſi,
Nymphæúmque tenent, nudas Aquilonibus vndas.
Succedens Borea iam portum fecerat Auſter.
Vndique collatis in robur Cæſaris armis,
Summa videns duri Magnus diſcrimina Martis
Iam caſtris inſtare ſuis: ſeponere tutum
Coniugij decreuit onus, Leſbóque remotam
Te procul à ſæui ſtrepitu Cornelia belli
Occulere. Heu quantum mentes dominatur in æquas
Iuſta

714. *Mox vbi Notus altior.*] Ventus violentior verberauerit alas extenſas, ſine ordine conuolant glomeratæ in orbes, vt nullas figuras præ ſe ferant elementorum. *Hortenſ.*

716. *Litera pennis.*] Υ. Δ. Λ. vel alia figura quam prius referebant. *Pennis.*] Ipſis gruibus.

717. *Violentior aër.*] Ventus qui eſt aër immiſſus.

718. *Phœbeo.*] Sole oriente.

719. *Prætereunt fruſtra, &c.*] Hæc aliter referuntur lib. 3. comment. de ciu. bell. Q. Coponius qui Dyrrachij claſſi Rhodiæ præerat, naues à portu educit. & cum iam remiſſiore vento noſtris appropinquaſſet, idem Auſter increbuit, noſtriſque præſidio fuit. vſi itaque fortunæ beneficio, Dyrrhachium præteruecti, nacti portum qui appellatur Nymphæum vltra Liſſum M. paſſ. tria, eo naues introduxerant qui portus ab Africo tegebatur ab Auſtro non erat tutus: incredibili mox felicitate Auſter in Africum ſe vertit.

720. *Nudas Aquilonibus.*] Imo Nymphæum ab Auſtro non eſt tutum. Nec magis illud verum, quod ſequitur:

Succedens Borea iam portum fecerat Auſter.

Imo ſuccedens Auſtro Africus Nymphæum fecerat portum, id eſt, tutum à ventorum iniuria. Omninò aut quos nos habemus Cæſaris commentarios non legit Lucanus, aut non intellexit. *Grot.* *Nudas Aquilonibus vndas.*] Non expoſitas Aquilonibus. Verum κατα χρηστικῶς. Proprie enim Auſtris patet Nymphæum, *vel*, portum in quem nullæ naues appellunt flante Aquilone.

722. *In robur Cæſaris armis.*] Ad belli vires firmas.

725. *Coniugij decreuit onus.*] Coniugem Corneliam. lib. 2. vſ. 339. quam neque ſatis commode apud ſe retinere, neque citra moleſtiam à ſe ſegregare poſſet. *Leſbóque remotam*] In remotam inde Leſbum inſulam ablegare, ne præſens ſpectatrix belli aleæ, vtcunque caderet, adeſſet. *Hortenſ.*

727. *Æquas.*] Bonas, pias, faciles.

Iuſta Venus! dubium, trepidúmque ad prælia, Magne,
Te quoque fecit amor: quod nolles ſtare ſub ictu
Fortuna, quo mundus erat, Romanáque fata,
Conjux ſola fuit. mentem iam verba paratam
Deſtituunt, blandaque juuat ventura trahentem
Indulgere moræ, & tempus ſubducere fatis.
Nocte ſub extrema, pulſo torpore quietis,
Dum fouet amplexu grauidum Cornelia curis
Pectus, & auerſi petit oſcula grata mariti:
Humentes mirata genas, percuſſáque cæco
Vulnere, non audet flentem deprendere Magnum.
Ille gemens, Non nunc, vita mihi dulcior, inquit,
Cùm tædet vitæ, læto ſed tempore, conjux,
Venit mæſta dies, & quam nimiúmque, parúmque,
Diſtulimus: iam totus adeſt in prælia Cæſar.
Cedendum eſt bellis: quorum tibi tuta latebra
Leſbos erit, deſiſte preces tentare; negaui

Iam

ciles. *Grotius.* *Æquas.*] Mutuo amore connexas & ex æquo amantes, faciles, pias.

728. *Iuſta Venus.*] Amor conjugalis. *Dubium, &c.*] *Suſpenſum* (vti de Aenea ſuo Virg. 2. Aeneid.) *& pariter comitique oneríque timentem; quem dudum non vlla, &c.*

729. *Quod nolles, &c.*] Solam vxorem volebas poni extra tela & aleam fortunæ, cui obnoxia erat Roma & totus Romæ ſubiectus mundus. *Sub ictu.*] Conflictu & pugna.

731. *Coniux ſola fuit.*] Ea ſola fuit in cauſa, quod prælium diſtuleris. *Hortenſ.* *Mentem iam verba, &c.*] Quibus coniugem verbis aggrediatur & quæ prima exordia ſumat neſcit. interea donec dentur tentandi aditus & molliſſima fandi tempora, mora, qua licet dolorem prorogat.

733. *Subducere fatis.*] Subtrahere neceſſitati, quæ inſtabat. *Sulpit.*

734. *Extrema, &c.*] In diem prona, ſomnique experte.

736. *Pectus.*] Pompeij.

737. *Cæco Vulnere.*] Afflicto amore & ſolicitudine de amouenda vxore, quam animo verſabat, nec dum cum illa communicauerat.

738. *Deprendere.*] Interpellare ſermone, & quare fleret, interrogare?

739. *Non nunc, vita mihi dulcior.*] O omnis fortunæ mihi chara comes, neque lætæ minus olim quam præſentis aduerſæ.

741. *Mæſta dies, &c.*] Qua amouearis in tutiorem aliquem & commodiorem locum; quam nimium diſtuli quod ad tuam incolumitatem & Reip. gerendæ commoditatem ſpectat; parum, quod ad amorem noſtrum.

744. *Negaui iam mihi.*] Ego id quod iucundiſſimum animo meo eſt, mihi negaui: tui ſcil. præſentia, tu idem in me facias.

745. Non

Iam mihi: non longos à me patière receſſus.
Præcipites aderunt caſus: properante ruina,
Summa cadunt. ſatis eſt audiſſe pericula Magni.
Méque tuus decepit amor, ciuilia bella
Si ſpectare potes. nam me iam Marte parato
Securos cepiſſe pudet cum conjuge ſomnos,
Eque tuo, miſerum quatient cùm claſsica mundum,
Surrexiſſe ſinu. vereor ciuilibus armis
Pompeium nullo triſtem committere damno.
Tutior interea populis, & tutior omni
Rege late, poſitámque procul fortuna mariti
Non tota te mole premat. ſi numina noſtras
Impulerint acies, maneat pars optima Magni;
Sitque mihi, ſi fata premant, victórque cruentus,
Quo fugiſſe velim. Vix tantum infirma dolorem
Cepit, & attonito ceſſerunt pectore ſenſus.
Tandem vt vox mæſtas potuit proferre querelas:

Nil

745. *Non longos, &c.*] Non longe tamen diſtabis. *Cum Lesbos alioqui inſ. maris Ægæi procul abſit.*

746. *Præcipites aderunt caſus.*] In præcipiti, & quæ cito diſcernentur: namque faſtigium conſequutæ res, repente in ruinam vergunt.

747. *Satis eſt audiſſe pericula Magni. Meque tuus, &c.*] Sufficiat tibi audiuiſſe mea pericula: non etiam vidiſſe. quod quamuis tu pro tuo, in me amore te exitus huius ciuilis belli comitem & ſpectatricem præſtare potes: ego tamen hoc tuo amore deceptus non rationem habuiſſe mei videor. cui pudori ſit, in publica calamitate cum cæteri omnes ſibi coniugibus & liberis interdixerint, non pari mœroris & damni conditione vti.

751. *Quatient cum claſsica.*] Cum omnes nationes mundi intentæ erunt in euentum inſtantis pugnæ. *Hortenſ.*

752. *Vereor ciuilibus armis.*] Puderet me in hoc ciuili bello, quo omnes coniugibus ac liberis carere debent, lætum ob vxoris præſentiam conſpici. *Grotius.*

754. *Tutior interea populis.*] Regibus iis & pop. qui noſtra caſtra & fortunam ſequuntur, ſecurius latebis & tutius.

755. *Poſitamque procul, &c.*] Si mihi in prælio ſit occumbendum leuior ad te ſemotam quam præſentem venturus eſt dolor. ſin fuſa acie ſit fugiendum, te meliori mei parte incolumi, erit quo fugere velim.

756. *Non tota te mole premat.*] Ne luctu & dolore in totum te conficiat. *Hortenſ.*

758. *Si fata premant.*] Si aduerſa fortuna vexabor, & Cæſar me perſequetur. *Sulpitius.*

759. *Vix tantum, &c.*] Cornelia vix ſuſtinere valens dolorem ex his mariti verbis conceptum primum ſtupuit, mox vbi ad ſe rediit, ſic effata eſt.

762. Nil

Nil mihi de fatis thalami, Superiſque relictum eſt
Magne, queri: noſtros non rumpit funus amores,
Nec diri fax ſumma rogi: ſed ſorte frequenti,
Plebeiaque nimis careo dimiſſa marito.
Hoſtis ad aduentum rumpamus fœdera tedæ:
Placemus Socerum. Sic eſt tibi cognita, Magne,
Noſtra fides? crediſne aliquid mihi tutius eſſe,
Quàm tibi? nonne olim caſu pendemus ab vno?
Fulminibus me ſæue iubes, tantaque ruina
Abſentem præſtare caput? ſecura videtur
Sors tibi, cùm facias etiam nunc vota, periſſe,

762. *Nil mihi de fatis, &c.*] Oratio Corneliæ pathetica eſt. Eſtque hæc propoſitio. Indignè fero Magne, quod non morte, ſed in vita abs te ſeparor deſpecta. Et refutat ſimul cauſſas à Pompeio adductas. *Nil mihi de fatis thalami.*] Nō eſt cur incuſem Deos aut fata quod coniugium noſtrum morte diſſoluerint: ſed te, qui me amādas & quaſi per diuortium dimittis eo quod cæteri omnes per belli huius ciu. tempus ſibi vxoribus interdixerint, modo vſ. 749.

764. *Nec diri fax ſumma.*] Non vltima iuſta funebria, non ſepulchrum. *Sorte frequenti.*] Vulgari admodum ſorte, hoc eſt, diuortio: quum alioqui verè amantes mors ſola ſeparet. Speciem autem diuortij habet iſta ſeparatio. Ideo dicit *dimiſſa.* quæ vox diuortio conuenit. *Grotius.*

766. *Hoſtis ad aduentum, &c.*] Quaſi vero quia iam totus adeſt in prælia Cæſar (modo vſ. 742.) nos oporteat illi gratificari, facto diuortio.

767. *Placemus ſocerum.*] Mitigemus Cæſarem, qui turbatus eſt, quod ſimus coniuncti. *Sulpit.*

768. *Crediſne aliquid, &c.*] Reſpondet ad illa vſ. 743. *tibi tuta latebra Lesbos erit.* & vſ. 754. *Tutior ipſe.*

769. *Nonne olim, &c.*] Nonne, ex quo coniugium iniuimus, communem etiam ſalutis atque periculi inimus ſortem?

770. *Fulminibus me ſaue iubes, &c.*] Me ſemotā cogis eſſe magis ſolicitam & miſeram, quam ſi bello aut etiam ruinę, quam timere videris, intereſſem: ipſe interim ſecurus & in vtrunque paratus.

771. *Secura videtur, &c.*] Namque, cum mihi maxime in votis ſit vna tecum mori potius quam miſera & malis obnoxia ſupereſſe tibi: tu me, ſine te viuere, ſine te mori cogis. quæ cum malim te ad manes comitari quam ſequi, cogat tamen tandiu tibi ſupereſſe quoad triſtis (quod omen auertant Dij) tuæ cædis ad me in Lesbon fama peruenerit.

772. *Cum facias etiam nunc vota, periſſe.*] Aliter hæc diſtinguenda hunc in modum.

——ſecura videtur
Sors tibi, cum facias etiam nunc vota periſſe?
Vt nolim ſeruire malis, ſed morte parata
Te ſequar ad manes, feriat dum mæſta remotas
Fama procul terras, viuam tibi nempe ſuperſtes,
Adde quod aſſueſcis fatis, &c.

Vt nolim ſeruire malis : ſed morte parata,
Te ſequar ad manes. feriat dum mœſta remotas
Fama procul terras, viuam tibi nempe ſuperſtes.
Adde, quòd aſſueſcis fatis, tantùmque dolorem
Crudelis me ferre doces. ignoſce fatenti :
Poſſe pati, timeo. quòd ſi ſunt vota, Deiſque
Audior, euentus rerum ſciet vltima conjux.
Sollicitam rupes iam te victore tenebunt,
Et puppim, quæ fata feret tam læta, timebo.
Nec ſoluent audita metus mihi proſpera belli,
Cùm vacuis projecta locis à Cæſare poßim
Vel fugiente capi. noteſcent littora clari
Nominis exilio, poſitáque ibi coniuge Magni,
Quis Mitylenæas poterit neſcire latebras?

Hoc

Dixerat Pompejus :

Tutior interea populis, & tutior omni
Rege late.

Regerit Cornelia, quomodo fieri poſsit, vt ipſa ſecura ſit, quum Pompejus eo ipſe loco ſepoſitum ſentiat, vt mortuum ſe quam viuum malit. Nam & hoc dixerat :

——non nunc vita mihi dulcior, inquit,
Cum tædet vitæ, læto ſed tempore, conjux.

Quomodo, inquit, ego ſecura eo, quum tibi mors in voto ſit ? Deinde fac me ſatis fortem futuram, vt tibi ſupereſſe nolim, tamen tamdiu ſaltem ſuperero, donec nuntius cladis ad me aduenerit. Iam verò & hoc ipſum metuo, vt ſatis fortis ſim ad mortem capeſſendam, poſtquam à te ſepoſita didicero te carere. *Grotius.* Vel vt Mycillus exponit : Cum facias mea vota periſſe ac fruſtrà eſſe : quibus illud mecum conſtitui, vt nolim ſeruire malis.

774. *Feriat dum mœſta, &c.*] Et tamen, inquit, non ero nimis præceps in accerſenda mihi morte ; ſed tam diu ſuperſtes tibi viuam, dum fama de te victo in Lesbum ad me perueniat, id quod diuerſum à meis votis eſt. *Hortenſius.*

776. *Aſſueſcis fatis, &c.*] Aſſuefacis me tanto dolori ferendo, quantum metuo vt perferre poſſim ; ne interea exanimer.

778. *Quod ſi ſunt vota.*] Quod ſi vota mea Dij exaudierint, vt vincas ; lætus victoriæ tuæ nuncius ad me vltimus perueniet, ſolicitam vltra tempus & mœſtam.

780. *Rupes jam te, &c.*] Lesbos inſ. aſpera rupibus.

781. *Fata feret tam læta.*] Victoriæ nuncium.

782. *Nec ſolvent audita, &c.*] Neque tamen lætus ille nuncius me liberabit metu & periculo, vt quæ in locum præſidiis nullis munitum ſemota; ab hoſte, vel fugiente poſsim intercipi.

784. *Noteſcent litora, &c.*] Non poterit latere hoſtem receſſus mei atque latebræ locus.

786. *Mitylenas.*] Mitylene Leſbi vrbs eſt.

787. *Si*

Hoc precor extremum, ſi nil tibi victa relinquent.
Tutius arma fuga, cùm te commiſeris vndis,
Quolibet infauſtam potiùs deflecte carinam:
Littoribus quærere meis. Sic fata, relictis
Exiluit ſtratis amens, tormentáque nulla
Vult differre mora. non mæſti pectora Magni
Suſtinet amplexu dulci, non colla tenere:
Extremúſque perit tam longi fructus amoris:
Præcipitántque ſuos luctus: neutérque recedens
Suſtinuit dixiſſe, vale vitámque per omnem.
Nulla fuit tam mæſta dies. nam cætera damna
Durata iam mente malis, firmáque tulerunt.
Labitur infelix, manibúſque excepta ſuorum
Fertur ad æquoreas, ac ſe proſternit, arenas,
Littoráque ipſa tenet, tandémque illata carina eſt.
Non ſic infelix patriam, portúſque reliquit
Heſperios, ſæui premerent cùm Cæſaris arma.
Fida comes Magni vadis duce ſola relicto,
Pompeiúmque fugis. quæ nox tibi proxima venit,
Inſomnis. viduo tum primùm frigida lecto,
Atque inſueta quies vni, nudúmque marito

Non

787. *Si nil tibi victa, &c.*] Si tibi vltima ſalus quærenda ſit fuga per mare, quemlibet potius locum pete quam Lesbon, namque huc te inſequentur hoſtes, notam mei receſſus ſedem.

790. *Sic fata, relictis.*] Ad eum modum locuta Cornelia exiluit è lecto amenti ſimilis; neque oſculo, neque amplexu dignata maritum, adeo grauiter doluit; vt nulla mora interpoſita ſe inde abripuerit. *Horrenſ.*

791. *Tormentaque nulla, &c.*] Cruciatus doloris è diſceſſu concepti.

794. *Extremuſque.*] Vltimus complexus.

795. *Præcipitantque ſuos luctus.*] Præcipitantes accelerant, abrumpunt.

797. *Nam cætera damna, &c.*] Ad omnia anteacta damna, incommoda, miſerias & calamitates, quæ perpeſſi fuerant, iam occalluerant.

799. *Labitur infelix, &c.*] Exanimata cadit. *auras Ægra fugit, ſuſcipiunt famulæ.*

800. *Arenas.*] In quibus relinquendus erat vir.

801. *Tenet tandemque.*] Quoad licet, occupat, ægre auulſa.

802. *Non ſic infelix patriam.*] Non tanto cum dolore fugiebas patriam vrgente hoſte, tuta ſcil. viro comite: à quo iam diſcedens videris tibi deſerta, ſola & meliori parte orbata.

806. *Viduo, &c. vni.*] Cubanti ſoli. 808. *Somno*

Non hærente latus. ſomno quàm ſæpe grauata
Deceptis vacuum manibus complexa cubile eſt,
Atque oblita fugæ quæſiuit nocte maritum!
Nam, quamuis flamma tacitas vrente medullas,
Non juuat in toto corpus jactare cubili:
Seruatur pars illa tori. caruiſſe timebat
Pompeio: ſed non Superi tam læta parabant.
Inſtabat, miſera Magnum quæ redderet, hora.

M.AN

808. *Somno quam ſæpe, &c.*] *Mouet atque lacertos, Per ſomnum, corpúſque petens amplectitur auras.* Alcyone Ouidiana 11. Metam.

809. *Deceptis manibus.*] Quas marito injicere voluit, qui non adfuit. *Hort.*

811. *Quamuis flamma, &c.*] Licet ardenter amat, non tamen impatiens vacuo ſua corpora lecto verſat: ſed pudibunda ſuam quaſi præſenti viro adſeruat lecti partem.

813. *Seruatur pars illa tori.*] Alteram partẽ tori ſeruauit Pompeio intactam. *Caruiſſe timebat.*] Metuebat ne Pompeium non reciperet. Atqui recepit, ſed victũ: quod peius quam non recipere. *Grotius. Caruiſſe timebat, &c.*] Metuebat illa ſolum ne Pompeiũ diutino bello detentum deſideraret. de abſentia illius ſolicita: ſed triſtius quippiam parabant fata, recepit quippe illum citius quam expectabat; victũ ſcil. profugũ, & breui corã interficiendũ.

1. *Poſtquam*

M. ANNÆI LVCANI
CIVILIS BELLI,
SIVE
PHARSALIÆ,
LIBER SEXTVS.

ARGVMENTVM.

DYrrhachium in ſexto, dũ Magnus ab hoſte tuetur,
Vallatur muro in campis & peſte laborat.
Eſurit & Cæſar, pugnáque erumpit aperta
Pompeius; Scæuæ vires & nobile fatum,
Theſſaliæque ſitus: mox quæ tulit illa, canuntur.
Hinc magicam Erechtho Stygias vt conſulat vmbras,
Sextus adit, ciet illa Deos, cogítque cadauer,
Triſtia fata loqui, moritur quod carmine turſus.

POſtquam caſtra duces, pugna iam mente propinqui,
Impoſuêre iugis, admotáque cõminus arma,
Parque ſuũ vidêre Dei, capere omnia Cæſar
Mœnia

1. *POſtquam caſtra duces.*] E caſtris ad Apſum fluu. vſ. 461. l. 5. vterque exercitum eduxerat eodem tempore; Pompeius noctu, vt Antonium interciperet; Cæſar interdiu, vt ſe cum Antonio coniungeret. Antonius de Pompeij inſidijs certior per Græcos factus, caſtris ſe cõtinuit, donec altero die ad eum Cæſar perueniret. Pompeius ne duobus exercitibus circumcluderetur, diſceſsit & ad Aſparagum Dyrrhachinorum peruenit, atque ibi caſtra poſuit. eodem & Cæſar cum exercitu profectus, iuxta eum caſtra poſuit. *Pugna iam mente propinqui.* Cæſar quidem rerum inopia & neceſsitate preſſus conficiendæ rei cupidus oſtẽtare aciẽ, prouocare; Pompeius commeatu abundans aduerſus hæc nectere moras, tergiuerſari: L. Florus.

3. *Parque ſuum.*] Metaph. ab arena ſeu Gladiatoribus ſumpta. Spectatores & fautores Dij: Arena, Pharſalia: Par gladiatorum, Cæſar & Pompeius, Sic alibi: *ſed par quod ſemper habemus, Libertas & Cæſar*

Mœnia Graiorum ſpernit, Martémque ſecundum
Iam niſi de genero fatis debere recuſat.
Funeſtam mundo votis petit omnibus horam,
In caſum qua cuncta ferat. placet alea fati
Alterutrum merſura caput. ter collibus omneis
Explicuit turmas, & ſigna minantia pugnam,
Teſtatus nunquam Latiæ ſe deeſſe ruinæ.
Vt videt ad nullos exciri poſſe tumultus
In pugnam generum, ſed clauſo fidere vallo,
Signa mouet, tectúſque via dumoſa per arua
Dyrrhachij præceps rapiendas tendit ad arces.
Hoc iter æquoreo præcepit limite Magnus,
Quemque vocat collem Taulantius incola Petram,

Inſedit

Cæſar erunt. Grotius. *Parque ſuũ videre Dei.*] Sic infra vſ. 91. & lib.7. vſ.690. & Seneca lib. cur bonis viris mala fiant. *Ecce ſpectaculum dignum ad quod reſpiciat intentus operi ſuo Deus. Ecce par Deo dignum; vir fortis cum mala fortuna compoſitus. Capere omnia, &c.*] Nõ operæ precium ducit vrbes Græcas expugnare, Põpeio ſoli intentus, victoriæ de illo inhians.

6. *Funeſtam mundo, &c.*] Quæ illum Dominum imponat victis gentibus non ſine magna humani generis clade.

7. *Caſum qua cuncta ferat.*] Dubium euentum, ruinam. *Alea fati.*] Caſus & periculum. Horat. *periculoſæ plenum opus aleæ.* lib.2. od. 1. *Placet alea fati.*] Hoc eſt, placet ſummam rerum in incertũ euentum committere. Alluſum eſt ad parœmiã, *Omnẽ iacere aleam*, pro eo, quod eſt, rem vniuerſam periclitari, & fortunæ arbitrio committere. *Hortenſ.*

8. *Alterutrum merſura caput.*] Pompeij vel Cæſaris. *Ter collibus omneis, &c.*] Poſtridie, eductis omnibus copiis, acie inſtructa, decertandi poteſtatem Pompeio fecit. vbi eum ſuis locis ſe tenere animaduertit; poſtero die magno circuitu, difficili anguſtoque itinere, Dyrrhacihum profectus eſt, ſperans Pompeium aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo intercludi poſſe, quod omnem commeatum totiuſque belli apparatũ eo cõtuliſſet, &c. comment. 3. Cæſ.

10. *Teſtatus nunquam, &c.*] Profeſſus ſe promptum paratumque ad euertendum Rom. imperium. *Nunquam Latiæ ſe deeſſe ruinæ.*] Quaſi verò id eſſet minari Italiæ ruinam, quum dignitatem ſuam armis tueatur; ac toties inimicos ad pacem faciendam cohortatus, ab armis diſceſſurus fuiſſet. *Hortenſ.*

14. *Dyrrhachij præceps, &c.*] Ita Florus: *Expugnatione*, inquit, *Dyrrhachij irrita, quippe quam vel ſitus inexpugnabilem faceret.*

15. *Hoc iter æquoreo, &c.*]Pompeius primo ignorauit Cæſaris conſilium: mox per exploratores certior factus, caſtra mouit, expeditiori iuxta litus via ſe anteuertere eũ poſſe ſperans. Cæſar vero paruo noctis itinere intermiſſo, Pompeium anteuenit.

16. *Taulantius incola Petram.*] Taulantij, pop. Macedoniæ, qui Dyrrhacij & Apolloniæ agros quondã tenuerunt. Stra. 6. Thuc. 1.

17. *Inſedit*

Inſedit caſtris, Ephyreáque mœnia ſeruat,
Defendens tutam vel ſolis turribus vrbem.
Non opus hanc veterum, nec moles ſtructa tuetur,
Humanúſque labor, facilis, licet ardua tollat,
Cedere vel bellis, vel cuncta mouentibus annis.
Sed munimen habet nullo quaſſabile ferro,
Naturam, ſedémque loci. nam clauſa profundo
Vndique præcipiti, ſcopulíſque vomentibus æquor,
Exiguo debet, quod non eſt inſula, colli.
Terribiles ratibus ſuſtentant mœnia cautes,
Ioniúmque furens rapido cùm tollitur auſtro,
Templa, domóſq; quatit, ſpumátq; in culmina pontus.
Hinc auidam belli rapuit ſpes improba mentem
Cæſaris, vt vaſtis diffuſum collibus hoſtem

Cingeret

17. *Inſedit caſtris.*] Pompeius interclusus Dyrrhachio, edito loco, qui *Petra* appellatur, caſtra communiuit. *Ephyreaq; mœnia.*] Dyrrhachium conditum à Corcyræis: Corcyra à Corinthiis. Vide Strabonem & Thucydidem. *Grotius.* *Ephyreaque mœnia ſeruat.*] Dyrrhachium, à Phalio Corinthio conditore. Thucyd. Strab. lib. 6. & 7. Nec non à Corcyrenſibus colonis eius, qui & à Corinthiis oriundi fuerunt. Corinthus autem *Ephyra* dicta erat ab Ephyra nympha, Oceani & Tethyos filia, inf. vſ. 57.

18. *Defendens tutam, &c.*] Etiam ſine exercitu ſatis ſua natura munita.

19. *Non opus hanc veterum, &c.*] Neque tam propter mœnia, quæ plerumque in arduum quantumuis hominũ manibus extructa, aut bello aut vetuſtate deſtruuntur, quam naturam & ſedem loci.

23. *Nam Clauſa, &c.*] Nam in rupibus ſitam & mari vndique cinctam exiguus collis, quo continenti iungitur, eam facit peninſulam.

24. *Vndique præcipiti, ſcopuliſque, &c.*] Ms. P.

——nam clauſa profundo
Vndique & illiſum ſcopulis remouentibus æquor.

Pro *remouentibus*, rectius fortè *reuomẽtibus* legas. *Grot.* *Vomentib. æquor.*] Alliſos fluctus rejicientib.

26. *Terribiles ratibus.*] Proinde mœnia in ſcopulis ſita, periculum minantur appellentibus nauibus maximè, inquit, vbi Auſter à meridie cœperit ſæuire, & vaſtum Ionium mare, in Hadriaticum effuderit. *Hortenſ.*

28. *Spumatque in culmina.*] Spumas ſpargit per ſumma tecta.

29. *Hinc auidam. &c.*] Ita melius quam *huc*. Eſt enim hiſtoriæ continuatio. *Grotius.* Deſcribit magno verborum pondere ſtudiumque conatumque Cæſaris in obſidendo Pompeium, quantaque induſtria fuerit vſus in ducendis aggeribus ac foſsis, vt vndique illius caſtra arctiſsima obſidione premerentur. *Hortenſ.*

30. *Diffuſum collibus, &c.*] Lego *diffuſus*. Cæſar enim (quo ſui minori cum periculo vndique frumentum commeatumque ſupportare poſſent, coërcito Pompeij

equitatu,

Cingeret ignarum, ducto procul aggere valli.
Metitur terras oculis: nec ceſpite tantùm
Contentus fragili ſubitos attollere muros,
. Ingentes cautes, auulſáque ſaxa metallis,
Graiorúmque domos, direptáque mœnia transfert.
Extruitur, quod non aries impellere ſæuus,
Quod non vlla queat violenti machina belli.
Franguntur montes, planúmque per ardua Cæſar
Ducit opus: pandit foſſas, turritáque ſummis
Diſponit caſtella jugis, magnóque receſſu
Amplexus fines, ſaltus, nemoroſáque teſqua,
Et ſiluas, vaſtáſque feras indagine claudit.
Non deſunt campi, non deſunt pabula Magno,
Caſtráque Cæſareo circumdatus aggere mutat.
Flumina tot curſus illic exorta fatigant,
Illic merſa ſuos: operúmque vt ſumma reuiſat,
Defeſſus Cæſar mediis intermanet agris.

Nunc

equitatu, ſimul vt Pompejum pabulatione prohiberet autoritatemque ejus apud exteras nationes minueret) editos, atque aſperos colles circa Pompeij caſtra præſidiis tenuit, caſtellaque ibi communiuit. Inde, vt loci cujuſque natura ferebat, ex caſtello in caſtellum perducta munitione circumuallare Pompejum inſtituit.

31. *Ducto procul aggere valli.*] Producto è colle in collem.

34. *Ingentes.*] Sed ing.c. *Metallis.*] Fodinis, venis lapidum.

36. *Aries impellere ſæuus.*] De ariete, vide quæ ad verſum 493. lib. 3.

38. *Franguntur montes.*] Editioribus locis dejectis, atque humilibus exaltatis æquauit opus.

39. *Pandit foſſas.*] Præ muris ducit latas foſſas. *trenchées.*

40. *Magnòque, &c.*] XV. mille paſſ. ambitu aggeris. Metaph. à venatoribus ſumpta.

41. *Nemoroſaque teſqua.*] Sunt autem *teſqua*, loca dumoſa, ſyluestria & aſpera.

43. *Non deſunt pabula Magno.*] Tantum erat ſepti ſpatium, quantum ſufficeret Pompejo ad pabula, ad caſtra ſubinde mutanda, vt quod multorum fluminum fontes, curſus, & oſtia contineret & quantum laſsitudine conficeret Cæſarem opera luſtraturum.

45. *Flumina tot curſus.*] Et hoc non ſolum ad amplificationem ſpatij; verum etiam ad copiam rerum neceſſariarum, quas natura loci præbebat Pompejo, pertinet; quum flumina ibi orta, longis anfractibus viarum ſuis curſibus laſſata, ibi rurſum ſe in mare effunderent. *Hortenſ.*

47. *Intermanet agris.*] Opera Cæſaris tanta erant, vt cum mane ad ea reuiſenda exiret, veſperi defatigatus, in mediis agris remaneret, & pernoctaret defeſſus ambulando. *Hortenſ.*

48. *Nunc*

Nunc vetus Iliacos attollat fabula muros,
Adſcribátque Deis: fragili circumdata teſta
Mœnia mirentur refugi Babylonia Parthi.
En quantum Tigris, quantum celer ambit Orontes,
Aſſyriis quantum populis telluris Eoa
Sufficit in regnum, ſubitum, belliq́ue tumultu
Raptum clauſit opus. tanti periêre labores.
Tot potuêre manus adjungere Seſton Abydo,
Ingeſtóque ſolo Phryxeum elidere pontum,
Aut Pelopis latis Ephyren abrumpere regnis,
Et ratibus longa flexus donare Malea,

Aut

48. *Nunc vetus Iliacos, &c.*] Fabuloſa iam & vana antiquitas iactet muros Troiæ XL. M. paſſ. in circuitu, quos Apollo & Neptunus à Laomedonte conducti ſtruxiſſe feruntur. *Ironice.*

49. *Adſcribatque Deis.*] Neptuno & Apollini. *Fragili circundata, &c.*] Parthi, ſimulata fuga præliari ſoliti; pro miraculo habeant Babylonis muros è latere coctu, latos L. cubitos, altos quadruplo amplius, in circuitu habentes ſtadia CCCL. *Ironice.*

51. *Quantum Tigris, &c.*] Quantum areæ occupauit Babylon quam alluit Euphrates qui in Tigrim funditur, quantum Antiochia, quam interluit Orontes, quantum Ninos regni ſedes & vrbs regia Aſſyriæ, tantum raptim clauſit Cæſar aggere ſuo.

52. *Telluris Eoa.*] Aſiaticæ. Sunt enim fueruntque omnes enumeratæ vrbes, partim in minori, & partim in maiori Aſia. *Hortenſ.*

54. *Raptum.*] Raptim acceleratum. *Sulpit. Tanti periere labores.*] Tanta Nini, Laomedontis, Semiramidis, Seleuci opera victa ſunt ab hoc Cæſariano; *vel*, hi tanti Cæſaris labores & ipſi breui in caſsũ cecidere profligato Cæſare.

55. *Tot potuere manus adiũgere.*] *Ita poſſent & Athon capere dextra. Et mæſtum pelagus gementis Helles Intercludere ponte non natanti.* Via Domitiana Papinij libro 4. Syluarum. *Adiungere Seſton, &c.*] Ad amplificandam induſtriam Cæſaris, enumerat aliquot loca, multis ſtadiis diſtantia quæ coniugere pari conatu potuiſſet. Seſtus enim & Abydus oppida ſunt maritima Helleſponti, inter ſe obiacentia. *Seſton Abydo.*] Verſ. 674. lib. 2.

56. *Ingeſtoque ſolo, &c.*] Iactis in mare molibus obſtruere Helleſpontum, quem Phryxus transfretauit. lib. 4. vſ. 56.

57. *Aut Pelopis, &c.*] His paruus, *Lechia niſi vetarent, Inous freta miſcuiſſet Iſthmos* Papin. l. 4. Sylu. hoc eſt. perfoſſo Iſthmo. l. 1. vſ. 1. Peloponneſo abrumpere Ephyren, id eſt, Corinthum, ſupra vſ. 17. *Abrumpere.*] Tot etiam manus potuiſſent Iſthmum perfodere, in quo Ephyra, hoc eſt, Corinthus ſita eſt. *Hortenſ.*

58. *Et ratibus longa, &c.*] Peruio facto Iſthmo Corinthiaco, ne opus ſit longa & periculoſa nauigatione circuire Maleam, promontorium Laconiæ, per L. millia paſ. in mare protenſum. *Flexus donare.*] Id eſt, facere rectam nauigationem; & Maleam promontorium ipſum tollere.

60. Cet

Aut aliquem mundi, quamuis Natura negaſſet,
In melius mutare locum. coit area belli:
Hîc alitur ſanguis terras fluxurus in omneis,
Hîc & Theſſalicæ clades, Libycæque tenentur.
Æſtuat anguſta rabies ciuilis arena.
Prima quidem ſurgens operum ſtructura fefellit
Pompeium: veluti mediæ qui tutus in aruis
Sicaniæ rapidum neſcit latrare Pelorum:
Aut vaga cùm Tethys, Rutupináque littora feruent,
Vnda Caledonios fallit turbata Britannos.
Vt primùm vaſto ſeptas videt aggere terras:
Ipſe quoque à tuta deducens agmina Petra
Diuerſis ſpargit tumulis, vt Cæſaris arma
Laxet, & effuſo claudentem milite tendat.
Ac tantum ſepti vallo ſibi vendicat agri,
Parua Mycenææ quantum ſacrata Dianæ
Diſtat ab excelſa nemoralis Aricia Roma:

Quoque

60. *Coit area belli.*] Clauditur à Cæſare campus area & quaſi arena belli, intra quam ſepti ſunt, qui ſanguinem effundent in variis orbis partibus: alij in campo Pharſalico, in Africa alij.

63. *Æſtuat.*] Furit ac ſæuit hic intrà eas anguſtias, vbi caſtra habebat Pompeius. *Hort.* *Æſtuat anguſta, &c.*] *Æſtuat infelix anguſto limite mundi.* Iuuen. de Alexandro, Sat. 10. *Arena.*] Spatio. Tranſlat. ab arena theatrali, in qua committuntur gladiatores.

65. *Veluti media, &c.*] Vti qui in meditullio Siciliæ degit, non audit latratum Scyllæ & Charybdis in freto Siculo contra Pelorum promont.

67. *Aut vaga cum, &c.*] Vt qui in Britannia inſ. verſus Calcedonios, Scotos, degunt, non audiunt æſtum maris ſæuientis aduerſus litus Rutupinum in Cantio.

70. *Ipſe quoque à tuta, &c.*] Pompeius neque à mari neque Dyrrhachio diſcedere volebat: quam plurimos itaque colles occupauit, & quam latiſsimas regiones præſidiis tenebat, Cæſariſque copias quam maximè poſſet, diſtinebat. *Petra.*] ſupra vſ. 16.

72. *Laxet.*] Deſtineat. quamplurimos enim colles occupauerat, vt copias Cæſaris deſtineret. *Tendat.*] Extenuet. *Hort.*

73. *Ac tantum ſepti, &c.*] Tantum ſpatij introrſum complexus fuit Pompeius, in quo ſcil. diſpertiuit copias, quantum diſtat Aricia à Roma. *Hortenſ.*

74. *Parua.*] Quantum Aricia oppid. Latij prope Albam, diſtat à Roma: & quanto ſpatio oſtium Tibridis à Roma diſtat, recto limite non flexo ad curſus fluuij, hoc eſt, XIIII. M. paſſ. *Mycenææ, &c.*] Ab Oreſte è Taurica tranſlata, lib. 3. vſ. 81.

75. *Aricia Roma.*] Ibid. ad vſ. 86. lib. 3.

76. Quo

Quoque modo Romæ prælapſus mœnia Tybris
In mare deſcendit, ſi nuſquam torqueat amnem.
Claſſica nulla ſonant, injuſſáque tela vagantur:
Et fit ſæpe nefas, jaculum tentante lacerto.
Maior cura duces miſcendis abſtrahit armis.
Pompeium exhauſta præbenda ad pabula terra,
Quæ currens obtriuit eques, gradibúſque citatis
Vngula frondentem diſcuſſit cornea campum.
Belliger attonſis ſonipes defeſſus in armis,
Aduectos cùm plena ferant præſepia culmos,
Ore nouas poſcens moribundus labitur herbas,
Et tremulo medios abrumpit poplite gyros.
Corpora tum ſoluit tabes, & digerit artus.
Traxit iners cœlum fluida contagia peſtis

Obſcuram

76. *Quoque modo Roma, &c.*] Quanto ſpatio Roma abeſt ab oſtio Tribridis, vbi in mare Tyrrhenum effunditur, vt directum limitem metiamur, non obliquum. Quidam tradunt Oſtiam ab Roma XIV. millia paſſuum abeſſe. *Hortenſ.*

78. *Claſſica nulla ſonant, &c.*] Neutra ex parte datur ſignum pugnæ. Pompeius inquit Cæſ. com. 3. totis copiis dimicare non conſtituerat, tamen ſuis locis ſagittarios funditoreſque mittebat, qui multos è noſtris vulnerabant, &c.

79. *Nefas iaculum.*] Cædes extra belli copiam. *Tentante lacerto.*] In incertum mittente præ ſtudio exercendi.

80. *Maior cura duces, &c.*] Pompeium lues, Cæſarem fames *Acrior illum Cura domat.* Virg. 3. Georg.

81. *Pompeium exhauſta, &c.*] Erat ſumma inopia pabuli in caſtris Pompeij adeo vt foliis ex arboribus ſtrictis, & teneris arunnum radicibus contuſis equos alerent. frumenta enim quæ fuerant intra munitiones ſata, conſumſerant: & cogebantur Corcyra atque Acarnania, longo interiecto nauigationis ſpatio, pabulum ſupportare. 3. com. ciu. bell.

83. *Frondentem diſcuſſit, &c.*] Herbis nudauit campos.

85. *Cum plena ferant, &c.*] Malim *dum*. Moriuntur equi præ fame, dum pabulum ex Corcyra atque Acarnania expectatur longo nauigationis ſpatio. Vide Cæſarē lib. III. Belli Ciuil. Senſus forte eſt, culmorum aridorum ſatis fuiſſe in præſepibus: ſed ab equis deſideratas herbas virides. *Grot.* *Cum plena ferant, &c*]. Ego retineo. *cum* vt ſit imitatio Ouid. 7. Metam. *Acer equus quōdam, &c. Ad præſepe gemit morbo moriturus inerti.* quod & ipſe debet Virg. 3. Georg. *Et dulces animas plena ad præſepia reddunt.*

86. *Nouas poſcens, &c.*] Aliunde aduectas, *vel* è radicibus contuſis, vt modo dict.

87. *Et tremulo medios abrumpit, &c.*] *Segnior curſu ſonipes in ipſo Concidit gyro, dominumque Prono prodidit armo.* OEd. Sen. 1. chor.

88. *Digerit artus.*] Diſſipat, conſumit.

89. *Traxit.*] *Principio cœlum*

ſpiſſa

Obſcuram in nubem. tali ſpiramine Neſis
Emittit Stygium nebuloſis aëra ſaxis,
Antráque letiferi rabiem Typhonis anhelant.
Inde labant populi, cœlóque paratior vnda
Omne pati virus durauit viſcera cœno.
Jam riget atra cutis, diſtentáque lumina rumpit:
Igneáque in vultus, & ſacro feruida morbo
Peſtis abit, feſſúmque caput ſe ferre recuſat.
Iam magis atque magis præceps agit omnia fatum:
Nec medij dirimunt morbi vitámque, necémque:
Sed languor cum morte venit, turbáque cadentum
Aucta lues, dum miſta jacent incondita viuis
Corpora: nam miſeros vltra tentoria ciues
Spargere funus erat. tamen hos minuêre labores
A tergo pelagus, pulſúſque Aquilonibus aër,
Littoráque, & plena peregrina meſſe carina.

At

Spiſſi caligine terris Preßit: & ignauos incluſit nubibus aſtus. Ouid. 7. Metam. *Sed grauis & æer incubat terris vapor, &c.* Sen. Oed. *Iners cœlum, &c.*] Non motus.

90. *Spiramine.*] Exhalatione. *Neſis.*] Inſ. in Campano littore. quam agnoſcit Plin. lib. 19. cap. 8. Cic. ad Attic. ſæpius. & Statius 3. ſylu. alij leg. *Neſſus*, & de Ozolis intelligũt.

91. *Stygium, &c.*] Tetrum, lethalem, infernum.

92. *Antraque letiferi, &c.*] Speluncæ Inarimes inſulæ impoſtæ Typhœo, qui ſulfureos atque peſtiferos vapores emittere dicitur. lib. 5. vſ. 101. & Mela lib. 1. cap. 13.

93. *Vnda, &c.*] *Conſtat & in fontes vitium veniſſe lacuſque.*

94. *Durauit viſcera cœno.*] Obſtruxit aluum. *viſcera torrentur primo.*

95 *Riget atra cutis.*] *Aret Pellis, & ad tactum tractanti dura reſiſtit. Diſtentaque lumina rumpit.*] *Tum vero ardentes oculi.* & tument diſtentæ ſanguine genæ.

96. *Igneaque in vultus.*] *Flammaque latentis Indicium rubor eſt & ductus anhelitus igni, &c. & agro Rubor in vultu, &c.* Sen. Oed. *Sacro feruida, &c.*] Execranda peſte, *vel* ſacro igne, Eryſipelaquem, quia è feruenti ſanguine natus ſit, peſtis comitem addit Celſ. lib. 5.

97. *Feſſumque caput, &c.*] Præ grauedine ſe non ſuſtinet.

98. *Præceps agit omnia fatum: Nec medij, &c.*] Subita mors, vix morbo interueniẽte vitę necique.

100. *Turbaque cadentum Aucta lues.*] Quo plures moriebantur, eo ſæuiebat peſtifera lues magis ac magis. *Hort. Turbaque cadentum, &c.*] Cæſar ex perfugis cognoſcebat, equos eorum vix tolerari, &c. ipſos valetudine non bona, cum anguſtiis loci & odore tetro & multitudine cadauerum, tum, &c. 3. com.

103. *Tamen hos, &c.*] Leuarunt tamen peſtem hanc ventus ſalutaris & omnium rerum copia nauibus aduecta.

At liber terra ſpatioſis collibus hoſtis
Aëre non pigro, nec inertibus angitur vndis:
Sed patitur ſæuam, veluti circumdatus arcta
Obſidione, famem. nondum ſurgentibus altam
In ſegetem culmis, cernit miſerabile vulgus
In pecudum cecidiſſe cibos, & carpere dumos,
Et morſu ſpoliare nemus, letúmque minantes
Vellere ab ignotis dubias radicibus herbas:
Quæ mollire queunt flamma, quæ frangere morſu,
Quæque per abraſas vtero demittere fauces,
Plurimáque humanis antehac incognita menſis
Diripiens miles: ſaturum tamen obſidet hoſtem.
Vt primùm libuit ruptis euadere clauſtris
Pompeio, cunctáſque ſibi permittere terras:
Non obſcura petit latebroſæ tempora noctis,
Et raptum furto ſoceri ceſſantibus armis
Dedignatur iter: latis exire ruinis

Quærit,

107. *At liber terra, &c.*] Cæſar autem non peſte ex aëris aut aquæ contagione, ſed frumenti inopia laborabat.

109. *Nondum ſurgentibus altam.*] Nondum ſpicas fundentibus, nedum matureſcentibus.

110. *Cernit miſerabile vulgus.*] Videt milites herbis, gramine, foliis veſci.

112. *Letumque &c.*] Lethales.

113. *Radicibus herbas.*] Radicis genus inuentum eſt, quod appellatur *Chara*, ex hoc effectos admiſto lacte panes, cum in colloquiis Pompejani iis famem objectarent, vulgo in eos jaciebant. quo viſo Pompejus, ſibi cum feris rem eſſe dixit, &c. Cæſ. comm. 3. & Sueton. in Cæſ. cap. 68. Plutarch.

114. *Quæ mollire, &c.*] Quæcunque poterant coquere.

115. *Abraſas vtero, &c.*] Aſperitate eſculentorum exulceratas, *plebeia radere beta.* Perſ. 3. Sat. Audiebatur (inquit Cæſar, lib. 3. de bell. ciu.) crebræ militum voces, prius ſe cortice ex arboribus victuros, quam Pompejum è manibus dimiſſuros.

117. *Saturum tamen obſidet hoſtem.*] Commeatu abundantem.

118. *Vt primum libuit, &c.*] Equis macie corruptis, conandum ſibi aliquid Pompejus de eruptione exiſtimauit, cujus rei expeditiorem dedere illi facultatem Allobroges duo fratres, qui à Cæſare tranſierunt, &c. Comm. 3. de bell. ciu. prius autem facta erant vno die 6. prælia ad Dyrrhachium & munitiones, vbi Scæua tam ſtrenue rem geſſit.

120. *Non obſcura petit, &c.*] Non clam & noctu, ſed palam & interdiu, per vallum & munitiones Cæſaris erumpere parat.

121. *Et raptum.*] Non vult furtim fuga dilabi, id quod ſpeciem ignauiæ ac timiditatis præ ſe ferret. *Hortenſ.*

122. *Laxis exire ruinis.*] Sed hoc

fuit

Quærit, & impulſo turres confringere vallos
Perque omneis gladios, & quà via cæde paranda eſt.
Opportuna tamen valli pars viſa propinqui,
Quam Minuti caſtella vocant, & confraga denſis
Arboribus dumeta tegunt. huc puluere nullo
Proditus agmen agit, ſubitúſque ad mœnia venit.
Tot ſimul è campis Latiæ fulſere volucres:
Tot cecinêre tubæ. ne quid victoria ferro
Deberet, pauor attonitos confecerat hoſtes.
Quod ſolum valuit virtus, jacuêre perempti,
Debuerant quo ſtare loco: qui vulnera ferrent
Iam deerant, nimbúſque ferens tot tela peribat.
Tum piceos voluunt immiſſæ lampadis ignes:
Tum quaſſæ nutant turres, lapſúmque minantur.
Roboris impacti crebros gemit agger adictus.
Iam Pompeianæ celſi ſuper ardua valli
Exierant Aquilæ: iam mundi iura petebant.
Quem non mille ſimul turmis, nec Cæſare toto
Auferret

ſuit conſilium, vt deiecta parte aggeris non exigua, ſuos in hoſtem emittere.

123. *Et impulſo, &c.*] Disjecto machinis, vallo, ferro viam per Cæſarianos facere.

126. *Minuti.*] Ms. P. & T. *Numici.* Grot. *Minuti caſtella vocant.*] Minutio (inquit Appianus) quam plurima tolerante, ferunt quippe clypeo eius XX. ſupra C. inhæſiſſe ſagittas, &c. Cæſar eum Scæuam vocat vt noſter & Florus. neque tamen Minutium Scæuam dictum arbitror, vt volunt quidam. Caſſiũ Scæuã appellat Suetoni⁹ & M. Cæſium Scæuam Val. Max. l. 3. c. 2.

127. *Huc puluere, &c.*] Huc legionem ducit ſilentio, ne puluis concurſu militum excitatus humo, aduentum peditum Pompeianorum proderet. *Horrenſ.*

128. *Mœnia venit.*] Vallum.

129. *Volucres.*] Aquilæ ſigna.

130. *Tot cecinere tubæ, &c.*] Hæ tubæ tantam trepidationem attulerunt hoſtibus, ut nihil opus eſſet ferro, aut iuſto certe prælio decernere ad obtinendam victoriam. *Horrenſ.*

132. *Iacuere peremti.*] Quẽ quiſque locũ cepiſſet, ex eo non ceſſit, in eo cecidit fortiter pugnans.

133. *Ferrent.*] Acciperent.

134. *Nimbúſque ferens*] *Metaph.* tela inſtar grandinis ruentia. *Peribat.*] Cæſis dudum omnibus Cæſarianis.

135. *Piceos voluunt, &c.*] Sagittas & faces incendiarias. l. 3. ꝟ. 682. ſtupam picatam.

137. *Roboris, &c.*] Arietis. lib. 3. ꝟ. 490.

139. *Iam mundi iura petebant.*] Mss. omnes *patebant.* vt ſenſus ſit: Iam aditus erat ad libertatem. *Grotius. Mundi iura petebant.*] Mundum in libertatem è tyrannide aſſerturæ.

140. *Cæſare toto.*] Quidam cum

Auferret Fortuna locum, victoribus vnus
Eripuit, vetuitque capi: ſeque arma tenente,
Ac nondum ſtrato, Magnum viciſſe negauit.
Scæua viro nomen: caſtrorum in plebe merebat
Ante feras Rhodani gentes: ibi ſanguine multo
Promotus Latiam longo gerit ordine vitem.
Pronus ad omne nefas, & qui neſciret, in armis
Quàm magnum virtus crimen ciuilibus eſſet.
Hic vbi quærentes ſocios iam Marte relicto
Tuta fuga cernit, Quò vos pauor, inquit, abegit
Impius; & cunctis ignotus Cæſaris armis?
O famuli turpes, ſeruum pecus, abſque cruore
Terga datis morti? cumulo vos deeſſe virorum
Non pudet, & buſtis, intérque cadauera quæri?
Non ira ſaltem iuuenes, pietate remota,
Stabitis? è cunctis, per quos erumperet hoſtis,

Nos

conditione locutum Poëtam volunt, videlicet tam fortiter pugnaſſe Scæuam, vt etiam ipſius dux Cæſar, Pompeio multo acrior, ſi contra Scæuam tetendiſſet, nihil eum omnibus copiis efficere potuiſſe. *Hortenſ.* *Cæſare toto.*]Totis Cæſaris copiis & viribus.

141. *Victoribus vnus eripuit.*] Pompeianis iam pene victoribus eripuit victoriam.

144. *Caſtrorum, &c. ibi ſanguine multo.*] Gregarius meruit miles ante bellum Gallicum, in eo ad Centurionis dignitatem euectus eſt. vide Valer. Max. lib. 2. cap. 2. cuius inſigne eſt vitis quam ad caſtigandos milites geſtabat Centurio. Plin. lib. 14. cap. 1. Iuuenal. 8. Sat. & 14 Sat. vſ. 194. Martial. l. 10. epigr. 26.

146. *Ordine vitem.*] Militum centuriam.

147. *Pronus ad omne nefas.*] Quod laudi vertitur, id crimen vocat Poëta, quod neſciuerit in bellis ciuilibus virtutem eſſe magnum crimen, cum liceat omnem vim armorum virtute prohibere, nedum eam, quã ciuis ciui infert. *Hortenſ.*

149. *Hic vbi quærentes, &c.*] Vbi vidit contubernales ſuos, abiectis haſtis circumſpicere tutum receptum ad fugam, huiuſmodi verbis, ipſorum ignauiam inſectatus fuit. *Hortenſ.*

150. *Tuta fuga cernit.*]Loca & viam qua tuti fugerent. *Pauor impius.*]In Cæſarem, cui non ſeruatis fidem, ſacramento militari datam. *Hortenſ.*

151. *Cunctu ignotis Cæſaris armis.*]Id nullo Cæſaris bello hactenus notus.

152. *Seruum pecus.*] *O imitatorum ſeruum pecus*, inquit Horat.

153. *Cumulo deeſſe, &c.*] Vel, mori inter fortes, quorũ hic ſunt cadauera cumulata. *Sulp.* *Cumulo vos deeſſe, &c.*] Annon vos pudet non mortem, oppetere cum fortibus viris?

155. *Non ira ſaltem, &c. è cunctis, per quos, &c.*] Si nulla vos pietas in ducẽ retineat, ſiſtat vos tamen

ira

Nos ſumus electi. non paruo ſanguine Magni
Iſta dies ierit. peterem felicior vmbras
Caſaris in vultu. teſtem hunc Fortuna negauit:
Pompeio laudante cadam. confringite tela
Pectoris incurſu, iugulíſque retundite ferrum.
Iam longinqua petit puluis, ſonitúſque ruina,
Securáſque fragor concuſſit Caſaris aures.
Vincimus ô ſocij; veniet, qui vendicet arces,
Dum morimur. mouit tantùm vox illa furorem,
Quantum non primo ſuccendunt claſſica cantu:
Mirantéſque virum, atque auidi ſpectare, ſequuntur
Scituri iuuenes, numero deprenſa, locóque,
An plus quàm mortem virtus daret. ille ruenti
Aggere conſiſtit, primúmque cadauera plenis
Turribus euoluit, ſubeuntéſque obruit hoſtes
Corporibus: totaque viro dant tela ruina,
Roboráque, & moles; hoſti ſéque ipſe minatur.
Nunc ſude, nunc duro contraria pectora conto
Detrudit

ira & indignatio, namque nos viſi ſumus, hoſtibus maxime idonei & imbelles, per quos erumperent, verùm non impune ferent.

158. *Peterem felicior, &c.*] Felicius me mori exiſtimarem, ſi occumbere licuiſſet Cæſare inſpiciente: hoc non contigit ita me geram vt virtus mea vel ab hoſte laudetur.

160. *Confringite tela, &c.*] Irruite in tela hoſtium, pectore & iugulo.

162. *Longinqua petit.*] Apparet longius. *Iam longinqua petit puluis.*] Puluis iſte & fragor belli Cæſarem dudum inſcium ſiſtet huc mox cum ſubſidiis.

164. *Veniet qui vindicet, &c.*] Cæſar ſcil. qui aſſeret ſibi caſtella. Verba ſunt Scæuæ ad ſuos, accendentiſque ſuorum animos ad defenſionem *Hortenſ.*

165. *Mouit tantum vox illa, &c.*] Vox illa Scæuæ tãtum valuit ad pugnam, quantum nulla tuba ſuo cantu, quoties ſignum dat militib' ad ineundũ prælium. *Hort.*

166. *Succendunt.*] Accendunt militares animos, quando in procinctu ſtãt, parati ad pugnã. *Hort.*

168. *Numero deprenſa, &c.*] An virtus numero hoſtium obruta & iniquo loco deprenſa poſſet aliquid amplius dare quam mortem, gloriamne an victoriam?

169. *Ille ruenti, &c.*] Scæua in ſummo aggere, ruinam minitanti. *Hortenſ.*

170. *Primumque, &c.*] Suorum cadaueribus, telorum ſaxorumque vtitur loco aduerſus hoſtes.

172. *Totaque ruina, &c.*] Omnis materia erat ei telum.

173. *Moles.*] Saxa. *Hoſti ſeque ipſe minatur.*] Velle ſe præcipitem in illos demittere.

174. *Contraria.*] Hoſtium. *Conto.*] Pertica

Detrudit muris, & valli ſumma tenentes
Amputat enſe manus : caput obterit, oſſáque ſaxo.
Ac male defenſum fragili compage cerebrum
Diſſipat : alterius flamma crineſque, genáſque
Succendit, ſtrident oculis ardentibus ignes.
Vt primum cumulo creſcente cadauera murum
Admouêre ſolo : non ſegnior extulit illum
Saltus, & in medias iecit ſuper arma cateruas,
Quàm per ſumma rapit celerem venabula pardum.
Tunc denſos inter cuneos compreſſus, & omni
Vallatus bello vincit, quem reſpicit, hoſtem.
Iámque hebes, & craſſo non aſper ſanguine mucro
Percuſſum Scæua frangit, non vulnerat, hoſtem.
Perdidit enſis opus, frangit ſine vulnere membra.
Illum tota premit moles, illum omnia tela.
Nulla fuit non certa manus, non lancea felix :

Párque

175. *Tenentes, &c.*] Aſcendentium manus prehendentes valli ſumma.

177. *Compage.*] Galea.

178. *Flamma crineſque, &c.*] Stuppa picata, face.

179. *Oculis ardentibus.*] In quos telum ignitum immiſerat. *Sulpit.*

180. *Vt primum, &c.*] Tranſit ad ea, quæ defenſionem Scæuæ ſunt inſequuta. Vbi, inquit, cæſorum tantus fuit aceruus, vt muro æquaretur, ſaltu ſe in medios hoſtes deiecit. *Hort. Cumulo, &c.*] Foſſam cõpleuerunt; vallo vel caſtelli muro ęquata cadauerũ ſtrue.

181. *Non ſegnior, &c.*] Ea celeritate inſiluit ſuper cadauerum ſtruem qua pardus ſolet, in venabulorum aciem.

184. *Cuneos compreſſus.*] Cuneus proprie eſt multitudo peditum cuneum repræſentans, quæ iuncta cum acie primum anguſtior, deinde latior procedit ad ordines hoſtium diſtringendos *Compreſſus.*] Oppreſſus. *Omni, &c.*] Omnibus copiis, aduerſus quas ſtetit, oppreſſus vndique.

186. *Craſſo non aſper, &c.*] Obtuſus cæde gelatoque ſanguine perdiderat vſum & officium enſis.

187. *Percuſſum Scæua frangit, &c.*] Vel ſola vox *frangit* repetita ſatis oſtendit horum duorum verſuum alterum vacare. Ms. T. ex prima manu verſum duntaxat priorem habuit : poſteriorem ad marginem aſcriptum. Contra in Ms. P. annotatum eſt priorẽ verſum abundare. Puto hunc locum vnum eſſe ex iis, quos in ſecunda editione, vt fieri ſolet, mutauit Lucanus; & priorem verſum prius ſcriptum : poſtea eius loco ſubſtitutum alterum, hunc in modum :

Iamque hebes & craſſo non
aſper vulnere mucro
Perdidit enſis opus : frangit ſine vulnere membra.

Eſt enim hoc argutius. *Grotius.*

188. *Perdidit enſis opus.*] Perdiderat vſum gladij, id eſt, non ſecuit, ſed fregit.

189. *Moles.*] Multitudo hoſtium.

191. *Par*

Parque nouum Fortuna videt concurrere, bellum,
Atque virum. fortis crebris ſonat ictibus vmbo,
Et galeæ fragmenta caua compreſſa perurunt
Tempora: nec quicquam nudis vitalibus obſtat
Iam, præter ſtantes in ſummis oſſibus haſtas.
Quid nunc veſani jaculis, leuibúſque ſagittis
Perditis hæſuros nunquam vitalibus ictus?
Hunc aut tortilibus vibrata phalarica neruis
Obruat, aut vaſti muralia pondera ſaxi:
Hunc aries ferro, balliſtáque limine portæ
Summoueat: ſtat non fragilis pro Cæſare murus,
Pompeiúmque tenet: iam pectora non tegit armis:
Ac veritus credi clypeo, læuáque vacaſſe,
Aut culpa vixiſſe ſua tot vulnera belli,
Solus obit, denſámque ferens in pectore ſiluam,
Jam

191. *Parque nouum.*] Inauditum certamen, quod in vnum pugnarent innumeri. *Sulpitius. Parque nouum, &c.*] Supra vſ. 3. *Bellum.*] Vniuerſas Pompeij copias, cum vno Scæua compoſitas.

193. *Et galeæ, &c.*] Et galea crebro ictu contuſa fractaque caput eius ſtringit.

194. *Nec quicquam, &c.*] Et tela hoſtium corpori illius fixa ſupplent locum fractæ loricæ & inerme pectus defendunt. *Nudis vitalibus obſtat.*] Nihil prohibet quo minus feriatur in vitalibus, hoc eſt, in locis, in quibus eſt vitæ ſumma, vt in præcordiis, corde, &c. *Sulpit.*

196. *Quid nunc veſani jaculis.*] Auerſio poetæ ad Pompejanos, cum irriſione.

198. *Phalarica.*] Genus teli miſſile, quo vtuntur ex Phalis, id eſt, ex turribus & editis locis. eſt autem in modum haſtæ valido ferro præfixa intrà tubum, cuius haſtile ſulphure, reſina, bitumine & ſtuppis conuoluitur infuſo oleo, quod incendiarium vocant, & è baliſta emittitur. *Sulpit. Phalarica.*] Libro 3. vſ. 680.

199. *Muralia pondera ſaxi.*] Ingenti magnitudine.

200. *Aries ferro.*] Lib. 3. vſ. 490. *Balliſtaque limine, &c.*] Machina cujus brachia tenduntur funibus neruiſque ad emittenda ſaxa, faces, jacula. cujus formam vide apud Marcellinum L. 21. & Veget. lib. 4. cap. 22.

201. *Stat non fragilis, &c.*] Pompeij copias ſuſtinet, victoriamque moratur.

202. *Iam pectora non tegit armis.*] Et jam turpe ducens clypeo tegi, læuam corporis partem ſuis carere vlneribus, atque in vita vlterius manere, abjicit clypeum, & pectore occurrit telorum multitudini.

203. *Credi clypeo, læuaque vacaſſe.*] Fidere clypeo: ipſum ergò clypeum abjecit, vt ſiniſtra etiam poſſet hoſtem ferire. *Sulpit.*

204. *Aut culpa vixiſſe ſua.*] Statuerat enim illic pro Cæſare mori. *Sulpit.*

205. *Solus obit.*] Obire vulnera, pro eo, quod eſt, tot vulnera

Iam gradibus feſſis, in quem cadat, eligit hoſtem,
Par pelagi monſtris. Libyca ſic bellua terra,
Getulus denſis Elephas oppreſſus ab armis
Omne repercuſſum ſqualenti miſſile tergo
Frangit, & hærentes mota cute diſcutit haſtas.
Viſcera tuta latent penitus, citráque cruorem
Confixa ſtant tela feræ: tot fracta ſagittis,
Tot jaculis, vnam non explent vulnera mortem.
Dictæa procul ecce manu Gortinis arundo
Tenditur in Scæuam, quæ voto certior omni
In caput, atque oculi læuum deſcendit in orbem.
Ille moras ferri, neruorum & vincula rumpit,
Affixam vellens oculo pendente ſagittam
Intrepidus, telúmque ſuo cum lumine calcat.
Pannonis haud aliter poſt ictum ſæuior vrſa,

Cum

infligit ſolus & accipit inuicem, quot hoſtes, cum quibus res erat, dare poterant. *Sulpit.*

206. *Iam gradibus feſſis.*] Stando pugnandoque defatigatus, & & ex vno corpore circumſpectat aliquem ex hoſtium numero, in quem cum impetu corruat. *In quem cadat.*] Vt modo verſu 173.

207. *Par pelagi monſtris.*] Et hoc quoque libri nonnulli agnoſcunt. At Ms. P. ſic habet:

— in quem cadat eligit hoſtem
Sic Libycus denſis elephas oppreſſus ab armis, &c.

Quod & ipſum puto eſſe ex ſecunda & meliore Lucani editione. Neque immerito repudiauit illud de pelagi monſtris, vt alienum ab hoc loco. *Grotius. Pelagi monſtris.*] Cetis, balenis, quæ ſe immittentes, pondere & mole ſua naues depreſſum eunt.

208. *Armis.*] Venatoribus, vel telis.

209. *Omne repercuſſum, &c.*] Corij duritie reſiſtit telis, quod ſi quando penetrent, ea tamen non altius infixa mota cute diſcutit.

213. *Vnam, &c.*] Vnius Scæuæ.

214. *Dictæa procul, &c.*] Cretenſi. Dicte mons eſt, Gortyna vrbs Cretæ, quæ claruit olim ſagittarum & jaculorum mittendi ſtudio. *Gortynis arundo*, eſt Cretenſis ſagitta. *Procul ecce manu, &c.*] Dilatatio narrationis ab ictu certo cujuſdam ſagittarij Cretenſis, qui in Scæuæ oculum contorſit ſagittam; & qua ferocia hic eam, vna cum oculo extraxerit. *Hortenſius.*

216. *Orbem.*] Oculum, vt l. 2. v. 184. *vel* ſinum, in quo oculus. alterum illi excuſſum fuiſſe oculum meminere Plutarch. Suet. Appian.

217. *Moras ferri, &c.*] Oculum cui infixa erat ſagitta, ruptis neruis cum ipſo telo educit. *Vincula rumpit.*[Neruoſas radices, quibus oculus continetur. *Sulpit.*

219. *Lumine calcat.*] Oculo.

220. *Pannonis.*] Auſtrica, Hungarica. *Haud aliter.*] Non ſecus inquit, vrſa telum, quo vulnerata eſt, appetit. *Sulpit.*

221. *Libys.*

Cum jaculum parua Libys amentauit habena,
Se rotat in vulnus: telúmque irata receptum
Impetit, & ſecum fugientem circuit haſtam.
Perdiderat vultum rabies: ſtetit imbre cruento
Informis facies: lætus fragor æthera pulſat
Victorum: maiora viris de ſanguine paruo
Gaudia non faceret conſpectum in Cæſare vulnus.
Ille tegens alta ſuppreſſum mente dolorem,
Mitis, & à vultu penitus virtute remota,
Parcite, ait, ciues: procul hinc auertite ferrum:
Collatura meæ nil ſunt iam vulnera morti:
Non eget ingeſtis, ſed vulſis pectore telis.
Tollite, & in Magni viuentem ponite caſtris:
Hoc veſtro præſtate duci: ſit Scæua relicti
Cæſaris exemplum potiùs, quàm mortis honeſtæ.
Credidit infelix ſimulatis vocibus Aulus:

Nec

221. *Libys,*] Venator peritus; quales habet Libye. *Amentauit.*] Hoc eſt, iecit ex amento ſeu ligula quæ telo innectitur. *Habena.*] Amento. *Sulpit.* *Amentauit habena.*] Amento torſit.

222. *Se rotat in vulnus.*] Se rotans conatur euellere ſagittam lateri hærentem.

223. *Impetit.*] Inuadit. *Secum fugientem.*] Quæ ſecum conuertitur: vel quam fugiens fert. *Circuit.*] Circuendo conatur apprendere. *Sulpit.*

224. *Perdiderat vultum rabies.*] Vultus Scæuæ non præ ſe ferebat priorem rabiem. *Hypallage.* *Cruento imbre.*] Fluxu ſanguinis.

226. *Victorum.*] Pompejanorum. *Maiora viris, &c.*] Non minor ad æthera ſublatus eſt clamor à Pompeianis iam ſe viciſſe ratis vulnerato Scæua, quam ſi ipſum Cæſarem vulneraſſent.

228. *Ille tegens alta, &c.*] Hoc Appianus refert hunc in modum. Scæua, poſt multa & præclara facinora edita, oculum ſagitta ſaucius, velut quippiam dicturus, in medium proſiliit. Pompeij ductorem quendam ſingulari virtute cognitum ad ſe vocans; Serua, inquit, tibi ſimilem, ſerua amicum ac curatores mihi adhibe, quoniam vulnere affligor. Accurrentibus ad illum veluti transfugam duobus è Pompeij exercitu, vnũ aggreſſus occidit, alterius humerum eſſe traiecit, &c. lib. 3. de bel. ciu.

229. *Et à vultu, &c.*] Compoſuit enim vultum ad miſericordiam commouendam. *Sulpitius.*

231. *Collatura meæ, &c.*] Nihil additura, non profectura ad mortem ſunt tela iniecta: euulſa potius emittent animam.

234. *Sit Scæua relicti, &c.*] Facite vt videar potius tranſiiſſe à Cæſare, quam pro eo mortem cum gloria oppetiiſſe.

236. *Aulus.*] Nomen illius ductoris, cuius opem implorauit.

Nec vidit recto gladium mucrone tenentem:
Membráque captiui pariter laturus, & arma,
Fulmineum mediis excepit faucibus enſem.
Incaluit virtus: atque vna cæde refectus
Soluat, ait, pœnas, Scæuam quicunque ſubactum
Sperauit: pacem gladio ſi quærit ab iſto
Magnus, adorato ſubmittat Cæſare ſigna.
An ſimilem veſtri, ſegnémque ad fata putaſtis?
Pompeij vobis minor eſt, cauſæque Senatus,
Quàm mihi mortis amor. Simul hæc effatus, & altus
Cæſareas puluis teſtatur adeſſe cohortes.
Dedecus hic belli Magno, crimenque remiſit,
Ne ſolum totæ fugerent te Scæua cateruæ:
Subducto qui Marte ruis: nam ſanguine fuſo
Vires pugna dabat. labentem turba ſuorum
Excipit, atque humeris defectum imponere gaudet.
Ac velut incluſum perfoſſo in pectore numen,
Et viuam magnæ ſpeciem Virtutis adorant:

Teláque

238. *Captiui, &c. enſem. Incaluit virtus.*] Scæuæ.

244. *Similem veſtri, &c.*] Imbellem & mortis timidum.

245. *Pompeij vobis minor eſt, &c.*] Vos non tam detinet amor Pompeij ac Senatus, quam me mortis deſiderium: ita vt dulcius mihi ſit pro Cæſare, occumbere, quam ſupereſſe. *Hortenſ.*

247. *Cæſareas puluis, &c.*] Excitatus à P. Syllæ aduentantis militibus puluis, honeſti receſſus prætextum dedit Pompeianis, ne Scæuam ſolum fugere arguerentur.

248. *Dedecus hic belli, &c.*] Tum demum Pompeiani magno dedecore liberari fuere: quum non te, ſed Cæſarem fugere viderentur; quum puluis procul exortus, hoſtis aduentum teſtaretur. Sed falſi opinione fuere. *Hortenſius.*

250. *Subducto qui Marte, &c.*] Nam recipientibus ſe Pompeianis, quum non haberet in quos pugnaret, cecidit. *Ruis.*] Moreris. *Sulpit. Subducto qui, &c.*] Qui receptui ſigno à Pompeianis dato, non habens in quos calidum & miniſteria obeuntem ſanguinem exerceas, deficis.

251. *Vires pugna dabat.*] Ex cædibus fortior euadebat. *Sulpit. Labentem turba ſuorum, &c.*] Deficientem ſocij tollunt, virtutem ſcil. illius venerati. cuius monimentum Deorum templis & imagini ipſius Martis ſuſpendunt, tela illi infixa & arma viri. Vixiſſe eum teſtatur, Cæſ. com. 3: cum enim Scæuæ capite, humero, femore ſaucij & oculo vno orbati ſcutum ad Cæſ. relatum eſſet, inuenta ſunt in eo foramina CCXXX. (ſed vt alij referunt, CXX.) donauit eum M CC. æris, atque ab octauis ordinibus ad primipilum traduxit, &c.

257. Fe

Telaque confixis certant euellere membris,
Exornantque Deos, ac nudum pectore Martem
Armis Scæua tuis. felix hoc nomine fama,
Si tibi durus Iber, aut ſi tibi terga dediſſet
Cantaber exiguis, aut longis Teutonus armis.
Non tu bellorum ſpoliis ornare Tonantis
Templa potes, non tu lætis vlulare triumphis.
Infelix, quantu dominum virtute paraſti!
Nec magis hac Magnus caſtrorum parte repulſus
Intra clauſtra piger dilato Marte quieuit,
Quàm mare laſſatur, cùm ſe tollentibus Euris
Frangentem fluctus ſcopulum ferit, aut latus alti
Montis adeſt, ſerámque ſibi parat vnda ruinam.
Hinc vicina petens placido caſtella profundo
Incurſu gemini Martis rapit: armáque latè
Spargit, & effuſo laxat tentoria campo:

Mutandáque

257. *Felix hoc nomine fama, &c.* *Non tu bellorum, &c.*] Multam & veram conſecuturus gloriam, ſi pro patria pugnans hac vſus fuiſſes virtute in Hiſpanis, Cantabris, Germaniſque ſubiugandis; hic vero periit tibi virtus, quippe cui neque triumphum læta & licentioſa acclamatione proſequi, neque ſpolia Ioui Capitolino referre cōtinget, quod bello ciuili vincentibus negatum eſt Val. Max.

262. *Dominum virtute paraſti, &c.*] Dion. πολλὴν αὐτοὶ ὑπέρ ποτε τῆς ἐλευθερίας, ἔτι τότε καὶ τῆς Ῥωμαίων δουλείας ποιούμενοι. Grot. *Dominum virtute paraſti.*] *Inuidioſe:* Cæſarem, cui per te Roma tuque ipſe ſis ſeruiturus. Saluſt. 1. Hiſt. *Victor exercitus, cui per tot labores & vulnera nihil præter tyrannum quæſitum eſt.*

263. *Nec magis hac &c.*] Pōpeius hic repulſus non deſiſtebat, magis quā fluct⁹ maris à ſcopulo repercuſſi, quin & crebro impulſu victores tandē ſcopulum euertunt.

264. *Intra clauſtra.*] Caſtra vndique circumuallata.

267. *Adeſt.*] Adedit, exedit. *Seram ruinam.*] Hoc eſt, non ſubitam, ſed tardam ac lentam.

266. *Frāgētē fluctus, &c.*] Crebris ictib. & diutino inſultu quaſſam.

268. *Hinc vicina, &c.*] Pompeius ab Aego & Roſcillo Allobrogibus transfugis edoctus, tranſuerſum inter geminū aggerem ad mare vallum nondum eſſe perfectum, ſagittariis militibuſq; naui miſſis, qui munitionū defenſores à tergo peterent, ipſe Prima luce cū copiis acceſſit. cohortes itaq; Cæſaris, quę ad mare excubuerāt, terra marique preſſæ terga vertūt, quas Pompeiani non ſine multa cæde inſecuti ſūnt vſque ad caſtra Marcellini. vbi Antonius cum XII. cohortibus deſcendere viſus Pompeianos compreſſit. *Profundo*] Mari vt nota ſup.

269. *Gemini*] Terra marique id.

270 *Spargit.*] Extendit, latius diffundit. *Effuſo laxat tentoria campo.*

Mutandaque iuuat permiſſa licentia terra.
Sic pleno Padus ore tumens ſuper aggere tutas
Excurrit ripas, & totos concutit agros.
Succubuit ſi quà tellus, cumulúmque furentem
Vndarum non paſſa, ruit: tum flumine toto
Tranſit, & ignotos aperit ſibi gurgite campos.
Illos terra fugit dominos: his rura colonis
Accedunt, donante Pado. vix prælia Cæſar
Senſerat, elatus ſpecula qua prodidit ignis.
Inuenit impulſos preſſo iam puluere muros,
Frigidáque vt veteris deprendit ſigna ruinæ:
Accendit pax ipſa loci, mouitque furorem
Pompeiana quies, & victo Cæſare ſomnus.
Ire vel in clades properat, dum gaudia turbet.
Torquato ruit inde minax: qui Cæſaris arma
Segnius haud vidit, quam malo nauta tremente
Omnia Circea ſubducit vela procella:

Agmina

campo.] Prius circumſcriptus atq; incluſus gaudet iã liberiore cãpo.

272. *Sic pleno Padus, &c.*] Expatiatur, non ſecus atque Padus exudans. *vel* ſuperat aggeres oppoſitos; *vel*, ſi qua parte aggere euerſus fatiſcit, irruit ac longe lateque campos inundat. *Super aggere tutas, &c.*] Superegreditur ripas munitas aggeribus. *Sulpit.*

274. *Cumulumque furentem.*] Magnam vim fluminis.

276. *Aperit ſibi campos.*] Per ignotum campum fluit, quam hactenus naturalem ſuum curſum intrà alueos retinuiſſet. *Sulpit. Hortenſ.*

277. *Illos terra fugit dominos.*] Terra alluuione attrita decedit & aliis dominis atq; aliis adjicitur.

278. *Vix prælia Cæſar, &c.*] Neque multo poſt, Cæſar, ſignificatione per caſtella fumo facta, deductis ex præſidiis quibuſdam cohortibus, eodem venit, qui, cognito detrimento, cum animaduertiſſet Pompeium extra munitiones egreſſum, &c. 3. com. Cæſ.

280. *Impulſos.*] Proſtratos. *Preſſo.*] Sedato.

281. *Frigidaque, &c.*] Non à recenti pugna calentia.

282. *Accendit pax ipſa loci.*] Pompeij quietem partam ægris oculis vidit Cæſar.

284. *Ire vel in clades properat.*] Paratus ſe in perniciem certam præcipitare, modo illius pacem diſturbet.

285. *Torquata ruit inde minax.*] Ruit inde minatus exitium Torquato, qui à Pompeio præfectus fuerat caſtello expugnato. *Qui Cæſaris arma, &c.*] Qui viſo Cæſare, ſuos intra aggerem interiorẽ (caſtellum enim incluſum erat maioribus caſtris) recepit: non minus caute quam prouidus nauta, tempeſtatem ad Circæum in mari Tyrrheno ingruentem aduertit, velaque contrahit.

288. *Muro*

Agminaque interius muro breuiore recepit,
Denſius vt parua diſponeret arma corona.
Tranſierat primi Cæſar munimina valli,
Cum ſuper è totis emiſit collibus agmen,
Effuditque acies obſeptum Magnus in hoſtem.
Non ſic Ætnæis habitans in vallibus horret
Enceladum ſpirante Noto, cùm tota cauernas
Egerit, & torrens in campos defluit Ætna:
Cæſaris vt miles glomerato puluere victus
Ante aciem, cæci trepidus ſub nube timoris
Hoſtibus occurrit fugiens, inque ipſa pauendo
Fata ruit. totus mitti ciuilibus armis
Vſque vel in pacem potuit cruor: ipſe furenteis
Dux tenuit gladios. felix, ac libera legum

Roma

288. *Muro breuiore recepit.*] Reuocauit, in interiorem aggerẽ qui breuior erat, vt milites compreſſiores haberet Torquatus. *Hortenſius.*

290. *Tranſierat primi Cæſar munimina valli, cum ſuper, &c.*] Cæſar eius diei detrimentum ſarcire cupiens, legionem Pompeij in caſtellum eductam opprimere ſe poſſe ſperans, cohortes XXXIII. quam potuit occultiſsime duxit. & munitiones caſtrorum, tametſi erant magnæ, aggreſſus, Pompeianos ex vallo deturbauit. Põpeius re nunciata quintam legionẽ ſubſidio ſuis duxit. ibi Cæſaris equitatus, receptui ſuo timens, initium fugæ faciebat. cohortes cum ex vallo Pompeium adeſſe & ſuos fugere cernerent, ne vtrinque ab hoſte intercluderẽtur, ſeſe in foſſas fuga præcipitabant. omniaque erãt tumult⁹, timoris, fugæ plena.

293. *Non ſic Ætnæis, &c.*] Catinenſes atque accolæ Aetnæ non ita horrent incendium & flammas montis Aetnæ, quam Encelado giganti fulmine icto iniectam fabulantur, vento intra cauernas furente, vt Cæſariani iam trepidabant victi fugatique.

294. *Cauernas, &c.*] Lapides ignitos & globos flammarum eructat in ſubiectos campos.

297. *Ante aciem.*] Ante manum cum hoſte cõſertã. *Cæci ſub nube timoris.*] Quia qui timent quid ſint acturi non prouident. *Sulpit.*

298. *Inque ipſa, &c.*] In fatum, dum fugiunt, incidunt.

299. *Totus mittit, &c.*] Potuit hic tanta edi clades, vt Cæſarianis nulla vel ſpes, vel cauſſa rebellandi ſuperfuiſſet. *Sulpit. Totus mitti ciuilibus, &c.*] Atque hic debellatũ fuiſſet ciuile bellũ magna cũ Cæſarianorum cæde; niſi Põpeius vel fato vel metu ſuos repreſsiſſet à perſequẽdo hoſtes. Adeo vt ſuis amicis ipſe Cæſar dixerit: *Penes hoſteis hodie fuiſſet victoria, ſi ducẽ vincere ſcientem habuiſſent.*

300. *Ipſe furentes, &c.*] Pompeius continuit ſuos in ciuilem cædem furentes. Neque enim ita apte de Cæſare intelligi poteſt qui à ſuis neque autoritate, neque hortatu, neque minis, neque precibus impetrare potuit vt conſiſterent.

301. *Libera legum.*] Ita Silius l. 2. *It liber campi paſtor.*

302. Vi

Roma fores, iuriſque tui, viciſſet in illo
Si tibi Sylla loco: dolet heu, ſempérque dolebit,
Quod ſcelerum Cæſar prodeſt tibi ſumma tuorum:
Cum genero pugnaſſe pio. Prô triſtia fata,
Non Vtica Libye clades, Hiſpania Munda
Fleſſet, & infando pollutus ſanguine Nilus
Nobilius Phario geſtaſſet rege cadauer:
Nec Iuba Marmaricas nudus preſſiſſet arenas,
Pœnorúmque umbras placaſſet ſanguine fuſo
Scipio: nec ſancto caruiſſet vita Catone.
Vltimus eſſe dies potuit tibi Roma malorum:
Exire è mediis potuit Pharſalia fatis.
Deſerit aduerſo poſſeſſum numine ſedem
Cæſar, & Emathias lacero petit agmine terras.

302. *Viciſſet in illo, &c.*] Inſtitiſſet fortunæ ſuæ & victoriæ; fugientes inſecutus hoſtes, vel ad internecionem cæſos, vtcunque ciues debellaſſet, P. Cor. Sylla, melius ſciens vincere quam Pompeius, ſicubi illi contigiſſet par facultas.

304. *Scelerum ſumma.*] Maximum inter ſcelera tua, ſcilicet, quod pium generum oppugnaueris. *Sulpit.*

305. *Pio.*] Tam pie parcente tibi & ciuibus. *Prô triſtia fata, &c.*] Quam occaſionem niſi omiſiſſet ille: Non ad Vticam Africa tot vidiſſet cædes Iubæ regis, Scipionis, Catonis, Labieni, Petreij, Fauſti, Syllæ, &c. Non ad Mundam, de qua vide lib. 1. vſ. 40.

307. *Et infando pollutus.*] Neque Pompeius ad oſtium Nili Peluſiacum appellens, ibi periiſſet. lib. 8. vſ. 465. *Sanguine Nilus.*] Pompeij, lib. 8. vſ. 616. & deinceps.

308. *Phario, &c.*] Ptolomæo rege Aegyptio, cui⁹ permiſſu iuſſuque interfectus eſt. Pharos inſ. & turris ad portum Alexandrinum.

309. *Nec Iuba.*] Nec Rex Iuba, & Petreius, ne in manus hoſtis venirent, mutuis vulneribus concurrentes cecidiſſent. *Marmaricas, &c.*] Marmarica Africæ regio eſt, Aegyptum verſus. *Marmaricas, &c.*] Lib. 3. vſ. 293.

310. *Pœnorumque, &c.*] Neque Scipio Pompeij ſocer penes quem in Africa reliquiarum Pharſaliæ & imperij ſumma erat, ferro ſuo traiectus & in mare præcipitatus retuliſſet inferias vmbris Pœnorum in ſecundo & tertio bello Punico gentis ſuæ auſpiciis cæſorum.

311. *Nec ſancto caruiſſet vita Catone.*] Neque è viuis diceſſiſſet vir integerrimus Cato, qui Vticæ ſibi necem conſciuit.

312. *Malorum.*] Belli ciuilis & libertatis oppreſſæ.

313. *Exire è mediis, &c.*] Potuit non fieri pugna Pharſalica. *Sulp.* *Exire è mediis, &c.*] Iamque in itinere medio inciſus fuiſſet neruus Pharſalicæ victoriæ.

314. *Deſerit aduerſo, &c.*] Cæſar caſtra & regionem in quibus infeliciter pugnarat, nocte deſerens in Theſſaliam ſe contulit.

315 *Lacero petit agmine terras.*]

Arma ſecuturum ſoceri, quacunque fugaſſet,
Tentauere ſui comites diuertere Magnum,
Hortati, patrias ſedes, atque hoſte carentem
Auſoniam peteret. Nunquam me Cæſaris, inquit,
Exemplo reddam patriæ, nunquamque videbit
Me, niſi dimiſſo redeuntem milite Roma.
Heſperiam potui, motu ſurgente, tenere,
Si vellem patriis aciem committere templis,
Ac medio pugnare foro. dum bella relegem,
Extremum Scythici tranſcendam frigoris orbem.
Ardentéſque plagas. victor tibi, Roma, quietem
Eripiam, qui, ne premerent te prælia, fugi?
Ah potius, ne quid bello patiaris in iſto,
Te Cæſar putet eſſe ſuam. ſic fatus, in ortus
Phœbeos conuertit iter, terraque ſecutus
Deuia, quà vaſtos aperit Candauia ſaltus,
Contigit Emathiam, bello quam fata parabant.

Theſſaliam,

Duobus enim illis prælliis deſiderauit Cæſar è ſuis, milites 900. equites 62. centuriones 30. tribunos mil. 10. ſigna militaria 32.

316. *Arma ſecuturum ſoceri, &c.*] Pompejum ab inſtituto Cæſarem inſequendi fruſtra conati ſunt amici diuellere: hortati vt Italiam Romamque potius repeteret.

319. *Nunquam me Cæſaris.*] Non videbit me Roma armatum, vt Cæſarem: non reuertar in patriam niſi dimiſſo exercitu.

322. *Motu ſurgente.*] Initio tumultus hujus ciuilis.

323. *Si vellem patriis, &c.*] Si placuiſſet illorum exemplum, qui cum ciuili hoſte in medio foro dimicantes, templa & ſacra Deorum impiè contaminarunt.

324. *Dum bella relegem.*] Ego certe quo bellum à patria longe ſubmoueam, adibo extremas regiones gelidæ Arcto vel zonæ torridæ ſubjectas. *Relegem.*] Abigam, prohibeam. *Sulpit.*

328. *Ne quid bello patiaris, &c.*] Sed potius Cæſar te poſſideat, quam vt per me detrimentum capias, vllumue incommodum accipias. *Hortenſ.*

329. *In ortus, &c.*] Pompejus Cæſarem inſecutus ad Aſparagum conſedit. Cæſar in veteribus caſtris trans Genuſium amnem tantiſper conſtitit, quoad Pompejanos aliis rebus occupatos ſenſit. inde per Epirum & Acarnaniam in Macedoniam iter flexit. Secutus eſt Pompejus per Candauiam qui mons eſt Illyricum à Macedonia diſterminans.

331. *Candauia.*] Mons Epiri, qui Illyricum à Macedonia dirimit.

332. *Contigit Emathiam.*] Peruenit in Theſſaliam regionem, locum fatalem, in quo Pompejani funderentur à Cæſare. *Hortenſ.* *Bello quam, &c.*] Pompeij cladi, à fatis deſtinatam.

333. *Theſſa-*

Theſſaliam, qua parte diem brumalibus horis
Attollit Titan, rupes Oſſæa coërcet.
Cùm per ſumma poli Phœbum trahit altior æſtas,
Pelion opponit radiis naſcentibus vmbras.
At medios ignes cæli, rabidique Leonis
Solſtitiale caput nemoroſus ſubmouet Othrys.
Excipit aduerſos Zephyros, & Iapyga Pindus,
Et maturato præcidit veſpere lucem.
Nec metuens imi Borean habitator Olympi
Lucentem totis ignorat noctibus Arcton.
Hos inter montes media qui valle premuntur,
Perpetuis quondam latuêre paludibus agri:
Flumina dum campi retinent, nec peruia Tempe
Dant aditus pelago, ſtagnúmque implentibus vndis
Creſcere

333. *Theſſaliam, &c.*] Ab Ortu brumali mons Oſſa Theſſaliam terminat. vide Herodotum in Polymnia, vnde hæc deſumpta eſt chorographia.

334. *Rupes Oſſæa.*] Deſcribit autem eam regionem, maximè à montibus quinque quibus cingitur ambiturque: Sunt autem Oſſa, Peliũ, Othrys, Pindus & Olympus.

335. *Cum per ſumma, &c.*] Pelion mons adumbrat Theſſaliam ab ortu Solis iuxta æquatorem; quem & Aſtrologi vocant *ſumma poli.*

337. *At medios ignes cæli, &c.*] Ad meridiem & notum (inquit Herodotus.) Othryn habet. Solis itaque meridiani in æſtiuo tropico Cancri & inde Leonis ſigno, ardorem, Othrys arcet.

339. *Excipit aduerſos Zephyros, &c.*] Pindus mons ad Occaſum ſitus excipit Fauonium & Iapyga ventum ex Apulia flantem, atque altitudine ſua Soli occidenti interiectus noctem præproperat.

340. *Præcidit lucem.*] Subtrahit lucem & inumbrat Theſſaliam.

341. *Nec metuens imi Borean, &c.*] Et qui radices Olympi ad Boream ſiti incolunt, ab Aquilonis ſæuitia per montis altitudinem muniti, Cynoſuram & Helicen nocte lucentes non vident.

343. *Hos inter montes media, &c.*]. Τὴν δὲ Θεσσαλίαν λόγος ἐστὶ τὸ παλαιὸν εἶναι λίμνην, ὥστε γε συγκεκλεισμένην πάντοθεν ὑπερμήκεσιν ὄρεσι. Herod. Polym.

344. *Perpetuis quondam &c. diſceſsit Olympo, &c.*] Stagnabat olim Theſſalia in paludem montibus vndique clauſam, priuſquam Hercules diuulſis Oſſa & Olympo, exitum Peneo fluu. dedit in mare, aperuitque amœniſſima Tempe. Herodotus à Neptuno terræ motu factum eſſe refert. vide Sen. Herc. En. v. ſ. 282. & Aelian. var. hiſt. lib. 3. cap. 1.

345. *Flumina dum campi, &c.*]. Fluminum curſus non habentes exitum in mare, augebant paludem.

346. *Dant aditus pelago.*] Imo *pelagi*, vt habet Ms. P. & R. A. Maris aditus erant intercluſi. *Grotius.* *Stagnumque implentibus.*] In implenda Theſſalia occupatis.

347. *Creſce-*

Creſcere curſus erat. poſtquam diſceßit Olympo
Herculea grauis Oſſa manu, ſubitaque ruinam
Senſit aqua Nereus: melius manſura ſub vndis,
Emathis æquorei regnum Pharſalos Achillis
Eminet, & prima Rhœteïa littora pinu
Quæ tetigit Phylace, Pteleóſque, & Dorion ira
Flebile Pieridum; Trachin, pretioque nefandæ
Lampados Herculeis fortis Melibœa pharetris:
Atque olim Lariſſa potens: vbi nobile quondam
Nunc ſuper Argos arant: veteres vbi fabula Thebas
Monſtrat Echionias: vbi quondam Pentheos exul,
Colla, caputque ferens ſupremo tradidit igni,
Queſta quod hoc ſolum nato rapuiſſet Agaue.

Ergo

347. *Creſcere curſus erat.*] Loco curſus creſcebant. *Sulpit.*

348. *Subitaque ruinam, &c.*] Mare ſenſit impetum Penei emiſsi.

349. *Melius manſura ſub vndis.*] Atque vtinam manſiſſet vſque ſub aquis potius, quam facta fuiſſet terra & arena, qua concurreret ciu. bell. Rom.

350. *Emathis æquorei, &c.*] Theſſalica Pharſalos regnata quondam Achilli filio Thetidis marinæ, eminuit ex aquis.

351. *Prima Rhœteia, &c.*] Eminuit Phylace vrbs Phthioticæ regnata Proteſilao qui in bello Troj. primus Græcorum emicuit in litus Trojanum. Rhœteum autem Troados promontorium eſt.

352. *Pteleóſque.*] Theſſaliæ vrbs & nemus. *Dorion ira, &c.*] Oppidū, juxta quod Thamyris à muſis in carminis certamē prouocatis victꝰ atque excœcatus fuit. Hom. 2. Ilia.

353. *Trachin.*] Theſſaliæ opp. in aſpero & ſaxoſo loco conditum. τραχινόν. Heraclea poſtea dicta. *Pretioq; nefandæ, &c.*] Magneſiæ in Theſſalia ciuitas, patria Philoctete, quē Hercul. donauit ſagittis, incēſus ab eo in Oeta pyræ pretio.

354. *Fortis Melibœa.*] Philoctetæ patria, abſque quo, ſagittas Herculeas afferente, Troja capi non poterat. *Sulpit.*

355. *Lariſſa potens.*] Theſſ. vrbs, patria Achillis fortiſsimi è Græcis olim ad Trojam. *Vbi nobile quondam, &c.*] Vbi quondam erat Argos nobilis ciuitas, nunc diruta aratro vertitur.

356. *Veteres vbi fabula Thebas.*] Atque hic etiam Thebæ ſunt Phthioticæ, æmulæ Bœoticarum. Echion vnus erat è terrigenis cujus opera vſus Cadmus Thebas condidit. *nota ſeq.*

357. *Monſtrat Echionias.*] Hoc vult, Thebas Phthioticas dictas, à Thebis Bæoticis; ex eo quod Agaue ibi exſilij ſui ſedem inueniſſet. *Grot. Exul.*] *Exul*, ab aliis exponitur, *mente alienata*, ab aliis, *exterminata à filio Baccharum ritus execrante.* Agaue autem filium Pentheum per furorem, rata vitulum, interfecit, ad ſe reuerſa Theſſaliam fuga petiit vbi filio juſtis perſolutis, ex nomine veteris patriæ Thebas condidit. Virg. in Culice, *quo quondam victa furore Venit Nyctileum fugiens Cadmeis Agaue, Infandas ſcelerata manus, & cæde cruenta.*

359. *Queſta quod, &c.*] Deſiderans reliqua membra ad rogum.

360. Ergo.

Ergo abrupta palus multos diſceſſit in amnes.
Purus in occaſus, parui ſed gurgitis, Aeas
Ionio fluit inde mari: nec fortior vndis
Labitur auectæ pater Iſidis, & tuus, Oeneu,
Penè gener craſſis oblimat Echinadas vndis:
Et Meleagream maculatus ſanguine Neſſi
Euenos Calydona ſecat. ferit amne citato
Maliacas Sperchios aquas: & flumine puro
Irrigat Amphryſos famulantis paſcua Phœbi.
Quique nec humentes nebulas, nec rore madentem
Aëra, nec tenues ventos ſuſpirat Anauros.
Et quiſquis pelago per ſe non cognitus amnis
Peneo donauit aquas: it gurgite rapto
Apidanos: nunquamque celer, niſi miſtus, Enipeus.
Accipit Aſopos curſus, Phœnixque, Melaſque.
Solus in alterius nomen cum venerit vndas,

Defendit

360. *Ergo.*] *Theſſaliæ fluuios recenſet. Abrupta palus, &c.*] Emiſſa anguſtiis per montes ab Hercule vel Enoſigæo diuulſos palus prius incluſa.

361. *Purus in occaſus, &c.*] Aeas flumine limpido & modico & in mare Ionium labitur. *Aeas.*] Variant Mss. Sed variam hanc eſſe lectionem, docent Strabo & Plin.

362. *Nec fortior vndis, &c.*] Inachus pater Ius à Ioue in vaccam mutatæ, mox ſibi redditæ & in Aegyptum auectæ.

363. *Et tuus, Oeneu.*] Achelous, cui deſponſata fuerat Deianira filia OEnei: ſed Herculi victori nupta.

364. *Craſſis oblimat Echinadas vndis.*] Turbidus exit, limoque auget Echinadas inſulas oſtio ſuo, ante Aetoliam, obiectas.

365. *Et Meleagream, &c.*] Et Euenos fluu. (iuxta quem Neſſus Centaurus ab Herc. quod Deianeiræ vim inferre conatus eſſet, cæſus fuit) per Calydoniam Meleagro olim regnatam labitur.

366. *Ferit amne, &c.*] Sperchius in Maliacum ſinum exit.

367. *Et flumine puro.*] Ad Amphryſum fluu. Apollo Admeti armenta pauit.

369. *Quique nec humentes, &c.*] Theſſaliæ fluu. nullas auras aut nebulas exhalans, quod & nomen indicat. Sed vide Turnebum lib. 31 Adv. cap. 2.

371. *Pelago per ſe non cognitus.*] Hoc eſt, qui nomen ſuum ſecũ non defert in mare, Sed Peneo, in ipſo curſu miſcetur. Alij legunt: *per ſe iam cognitus*. Hortenſ.

372. *It gurgite rapto, &c.*] Enipeus (inquit Strabo) accipit Apidanum, & iuncti concitatiore curſu fluunt. Apollon. 1. Arg. Ouid. vero 1. Metam. *Irrequietus Enipeus, Apidanuſque ſenex.*

374. *Accipit Aſopos curſus.*] Aſopos recepto Phœnice fluuius iuxta Thermopylas in mare exit. Stra. 9. *Melaſque.*] Theſſ. fluuius.

375. *Solus in alterius, &c.*] In Peneum incidit, neque tamen illius vndis admiſcetur, vult exprimere

Deſcendit Titareſus aquas, lapſuſque ſupernè
Gurgite Penei prò ſiccis vtitur aruis.
Hunc fama eſt Stygiis manare paludibus amnem,
Et capitis memorem, fluuij contagia vilis
Nolle pati, ſuperûmque ſibi ſeruare timorem.
Vt primùm emiſſis patuerunt amnibus arua,
Pinguis Bœbicio diſceſſit vomere ſulcus:
Mox Lelegum dextra preſſum deſcendit aratrum.
Æolidæ, Dolopéſque ſolum fregère coloni,
Et Magnetes equis, Minyæ gens cognita remis.
Illic ſemiferos Ixionidas Centauros.
Fœta Pelethroniis nubes effudit in antris.
Aſpera te Pholoës frangentem Monyche ſaxa;
Téque

primere illud Homeri β. Οὐδ' ὅγε Πηνειῷ συμμίσγεται ἀργυροδίνῃ, Ἀλλά τέ μιν καθύπερθεν ἐπιρρέει ἠΰτ' ἔλαιον, Ὅρκου γὰρ δεινοῦ στυγὸς ὕδατός ἐστιν ἀπορρώξ.

376. *Lapſuſque ſuperne.*] Superne innatat.

377. *Pro ſiccis aruis.*] Pro alueo.

378. *Hunc fama eſt.*] Deſcribit Titareſum ab eius origine, & fontibus, & natura; quod cum ex ſacratis vndis Stygis ſcaturiat, nolit vili fluuio commiſceri, nec ab eo labefactari. *Hortenſ. Stygiis manare, &c.*] Ita Homerus. verum è Citario monte oritur.

379. *Capitis memorem.*] Originis ſuæ è Styge. *Fluuij contagia vilis.*] Penei, quem influit.

380. *Timorem.*] Religionem iuris iurandi. namque Stygis. *Dij iurare timent & fallere numen.* Virgilius Aeneid. 6. ὅστε μέγιστος Ὅρκος, δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι. Iliad. 15. vide quæ nos ad Senec. Her. Fu. vſ. 711.

381. *Vt primum, &c.*] *Theſſaliæ incolas enumerat.*

382. *Bœbicio.*] Reſcribe *Bebrycio* cum Mss. *Grot. Bœbicio.*] Alij, *Bœbiaco.* à Bœbe opp. Theſſ.

383. *Lelegû, &c.*] Theſſaliæ op. Plin. lib. 4. cap. 7. & Strab. lib. 7.

384. *Æolidæ.*] Theſſali antiqui ab Aeolo, Hellenis F. Sed & omnes Græci extra Iſthmû præter Athenienſes & Megarenſes dicti erant diu Aeoles. *Dolopeſque ſolum, &c.*] Aetolorum pop. qui Magneſiam commigrarunt.

385. *Magnetes equis.*] Penei flu. & Pelij montis accolæ equorum domitores optimi, vt & Centauri vicini. *Minyæ gens.*] Comites Iaſonis in expeditione Colchica. *Cognita remis.*] Expeditione Argonautica.

386. *Semiferos Ixionidas, &c.*] Centauros Pelij montis accolas, quos ex nube ſibi pro Iunone à Ioue ſuppoſita genuiſſe Ixion fingitur, forma ſuperne humana, inferne equina: cum enim primi ab equis pugnarent, è longe biformes viſi ſunt, cum equi ora aquis immerſa haberent. *Ixionidas.*] Ixionis filios & nepotes.

387. *Fœta nubes.* Grauida Nephele, in antro Pelethronio. *Hor. Peletroniis.* Pelethroniû, mons Theſ.

388. *Pholoës frangentem.*] Montis Arcadiæ. à Pholo centauro, Herculis in Nemeæû leonê proficiſcentis.

Téque ſub Oetæo torquentem vertice vulſas
Rhœce ferox, quas vix Boreas inuerteret, ornos:
Hoſpes & Alcidæ magni Phole: téque per amnem
Improbe Lernæas vector paſſure ſagittas:
Téque ſenex Chiron, gelido qui ſidere fulgens
Impetis Æmonio maiorem Scorpion arcu.
Hac tellure feri micuerunt ſemina Martis.
Primus ab æquorea percuſſis cuſpide ſaxis
Theſſalicus ſonipes bellis feralibus omen
Exiluit; primus chalybem, franóſque momordit,
Spumauítque nouis Lapithæ domitoris habenis.
Prima fretum ſcindens Pagaſæo littore pinus,
Terrenum ignotas hominem projecit in vndas.
Primus Theſſalicæ rector telluris Itonus

ciſcentis hoſpite ibi ſepulto. *Monycha ſaxa.*] Cẽtaur. *quãtos jaculetur Monychus ornos.* Iuuen. Sat. I.

389. *Sub Oetæo, &c.*] Sub OEta monte, *euulſis truncis iaculator audax.*

392. *Improbe Lernæas, &c.*] Neſſe, qui cum tranſuectæ, à te Deianeiræ ſtuprum offerres, ab Hercule ſagittis Hydræ Lernææ felle imbutis traiectus fuiſti.

393. *Chiron.*] E Centauris iuſtiſſime, qui in cœlum relatus eſt Sagittarius. *Gelido qui ſidere.*] A pedibus vſq; ad humeros in hyemali circulo collocatus: vnde à poëta *gelido ſidere fulgere* dicitur. Caput eius ſolum extra eum circulum apparere videtur. *Hort.*

394. *Impetis Æmonio.*] Theſſalico arcu videris petere præcedẽtem Scorpion. *Maiorem Scorpion arcu.*] Occupantem duorum *δωδεκατημορίων* ſpatium.

395. *Hac tellure.*] *Ad inuenta iam Theſſaliæ tranſit. Feri micuerunt, &c.*] Theſſali, pugnæ ex equis, frænorum & ephippiæ inuentores erant, inuicta manus & bello nata.

396. *Primus ab æquorea, &c.*] Hic percuſſa tridente petra Neptunus produxit bellatorem equũ, cui nomen Scyphius. Pindari interp. in 4. Pyth. Non hic agitur de certamine Palladis & Neptuni, quod in Attica habitum fuit.

398. *Primus chalybem, &c.*] *Frena Pelethronij Lapithæ, &c.* Virgilius 3. Georg.

400. *Prima fretum ſcindens.*] Lib. 3. vſ. 193. *Pagaſæo littore.*] E Pagaſo Theſſaliæ oppido, Argonautæ ſoluentes, petebant Colchos. vide lib. 2. vſ. 715.

401. *Terrenum hominem.*] Iaſonem cum magna Argonautarum manu in vndas proiectum, hoc eſt, mare ingreſſum primum miratur ex Theſſalia. *Hortenſ.*

402. *Primus Theſſalicæ, &c.*] Hic primum Itonus Theſſaliæ rex Deucalionis F. inuenit rationem conflandi æris, argenti & auri, ſignandæque monetæ. *Itonus.*] Ms. R. A. & T. *Ionus.* Alius *Hyonas.* Nomen hoc alibi adhuc quæro. *Grotius.*

In formam calida percuſsit pondera maſſa,
Fudit & argentum flammis, aurúmque moneta
Fregit, & immenſis coxit fornacibus æra.
Illic, quod populos ſcelerata impegit in arma,
Diuitias numerare datum eſt. hinc maxima ſerpens
Deſcendit Python, Cyrrhæáque fluxit in antra:
Vnde & Theſſalicæ veniunt ad Pythia laurus.
Impius hinc prolem ſuperis immiſit Aloeus,
Inſeruit celſis propè ſe cùm Pelion aſtris,
Sideribúſque vias incumbens abſtulit Oſſa.
Hac vbi damnata fatis tellure locarunt
Caſtra duces; cunctos belli præſaga futuri
Mens agitat, ſummíque grauem diſcriminis horam
Aduentare palam eſt, propius iam fata moueri
Degeneres trepidant animi, pejoráque verſant.

Ad

404. *In formam percuſsit.*] Signauit in monetam. *Sulpit.*

406. *Illic, &c.*] Ibi primum nummi omnis ſceleris, ipſiuſque belli nefarij irritamenta.

407. *Hinc maxima ſerpens, &c.*] In Theſſalia ſerpens ille πύθων è putredine poſt diluuium natus eſt, quem Apollo interfecit, cuius corio tripus Delphicus contectus eſt, inque illius ſerpentis cæſi memoriam inſtituta Pythia certamina, quorum præmium laurus.

408. *Cyrrhæaque fluxit in antra.*] Delphica. Cirrha opp. Phocidis haud procul à Delphis.

409. *Ad Pythia.*] Certamina, quorum præmium laurus. *Grotius.*

410. *Impius hinc prolem, &c.*] Hic Iphimedia vxor Aloei à Neptuno compreſſa peperit Otũ & Ephialten, qui nonum ætatis annum ingreſſi, nouem vlnas longi erant, & gigantibus contra Iouem opem ferentes, Pelio, quod per ſe prope contingit aſtra, impoſuere Oſſan, quæ cœli orbes ne voluerentur impedit. *Prolem.*] Otum & Ephialten, gemellos fratres, qui ab Aloëo, *Aloidæ* dicti fuerunt. Hi cum auxilium gigantibus ſuperis bellum facientibus ferrent, Apollinis & Dianæ ſagittis confecti fuere. Virg. VI. Aeneid.

Hic & Aloidas geminos immania vidi
Corpora, &c.

Hortenſ.

411. *Inſeruit celſis, &c.*] Vbi Pelion, inquit, propemodum ad cælum vſque vertice ſuo perueniret, Oſſa Pelio impoſita continuit orbes cæli ne verterentur, & ſtellæ vias ſuas currerent, & meatum naturalem retinerent. *Hort.*

413. *Damnata fatis.*] Deſtinata bello ciuili.

414. *Cunctos belli, &c.*] Omnes inter ſpemque metumque ſoliciti exitum dubij expectant.

416. *Palam eſt.*] Certò enim cõſtabat inſtare prælium, neque diu futurũ, quin in pugnã deſcenderetur, atque de ſumma rei omnibus vtrinque copiis dimicaretur. *Hor.*

417. *Degeneres trepidãt animi.*] *Degeneres animos timor arguit,* pleriſque

Ad dubios pauci præſumto robore caſus
Spémque metúmque ferunt. Turba ſed miſtus inerti
Sextus erat, Magno proles indigna parente,
Qui mox Scyllæis exul graſſatus in vndis,
Polluit æquoreos Siculus pirata triumphos.
Qui ſtimulante metu fati prænoſcere curſus,
Impatiénſque moræ, venturiſque omnibus æger,
Non tripodas Deli, non Pythia conſulit antra,
Nec quæſiſſe libet, primis quid frugibus altrix
Ore Iouis Dodona ſonet, quis noſcere fibra
Fata queat, quis prodat aues, quis fulgura cæli
Seruet & Aſſyria ſcrutetur ſidera cura,
Aut ſi quid tacitum, ſed fas, erat. ille ſupernis
Deteſtanda Deis ſæuorum arcana Magorum
Mouerat, & triſteis ſacris feralibus aras,
Vmbrarum,

plerisque prona eſt timori in peius fides ; pauci præfidenti animo meliora ſperant.

418. *Ad dubios pauci, &c.*] Paucos fuiſſe dicit, qui benè de euêtu futuræ pugnæ ominarentur. *Hort.*

419. *Turba ſed miſtus &c.*] Sextus Pompeij F. à patris virtutibus degenerans, cum ignaua & puſillanima plebe timet ; ſolicitatque artes magicas ad præcognoſcendum belli euentum.

421. *Qui mox Scyllæis, &c.*] Qui poſtea elapſus clade ad Mundam, piraticam exercuit in mari Siculo, & cum dedecore traduxit patris de piratis profligatis triumphos.

424. *Venturiſque omnibus æger.*] Puſillanimus ad bonam futurorum ſpem *æger*, *ſolaque libidine fortis.* Iuuen. Sat. 4.

425. *Non tripodas Deli, non Pythia conſulit &c. Aſſyria ſcrutetur, &c. ille ſupernis, &c.*] Neque tamen conſulit diuinationum honeſtiora genera, non Apollinis oraculum in Delo inſ. De tripode dictum ad vſ. 81. lib. I. non oraculum Delphicum de quo dictum l. 5. vſ. 71. & deinceps: non oraculũ Iouis à columba ſeu muliere redditũ è quercu Dodonæa in Chaonio Epiri nemore. *Herodot. Euterpe.* quæ ſylua glande nobilis erat, qua veſcebantur primi homines ante inuentas fruges; non extiſpicia per fibras victimarum; non auſpicia per aues oſcines & præpetes ; non auguria per tonitrua, fulmina, fulgetra: non Aſtrologiã, qua claruerunt Chaldæi Aſſyriæ pop. aut ſi qua alia diuinatio tacita erat, ſed licita: ſed ille ſolicitabat, ſacra magica , inferna, diis ſuperis deteſtata : perſuaſumque habebat reddi à manibus Dæmoniiſq; per Necromẽtiã ea quę Dii aut neſcirent, aut prę ſciri nollent.

432. *Mouerat.*] Ita reſcripſi pro *Nouerat.* Non enim vult Sexto cognitas artes magicas : ſed imploraſſe illũ τὴν νεκυομαντείαν, vt omnibus aliis diuinationibus certiorem. *Grotius.* *Et triſtes ſacris feralibus.*] Mouerat item aras vmbrarum , horrorem facientes infernalibus ſuis & triſtibus ſacris, quibus mortui euocentur.

Vmbrarum, Ditiſque fidem: miſeróque liquebat
Scire parum Superos. vanum, ſanúmque furorem
Adjuuat ipſe locus, vicináque mœnia caſtris
Hæmonidum, ficti quas nulla licentia monſtri
Tranſierat, quarum, quicquid non creditur, ars eſt.
Theſſala quinetiam tellus herbáſque nocenteis
Rupibus ingenuit, ſenſuráque ſaxa canentes
Arcanum ferale Magos. ibi plurima ſurgunt
Vim factura Deis. & terris hoſpita Colchis
Legit in Hæmoniis, quas non aduexerat herbas
Impia tot populis, tot ſurdas gentibus aures
Cœlicolûm, dira, conuertunt carmina gentis.
Vna per æthereos exit vox illa receſſus,
Verbáque ad inuitum perfert cogentia numen,
Quod non cura poli, cœlique volubilis vnquam
Auocat.

Et *fidem* etiam *Ditis*, id eſt, Plutonis. *Miſeroque* perſuaſum erat, paruam admodum eſſe oraculorũ fidẽ in Superis, & proinde nihil certi ab iis accepturũ. *Hort.*

434. *Furorem, &c.*] Cupiditatem explorandi futura.

435. *Ipſe locus.*] Theſſalia, in qua multæ veneficæ. *Vicinaque mœnia, &c.*] Pharſalicis campis vicinæ vrbes Theſſalarũ mul. veneficis atque incantamẽtis famoſarũ.

436. *Ficti quas nulla, &c.*] Quarum artium nihil tam licenter fingitur, quod non ſuperet. Simile illud Claudiani:

----- *ſed quamuis variis miracula monſtris*
Ingeminent teneras vincturi carmine mentes,
Nil veris æquale dabunt.

Grotius.

437. *Quarum, &c.*] Quarum artes, incredibilia efficiunt, ſuperantque fidem.

436 *Senſuraque ſaxa, &c.*] Et ſaxa quæ ſentiant ſagarum incantamenta. *Viuaque ſaxa ſua, &c.* Medea Ouid. 7. Metam.

440. *Ibi plurima, &c.*] Naſcuntur plurima quæ à Diis coactis extorqueant, quæ velint, veneficæ; mox v. 446.

441. *Terris hoſpita Colchis.*] Medea è Colchis huc ab Iaſone aduecta colligebat hic herbas potentiores quam quas ipſe à Ponto ſecum aduexerat.

443. *Impia tot populis, &c.*] Deos minus audientes vota tot gentiũ & populorum, carmina Theſſalidum ſagarũ flectunt, imo cogunt, penetrant quippe cœli penetralia. *Quibus obaudiunt Manes, turbantur ſidera, coguntur numina, ſeruiunt elementa.* Apul. 3. Met.

445. *Vna per æthereos exit vox, &c.*] Sola vox carminũ veneficarum penetrat cælos & ad Deorum aures peruenit, quas ferit ac cogit, defertque carmina earum ad Deos, quos vel nolentes compellit pro ſuo arbitratu. *Hortenſ.*

446. *Verbaque ad inuitum, &c.*] Attentionemque expetit, imo exprimit vox Theſſ. Diis huc agentibus neque hinc auocatis aut vacãtibus gubernationi cœli & orbiũ.

447. *Quod non cura Poli, &c.*] Hoc eſt, quod numen nunquam

auoca

Auocat. infandum tetigit cùm ſidera murmur,
Tunc Babylon Perſea licet, ſecretáque Memphis
Omne vetuſtorum ſoluat penetrale Magorum:
Abducit ſuperos alienis Theſſalis aris.
Carmine Theſſalidum dura in præcordia fluxit
Non fatis adductus amor: flammiſque ſeueri
Illicitis arſere ſenes. nec noxia tantum
Pocula perficiunt. aut cum turgentia ſucco
Frontis amaturæ ſubducunt pignora fetæ.
Mens hauſti nulla ſanie polluta veneni
Excantata perit. quos non concordia miſti
Alligat vlla tori, blandæque potentia formæ,
Traxerunt torti magica vertigine fili.
Ceſſauere vices rerum: dilatáque longa
Hæſit nocte dies: legi non paruit æther.

Torpuit

auocatur à cura gubernandi cœli & orbium cæleſtium; tamen viribus carminum Magicorum auertitur. *Hortenſ.*

448, *Infandum tetigit, &c.*] Vbi iſtæ incantationes ſolicitant Deos non Chaldæi Aſtrologi, non ſacerdotes Aegyptij (etiamſi omnes artes effundant, omnia ſacra magica parent) morantur Deos quo minus toti vacẽt Theſſalicis ſagis.

449. *Perſea licet, &c.*] Aſſyriæ vrbs, Chaldæis primo, inde Perſis ſubdito; à Cyro ſc. capta. *Memphis.*] Aegyptus.

451. *Abducit*] Remouet ab alienis ſacris, & cogit ſibi parere. *Sulp.* *Theſſalis aris.*] Mulier Theſſala.

453. *Non fatis adductus amor.*] Non naturalis, ſed vi veneficiorum immiſſus. Virgil. *Hac ſe carminibus promittit ſoluere mentes Quas velit, aſt aliis duras immittere curas.* Sulp. *Nõ fatis, &c.*] Naturæ, ętati, votiſq; diuerſus amor.

454. *Nec noxia tantum, &c.*] Et plus ad amorem conciliandum valent carmina, quam philtra, quã hippomanes *naſcentis equi de fronte reuulſus, Et matri præreptus amor.* Virg. Aeneid. 4. & Plin. lib. 8. cap. 42.

455. *Pocula perficiunt.*] Neque hoc præſtant venena, ſed ſola carmina. *Grotius.*

456. *Amaturæ ſubducunt pignora fetæ.*] Carunculam hanc in fronte recens nati pulli, ſi quis pręripuerit equę quæ peperit mater non admittit fœtum ad vbera. pignus itaque amoris appellat.

457. *Mens hauſti nulla, &c.*] Carmina dementant ſæpe & in furorem vertunt, etiam citra pocula veneni hauſta.

458. *Quos non concordia miſti, &c.*] Quos non amor coniugalis, non forma deuinxit: traxit in amorem rhombus, vertigo magici girgillo, cui filum inuoluitur: traxere licia incantata & nominibus eorum quos cogere volebant veneficæ, nexa, *Terna tibi hac primum triplici diuerſa colore Licia circundo.* & mox: *Necte tribus nodis ternos, &c. Veneris dic vincula necto.* Virg. Ecl. 8.

461. *Ceſſauere vices rerum.*]

Vidi

Torpuit & præceps audito carmine mundus:
Axibus & rapidis impulſos Iuppiter vrgens
Miratur non ire polos. nunc omnia complent
Imbribus, & calido producunt nubila Phœbo:
Et tonat ignaro cælum Ioue. Vocibus iiſdem
Humentes latè nebulas, nimbóſque ſolutis
Excuſſère comis. ventis ceſſantibus, æquor
Intumuit: rurſus vetitum ſentire procellas
Conticuit turbante Noto: puppímque ferentes
In ventum tumuère ſinus. de rupe pependit
Abſciſſa fixus torrens: amníſque cucurrit
Non quà pronus erat. Nilum non extulit æſtas:
Mæander direxit aquas: Rhodanúmque morantem
Præcipitauit Arar: ſubmiſſo vertice montes
Explicuère iugum. nubes ſuſpexit Olympus:

Solibus

Viciſsitudines rerum è lege naturæ; vt noctis & diei, tempeſtatum anni, torpente carminibus cœlo nec reuoluto. Saga, inquit Apuleius 1. Met. potens cœlum deponere, terram ſuſpēdere, fontes durare, mōtes diluere, manes ſublimare, Deos infirmare, ſidera extinguere, Tartarū ipſum illuminare.

463. *Torpuit.*] Non voluit ſe.

465. *Nunc omnia, &c.*] Splendente ſole omnia pluuiis mergunt veneficæ iſtæ. *Et euocaui nubibus fixis aquas.* Med. Sen.

467. *Et tonat ignaro cælum Ioue.*] Inſcio Ioue, ſereno tonat æthere. *Vocibus iiſdem, &c.*] His carminibus fretæ veneficæ, ſacris nefandis operatæ, pedibus nudis paſſoque capillo vagantes nebulas inducunt aut fugant. *nubila pello, Nubilaque induco.*

469. *Ventis ceſſantibus, &c.*] *Sonuere fluctus, tumuit inſanum mare Tacente vento.* Sen. Med. *concuſſaque ſiſto Stantia concutio cantu freta, &c. ventos abigoque, vocoque,* Ouid. Med. 7. Metam. Apul. 1. Met.

471. *Turbante Noto.*] In tempeſtate malaciam faciunt: in ſereno iratum mare. *Gratius.*

472. *In ventum tumuere ſinus.*] Contra ventum aduerſum plenis velis feruntur naues. *De rupe pependit, &c.*] De rupe procliui præceps torrens ſiſtitur. *Siſtere aquā fluuiis.* Virg. 4. Aeneid.

473. *Amníſque cucurrit, &c.*] *Ripis mirantibus, amnes. In fontes redire ſuos.* Ouid. 7. Met.

474. *Nilum non extulit æſtas:*] Nilus in æſtiuo ſolſtitio ſolitus inundatione Aegyptum rigare, carminibus inhibetur neque excreſcit.

475. *Mæander direxit aquas.*] Mæander fluv. alias ſinuoſus l. 3. vſ. 208. arte magica recto fertur curſu. *Rhodanumque morantem, &c.*] Arar leni alioqui agmine præcipitat ſe in Rhodanum, qui rapidiſsimus alias, magico carmine tardatur lib. 1. vſ. 434.

476. *Submiſſo vertice, &c.*] Demiſſo in planum vertice deſcendunt montes campis æquati.

477. *Nubes ſuſpexit Olympus.*] Olympus mons Macedoniæ, nubes cacumine ſuperans demiſſus

Solibus & nullis Scythica, cùm bruma rigeret,
Dimaduère niues. impulſam ſidere Tethyn
Reppulit Hæmonidum, defenſo littore, carmen.
Terra quoque immoti concuſsit ponderis axem,
Et medium vergens niſu titubauit in orbem.
Tanta molis onus percuſſum voce receſsit,
Proſpectúmque dedit circumlabentis Olympi.
Omne potens animal leti, genitúmque nocere,
Et pauet Hæmonias, & mortibus inſtruit arteis.
Has auida tigres, & nobilis ira leonum
Ore fouent blando: gelidos his explicat orbes,
Inque pruinoſo coluber diſtenditur aruo.
Viperei coëunt, abrupto corpore, nodi:
Humanóque cadit ſerpens afflata veneno.
Quis labor hic ſuperis, cantus herbáſque ſequendi,
Spernendíque timor? cuius commercia pacti
Obſtrictos habuère Deos? parère neceſſe eſt,
An iuuat? ignota tantum pietate merentur?

An

arte magica videt nubes ſe altiores.

478. *Solibus & nullis Scythica.*] Media bruma, è montibus Scythiæ nullo ſole illuſtratis ſolutæ defluunt niues.

479. *Impulſam ſidere Tethyn.*] Mare luna & ſideribus tempeſtuoſis Arcturo, Orione, Suculis orientibus ſæuire ſolitum, carminibus Theſſ. inhibetur & à litore arcetur.

481. *Terra quoque immoti,*&c.] Terræ motu intremuit axis: terrarum vero orbis ſubſidens & medio loco dimotus, mutuũ ſupero atque infero cælo conſpectum dedit, permiſitque vnius loci incolis totius cœli proſpectum.

484. *Proſpectumque dedit.*] Terra in medio obſtans vetat vno in loco videri ſupera cœli atque infera: quæ ſimul appareant, ſi illam è medio dimoueris. *Grotius.*

485. *Omne potens,* &c.] Omne ſerpentum genus vtcunque noxium & lethiferum, timet tamen magica carmina, quibus incantatum, ſopitum, ruptumque, à veneficis ad malas artes adhibetur. *Serpens, quæ ...s quibus Mortifera veniat, carmine audito ſtupet. Scu.*

488. *Ore fouent blando.*] Inſontes & innocuæ lambunt.

490. *Viperei coëunt.*] Vipera in partes conciſa carminibus harum reſtituta coit.

491. *Humanoque,* &c.] Afflatu veneficæ rumpitur ſerpens.

492. *Quis labor,*&c.] Quærit cum admiratione atque indignatione poëta, vnde veneficæ tantum apud Deos valeant, vtrum ex pacto & ſponte ſua; an neceſſario & vi coacti exaudiant ipſarum carmina & veneficiis earum obnoxij velint nolintque, quod illæ petunt.

495. *Ignota tantum,*&c.] Neſcio qua; quam nemo nouit mortalium. *Ironice.*

496. *Has*

An tacitis valuêre minis? hoc iuris in omneis
Eſt illis ſuperos? an habent hæc carmina certum
Imperioſa Deum, qui mundum cogere, quicquid
Cogitur ipſe, poteſt? illis & ſidera primùm
Præcipiti deducta polo: Phœbéque ſerena
Non aliter diris verborum obſeſſa venenis
Palluit, & nigris, terreniſque ignibus arſit,
Quàm ſi fraterna prohiberet imagine tellus,
Insererétque ſuas flammis cœleſtibus vmbras.
Et patitur tantos cantu depreſſa labores
Donec ſuppoſitas propior deſpumet in herbas.
Hos ſcelerum ritus, hæc dira carmina gentis
Effera damnârat nimiæ pietatis Erichtho,
Inque nouos ritus pollutam duxerat artem.
Illi namque nefas vrbis ſubmittere tecto
Aut laribus ferale caput: deſertáque buſta
Incolit, & tumulos expulſis obtinet Vmbris,
Grata Deis Erebi. cœtus audire ſilentum,

Noſſe

496. *Hoc iuris in omneis, &c.*] Vtrum ius hoc & imperiũ habent in omnes deos? an vnum certum?

499. *Illis & ſidera, &c.*] *Hanc ego de cœlo ducentem ſidera vidi.* Tibul.

500. *Phœbeque ſerena, &c.*] Et clara luña incantata expalluit turbida luce & terrena, non aliter atque vbi Eclipſim paſſa obſcuratur interpoſita ſibi Solique terra. *Facie lurida mœſta, cum Theſſalicis Vexata minis, cœlum freno Propiore legit.*

503. *Fraterna pohiberet imagine tellus.*] Solis illuſtratione.

505. *Deprenſa labores, &c.*] Lectionem hanc prætulit olim H. Grot. Ego prætulerim vulgatam: *depreſſa*, vt habent optimi Mss. hoc eſt, tracta carmine, rhombo deducta, quo propior herbas ſua ſaliua & ſpuma inficiat. *Quamuis Athracio lunam ſpumare veneno Sciret.* Val. Flac. 6. Arg. *Lunam deſpumari, ſtellas euelli, diem tolli noctem teneri, &c.* Apul. Metam. 1.

507. *Gentis.*] Theſſalidum cæterarum.

508. *Damnarat nimiæ pietatis.*] Improbat, reiicit, contemnit tanquam nimium in ſe haberent pietatis. ſic lib. 8. vſ. 407. *Damnat apud gẽtes ſceleris, &c. Erichtho.*] Nomen veneficæ ſumptum ex Ouid. epiſt. Sapphus; *vt quam furialis Erichtho Impulit.* Maga (vt ait Apuleius lib. 2. Met. de Pamphile) primi nominis, & omnis carminis ſepulchralis magiſtra, quæ omnem iſtam lucem mundi ſideralis in ima Tartara & in vetuſtum chaos mergit.

509. *Artem.*] Necromantiam ſcil.

510. *Illi namque nefas, &c.*] Neque enim vrbes aut tecta ſubibat; ſed ſepulchra.

513. *Cœtus audire ſilentum.*] Illa ſciebat iura inferorum abdita &

Noſſe domos Stygias, arcanáque Ditis operti
Non Superi, non vita vetat. tenet ora profanæ
Fœda ſitu macies, cœlóque ignota ſereno.
Terribilis Stygio facies pallore grauatur,
Impexis onerata comis. ſi nimbus, & atra
Sidera ſubducunt nubes, tunc Theſſala nudis
Egreditur buſtis, nocturnáque fulgura captat.
Semina fœcundæ ſegetis calcata peruſſit,
Et non letiferas ſpirando perdidit auras.
Nec ſuperos orat, nec cantu ſupplice numen
Auxiliare vocat, nec fibras illa litanteis
Nouit: funereas aris imponere flammas
Gaudet, & accenſo rapuit quæ tura ſepulcro.
Omne nefas Superi prima iam voce precantis
Concedunt, carménque timent audire ſecundum.
Viuentes animas, & adhuc ſua membra regentes,
Infodit buſto: fatis debentibus annos
Mors inuita ſubit: peruerſa funera pompa

Rettulit

operta terris, *res altas terra & caligine merſas*, quæ viuentibus noſſe nefas.

515 *Non vita vetat.*]Viuis enim illa noſſe non licet. *Sulp. Profan*.]Erichthus.

516.*Cœloque ignota ſereno.*]De die aut ſerena luce non vſpiam viſa.

517.*Stygio.*]Triſti, infernali.

519.*Sidera ſubducunt nubes.*] Obſcurant Solem, Lunam, ſtellas. *Nudis.*] Vacuis quibus vmbras expulerat. modo vſ. 5.10. *vel* per Hypallagen, ipſa nuda.

520.*Nocturnaque fulgura captat.*] Diuinationem ex ignibus nocturnis.

521. *Semina fœcunda, &c.*] *Quacunque ingreditur, florentia proterit arua, Exuritque herbas.*

522.*Et non letiferas, &c.*]*Afflatuque ſuo populi vrbeſque, domoſque Polluit.*

524.*Litanteis.*] Quibus dij placantur.

525. *Funereas aris imponere, &c.*] Sacris operari infernis, quæ accendebantur igne tantum è rogis rapto.

527.*Precantis.*] Huius veneficæ.

528. *Carmenque timent, &c.*] Horrent quippe repetitam excantationem.

529.*Viuentes animas, &c.*] Eos, quibus fata diuturnioris vitæ vſuram erant largitura, illa interficit. Epod. 5. Horat. de Canidia.

531.*Peruerſa pompa.*]Quia in funere veſtis peruertitur & mutatur. *Dorleans. Peruerſa funera pompa, &c.*]A ſepulchris, præpoſtero pompæ ritu Erichtho refert cadauera defunctorũ, quos ad vitã reuocat, in necyomantiæ vſum. *Sed & buſtis & rogis reliquias quaſdã, & cadauerũ præſegmina ad exitiabiles viuentium fortunas petuntur.* Apul. 2. Met.

532.*Le*

Rettulit à tumulis: fugêre cadauera letum.
Fumantes juuenum cineres, ardentiáque oſſa
E mediis rapit illa rogis, ipſámque, parentes
Quam tenuêre, facem: nigróque volantia fumo
Feralis fragmenta tori, veſtéſque fluentes
Colligit in cineres, & olentes membra fauillas.
Aſt vbi ſeruantur ſaxis, quibus intimus humor
Ducitur, & tracta dureſcunt tabe medulla
Corpora; tunc omneis auidè deſæuit in artus,
Immerſitque manus oculis: gaudétque gelatos
Effodiſſe orbes: & ſicca pallida rodit
Excrementa manus: laqueum, nodóſque nocenteis
Ore ſuo rupit: pendentia corpora carpſit,
Abraſitque cruces: percuſſáque viſcera nimbis
Vulſit, & incoctas admiſſo ſole medullas.
Inſertum manibus chalybem, nigrámque per artus
Stillantis tabi ſaniem, virúſque coactum
Suſtulit, & neruo morſus retinente pependit,

532. *Letum.*] Alij leg. *lectum.* ſcil. funebrem.

533. *Fumantes juuenum, &c.*] Efficaciora ſcil. futura in ſuis veneficiis omnia, quod *fumantes*, quod *juuenum*, quod *ardentia*, quod *ipſis parentibus prærepcam*, parentes autem filiorum rogum face accendebant.

536. *Feralis tori.*] Vel thorum feralem ipſam pyram vocat, in qua tanquam in thoro, mortuus imponebatur. Hort. *Feralis fragmenta tori.*] Feretri, veſtium, & membrorum reliquias ſemiuſtas.

538. *Aſt vbi ſeruantur ſaxis.*] Quod ſi quando incidat in corpora non cremata, ſed Orientalium more, condita. *Humor Ducitur.*] Temperaturæ ille humor putreſcens à calore ambientis educitur; quod in corruptione fit, *vel*, ſales aromatis elicitur.

539. *Ducitur.*] Educitur. *Tracta dureſcunt, &c.*] Extracta ſanie, *vel*, per ſiccitatem contracta & areſcente.

542. *Orbes.*] Oculos, vel ſinus, in quibus oculi, vt ſupra vſ. 216.

543. *Excrementa manus.*] Vnguiũ ſordes & præſegmina. *Hic irreſectũ ſaua dente liuido Canidia rodens pollicem.* Hor. 5. epod. *Nocenteis.*] Alij leg. *nocentis*, hoc eſt, ſtrangulati, ſuſpenſi.

545. *Cruces.*] Saniem è crucibus. *Percuſſaque, &c.*] Madefacta nimbis & pluuia.

546. *Incoctas.*] Induratas.

547. *Inſertum manibus, &c.*] Clauos ferreos, quibus fixi, qui in cruce pendebãt, quod eſt προση-λῶσ. Ioh. 20. 25. *Hic nares & digiti, illic carnoſi claui pendentium, alibi trucidatorum ſeruatus cruor, &c.* Apul. 2. Met. Cathenas, manicas. infra vſ. 797.

548. *Coactum.*] Collectum, congelatum.

549. *Neruo morſus retinente pe-*

Et quacunque jacet nudum tellure cadauer,
Ante feras, volucréſque ſedet : nec carpere membra
Vult ferro, manibúſque ſuis, morſúſque luporum
Expectat, ſiccis raptura è faucibus artus.
Nec ceſſant à cæde manus, ſi ſanguine viuo
Eſt opus, erumpat jugulo qui primus aperto.
Nec refugit cædes, viuum ſi ſacra cruorem,
Extáque funereæ poſcunt trepidantia menſæ :
Vulnere ſic ventris, non, quà Natura vocabat,
Extrahitur partus, calidis ponendus in aris.
Et quoties ſæuis opus eſt, ac fortibus vmbris,
Ipſa facit manes : hominum mors omnis in vſu eſt.
Illa genæ florem primæuo corpore vulſit,
Illa comam læua morienti abſcidit ephebo.
Sæpe etiam caris cognato in funere dira
Theſſalis incubuit membris : atque oſcula fingens,
Truncauitque caput, compreſſáque dentibus ora
Laxauit :

pendit.] Mordicus pependit ſtudio auellendi, ſicubi neruus retineret quod illa dentibus corripuerat.

550. *Et quacunque iacet, &c.*] Ita emendauimus pro *quodcunque*. Vbicunque cadauer eſt, ibi ipſa ante vultures. *Grotius.*

551. *Ante feras.*] Anteuertit feras & alites.

552. *Morſuſque luporum, &c.*] Sed expectat morſ. lup. ad maiorem in veneficiis efficaciam. *Et oſſa ab ore rapta ieiunæ canu.* Epod. 5. Hor. *Et extorta dentibus ferarum trunca caluaria.* Apul. 3. Met.

554. *Nec ceſſant, &c.*] Neque cædi abſtinet, ſi quando opus ſit ad funeſta ſacra ſanguine recens emiſſo, aut extis adhuc palpitantibus.

556. *Nec refugit cædes.*] Hic verſus cum ſequente deeſt in Ms. P. Forte & hoc ex emendatione Lucani, aut Argentariæ Pollæ. *Grot.*

558. *Vulnere ſic veneris.*] Per vulnus extrahit vtero partum, quem aris imponat.

560. *Et quoties ſæuis opus eſt.*] Vbi opus eſt cruentis vmbris; ibi ipſa interficit aliquem, cuius manes ſuſcitet.

561. *Hominum mors, &c.*] Ad alia facinora alia vtitur morte, cuiuſque ætatis: modo ephebi comas poſituri, modo adoleſcentis primæuo in flore iuuentæ.

562. *Florem primæuo, &c.*] Lanuginem efflorеſcentem.

564. *Sæpe etiam caris, &c.*] Sæpe ſub prætextu extremi oſculi (de quo vide quæ ad vſ. 710. lib. 3.) cognatis morientibus caput aliqua parte imminuit, præmordit linguam, inſuſurrauit mandatum ad inferos. *Sagæ iſtæ ora mortuorum demorſicant : eaque ſunt illis artis magicæ ſupplementa.* Apul. 2. Met.

565. *Theſſalis.*] Erichtho. *Fingens.*] Alij *figens.*

Laxauit: ſiccóque hærentem gutture linguam
Præmordens, gelidis infudit murmura labris,
Arcanúmque nefas Stygias mandauit ad vmbras.
Hanc vt fama loci Pompeio prodidit: alta
Nocte poli, Titan medium quo tempore ducit
Sub noſtra tellure diem: deſerta per arua
Carpit iter. fidi ſcelerum, ſuetíque miniſtri
Effractos circum tumulos, ac buſta vagati
Conſpexêre procul prærupta in caute ſedentem,
Qua iuga deuexus Pharſalica porrigit Æmus,
Illa Magis, magiciſque Deis incognita verba
Tentabat, carménque nouos fingebat in vſus.
Námque timens, ne Mars alium vagus iret in orbem,
Emathis & tellus tam multa cæde careret;
Pollutos cantu, diriſque venefica ſuccis
Conſperſos, vetuit tranſmittere bella Philippos,
Tot mortes habitura ſuas, vſuráque mundi
Sanguine: cæſorum truncare cadauera Regum
Sperat, & Heſperiæ cineres auertere gentis,
Oſſáque nobilium, tantóſque acquirere manes.

567 *Laxauit.*] Aperuit.

568. *Gelidis infudit murmura, &c.*] Aliquid in ore mortui immurmurauit, quaſi negotium aliquod perferendum ad inferos arcanum mandaret. *Hortenſ.*

570. *Hanc vt fama loci, &c.*] Tandem aliquando ad ipſam veneficam tranſit; tempus & locum, in quo eam offendit; tum etiam quid moliretur refert. *Hortenſ.* *Pompejo.*] Sexto; Pompeij F. *Alta nocte:*] Concubia, media nocte qua Sol meridianus verſatur apud Antipodas.

573. *Miniſtri.*] Famuli Sexti Pompeij.

575. *Sedentem.*] Veneficam Erichtho.

576. *Porrigit.*] In planum extendit. *Æmus.*] Mons Thraciæ, qui noſtro aliiſque autoribus pro monte Theſſaliæ vſurpatur. vti dictum eſt ad verſum 680. lib. 1.

577. *Illa magis, &c.*] Illa ſolicita ne alio transferretur bellum ciuile, adeoque ipſa careret vſu ac fructu tot cadauerum, meditabatur carmina & artes quibus retineret illud in Theſſaliæ.

580. *Emathis.*] Theſſalia.

882. *Tranſmittere bella.*] In alias terras transferre. *Philippos.*] Vrbem Thraciæ. quæ tamen confunditur cum Pharſalo vti adnotatum eſt ad vſ. 680. lib. 1.

583. *Tot mortes habitura ſuas.*] Cadaueribus & fuſo hic multarum gentium ſanguine ad ſua veneficia vſura.

584. *Regum.*] Pompejo auxilium ferentium, *vel* principum.

585. *Heſperiæ.*] Italæ.

586. *Tantóſque acquirere manes.*]

Hic ardor, ſolúſque labor, quid corpore Magni
Projecto rapiat, quos Cæſaris inuolet artus.
Quam prior affatur Pompeij ignaua propago.
O decus Hæmonidum, populis quæ pandere fata,
Quæque ſuo ventura potes deuertere curſu,
Te precor, vt certum liceat mihi noſcere finem,
Quem belli fortuna paret. non vltima turbæ
Pars ego Romanæ, Magni clariſſima proles;
Vel dominus rerum, vel tanti funeris hæres.
Mens dubiis percuſſa pauet, rurſuſque parata eſt
Certos ferre metus. hoc caſibus eripe iuris;
Ne ſubiti, cæcique ruant: vel numina torque,
Vel tu parce Deis, & Manibus exprime verum.
Elyſias reſera ſedes, ipſámque vocatam,
Quos petat è nobis, Mortem tibi coge fateri.
Non humilis labor eſt: dignum, quod quærere cures,
Vel tibi, quò tanti præponderet alea fati.

Impia

Tantorum heroum manes ſuę poteſtati atque imperio ſubiicere.

587. *Hic ardor, &c.*] Iam dudum geſſit ac ſpe fruitur, meditata, quę Pompeij, quæ Cæſaris occiſi rapiat membra.

589. *Pompeij.*] Supra vſ. 420.

590. *O decus Hæmonidum &c.*] Petitoria oratio Sexti Pompeij. Orditur à captatione beneuolētię ac perſona veneficę, dum illi pręſcientiam rerum tribuit, & plura etiam quam homini tribui debeant. *Horrenſ. Decus Hæmonidum.*] Theſſalarum celeberrima. *Populis quæ pandere fata.*] Quæ futura præſcire, impedireque ne eueniant, potes. *Quid ars magica valeat efficere, vide quæ nos ad Senecæ Medeam,* vſ. 753.

591. *Deuertere.*] Duo illi maximè adſcribit, fatorum præſcientiam, & poteſtatem impediendi fata. *Horrenſ.*

595. *Vel dominus rerum.*] Si vicerit pater. *Vel tanti funeris.*] Si occubuerit pater. *Hæres.*] Erat tamen Pompeij fil. minor natu.

596. *Dubiis percuſſa pauet.*] Exitus incerta. *Rurſuſque parata eſt, &c.*] Parata vtique omnes perferre caſus, certi modo ſint priuſque explorati.

597. *Hoc caſibus eripe iuris.*] Te caſibus iis præripe hanc in me poteſtatem, ne improuiſi ruant in me iam ante à te edoctum.

598. *Vel numina torque.*] Compelle ſuperos & extorque ex illis rerum certitudinem: vel exprime verum ex aliquo Manium. *Hort.*

599. *Manibus exprimere verum.*] Carminibus & veneficiis coge vt verum prædicant.

600. *Elyſias reſera ſedes, &c.*] Aut mitte Deos; atque per Necromantiam euoca manes ex Elyſiis campis. ſiue malis ipſam Mortem muneris ſui præſciam. De Elyſiis campis vide quæ nos ad Senecæ Troada. vſ. 942.

603. *Vel tibi.*] *Emphatice. Quo tanti, &c.*] Quo ſe inclinet belli huius fortuna & victoria.

604. *Læta*

Impia lætatur vulgata nomine fama
Theſſalis, & contra: Si fata minora moueres,
Pronum erat, ô juuenis, quos velles (inquit) in actus
Inuitos præbere Deos. conceditur arti,
Vnam cum radiis preſſerunt ſidera mortem,
Inſeruiſſe moras: &, quamuis fecerit omnis
Stella ſenem, medios herbis abrumpimus annos.
At ſimul à prima deſcendit origine mundi
Cauſarum ſeries, atque omnia fata laborant
Si quicquam mutare velis, vnóque ſub ictu
Stat genus humanum: tunc, Theſſala turba fatemur,
Plus fortuna poteſt. ſed ſi prænoſcere caſus
Contentus, faciles aditus, multíque patebunt
Ad verum: tellus nobis, æthérque, chaóſque,
Æquoráque, & campi, Rhodopeáque ſaxa loquentur.
Sed pronum, cùm tanta noua ſit copia mortis,

Emathiis

604. *Lætatur vulgata, &c.*] Gaudet artis ſuæ & nominis gloria apud Romanos celebrata.

605. *Si fata minora moueres.*] Si vnius cujuſlibet aut ſingulorum fata vel proferri vel mutari poſceres: hoc quidem in noſtra poteſtate eſſet, valet quippe ars noſtra ſeni jam morti ab omnibus ſideribus deſtinato vitam prorogare: & contra, longæ vitæ addictum, in medio ætatis curſu tollere.

608. *Cum radiis preſſerunt.*] Id veneficio noſtro donatur, vt quũ conſtellatio alicujus præfixerit certum mortis momentum, eam extrahamus, contemptis omnibus ſideribus. *Hortenſ. Preſſerunt.*] Conſtituerunt mortem alicui. *Sulpit.*

611. *At ſimul à prima, &c.*] Verum fata illa majora è ſerie & ordine cauſarum ab æterno diſpoſita non eſt artis noſtræ mutare; & plus in iis valet vna Fortuna quam noſtræ omnium Theſſalarum artes.

612. *Omnia fata laborant.*] Omnia obſtant & periclitantur. *Sulpicius.*

613. *Vnoque ſub ictu.*] Periculo & caſu.

615. *Sed ſi prænoſcere, &c.*] Sed ad euentus belli præſcientiam expedita & multiplex nobis patet ratio.

617. *Tellus nobis.*] Geomantia; ex ſignis raptim in terra factis. *Ætherque.*] Aeromantia ex auiũ volatu, ex ventis & imbribus, *vel* Pyromantia; ex fulgure, fulmine & igne. *Chaoſque.*] Necromantia, euocata ab inferis vmbra. Chaos, hiatus & vorago æternæ noctis, id eſt, mortis. confuſa rerum moles lib. 1. vſ. 74.

618. *Æquoraque.*] Hydromantia; ex aqua. *Et campi, &c.*] Aruſpicina, ex obſeruatione extorũ in victimis & pecudibus camporum & montium. *Rhodopeaque ſaxa.*] Rhodope Thraciæ mons eſt.

619. *Sed pronum, &c.*] Expeditiſſimam tamen omnium ratio-

Emathiis Vnum campis attollere corpus,
Ut modò defuncti, tepidíque cadaueris ora
Plena voce ſonent: ne membris ſole peruſtis
Auribus incertum feralis ſtridaat vmbra.
Dixerat: & noctis geminatis arte tenebris,
Mæſtum tecta caput ſqualenti nube, pererrat
Corpora caſorum, tumulis projecta negatis.
Continuò fugêre lupi, fugêre reuulſis
Vnguibus impaſta volucres, dum Theſſala vatem
Eligit, & gelidas leto ſcrutata medullas
Pulmonis rigidi ſtantes ſine vulnere fibras
Inuenit, & vocem defuncto in corpore quærit.
Fata peremptorum pendent iam multa virorum,
Quem ſuperis reuocaſſe velit. ſi tollere totas
Tentaſſet campis acies, & reddere bello:
Ceſsiſſent leges Erebi: monſtróque potenti
Extractus Stygio populus pugnaſſet Auerno.
Electum tandem trajecto gutture corpus
Ducit, & inſerto laqueis feralibus unco,
Per ſcopulos miſerum trahitur, per ſaxa cadauer
Victurum: montiſque caui, quem triſtis Erichtho
Damnârat ſacris, alta ſub rupe locatur.
Haud procul à Ditis cæcis depreſſa cauernis

In

nem copia cadauerum in Theſſ. campis affert Necromantiam: quorum vnius vmbra excitanda eſt.

621. *Modo defuncti.*] E cuius recens cæſi ore diſtincta & liquida vox percipiatur.

624. *Arte tenebris.*] Incantatione.

626. *Tumulis, &c.*] Inſepulta.

628. *Vatem.*] Cadauer vaticinio aptum.

629. *Gelidas leto, &c.*] Explorans cui ſint integerrima vocis organa.

632. *Fata peremtorum, &c.*] Incertum eſt, quis è tanta cadauerũ ſtrue in vitam ſit reuocandus.

634. *Tentaſſet campis acies.*] Quod ſi tentaſſet omnes cæſos vitæ & prælio reſtituere: oportuit inferorum leges de ſuo iure cedere: nec citra naturæ dedecus, potensque prodigium, tot vitæ reſtituti in pugnam rediiſſent.

637. *Traiecto gutture.*] Cuius guttur ipſa vnco traiecerat. *Gro.*

640. *Victurum.*] In vitam rediturum.

641. *Damnarat ſacris.*] Damnatum deſtinarat magicis ſacris.

642. *Haud procul, &c.*] Specus dehiſcentis in præceps ad Tartarum prope profundæ, ſylua taxea opacæ, vnde euocanda erat vmbra.

Et præceps ſubſedit humus : quam pallida pronis
Urget ſilua comis, & in nullo vertice cælum
Suſpiciens, Phœbo non peruia taxus opacat.
Mærentes intus tenebræ, pallénſque ſub antris
Longa nocte ſitus, nunquam, niſi carmine factum,
Lumen habet. non Tænareis ſic faucibus aër
Sedit iners, mæſtum mundi confine latentis,
Ac noſtri : quo non metuunt emittere manes
Tartarei reges. nam quamuis Theſſala vates
Vim faciat fatis, dubium eſt, quod traxerit illuc
Aſpiciat Stygias, an quod deſcenderit, vmbras.
Diſcolor, & vario furialis cultus amictu
Induitur, vultúſque operitur crine ſoluto,
Et coma vipereis ſubſtringitur horrida ſertis.
Vt pauidos iuuenis comites, ipſúmque trementem
Conſpicit, exanimi defixum lumina vultu :

Ponite;

vmbra; deſcriptio ; qualem vide apud Virg. 6. Aeneid. Senec. Oed. vſ. 530. & Statium 4. Theb.

644. *Comis.*] Inclinatis ramis.

645. *Phœbo.*] Solis radiis impenetrabile nemus è funeſta taxo obumbrat. *Taxus.*] Arbor venenata, à qua toxica, quaſi taxica dicta ſunt. *Sulpit.*

646. *Pallens ſitus.*] Squalor ac lanugo in ipſis arboribus.

648. *Non Tænareis ſic faucibus.*] Non adeo obſcura eſt vallis Tænarea, vnde ad inferos aditꝰ. Vide Statium lib. 2. Theb. *Non Tænareis,* &c.] Tænarus, antrum ad radicem promontorij Maleæ in Laconia : vbi propter vaſtum hiatum teterrimum vaporem atque auditum ſtrepitum deſcenſus ad inferos patere credebatur. *Tænareas etiam fauces, alta oſtia Ditis.* Virg. 4. Georg. Senec. Herc. Fu. vſ. 661. *Aër iners.*] Obſcurus, immotus, craſſus. *Sulpit.*

649. *Mæſtum mundi.*] Terminus, inter Inferos & nos.

650. *Quo non metuunt,* &c.] In quem Tænarum, *vel* in quam ſpecum veneficæ Erichthus, reges inferni non dubitant emittere vmbras, tanquam in locum vitæ mortiſque medium, ambiguum.

652. *Dubium eſt, quod traxerit.*] Num euocarit huc vmbram : an ipſa ad imos manes deſcenderit, id quod ſequens verſus declarat. *Hortenſius.*

655. *Operitur.*] Mss. P. & T. *vultuſque aperitur crine remoto.* Hactenus ſcil. velauerat vultum crine : nunc eum nudat, quo ſit terribilior nam ſequitur : *Et coma vipereis ſubſtringitur horrida nodis.* Grotius. *Operitur crine ſoluto.*] Grotius leg. *aperitur crine remoto.* ſed minus probe. In ſacris enim operiebantur, ſimulque promittebant capillos. *Nudis humeris inſuſa capillos.* Medea. Ouid. 7. Metam.

656. *Et coma vipereis, &c.*] Serta adhibet viperis implicita, furiarum more. *Tibi hæc cruenta ſerta texuntur manu, Nouena quæ ſerpens ligat.* Med. Senec.

657. *Iuuenis comites.*] Sexti P.

660. *Iam*

Ponite, ait, trepida conceptos mente timores:
Iam noua, iam vera reddetur vita figura.
Vt quamuis pauidi poſſint audire loquentem.
Si verò Stygióſque lacus, ripámque ſonantem
Ignibus oſtendam, ſi me preſente videri
Eumenides poſſent villoſáque colla colubris
Cerberus excutiens, & vincti terga Gigantes;
Quis timor ignaui metuentes cernere manes?
Pectora tunc primum feruenti ſanguine ſupplet
Vulneribus laxata nouis: tabéque medullas
Abluit: & virus largè lunare miniſtrat.
Huc quicquid fetu genuit Natura ſiniſtro
Miſcetur. non ſpuma canum, quibus vnda timori eſt,
Viſcera non lyncis, non dira nodus hyænæ
Defuit, & cerui paſti ſerpente medulla:

Non

660. *Iam noua, jam vera, &c.*] Reſponſa dabit hic ſub forma humana eademque placidisſima vere ſibi reſtitutus, quem vel timidisſimi non horreatis.

662. *Si vero Stygioſque lacus.*] Quod ſi vobis oſtendi poſſent horrenda quotquot in inferno ſunt; non tamen eſſet vobis metuendum, me præſente, quam illa timent. *Ripamque ſonantem.*] Pyriphlegethonta, lacus igneos Tartaram ambientes.

663. *Si me præſente videri.*] *Me præſtante* reſcriptum erat in Ms. T. quod probo. *Grot.*

664. *Eumenides.*] Furiæ. libro 7. vſ. 778. *Villoſaque colla colubris.*] *Stygius canis, cujus ſordidum tabo caput Lambunt colubræ: viperis horrent jubæ.*

665. *Vincti terga Gigantes.*] Terræ filij qui Diis bellum inferre auſi à Ioue fulminati in Tartarum dejiciebantur, catenis manus poſt terga reuincti.

666. *Quis timor, ignaui, &c.*] Si ego oſtēderem vobis omnia horrenda, quæ in inferno ſunt, non eſſet vobis metuendum: quippe manes metuunt me præſentem. *Sulpitius.*

667. *Pectora tunc primum, &c.*] Quibus artibus mortuo animam reſtituerit, & quæ monſtra rerum ad id adhibuerit, nunc oſtendit. *Hort. Supplet.*] Implet.

668. *Laxata nouis.*] Aperta ad recipiendum nouum ſanguinem.

669. *Virus large lunare miniſtrat.*] Spumam ceu ſaliuam lunarem magnæ in magicis efficaciæ ſupra vſ. 105.

670. *Siniſtro miſcetur.*] Infelici, monſtroſo & damnato. *qualia multa enumerat.*

671. *Canum, quibus vnda timori eſt.*] Rabidorum. namque & ipſi canes rabidi, & ii quos momordere, horrent aquæ conſpectum. Plin. l. 8. c. 40. *Nec formidatis auxiliatur aquis.* Ouid.

672. *Nodus hyænæ.*] Spina. Hyænæ collum & iuba continuitate ſpinæ porrigitur. Plin. l. 37. c. 10.

673. *Cerui paſti ſerpente medulla.*] Cerui ſpiritu ſerpentes è latebris extrahūt, cornu elidunt & vorant.

Non puppim retinens. Euro tendente rudentes,
In mediis echeneis aquis, oculíque draconum,
Quæque ſonant feta tepefacta ſub alite ſaxa:
Non Arabum volucer ſerpens, innataque rubris
Æquoribus cuſtos pretioſa vipera concha:
Aut viuentis adhuc Libyci membrana ceraſtæ,
Aut cinis Eoa poſiti phœnicis in ara.
Quò poſtquàm viles, & habentes nomina peſtes
Contulit, infando ſaturatas carmine frondes,
Et, quibus os dirum naſcentibus inſpuit, herbas
Addidit, & quicquid mundo dedit ipſa veneni:
Tunc vox Lethæos cunctis pollentior herbis
Excantare Deos, confundit murmura primùm
Diſſona, & humana multùm diſcordia lingua.
Latratus habet illa canum, gemitúſque luporum.

Quod

vorant. atque hinc iuueneſcere creduntur. ἀφθῆναι ἀπὸ τῶ ἐλεῖν ὄφεις. Solin. 32. cap. Plin. lib. 21. cap. 83. vide quæ nos ad Martial. epigr. 29. lib. 12.

674. *Puppim retinens, &c. echeneis aquis.*] Piſciculus, qui carinis adhærens, naues retinere creditur: vnde & nomen ἔχειν τὰς νῆας. Remora. in veneficiis quoque infamis, &c. Plin. lib. 9. cap. 15. & lib. 32. cap. 1. *Ruant venti licet, ſæuiant procella, &c.*

675. *Oculíque draconum.*] Quibus melle tritis inuncti oculi redduntur impauidi aduerſus nocturnas imagines.

676. *Quæque ſonant feta, &c.*] Aetites, in aquilæ nido repertus lapillus, quaſi prægnans, quaſſus quippe ſonat. Plin. lib. 19. cap. 3. Aliis Gagates.

677. *Volucer ſerpens.*] Iaculus ſerpēs, qui ſe ex arborū ramis vibrat. lib. 9. vſ. 720. & Pl. lib. 8. c. 23.

678. *Æquoribus cuſtos pretioſa vipera concha.*] Vipera in mari Erythræo, quæ conchas in quibus uniones ſiue margaritæ naſcuntur obſeruat.

679. *Membrana ceraſta.*] Exuuiū ſerpentis. de quo Plin. lib. 8. cap. 23. & Nicander in Theriacis. *Squamea Cyniphei tenuis membrana chelydri*, Ouid. 7. Metam. noſter lib. 9. vſ. 716. & 851.

680. *Phœnicis in ara.*] Auis vnica, è cujus ætate confectæ ſeque cremantis cineribus noua oritur. Plin. lib. 10. cap. 2. Ouid. Metam. 15.

681. *Quò poſtquam viles, &c.*] Vbi ad hunc ſpecū, iſta rerū monſtra coëgit, quas *peſtes* Lucanus nuncupat, κατ᾽ αὔξησιν *Herr. Et habentes nomina.* Suſpicor legendū *nec habētes nomina*] ſic enim Ouidius, quē noſter imitatus. Metam. 7. *His & mille aliis poſtquam ſine nomine rebus Propoſitum inſt. &c.* quadrabit ſimul cum præcedenti *viles.* vt *vile & ſine nomine vulgus. Peſtes.*] Venena & monſtra.

682. *Saturatas.*] Excantatas.

683. *Os dirum, &c.*] Suum ipſius Erichthus.

687. *Diſſona, & humana.*] Diſſona, aliena à voce humana, compoſita ſc. ex omnibus ſonis, cantibus, ſibilis, vlulatibus, &c.

691. *Illiſa*

Quod trepidus bubo, quod ſtrix nocturna queruntur,
Quod ſtrident vlulántque feræ, quod ſibilat anguis
Exprimit, & planctus illiſæ cautibus vndæ,
Siluarúmque ſonum, fractæque tonitrua nubis.
Tot rerum vox vna fuit. mox cætera cantu
Explicat Hæmonio, penetrátque in Tartara lingua.
Eumenides, Stygiúmque nefas, pœnæque nocentum,
Et Chaos innumeros auidum confundere mundos,
Et rector terræ, quem longa in ſecula torquet
Mors dilata deum. Styx, & quos nulla meretur
Theſſalis, Elyſios, cœlum, matrémque peroſa
Perſephone, noſtræque Hecates pars vltima, per quã
Manibus & mihi ſunt tacitæ commercia linguæ:
Ianitor & ſedis laxæ, qui viſcera ſæuo
Spargis noſtra cani: repetitáque fila ſorores
Fractura: túque ô flagrantis portitor vndæ

Iam

691. *Illiſa cautibus vndæ.*] Non *cantibus.* hanc etiam lectionem probant Mss. omnes. Sonum enim dicit illum inter alios, quem fluctus edunt impacti ſcopulis. Et propriè hic ponitur *planctus*: vt, *plangunt littora fluctus.*

693. *Tot rerum vox, &c.*] Clauſula horrendarũ vocũ, quibus in necromãtia venefica vtebatur. *Hort.*

694. *Penetratque in Tartara lingua.*] Exauditur ab inferis excantatio eius. *Sulpit.*

695. *Eumenides.*] Inuocatio furiarum, & quantum rerum damnatarum eſt apud inferos; vt in vota & preces adſint; vt corpus poſitum ad canendum euentura, animent. *Hort.* *Eumenides, Stygiumque nefas, &c.*] Sic Sibylla 6. Aeneid. Virgil. *Dij quibus imperium eſt animarum, vmbræque ſilentes, Et chaos & Phlegethon, &c.* Et Medea Senec. *Vos precor vulgus ſilentum, voſque ferales deos. Atque Chaos cæcum, &c.*

696. *Chaos innumeros.* Lib. 1. vſ. 470.

697. *Rector terræ, &c.*] Pluto Dis. Iupiter Stygie cui in ſortitione regni Saturni contigit terra infera, cui vitæ tædium.

698. *Styx.*] Palus inferorum.

699. *Theſſalis.*] Venefica. *Elyſios, cœlum.*] Supra vſ. 600. *Matremq; peroſa. Perſephone.*] Ad ſuperos redire nolẽs deguſtatis mali punici granis 7. *Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrẽ.* Virg. 1. Georg.

700. *Noſtraque Hecates.*] Hecate, quæ in cœlo Luna, in terris Diana, in inferis es Proſerpina: cuius beneficio mihi cum diis Manibus, murmuris commercia & colloquia.

701. *Tacitæ commercia linguæ.*] Murmurantis & ſuſurrantis. Nam veneficis intima familiaritas fuit cum Hecate & Tiſiphone. *Hortenſius.*

702. *Ianitor.*] Cerbere, κρέας βορῶν, id eſt, *carnem vorans*, inferni ianitor, vmbrarum terror.

704. *Fractura* Grotius legendũ autumat *Tractura*, hoc eſt, Parcæ iterum nectaræ fila quæ ſemel abſolu[illegible]

Iam laſſate ſenex ad me redeuntibus vmbris:
Exaudite preces, ſi vos ſatis ore nefando,
Pollutóque voco, ſi nunquam hæc carmina fibris
Humanis jeiuna cano, ſi pectora plena
Sæpe dedi, & laui calido proſecta cerebro:
Si quis, qui veſtris caput, extáque lancibus infans
Impoſuit, victurus erat, paréte precanti.
Non in Tartareo latitantem poſcimus antro,
Aſſuetámque diu tenebris, modò luce fugata
Deſcendentem animam: primo pallentis hiatu
Hæret adhuc Orci. licet has exaudiat herbas
Ad manes ventura ſemel. Ducis omina nato
Pompeiana canat noti modò militis vmbra,
Si bene de vobis ciuilia bella merentur.
Hæc vbi fata caput, ſpumantiáque ora leuauit,
Aſpicit aſtantem projecti corporis vmbram,
Exanimes artus, inuisáque clauſtra timentem
Carceris antiqui. pauet ire in pectus apertum,
Viſceráque,

abſolueratis, & reuocaturæ in vitam cadauer hoc. *Portitor vndæ,&c.*] Charon, Stygis & Pyriphlegetontis portitor.

705. *Iam laſſate ſenex.*] Auerſio ad Charontem, quem crebrò traiiciendo laſſatum fingit, propter laboris perpetui aſſiduitatem. *Hortenſ. Iam laſſate ſenex, &c.*] Vehendis vltro citroque vmbris, quas ego euoco.

706. *Nefando.*] Diris carminibus & carne humana depaſto.

707. *Si nunquam, &c.*] Quin guſtauerim prius carnem humanam.

708. *Pectora plena, &c.*] Prægnantis mulieris; *vel* aluo extracti fœtus, vt ſupra vſ. 558. & vſ. ſeq:

709. *Proſecta cerebro.*] Exta quæ Diis proſecentur.

710. *Si quis, &c.*] Si extractum aluo infantem & mox victurum aris veſtris impoſui. *Lancibus infans, &c.*] Vaſis, quæ in ſacris exta exciperent.

712. *Non in Tartareo, &c.*] Non peto vt redeat vmbra diu retenta in imo Tartaro: ſed recenter emiſſa, nec dum à Charonte tranſuecta, ita, vt licet carmine meo & veneficiis excitetur, non tamen niſi ſemel Styga traiiciat.

716. *Ducis omnia nato.*] Vmbra militis ſui & modo defuncta canat Sexto patris ſua fata & euentum.

717. *Noti modò militis vmbra:*] Ms. P. & TH. & RA. *noſtri modo militis vmbra.* Recte *Grotius.*

718. *Si bene de vobis, &c.*] Si modo in beneficium veſtrum & rem cedant bella ciuilia.

721. *Inuiſaque clauſtra, &c.*] Trepidantem redire, è libertate qua frui iam cœperat in priſtinum corporis carcerem, δέμας, σῆμα.

722. *Carceris antiqui.*] In quo paulò ante anima condita fuerat. *Hortenſ.*

722. Ab

Viſceráque, & ruptas letali vulnere fibras.
Ah miſer, extremum cui mortis munus iniquæ
Eripitur, non poſſe mori. miratur Erichtho
Has fatis licuiſſe moras, iratáque morti
Verberat immotum viuo ſerpente cadauer:
Pérque cauas terræ, quas egit carmine, rimas
Manibus illatrat, regníque ſilentia rumpit.
Tiſiphone, vocíſque meæ ſecura Megæra,
Non agitis ſæuis Erebi per inane flagellis
Infelicem animam? iam vos ego nomine vero
Eliciam, Stygiáſque canes in luce ſuperna
Deſtituam: per buſta ſequar, per funera cuſtos,
Expellam tumulis, abigam vos omnibus vrnis.
Téque Deis, ad quos alio procedere vultu
Ficta ſoles, Hecate, pallenti tabida forma,
Oſtendam, faciémque Erebi mutare vetabo.
Eloquar immenſo terræ ſub pondere, quæ te
Contineant,

724. *Ah miſer.*] Commiſeratio poëtæ. *Extremum, &c.*] Cui negatur libere in morte mori. *Cui mortis munus iniqua.*] Imo: *cui mortis munus iniquæ Eripitur, non poſſe mori.* Quomodo habent Mss. R. A. & T. *Grotius.*

726. *Has fatis licuiſſe moras.*] Quod licuerit animæ tamdiu detrectare imperium ſuum non extemplo corpus ingreſſæ.

727. *Viuo ſerpente cadauer.*] Flagello anguineo: ... ore furiarum. *Angue ter excuſſo, &c. viuo manus aëra verberat hydro.* Statius & Senecæ Megæra in Thyeſte.

728. *Perque cauas terræ.*] Carminibus enim effecerat, vt terra ſe in hiatum diduceret, per quem cum manibus colloquia miſceret. *Hortenſ. Egit carmine.*] Aperuit, rimas agere fecit.

729. *Manibus illatrat, &c.*] *Graniore manes voce & attonita ciet.* Oedip. Sen. vſ. 568. *Atque hic Tireſias nondum aduentantibus vmbris, Teſtor ait, &c.* Stat. Theb. *Regnique ſilentia rumpit.*] Nam cum apud inferos nulla vox ab vmbris audiatur, Erichtho eò vocem immittit. *Hortenſ.*

730. *Tiſiphone*] Furiæ. *Vociſque meæ ſecura.*] Negligens, non obſecuta meæ voci.

731. *Erebi per inane.*] Per regionem vmbrarum, exilem Plutonis domum.

732. *Iam vos ego nomine, &c.*] Non vos vt prius Eumenidas, Erinnys, vltrices pœnarum ciebo: ſed infernas & Stygias canes: ſed ἁρπυιαι, μεγάλοι Διὸς κύνας Apollonius lib. 2. atque ita excitatas detinebo in luce neque ad inferos reuerti patiar.

734. *Per funera cuſtos.*] Cuſtos ſepulchorum vnde vos arcebo.

736. *Teque Deis, &c.*] Teque, Hecate, exhibebo Diis ſpectandam natiuo vultu, quo palles apud inferos.

739. *Eloquar immenſo, &c.*] Referam

Contineant, Ennæa, dapes, quo fœdere mæſtum
Regem noctis ames, quæ te contagia paſſam
Noluerit reuocare Ceres. tibi peſſime mundi
Arbiter immittam ruptis Titana cauernis,
Et ſubito feriere die. Paretis? an ille
Compellandus erit, quo nunquam terra vocato
Non concuſſa tremit, qui Gorgona cernit apertam,
Verberibúſque ſuis trepidam caſtigat Erynnim,
Indeſpecta tenet vobis qui Tartara; cuius
Vos eſtis ſuperi; Stygias qui pejerat vndas?
Protinus aſtrictus caluit cruor, atráque fouit
Vulnera, & in venas extremáque membra cucurrit.

Percuſſa

feram quã vili cibo veſcaris apud inferos. Δηλονότι ταῦτα ἐστὶν Ἑκάτης βρώματα, Ἀφησὶν οὗτος μαινίδας καὶ τριγλίδας. Antiphanes apud Athenæum lib. 7. cap. 18.

740. *Ennæa.*] Proſerpina, ab Enna Siciliæ opp. vbi rapta eſt à Plutone. *Quo fœdere mæſtum, &c.*] Inceſto, erat enim filia Iouis & Cereris. Ceres autem ipſa filia Saturni & Opis.

741. *Contagia paſſam, &c.*] Cibi infernalis. Aſcalaphi enim judicio cum inſimulata eſſet guſtaſſe apud inferos VII. grana mali punici, inciſa eſt omnis ſpes reuertendi ad ſuperos.

742. *Tibi peſſime mundi, &c.*] Gigantes θεομάχους. imo Tartaro emiſſos ſolutoſque tibi injiciam, inferorum & tenebrarum rex; teque in lucem, quam horres, extrahã. vel per terram carmine meo fatiſcentem immittam tibi ſolis radios.

744. *Paretis?*] Meis ſcil. carminibus magicis? an alius grauior ac truculentior accerſendus erit, qui te cogat parere juſſui meo? *Ille Compellandus erit.*] Dæmorgorgõ Deorũ princeps, ſiue Demiurgus ille ſit, (Platonis) Deus ſũmus omniũ rerũ creator, cuj⁹ nomen arcanum & ineffabile inter cætera Deorum nomina citare nefas, niſi ſumma vrgente neceſſitate. Ita Tireſias in necyomantia 1. Theb. Stat. *Scimus enim & quicquid dici noſciq; timetis, Et turbare Hecaten, ni te Tymbraee vererer, Et triplici mundi ſummum, quem ſcire nefaſtum eſt; Illũ ſed taceo.*

745. *Quo nunquã, &c.*] Cui⁹ nomine vel citato, terra cõcutitur.

746. *Qui Gorgona cernit apertam.*] Qui clypeũ in quo Meduſæ caput eſt homines conuertens in lapides ſine periculo cernit, ipſe Demogorgon omni Gorgone quã cæteri timent, ſuperior.

748. *Indeſpecta tenet vobis qui Tartara.*] Omnium ſcil. firmamẽtum, anima mundana, in acceſſum incolens & Tartari abyſſum ſummæ profunditatis, quo viſus veſter pertendere non valuit. *Cuius Vos eſtis ſuperi.*] Qui vobis loco eſt inferior.

749. *Stygias qui pejerat vndas.*] Neque legi adſtrictus, vt timeat pejerare Stygem, quod cæteri Dij horrent. ſupra verſ. 378.

750. *Protinus aſtrictus, &c.*] Sic minata auditur venefica intratque anima cadauer.

752. Tra

Percuſſa gelido trepidant ſub pectore fibræ:
Et noua deſuetis ſubrepens vita medullis,
Miſcetur morti. tunc omnis palpitat artus:
Tenduntur nerui: nec ſe tellure cadauer
Paulatim per membra leuat, terráque repulſum eſt,
Erectúmque ſimul. diſtento lumina rictu
Nudantur. nondum facies viuentis in illo,
Iam morientis erat. remanet pallórque rigórque;
Et ſtupet illatus mundo. ſed murmure nullo
Ora aſtricta ſonant. vox illi, linguáque tantùm
Reſponſura datur. dic, inquit Theſſala, magna,
Quod iubeo, mercede mihi: nam vera locutum
Immunem toto mundi præſtabimus æuo
Artibus Hæmoniis: tali tua membra ſepulcro,
Talibus exuram Stygio cum carmine ſiluis,
Vt nullos cantata magos exaudiat vmbra.
Sit tanti vixiſſe iterum: nec verba, nec herbæ
Audebunt longæ ſomnum tibi ſoluere Lethes,
A me morte data. tripodas, vatéſque deorum

Sors

752. *Trepidant.*] Palpitant vitalia.

756. *Terraque repulſum eſt.*] Repente erigit ſe in pedes.

757. *Diſtenso lumina rictu.*] Sinus oculorum aperiuntur. Catachreſis in *rictu*. Sunt qui *nictu* legant.

759. *Iam.*] Alij leg. *Sed*; quid ſi, *Nec*. facies non erat viuentis plane, nec tamen mortui, ſed ſemiuiui, intermortui.

760. *Murmure nullo.*] Compreſſo ore nondum vocem emittit.

761. *Ora adſtricta.*] Nullam adhuc vocem edebat. *Tantum, &c.*] Ad interrogata veneficæ, non vltro ſecutura & libera.

763. *Nam vera locutum, &c.*] In æternum præſtabo te liberum ſi modo vera referas, ne quis te magus in vitam reuocet, tuamque interpellet quietem.

765. *Artibus Hæmoniis.*] Theſſalicis veneficiis. *Tali tua, &c.*] Docet quibus artibus & qua ratione id præſtabit.

766. *Talibus ſyluis.*] Tali ligno rogum in quo comburaris, inſtruam, additis diris & horrendis carminibus, vt vmbra tua excantata, omnes magos facile contemnat, & ad eorum veneficia obſurdeſcat. *Hortenſ. Talibus ſiluis*] Lignis incantatis.

769. *Lethes.*] Quietæ pacis. Lethe fingitur amnis apud inferos, cujus aqua pota rerum obliuionem inducit.

770. *Tripodas, vateſque, &c.*] Phœbades & Deorum vates conſulti, non reddunt oracula dilucidè, ſed ambagibus ſuis, dubios & incertos auditores dimittunt. *Hortenſ.*

771. *Sors.*]

Sors obſcura tenet, certus diſcedit, ab vmbris.
Quiſquis vera petit, duraque oracula mortis
Fortis adit. ne parce, precor. da nomina rebus,
Da loca, da vocem qua mecum fata loquantur.
Addidit & carmen, quo, quicquid cōſulit, vmbras
Scire dedit. Mæſtum fletu manante cadauer,
Triſtia non equidem Parcarum ſtamina, dixit,
Reſpexi, tacitæ reuocatus ab aggere ripæ:
Quod tamen è cunctis mihi noſcere contigit vmbris,
Effera Romanos agitat diſcordia manes,
Impiáque infernam ruperunt arma quietem.
Elyſias alij ſedes, ac Tartara mæſta
Diuerſi liquêre duces: quid fata pararent,
Hi fecêre palam. triſtis felicibus vmbris
Vultus erat. vidi Decios, natúmque, patrémque
Luſtrales bellis animas, flentémque Camillum,
Et Curios; Syllam de te Fortuna querentem.

Deplorat-

771. *Sors.*] Reſponſum ſiue oraculum obſcurum. *Tripodas, &c. Sors obſcura tenet.*] Oraculorum reſponſa incerta ſunt & ambigua. Necromantia vera & certa refert de tripode vide quę ad vſ. 81. ſup.

772. *Oracula mortis.*] Manes conſultos, necromantiam.

773. *Fortis adit.*] Fortis & intrepidus ex mortuis oracula petit. *Ne parce precor.*] Precor ne verearis vera proloqui. *Da nomina rebus.*] Ede fata nominatim, hoc loco, voce clara.

775. *Addidit & carmen.*] Et alio carmine præparauit vmbram, præſtititque illi facultatem ſciendi quæcunque interrogarentur.

776. *Mæſtum fletu, &c.*] Vmbra lacrymis effuſis reſpondit.

777. *Triſtia non equidem, &c.*] Non datum eſt mihi nouæ vmbræ nec dum Stygem tranſuectę, plane ſcire quid parent fata: quod vero ex aliis vmbris noſſe licuit, pandam.

779. *Quod tamen è cunctis, &c.*] Glareanus, deſiderari hic verbum aliquod dicit: aut *dicam*, aut ſimile quid.

780. *Effera Romanos, &c.*] Ciuilis huius belli furor ad Romanorum vmbras deuenit. quarum alias felices ex Elyſio pulſas interturbata quiete: alias impias ex imo Tartaro ruptis catenis fugientes, Elyſium capeſſentes nouis ſceleſtis cedentes, inf. 790. aduerti teſtari quid fata parent.

783. *Diuerſi.*] Ex diuerſis emigrantes locis.

786. *Luſtrales bellis animas.*] Expiatorias, eorum ſcil. qui ſe pro exercituum ſalute deuouerant in bellis contra Samnites, l. 2. vſ. 308. *Camillum.*] Lib. 2. vſ. 544.

787. *Curios.*] Curium Dentatum, hominem continentiſſ. pauperem, ſed auro Samnitum incorruptum, qui Pyrrhum Italia expulit de Lucanis & Sabinis triūphauit L. 1. vſ. 169. *Syllam de te Fortuna-*

que-

Deplorat Libycis perituram Scipio terris
Infauſtam ſobolem. maior Carthaginis hoſtis,
Non ſeruituri mœret Cato fata nepotis.
Solum te Conſul depulſis prime tyrannis
Brute pias inter gaudentem vidimus vmbras.
Abruptis Catilina minax, fractiſque catenis
Exultat, Mariiq; truces, nudique Cethegi.
Vidi ego lætantes popularia nomina Druſos;
Legibus immodicos, auſóſque ingentia Gracchos.
Æternis chalybum nodis, & carcere ditis
Conſtrictæ plauſère manus: campóſque piorum
Poſcit turba nocens. regni poſſeſſor inertis

Pallentes

querentem.] De quo vide librum 2. vſ.139. & deinceps, qui cum vbique Fortuna vſus fuiſſet ſecunda, ſe Felicem cognominauit, filium Fauſtum. vt lib. 2. vſ. 221. cuius tamen vmbra de fortunæ iniquitate queritur ob partes patricias à Cæſare oppreſſas, in quibus & filius ſuus Fauſtus cum ſuis interceptus periit, orta inter exercitus diſſenſione.

788. *Scipio terris, &c.*] Scipio Aemilianus vel Africanus deplorat L. Scipionem Pompeij ſocerum periturum in Africa, quam ipſe debellauerat ſupra vſ. 311.

789. *Maior Carthaginis hoſtis, &c.*] Cato Maior (qui ficis ex Africa aduectis & in ſenatu delatis, omni ſuæ de quacunque re ſententiæ adiecit: *Videri ſibi & delendam Carthaginem*) mœret fata Catonis Minoris, qui ne dominatum Cæſaris videret, ſibi mortem conſciuit Vticæ lib. 2. vſ. 247. & deinceps. & ſupra vſ. 311.

791. *Conſul depulſis, &c.*] L. Iunius Brutus regum exactor, primus cum Tarquinio Collatino Conſul fruitur læta ſpe Cæſaris olim interficiendi à ſua progenie M. & D. Brutis.

793. *Catilina minax.*] Seditioſus Reip. ruinam molitus. notus vel pueris è Saluſtio. *Catenis.*] Quibus vinctus erat in Tartaro.

794. *Mariique truces.*] C. Marius libro 2. vſ. 69. & deinceps; cum fratre M. & filio. *Nudique.*] Silins It. *Ipſe humero exertus gentili more, &c. Nudique.*] Lib. 2. vſ. 543. *Cethegi.*] Catilinariæ coniurationis ſocij.

795. *Popularia nomina Druſus.*] Liu. Druſus trib. pl. populi & ſociorum fauorem emeriturus legem Agrariam & frumentariam perferre conatus eſt, & Socios ad ſpem ciuitatis erexit domi ſuæ poſtea occiſus.

796. *Auſoſque ingentia Gracchos.*] Tib. & C. Gracchi fr. Trib. pl. ſeditionibus vexarunt Remp. promulgatis legibus Agraria, Frumentaria, Iudiciaria.

797. *Æternis chalybum nodis.*] Ferreis vinculis in Tartaro coërciti Gracchi & cæteri.

798. *Plauſere manus.*] Gratulati diſcordiæ & tumultui Reip. quia ſimiles curæ, nec ipſa in morte recedunt: *Campoſque piorum.*] Damnatorum manes poſcunt ſibi Elyſium, vt nouis è bello ciuili aduenis locus ſit.

799. *Regni poſſ=ſſor, &c.*] Pluto laxat Tartara lib. 3. vſ. 17.

&

Pallentes aperit ſedes, abruptáque ſaxa
Aſperat, & durum vinclis adamanta, parátque
Pœnam victori. refer hæc ſolatia tecum,
O juuenis, placido manes, patrémque, domúmque,
Expectare ſinu, regníque in parte ſerena
Pompeio ſeruare locum. nec gloria parua
Sollicitet vita: veniet quæ miſceat omneis
Hora duces. properate mori, magnóque ſuperbi
Quamuis è paruis animo deſcendite buſtis,
Et Romanorum manes calcate Deorum.
Quem tumulum Nili, quem Tybridis abluat vnda,
Quæritur, & ducibus tantùm de funere pugna eſt.
Tu fatum ne quære tuum cognoſcere: Parcæ,
Me reticente, dabunt: tibi certior omnia Vates
Ipſe canet Siculis genitor Pompeius in aruis:

Ille

& parat arma in pœnas nocentum, ſaxa prærupta & obtuſa aſperat, adamantinas catenas refingit.

802. *Victori.*] Cæſari & ſuis libertatis Reip. oppreſſoribus.

803. *Patremque, domumque.*] Cæſarianis Tartara parari Pompeio Pompejaniſque Elyſium.

804. *Regnique in parte ſerena.*] In campo Elyſio.

805. *Nec gloria parua, &c.*] Neque ſolicitus invideas Cæſari victori vitæ ſuperſtitis moram, breuem vtique futuram; vt qui intra quadriennium in veſtrum ordinem redigetur, & ipſe cæſus ad vos deſcendet.

807. *Hora duces.*] Fatalis: qua acerrime inter ſe confligent Cæſariani & Pomp. *Properate mori, &c.*] Vos igitur libentes fatis obuiam ite, qui, vtcunque magni funeris pompa deſtituti fueritis; apud inferos tamẽ calcabitis vmbras victrices, vos patriæ libertatis propugnatores in Elyſio beati ſub pedibus videbitis illos patriæ oppreſſores in imo Tartaro cruciatos.

809. *Romanorum manes calcare Deorum.*] Iul. Cæſaris & inſequentium Imperatorum, per ἀποθέωσιν in Martio campo ſolenni funere relatorum in numerum Deorum, cuius pompam vide apud Herodianum lib. 4.

810. *Quem tumulum Nili.*] Et cum tellus æqua recludatur victori victiſque; de modo tamen & loco omnis hæc eſt diſceptatio vter in littore Aegyptio prope Nilum; vter in campo Martio ad Tiberim ſit comburendus. illud Pompeio, hoc Cæſari continget. *Abluat vnda.*] *Alluat* Ms. P. rectius: *Grot.*

811. *Ducibus tantum, &c.*] De ea re ſolum quæſtio eſt, vter circa Nilũ, hoc eſt, vter in Aegypto; rurſum vter circa Tybrim Romæ exhalabit animam. *Hortenſ.*

812. *Tu.*] Sexte.

813. *Tibi certior omnia Vates.*] Vmbra patris tui in ſomnis tibi apparens in Sicilia oſtendet tibi tua fata, *venturáq; bella, Et quo quemque modo fugiáſq; feráſq; laborẽ, Expediet.* Fictio poëtica.

814. *Põpeius in aruis.*] *Oris* Ms. P.

quod

Ille quoque incertus, quò te vocet, vnde repellat,
Quas iubeat vitare plagas, quæ ſidera mundi.
Europam miſeri, Libyámque, Aſiámque timete:
Diſtribuit tumulos veſtris fortuna triumphis.
O miſeranda domus! toto nihil orbe videbis
Tutius Emathia. Sic poſtquam fata peregit;
Stat vultu mæſtus tacito, mortémque repoſcit.
Carminibus magicis opus eſt, herbíſque, cadauer
Vt cadat, & nequeunt animam ſibi reddere fata
Conſumto iam iure ſemel. Tum robore multo
Extruit illa rogum: venit defunctus ad ignes:
Accenſa iuuenem poſitum ſtrue linquit Erichtho,
Tandem paſſa mori. Sextóque ad caſtra parentis
It comes: & cælo lucis ducente colorem,
Dum ferrent tutos intra tentoria greſſus,
Iuſſa tenere diem denſas nox præſtitit vmbras.

M. AN

quod rectum puto. *Vndis* habebat Ms. R. A. *Grotius.*

817. *Europam miſeri, Libyamque, &c.*] Nulla orbis pars erit vobis tuta; nulla veſtra clade & ruina vacabit. Pater cadet circa Libyam in litore Alexandrino: filij, Cneius, in Europa, ad Mundam in Hiſpania, à Cæſare victus, Sextus, in Aſia, interceptus ad Antonianis militibus interibit. Ita funera veſtra diuidentur in tres orbis partes à patre Pompeio triumphatas. *Pompeios iuuenes Aſia atque Europa, ſed ipſum Terra tegit Libyes: ſi tamen vlla tegit. Quod mirum toto ſi ſpargitur orbe? iacere Vno non poterat tanta ruina loco.* Martial. epiſt. 7. lib. 1. *Et quaſi non poſſet tot tellus ferre ſepulchra, Diuiſit cineres.* Petron. Arbit. de Pompeio, Craſſo, Cæſare.

819. *Toto nihil orbe, &c.*] E Theſſalica enim clade elapſi omnes.

820. *Fata.*] Euentum belli, & Pompeiorum fata. *Peregit.*] Mortuus iſte in vitam reuocatus.

821. *Mortemque repoſcit.*] Rurſus mori petit.

822. *Carminibus magicis, &c.*] Reddendus iam morti ope veneficæ, cuius arte euocatus fuerat factuſque iuris ſui, neque enim in iam ſemel defunctum Parcæ ius habuerunt.

824. *Robore multo, &c.*] E ligno pyram ſtruit, iuuenemque vitæ modo reſtitutum comburit.

828. *Cælo lucis ducente colorem.*] Illuceſcentem iam Auroram Erichtho carminibus ſuis inhibuit tardauitque, donec Sextus cum ſuis in caſtra rediiſſet.

1. *Segnius*

M. ANNÆI LVCANI
CIVILIS BELLI, SIVE PHARSALIÆ, LIBER SEPTIMVS.

ARGVMENTVM.

SEptimus vt Magni narrauit ſomnia, plorat
Fata ducis, mox turba omnis ſibi prælia poſcit:
Cenſet idem cupidus facundo Tullius ore:
Dux dat id inuitus: ſcribit tum dira poëta
Prodigia, inſtructas acies, Facta ducúmque
Verba ſuis animos, & prælia geſta, fugámque:
Inuehitur, poſthæc in te ſæuiſſime Cæſar,
Damnans Pharſali completos ſanguine campos.

SEgnior oceano, quàm lex æterna vocabat,
Luctificus Titan nunquam magis æthera contra
Egit equos, currúmque polo rapiente retorſit:
Defectúſque pati voluit, raptæque labores
Lucis:

1. SEgnior, &c.] Pugnam Pharſalicā Poëta narraturus, initium ducit à Chronographia, hoc eſt ab exortus diei deſcriptione, quo prælium inituri erant. *Hortenſius. Segnior Oceano.*] Tardior quam æterna motus lege erat permiſſum, Sol ex Eoo mari videbatur oriri: vultu mœſtior quam alias contra primi motoris curſum niti, quaſi in ortum reuerti à rapido contrarij curſus vertigine victus. lib. 1. vſ. 543.

2. *Luctificus Titan.*] Sol, ſiue dies ille fatalis, qui exercitibus Romanis luctum & calamitatem allaturus erat.

3. *Retorſit.*] Contrà mundum, à quo tamen ab ortu in occaſum raptus fuit. *Hortenſ.*

4. *Defectuſque pati voluit.*] Tanquam Eclipſin paſſurus deficere

&

Lucis: & attraxit nubes, non pabula flammis,
Sed ne Theſſalico purus luceret in orbe.
At nox felicis Magno pars vltima vitæ
Sollicitos vana decepit imagine ſomnos.
Nam Pompeiani viſus ſibi ſede theatri
Innumeram effigiem Romanæ cernere plebis,
Attollique ſuum lætis ad ſidera nomen
Vocibus, & plauſu cuneos certare ſonanteis.
Qualis erat populi facies, clamórque fauentis.
Olim cùm iuuenis, primique ætate triumphi
Poſt domitas gentes, quas torrens ambit Iberus,
Et quæcunque fugax Sertorius impulit arma,
Veſpere pacato, pura venerabilis æquè
Quàm currus ornante toga, plaudente Senatu,

Sedit

& laborare cœpit. *Raptaque labores.*] Interuentu enim lunæ laborat Sol, ac lux nobis aufertur.

5. *Attraxit nubes.*] Aliud ſignum, cur Sol horruerit videre inſtantem cladem. *Hortenſ. Pabula flammis.*] Lib. 1. vſ. 415.

6. *Ne Theſſalico purus, &c.*] Ne puris conſpicuus radiis pugnæ Theſſalicæ intereſſet.

7. *Nox.*] Pompeius per quietem ſibi viſus eſt theatrum à ſe extructum ingredi, applaudente populo & multis ornare ſpoliis templum Veneris victricis. Quo inſomnio partim confirmatus eſt, partim territus, metuens ne Cæſari, qui ad Venerem genus ſuum referebat, gloriam ipſe adferret. Plutarch. & Appian. & Florus. *Felicis Magno.*] Namque exinde proſpera Pompeij fortuna deficere *ruere & ſublapſa referri* cœpit.

9. *Pompeiani*, &c.] A Pompeio extructi ad formam illius quod in Mitylene viderat. ſed auguſtioris & capacioris. Tacit. lib. 14. & Plin. lib. 7. cap. 3. & lib. 36. cap. 15.

12. *Cuneos certare*, &c.] Spectatores, in ordinibus graduum ad formam cunei in anguſtum à fronte contractorum, ſedentes. vide Lipſ. de Amphith. 13. & Buling. de Circo cap. 34. *Certare ſonanteis.*] Certatim applaudere.

13. *Qualis erat populi facies.*] Quali lætitia plauſúque exceptus fuerat olim ex Hiſpania reuerſus, & de Sertorio triumphans ante legitimam ætatem permiſſu ſenatus.

14. *Iuuenis.*] Annos 24. natus.

15. *Quas torrens*, &c.] Hiſpanas. libro 4. vſ. 23.

16. *Quæcunque*, &c.] Lib. 1. vſ. 549. *Fugax Sertorius.*] Exul & fugitiuus ex vrbe & Italia in Hiſpanias, quas ad arma concitauit. Proſcriptus ergo in vlteriore Hiſpania bellum ingens excitauit. *Hortenſ.*

17. *Veſpera pacato.*] Hiſpania ad Occidentem ſita. *Pura venerabilis*, &c.] Non minus conſpicuus clarusve toga candida & pura, qua etiam dum nouus pene tyro & primas iuuentutis metas ingreſſus induebatur, quam picta illa & palmata qua triumphant conſules.

18. *Plaudente Senatu.*] *Emphatice.* Senatu ſcil. triumphum indulgente,

Sedit adhuc Romanus eques. Seu fine bonorum
Anxia venturis ad tempora læta refugit:
Siue per ambages ſolitas contraria viſis
Vaticinata quies, magni tulit omina planctus;
Seu vetito patrias vltrà tibi cernere ſedes,
Sic Romam fortuna dedit. Ne rumpite ſomnos,
Caſtrorum vigiles, nullas tuba verberet aures.
Craſtina dira quies, & imagine mæſta diurna
Vndique funeſtas acies feret, vndique bellum.
Vnde pares ſomnos populi, noctémque beatam?
O felix, ſi te vel ſic tua Roma videret.
Donaſſent vtinam Superi, patriæque, tibíque
Vnum, Magne, diem, quo fati certus vterque
Extremum tanti fructum caperetis amoris.
Tu velut Auſonia vadis moriturus in vrbe:
Illa rati ſemper de te ſibi conſcia voti

Hoc

gente atque applaudente juueni Pompejo equiti, nec dum ordinis Senatorii.

19. *Eques Romanus.*] Nondum Senatorii ordinis; quod nemini antea contigerat, vt eques Rom. juuenis XXIV. annos natus, ante legitimam ætatem permiſſu totius Senatus triumpharet. *Hort.* *Seu fine bonorum*, &c.] Seu (inquit poëta ſomnii huius cauſam anquirens) mens rerum lætarum adeſſe finem rata, per quietem recurrit ad ſolatiũ præſentiũ malarum ex memoria præteritarum.

21. *Siue per ambages*, &c. *Seu vetito patrias*, &c. *Sic Romam*, &c.] Siue, quod non raro fit, vt ſomnia repræſentent contrarium. Ita hic Pompejo oblatus eſt plauſus pro planctu; ſiue, cum non daretur Pompejo exinde Romam videre, voluit fortuna eam ab illo cerni; per quietem & ſomnii imaginem.

22. *Omina.*] Præſentiones magnorum malorum. *Hort.*

24. *Ne rumpite ſomnos*, &c.] Apoſtrophe pathetica ad ſtationarios caſtrorum vigiles, vt cum ſilentio excubias agant, neque buccinæ vigilias diſtinguentis ſonitu Pompejo ſomnum & ſomnium interrumpant: cum craſtina dies abũde calamitatũ ſit allatura.

28. *Vnde pares ſomnos populi.*] O vtinam populo Rom. ſimilis ſomnus & nox tam beata contingeret, qua te viciſſim adſpiceret ille talem, qualis tibi viſus es per inſomnium! *Grotius*, vel, vnde tibi alius ejuſmodi ſomnus imaginem populi referens concilietur, felici vtique, ſi te vel ita ſomniantem Roma videret?

30. *Donaſſent*, &c.] O abunde felicem vtrumque, ſi & Pompejo & Romæ, quamuis cladis ſuæ futuræ certis, vnius diei moram indulſiſſent Dii, qua ſupremis mutui amoris officiis extremis oſculis & ſalutatione fruerentur.

33. *Tu velut Auſonia*, &c.] Tu proficiſceris in bellum fiducia victoriæ plenus, & quaſi è prælio Romam reuerſurus & in vrbe moriturus.

34. *Illa rati ſemper*, &c.] Roma

Hoc ſcelus haud vnquam fatis hærere putauit,
Sic ſe dilecti tumulum quoque perdere Magni.
Te miſto fleſſet luctu, juuenîſque, ſenéxque,
Iniuſſúſque puer: laceraſſet crine ſoluto
Pectora femineum, ceu Bruti funere, vulgus.
Nunc quoque tela licet paueant victoris iniqui,
Nuntiet ipſe licet Cæſar tua funera, flebunt:
Sed dum tura ferent, dum laurea ſerta Tonanti.
O miſeri, quorum gemitus edêre dolorem,
Qui te non pleno pariter planxêre theatro.
Vicerat aſtra jubar, cum miſto murmure turbæ
Caſtrorum fremuit, fatíſque trahentibus orbem,
Signa petit pugnæ. miſeri pars maxima vulgi

Non

victoriis eandem iam fiduciam conceperat. neque enim putauit tam crudele fatum tibi impendere vt prælio victus fugeres, vt alibi quam in patria caderes, ſpoliareturque ipſa tuo buſto & tumulo.

35. *Fatis.*] Transfert calamitatis cauſſam in fata, quibus ita viſum fuit; vt ita miſere poſt hanc vnã aduerſam pugnam, tantus vir, princeps Reipubl. exſtingueretur. *Hortenſ.*

37. *Te miſto fleſſet luctu.*] Quod ſi tibi contigiſſet in patria mori; quam ſolenni omnis ordinis, ſexus, ætatis, luctu & pompa funebri elatus fuiſſes.

38. *Iniuſſuſque puer.*] Scal. conijcit leg. *Inueſtiſque puer.*

39. *Bruti funere.*] T. Brutum liberatorem vrbis, exactorem Tarquinij matronæ Rom. defunctum luxerunt per annum, vt parentem & violatæ pudicitiæ vindicem.

40. *Nunc quoque tela, &c.*] Et nunc vel inuito Cæſare victore deflebunt te: idque in publica lætitia ac victoriæ gratulatione.

42. *Sed dum thura ferent, &c.*] Et tamen hac parte miſeri, quod non publico luctu & planctu conceptũ de te dolorem profiteri & perſequi datur: ſed illum alta mente ſupprimere, concoquere, & gemitu tantum teſtari. Nonnulli leg. *odere*, verum *edêre*, hoc eſt, ſuppreſſere, concoxere. *Thura ferent, &c.*] Id quod in publico luctu & lætitia ob victoriam partam fieri ſolebat. *Hort.*

45. *Vicerat aſtra iubar.*] Sol oriens obſcurauerat aſtra. *Cum miſto murmure turba, &c.*] Pompeius pugnæ periculum formidabat, ſtatuebatque tempore & inopia atterere & debellare homines armis inuictos. Neque tamen diutius licebat illi per ſuorum & ſociorum præcipitantiam tam ſalutari frui conſilio. Milites ocium, ſocij moram, principes ambitum ducis increpabant. Sic præcipitantib⁹ fatis, prœlio ſumpta eſt Theſſalia, & vrbis, imperij, generis humani fata cõmiſſa ſunt. Pl. & Flor.

46. *Fremuit.*] Dicit turbam caſtrenſem fremuiſſe, pugnæque ſigna popoſciſſe, & Pompeij cunctationem incuſaſſe. *Horrenſ.* *Trahentibus orbem.*] In perniciem.

47. *Signa petit pugnæ.*] Signum apud Romanos pugnæ cõmittẽdæ erat paludamentũ purpureum ſeu coccinũ ſupra Prætoriũ expanſũ

48. No

Non totum viſura diem, tentoria circum
Ipſa ducis queritur, magnóque accenſa tumultu
Mortis vicina properanteis admouet horas.
Dira ſubit rabies: ſua quiſque, ac publica fata
Præcipitare cupit: ſegnis, pauidúſque vocatur,
Ac nimium patiens ſoceri Pompeius, & orbis
Indulgens regno, qui tot ſimul vndique gentes
Iuris habere ſui vellet, pacémque timeret.
Nec non & reges, populique queruntur Eoi
Bella trahi, patriáque procul tellure teneri.
Hoc placet, ô Superi, cùm vobis vertere cuncta
Propoſitum, noſtris erroribus addere crimen.
Cladibus irruimus, nocituráque poſcimus arma:
In Pompeianis votum eſt Pharſalia caſtris.
Cunctorum voces Romani maximus auctor
Tullius eloquij, cuius ſub iure, togáque
Pacificas ſæuus tremuit Catilina ſecures,
Pertulit, iratus bellis, cùm roſtra forúmque
Optaret, paſſus tam longa ſilentia miles.
Addidit inualida robur facundia cauſa.

Hoc

48. *Non totum viſura diem.*] Interitura ante noctem.

50. *Mortis vicina.*] Rutgerſius legit, *Morti vicina.* lib. 1. Var. lect. cap. 12. *Admouet.*] Accelerat.

53. *Soceri Pompeius.*] Cæſaris. *Et orbis indulgens regno.*] Arguebatur ſegnis & à dignitate ad ambitionem declinans bellum protrahere, quo diutius cum imperio eſſet & tantis tamque illuſtribus imperaret viris. Appellabatur *Agamemnon, rex regum*, &c. Plut. & App.

55. *Pacemque timeret.*] Ne pace confecta imperium deponere cogeretur.

58. *Hoc placet, ô Superi, &c.*] Conqueſtio poëtæ expoſtulantis, cur ita Diis viſum ſit vt eos, quos errore cœcos in perniciem miſſuri ſint, etiam cladis ſuæ authores argui velint.

61. *In Pompeianis votum eſt Pharſalia caſtris.*] Dimicatio de rerum ſumma in campis Pharſalicis à Pompeianis expetitur votis ardentiſsimis.

62. *Cunctorum voces Romani, &c.*] Omnium nomine Pompejum allocutus eſt Cicero, dono quodam (vt ait Quintilianus) prouidentiæ genitus, in quo totas vires ſuas eloquentia experiretur, qui Conſul nefarios Catilinæ Rempub. euertere aggreſsi conatus, prudentia aduertit, conſilio ſuppreſsit, autoritate extinxit.

63. *Iure, togáque.*] Scholiaſtes Iuuenalis citat hoc, legitque *jure togato.*

65. *Iratus bellis.*] Iniquo ferens animo conciones ſuas & forenſes cauſas deſtineri ſileréque inter bella.

67. *Addidit inualida robur.*]

Hoc pro tot meritis ſolum te, Magne, precatur,
Vti ſe Fortuna velis proceréſque tuorum
Caſtrorum, regéſque tui cum ſupplice mundo
Affuſi, vinci ſocerum patiare rogamus.
Humani generis tam longo tempore bellum
Cæſar erit? meritò, Pompeium vincere lentè,
Gentibus, indignum eſt, à tranſcurrente ſubactis.
Quò tibi feruor abit? aut quò fiducia fati?
De Superis ingrate times? cauſámque Senatus
Credere Dis dubitas? ipſa ſua ſigna reuellent,
Proſiliéntque acies. pudeat vidiſſe coactum.
Si duce te iuſſo, ſi nobis bella geruntur,
Sit iuris quocunque velint concurrere campo.
Quid mundi gladios à ſanguine Cæſaris arces?
Vibrant tela manus: vix ſigna morantia quiſquam
Expectat: propera, ne te tua claſsica linquant.
Scire Senatus auet, miles te, Magne, ſequatur,

An

Cauſam infirmam per ſe probabilem ſua facundia reddidit Cicero, de ineundo ſc. prælio. *Hortenſ.*

68. *Hoc pro tot meritis, &c.*] Fortunam ſupplex inuitat, vt velis priſtina ſua & aſſueta benignitate vti.

71. *Affuſi.*] Ad genua tua proſtrati, more ſupplicum. *Hortenſ.* *Patiare rogamus.*] Facta tantum pugnæ copia.

72. *Humani generis, &c.*] Ab indigno; quaſi dicat, tam diu Cæſar humanas gentes bellis infeſtabit, vt nunquam ſit futurus illi finis bellandi. *Hortenſ.*

73. *Merito, &c.*] Gentes olim à te ſumma celeritate & quaſi in tranſcurſu deuictæ, eædemque ſub te iam militantes queruntur, neque id iniuria, tibi hanc tamdiu in manibus hærere victoriam.

76. *Superis ingrate times?*] Quorum propenſam in benignitatem tot præliis victor expertus es.

79. *Si duce te iuſſo.*] Non iubente. Poſſes & *iuſto* ſcribere, id eſt legitimo. *Si duce te iuſſo.*] Si tibi Senatus, non tu Senatui imperas, ſi te Senatus publicæ cauſæ & belli ducem creauit: permitte illi hoc iuris vt ſuo arbitrio, vbi res, tempus, locus poſtulant, prælium conſerat.

80. *Sit iuris quocunque velint.*] Imo *velim*, vt habent Mss. Loquitur autem Cicero, non ex ſua tantum, ſed & ex Senatus perſona. *Grotius.*

81. *Quid mundi gladios.*] Mora diſtines. *Arces? &c.*] Ne milites non imperium tuum morati, neque te cunctabundum expectantes reuulſis ſignis prælium ineant. *vel*, ne te deſerant, atque à te deficiant.

84. *Scire Senatus auet.*] Vtrum imperium hoc à Senatu delatum abſolute tibi arroges, tanquam ſub te Senatus militet: an æquam poteſtatem Senatui impertias.

85. Re

An comes. Ingemuit Rector, ſenſitque Deorum
Eſſe dolos, & fata ſua contraria menti.
Si placet hoc, inquit, cunctis, ſi milite Magno,
Non duce tempus eget, nil vltrà fata morabor.
Inuoluat populos vna Fortuna ruina,
Sitque hominum magna lux iſta nouiſſima parti.
Teſtor Roma tamen Magnum, quo cuncta perirent,
Accepiſſe diem potuit tibi vulnere nullo
Stare labor belli: potuit ſine cæde ſubactum,
Captiuúmque ducem violata tradere Paci.
Quis furor, ô cæci, ſcelerum? Ciuilia bella
Geſturi, metuunt, ne non cum ſanguine vincant.
Abſtulimus terras, excluſimus æquore toto,
Ad præmaturas ſegetum jejuna rapinas
Agmina compulimus, votúmque effecimus hoſti,
Vt mallet ſterni gladiis, mortéſque ſuorum
Permiſcere meis. belli pars magna peracta eſt

His,

85. *Rector.*] Pompejus. *Deorum eſſe dolos,*&c.] Et animo quaſi calamitatem præſagiente timuit, nè furore & belli ardore diuinitus incitata multitudo, ipſum aduerſus inſtitutum, rationes, & conſilia ad bellum traheret.

87. *Si placet hoc, inquit*, &c.] Si eo ventum ſit imprudentiæ & vecordiæ, vt obſequio meo quam imperio & ductu Senatus vti malit: per me non ſtabit, quo minus ſibi fata ſua accerſant.

89. *Inuoluat populos.*] *Epitrope.*

91. *Teſtor Roma.*] *Apoſtrophe. Magnum, quo cuncta perirent.*] Me fatalem hunc prælij diem non è mente mea inſtituiſſe, non approbaſſe; ſed ab aliis mihi obtruſum atque imperatum tuliſſe.

92. *Potuit tibi vulnere nullo.*] Potuit ſine ſanguine Cæſar debellari, tempore & rerum inopia ad deditionem & pacis conditiones impulſus.

94. *Captiuumque ducem*, &c.] Cæſarem captum in noſtrâ poteſtatem redigere, ac tradere in priſtinam pacem, quam ipſè prior violauit. *Hortenſ.*

95. *Ciuilia bella.*] Quod contra factum oportuit, vt ciuili ſanguini parceremus.

97. *Abſtulimus terras.*] Hoſtem victum fugauimus. *Excluſimus æquore toto.*] Maria late tenent noſtræ claſſes, hoſte nauibus deſtituto.

98. *Ad præmaturas*, &c.] Rei frumentariæ inops hoſtis, ſegetes vix dum maturas rapit.

99. *Votumque effecimus hoſti.*] In neceſſitatem pugnæ & illam deſperationem redegimus, vt ferro quam fame emori malint, modo non moriantur inulti.

101. *Belli pars magna*, &c. *multos in ſumma*, &c. *fortiſſimus ille eſt*, &c.] Bonam jam belli hujus partem tranſactam videtis; vbi vel tirones noſtri pugnam depoſcant. ſed videant, ne per temeritatem potius & inſolentiam imperiti

His, quibus effectum eſt, ne pugnam tiro paueret?
Si modo virtutis ſtimulis, iraque calore
Signa petunt. multos in ſumma pericula miſit
Venturi timor ipſe mali. fortiſſimus ille eſt,
Qui promptus metuenda pati, ſi comminus inſtent,
Et differre poteſt. placet hac tam proſpera rerum
Tradere Fortunæ? gladio permittere mundi
Diſcrimen? pugnare ducem, quàm vincere, malunt.
Res mihi Romanas dederas Fortuna regendas:
Accipe maiores, & cæco in Marte tuere.
Pompeij nec crimen erit, nec gloria bellum.
Vincis apud Superos votis me Cæſar iniquis:
Pugnatur. quantum ſcelerum, quantumque malorum
In populos lux iſta feret! quot regna jacebunt!
Sanguine Romano quàm turbidus ibit Enipeus!
Prima velim caput hoc funeſti lancea belli,
Si ſine momento rerum, partiſque ruina

Caſurum

rerum atque recenti victoria nimis elati hoc faciant, quam conſulto, & ex vera fortitudine, quæ præcipit mediocritatem ſeruandam in adeundis declinandiſue periculis, hoſti itaque indulgeamus fugam ſternamuſque potius aureum fugienti pontem, quam eum deſperatum laceſſamus. Multos timor in extremum periculum ex deſperatione rapuit. Magis itaque fortes nos præſtabimus hoſtem inſtantem differendo, quam ſi prompte & cum fiducia formidabilia aggreſſi manum conſeramus.

107. *Hac tam proſpera, &c.*] Res proſperas adeo certas exponere aleæ fortunæ?

108. *Gladio permittere, &c.*] Cruento Marti, cuius alea anceps.

110. *Res mihi Romanas, &c.*] Apoſtrophe ad Fortunam.

111. *Maiores.*] Auctiores factas auſpiciis conſiliiſque meis. *Et cæco in Marte tuere.*] Et tu, ſi rem bello temerario contra conſilia & prudentiam geri velis, ipſa geras.

112. *Pompeij nec crimen erit.*] Nec mihi crimini detur clades accepta belli non ex animo meo ſuſcepti, nec laudi victoria, ſi qua eueniat.

113. *Vincis apud Superos, &c.*] Faciliores expertus es deos ad exaudienda vota tua ô Cæſar iniqua, vt qui ſanguine ciuili rem diſcerni cupis; quam mea, qui cunctando rem reſtituere citra cruorem voluerim. Impetraſti pugnam.

115. *Quot regna, &c.*] Quot reges in ſeruitutem rediget, ſi vincat, Cæſar?

116. *Enipeus.*] Theſſaliæ fluu. lib. 6. vſ. 373.

117. *Prima velim caput.*] Vtinam ego primus in bello cadam, modo id fiat ſine partium mearum damno & calamitate.

118. *Sine momento.*] Motu, mutatione, aut calamitate. *Sulpit.*

119. Ne

Caſurum eſt, feriat: neque enim victoria Magno
Lætior, aut populis inuiſum, hac clade peracta,
Aut hodie Pompeius erit miſerabile nomen.
Omne malum victi, quod ſors feret vltima rerum,
Omne nefas victoris erit. Sic fatur, & arma
Permittit populis, frenóſque furentibus ira
Laxat: & vt victus violento nauita Coro
Dat regimen ventis, ignauúmque arte relicta
Puppis onus trahitur. trepido confuſa tumultu
Caſtra fremunt, animique truces ſua pectora pulſant
Ictibus incertis. multorum pallor in ore
Mortis venturæ eſt, faciéſque ſimillima fato.
Aduenisſe diem, qui fatum rebus in æuum
Conderet humanis, & quæri Roma quid eſſet,
Illo Marte palàm eſt. ſua quiſque pericula neſcit,
Attonitus maiore metu. quis littora ponto
Obruta, quis ſummis cernens in montibus æquor,

Ætheráque

119. *Neque enim victoria.*] Neque enim victoria è ciuium ſanguine parta maiori erit mihi lætitiæ quam mors.

120. *Aut populis inuiſum, &c.*] Victor, inuidia carere non potero, vt qui effuſo ſanguine ciuium vicerim: victus, vtique miſer ero, cauſa damnabitur ex euentu. infra vſ. 260.

122. *Omne malum victi.*] Victi calamitas recidet in ſcelus & dedecus victoris.

123. *Sic fatur, &c.*] *Sed audi Plutarchum.* Illi, inquit, Domitius, ſcil. Fauonius, Afranius & alij hæc dictitantes, Pompeium exiſtimationis retinendæ cupidum, amicorumque verecundia victum compulerunt, vti optimis conſiliis omiſſis, voluntates ipſorum & ſpes ſequeretur. Quod ſane vel nauis gubernatorem haud æquum erat facere, multo minus tot gentium atque exercituum imperatorem, qui tanquam malus medicus cupiditatibus male ſanorum ducum indulſit, metuens ſcil. ne ſalutem afferendo moleſtus eſſet. *in vita Pompeij.*

125. *Coro.*] Corus, ventus qui aduerſus Aquilonem flat ab occaſu ſolſtitiali. *Coro.*] Lib. 1. vſ. 406.

126. *Dat regimen ventis.*] Permittit.

129. *Ictibus incertis.*] Vario affectuum & conſiliorum impulſu.

130. *Mortis venturæ eſt.*] Ex mortis metu. *Fato.*] Morti.

131. *Aduenisſe diem, &c.*] Vident adeſſe diem & prœlium quo dimicabitur de rerum ſumma, reip. libertate, aut perpetua monarchia. in commune itaque timet quiſque de ſe ſecurus.

132. *Quid eſſet.*] Ciuitasne libera manſura, an ſub vnius imperium redigenda?

135. *Quis ſummis, &c.*] Cui enim vacet ſibi ſoli timere, cum videat vniuerſi machinam labaſcere rueréque, terris maria miſceri, & terras cælo?

Ætheráque in terras dejecto ſole cadentem,
Tot rerum finem, timeat ſibi? non vacat vllos
Pro ſe ferre metus: Vrbi, Magnóque timetur.
Nec gladiis habuêre fidem, niſi cotibus aſper
Exarſit mucro. tunc omnis lancea ſaxo
Erigitur: tenduntur nerui melioribus arcus:
Cura fuit lectis pharetras implere ſagittis.
Auget eques ſtimulos, frænorúmque aptat habenas.
Si liceat Superis hominum conferre labores,
Non aliter, Phlegra rabidos tollente Gigantes,
Martius incaluit Siculis incudibus enſis:
Et rubuit flammis iterum Neptunia cuſpis,
Spiculáque extenſo Pæan Pythone recoxit,
Pallas Gorgoneos diffudit in ægida crines,
Pallenæa Ioui mutauit fulmina Cyclops.
Non tamen abſtinuit venturos prodere caſus

Per

139. *Nec gladiis, &c.*] Quin & tela, tanquam parum acuta in ciuium cædem, ſubigunt cotibus.

140. *Exarſit mucro.*] Splenduit. *Lancea ſaxo.*] Cuſpis lanceæ retuſa acuminatur cote ſubacta.

143. *Stimulos*] Calcaria.

144. *Si liceat Superos, &c.*] *Si parua licet componere magnis.*

145. *Non aliter, Phlegra, &c.*] Ita, vbi Gigantes Diis bellum indicebant in Phlegræis campis, quos alij in Italia fuiſſe volunt, inter Cumas & Neapolim, alij in Macedonia, quod innuit poëta in *tollente*, hoc eſt, montibus congeſtis, Pelio ſuper impoſita Oſſa, &c. erigente. *Phlegra.*] Plegræi cāpi intrà Cumas iacent & Neapolim. *Hort.*

146. *Martius incaluit Siculis, &c.*] Sicula fornace recoxit Cyclops Martis frameam, Neptuni tridentem, Apollinis ſagittas in Pythone conficiendo hebetatas, anguineos crines in capite Meduſæ quos Pallas geſtabat in ægide, ſcuto ceu lorica ſua; fulmina quibus mox Iupiter vſurus erat contra Gigantes apud Pallenen opp. Macedoniæ, quam & Phlegram olim dictā Stephanus ex Eudoxio tradit, & Euſtathius in catalogo.

150. *Pallenæa, &c.*] Pallene enim eſt oppidum Macedoniæ ſeu Thraciæ, quod & Phlegra aliquando dictum fuit; *Fulmina* ergo *Pallenæa* vocat Poëta, vel quibus mox Iupiter apud Pallenen contrà Gigantes vſus eſt. *Hort. Cyclops.*] Quiſpiam è miniſtris Vulcani: *Brontes aut Steropes aut nudus membra Pyracmon.*

151. *Non tamen abſtinuit, &c.*] De prodigiis quæ Pompeio cladem portendebant, vide quæ fuſius referunt Plut. in Pomp. & Cæſ. vitis, Appian. lib. 2. de bello ciu. Dio lib. 31. Cæſ. comment. 3. Val. Max. l. 1. c. 6. Cn. *inquit Val. Max.* Pompeium Iupiter omnipotens abunde monuerat, ne cum C. Cæſare vltimam belli fortunam experiri contenderet: Egreſſo à Dyrrhacio aduerſa agmini eius fulmina iaciens, examinibus apum ſigna obſcurando, ſubita triſtitia

Per varias Fortuna notas. nam Theſſala rura
Cùm peterent, totus venientibus obſtitit æther:
Inque oculis hominum fregerunt fulmina nubes:
Aduerſáſque faces, immenſóque igne columnas,
Et trabibus miſtis auidos typhonas aquarum
Detulit, atque oculos ingeſto fulgure clauſit.
Excuſſit criſtas galeis, capulóſque ſolutis
Perfudit gladiis, ereptáque pila liquauit:
Æthereoque nocens fumauit ſulfure ferrum.
Nec non innumero cooperta examine ſigna,
Vixque reuulſa ſolo, maiori pondere preſſum
Signiferi merſêre caput, rorantia fletu,
Vſque ad Theſſaliam Romana, & publica ſigna.

ſtitia implicatis militum animis, nocturnis totius exercitus terroribus, ab ipſis altaribus hoſtiarum fuga, &c. die autem prœlii conſtat in delubris Deûm ſua ſponte ſigna conuerſa, &c. *Proſtern.*] Significare variis portentis futuræ pugnæ euentum. *Horſenſ.*

153. *Obſtitit æther.*] Terruit, ne procederent.

154. *Fregerunt fulmina nubes.*] Nubes refringebant fulmina in faciem & oculos aduerſos.

155. *Aduerſaſque faces.*] Aether detulit ex aduerſo Meteora ignita λύχνους inſtar facis in ſuperiore parte accenſos. *immenſoque, &c.*] Ignis perpendicularis exhalationes formam columnæ pyramidalis referentes δόκους, exhalationibus formam trabis repræſentantibus in longum porrectis.

156. *Auidos typhonas.*] Mss. habent *pythonas*: & exponunt ſcholiaſtæ, ignes forma ſerpentum. Fortè *ſiphonas* legendum. Plin. 11. 49. *Ex eodem genere & in longam veluti fiſtulam nubes aquam trahit.* Grotius. *Typhonas aquarum.*] Ventos vorticoſos qui ſine fulmine effringunt nubes; fulmina non ignita, Plin. l. 2. c. 48.

Admotus

158. *Excuſſit criſtas galeis.*] De effectibus iſtiuſmodi fulminis ſubtilis, diſcutientis, & vrentis, vide Philoſophos meteorolog.

160. *Æthereoque nocens fumauit ſulfure ferrum.*] Fulmine, quod ſulfureæ eſt naturæ.

161. *Nec non innumero, &c.*] Vide quæ ad vſ 132. ſupra.

162. *Vix reuulſa ſolo.*] Signa vix è ſolo emouit ſignifer multa vi nixus & inclinatus, quod mali erat ominis. *Maiori pondere preſſum.*] Quo violentius exatrahebat, hoc magis pronum caput in terram fuit. vel maiori onere preſſus, caput demittere cogebatur. *Hort. Sulp.*

163. *Rorantia fletu, &c.*] Maduere quaſi fletu aut ſudore ſimulachra deorũ quæ ſecũ ferebãt Romani, adhuc publica, donec ea priuati iuris feciſſet pugna Pharſalica.

164. *Publica ſigna.*] Anaphora eſt. nam vox *ſigna* præceſſit eadem periodo, verſu ante quarto. Dicit autẽ illa ſigna fuiſſe publica Populi Rom. vſq; ad pugnã Pharſali: & Poſtea enim nulla in Cæſarẽ niſi priuata arma. Similis locus Taciti: *Poſtquam Bruto & Caſſio caſis nulla iam publica arma.* Grot.

Admotus Superis diſcuſſa fugit ab ara
Taurus, & Emathios præceps ſe jecit in agros;
Nulláque funeſtis inuenta eſt victima ſacris.
At tu, quos ſcelerum Superos? quas ritè vocaſti
Eumenidas Cæſar? Stygij quæ numina regni?
Infernúmque nefas? & merſos nocte furores?
Impia tam ſanè geſturus bella litaſti?
Iam dubium monſtriſne Deûm, nimióne pauori
Crediderint: multis concurrere viſus Olympo
Pindus, & abruptis mergi conuallibus Æmus.
Edere nocturnas belli Pharſalia voces,
Ire per Oſſæam rapidus Bæbeïda ſanguis:
Inque vicem vultus tenebris mirantur apertos,
Et pallere diem, galeiſque incumbere noctem,
Defunctóſque patres, & cunctas ſanguinis vmbras
Ante oculos volitare ſuos. ſed mentibus vnum

Hoc

165. *Admotus Superis, &c.*] Supra ad vſ. 152. & lib. I. vſ. 613. Nunquam imminentis ruinæ manifeſtiora prodigia, fuga victimarum, examina, inſignes interdiu tenebræ. Florus lib. 4. c. 2.

167. *Nulláque funeſtis, &c.*] Quæ litaret, aut victoriam ſignificaret.

168. *At tu, quos ſcelerum Superos?*] Infeſtus vbique Cæſari poëta Stygios illum Deos nefarij ſceleris autores & Furias ſollicitaſſe inſimulat; quem tamen Appianus refert nocte media perfectis ſacris inuocaſſe Martem, parentémque ſuam Venerem, templum Victoriæ fauenti vouiſſe, &c.

169. *Eumenidas*] Furias ſic dictas κατ' ἀντίφρασιν, quaſi quiduis potius quam propitias & benignas. *Hortenſ.*

172. *Iam dubium monſtriſne Deûm.*] Dubiū eſt apparuerintne illa prodigia, an Panico timore perterriti Pompejani ſibi viſi ſint audire noctu clamorem ſtrepitumque bellicum; videre concurſus montium, lacus fluere ſanguine, per tenebras aperte videri facies ſuorum, pallere diem, tenebras circumfundi galearum nitori, parentum & conſanguineorum vmbras ſibi ob oculos verſari.

173. *Concurrere.*] Concertare, vt mons monti illideretur. *Sulpit.*

176. *Oſſæam Bæbeida, &c.*] Lacum Theſſaliæ ad radicem Oſſæ. *Bæbeïda.*] Mss. variant: Sed veram eſſe hanc lectionem, docet nos Strabo libri IX. *Grotius.*

177. *Mirantur apertos.*] Imò opertos, vt habet Mss. conſenſus. Vident alter alterius ora ſubitis tenebris obducta. *Grot.* *Apertos.*] Inſignes erant interdiu tenebræ, inquit, Florus.

178. *Incubere.*] Circumfuſam eſſe.

180. *Sed mentibus vnum, &c.*] Quod qui vtrinque ſceleſto & impio furebāt voto interficiendi patres fratreſque, nō potuerunt terreri his mōſtris; quinimo fruebātur, & omen hinc capiebāt perpetrandi ſceleris quod conceperant.

181. *Voti*

Hoc ſolamen erat, quòd voti turba nefandi
Conſcia, quæ patrum iugulos, quæ pectora fratrum
Sperabat, gaudet monſtris, mentiſque tumultu,
Atque omen ſcelerum ſubitos putat eſſe furores.
Quid mirum, populos, quos lux extrema manebat
Lymphato trepidaſſe metu? præſaga malorum
Si data mens homini eſt, Tyriis qui Gadibus hoſpes
Adjacet, Armeniúmque bibit Romanus Araxem:
Sub quocunque die, quocunque eſt ſidere mundi,
Mæret, & ignorat cauſas, animúmque dolentem
Corripit: Emathiis, quid perdat, neſcit in aruis.
Euganeo, ſi vera fides memorantibus, Augur
Colle ſedens, Aponus terris vbi fumifer exit,
Atque Antenorei diſpergitur vnda Timaui,
Venit ſumma dies, geritur res maxima, dixit:
Impia concurrunt Pompeij & Cæſaris arma.

Seu

181. *Vo i turba nefandi.*] Omnia hæc de Pompeianis militibus intelligenda ſunt, quos extrema lux verè manebat. Nec obſtat illud; *Quod* patrum iugulos, &c. In vtroque enim exercitu, tum in fratres, tum in omnes paria vincendi erant deſideria. *Horrenſius.*

185. *Quid mirum, &c.*] Quid vero mirum, ſi hi, cum loci, tum mortis vicina (in qua multa præſcire ſæpe datur) mente correpti futuram cladem præſagierint: cum & Romani paſſim in extremis orbis partibus degentes eo die mœſti fuerint, neque tamen mœroris cauſam ſcirent;

186. *Lymphato.*] Lib. 1. vſ. 496.

187. *Tyriis qui Gadibus.*] Inſ. extremæ Hiſpaniæ, in qua ciuitas colonia Tyriorum.

188. *Araxem.*] Armeniæ fluu.

189. *Sub quocunque die.*] Sub quacunque cœli plaga.

191. *Quid perdat, &c.*] Libertatem ſuam, pugna hac in Pharſalicis campis oppreſſam.

192. *Euganeo, &c.*] Patauij, C. Cornelius, diuinandi ſcientia nobilis, cum eo die quo depugnatum eſt auguria obſeruaret, primo tempus ipſum pugnæ notauit, idque iis qui aderant ſignificauit: deinde ad obſeruanda ſigna iterum conuerſus, diuino quodam furore afflatus exiluit, vociferatus, *Vincis ô Cæſar*, &c. Plut. in Cæſ. Patauini autem dicti ſunt Euganei, Henetis & Troianis oriundi.

193. *Aponus terris, &c.*] Aliis, vrbs in agro Patauino: Aliis, fluuius. Mihi fons videtur eſſe ex Suetonio in Tib. cap. 14.

194. *Antenorei Timaui.*] Fluu. in regione Venetorum, ad cuius fontem Antenor Troia profugus Patauium condidiſſe fertur. Virg. 1. Aeneid. *Diſpergitur vnda.*] Septem, *aliis nouem* oſtiis in mare exire creditus, qui tamen ipſe hodie vix extat.

197. Seu

Seu tonitrus, ac tela Iouis præſaga notauit:
Aëra ſeu totum diſcordi obſiſtere cælo,
Proſpexitque polos: ſeu lumen in æthere mæſtum
Solis in obſcuro pugnam pallore notauit.
Diſsimilem certè cunctis, quos explicat, egit
Theſſalicum Natura diem: ſi cuncta perito
Augure mens hominum cæli noua ſigna notaſſet,
Spectari è toto potuit Pharſalia mundo.
O ſummos hominum, quorum Fortuna per orbem
Signa dedit, quorum fatis cælum omne vacauit.
Hæc & apud ſeras gentes, populóſque nepotum,
Siue ſua tantùm venient in ſecula fama,
Siue aliquid magnis noſtri quoque cura laboris
Nominibus prodeſſe poteſt: cùm bella legentur,
Spéſque metúſque ſimul, perituráque vota mouebunt:
Attonitíque omnes veluti venientia fata,
Non tranſmiſſa legent, & adhuc tibi, Magne, fauebũt.
Miles vt aduerſo Phœbi radiatus ab ictu

Deſcendens

197. *Seu tonitrus, &c.*] Siue illud è tonitru & fulminibus aduerterit, ſiue è ſiderum diſpoſitione, ſiue è triſti cœli, Solis, æteriſque facie. Fuit enim ille dies omnibus aliis diſsimilis: quem ſi obſeruaſſent periti vbique augures, non fuerat difficile cladem Pharſalicam in omni mundi parte ſenſiſſe.

198. *Aëra ſeu totum, &c.*] Siue animaduertit, cœleſtia corpora pugnare cum mundo; ac recuſare naturæ lege curſum ſuum torquere. *Hortenſ.*

199. *Proſpexitque.*] *Perſpexitque* habent omnes Mss. *Grotius.*

205. *O ſummos hominum.*] Lucanus *ſummos homines* vocat, quos Maro *Romanos rerum dominos.* *O ſummos hominum.*] O quanti erant Romani, quantæ ſupra alias omnes gentes Diis curæ; vt quorum rebus notandis ſignandiſque vniuerſum cœlum intentũ cauerit.

207. *Hæc & apud, &c.*] Atque bella hæc vbi poſteri acceperint vel fama vel ex hiſtoriarum monimentis, carminis forte hujus mei labore, ſi modo is ſit qui vitalitatem mereatur: varie afficientur, ſpe bona ſolicitiſque votis (ſat ſcio) Pompejo fauebunt. Neque enim legent audientue tanquam tranſacta & præterita, ſed cum ſtudio & affectu tanquam præſentia & euentura.

208. *Sua fama, &c.*] Quæ multis poſt ſæculis in rebus humanis erunt, & ad poſteritatem fama hujus pugnæ ac cladis peruenict. *Hortenſ.*

211. *Peritura vota mouebunt.*] Id eſt, deſiderabunt fruſtrà lectores, vt Pompejus victor futurus ſit. *Sulpit.*

214. *Miles vt aduerſo, &c.*] Narrat Poëta, quo ordine Pompejus prior ſuam aciem inſtruxerit, & quos quibus cornibus præfecerit. *Hort.* *Miles.*] Exercitus Pompeij qui importunitate omnium coactus contra animi ſui ſententiam

Deſcendens totos perfudit lumine colles,
Non temerè immiſſus campis: ſtetit ordine certo
Infelix acies. cornus tibi cura ſiniſtri
Lentule, cum prima quæ tum fuit optima bello,
Et quarta legione, datur: tibi numine pugnax
Aduerſo, Domiti dextri frons tradita Martis.
At medij robur belli fortiſſima denſant
Agmina, quæ Cilicum terris deducta tenebat
Scipio, miles in hoc, Libyco dux primus in orbe.
At iuxta fluuios, & ſtagna vndantis Enipeî,
Cappadocum montana cohors, & largus habenis

Ponticus

tentiam & conſilium pugnare, eduxit copias, aciem inſtruxit. *Aduerſo Phœbi.*] Orientis Solis radij à fronte percuſſerunt Pompeianos inſtructos, Cæſari autem ab ortu Sol auerſus profuit.

215. *Perfudit lumine, &c.*] Proinde Cæſar ortum; Pompeius occaſum tenebat. *Lumine colles.*] Armorum fulgore.

216. *Non temere immiſſus campis.*] Prudenter & optimo conſilio inſtructus. Quippe nihil temere facturus Pompeius videbatur. *Appian.*

217. *Infelix acies.*] Iniquo fato ceſſura, & vincenda. *Cornus tibi cura, &c.*] Lentulo quidem dextrum cornu tribuit Appianus, quod Pompeio Plutarchus, vti ſiniſtrum Domitio. Cæſar autem refert Pompeium præfuiſſe ſiniſtro cornu, in quo erant legiones duæ, Prima & Tertia ſub initio diſſenſionis à Cæſare traditæ ex S.C. Quod veriſimilius eſt, vt validiſſimum exercitus firmamentum obiiceretur Cæſari, qui erat in dextro cornu cum Sylla & decima legione.

219. *Pugnax.*] Quã pugnax fuerit iſte L. Domitius (nam Cn. Domiti⁹ à Cæſare ſtetit mediamque aciem tenuit) vide quæ ad vſ. 479. lib. 2.

220. *Aduerſo, Domiti.*] Recte. Namq; Corfinij obſeſſus, à ſuis militib⁹ Cæſari traditus & ab eo demiſſus. l. 2. Maſſilienſi claſſi præfect⁹ & inde victus aufugit. lib. 3. hic victus cæſuſque eſt. infra vſ. 600. *Dextri frons, &c.*] Cornu dextrũ.

221. *At medij robur, &c.*] Mediam aciem tuebatur Scipio Pompeij ſocer, cum 8. legionibus, quas ſecum habuerat in Syria cui præfuit. aduocatus inde à Pompeio per literas. Adiuncta Cilicenſi legione, & cohortibus quas ex Hiſpania traduxerat Afranius.

223. *Miles in hoc, &c.*] Hic militabat ſub Pompeio, ſed æquo claſſicorum & prætoris honore, pugnæ mox Pharſalicæ reliquias in Africam traduxit, atque ibi dux creatus eſt contra Cæſarem.

224. *At iuxta fluuios, &c.*] Robur & fiducia belli in Italis erat. Sociorum copiæ hinc inde ad oſtentationem prolatæ. Dextrum cornu muniuerat Pompeius Enipeo amne, cui Cappadocas & Ponticos equites adiecisse videtur.

225. *Cappadocum, &c.*] Quorum regem fuiſſe Ariarathem, paulo antè demonſtrauimus. Ipſa regio montoſa eſt, vnde opinor poëtam Cappadocum *cohortem montanã* appellare; ſiue adeo, quod caſtra ſua in collibus, vnde deſcendebant, habuerint. *Hortenſium.* *Largus habenis.*] Laxis vſus loris.

229. Ta

Ponticus ibat eques. ſicci ſed plurima campi
Tetrarchæ, regéſque tenent, magnique tyranni,
Atque omnis Latio quæ ſeruit purpura ferro.
Illuc, & Libye Numidas, & Creta Cydonas
Miſit: Ituræis curſus fuit inde ſagittis:
Inde truces Galli ſolitum prodiſtis in hoſtem:
Illic pugnaces commouit Iberia cetras.
Eripe victori gentes, & ſanguine mundi
Fuſo, Magne ſemel, totos conſume triumphos.
Illo forte die Cæſar ſtatione relicta,
Ad ſegetum raptus moturus ſigna, repentè
Conſpicit in planos hoſtem deſcendere campos,
Oblatúmque videt votis ſibi mille petitum
Tempus, in extremos quo mitteret omnia caſus.
Æger quippe moræ, flagránſque cupidine regni,
Cœperat exiguo tractu ciuilia bella
Vt lentum damnare nefas. diſcrimina poſtquam
Aduentare

227. *Tetrarchæ.*] Tetrarcha, qui quartam regni partem tenet. *Regéſque tenent.*] Omnes purpurati dynaſtæ & principes auxiliares.

228. *Quæ ſeruit purpura ferro.*] Summatim omnes purpurati Reges, dynaſtæ ac principes ſubiecti imperio Rom. *Hortenſ.*

229. *Creta Cydonas.*] Sagittarios miſit Creta inſ. cuius Cydon vrbs.

230. *Ituræis curſus fuit inde ſagittis.*] Ituræi pop. Cœl. Syriæ. Plin. lib. 5. cap. 23. Strab. lib. 16. Flau. Vopiſ. Virgi. Georg. 2. *Ityræos taxi torquentur in arcus.*

231. *Galli.*] Allobroges qui à Cæſ. ad Pomp. profugerant lib. 6. vſ. 268. & alij forte. *Solitum prodiſtis in hoſtem.*] Cæſarem, contra quem in Gallia olim pugnabatis.

232. *Iberia.*] Hiſpania. *Cetras.*] Scuta breuia lunata.

233. *Eripe victori gentes.*] Collatas huc omnes vndique gentes obiice Cæſari, ô Pompei, internecione delendas, ita non erunt quibus imperet, de quibus triumphet.

235. *Illo forte die Cæſar, &c.*] Cæſar, deſperata belli copia ea nocte tres legiones emiſerat frumentatum. vbi vero aciem Pompeij longius à vallo progreſſam videret, ſuos conuocari iuſſit, & lætus pugnam apparat.

239. *In extremos caſus, &c.*] Quo tempore de ſumma rei dimicaret. *Hortenſ.*

240. *Æger quippe moræ.*] Moræ impatiente & certaminis de rerum ſumma ſtudio ardentem tædere cœperat belli protracti.

241. *Exiguo tractu.*] Paruo momento; vel paruo ſpatio quo pugna differebatur. *Sulpit.*

242. *Diſcrimina poſtquam, &c.*] Verum vbi in procinctu vltimum diſcrimen adeſſe vidit, ſubſedit illi aliquantum ferox animus. *Sed hæc maligne in Cæſarem, vt omnia noſter, neque enim illi vnquam maior alacritas & fiducia, vt teſtantur omnes hiſtorici.*

245. Il

Aduentare ducum, ſupremáque prælia vidit,
Caſuram & fati ſenſit nutare ruinam,
Illa quoque in ferrum rabies promptiſſima, paulum
Languit, & caſus audax ſpondere ſecundos
Mens ſtetit in dubio, quam nec ſua fata timere,
Nec Magni ſperare ſinunt: formidine merſa,
Proſilit hortando melior fiducia vulgo.
O domitor mundi, rerum fortuna mearum,
Miles, adeſt toties optata copia pugnæ.
Nil opus eſt votis: iam fatum accerſite ferro.
In manibus veſtris, quantus ſit Cæſar, habetis.
Hæc eſt illa dies, mihi quam Rubiconis ad vndas
Promiſſam memini, cuius ſpe mouimus arma,
In quam diſtulimus vetitos remeare triumphos.

Hæc

245. *In ferrum.*] In pugnam. quaſi Cæſar delectatus fuiſſet rabie pugnandi. *Hortenſ.*

247. *Nec ſua fata timere.*] Neque enim ſua felicitas permiſit illi deſperare; neque Pompeij aduertenti felicitatem, erat cur valde ſperaret.

248. *Formidine merſa, &c.*] Quoniam vero ducis ſciebat eſſe, ſecum metuere omnia; coram milite, nihil: ſuos oratione cohortaturus, *Spem vultu ſimulat, premit altum corde timorem.*

249. *Melior fiducia.*] Dubius erat ſpei metuſque: ſed metu ſuppreſſo, ſpem aperit, vt quæ vtilior incitandis militum animis. Dux ſecum metuere omnia debet; coram milite, nihil. *Grotius.* Vel *fiducia.*] Qui melius videret ſuis rebus, quā vulgus militum, quos ad pugnam hortaretur. *Hortenſ.*

250. *O domitor, &c.*] Oratio Cæſaris ad milites, generis deliberatiui, hortatoria eſt, ad prælium fortiter ineundum. Captat beneuolentiam, reddit attentos: narrat: perſtringit aduerſarium. Hortatur à ſpe commodorum, & primum quidem à præcedentibus promiſſis. Perorat aptè. *Hortenſius.* *Mundi, &c.*] Galliæ, Germaniæ, Britanniæ, Hiſpaniæ CCCC. fere nationibus patriæ additis, vt habet Appianus in oratione quam Cæſari affingit, quam ſi placet cum hac conferas.

251. *Adeſt toties optata, &c.*] Copia pugnæ quam toties optauimus data, non ocioſis votis, ſed ſtrenuis gladiis fabricanda eſt nobis fortuna noſtra.

253. *In manibus veſtris.*] Fortunam, virtutem, liberalitatem, fidem Cæſaris, totum denique Cæſarem, quantus eſt, habetis.

254. *Mihi quam Rubiconis.*] Lib. 1. vſ. 359.

256. *In quam diſtulimus, &c.*] Quæ fortiter & proſpere geſta dabit, nobis dilatos negatoſque triumphos. Vel qui dies non ſolū nobis dabit victoriam, ſed belli ciuilis finē: diſtulimus enim triumphos ſuperiores de bello Gallico & Britannico, quos inimici nobis negarunt. *Hortenſ.*

257. Quæ

Hac eadem eſt hodie, quæ pignora, quæque penates
Reddat, & emerito faciat vos Marte colonos.
Hac, fato quæ teſte probet, quis iuſtius arma
Sumſerit, hæc acies victum factura nocentem eſt.
Si pro me patriam ferro flammiſque petiſtis,
Nunc pugnate truces, gladióſque exoluite culpa.
Nulli manus belli, mutato iudice, pura eſt.
Non mihi res agitur, ſed vos, vt libera ſitis
Turba, precor, gentes vt ius habeatis in omneis.
Ipſe ego priuatæ cupidus me reddere vitæ,
Plebeiáque toga modicum componere ciuem:
Omnia dum vobis liceant, nihil eſſe recuſo.
Inuidia regnate mea. nec ſanguine multo
Spem mundi petitis: Graiis delecta iuuentus

Gymnaſiis

257. *Quæ pignora, &c.*] Quæ vos hoſtes declaratos reſtituat patriæ, coniugibus, liberis: quæ vos ſtipendiis defunctos debellatoque bello militiæ eximat, agriſque donet.

258. *Et emerito.*] Ita melius quam *emeritos.* Hæc dies bello debellato, colonos vos faciet. *Grot. Emerito.*] Alij, *emeritos.*

259. *Hac fato teſte.*] Hodie fatum, hoc eſt, prædeſtinatio diuina teſtabitur præſenti noſtra victoria, noſtrane cauſſa iuſtior ſit, an inimicorum. *Hortenſ. Fato quæ teſte, &c.*] Ita Cic. pro Ligario de hac ipſa cauſa. *Nunc melior certè ea iudicãda eſt, quam etiam Dij adiuuerunt.* l. 1. vſ. 128. & Cæſar apud Appianum. *Hæc dies cunctorum adferet iudicium.*

261. *Si pro me, &c.*] Lib. 1. vſ. 378.

262. *Gladioſque.*] Iuſtitiam cauſſæ gladiis adſtruite. *Exoluite culpa.*] Si enim Dij victoriam dederint, ea teſtabitur culpam in inimicis eſſe, ac vos iuſte gladios ſtrinxiſſe. *Hortenſ.*

263. *Mutato iudice.*] Sub aduerſario iudice.

266. *Ipſe ego priuatæ cupidus, &c.*] Intrà vrbem enim nec Dictatores, nec Coſſ. nec alij magiſtratus, in alia veſte quam in prætexta fuere: extrà vrbem paludati. quoties ergò Dictatores propter negotia vrbana creati, ij prætexta more reliquorum. Sylla depoſita Dictatura, & eius inſigni toga prætexta, togæ communi, id eſt, puræ reddidit; quod & Cæſar de ſe hic ait. *Ferrarius. Priuata, &c. Plebeiaque toga.*] Me in ordinem redigere.

269. *Inuidia regnate mea.*] Veſtra licentia cedat in inuidiã meã, mihi inuideatur, modo vos regnetis. *Nec ſanguine multo.*] Non difficile eſt (inquit Cæſar apud Appianum) tyrones inexpertoſque viros ab his, qui laboribus ac prœliis aſſueti ſunt, ſuperari, &c. & hæc de Italis loqui me putate. Sociorum quippe nulla cura aut ratio habenda eſt, neque enim cum illis pugnandum credite: Mancipia ſunt è Syria, Phrygia & Lydia ad fugiendum continuo ſeruiendumque parata, &c.

270. *Graiis delecta iuuentus.*] Delicati ac molles Græci, lingua & ludis quam manu & armis promptiores.

272. *Vix*

Gymnaſiis aderit, ſtudioque ignaua paleſtra,
Et vix arma ferens, & miſta diſſona turba
Barbaries; non illa tubas, non agmine moto
Clamorem latura ſuum. ciuilia pauca
Bella manus facient: pugna pars magna leuabit
His orbem populis, Romanúmque obteret hoſtem.
Ite per ignauas gentes, famoſaque regna,
Et primo ferri motu proſternite mundum:
Sitque palam quas tot duxit Pompeius in vrbem
Curribus, vnius gentes non eſſe triumphi.
Armenióſne mouet, Romana potentia cuius
Sit ducis? aut emptũ minimo vult ſanguine quiſquã
Barbarus Heſperiis Magnum præponere rebus?
Romanos odêre omnes, dominóſque grauantur,
Quos nouêre, magis. ſed me Fortunæ meorum
Commiſit manibus, quorum me Gallia teſtem
Tot fecit bellis. cuius non militis enſem
Agnoſcam? cælúmque tremens cùm lancea tranſit,

Dicere

272. *Vix arma ferens, &c.*] Imbelles Barbari linguis confuſi, diſciplinæ inexperti & inepti, neque laturi ipſa concurrentium agminum ſigna & clamores. *Miſta diſſona turba.*] Turba barbarorum confuſa diuerſarum gentium linguis, quæ res vehementer in prælio victoriæ obeſt; vbi nulla gens in pugna alterius linguam intelligit. *Hortenſ.*

274. *Ciuilia pauca, &c.*] Non adeo multi ciues ſunt aduerſus quos dimicandum eſt, maximus pugnæ labor verſabitur in conficiendis gentibus externis, leuandoque orbe his populis Rom. nominis hoſtibus.

277. *Ite per ignauas gentes.*] Sternite ac proculcate ignauas has & infames gentes promiſcue hic collectas.

280. *Curribus.*] Triumphis. *Vnius gentes non eſſe triumphi.*] Non dignas eſſe, de quibus vnus agatur triumphus.

281. *Armenioſne mouet, &c. Romanos odêre omnes.*] Creditiſne gentes has externas curare quis Rom. Imperio præſit? aut ſanguinis ſui vel minima impenſa laboraturos vt Pompejus rebus Italicis præficiatur? Imo odere Romanos, quibus grauate ſeruiunt: & eos quam nos impenſius; quos meminerunt ſibi ſeruitium hoc impoſuiſſe.

282. *Aut emptum minimo.*] Ita Ms. non *nimio*. An externi vel minimum ſanguinis impendere velint rei ad ſe non pertinenti? *Grotius.*

285. *Sed me Fortuna meorum.*] Pompejus ſe hoſtibus victis: at ego me amicis victoribus, quorum virtus, fides, probitas toties mihi ſpectata eſt in Gallicis bellis, credidi.

287. *Cujus non militis.*] Tela prope ſingulorum meorum noui.

288. *Lancea tranſit cælum.*] Velut per aëra. *Sulpit.*

290. Du

Dicere non fallar, quo ſit vibrata lacerto.
Quòd ſi ſigna ducem nunquàm fallentia veſtrum
Conſpicio, faciéſque truces, oculóſque minaces:
Viciſtis. videor fluuios ſpectare cruoris,
Calcatóſque ſimul Reges, ſparſúmque Senatus
Corpus, & immenſa populos in cæde natantes.
Sed mea fata moror, qui vos in tela ruentes
Vocibus his teneo. veniam date bella trahenti:
Spe trepido: haud vnquã vidi tam magna daturos,
Tam prope me Superos: camporum limite paruo
Abſumus à votis. ego ſum, cui Marte peracto,
Quæ populi, Regéſque tenent, donare licebit.
Quóne poli motu, quo cæli ſidere verſo,
Theſſalicæ tantum, Superi, permittitis oræ?
Aut merces hodie bellorum, aut pœna paratur.
Cæſareas ſpectate cruces, ſpectate catenas,
Et caput hoc poſitum roſtris, effuſáque membra,
Septorúmque nefas, & clauſi prælia campi.
Cum duce Syllano gerimus ciuilia bella.
Veſtri cura mouet. nam me ſecura manebit

Sors

290. *Ducem.*] Me.
292. *Viciſtis.*] Iam dudum certa vobis in manu eſt victoria.
295. *Mea fata.*] Victoriam meã.
297. *Trepido.*] Geſtio, exulto.
298. *Tam prope me Superos.*] Tam quaſi in procinctu præſentes & propitios.
299. *Votis.*] Victoria expetita. *Ego ſum, &c.*] *A ſpe ampliſſimorum præmiorum eos accendit.*
301. *Quone poli motu, &c.*] Duplex interrogatio. Simile loquendi genus in decimo; *quantoſne tumores Mente gerit famulus Magni ceruice reuulſa.* Grotius. *Quone poli motu, &c.*] Qua cœli facie & influxu permiſſum eſt Theſſaliæ, vt ſit tanti certaminis area? infra, vſ. 847. Quone, id eſt, quonam, vt lib. 10. vſ. 99.
304. *Cæſareas ſpectate cruces.*] *A metu pœnarum*, quæ me & vos pœnæ & cruciatus manent, ſi victi fuerimus.
305. *Caput hoc poſitum roſtris.*] Caput hoc meum affixum roſtris, qualia Syllanis temporibus facta vidimus.
306. *Septorumque nefas.*] Hoc eſt, Comitij, in quo ſtans populus Rom. ſuffragia ferre ſolebat. *Septa* hæc loca vocabantur in Campo Martio incluſa tabulatis, ſpecie ouilium. Hinc & *ſepta* pro ouilibus ſubinde ponuntur. quare per epexegeſin addit, *clauſum campum.* Hortenſ. *Septorúmque nefas.*] Vide quæ ad vſ. 196. lib. 2.
307. *Duce Syllano.*] Pompeio crudelitatem Syllæ, cuius magiſter equitum fuerat, referenti. lib. 1. vſ. 326.
308. *Nam me ſecura, &c.*] De vobis

Sors quæſita manu: fodientem viſcera cernet
Me meà, qui nondum victo reſpexerit hoſte.
Dij, quorum curas abduxit ab æthere tellus,
Romanúſque labor, vincat, quicunque neceſſe
Non putat in victos ſæuum diſtringere ferrum,
Quique ſuos ciues, quòd ſigna aduerſa tulerunt,
Non credit feciſſe nefas. Pompeius in arcto
Agmina veſtra loco vetita virtute moueri
Cùm tenuit, quanto ſatiauit ſanguine ferrum!
Vos tamen hoc oro juuenes, ne cadere quiſquam
Hoſtis terga velit: ciuis, qui fugerit, eſto.
Sed dum tela micant, non vos pietatis imago
Vlla, nec aduerſa conſpecti fronte parentes
Commoueant: vultus gladio turbate verendos.
Siue quis infeſto cognata in pectora ferro
Ibit, ſeu nullum violabit vulnere pignus,
Ignoti jugulum tanquam ſcelus imputet hoſtis.

Stèrnite

vobis ſolicitus ſum. quid de me faciam, certum eſt. namque hæc dextra, ſi non victoriam mihi, necem certe dabit.

311. *Dij.*] O Dij, Romano huic diſcrimini intenti, illi è nobis concedite victoriam qui maiorem clementiam in victos exerciturus ſit. *Quorum curas tellus, &c.*] Qui curatis terrena & Romanũ imperium. *Abduxit ab æthere*] Remouit, vt non ſolum cœleſtia conſideretis. *Sulpit.*

312. *Quicunque neceſſe, &c. Quique ſuos ciues.*] Qui non ſæuit in eos ciues qui contra ſe arma induerint. qui victis & in ſuam poteſtatem redactis parcit. Quod ego vſque feci.

315. *Pompeius in arcto.*] Pompeius vero, cum ad Dyrrhachium vos gemini valli anguſtiis clauſos & fortitudinem veſtram exercere loco iniquo impeditos oppreſsiſſet, ad ſatietatem ciues cecidit. lib. 6. vſ. 163.

318. *Ne cadere quiſquam, &c.*] Nolite hoſtes fugientes tam inſequi, quam oppoſitos & pertinaciter in acie reſiſtentes inuadere.

319. *Ciuis, qui fugerit, eſto.*] Fugientes ciuium loco habere. Cæſar quippe multo ante Romæ teſtatus fuerat, ſe inter amicos habiturum eos qui neutram partem ſequerentur. Pompeius verò diſcedens ab vrbe in ſenatu dixerat, eodem ſe habiturum loco, qui in caſtris Cæſaris fuiſſent.

320. *Sed dum tela micant.*] Aduerſis autem & repugnantibus ne parcite. etiamſi fuerint cognati, fratres, verendi patres.

322. *Gladio turbate verendos.*] Ferite faciem venerandorum patrum. *Sulpit.*

325. *Ignoti jugulum tanquam ſcelus imputet hoſtis.*] Ita legit H. Grotius ex M.S. hoc ſenſu: Etiamſi quis propinquum nullum inuenerit quem occidat, cædem ego ignoti cuiuſuis tanto in beneficio accipiam, quam ſi mea cauſa parricidium feciſſet. *vel*, pro ſcelere

Sternite iam vallum, foſſaſque implete ruina,
Exeat vt plenis acies non ſparſa maniplis.
Parcite ne caſtris: vallo tendetis in illo,
Vnde acies peritura venit. vix cuncta locuto
Cæſare, quemque ſuũ munus trahit, armáq; raptim
Sumpta viris: celeres capiunt præſagia belli;
Calcatiſque ruunt caſtris: ſtant ordine nullo,
Arte ducis nulla: permittunt omnia fatis.
Si totidem Magni ſoceros, totidémque petentes
Vrbis regna ſua funeſto in Marte locaſſes,
Non tam præcipiti ruerent in prælia curſu.
Vidit vt hoſtiles in rectum exire catervas
Pompeius, nulláſque moras permittere bello,
Sed Superis placuiſſe diem: ſtat corde gelato
Attonitus: tantóque duci ſic arma timere
Omen erat premit inde metus, totúmque per agmen
Sublimi

lere habeat externi hoſtis jugulũ petere, cum propinqui ad manum. Ceteri leg. *impetat*, hac mente: Quicunque contra ſtabit reſiſtetque, eius jugulum petite, nullo diſcrimine, cognatus ne an alienus ſit, habito. Micyl.

326. *Sternite jam vallum, &c.*] *Cæſar apud Appianum.* Ad pugnam exeuntes diruite mœnia, foſſas opplete, vt nihil niſi victores abeamus. Videant nos hoſtes ipſi deſtitutos caſtris, ſciantque nobis ex neceſsitate iniunctum eſſe, eorum caſtris potiri, aut in prœlio cadere.

328. *Vallo tenderis in illo.*] Tentoria figetis intra vallum Pomp. caſtrorum.

331. *Celeres capiunt præſagia belli.*] Feſtini demoliuntur vallum caſtrorum, tanquam victoriæ omẽ capientes ſuprema Cæſaris verba: *Vallo tenderis in illo, vnde, &c.*

332. *Ordine nullo, Arte ducis nulla.*] Imo inſtructis opt. conſilio ordinibus procedebant. Dextro enim cornu vbi erat decima legio præfuit Sylla, & ipſe Cæſar contra Pompejum (ſupra v. ſ. 217.) reſtitit: Antonius ſiniſtrum cornu tenebat, vbi legio Nona adjuncta Octaua: in media acie erat Cn. Domitius. Ne vero à multitudine equitum circumueniretur, celeriter ex tertia acie ſingulas cohortes detraxit, atque ex his quartam inſtituit, equitatuique oppoſuit, &c. comment. ciu. bell. 3.

334 *Si totidem Magni ſoceros.*] Ea celeritate ruebant in prœliũ, ac ſi ſinguli fuiſſent Cæſares, & ſinguli ſibi hac pugna regnũ appetiiſſent.

335. *Locaſſes.*] Noſtra emendatio eſt. antea *locaſſet.* Si *locaſſes*, hoc eſt, ſi quis locaſſet: *In cælum juſſeris, ibit.* Si tamen cum Mss. malis *locaſſet*, refer ad Cæſarem. Si, inquit, Cæſar totidem alios Cæſares in acie conſtituiſſet, non poterat magis ad pugnã calere. *Grot.*

337. *In rectum, &c.*] Recta et aduerſo in ſe tendere.

339. *Gelato.*] Formidine. ſic ſupra de Cæſar. v. ſ. 242

341. *Omen erat.*] Inauſpicatum *Pronis*

Sublimi prouectus equo: Quem flagitat, inquit,
Veſtra diem virtus, finis ciuilibus armis,
Quem quæſiſtis, adeſt. totas effundite vires;
Extremum ferri ſupereſt opus, vnáque gentes
Hora trahit. quiſquis patriam, caróſque penates,
Qui ſobolem, ac thalamos, deſertáque pignora quærit,
Enſe petat: medio poſuit Deus omnia campo.
Cauſa jubet melior Superos ſperare ſecundos:
Ipſi tela regent per viſcera Cæſaris, ipſi
Romanas ſancire volent hoc ſanguine leges.
Si ſocero dare regna meo, mundúmque pararent,
Præcipitare meam fatis potuêre ſenectam.
Non iratorum populis vrbíque Deorum eſt
Pompeium ſeruare ducem. quæ vincere poſſent
Omnia contulimus. ſubiêre pericula clari
Sponte viri, ſacráque antiquus imagine miles.
Si Curios his fata darent, reducéſque Camillos
Temporibus,

Premit inde metus.] Supprimit, diſſimulat. *premit altum corde timorem.*

342. *Quem flagitat.*] In diſcrimen rerum.

343. *Finis ciuilibus armis.*] Vltimus belli labor.

346. *Vna hora trahit.*] Vnius horæ prælium tot gentes orbis vocat in periculum vitæ; vt vel ſuccumbant; vel victores patriæ, coniugibus & liberis ſuis reſtituantur. *Hort. Quiſquis patriam.*] Sibi quiſque reditum ad ſuos enſe, in hoc prœlio ſtruat.

349. *Cauſa iubet melior, &c.*] Conſcientia (inquit Pompeius apud Appianum) cauſæ nobis optima, pro libertate enim & patria pugnamus, iure legum freti, opinione recta, totque præcellentibus ſtipatis viris, &c.

351. *Sancire leges.*] Leges per Cæſarem propè euerſas rurſum ſtabilire & confirmare. *Hort. Hoc ſanguine.*] Cæſaris. *Leges.*] Libertatem.

352. *Si ſocero dare, &c.*] Si orbis imperium in Cæſarem conferre ſtatuiſſent Dij; me certe patriæ libertatis defenſorem è vita ſuſtuliſſent: Me vero propitij in viuis retinere voluerunt.

355. *Quæ.*] Tanta præterea potentia, tam ingentes apparatus, &c. Pompeius apud Appianum. *Vincere poſſent.*] Victoriam conferre.

356. *Subiere pericula, &c.*] Totque præcellentibus ſtipati viris, quorum pars Senatorij ordinis eſt, pars equeſtris, &c. Pomp. apud Appian. Reges item, tetrarchæ, dynaſtæ, multique alij nobilitate & grauitate venerandi.

357. *Sacraque imagine miles.*] Veterani milites; quique illuſtribus maioribus orti ſunt; quorum imagines recenſere poſſent. *Hortenſius.*

358. *Si Curios his fata darent, &c.*] Si iam Curius Camillus, Decij (de quibus dictum lib. 2. vſ. 544. lib. 6. vſ. 787. & lib. 2. vſ. 308.)

n

Temporibus, Decióſque caput fatale vouentes,
Hinc ſtarent. primo gentes oriente coactæ,
Innumeræque vrbes, quantas in prœlia nunquam
Exciuêre manus. toto ſimul vtimur orbe.
Quicquid ſigniferi comprenſum id limite cæli
Sub Noton, & Borean hominũ ſumus, arma mouemus.
Nonne ſuperfuſis collectum cornibus hoſtem
In medium dabimus? paucas victoria dextras
Exigit: at plures tantum clamore cateruæ
Bella gerent. Cæſar noſtris non ſufficit armis.
Credite pendentes è ſummis mœnibus vrbis
Crinibus effuſis hortari in prœlia matres.
Credite grandæuum, vetitúmque ætate Senatum
Arma ſequi, ſacros pedibus proſternere canos:
Atque ipſam domini metuentem occurrere Romam.
Credite, qui nunc eſt, populum, populúmque futurum
Permiſtas afferre preces. hac libera naſci,
Hac vult turba mori. ſi quis poſt pignora tanta
Pompeio locus eſt, cum prole, & coniuge ſupplex,
Imperiî ſalua ſi majeſtate liceret,
Volnerer ante pedes. Magnus, niſi vincitis, exul,
Ludibrium ſoceri, veſter pudor, vltima fata
Deprecor,

ſi viuis eſſent, continentiſſimi illi viri & conſtantiſſimi patriæ aſſertores, à noſtra parte ſtarent.

360. *Primo gentes.*] Vltima ex Aſia adſunt auxiliares.

362. *Toto ſimul vtimur orbe.*] Totius orbis viribus.

363. *Quicquid ſigniferi, &c.*] Ex omni pop. ſubiecto Zodiaco, ab extremo Noto ad vltimum Boreã degentes habemus auxilia.

365. *Nonne ſuperfuſis collectum, &c.*] Annon facile erit expanſa acie & equitatu circumuenire hoſtes nobis numero longe cedentes? Cæſar habuit cohortes 80. quæ ſumma erat 22000. quem numerum Pompeius duplo ſuperabat, præter externos. Cæſari erant 1000. equites, Pompeio 7000.

369. *Credite pendentes, &c.*] Credite matronas Romæ & Senatores per ætatem arma ſequi impotentes, ipſam vrbem timentem ne libertatem amittat, ciues iam viuentes & poſtmodo naſcituros, me denique cum conjuge & liberis ſupplicem, ſi fas eſt, implorare operam veſtram hodie ſtrenue nauatam.

375. *Hac libera naſci.*] Futura poſtera.

376. *Hac vult.*] Præſens. *Pignora tanta.*] Res, quæ vobis debent eſſe chariſsimæ, vxores, Senatum, Romam, libertatem veſtram & poſteritatis.

380. *Vltima fata, &c.*] Exilio, imo ipſa morte fœdiorem, grauiorémque

Deprecor, ac turpes extremi cardinis annos,
Ne diſcam ſeruire ſenex. Tam mœſta locuti
Voce ducis flagrant animi, Romanáque virtus
Erigitur, placuitque mori, ſi vera timeret.
Ergo vtrinque pati concurrunt agmina motu
Irarum: metus hos regni, ſpes excitat illos.
Hæ facient dextræ, quicquid non expleat ætas
Vlla, nec humanum reparet genus omnibus annis,
Vt vacet à ferro. gentes Mars iſte futuras
Obruet, & populos æui venientis in orbem
Erepto natale feret. tunc omne Latinum
Fabula nomen erit: Gabios, Vejóſque, Corámque
Puluere vix tecta poterunt monſtrare ruinæ,
Albanóſque lares, Laurentinóſque penates
Rus vacuum, quod non habitet niſi nocte coacta

Inuitus,

maiorémque ſeruitutem deprecor, in ſenectute multo magis grauem & ſub ipſa vitæ meæ clauſula.

381. *Extremi cardinis annos.*] Vt enim januæ in cardinibus verſantur; ità vltima vitæ humanæ pars in ſenectute vertitur. Extremus enim vitæ cardo eſt ſenectus. in qua vltimà ætas ſe vertit. *Sulpit. Hortenſ.*

383. *Romanaque.*] Si quidem vere Pompejus timeret, ne interiret Rom. libertas, *vel* ſi Rom. virtus vere tim.

386. *Metus hos, &c.*] Metus tyrannidis Pompejanos: ſpes ſummi imperij Cæſarianos.

387. *Hæ facient dextræ.*] Hoc prœlium eam hominum cædem dabit, cui reſtituendæ non ſufficient omnes anni inſequentes, etiam in pace perpetua acti.

389. *Vt vacet.*] Quantumuis *Vacet à ferro.*] Viuat in pace. *Sulpit.*

390. *Et populos æui, &c.*] Et auferet venturæ ætatis prolem, ſublatis iis, qui ſobolem propagaſſent.

391. *Erepto natale feret.*] Pro *auferet*, tollet è rebus humanis, vt ex iis nulli procreentur. *Æui venientis*, pro temporis inſequentis populos. Et *natale* pro natali dixit. *Hortenſ. Tunc omne Latinum, &c.*] Vix fidem inueniet apud poſteros nomen & gloriam Italiæ tantam fuiſſe.

392. *Gabios.*] Italiæ vrbem in via Præneſtina, à Rom. 20. M. paſſ. *Veioſque.*] Etruriæ opp. 18. M. paſſ. ab Vrbe. *Coramque.*] Latij pop. inter Velitram & Senam.

394. *Albanóſque lares.*] Longam Albam à Tullo Hoſtilio euerſam dirutámque. *Laurentinóſque.*] Laurentum, oppid. Latij maritimum, regiam Latini.

395. *Rus vacuum, &c.*] Omnes has vrbes deſolatas & vaſtas factas oſtendent ruinæ, & loca inculta, niſi quod noui Coſſ. in monte Albano celebrent Ferias Latinas ex inſtituto Numæ, l. 5. v. 401. *Nocte coacta.*] Id eſt, ipſe coactus ad ſacra, quæ illic fiunt Ioui Albano in Latinis feriis ex vetere Numæ Pompilij inſtituto.

Cæterum

Inuitus, queſtúſque Numam juſſiſſe, Senator.
Non ætas hæc carpſit edax, monimentáque rerum
Putria deſtituit: crimen ciuile videmus,
Tot vacuas vrbes. Generis quò turba redacta eſt
Humani? toto populi qui naſcimur orbe,
Nec muros implere viris, nec poſſumus agros.
Vrbs nos vna capit: vincto foſſore coluntur
Heſperiæ ſegetes: ſtat tectis putris auitis
In nullos ruitura domus: nulló que frequentem
Ciue ſuo Romam, ſed mundi fæce repletam,
Cladis eò dedimus, ne tanto in tempore bellum
Iam poſſet ciuile geri: Pharſalia tanti
Cauſa mali. cedant feralia nomina Cannæ,
Et damnata diu Romanis Allia faſtis.

Tempora

Cæterum Latinæ feriæ erant conceptiuæ, vt ipſi vocabant, quæ ſingulis annis à magiſtratibus in dies certos vel incertos concipiebantur, quibus pro communi ſalute totius Latij, Ioui Latiali, in monte Albano ſacra fiebant, idque à præfecto vrbis Latinarum feriarum cauſſa creato. In his feriis populis Latinis carnes diuidebantur ex præſcripto vetuſti fœderis inter Romanos & Latinos percuſsi, Sp. Caſsio, & Poſthumio Cominio Coſſ. *Hort. Nocte coacta.*] Ipſe Senator coactus, *vel* nocte, qua coactæ vrbes Lat. 47. eius ſacri participes conueniant.

397. *Non ætas hæc carpſit edax.*] Neque has vrbes edax vetuſtas abſumſit; ſed ciuile bellum in culpa, l. 1. vſ. 24. *Monumentaque rerum, &c.*] Senſus eſt: crimen ciuile in [illegible]a eſt, cur videmus tot patria monumenta collapſarum vrbium, quæ nulla ætas diminuit. Vel videmus tot vrbes vacuas, eſſe crimen ciuile. *Hort.*

308. *Crimen ciuile, &c.*] Italiæ ædificia non ætas deſtituit, ſed iacent culpa belli ciuilis. Vide prœmium Pharſaliæ. *Grotius.*

401. *Vincto foſſore, &c.*] Agros ſeruitia compedibus vincta colũt, dominis ciuili bello extinctis.

404. *In nullos ruitura domus.*] Vt quæ incolis deſtituta ſit.

405. *Mundi fæce repletam.*] Colluuie omnium gentium. Iuuen. Sat. 3. vſ. 61. *quota portio fæcis Achææ, &c.*

406. *Ne tanto in tempore bellum.*] A pugna Pharſalica, ad noſtrã vſque tempeſtatẽ quamuis triũuirale bellum, non pauca hominum millia abſumpſerit. *Hortenſ.*

407. *Pharſalia tanti.*] Ea in Pharſalicis campis clades ſuſtulit omnẽ exinde ciuilis belli ſegetẽ, tam paruo ciuium n. ſuperſtite.

408. *Cedant feralia nomina Cannæ.*] Cladi huic Pharſalicæ cedant Cannæ. (lib. 2. vſ. 46.)

409. *Damnata diu Romanis Allia faſtis.*] XVII. Kal. Sextiles, Allienſis in faſtos (de quibus lib. 5. vſ. 5.) relatus inter atros dies, quod eo die Tribuni militum legiones ad Alliam fluuium educentes, à Gallis victi ſunt & Vrbem amiſerint.

410. *Tem*

Tempora ſignauit leuiorum Roma malorum:
Hunc voluit neſcire diem. prô triſtia fata.
Aëra peſtiferum tractu, morbóſque fluentes,
Inſanámque famem, permiſſáſque ignibus vrbes,
Mœniáque in præceps laturos plena tremores
Hi poſſent explere viri: quos vndique traxit
In miſeram Fortuna necem, dum munera longi
Explicat eripiens æui, populóſque ducéſque,
Conſtituit campis: per quos tibi Roma ruenti
Oſtendat quàm magna cadas. quò latiùs orbem
Poſſedit, citiùs per proſpera fata cucurrit.
Omne tibi bellum gentes dedit omnibus annis:
Te geminum Titan procedere vidit in axem.
Haud multum terræ ſpatium reſtabat Eoæ,
Ut tibi nox, tibi tota dies, tibi curreret æther,

410. *Tempora ſignauit, &c.*] Faſti loquuntur leuiores illas clades Allienſem & Cannenſem, tacent hanc Pharſalicam grauem & triſtem memoratu.

412. *Aëra peſtiferum tractu.*] Sufficiſſent hi qui in prœlio Pharſalico ceciderunt reparandis damnis humani generis è peſte & morbis contagioſis, è fame, incendiis, terræ motibus. *Morboſque fluentes.*] Contagioſos, qui vrbes exhauriunt. *Hortenſ.*

414. *In præceps laturos, &c.*] Id eſt, hi viri explere potuiſſent tremores laturos mœnia vrbium in præceps.

415. *Quos vndique traxit.*] Quos ab omni orbis terræ parte in vnam hanc cladem contractas protriuit fortuna.

416. *Dum munera longi, &c.*] Dum vna quaſi ſynopſi explicitas fortuna rurſus eripuit tot multorum annorum victorias & triumphos.

417. *Explicat eripiens, &c.*] Dum ipſa fortuna *explicat*, id eſt, detegit ſeſe, qualis eſſet (nam prius viſa eſt fauorabilis) eripiens ſcil. Romæ, munera longi æui, id eſt, quicquid per tot ſæcula contulerat, vna hora auferens. quaſi dicat, hoc prœlio Fortuna tot ſæculorum munera, victorias & triumphos Romano imperio rurſum eripuit. *Badius. Glarean.* Vel *eripiens munera*, id eſt, ſubtrahens eos, qui intra multos annos nati ſunt. *Explicat.*] In pugna extendit. *Sulpic.*

419. *Quam magna cadas.*] Hinc enim Roma videre poterat, quas vires habuiſſet, & quam magnas amiſiſſet. *Hortenſ. Quo latius orbem, &c.*] Breuiori gyro Roma è ſumma rerum cecidit, quam quo tam amplum nacta fuerat imperium.

421. *Omne tibi bellum gentes.*] Singulis annis ſingula bella tibi adjecerunt alias poſt alias gentes.

422. *In axem.*] Ad Septentrionem, & meridiem.

423. *Haud multum terræ.*] Reſtabant Parthi tantum & Indi armis ſubigendi, vt ab Oriente ad Occidentem vniuerſus terrarum orbis Rom. imperio ſubjiceretur.

Omniáque

P

Omniáque errantes ſtella Romana viderent.
Sed retro tua fata tulit par omnibus annis
Emathia funeſta dies. hac luce cruenta
Effectum, vt Latios non horreat India faſces,
Nec vetitos errare Daas in mœnia ducat:
Sarmaticúmque premat ſuccinctus Conſul aratrũ:
Quòd ſemper ſæuas debet tibi Parthia pœnas,
Quòd fugiens ciuile nefas, redituráque nunquam
Libertas, vltra Tigrim, Rhenúmque receſſit,
Ac, toties nobis jugulo quæſita, negatur,
Germanum, Scythicumque bonũ: nec reſpicit vltrà
Auſoniam: vellem, populis incognita noſtris:
Vulturis vt primùm læuo fundata volatu
Romulus

425. *Romana viderent.*] Romanis ſubdita.

426. *Sed retro tua fata tulit.*] Sed vnus hic Theſſalicæ prælij dies tot retro annorum fœlicia fata ſubuertit. *Par omnibus annis.*] Qui tantùm damnum attulit, quantum vtilitatis omnes anni ſuperiores. *Sulpit.*

427. *Hac luce cruenta, &c.*] Hoc prœlio factum eſt, vt Romani Imperij maieſtas & gloria fieret contemptior apud exteras g tes, Indos, Daas, Sarmatas, Parthos.

428. *Faſces.*] Coſſ. ſummum Imperium.

429. *Nec vetitos errare Daas.*] Neque Scythiæ popul. ἁμαξοφορήταις vagis vrbes conſtituat Conſul.

430. *Sarmaticumque premat ſuccinctus Conſul.*] Neque Sarmatis vrbis loca deſignet Conſul ſuccinctus; quod fiebat aratro, ſubiunctis vacca & tauro, ſulcum ducente vbi mœnia ponerentur.

431. *Quod ſemper ſæuas debet.*] Quod Romani non vlti ſunt Craſſos cæſos, legiones victas & ſigna ablata. lib. 1. vſ. 10.

432. *Quod fugiens ciuile nefas.*] Quod periit nobis libertas, fuga extra Rom. Imperij terminos aucta, fugiens ciuile nefas, nunquam reditura

433. *Vltra Tigrim.*] Quaſi dicat, vltra terminos Imperij Romani. Sed cum infra dicat Germanis & Scythis conceſſam libertatem, vereor ne *Tanaim*, ſit legendum, quem vltra Scythæ, vt trans Rhenum Germani. vltra Tigrim certè Parthi regnabantur, non autem liberi erant. Itaque opponit Tacitus: *Acrior Arſacis regno Germanorum libertas.* Grotius. *Tigrim, Rhenumque.*] *Tanaim* legi oportere videtur. propter *Scythicum* quod ſequitur, & cui conuenit, vti *Rheno Germanum*. Parthi vltra Tigrim agnouerunt regem: vt mox vſ. 442. Scythiæ vltra Tanaim liberi erant.

434. *Iugulo quæſita.*] Mortis diſcrimine, dum tyrannos è medio tollere aggredimur.

435. *Germanum, Scythicumque bonum.*] Libertas; bonum quo fruuntur Germani & Scythæ.

436. *Vellem, &c.*] Quam libertatem vtinã Romani non nouiſſent vnquàm; ſed ab Vrbe condita ad hæc vſque Theſſ. cladis tempora ſub regibus ſeruiiſſent.

437. *Vulturis vt primum, &c.*] Vbi

Romulus infami compleuit mœnia luco,
Vſque ad Theſſalicas ſeruiſſes Roma ruinas.
De Brutis, fortuna, queror. quid tempora legum
Egimus, aut annos à Conſule nomen habentes?
Felices Arabes, Medíque, Eoáque tellus,
Quam ſub perpetuis tenuerunt fata Tyrannis.
Ex populis, qui regna ferunt, ſors vltima noſtra eſt,
Quos ſeruire pudet. Sunt nobis nulla profectò
Numina: cùm cæco rapiantur ſecula caſu,
Mentimur regnare Iouem. ſpectabit ab alto
Æthere Theſſalicas, teneat cùm fulmina, cædes?
Scilicet ipſe petet Pholoën? petet ignibus Oeten,
Immeritæque nemus Rhodopes, pinúſque minanteis?
Caßius hoc potius feriet caput? aſtra Thyeſta
Abſtulit, & ſubitis damnauit noctibus Argos:
Tot ſimiles fratrum gladios, patrúmque gerenti

Theſſalia

vbi augurio captato de nomine nouæ vrbi imponendo, Remo ſex vultures apparuerunt, Romulo 12. atque illius tempus huius ſuperaret numerus.

438. *Infami compleuit mœnia luco.*] Ad quod aſylum in luco, à Romulo ad augendum imperium, apertum confugêre ſerui, iudiciis obnoxij, ſcelerati. *Aut paſtor fuit aut illud quod dicere nolo.* Iuuen. Sat. 8. vſ. vlt.

439. *Theſſalicas ruinas.*] Cladem Pharſalicam.

440. *De Brutis.*] De Iunio Bruto, qui ejecto Tarquinio vlt. regum, libertatem intulit, quam diu retentam amittere iam graue eſt, libet queri. Q*uid tempora, &c.*] Quid prodeſt ſumma æquitate ſub legibus vixiſſe, & Coſſ. quorum nominibus numerantur ſignanturque anni. lib. 5. vſ. 5.

442. *Arabes, &c.*] Qui ſemper regibus paruerunt.

444. *Ex populis, &c.*] Nos omnium poſtremi in id iugum ex libertate incidimus, quod non niſi grauate & cũ pudore perpetimur.

446. *Cum cæco rapiantur, &c.*] Fruſtra, vt video. Deos eſſe credimus, fruſtra timemus Iouem, ſiquidem hæc ſcelera non curet vindicare, ſi quidem hæc tam lentus videat [illegible] lentus puniat. *Vitã regit fo[illegible], non prouidentia.*

449. *Scilicet ipſe, &c.*] *Feriunt ſummos fulmina montes.* Sed quid montes meruere pati; quin Cæſar potius fulminatur?

451. *Caßius hoc potius feriet caput?*] Et cur Cæſaris caput reſeruatur potius Caſſij (vnius è percuſſoribus Cæſ.) ferro, quam tuo fulmine iam feritur? *Aſtra Thyeſta.*] Iup. repulit Solem in ortum, execratus ſcelus Atrei in fratrem (vide Senecæ Thyeſten & quæ nos ad vlt. chorum) cur non idem hic facit deteſtatus præſentia hinc inde tot parricidia?

452. *Argos.*] Mycenas Argis vicinas, Pelopidarum ſedem.

Theſſalia dabit ille diem? mortalia nulli
Sunt curata Deo. cladis tamen huius habemus
Vindictam, quantam terris dare numina fas eſt.
Bella pares Superis facient ciuilia diuos:
Fulminibus manes, radiiſque ornabit, & aſtris,
Inque Deûm templis iurabit Roma per vmbras.
Vt rapido curſu fati ſuprema morantem
Conſumsêre locum: parua tellure diremti,
Inde manum ſpectant, vultúſque agnoſcere quærunt,
Quò ſua pila cadant, aut quà ſibi fata minentur,
Facturi quæ monſtra forent. vidêre parentes
Frontibus aduerſis, fraternáque comminus arma,
Nec libuit mutare locum: tamen omnia torpor
Pectora conſtrinxit: gelidúſque in viſcera ſanguis
Perculſa pietate coit: totaque cohortes
Pila parata diu tenſis tenuêre lacertis.

Dij

455. *Cladis.*] Ironice.

457. *Bella pares.*] Bellum hoc rerum ſummam deferet Imperatoribus, qui in deorum numerum referentur.

458. *Fulminibus.*] Hæc propter fulmina 2. ode Horat. & ſtellam crinitam quæ per ſeptem dies continuo fulſit, credita Cæſaris in cœlum recepti anima. Suet. Cæſ. cap. 88. Virgil. 9. Ecl. quin & ſimulachro Cæſaris ſtellam in vertice addiderunt. *Manes.*] Animas Cæſ.

459. *Inque Deûm templis.*] *Emphatica Ironia:* quaſi præſentiora ſint numina vmbræ Imperatorum quam ipſi Dij. *Iurabit Roma per vmbras.*] *Iurandaſque tuum per nomen ponimus aras.* Horatius 1. epiſt. lib. 2.

461. *Parua tellure diremti.*] Vbi iam inter duas acies tantum erat relictum ſpacij, quantum ſatis eſſet ad concurſum vtriuſque exercitus: ſubit recordatio affinitatis, & pœnitentiæ indicia manarunt lacrymæ.

464. *Inde manum ſpectant.*] Multis è diuerſis lectionibus hanc concinnauimus. Vbi propius hoſtem ventum eſt, aſpiciunt quos petant vultus, quæ ipſis minentur manus, quæ denique facturi eſſent ſcelera. *Grotius. Inde manum ſpectant, &c.*] Multitudinem exponit Micyllus. Supra vſ. 320. dixerat Cæſar ſe agnoſcere ſuos ex enſibus & lanceis ſingulos, iuſſeratque non parcere ſuis. Quid igitur ſi ita intelligamus? circumſpiciunt vtrinque ſi quem in aduerſa acie agnoſcant ex armis teliſque aut vultu, vt habeant in quem pila mittant, amicorum, hoſpitum, cognatorum cædes, imo monſtroſa parricidia perpetraturi.

464. *Quæ monſtra.*] Crudeles cædes aut ſcelera. *Sulpit.*

466. *Mutare locum.*] Recedere aut progredi. *Itala natio,* inquit Appianus, *magno ſilentio immota reſtitit. Torpor conſtringit.*] Omnes exanimati ſtabant, & perculſi: inter tot enim virorum milia qui concurſuri erant, multa horrenda contigerunt præter opinionem. *Hortenſ.*

470. Dij

Dij tibi non mortem, quæ cunctis pœna paratur,
Sed ſenſum poſt fata tua dent, Craſtine, morti,
Cuius torta manu commiſit lancea bellum,
Primáque Theſſaliam Romano ſanguine tinxit.
O præceps rabies, cùm Cæſar tela teneret,
Inuenta eſt prior vlla manus! tunc ſtridulus aër
Eliſus lituis, conceptáque claſsica cornu:
Tunc auſa dare ſigna tuba: tunc æthera tendit,
Extremique fragor conuexa irrumpit Olympi:
Vnde procul nubes, quò nulla tonitrua durant.
Excepit reſonis clamorem vallibus Æmus,
Peliaciſque dedit rurſus geminare cauernis:
Pindus agit gemitus, Pangæaque ſaxa reſultant,
Oetæaque gemunt rupes. vocéſque furoris
Expauere ſui tota tellure relatas.
Spargitur innumerum diuerſis miſsile votis.

470. *Dii tibi non mortem.*] Imprecatur poëta æternas pœnas ſenſumque mortis Craſtino, qui commiſit acies.

471. *Craſtine morti.*] Erat hic Craſtinus in exercitu Cæſaris euocatus, hoc eſt, emeritus miles, qui in gratiam imperatoris iterum ſponte militabat. is ſigno dato, *Sequimini me*, inquit, *manipulares mei qui fuiſtis, & veſtro imperatori quã conſtituiſtis operam dare, &c.* ſimul reſpiciẽs Cæſarem; *Faciam*, inquit, *hodie imperator, vt aut viuo mihi aut mortuo gratias agas, &c.* Com. 3. Cæſ. qui mox adacto in os gladio, ſic inter cadauera repertus libidinem ac rabiem qua pugnauerat, ipſa nouitate vulneris præferebat. Florus lib. 4. cap. 2.

475. *Inuenta eſt, &c.*] Promptiorne in pugnam quam ipſius Cæſaris? *Manus.*] Craſtini. *Tunc ſtridulus aër.*] Statim, inquit Appianus, lituorum ſono & tubarũ clangore acuuntur in prælium. nec non præcones & præfecti hinc inde diſcurrentes, exercitum, per partes hortabantur.

475. *Claſsica.*] Claſſicum eſt & ipſa tuba, vel ſonus quo milites conuocari & ad pugnam etiam excitari ſolebant: hinc *Claſsicum canere*, pro ad rem quampiam excitare. *Hortenſ.*

477. *Tẽdit.*] Pro intẽdit & implet.

478. *Extremique fragor, &c.*] Concurrentium clamor peruenit ad conuexa cœli; vel (vt conſtet poëtæ numerus montium) Olympi montis Theſſaliæ, qui ſecundam aëris regionem, in qua nubes & tonitrua, cacumine ſuperat.

480. *Æmus.*] mons Thraciæ. lib. 6. vſ. 579.

481. *Peliaciſque dedit, &c.*] Reſonum clamorem & Echo reddiderũt cauernæ Pelii mõtis Theſſ.

482. *Pindus agit.*] Mons Theſſ. *Pangæaque ſaxa reſultant.*] Mõs Thraciæ. lib. 1. vſ. 679.

483. *Voceſque furoris, &c.*] Milites pugnãtes expauere reſonos repercuſſoſq; à montibus ſuos clamores.

485. *Spargitur, &c.*] Vulnera

Vulnera pars optat, pars terra figere tela,
Ac puras ſeruare manus. rapit omnia caſus;
Atque incerta facit, quos vult, Fortuna nocentes.
Sed quota pars cladis jaculis, ferróque volanti
Exacta eſt? odiis ſolus ciuilibus enſis
Sufficit, & dextras Romana in viſcera ducit.
Pompeij denſis acies ſtipata cateruis,
Iunxerat in ſeriem nexis vmbonibus arma.
Vixque habitura locum dextras, ac tela mouendi
Conſtiterat, gladióſque ſuos compreſſa tenebat.
Præcipiti curſu veſanum Cæſaris agmen
In denſos agitur cuneos: perque arma, per hoſtem
Quærit iter, quà tortæ graues loricæ catenas
Opponit, tutóque latet ſub tegmine pectus.
Hac quoque peruentū eſt ad viſcera: totq; per arma
Extremum eſt, quod quiſque ferit. ciuilia bella
Vna acies patitur, gerit altera: frigidus inde
Stat gladius; calet omne nocens à Cæſare ferrum.
Nec Fortuna diu rerum tot pondera vergens,
Abſtulit

Pars optat, &c.] Alij certa ferire, alij irrita errare ſua tela volunt.

489. *Sed quota pars, &c.*] Minimum tamen cædis à ſagittis & jaculis, multo maximum à gladiis.

492. *Pompeij denſis acies, &c.*] Clypeis junctis teſtudine facta ad excipienda tela & primum excurſum infringendum conſtitit acies Pompejana ex præcepto ipſius. Cæſaris itaque milites, cùm à Pompejanis non concurri viderent, vſu periti, ſua ſponte curſum repreſſerunt & ad medium fere ſpatium conſtiterunt; vbi paruo intermiſſo temporis ſpatio, reſpiratione facta, reſumptis viribus renouatoque curſu, pila miſerunt, celeriterque gladios ſtrinxerunt. Neque vero Pompeiani huic rei defuerunt. nam & tela exceperunt, & impetum legionum tulerunt, & ordines conſeruarunt, piliſque miſsis ad gladios redierunt. Comment. 3. de ciu. bell.

497. *In denſos cuneos.*] Cuneus proprie eſt multitudo peditum cuneum repræſentans; quæ juncta cum acie, primum anguſtior, deinde latior procedit, ad ordines hoſtium diffringendos. *Cuneos.*] Vide lib. 6. verſum. 184.

498. *Catenas.*] Hamos & licia loricæ, quæ conſerta eſt ex annulis ceu catenulis.

501. *Extremum eſt.*] Potiſſima pars.

502. *Vna acies patitur.*] Pompejana. *Altera.*] Cæſariana.

503. *Stat gladius.*] A Pompeiana parte. *Calet omnes, &c.*] Contrà Cæſarianorum gladij ſtricti, calido ſanguine aſsiduè maduerunt. *Hortenſ.*

504. *Nec Fortuna diu rerum.*]
Ne

Abſtulit ingenteis fato torrente ruinas.
Vt primùm toto diduxit cornua campo
Pompeianus eques, bellíque per vltima fudit:
Sparſa per extremos leuis armatura maniplos
Inſequitur, ſauáſque manus immittit in hoſtem.
Illic quæque ſuo miſcet gens prælia telo:
Romanus cunctis petitur cruor: inde ſagittæ,
Inde faces, & ſaxa volant, ſpatióque ſoluta
Aëris, & calido liquefacta pondere glandes.
Tunc & Ituræi, Medíque Arabéſque, ſoluto
Arcu turba minax, nuſquam rexêre ſagittas:
Sed petitur ſolus, qui campis imminet aër:
Inde cadunt mortes: ſceleris ſed crimine nullo
Externum maculant chalybem; ſtetit omne coactum
Circa

Nec fortuna belli erat diu anceps: ſtatim ad Cæſarem inclinauit. *Pondera vergens.*] Ita Ms. Hoc eſt, librans velut euentu dubio. *Grotius.*

505. *Fato torrente.*] Præcipiti & decliui inſtar torrentis.

506. *Vt primum toto diduxit, &c.*] Equites à ſiniſtro Pompeij cornu, vniuerſi procurrerunt; omniſque multitudo ſagittariorum ſe profudit. quorum impetum noſter equitatus non tulit, verum paulum loco motus ceſſit. equites Pompejani hoc acrius inſtare & ſe turmatim explicare, aciemque noſtram à latere aperto circuire cœperunt, &c. mox ad verſ. 521.

507. *Per vltima belli fudit.*] Equites Pompejani poſtquam dextrum & ſiniſtrum cornu in planitiem deduxerunt, in apertam & vltimam pugnam, manipulares leuis armaturæ, inſequuti fuerunt. *Hort.*

508. *Leuis armatura.*] Leuis armaturæ milites, Ferentarij, Sagittarij, Funditores, Baliſtarij. Veget. lib. 2. *Maniplos, &c.*] Manipulus proprie eſt contubernium militum, qui conjunctis quaſi manibus dimicabant: trigeſima pars legionis.

511. *Inde ſagittæ.*] A militibus leuis armaturæ.

512. *Spatióque ſoluta, &c.*] Per attritionem aëris intermedij ex veloci motu liquefactæ ſunt pilæ plumbeæ in figuram glandium formatæ, & fundis emiſſæ. Motu autem accenſos colliqueſcere plumbeos ſagittarum mucrones fatetur Ariſtot. lib. de cœlo & Meteor. *Non ſecus exarſit quam cum Balearica plumbum Funda jacit, volat illud, & incandeſcit eundo: Et, quos non habuit, ſub nubibus inuenit ignes.* Ouid. Met. 2.

514. *Ituræi, &c.*] Supra verſ. 230.

515. *Nuſquam rexere ſagittas.*] In nullum direxere aduerſas: ſed in aërem miſere, vnde caderent letiferæ.

517. *Mortes.*] Pro ſagittæ mortiferæ. *Sceleris ſed crimine.*] Sed ſcelere vacabant hæ ſagittæ ab externis gentibus in Romanos miſſæ. nefas cumulatum admiſerunt ciuium vtrinque pila.

518. *Extremum maculant chalybē.*] Quia nemini lethale vuln⁹ inflixerūt, ſed leniter extrema cuſpis

Circa pila nefas: ferro ſubtexitur æther,
Nóxque ſuper campos telis conſerta pependit.
Tum Cæſar metuens, ne frons ſibi prima labaret
Incurſu, tenet obliquas poſt ſigna cohortes:
Inque latus belli, quà ſe vagus hoſtis agebat,
Immittit ſubitum non motis cornibus agmen.
Immemores pugnæ, nullóque pudore timendi
Præcipites fecêre palàm, ciuilia bella
Non bene barbaricis vnquam commiſſa cateruis.
Vt primùm ſonipes transfixus pectora ferro:
In caput effuſi calcauit membra regentis:
Omnis eques ceſſit campis, glomeratáque pubes
In ſua conuerſis præceps ruit agmina frænis.
Perdidit inde modum cædes, ac nulla ſecuta eſt
Pugna: ſed hinc iugulis, hinc ferro bella geruntur.
Nec valet hæc acies tantum proſternere, quantum
Inde perire poteſt. Vtinam Pharſalia campis
Sufficiat

ſanguine imbuta fuit. *Stetit omne coactum, &c.*] Sed ſoli Romani qui pilis vtebantur, coactim cædē faciebant. *Hortenſ.*

519. *Æther.*] Telorum nube obductus. In vmbra itaque (inquit Lacon) pugnabitur.

521. *Tum Cæſar metuens, &c.*] Vbi Cæſar aduertit equitatum ſuum impetum Pompeianorum equitum & ſagittariorum non ferre, quartæ aciei quam ex cohortium numero inſtituerat, vt ſubſidio eſſet equitatui & dextro cornui, ſignum dedit. illi celeriter procurrentes tanta vi in Pompeij equites, fecerunt, vt eorum nemo conſiſteret, omneſque conuerſi incitata fuga montes peterent. quibus ſummotis omnes ſagittarij & funditores deſtituti inermes ſine præſidio interfecti ſunt.

523. *Vagus hoſtis agebat.*] Pompeianus eques, turmatim ſe explicans & diſcurrens ad circumeundum aciem Cæſaris. *Hortenſius.*

524. *Subitum non motis cornibus agmen.*] Cohortes illas ſubſidiarias quartæ aciei, è 3000. peditibus.

525. *Immemores pugnæ, &c.*] Pompeiani equites auxiliares terga vertentes oſtenderunt ciuilis belli momentum non bene creditum fuiſſe his externis & barbaris. *Timendi.*] Spernendi, quia fugere non pudebat.

528. *Vt primum, &c.*] Vbi equi Pompeianorum, quartæ illius aciei telis ſaucij, excuſſerunt pronos ſeſſores; fugam capeſſunt equites.

532. *Perdidit inde modum cædes.*] Non temperatum eſt cædibus; non interficiendi modus ſeruatus eſt.

533. *Sed hinc iugulis.*] Iugulantur Pompeiani, cadunt Cæſariani. vide quæ ad vſ. 617. infra.

534. *Nec valet hæc acies, &c.*] Nec ſufficiunt Cæſariani, conficiendis Pompeianis, vtpote quorum multo maior numerus.

536. *Suff*

Sufficiat cruor iſte tuis, quem barbara fundunt
Pectora, non alio mutentur ſanguine fontes.
Hic numerus totos tibi veſtiat oſsibus agros:
Aut ſi Romano compleri ſanguine mauis,
Iſtis parce precor: viuant Galataque, Syrique,
Cappadoces, Gallique, extremique orbis Ibêri,
Armenij, Cilices: nam poſt ciuilia bella
Hic populus Romanus erit. Semel ortus in omneis
It timor, & fatis datus eſt pro Cæſare curſus.
Ventum erat ad robur Magni, mediáſque cateruas,
Quod totos errore vago perfuderat agros:
Conſtitit hîc bellum, fortunáque Cæſaris hæſit.
Non illic regum auxiliis collecta juuentus
Bella gerit, ferrúmque manus mouêre togata:
Ille locus fratres habuit, locus ille parentes.
Hîc furor, hîc rabies, hîc ſunt tua crimina Cæſar.

Hanc

536. *Sufficiat cruor iſte tuis.*] Nec Romano ſang. ruberent fluuij.

538. *Hic numerus totos tibi.*] Barbarorum, externorum. *Veſtiat oſsibus agros.* Tegat, ſpargat.

540. *Iſtis parce precor.*] Iſtis externis gentibus parce, vt ſint, qui bello finito, ciuitate donati Romam tueantur. *Galataque, &c.*] Pop. Aſiæ juxta Paphlagoniam, Gallogræci.

541. *Extremique orbis Iberi.*] Occidui orbis incolæ Hiſpani.

543. *Semel ortus in omneis, &c.*] Vbi à paucis trepidari cœpit, omnes in fugam ruunt, quod Cæſari victoriæ momentum dedit. *Tunc,* inquit Florus, *terrore latius dato, turbantibus inuicem copiis, reliqua ſtrages quaſi vna manu facta eſt. nec vlla res magis exitio fuit, quam ipſa exercitus magnitudo.*

544. *Fatis datus eſt pro Cæſare curſus.*] In fatis fuit, vt Cæſar victoria potiretur, & proſperè rem gereret. *Hortenſ.*

545. *Robur Magni, &c. Conſtitit hic bellum.*] Firmiſsimas copias quæ erant circa Pompejum. Cohortes illæ quartæ aciei eodem quo fuderant equitatum impetu, ſiniſtrum cornu, pugnantibus etiã tum ac reſiſtentibus in acie Pompejanis circumierunt, eoſque à tergo ſunt adorti. Et tertiam aciem, quæ quieta hucuſque fuerat, Cæſar procurrere juſsit, quos recentes cum Pompejani ſuſtinere non poſſent, vniuerſi terga verterunt: Comment. 3. ciu. bell.

546. *Errore vago, &c.*] Certamine multiplici.

547. *Hæſit.*] Retardata eſt.

548. *Non illic regum, &c.*] Non hic ſteterunt reges ſocij, auxiliares copiæ & ſenatus; ſed Romani vtrinque milites ijdemque cognati, fratres, patres, filij.

549. *Togata.*] Præfert hanc lect. è Ms. 2. Grotius. videtur tamen loqui de copiis ſociorum. feratur itaque & altera lectio *rogata*, id eſt, exoratæ & accitæ ad ſuppetias ferendas.

551. *Hic furor, hic rabies.*] Inter ciues, cognatos, &c.

Hanc fuge mens partẽ belli tenebriſque relinque,
Nullaque tantorum diſcat, me vate, malorum,
Quàm multum bellis liceat ciuilibus, ætas.
Ah potiùs pereant lacrymæ, pereantque querelæ.
Quicquid in hac acie geſſiſti Roma, tacebo.
Hîc Cæſar, rabies populi, ſtimulúſque furoris,
Ne qua parte ſui pereat ſcelus, agmina circum
It vagus, atque ignes animis flagrantibus addit.
Inſpicit & gladios, qui toti ſanguine manent,
Qui niteant primo tantùm mucrone cruenti,
Quæ preſſo tremat enſe manus, quis languida tela,
Quis contenta ferat, quis præſtet bella jubenti,
Quem pugnare iuuet, quis vultum ciue peremto
Mutet: obit latis projecta cadauera campis.
Vulnera multorum totum fuſura cruorem
Oppoſita premit ipſe manu. quacunque vagatur
Sanguineum veluti quatiens Bellona flagellum,
Biſtonas aut Mauors agitans ſi verbere ſæuo
Palladia ſtimulet turbatos ægide currus,

551. *Hanc fuge mens, &c.*] Per Apoſtrophen ad ſeipſum fingit ſe prætermiſſurum horrendam ciuilis hoc in loco pugnæ faciem, quam tamen maxime & nimium exaggerat.

555. *Pereant lacrymæ.*] Ne deploremus, ne conqueramur, ne vtamur hac pietate. *Sulpit.*

556. *Tacebo.*] Ne queſtu recrudeſcat dolor.

557. *Rabies populi.*] Oeſtrum Bellonę, incitator ſuorum circumquaque percurrit.

559. *Ignes animis, &c.*] Incitamenta crudelitatis.

560. *Inſpicit & gladios.*] Aduertit quo animo, quibus viribus, quo vultu quiſque pugnet.

562. *Quæ preſſo, &c.*] Quis timide & quaſi inuitus feriat, quis alacriter.

563. *Quis præſtet bella iubenti.*] Quis iuſſu potius quam voluntate pugnet.

566. *Vulnera multorum, &c.*] Suorumne pie; an aduerſariorum crudeliter?

568. *Bellona.*] Belli dea, Martis ſoror, furialis Enyo. *Flagellum.*] Quo bellantes inſtigare fingitur.

569. *Biſtonas aut Mauors agitans.*] Thracas, à Biſtone vrbe & ſtagno, cui bellicoſæ genti Mars pręſidere creditur. *Gradiuumque patrem Geticis qui præſidet agris.* Virg. 3. Aeneid.

570. *Ægide currus.*] Scutum ſeu lorica Palladis, in quo caput Meduſæ homines in lapides conuertens, & reſpicere videtur ad Palladis apparatum & ſuppetias contra Martem, Venerẽ & Troas. Homer. Iliad. 5.

Nox ingens ſcelerum, & cædes oriuntur, & inſtar,
Immenſa vocis gemitus, & pondere lapſi
Pectoris arma ſonant, confractique enſibus enſes.
Ipſe manu ſubicit gladios, ac tela miniſtrat,
Aduerſoſque iubet ferro confundere vultus.
Promouet ipſe acies: impellit terga ſuorum:
Verbere conuerſa ceſſantes excitat haſtæ.
In plebem vetat ire manus, monſtratque Senatum.
Scit cruor imperij qui ſit, quæ viſcera legum:
Vnde petat Romam, libertas vltima mundi
Quo ſteterit ferienda loco. permiſta ſecundo
Ordine nobilitas, venerandáque corpora ferro
Vrgentur.

571. *Nox ingens ſcelerũ.*] Confuſio cœca, nullo habito diſcrimine.

572. *Et pondere lapſi.*] Homericum illud expreſſit, quod in Iliade frequens eſt: Δούπησεν δὲ πεσὼν, ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ.

574. *Subicit gladios.*] Subiicit. ſubminiſtrat.

575. *Aduerſoſque iubet, &c.*] Multus in eo prœlio Cæſar fuit, mediuſque inter imperatorem & militem. Voces quoque obequitantis exceptæ, altera cruenta, ſed docta & ad victoriam efficax; *Miles faciem feri:* altera ad iactationem cõpoſita; *Parce ciuibus.* Florus. præceperat Cæſar ſuis, vt tela in ora & facies aduerſariorum intentarent. fore enim vt iuuenes formoſi faciei ſuæ timentes vultus tegerent vel auerterent. Sed ſtratagema hoc conſilio tam leui vix tanto Imperatore dignũ videtur Iano Rutgerſio lib. 1. var. lect. cap. 4. longe itaque aliud fuiſſe conſilium putat. Cæſarem ſcil. veritum ne ſuorum militum ardor, cõſpectis popularibus & propinquis deferueſceret, imperaſſe vt vultus eorum ferro turbarentur, ne agnoſcerentur, & huc faciunt quæ ſupra v. 320. & 465. & infra v. 627.

578. *Monſtratque Senatum.*] In quem omnem pugnę rabiem conuertant; vt qui belli & iniuriarum cauſſæ & fontes eſſent; quum à plebe culpa omnis abeſſet.

579. *Scit cruor imperij, &c.*] Id eſt, nouit, quorum cæde ipſe ad imperium peruenire poſſet, quibus ſuperſtitibus difficile foret. Scit, quorum ſanguine Imperium redimere poteſt. *Hortenſ. Imperij qui ſit.*] Senatus ſcil. quo fuſo expeditior ſibi ad ſummum imperium ſternatur iter. *Quæ viſcera legum.*] Emendatio eſt noſtra, eleganti, ni fallimur, metaphora. Ante, *Regum*. atqui Regibus, nihil cum Senatu, de quo hic ſermo. Illi enim ſeorſim apud ſua quiſque auxilia: *Grotius. Legum.*] Alij leg. *rerum.*

580. *Vnde petat Romam.*] A quibus Imperium Romanum petat, quibus extorqueat monarchiam. *Libertas vltima.*] Libertatis propugnatores ſummi & vltimi.

581. *Permiſta ſecundo, &c.*] Equitibus permiſtus Senatus. tres enim Rom. ordines, Patritius, Equeſter, Plebeius.

582. *Venerandaque corpora, &c.*] Nobiles illuſtrium familiarum

nix

Vrgentur: cadunt Lepidos, cadúntque Metellos,
Coruinóſque ſimul, Torquatáque nomina legum,
Sæpe duces, ſummóſque hominum te, Magne, remotis.
Illic plebeia contectus caſſide vultus,
Ignotúſque hoſti, quod ferrum Brute tenebas!
O decus imperij, ſpes ô ſuprema Senatus,
Extremum tanti generis per ſecula nomen,
Ne rue per medios nimium temerarius hoſtes,
Nec tibi fatales admoueris ante Philippos,
Theſſalia periture tua. nil proficis iſtic
Cæſaris intentus jugulo: nondum attigit arcem
Iuris,

viri cuiuſmodi paucos enumerat, Lepidos, Metellos, Val. Coruinos, Manlios Torquatos.

584. *Torquataq; nomina legum.*] Qui legunt *regum* multum torquetur vt *Torquata nomina* concilient. *regibus*. Alij intelligunt reges torquatos ענקים duces torquibus ornatos. Alij familiam Manliorum cui cognomen Torquati à torque detracta Gallo cæſo qui eum in ſingulare certamen prouocauerat, Liu. lib. 7. A. Gell. lib. 9. c. 13. & regium illud inſigne Torquatis cõuenire volũt. Groti⁹ emendat *legum* vt modo vſ. 579. *legum nomina*, hoc eſt, liberæ reipublicæ. Hanc ſi admittamus correctionẽ; cõcipio, Torquatos ſeueriſſimos aſſertores legũ dici, ſicut *Manliana imperia*, ſeuera illa & rigida propter filium ſecuri feriri juſſum, &c. Liv. lib. 8. vel reſpici ad libertatem & Conſulare imperiũ, quod noſter *legum* nomine ſæpe exprimit. ſupra verſu 440. & lib. 9. 267. 385. 560. Nomina autem Torquata, id eſt, ipſos Torquatos vt mox vſ. 589. Nodum vero ſoluiſſe litemque ſuſtuliſſe videtur, qui legit: *Torquataque nomina regum Sæpe duces*. Lepidos ſcil. Metellos, Coruinos, Torquatos, illuſtres viros, quorum auſpiciis Reges ipſi ſæpe militauerint. ſic l. 8. vſ. 207. & l. 10. vſ. 136. & l. 3. vſ. 88. *Nomina legum.*] Sic & antehac Grotius legendum cenſuit; ſed deinde ſequutus eſt Cl. Ioh. Rutgerſium, qui diſtinctione locum ſic ſanat: *Torquataque nomina, Regum Sæpe duces, &c.* Grotius.

585. *Sæpe duces, ſummoſque hominum.*] Cædunt tribunos, conſulares, ſenatores, ſummos omnes excepto Pompeio.

586. *Illic plebeia, &c.*] Illic Marcus Brutus plebeiis armis tectus latuit Cæſarianos iuſſos petere viros principes, modo vſ. 578.

587. *Quod ferrũ Brute tenebas.*] Quo poſtmodo Cæſarem eras occiſurus, vt libertatem reſtitueres.

589. *Extremum tanti, &c.*] Vltimæ gentis Brutorũ à Iunio Bruto qui reges exegit, ortorum. quem tamen abſque virili ſtirpe periſſe refert Dionyſ. Halicarn.

590. *Ne rue per medios, &c.*] Parce tibi neque per temeritatem accerſe tibi mortem præmaturam. reſerua te ad facinus oportuniore tempore perpetrandum.

191. *Nec tibi fatales, &c.*] Non in hoc ciuili bello in Pharſalia, ſed altero & tuo, in Philippis ab Antonio & Octauio victus. vide quæ ad vſ. 680. lib. 1.

593. *Nondum attigit, &c.*] Nondum eſt aſſecutus *dictaturam* & ſummam

Iuris, & humanum culmen, quo cuncta reguntur
Egreſſus, meruit fatis tam nobile letum:
Viuat, &, vt Bruti procumbat victima, regnet.
Hîc patriæ perit omne decus: iacet aggere magno
Patricium campis commiſta plebe cadauer,
Mors tamen eminuit clarorum in ſtrage virorum
Pugnacis Domiti; quem clades fata per omneis*
Ducebant. nuſquam Magni fortuna ſine illo
Succubuit: victus toties à Cæſare, ſalua
Libertate perit: tunc mille in vulnera lætus
Labitur, ac venia gaudet caruiſſe ſecunda.
Viderat in craſſo verſantem ſanguine membra
Cæſar, & increpitans; Iam Magni deſeris arma,
Succeſſor Domiti: ſine te iam bella geruntur.
Dixerat: aſt illi ſuffecit pectora pulſans
Spiritus in vocem, morientiaque ora reſoluit.
Non te funeſta ſcelerum mercede potitum,
Sed dubium fati Cæſar, generóque minorem
Aſpiciens, Stygias Magno duce liber ad vmbras
Et ſecurus eo: te ſæuo Marte ſubactum,
Pompeióque graueis pœnas, nobiſque daturum

Cum

mum Imperij, vt mereatur cadere manu Bruti, cuius familiæ opus eſt reges tollere. viuat regnetque prius, vt, &c.

594. *Humanum culmen, &c.*] Nondum ſuperauit ſummum honorem Roman. quo cuncta reguntur.

597. *Decus.*] Nobiles patricij, vt ſeq. *Aggere magno.*] In magno aceruo. *Hortenſ.*

600. *Pugnacis Domiti.*] L. 2. vſ. 479. *Quem clades, &c. nuſquam Magni.* Supra vſ. 220.

602. *Salua, &c.*] Patria nondum in ſeruitutem redacta.

603. *Tunc mille in vulnera, &c.*] Ipſene multis vulneribus confoſſus? an inter ſaucios omni ex parte & cadentes; L. Vero Domitius ex caſtris in montem refugiens, cum vires eum laſsitudine defeciſſent, ab equitibus eſt interfectus. Cæſ. comment. 3.

604. *Venia gaudet caruiſſe ſecunda.*] Primam enim conſecutus fuerat ad Corfinium. vt lib. 2. vſ. 512, & quæ ad vſ. 522.

607. *Succeſſor Domiti.*] Quia ſucceſſurum ſe Cæſari in bellum Gallicum ſperauerat. *Grotius. Succeſſor Domiti.* Lib. 2. v. 478.

612. *Stygias Magno, &c.*] Morior tamen liber, te nondum victoriam plene conſecuto; nedum ſummum Imperium, nec dum patriam à te oppreſſam conſpiciens.

616. *Deſa*

Cùm moriar, ſperare licet. non plura locutum
Vita fugit, denſaque oculos preſſêre tenebræ.
Impendiſſe pudet lacrymas in funere mundi
Mortibus innumeris: ac ſingula fata ſequentem
Quærere, letiferum per cuius viſcera vulnus
Exierit; quis fuſa ſolo vitalia calcet;
Ore quis aduerſo, demiſſo faucibus enſe,
Expulerit moriens animam; quis corruat ictu,
Quis ſteterit, dum membra cadunt: qui pectora telis
Tranſmittant, aut quos campis affixerit haſta:
Quis cruor emiſſus perruperit aëra venis,
Inque hoſtis cadat arma ſui: quis pectora fratris
Cædat, &, vt notum poſſit ſpoliare cadauer,
Abciſum longe mittat caput: ora parentis
Quis laceret, nimiáque probet ſpectantibus ira
Quem jugulat, non eſſe patrem. mors nulla querela
Digna ſua eſt, nullóſque hominum lugere vacamus.
Non iſtas habuit pugna Pharſalia partes,

Quas

616. *Denſaque oculos, &c.*] Σκότος δ' οἱ ὄσσ' ἐκάλυψεν. Homer.

617. *Impendiſſe pudet, &c.*] Digreditur rurſum ab inſtituto in excuſationem, quamobrem non perſequatur ordine ſingulorum cædem, & circumſtantias cladis non perſequatur. Et quum dicit *in funere mundi*, amplificatio cladis eſt, quaſi in ea mundus concidiſſet. *Horrenſ.* *Impendiſſe pudet, &c.*] In tanta clade, quanta mundi ſummo Imperio graue inflixit vulnus, non libet, non vacat ſingulas mortes & vulnera lacrymis luctuque proſequi. Ex Pompejano exercitu circiter millia XV. ceciderunt: in deditionem venerunt amplius millia XXIIII. Cæſar non amplius CC. deſiderauit. Sed in his cẽturiones XXX. Cõment. 3.

618. *Singula fata.*] Diuerſos caſus & diuerſa mortis genera. *Hortenſ.*

620. *Vitalia.*] Sunt propriè interioris corporis, in quibus maximè vita ſita eſt, vt Cor, cerebrum, hepar & inteſtina, &c. *Hort.*

621. *Ore quis aduerſo.*] Ita intercidit Craſtinus. ſupra ad v. 471.

623. *Dum membra.*] Truncatus membra. *Qui pectora telis, &c.*] Mss. *quis pectora tela Tranſmittat.* Grotius.

625. *Perruperit aëra venis.*] Proſilierit, & autoris arma conſperſerit.

628. *Abciſum longe, &c.*] Vt impius poſsit eum tanquam ignotum ſpoliare, neque agnoſcatur eſſe frater.

629. *Nimiaque probet, &c.*] Et jam lacerum, apud eos, qui cum indignatione ſpectaret, patrem eſſe diceret.

631. *Sua eſt.*] Singulari & propria, vt modo vi. 617.

632. *Non iſtas habuit, &c.*] Dilatat amplificationem huius cla-

dis

Quas alia clades : illic per fata virorum,
Per populos hîc Roma perit : quod militis illîc,
Mors hîc gentis erat : ſanguis ibi fluxit Achæus,
Ponticus, Aſſyrius : cunctos hærere cruores
Romanus, campíſque vetat conſiſtere torrens :
Maius ab hac acie, quàm quod ſua ſecula ferrent,
Vulnus habent populi : plus eſt quam vita ſalúſque,
Quod perit : in totum mundi proſternimur æuum.
Vincitur his gladiis omnis, quæ ſeruiet, ætas.
Proxima quid ſoboles, aut quid meruêre nepotes
In regnum naſci ? pauidè num geſſimus arma ?
Teximus aut jugulos ? alieni pœna timoris
In noſtra ceruice ſedet. poſt prælia natis
Si dominum Fortuna dabas, & bella dediſſes.
Iam Magnus tranſiſſe Deos, Romanáque fata
Senſerat infelix : tota vix clade coactus

Fortunam

dis cum aliis comparatæ : modò, & euentu, mox vſ. 638. *Partes.*] Formam pugnæ & ſortem. *Sulpit.*

533. *Alia clades.*] Ad Traſimenum, Trebiam, Ticinum, Alliam, Cannas, &c. *Illic per fata virorum.*] Ibi numerabantur milites cæſi : hic gentes & populi.

635. *Sãguis ibi fluxit Achæus.*] Ibi nationis alicujus vnius ſanguis fuſus eſt, hic multarum promiſcue : Romani autem permiſti copia fecit vt inſtar torrentis flueret.

636. *Cunctos hærere cruores.*] Ingentem Romanorum cædem eo indicat argumento ; quod hærentem ſanguinem barbarorum cruor ille impulerit. *Sulpit.*

637. *Torrens.*] Copia Romani cruoris fluentis. *Sulpit.*

638. *Quam quod ſua ſecula ferrent.*] Illa tempora pati poſſent: nam antea Punicis : modò Syllanis & Marianis præliis erant attrita. *Sulpit.*

639. *Plus eſt quam vita.*] Perit ſcil. libertas pop. Rom. eaque poſteris in perpetuum interitura.

643. *In regnum naſci.*] In ſeruitutem ſub Impp. *Pauidè num geſſimus arma ?*] Nunquid nos timide libertatem propugnauimus ? Annon jugulum noſtrum & ceruicem gladiis oppoſuimus, quo poſteros ſeruituti eximeremus ?

644. *Alieni pœna timoris.*] Nos pœnam damus timoris poſterorum : proinde, ô Fortuna, cum dederis poſteris dominos, quibus ſeruient, hoc eſt, Cæſares & Tyrannos ; eadem via & bellum & pugnas illis ipſis dediſſes ; non autem nobis, aut certè vtriſque. *Hortenſ.*

645. *Poſt prælia natis.*] Si vellet Fortuna poſteris libertatem adimere, par erat vt & bellum iis daret, quo ipſi pro ſe decertarent.

647. *Tranſiſſe Deos.*] A ſe ad Cæſarem. *Ferus omnia Iupiter Argos Tranſtulit.* Virg. 2. Æneid.

648. *Tota vix clade, &c.*] Nondum

Fortunam damnare ſuam. ſtetit aggere campi
Eminus, vnde omneis ſparſas per Theſſala rura
Aſpiceret clades, quæ bello obſtante latebant.
Tot telis ſua fata peti, tot corpora fuſa,
Ac ſe tam multo pereuntem ſanguine vidit.
Nec, ſicut mos eſt miſeris, trahere omnia ſecum
Merſa juuat, gentéſque ſuæ miſcere ruinæ:
Ut Latiæ poſt ſe viuat pars maxima turbæ.
Suſtinuit dignos etiam nunc credere votis
Cælicolas, voluitque ſui ſolatia caſus:
Parcite, ait, Superi cunctas proſternere gentes:
Stante poteſt mundo, Romáque ſuperſtite, Magnus
Eſſe miſer. ſi plura juuant mea vulnera, coniux
Eſt mihi, ſunt nati; dedimus tot pignora fatis.
Ciuiline parum eſt bello, ſi méque, meóſque
Obruat? exigua clades ſumus, orbe remoto?
Omnia quid laceras? quid perdere cuncta laboras?
Iam nihil eſt Fortunæ meum. ſic fatur: & arma,
Signáque, & afflictas omni iam parte cateruas
Circuit, & reuocat matura in fata ruentes.

Seque

um coactus tota clade accepta accuſare ſuam fortunam.

651. *Quæ bello obſtante latebant.*] Quas per tumultum & concurſum pugnantium priùs cernere non licuit.

654. *Nec, ſicut mos eſt miſeris, &c.*] Neque tamen voluit, quod in rebus deploratis & deſperatis ſolent miſeri, omnia ſecum obruere.

655. *Merſa.*] Perdita & obruta, & deſperata in pugna. *Sulpit.*

656. *Vt Latiæ poſt, &c.*] Neque tanta accepta clade indignabatur Deos ſupplicibus votis precari, vt ſibi reliquum exercitum præſtarent incolumem.

657. *Dignos.*] Deos ſcil. ad quos vota fundat, & preces. *Hortenſ.*

658. *Voluitque ſui ſolatia caſus.*] Optauit ſalutem reliquorū, quæ erat ei ſolatio maximo in tanta ruina. *Sulpit.*

659. *Parcite, &c.*] Sufficiat iræ veſtræ hæc mea calamitas; vel ſi vlterius in me animaduertere viſum ſit, vxorem liberoſque meos deuoueo pro ſalute gentium & Rom. Imperij.

664. *Exigua clades ſumus, &c.*] Annon ſatis eſt clades noſtra, niſi & totus orbis nobiſcum ruat; *Orbe remoto.*] Si mundus nobiſcum non perierit. *Sulpitius.*

668. *Reuocat matura in fata ruentes.*] Receptui canit. Sed audi Cæſarem 3. com. Pōpeius, vt equitatum ſuum pulſum vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritā animaduertit, aliis diffiſus, acie exceſſit, protinuſque ſe in caſtra equo contulit, & iis centurionibus quos in ſtatione ad

præto

Séque negat tanti. nec deerat robur in enſes
Ire duci, juguloque pati, vel pectore letum :
Sed timuit ſtrato miles ne corpore Magni
Non fugeret, ſupráque ducem procumberet orbis :
Cæſaris aut oculis voluit ſubducere mortem.
Nequicquam. infelix, ſocero ſpectare volenti
Præſtandũ eſt vbicunque caput. ſed tu quoque cõjux
Cauſa fugæ, vultúſque tui : fatíſque probatum
Te præſente mori. Tunc Magnum concitus aufert
A bello ſonipes, non tergo tela pauentem,
Ingenteíſque animos extrema in fata ferentem.
Non gemitus, non fletus erat, ſaluáque verendus
Majeſtate dolor, qualem te, Magne, decebat
Romanis præſtare malis. non impare vultu
Aſpicis Emathiam : nec te videre ſuperbum
Proſpera bellorum, nec fractum aduerſa videbunt.
Quamque fuit læto per treis infida triumphos,

Tam

prætoriam portam poſuerat, clare, vt milites exaudirent, tuemini, inquit, caſtra, & defendite diligenter, ſi quid durius acciderit, ego reliquas portas circumeo, & caſtrorum præſidia confirmo. hæc cum dixiſſet ſe in prætorium contulit, ſummæ rei diffidens, & tamen euentum expectans.

669. *Seque negat tanti.*] Negat ſe tanti eſſe pretij, vt pro ſe in mortem præcipitent, & Cæſarianis, iam rebus perditis, trucidandos obiiciant. *Hortenſ. Nec deerat robur, &c.*] Audacia eundi in prœlia non deerat Pompeio, neque vitæ contemptus, ſed noluit ſuos in ruinam & necem ſecum trahere.

673. *Cæſaris aut oculis voluit, &c.*] Voluit præterea necem ſuã ſubtrahere Cæſaris oculis; ſimul ſe viuum reddere vxori. ſed fruſtra. in fatis namque erat vt præſente coniuge obtruncaretur, caputque eius Cæſari offerretur, lib. 8. verſ. 618. & lib. 9. verſ. 1035.

676. *Fatiſque probatum.*] Miror Mss. omnes habere, *fatiſque negatum.* Forte ſcripſerit Lucanus *rogatum*, vt alluſio ſit, ad legum rogationes. *Grotius.*

679. *Ingenteſque animos, &c.*] Magnanimi ducis & conſtantis exemplar in Pompeio deſcribitur: qui ne in extremis quidem perculſus animo fuerit, neque gemuerit; ſed dolor verenda maieſtate eluxit, &c. *Hortenſ.*

682. *Non impare vultu.*] Non immutato propter aduerſa: eodem, quo prius tuliſſet proſpera.

685. *Quamque fuit læto.*] Senſus eſt: Fortuna vt fuit infida Pompeio in ſecundis rebus; ita in aduerſis fuit illo minor, quod eum de mentis ſuæ conſtantia deiicere non valuerit. *Hortenſius. Treis infida triumphos.*] i. Africanum, deuictis Carbone, Domitio & Hiarba rege, qui Domitio auxilium tulerat. 2. Hiſpanicum, de Sertorio & Perpenna. lib. 2.

Tam miſero Fortuna minor. jam pondere fati
Depoſito ſecurus abis: nunc tempora læta
Reſpexiſſe vacat: ſpes nunquam implenda receſſit:
Quid fueris nunc ſcire licet. fuge prælia dira,
Ac teſtare Deos, nullum qui perſtet in armis,
Jam tibi Magne mori: ſeu flebilis Africa damnis,
Et ceu Munda nocens, Phariòque à gurgite clades,
Sic & Theſſalicæ poſt te pars maxima pugnæ.
Non jam Pompeij nomen populare per orbem,
Nec ſtudium belli: ſed par, quod ſemper habemus,
Libertas, & Cæſar erunt: tèque inde fugato
Oſtendet moriens; ſibi ſe pugnaſſe, Senatus.

Nonne

lib.2. vſ.549. & 3. Ponticum de Mithridate, Tigrane, &c.

686. *Pondere fati, &c.*] Leuatus onere imperij, quod tibi fatum commiſerat.

687. *Nunc tempora læta.*] Nunc tibi ocium eſt frui memoria anteactæ felicitatis: poſtquam inſatiata ſpes plura acquirẽdi interierit.

689. *Quid fueris nunc, &c.*] E collatione præſentium aduerſarum intelliges quantæ fuerint res tuæ proſperæ. *Tum denique*, inquit ille apud comicum, *omnes noſtra intelligimus bona, quũ qua in poteſtate habuimus, amiſimus.*

690. *Ac teſtare Deos, &c.*] Et quum poſt diſceſſum tuum è prœlio Pharſalico maior pars cladis contigerit, Deos teſtes citare licet, eos non tua gratia, ſed publicæ libertatis cauſa in armis perſtitiſſe & cecidiſſe, qui interierint; vt & eos, qui poſt mortem tuam in Africa, in Hiſpania & Aegypto ceciderunt.

691. *Tibi mori.*] Non tua gratia, ſed publicæ libertatis cauſa. *Ceu flebilis Africa.*] In qua Cato, Scipio, rex Iuba & multi alij perierunt. *Hortenſ.*

692. *Et ceu Munda nocens.*] Ad Mundam victi fuerunt liberi Pompeij poſtea: in quo prœlio periclitatus fuit Cæſar; vt de inferenda ſibi nece cogitaret, vt alibi recenſuimus. *Pharioque à Gurgite.*] Quum Ptolemæus rex Alexãdrinus, ſummũ ciuilis belli ſcelus peregiſſet, fœduſque amicitiæ cũ Cæſare, medio Põpeij capite ſanxiſſet; vt Florus inquit. *Hortenſ.*

693. *Sic & Theſſalica.*] Auerſio iterum ad Pompeium, quod poſt eius mortem, maxima pars pugnantium ciuiũ in Theſſalia peribunt pro ſalute & libertate patriæ. Maior enim pars cladis Theſſalicæ contigit abſente iam Pompeio; ideoque illi non magis imputari poteſt, quã quæ poſt mortem eius acciderunt. *Grot. Hort.*

694. *Populare.*] Nobile habebitur & celebre amplius per totum orbem. Vel gratum populo. Eſt & *populare*, quod ſit vnius populi, humile item & obſcurum. *Hort.*

695. *Nec ſtudium belli.*] Pugnãdi libido, ſed libertatis retinendæ, & Cæſaris interficiendi vnicum ſtudium erat. *Hort. Par.*] Lib. 6. vſ. 3.

696. *Libertas, & Cæſar erunt.*] Commiſſi pugnabunt libertas & Cæſar, illa vt ſe tueatur, Cæſar vt excutiat libertatem & monarchiam inducat.

697. *Sibi ſe pugnaſſe.*] Suæ libertatis tuendæ gratia.

700. *Re*

Nonne iuuat pulſum bellis ceſſiſſe, nec iſtud
Proſpectare nefas, ſpumanteis cæde cateruas?
Reſpice turbatos incurſu ſanguinis amnes,
Et ſoceri miſerere tui. quo pectore Romam
Intrabit factus campis felicior iſtis?
Quicquid in ignotis ſolus regionibus exul,
Quicquid ſub Phario poſitus patiere tyranno;
Crede Deis, longo fatorum crede fauori.
Vincere peius erat. prohibe lamenta ſonare,
Flere veta populos: lacrymas, luctuſque remitte.
Tam mala Pompeij, quàm proſpera mundus adoret.
Aſpice ſecurus vultu non ſupplice reges:
Aſpice poſſeſſas vrbes, donatáque regna,
Ægyptum, Libyámque, & terras elige morti.
Vidit prima tua teſtis Lariſſa ruina
Nobile, nec victum fatis caput: omnibus illa
Ciuibus effudit totas per mœnia vires

Obuia

700. *Reſpice turbatos, &c.*] Imo fruere optimo ſolatio fugæ tuæ, quod non vides tantam ciuium ſtragem.

701. *Soceri miſerere tui.*] Cæſaris, qui parta per tot ciuium cædem victoria, multo miſerior futurus eſt quam tu victus. *Quo pectore Romam.*] Quo animo, qua conſcientia?

704. *Phario, &c.*] Ptolomæo. lib. 8. vſ. 618.

705. *Crede Deis, &c.*] Iudicium deorum & longa fauentium fatorum ſeries tibi fidem faciant id quod melius eſt tibi eueniſſe, ἀδικεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν, vinci quam vincere in bello ciuili. *Longo fatorum crede fauori.*] Perpetuus in te Deorum fauor, fidem tibi faciat, è duobus malis id tibi eueniſſe, quod erat minus. Minus malum eſt bello ciuili vinci, quam vincere. Ni ita eſſet, victorem te feciſſent Dii, quos tibi bene velle dubitare non debes. *Grotius.*

707. *Remitte.*] Reprime, prohibe. *Sulpit.*

709. *Vultu non ſupplice.*] Iubet eum, vultu non mæſto aſpicere tot reges, quos in regnum reſtituerit; & vrbes quas libertate donarit. *Hortenſ.*

710. *Poſſeſſas vrbes.*] Pompeiopolim. libro 2. vſ. 578. *Donatáque regna, &c.*] Aegyptum Ptolomæo, cui ipſe tutor à Senatu datus fuerat: Libyam Iubæ, Tigrani Armeniam, Pharnaci Pontum, Ariobarzani Cappadociam.

712. *Vidit prima tua, &c.*] Pompeius, vbi iam caſtra oppugnari & hoſtem intra vallum verſari vidit, equum nactus, detractis inſignibus imperatoriis, decumana porta ſe è caſtris eiecit, protinuſque equo citato Lariſſam contendit, neque ibi conſtitit, &c. Comment. 3. Cæſ.

713. *Nobile, &c.*] Conſtantiam atque animi magnitudinem retinens in rebus vtcunque aduerſis.

714. *Ciuibus effudit, &c.*] La-

riſſæi

Obuia ceu lato: præmittunt munera flentes:
Pandunt templa, domos: ſocios ſe cladibus optant.
Scilicet immenſo ſupereſt ex nomine multum,
Téque minor ſolo: cunctas impellere gentes
Rurſus in arma potes, rurſúſque in fata redire.
Sed quid opus victo populis, aut vrbibus, inquit?
Victori præſtate fidem. Tu Cæſar in alto
Cædis adhuc cumulo patriæ per viſcera vadis:
At tibi jam populos donat gener. auehit inde
Pompeium ſonipes: gemitus, lacrymaque ſequuntur:
Plurimáque in ſæuos populi conuicia diuos.
Nunc tibi vera fides quæſiti Magne fauoris
Contigit, ac fructus. felix ſe neſcit amari.
Cæſar vt Heſperio vidit ſatis arua natare
Sanguine, parcendum ferro, manibúſque ſuorum
Iam ratus, vt viles animas, perituráque fruſtra
Agmina permiſit vitæ. ſed caſtra fugatos

Ne

tiſſæi humaniter & honorifice excepto opem offerunt.

715. *Obuia ceu lato.*] Tanquam victori procedens obuiam.

718. *Teque minor ſolo, &c.*] Aliorum opinione æque venerandus ac prius; ſua non ita; rejicit itaque rationes & ſpem omnem comparandi copias & renouandi belli.

719. *Rurſuſque in fata redire.*] Iterum fortunam tentare. *In fata redire.*] In bella & mortem. *Sulpit.*

720. *Victo.*] Mihi, Pompeio.

721. *Victori.* Cæſari. *Tu Cæſar.*] Apoſtrophe poëtæ ad Cæſarem.

722. *Cumulo cadis.*] Congerie cadauerum. *Vadis per viſcera.*] Calcas cadauera & adhuc plures interficis. *Sulpit.*

723. *At tibi iam populos, &c.*] Fuga te victorem teſtatus Pompeius permittit tibi populos. *Auehit inde, &c.*] Neque Lariſſæ conſtitit; ſed paucos ſuorum ex fuga nactus nocturno itinere non intermiſſo, comitatu equitum XXX. ad mare peruenit, nauemque frumentariam conſcendit.

724. *Gemitus lacrymaque ſequuntur.*] Simul oppidani Pompejum diſcedentem lacrymis proſequuti fuerunt, atque in Diuos, quaſi iniquos in hac pugna, multa conuicia jecerunt. *Hortenſ.*

726. *Nunc tibi vera fides, &c.*] Ignis hic periculi & aduerſitatis probauit tibi verum amorem eorum quorum fidem in proſperis exploratam habere non datur; cum plures fortunam quam amicitiam colant.

728. *Heſperio.*] Italorum.

730. *Viles animas, perituraque fruſtra.*] Plebeios & gregarios milites, nec ſibi ſummum Imperium captanti futuros impedimento.

731. *Sed caſtra fugatos, &c.*] Cæſar, Pompeianis ex fuga intra vallum compulſis, nullum ſpatiū perterritis dari oportere exiſtimans,

Ne reuocent, pellátque quies nocturna pauorem;
Protinus hoſtili ſtatuit ſuccedere vallo,
Dum fortuna calet, dum conficit omnia terror,
Non veritus graue ne feſſis, ac Marte ſubactis
Hoc foret imperium. non magno hortamine miles
In prædam ducendus erat: victoria nobis
Plena viri: dixit: ſupereſt pro ſanguine merces,
Quam mõſtrare meum eſt: nec enim donare vocabo,
Quod ſibi quiſque dabit. cunctis en plena metallis
Caſtra patent: raptum Heſperiis è gentibus aurum
Hîc jacet: Eoáſque premunt tentoria gazas.
Tot regum fortuna ſimul, Magníque coacta
Expectat dominos: propera præcedere miles
Quos ſequeris: quaſcunque tuas Pharſalia fecit,
A victis rapiantur opes. nec plura locutus
Impulit amentes, aurique cupidine cæcos
Ire ſuper gladios, ſupráque cadauera patrum,
Et cæſos calcare duces. quæ foſſa, quis agger
Suſtineat pretium belli, ſcelerúmque petentes?
Scire volunt, quanta fuerint mercede nocentes.

Inuenêre

mans, milites cohortatus eſt, vt beneficio fortunæ vterentur caſtraque oppugnarent; qui etſi magno æſtu fatigati (nam ad meridiem res erat producta) tamen ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. *Caſtra.*] Pompeij.

732. *Pauorem.*] Pompejanorum.

735. *Marte ſubactis.*] Defatigatis pugna.

739. *Nec enim donare vocabo.*] Quod ſibi dare poſsit, cuique veſtrum in manu eſt, neque enim pro donis ea imputabo.

740. *Plena metallis.*] Mox verſu 752.

741. *Heſperiis, &c.*] Hiſpanis, quæ cum Italia in diuiſione Pompeio obtigerant, lib. 1. vſ. 4.

742. *Eoaſque premunt.*] Orientales, Aſiaticas diuitias.

743. *Coacta.*] Congeſta.

744. *Dominos.*] Vos. *Præcedere miles, &c.*] Præoccupare caſtra & anteuertere hoſtes fugientes in caſtra.

745. *Tuas.*] Tui juris.

746. *A victu rapiantur opes.*] Scribe ex fide Mſs. *rapiuntur*. Niſi præcedis Pompeianos, jam illi rapient ſupellectilem quæ in caſtris eſt, quæque vobis victoriæ jure debetur. *Nec plura locutus.*] Hic quoque prior editio habuit, *ſic milite juſſo*, quod manuſcripti teſtantur. *Grotius.*

748. *Ire ſuper gladios.*] Nullam impietatem verentur perpetrare, auri ac prædæ ſiti. *Hortenſius.*

749. *Quæ foſſa, &c.*] Ecphoneſis concludit rabiem inuadentium caſtra. *Hortenſ.*

752. *Inue*

Inuenêre quidem ſpoliato plurima mundo,
Bellorum in ſumptus congeſta pondera maſſæ:
Sed non implerunt cupientes omnia mentes.
Quicquid fodit Iber, quicquid Tagus expulit auri,
Quodque legit diues ſummis Arimaſpus arenis,
Vt rapiant, paruo ſcelus hoc veniſſe putabunt,
Cùm ſibi Tarpeias victor deſponderit arces:
Cùm ſpe Romana promiſerit omnia præda:
Decipitur, quòd caſtra rapit. capit impia plebes
Ceſpite patricio ſomnos: vacuúmque cubile
Regibus infandus miles premit: inque parentum,
Inque toris fratrum poſuerunt membra nocentes:
Quos agitat veſana quies, ſomníque furentes:

Theſſalicam

752. *Inuenere quidem ſpoliato, &c.*] Captis caſtris, luxuriam, victoriæ fiduciam, & vanitatem Pompejanorum videre licuit, offenderunt enim triclinia ſtrata, magnum argenti pondus expoſitum tabernacula myrto & hedera coronata, &c. Plut. Pomp. & Cæſ. comment. 3. *Spoliato mundo.*] Quod illuc omnes propè totius Aſiæ populorum opes propemodum congeſtæ eſſent; quas hic vocat ſpolia totius mundi. *Hortenſius.*

753. *Maſſa.*] Auri & argenti.

754. *Sed non implerunt, &c.*] Hanc lectionem probat H. Grotius, cujus exemplar ſecutus ſum. Mihi vero perplacet quam habent. lib. vulgati. *Sed non impleuit cupientes omnia mentes, Quicquid fodit Iber, &c.* hac mente: Inuenerunt quidem in caſtris Pompeij, aurum Hiſpanum & Orientis gaza, vti Cæſar propoſuerat ſupra vſ. 740. Sed aurum hoc Hiſpanum in caſtris raptum non ſufficit militibus Cæſarianis omnia cupientibus & ipſam Romam ſibi diripiendam ex ducis promiſſo ſperãtibus.

755. *Iber.*] Hiſpanus. Hiſpania olim celebris erat fodinis auri, argenti, ferri. *Tagus expulit auri.*] Luſitaniæ fl. *auriferi ripa beata Tagi.* Ouid. 15. el. lib. 1. Amor.

756. *Arimaſpus arenis.*] Scythiæ gens vnocula, accolæ fluuij cognominis auriflui, & ipſi comas auro in nodum colligati: vt qui aurum ex arenis colligant. *Arimaſpus arenis.*] Lib. 3. vſ. 281.

757. *Vt rapiant paruo, &c.*] Quamuis hæc omnia rapiant, putabunt tamen hæc non reſpondere meritis belli ciuilis à ſe geſti.

758. *Tarpeias victo deſponderit arces.*] Rom. lib. 1. vſ. 196.

760. *Decipitur.*] Quaſi ſibi ac ſuis multò plura promiſiſſet, quam inuenta fuerunt. *Hort. Decipitur, &c. He is bid loſſe.* vt qui ſibi Romæ direptionem promiſerit.

761. *Ceſpite patritio ſomnos.*] Tabernaculis patriciorum è recenti ceſpite conſtratis.

762. *Parentum, Inque toris fratrum*] Cæſorum aut fugatorum.

763. *Nocentes.*] Scelarati, parricidæ.

764. *Quos agitat, &c.*] Dormientibus horrenda per quietem objiciuntur ſomnia: animis obuerſantur ſcelerata pugnæ Theſſalicæ arma.

766. In

Theſſalicam miſeri verſant in pectore pugnam.
Inuigilat cunctis ſæuum ſcelus, armáque tota
Mente agitant, capulóque manus abſente mouentur.
Ingemuiſſe putes campos, terrámque nocentem
Inſpiraſſe animas, infectumque aëra totum
Manibus, & ſuperam Stygia formidine noctem.
Exigit à meritis triſteis victoria pœnas,
Sibiláque & flammas infert ſopor: vmbra peremti
Ciuis adeſt: ſua quemque premit terroris imago.
Ille ſenum vultus, juuenum videt ille figuras:
Hunc agitant totis fraterna cadauera ſomnis:
Pectore in hoc pater eſt, omnes in Cæſare manes.
Haud alios nondum Scythica purgatus in ara
Eumenidum vidit vultus Pelopeus Oreſtes:
Nec magis attonitos animi ſenſere tumultus,
Cùm fureret, Pentheus; aut cùm deſiſſet, Agaue.

Hunc

766. *Inuigilat cunctis ſæuum ſcelus.*] Scelerum conſcientia vexantur, etiam dum dormiunt. *Sul.*

767. *Mouentur.*] Quaſi vibrantes gladium, quem tamen non tenent.

768. *Ingemuiſſe putes campos, &c.*] Terram gemitu animas emiſiſſe crederes, atque vmbras & manes per aërem ſuperioris hemiſphærij infernali terrore tenebroſum volitaſſe.

769. *Inſpiraſſe.*] Inſpirando emiſiſſe.

770. *Superam noctem.*] Tenebras nocturnas noſtri hemiſphærij plenas fuiſſe territamentis, & malorum dæmonum & furiarum occurſibus. *Sulpit.*

771. *Exigit à meritis, &c.*] Quaſi Cæſariani pro victoria Diis graues pænas dederint. Sed quas pœnas luerint, ipſe ſtatim infert. *Hortenſ.*

772. *Sibilaque & flammas, &c.*] Et per ſomnum repræſentantur iis Furiæ intentantes vipereos ſibilanteſque crines & faces.

776. *Pectore in hoc pater eſt.*] Huius menti obuerſatur vmbra patris cæſi. *Omnes in Cæſare manes.*] Omnes omnium manes territant Cæſarem.

777. *Haud alios nondum Scythica, &c.*] Qualiter *Agamemnonius ſcenis agitatus Oreſtes Armatam facibus matrem & ſerpentibus atris Cum fugit*, priuſquam oraculo monitus Tauricam Dianam in Scythia peteret, vbi à ſorore Iphigenia Deæ ſacerdote agnitus expiatuſque eſt: placatæque furiæ *Eumenides* appellatæ.

778. *Pelopeus Oreſtes.*] Pelopis nepos.

779. *Nec magis attonitos, &c.*] *Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus, &c.* Aeneid. 4. Virgil.

780. *Aut cum deſiſſet, Agaue.*] Ita legit H. Grotius, hoc ſenſu: Non magis externati erant, aut Pentheus cum Agaue fureret: aut ipſa Agaue cum furere deſiſſet & ſcelus ſuum agnoſceret. Sic Perſ. Sat. 5. *Poſtquam deſteruit eſſe Maenades.* Alij leg. *deſciſſet*, id eſt, à mente diſceſſiſſet Ia. Rutgerſius

putat

Hunc omnes gladij, quos aut Pharſalia vidit,
Aut vltrix viſura dies, ſtringente Senatu,
Illa nocte premunt: hunc infera monſtra flagellant.
Et quantum pœna miſero mens conſcia donat,
Quòd Styga, quòd manes, infeſtáque Tartara ſomnis
Pompeio viuente videt! Tamen omnia paſſo,
Poſtquam clara dies Pharſalica damna retexit,
Nulla loci facies reuocat feralibus aruis
Hærentes oculos. cernit propulſa cruore
Flumina, & excelſos cumulis æquantia colles
Corpora, ſidentes in tabem ſpectat aceruos,
Et Magni numerat populos: epuliſque paratur
Ille locus, vultus ex quo, faciéſque jacentum
Agnoſcat. juuat Emathiam non cernere terram
Et luſtrare oculis campos ſub clade latentes.
Fortunam, Superóſque ſuos in ſanguine cernit.
Ac ne læta furens ſcelerum ſpectacula perdat,
Inuidet igne rogi miſeris, cœlóque nocenti

Ingerit

putat leg. *aut deſæuiſſet Agaue.* cum M.S. habeant, *aut deſeruiſſet Agaue.* eadem mente qua Grot. *deſiſſet* legit. ſic lib.5. vſ. 303.

782. *Vltrix viſura, dies.*] Qua in Senatu à coniuratis confoſſus 23. vulneribus caſurus erat.

783. *Infera monſtra flagellant.*] Vltrices furiæ & carnifex conſcientia

786. *Pompeio viuente videt.*] Quo mortuo, maioribus furiis exagitabitur. *Tamen omnia paſſo.*] *Quin animum ab odio ad veritatem hiſtoriæ auerte, lector.* Cæſar prima luce omnes eos qui in monte conſederant, ex ſuperioribus locis in planitiem deſcendere, atque arma projicere iuſsit, quod vbi ſine recuſatione fecerunt, paſſiſque palmis, projecti ad terram flentes ab eo petierunt ſalutem; conſolatus conſurgere iuſsit, & pauca apud eos de leuitate ſua locutus, omnes conſeruauit; militibuſque ſuis iuſsit, ne qui eorum violarentur, neu quid deſiderarent. *Multo certe minus in vmbras ſæuitum crediderim, aut pauiſſe oculos cæſorum ſpectaculo, aut ſepulchra & rogos negauiſſe.*

788. *Nulla loci, &c.*] Triſtis & horrendus ſtragis aſpect' nõ reuocat.

790. *Et excelſos, &c.*] Et ſtrues congeſtorum cadauerum æquas collibus.

791. *Sidentes in tabem, &c.*] Depreſſos & manantes ſanie.

794. *Non cernere terram.*] Quia tectum conſtratumque cadaueribus ſolum ſpectare iuuat.

796. *Fortunam, ſuperoſque, &c.*] Quoties contemplatur aceruos cæſorum, reputat apud ſe, ſuam felicitatem, quæ ei ſuorum Diuorum beneficio contigit. *Hortenſ.* *Superoſque, &c.*] Martem & Venerem quos ante prælium inuocauerat. ſupra ad vſ. 168.

798. *Inuidet igne rogi miſeris.*]

Inuidet,

Ingerit Emathiam. non illum Pœnus humator
Conſulis, & Libyca ſuccenſa lampade Cannæ
Compellunt, hominum ritus vt ſeruet in hoſtes:
Sed meminit nondum ſatiata cædibus ira,
Ciues eſſe ſuos. Petimus non ſingula buſta,
Diſcretóſque rogos: vnum da gentibus ignem:
Non interpoſitis vrantur corpora flammis.
Aut generi ſi pœna iuuat, nemus extrue Pindi:
Erige congeſtas Oetæo robore ſyluas,
Theſſalicam videat Pompeius ab æquore flammam.
Nil agis hac ira: tabeſne cadauera ſoluat,
An rogus, haud refert: placido Natura receptat
Cuncta ſinu, finémque ſui ſibi corpora debent.
Hos, Cæſar, populos ſi nunc non vſſerit ignis,
Vret cum terris, vret cum gurgite ponti.
Communis mundo ſupereſt rogus, oſsibus aſtra
Miſturus.

Inuidet cadaueribus rogum. ἀρχαϊσμὸς Nam cum Genitiuo dici, *Inuideo tibi gloriæ*: & cum Abl. *Inuideo tibi gloria*, teſtatur Diomedes lib. 1. *Cœloque nocenti, &c.*] Hypallage. Ingerit Emathiam exhalantem tetros cadauerum odores, qui corrumpant aërem.

799. *Ingerit Emathiam.*] Id eſt, immittit aërem peſtiferum in Emathiam, qui ex cadauerum corruptione inficiebatur. *Sulpit. Non illum Pœnus, &c.*] Neque illum monet exemplum etiam crudeliſsimi hoſtis Rom. Annibalis, qui P. Aemylij ad Cannas interfecti cadauer conquiſitum honorifice ſepeliit; vt ciues dignetur iure humanæ ſepulturæ. Eundem honorem præſtiterat Marcello, inſidiis intercepto, verum id in Apulia. Liu. lib. 13. & lib. 27.

800. *Succenſa lampade Cannæ.*] Rogus ad Cannas ab Annibale Pœno accenſus.

801. *Hominum ritus.*] Ius humanum ſepeliendi mortuos. *Hort.*

802. *Sed meminit, &c.*] Inuidiaſe, quaſi dicat, quod majori odio ciues proſequitur Cæſar, quam hoſtes Annibal.

803. *Ciues eſſe ſuos.*] Quos majori odio habebat, quam Hannibal hoſtes. *Sulpit. Petimus, &c.*] Poëta, ex perſona cæſorum.

806. *Aut generi ſi pœna iuuat, &c.*] Aut ſi velis Pompejum malè vrere, vnam omnibus extrue pyrã è ſyluis Pindi mõtis & Oetæ quam ex æquore proſpiciat ille.

809. *Nil agis hac ira.*] Fruſtrà inquit, ſæuis in mortuos, impotentia hac tua animi. Quid enim refert, ignene abſumantur cadauera, & in cineres redigantur? an humi putreſcant tabe & vermibus conficiantur. *Hort.*

810. *Placido Natura.*] Natura omnia quæ compoſuit in ſua elementa rurſus diſſoluit.

811. *Sibi.*] Naturæ.

814. *Communis mundo ſupereſt rogus.*] Ex opinione Platonis in Timæo, & Cic. qui lib. de Nat. Deorum ait, Certa temporum reuolutione ex incremento ca-

Fortunam damnare ſuam. ſtetit aggere campi
Eminus, unde omneis ſparſas per Theſſala rura
Aſpiceret clades, quæ bello obſtante latebant.
Tot telis ſua fata peti, tot corpora fuſa,
Ac ſe tam multo pereuntem ſanguine vidit.
Nec, ſicut mos eſt miſeris, trahere omnia ſecum
Merſa juuat, gentéſque ſua miſcere ruina:
Ut Latia poſt ſe viuat pars maxima turbæ,
Suſtinuit dignos etiam nunc credere votis
Cœlicolas, voluitque ſui ſolatia caſus:
Parcite, ait, Superi cunctas proſternere gentes:
Stante poteſt mundo, Romáque ſuperſtite, Magnus
Eſſe miſer. ſi plura juuant mea vulnera, coniux
Eſt mihi, ſunt nati; dedimus tot pignora fatis.
Ciuiline parum eſt bello, ſi méque, meáſque
Obruat? exigua clades ſumus, orbe remoto?
Omnia quid laceras? quid perdere cuncta laboras?
Iam nihil eſt Fortuna meum. ſic fatur: & arma,
Signáque, & afflictas omni iam parte catervas
Circuit, & reuocat matura in fata ruentes.

Séque

dum coactus tota clade accepta accuſare ſuam fortunam.

651. *Quæ bello obſtante latebant.*] Quas per tumultum & concurſum pugnantium prius cernere non licuit.

654. *Nec, ſicut mos eſt miſeris, &c.*] Neque tamen voluit, quod in rebus deploratis & deſperatis ſolent miſeri, omnia ſecum obruere.

655. *Merſa.*] Perdita & obruta, & deſperata in pugna. *Sulpit.*

656. *Vt Latia poſt, &c.*] Neque tanta accepta clade indignabatur Deos ſupplicibus votis precari, vt ſibi reliquum exercitum præſtarent incolumem.

657. *Dignos.*] Deos ſcil. ad quos vota fundat, & preces. *Hortenſ.*

658. *Voluitque ſui ſolatia caſus.*] Optauit ſalutem reliquorũ, quæ erat ei ſolatio maximo in tanta ruina. *Sulpit.*

659. *Parcite, &c.*] Sufficiat iræ veſtræ hæc mea calamitas; vel ſi vlterius in me animaduertere viſum ſit, vxorem liberoſque meos deuoueo pro ſalute gentium & Rom. Imperij.

664. *Exigua clades ſumus, &c.*] Annon ſatis eſt clades noſtra, niſi & totus orbis nobiſcum ruat; *Orbe remoto.*] Si mundus nobiſcum non perierit. *Sulpitius.*

668. *Reuocat matura in fata ruentes.*] Receptui canit. Sed audi Cæſarem 3. com. Põpeius, vt equitatum ſuum pulſum vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritã animaduertit, aliis diffiſus, acie exceſſit, protinuſque ſe in caſtra equo contulit, & iis centurionibus quos in ſtatione ad præ-

Séque negat tanti. nec deerat robur in enſes
Ire duci, juguloque pati, vel pectore letum :
Sed timuit ſtrato miles ne corpore Magni
Non fugeret, ſupráque ducem procumberet orbis :
Cæſaris aut oculis voluit ſubducere mortem.
Nequicquam. infelix, ſocero ſpectare volenti
Præſtandū eſt vbicunque caput. ſed tu quoque cōjux
Cauſa fugæ, vultúſque tui : fatíſque probatum
Te præſente mori. Tunc Magnum concitus aufert
A bello ſonipes, non tergo tela pauentem,
Ingenteiſque animos extrema in fata ferentem.
Non gemitus, non fletus erat, ſalváque verendus
Majeſtate dolor, qualem te, Magne, decebat
Romanis præſtare malis. non impare vultu
Aſpicis Emathiam : nec te videre ſuperbum
Proſpera bellorum, nec fractum aduerſa videbunt.
Quamque fuit læto per treis infida triumphos,

Tam

prætoriam portam poſuerat, clare, vt milites exaudirent, tueamini, inquit, caſtra, & defendite diligenter, ſi quid durius acciderit, ego reliquas portas circumeo, & caſtrorum præſidia confirmo. hæc cum dixiſſet ſe in prætorium contulit, ſummæ rei diffidens, & tamen euentum expectans.

669. *Seque negat tanti.*] Negat ſe tanti eſſe pretij, vt pro ſe in mortem præcipitent, & Cæſarianis, iam rebus perditis, trucidandos obiiciant. *Hortenſ. Nec deerat robur, &c.*] Audacia eundi in prœlia non deerat Pompeio, neque vitæ contemptus, ſed noluit ſuos in ruinam & necem ſecum trahere.

673. *Cæſaris aut oculis voluit, &c.*] Voluit præterea necem ſuā ſubtrahere Cæſaris oculis ; ſimul ſe viuum reddere vxori. ſed fruſtra. in fatis namque erat vt præſente coniuge obtruncaretur, caputque eius Cæſari offerretur, lib. 8. vſ. 618. & lib. 9. vſ. 1035.

676. *Fatiſque probatum.*] Miror Mſs. omnes habere, *fatiſque negatum.* Forte ſcripſerit Lucanus *rogatum*, vt alluſio ſit, ad legum rogationes. *Grotius.*

679. *Ingenteſque animos, &c.*] Magnanimi ducis & conſtantiæ exemplar in Pompeio deſcribitur, qui ne in extremis quidem perculſus animo fuerit, neque gemuerit ; ſed dolor verenda maieſtate eluxit, &c. *Hortenſ.*

682. *Non impare vultu.*] Non immutato propter aduerſa : eodem, quo prius tuliſſet proſpera.

685. *Quamque fuit læto.*] Senſus eſt : Fortuna vt fuit infida Pompeio in ſecundis rebus ; ita in aduerſis fuit illo minor, quod eum de mentis ſuæ conſtantia deiicere non valuerit. *Hortenſius. Treis infida triumphos.*] 1. Africanum, deuictis Carbone, Domitio & Hiarba rege, qui Domitio auxilium tulerat. 2. Hiſpanicum, de Sertorio & Perpenna.

lib. 2.

Tam miſero Fortuna minor. jam pondere fati
Depoſito ſecurus abis : nunc tempora læta
Reſpexiſſe vacat : ſpes nunquam implenda receßit :
Quid fueris nunc ſcire licet. fuge prælia dira,
Ac teſtare Deos, nullum qui perſtet in armis,
Iam tibi Magne mori : ſeu flebilis Africa damnis,
Et ceu Munda nocens, Pharióque à gurgite clades,
Sic & Theſſalica poſt te pars maxima pugnæ.
Non jam Pompeij nomen populare per orbem,
Nec ſtudium belli : ſed par, quod ſemper habemus,
Libertas, & Cæſar erunt : téque inde fugato
Oſtendet moriens, ſibi ſe pugnaſſe, Senatus.

Nonne

lib. 2. vſ. 549. & 3. Ponticum de Mithridate, Tigrane, &c.

686. *Pondere fati, &c.*] Leuatus onere imperij, quod tibi fatum commiſerat.

687. *Nunc tempora læta.*] Nunc tibi ocium eſt frui memoria anteactæ felicitatis: poſtquam inſatiata ſpes plura acquirẽdi interierit.

689. *Quid fueris nunc, &c.*] E collatione præſentium aduerſarum intelliges quantæ fuerint res tuæ proſperæ. *Tum denique*, inquit ille apud comicum, *omnes noſtra intelligimus bona, quũ quæ in poteſtate habuimus, amiſimus.*

690. *Ac teſtare Deos, &c.*] Et quum poſt diſceſſum tuum è prœlio Pharſalico maior pars cladis contigerit, Deos teſtes citare licet, eos non tua gratia, ſed publicæ libertatis cauſa in armis perſtitiſſe & cecidiſſe, qui interierint; vt & eos, qui poſt mortem tuam in Africa, in Hiſpania & Aegypto ceciderunt.

691. *Tibi mori.*] Non tua gratia, ſed publicæ libertatis cauſa. *Ceu flebilis Africa.*] In qua Cato, Scipio, rex Iuba & multi alij perierunt. *Hortenſ.*

692. *Et ceu Munda nocens.*] Ad Mundam victi fuerunt liberi Pompeij poſtea: in quo prœlio periclitatus fuit Cæſar; vt de inferenda ſibi nece cogitaret, vt alibi recenſuimus. *Pharioque à Gurgite.*] Quum Ptolemæus rex Alexãdrinus, ſummũ ciuilis belli ſcelus peregiſſet, fœduſque amicitiæ cũ Cæſare, medio Põpeij capite ſanxiſſet; vt Florus inquit. *Hortenſ.*

693. *Sic & Theſſalica.*] Auerſio iterum ad Pompeium, quod poſt eius mortem, maxima pars pugnantium ciuiũ in Theſſalia peribunt pro ſalute & libertate patriæ. Maior enim pars cladis Theſſalicæ contigit abſente iam Pompeio; ideoque illi non magis imputari poteſt, quã quæ poſt mortem eius acciderunt. *Grot. Hort.*

694. *Populare.*] Nobile habebitur & celebre amplius per totum orbem. Vel gratum populo. Eſt & *populare*, quod ſit vnius populi, humile item & obſcurum. *Hort.*

695. *Nec ſtudium belli.*] Pugnãdi libido. ſed libertatis retinendæ, & Cæſaris interficiendi vnicum ſtudium erat. *Hort. Par.*] Lib. 6. vſ. 3.

696. *Libertas, & Cæſar erunt.*] Commiſsi pugnabunt libertas & Cæſar, illa vt ſe tueatur, Cæſar vt excutiat libertatem & monarchiam inducat.

697. *Sibi ſe pugnaſſe.*] Suæ libertatis tuendæ gratia.

700. *Re*

Nonne iuuat pulſum bellis ceßiſſe,nec iſtud
Proſpectare nefas, ſpumanteis cæde cateruas?
Reſpice turbatos incurſu ſanguinis amnes,
Et ſoceri miſerere tui. quo pectore Romam
Intrabit factus campis felicior iſtis?
Quicquid in ignotis ſolus regionibus exul,
Quicquid ſub Phario poſitus patiere tyranno;
Crede Deis,longo fatorum crede fauori.
Vincere peius erat. prohibe lamenta ſonare,
Flere veta populos: lacrymas,luctuſque remitte.
Tam mala Pompeij,quàm proſpera mundus adoret.
Aſpice ſecurus vultu non ſupplice reges:
Aſpice poſſeſſas vrbes, donatáque regna,
Ægyptum,Libyámque, & terras elige morti.
Vidit prima tua teſtis Lariſſa ruina
Nobile,nec victum fatis caput: omnibus illa
Ciuibus effudit totas per mœnia vires

Obuia

700.*Reſpice turbatos,&c.*]Imo fruere optimo ſolatio fugæ tuæ, quod non vides tantam ciuium ſtragem.

701.*Soceri miſerere tui.*] Cæſaris,qui parta per tot ciuium cædem victoria,multo miſerior futurus eſt quam tu victus. *Quo pectore Romam.*]Quo animo,qua conſcientia?

704. *Phario, &c.*] Ptolomæo. lib.8.vſ.618.

705. *Crede Deis,&c.*]Iudicium deorum & longa fauentium fatorum ſeries tibi fidem faciant id quod melius eſt tibi eueniſſe, ἀδικεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν, vinci quam vincere in bello ciuili. *Longo fatorum crede fauori.*]Perpetuus in te Deorum fauor, fidem tibi faciat, è duobus malis id tibi eueniſſe,quod erat minus.Minus malum eſt bello ciuili vinci, quam vincere.Ni ita eſſet, victorem te feciſſent Dii,quos tibi bene velle dubitare non debes.*Grotius.*

707.*Remitte.*] Reprime, prohibe.*Sulpit.*

709.*Vultu non ſupplice.*] Iubet eum, vultu non mæſto aſpicere tot reges, quos in regnum reſtituerit; & vrbes quas libertate donarit.*Hortenſ.*

710.*Poſſeſſas vrbes.*] Pompeiopolim.libro 2.vſ.578.*Donataque regna, &c.*] Aegyptum Ptolomæo, cui ipſe tutor à Senatu datus fuerat: Libyam Iubæ, Tigrani Armeniam, Pharnaci Pontum, Ariobarzani Cappadociam.

712.*Vidit prima tua,&c.*]Pompeius,vbi iam caſtra oppugnari & hoſtem intra vallum verſari vidit,equum nactus,detractis inſignibus imperatoriis, decumana porta ſe è caſtris eiecit,protinuſque equo citato Lariſſam contendit,neque ibi conſtitit,&c. Comment.3.Cæſ.

713. *Nobile, &c.*] Conſtantiam atque animi magnitudinem retinens in rebus vtcunque aduerſis.

714.*Ciuibus effudit,&c.*] La-

riſſæi

Obuia ceu lato: præmittunt munera flentes:
Pandunt templa, domos: ſocios ſe cladibus optant.
Scilicet immenſo ſupereſt ex nomine multum,
Téque minor ſolo: cunctas impellere gentes
Rurſus in arma potes, rurſúſque in fata redire.
Sed quid opus victo populis, aut vrbibus, inquit?
Victori præſtate fidem. Tu Cæſar in alto
Cædis adhuc cumulo patriæ per viſcera vadis:
At tibi jam populos donat gener. auehit inde
Pompeium ſonipes: gemitus, lacrymæque ſequuntur:
Plurimáque in ſæuos populi conuicia diuos.
Nunc tibi vera fides quæſiti Magne fauoris
Contigit, ac fructus. felix ſe neſcit amari.
Cæſar vt Heſperio vidit ſatis arua natare
Sanguine, parcendum ferro, manibúſque ſuorum
Iam ratus, vt viles animas, perituráque fruſtra
Agmina permiſit vitæ. ſed caſtra fugatos

Ne

tiſſæi humaniter & honorifice excepto opem offerunt.

715. *Obuia ceu lato.*] Tanquam victori procedens obuiam.

718. *Teque minor ſolo, &c.*] Aliorum opinione æque venerandus ac prius; ſua non ita; rejicit itaque rationes & ſpem omnem comparandi copias & renouandi belli.

719. *Rurſuſque in fata redire.*] Iterum fortunam tentare. *In fata redire.*] In bella & mortem. *Sulpit.*

720. *Victo.*] Mihi, Pompeio.

721. *Victori.* Cæſari. *Tu Cæſar.*] Apoſtrophe poëtæ ad Cæſarem.

722. *Cumulo cadis.*] Congerie cadauerum. *Vadis per viſcera.*] Calcas cadauera & adhuc plures interficis. *Sulpit.*

723. *At tibi iam populos, &c.*] Fuga te victorem teſtatus Pompeius permittit tibi populos. *Auehit inde, &c.*] Neque Lariſſæ conſtitit; ſed paucos ſuorum ex fuga nactus nocturno itinere non intermiſſo, comitatu equitum XXX. ad mare peruenit, nauemque frumentariam conſcendit.

724. *Gemitus lacrymæque ſequuntur.*] Simul oppidani Pompejum diſcedentem lacrymis proſequuti fuerunt, atque in Diuos, quaſi iniquos in hac pugna, multa conuicia jecerunt. *Hortenſ.*

726. *Nunc tibi vera fides, &c.*] Ignis hic periculi & aduerſitatis probauit tibi verum amorem eorum quorum fidem in proſperis exploratam habere non datur; cum plures fortunam quam amicitiam colant.

728. *Heſperio.*] Italorum.

730. *Viles animas, perituraque fruſtra.*] Plebeios & gregarios milites, nec ſibi ſummum Imperium captanti futuros impedimento.

731. *Sed caſtra fugatos, &c.*] Cæſar, Pompeianis ex fuga intra vallum compulſis, nullum ſpatiū perterritis dari oportere exiſtimans,

Ne reuocent, pellátque quies nocturna pauorem;
Protinus hoſtili ſtatuit ſuccedere vallo,
Dum fortuna calet, dum conficit omnia terror,
Non veritus graue ne feſſis, ac Marte ſubactis
Hoc foret imperium. non magno hortamine miles
In prædam ducendus erat: victoria nobis
Plena viri: dixit: ſupereſt pro ſanguine merces,
Quam mõſtrare meum eſt: nec enim donare vocabo,
Quod ſibi quiſque dabit. cunctis en plena metallis
Caſtra patent: raptum Heſperiis è gentibus aurum
Hic jacet: Eoáſque premunt tentoria gazas.
Tot regum fortuna ſimul, Magníque coacta
Expectat dominos: propera præcedere miles
Quos ſequeris: quaſcunque tuas Pharſalia fecit,
A victis rapiantur opes. nec plura locutus
Impulit amentes, aurique cupidine cæcos
Ire ſuper gladios, ſupráque cadauera patrum,
Et cæſos calcare duces. quæ foſſa, quis agger
Suſtineat pretium belli, ſcelerúmque petentes?
Scire volunt, quanta fuerint mercede nocentes.

Inuenêre

mans, milites cohortatus eſt, vt beneficio fortunæ vterentur caſtraque oppugnarent; qui etſi magno æſtu fatigati (nam ad meridiem res erat producta) tamen ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. *Caſtra.*] Pompeij.

732. *Pauorem.*] Pompejanorum.

735. *Marte ſubactu.*] Defatigatis pugna.

739. *Nec enim donare vocabo.*] Quod ſibi dare poſsit, cuique veſtrum in manu eſt, neque enim pro donis ea imputabo.

740. *Plena metallis.*] Mox verſu 752.

741. *Heſperiis, &c.*] Hiſpaniis, quæ cum Italia in diuiſione Pompeio obtigerant, lib. 1. vſ. 4.

742. *Eoasque premunt.*] Orientales, Aſiaticas diuitias.

743. *Coacta.*] Congeſta.

744. *Dominos.*] Vos. *Præcedere miles, &c.*] Præoccupare caſtra & anteuertere hoſtes fugientes in caſtra.

745. *Tuas.*] Tui juris.

746. *A victu rapiantur opes.*] Scribe ex fide Mss. *rapiuntur.* Niſi præcedis Pompeianos, jam illi rapient ſupellectilem quæ in caſtris eſt, quæque vobis victoriæ jure debetur. *Nec plura locutus.*] Hic quoque prior editio habuit, *ſic milite juſſo,* quod manuſcripti teſtantur. *Grotius.*

748. *Ire ſuper gladios.*] Nullam impietatem verentur perpetrare, auri ac prædæ ſiti. *Hortenſius.*

749. *Quæ foſſa, &c.*] Ecphoneſi concludit rabiem inuadentium caſtra. *Hortenſ.*

752. *Inue*

Inuenère quidem ſpoliato plurima mundo,
Bellorum in ſumptus congeſta pondera maſſæ:
Sed non implerunt cupientes omnia mentes.
Quicquid fodit Iber, quicquid Tagus expulit auri,
Quodque legit diues ſummis Arimaſpus arenis,
Vt rapiant, paruo ſcelus hoc veniſſe putabunt,
Cùm ſibi Tarpeias victor deſponderit arces:
Cùm ſpe Romana promiſerit omnia præda:
Decipitur, quòd caſtra rapit. capit impia plebes
Ceſpite patricio ſomnos: vacuúmque cubile
Regibus infandus miles premit: inque parentum,
Inque toris fratrum poſuerunt membra nocentes:
Quos agitat veſana quies, ſomnique furentes:

Theſſalicam

752. *Inuenere quidem ſpoliato, &c.*]Captis caſtris, luxuriam, victoriæ fiduciam, & vanitatem Pompejanorum videre licuit, offenderunt enim triclinia ſtrata, magnum argenti pondus expoſitum tabernacula myrto & hedera coronata,&c.Plut. Pomp. & Cæſ. comment. 3. *Spoliato mundo.*] Quod illuc omnes propè totius Aſiæ populorum opes propemodum congeſtæ eſſent; quas hic vocat ſpolia totius mundi. *Hortenſius.*

753.*Maſſa.*]Auri & argenti.

754. *Sed non implerunt, &c.*] Hanc lectionem probat H. Grotius,cujus exemplar ſecutus ſum. Mihi vero perplacet quam habent.lib.vulgati.*Sed non impleuit cupientes omnia mentes, Quicquid fodit Iber, &c.* hac mente: Inuenerunt quidem in caſtris Pompeij, aurum Hiſpanum & Orientis gaza, vti Cæſar propoſuerat ſupra vſ. 740. Sed aurum hoc Hiſpanum in caſtris raptum non ſufficit militibus Cæſarianis omnia cupientibus & ipſam Romam ſibi diripiendam ex ducis promiſſo ſperātibus.

755. *Iber.*] Hiſpanus. Hiſpania olim celębris erat fodinis auri,argenti, ferri. *Tagus expulit auri.*] Luſitaniæ fl. *auriferi ripa beata Tagi.*Ouid.15.el.lib.1.Amor.

756.*Arimaſpus arenis.*]Scythiæ gens vnocula,accolæ fluuij cognominis auriflui, & ipſi comas auro in nodum colligati: vt qui aurum ex arenis colligant. *Arimaſpus arenis.*]Lib.3.vſ.281.

757. *Vt rapiant paruo, &c.*] Quamuis hæc omnia rapiant, putabunt tamen hæc non reſpondere meritis belli ciuilis à ſe geſti.

758. *Tarpeias victo deſponderit arces.*]Rom.lib.1.vſ.196.

760. *Decipitur.*] Quaſi ſibi ac ſuis multò plura promiſiſſet,quam inuenta fuerunt. *Hort.Decipitur, &c.He is bid loſſe.* vt qui ſibi Romæ direptionem promiſerit.

761.*Ceſpite patritio ſomnos.*]Tabernaculis patriciorum è recenti ceſpite conſtratis.

762.*Parentum, Inque toris fratrum*]Cæſorum aut fugatorum.

763. *Nocentes.*] Scelarati,parricidæ.

764. *Quos agitat, &c.*] Dormientibus horrenda per quietem objiciuntur ſomnia: animis obuerſantur ſcelerata pugnæ Theſſalicæ arma.

766.In

Theſſalicam miſeri verſant in pectore pugnam.
Inuigilat cunctis ſæuum ſcelus, armáque tota
Mente agitant, capulóque manus abſente mouentur.
Ingemuiſſe putes campos, terrámque nocentem
Inſpiraſſe animas, infectumque aëra totum
Manibus, & ſuperam Stygia formidine noctem.
Exigit à meritis triſteis victoria pœnas,
Sibiláque & flammas infert ſopor: vmbra peremti
Ciuis adeſt: ſua quemque premit terroris imago.
Ille ſenum vultus, juuenum videt ille figuras:
Hunc agitant totis fraterna cadauera ſomnis:
Pectore in hoc pater eſt, omnes in Cæſare manes.
Haud alios nondum Scythica purgatus in ara
Eumenidum vidit vultus Pelopeus Oreſtes:
Nec magis attonitos animi ſenſere tumultus,
Cùm fureret, Pentheus; aut cùm deſiſſet, Agaue.

Hunc

766. *Inuigilat cunctis ſæuum ſcelus.*]Scelerum conſcientia vexantur, etiam dum dormiunt. *Sul.*

767. *Mouentur.*] Quaſi vibrantes gladium, quem tamen non tenent.

768. *Ingemuiſſe putes campos, &c.*] Terram gemitu animas emiſiſſe crederes, atque vmbras & manes per aërem ſuperioris hemiſphærij infernali terrore tenebroſum volitaſſe.

769. *Inſpiraſſe.*] Inſpirando emiſiſſe.

770. *Superam noctem.*]Tenebras nocturnas noſtri hemiſphærij plenas fuiſſe territamentis, & malorum dæmonum & furiarum occurſibus. *Sulpit.*

771. *Exigit à meritis, &c.*]Quaſi Cæſariani pro victoria Diis graues pœnas dederint. Sed quas pœnas luerint, ipſe ſtatim infert. *Hortenſ.*

772. *Sibilaque & flammas, &c.*] Et per ſomnum repræſentantur iis Furiæ intentantes vipereos ſibilanteſque crines & faces.

776. *Pectore in hoc pater eſt.*] Huius menti obuerſatur vmbra patris cæſi. *Omnes in Cæſare manes.*] Omnes omnium manes territant Cæſarem.

777. *Haud alios nondum Scythica, &c.*] Qualiter *Agamemnonius ſcenis agitatus Oreſtes Armatam facibus matrem & ſerpentibus atris Cum fugit*, priuſquam oraculo monitus Tauricam Dianam in Scythia peteret, vbi à ſorore Iphigenia Deæ ſacerdote agnitus expiatuſque eſt; placatæque furiæ *Eumenides* appellatæ.

778. *Pelopeus Oreſtes.*] Pelopis nepos.

779. *Nec magis attonitos, &c.*] *Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus, &c.* Aeneid. 4. Virgil.

780. *Aut cum deſiſſet, Agaue.*] Ita legit H. Grotius, hoc ſenſu: Non magis externati erant, aut Pentheus cum Agaue fureret: aut ipſa Agaue cum furere deſiiſſet & ſcelus ſuum agnoſceret. Sic Perſ. Sat. 5. *Poſtquam deſterruit eſſe Mænides.* Alij leg. *deſciſſet*, id eſt, à mente diſceſſiſſet Ia. Rutgerſius

putat

Hunc omnes gladij, quos aut Pharſalia vidit,
Aut vltrix viſura dies, ſtringente Senatu,
Illa nocte premunt: hunc infera monſtra flagellant.
Et quantum pœna miſero mens conſcia donat,
Quòd Styga, quòd manes, infeſtáq; Tartara ſomnis
Pompeio viuente videt! Tamen omnia paſſo,
Poſtquam clara dies Pharſalica damna retexit,
Nulla loci facies reuocat feralibus aruis
Hærentes oculos. cernit propulſa cruore
Flumina, & excelſos cumulis æquantia colles
Corpora, ſidentes in tabem ſpectat aceruos,
Et Magni numerat populos: epuliſque paratur
Ille locus, vultus ex quo, faciéſque jacentum
Agnoſcat. juuat Emathiam non cernere terram
Et luſtrare oculis campos ſub clade latentes.
Fortunam, Superóſque ſuos in ſanguine cernit.
Ac ne læta furens ſcelerum ſpectacula perdat,
Inuidet igne rogi miſeris, cœlóque nocenti

Ingerit

putat leg. *aut deſæuiſſet Agaue.* cum M.S. habeant, *aut deſeruiſſet Agaue.* eadem mente qua Grot. *deſiſſet* legit. ſic lib.5. vſ. 303.

782. *Vltrix viſura, dies.*] Qua in Senatu à coniuratis confoſſus 23. vulneribus caſurus erat.

783. *Infera monſtra flagellant.*] Vltrices furiæ & carnifex conſcientia

786. *Pompeio viuente videt.*] Quo mortuo, maioribus furiis exagitabitur. *Tamen omnia paſſo.*] *Quin animum ab odio ad veritatem hiſtoriæ auerte, lector.* Cæſar prima luce omnes eos qui in monte conſederant, ex ſuperioribus locis in planitiem deſcendere, atque arma projicere iuſſit, quod vbi ſine recuſatione fecerunt, paſſiſque palmis, projecti ad terram flentes ab eo petierunt ſalutem; conſolatus conſurgere iuſſit, & pauca apud eos de leuitate ſua locutus, omnes conſeruauit; militibuſque ſuis iuſſit, ne qui eorum violarentur, neu quid deſiderarent. *Multo certe minus in vmbras ſæuitum crediderim, aut pauiſſe oculos cæſorum ſpectaculo, aut ſepulchra & rogos negauiſſe.*

788. *Nulla loci, &c.*] Triſtis & horrendus ſtragis aſpect' nō reuocat.

790. *Et excelſos, &c.*] Et ſtrues congeſtorum cadauerum æquas collibus.

791. *Sidentes in tabem, &c.*] Depreſſos & manantes ſanie.

794. *Non cernere terram.*] Quia tectum conſtratumque cadaueribus ſolum ſpectare iuuat.

796. *Fortunam, ſuperoſque, &c.*] Quoties contemplatur aceruos cæſorum, reputat apud ſe, ſuam felicitatem, quæ ei ſuorum Diuorum beneficio contigit. *Hortenſ. Superoſque, &c.*] Martem & Venerem quos ante prœlium inuocauerat. ſupra ad vſ. 168.

798. *Inuidet igne rogi miſeris*]

Inuidet,

Ingerit Emathiam. non illum Pœnus humator
Conſulis, & Libyca ſuccenſa lampade Cannæ
Compellunt, hominum ritus vt ſeruet in hoſtes:
Sed meminit nondum ſatiatus cædibus ira,
Ciues eſſe ſuos. Petimus non ſingula buſta,
Diſcretóſque rogos: vnum da gentibus ignem
Non interpoſitis vrantur corpora flammis.
Aut generi ſi pœna juuat, nemus extrue Pindi:
Erige congeſtas Oetæo robore ſyluas,
Theſſalicam videat Pompeius ab æquore flammam.
Nil agis hac ira: tabeſne cadauera ſoluat,
An rogus, haud refert: placido Natura receptas
Cuncta ſinu, finémque ſui ſibi corpora debent.
Hos, Cæſar, populos ſi nunc non vſſerit ignis,
Vret cum terris, vret cum gurgite ponti.
Communis mundo ſupereſt rogus, oſſibus aſtra
Miſturus.

Inuidet cadaueribus rogum. ἀρχαϊσμὸς Nam cum Genitiuo dici, *Inuideo tibi gloriæ*: & cum Abl. *Inuideo tibi gloria*, teſtatur Diomedes lib. 1. *Cœloque nocenti, &c*] Hypallage. Ingerit Emathiam exhalantem tetros cadauerum odores, qui corrumpant aërem.

799. *Ingerit Emathiam.*] Id eſt, immittit aërem peſtiferum in Emathiam, qui ex cadauerum corruptione inficiebatur. *Sulpit. Non illum Pœnus, &c.*] Neque illum monet exemplum etiam crudeliſſimi hoſtis Rom. Annibalis, qui P. Aemylij ad Cannas interfecti cadauer conquiſitum honorifice ſepeliit; vt ciues dignetur jure humanæ ſepulturæ. Eundem honorem præſtiterat Marcello, inſidiis intercepto, verum id in Apulia. Liu. lib. 13. & lib. 37.

800. *Succenſa lampade Cannæ.*] Rogus ad Cannas ab Annibale Pœno accenſus.

801. *Hominum ritus.*] Ius humanum ſepeliendi mortuos. *Hort.*

802. *Sed meminit, &c.*] Inuidia-ſe, quaſi dicat, quod majori odio ciues proſequitur Cæſar, quam hoſtes Annibal.

803. *Ciues eſſe ſuos.*] Quos majori odio habebat, quam Hannibal hoſtes. *Sulpit. Petimus, &c.*] Poëta, ex perſona cæſorum.

806. *Aut generi ſi pœna juuat, &c.*] Aut ſi velis Pompejum male vrere, vnam omnibus extrue pyrā è ſyluis Pindi mōtis & Oetæ quam ex æquore proſpiciat ille.

809. *Nil agis hac ira.*] Fruſtrà inquit, ſæuis in mortuos, impotentia hac tua animi. Quid enim refert, ignene abſumantur cadauera, & in cineres redigantur? an humi putreſcant tabe & vermibus conficiantur. *Hort.*

810. *Placido Natura.*] Natura omnia quæ compoſuit in ſua elementa rurſus diſſoluit.

811. *Sibi.*] Naturæ.

814. *Communis mundo ſupereſt rogus.*] Ex opinione Platonis in Timæo, & Cic. qui lib. de Nat. Deorum ait, Certa temporum reuolutione ex incremento cua-

Q

Fortunam damnare ſuam. ſtetit aggere campi
Eminus, unde omneis ſparſas per Theſſala rura
Aſpiceret clades, quæ bello obſtante latebant.
Tot telis ſua fata peti, tot corpora fuſa,
Ac ſe tam multo pereuntem ſanguine vidit.
Nec, ſicut mos eſt miſeris, trahere omnia ſecum
Merſa juuat, gentéſque ſua miſcere ruina:
Ut Latia poſt ſe viuat pars maxima turbæ,
Suſtinuit dignos etiam nunc credere votis
Cælicolas, voluitque ſui ſolatia caſus:
Parcite, ait, Superi cunctas proſternere gentes:
Stante poteſt mundo, Romáque ſuperſtite, Magnus
Eſſe miſer. ſi plura juuant mea vulnera, coniux
Eſt mihi, ſunt nati; dedimus tot pignora fatis.
Ciuiline parum eſt bello, ſi méque, meáſque
Obruat? exigua clades ſumus, orbe remoto?
Omnia quid laceras? quid perdere cuncta laboras?
Iam nihil eſt Fortuna meum. ſic fatur: & arma,
Signáque, & afflictas omni iam parte cateruas
Circuit, & reuocat matura in fata ruentes.

Séque

dum coactus tota clade accepta accuſare ſuam fortunam.

651. *Quæ bello obſtante latebant.*] Quas per tumultum & concurſum pugnantium priùs cernere non licuit.

654. *Nec, ſicut mos eſt miſeris, &c.*] Neque tamen voluit, quod in rebus deploratis & deſperatis ſolent miſeri, omnia ſecum obruere.

655. *Merſa.*] Perdita & obruta, & deſperata in pugna. *Sulpit.*

656. *Vt Latia poſt, &c.*] Neque tanta accepta clade indignabatur Deos ſupplicibus votis precari, vt ſibi reliquum exercitum præſtarent incolumem.

657. *Dignos.*] Deos ſcil. ad quos vota fundat, & preces. *Hortenſ.*

658. *Voluitque ſui ſolatia caſus.*] Optauit ſalutem reliquorũ, quæ erat ei ſolatio maximo in tanta ruina. *Sulpit.*

659. *Parcite, &c.*] Sufficiat iræ veſtræ hæc mea calamitas; vel ſi vlterius in me animaduertere viſum ſit, vxorem liberoſque meos deuoueo pro ſalute gentium & Rom. Imperij.

664. *Exigua clades ſumus, &c.*] Annon ſatis eſt clades noſtra, niſi & totus orbis nobiſcum ruat; *Orbe remoto.*] Si mundus nobiſcum non perierit. *Sulpitius.*

668. *Reuocat matura in fata ruentes.*] Receptui canit. Sed audi Cæſarem 3. com. Põpeius, vt equitatum ſuum pulſum vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritã animaduertit, alijs diffiſus, acie exceſſit, protinuſque ſe in caſtra equo contulit, & iis centurionibus quos in ſtatione ad

prato

Séque negat tanti. nec deerat robur in enſes
Ire duci, jugulóque pati vel pectore letum:
Sed timuit ſtrato miles ne corpore Magni
Non fugeret, ſupráque ducem procumberet orbis:
Cæſaris aut oculis voluit ſubducere mortem.
Nequicquam. infelix, ſocero ſpectare volenti
Præſtandũ eſt vbicunque caput. ſed tu quoque cõjux
Cauſa fugæ, vultúſque tui: fatíſque probatum
Te præſente mori. Tunc Magnum concitus aufert
A bello ſonipes, non tergo tela pauentem,
Ingenteiſque animos extrema in fata ferentem.
Non gemitus, non fletus erat, ſalnáque verendus
Majeſtate dolor, qualem te, Magne, decebat
Romanis præſtare malis. non impare vultu
Aſpicis Emathiam: nec te vidêre ſuperbum
Proſpera bellorum, nec fractum aduerſa videbunt.
Quamque fuit læto per treis infida triumphos,

Tam

prætoriam portam poſuerat, clare, vt milites exaudirent, tueamini, inquit, caſtra, & defendite diligenter, ſi quid durius acciderit, ego reliquas portas circumeo, & caſtrorum præſidia confirmo. hæc cum dixiſſet ſe in prætorium contulit, ſummæ rei diffidens, & tamen euentum expectans.

669. *Seque negat tanti.*] Negat ſe tanti eſſe pretij, vt pro ſe in mortem præcipitent, & Cæſarianis, iam rebus perditis, trucidandos obiiciant. *Hortenſ. Nec deerat robur, &c.*] Audacia eundi in prœlia non deerat Pompeio, neque vitæ contemptus, ſed noluit ſuos in ruinam & necem ſecum trahere.

673. *Cæſaris aut oculis voluit, &c.*] Voluit præterea necem ſuã ſubtrahere Cæſaris oculis; ſimul ſe viuum reddere vxori. ſed fruſtra. in fatis namque erat vt præſente coniuge obtruncaretur, caputque eius Cæſari offerretur, lib. 8. vſ. 618. & lib. 9. vſ. 1035.

676. *Fatiſque probatum.*] Miror Mss. omnes habere, *fatiſque negatum.* Forte ſcripſerit Lucanus *rogatum*, vt alluſio ſit, ad legum rogationes. *Grotius.*

679. *Ingenteſque animos, &c.*] Magnanimi ducis & conſtantiæ exemplar in Pompeio deſcribitur, qui ne in extremis quidem perculſus animo fuerit, neque gemuerit; ſed dolor verenda maieſtate eluxit, &c. *Hortenſ.*

682. *Non impare vultu.*] Non immutato propter aduerſa: eodem, quo prius tuliſſet proſpera.

685. *Quamque fuit læto.*] Senſus eſt: Fortuna vt fuit infida Pompeio in ſecundis rebus; ita in aduerſis fuit illo minor, quod eum de mentis ſuæ conſtantia deiicere non valuerit. *Hortenſius. Treis infida triumphos.*] 1. Africanum, deuictis Carbone, Domitio & Hiarba rege, qui Domitio auxilium tulerat. 2. Hiſpanicum, de Sertorio & Perpenna.

lib. 2.

Tam miſero Fortuna minor. jam pondere fati
Depoſito ſecurus abis : nunc tempora læta
Reſpexiſſe vacat : ſpes nunquam implenda receſſit :
Quid fueris nunc ſcire licet. fuge prælia dira,
Ac teſtare Deos, nullum qui perſtet in armis,
Iam tibi Magne mori : ſeu flebilis Africa damnis,
Et ceu Munda nocens, Pharióque à gurgite clades,
Sic & Theſſalica poſt te pars maxima pugna.
Non jam Pompeij nomen populare per orbem,
Nec ſtudium belli : ſed par, quod ſemper habemus,
Libertas, & Cæſar erunt : téque inde fugato
Oſtendet moriens, ſibi ſe pugnaſſe, Senatus.

Nonne

Lib.2. vſ.549. & 3. Ponticum de Mithridate, Tigrane, &c.

686. *Pondere fati, &c.*] Leuatus onere imperij, quod tibi fatum commiſerat.

687. *Nunc tempora læta.*] Nunc tibi ocium eſt frui memoria anteactæ felicitatis: poſtquam inſatiata ſpes plura acquirēdi interierit.

689. *Quid fueris nunc, &c.*] E collatione præſentium aduerſarum intelliges quantæ fuerint res tuæ proſperæ. *Tum denique*, inquit ille apud comicum, *omnes noſtra intelligimus bona, quū quæ in poteſtate habuimus, amiſimus.*

690. *Ac teſtare Deos, &c.*] Et quum poſt diſceſſum tuum è prœlio Pharſalico maior pars cladis contigerit, Deos teſtes citare licet, eos non tua gratia, ſed publicæ libertatis cauſa in armis perſtitiſſe & cecidiſſe, qui interierint ; vt & eos, qui poſt mortem tuam in Africa, in Hiſpania & Aegypto ceciderunt.

691. *Tibi mori.*] Non tua gratia, ſed publicæ libertatis cauſa. *Ceu flebilis Africa.*] In qua Cato, Scipio, rex Iuba & multi alij perierunt. *Hortenſ.*

692. *Et ceu Munda nocens.*] Ad Mundam victi fuerunt liberi Pompeij poſtea : in quo prœlio periclitatus fuit Cæſar ; vt de inferenda ſibi nece cogitaret, vt alibi recenſuimus. *Pharioque à Gurgite.* Quum Ptolemæus rex Alexādrinus, ſummū ciuilis belli ſcelus peregiſſet, fæduſque amicitiæ cū Cæſare, medio Pōpeij capite ſanxiſſet; vt Florus inquit. *Hortenſ.*

693. *Sic & Theſſalica.*] Auerſio iterum ad Pompeium, quod poſt eius mortem, maxima pars pugnantium ciuiū in Theſſalia peribunt pro ſalute & libertate patriæ. Maior enim pars cladis Theſſalicæ contigit abſente iam Pompeio; ideoque illi non magis imputari poteſt, quā quæ poſt mortem eius acciderunt. *Grot. Hort.*

694. *Populare.*] Nobile habebitur & celebre amplius per totum orbem. Vel gratum populo. Eſt & *populare*, quod ſit vnius populi humile item & obſcurum. *Hort.*

695. *Nec ſtudium belli.*] Pugnādi libido. ſed libertatis retinendæ, & Cæſaris interficiendi vnicum ſtudium erat. *Hort. Par.*] Lib. 6. vſ. 3.

696. *Libertas, & Cæſar erunt.*] Commiſsi pugnabunt libertas & Cæſar, illa vt ſe tueatur, Cæſar vt excutiat libertatem & monarchiam inducat.

697. *Sibi ſe pugnaſſe.*] Suæ libertatis tuendæ gratia.

700. At

Nonne iuuat pulſum bellis ceſſiſſe, nec iſtud
Proſpectare nefas, ſpumanteis cæde cateruas?
Reſpice turbatos incurſu ſanguinis amnes,
Et ſoceri miſerere tui. quo pectore Romam
Intrabit factus campis felicior iſtis?
Quicquid in ignotis ſolus regionibus exul,
Quicquid ſub Phario poſitus patiere tyranno;
Crede Deis, longo fatorum crede fauori.
Vincere peius erat. prohibe lamenta ſonare,
Flere veta populos: lacrymas, luctuſque remitte.
Tam mala Pompeij, quàm proſpera mundus adoret.
Aſpice ſecurus vultu non ſupplice reges:
Aſpice poſſeſſas vrbes, donatáque regna,
Ægyptum, Libyámque, & terras elige morti.
Vidit prima tuæ teſtis Lariſſa ruinæ
Nobile, nec victum fatis caput: omnibus illa
Ciuibus effudit totas per mœnia vires

Obuia

700. *Reſpice turbatos, &c.*] Imo fruere optimo ſolatio fugæ tuæ, quod non vides tantam ciuium ſtragem.

701. *Soceri miſerere tui.*] Cæſaris, qui parta per tot ciuium cædem victoria, multo miſerior futurus eſt quam tu victus. *Quo pectore Romam.*] Quo animo, qua conſcientia?

704. *Phario, &c.*] Ptolomæo. lib. 8. vſ. 618.

705. *Crede Deis, &c.*] Iudicium deorum & longa fauentium fatorum ſeries tibi fidem faciant id quod melius eſt tibi eueniſſe, ἀδικεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν, vinci quam vincere in bello ciuili. *Longo fatorum crede fauori.*] Perpetuus in te Deorum fauor, fidem tibi faciat, è duobus malis id tibi eueniſſe, quod erat minus. Minus malum eſt bello ciuili vinci, quam vincere. Ni ita eſſet, victorem te feciſſent Dii, quos tibi bene velle dubitare non debes. *Grotius.*

707. *Remitte.*] Reprime, prohibe. *Sulpit.*

709. *Vultu non ſupplice.*] Iubet eum, vultu non mæſto aſpicere tot reges, quos in regnum reſtituerit; & vrbes quas libertate donarit. *Hortenſ.*

710. *Poſſeſſas vrbes.*] Pompeiopolim. libro 2. vſ. 578. *Donataque regna, &c.*] Aegyptum Ptolomæo, cui ipſe tutor à Senatu datus fuerat: Libyam Iubæ, Tigrani Armeniam, Pharnaci Pontum, Ariobarzani Cappadociam.

712. *Vidit prima tua, &c.*] Pompeius, vbi iam caſtra oppugnari & hoſtem intra vallum verſari vidit, equum nactus, detractis inſignibus imperatoriis, decumana porta ſe è caſtris eiecit, protinuſque equo citato Lariſſam contendit, neque ibi conſtitit, &c. Comment. 3. Cæſ.

713. *Nobile, &c.*] Conſtantiam atque animi magnitudinem retinens in rebus vtcunque aduerſis.

714. *Ciuibus effudit, &c.*] La-

Lariſſæ

Obuia ceu læto : præmittunt munera flentes :
Pandunt templa, domos : ſocios ſe cladibus optant.
Scilicet immenſo ſupereſt ex nomine multum,
Téque minor ſolo : cunctas impellere gentes
Rurſus in arma potes, rurſúſque in fata redire.
Sed quid opus victo populis, aut urbibus, inquit?
Victori præſtate fidem. Tu Cæſar in alto
Cædis adhuc cumulo patriæ per viſcera vadis :
At tibi jam populos donat gener. auehit inde
Pompeium ſonipes : gemitus, lacrymæque ſequuntur :
Plurimáque in ſæuos populi conuicia diuos.
Nunc tibi vera fides quæſiti Magne fauoris
Contigit, ac fructus. felix ſe neſcit amari.
Cæſar vt Heſperio vidit ſatis arua natare
Sanguine, parcendum ferro, manibúſque ſuorum
Iam ratus, vt viles animas, perituráque fruſtra
Agmina permiſit vitæ. ſed caſtra fugatos

Ne

tiſſel humaniter & honorifice excepto opem offerunt.

715. *Obuia ceu læto.*] Tanquam victori procedens obuiam.

718. *Teque minor ſolo, &c.*] Aliorum opinione æque venerandus ac prius; ſua non ita; rejicit itaque rationes & ſpem omnem comparandi copias & renouandi belli.

719. *Rurſuſque in fata redire.*] Iterum fortunam tentare. *In fata redire.*] In bella & mortem. *Sulpit.*

720. *Victo.*] Mihi, Pompeio.

721. *Victori.* Cæſari. *Tu Cæſar.*] Apoſtrophe poëtæ ad Cæſarem.

722. *Cumulo cædis.*] Congerie cadauerum. *Vadis per viſcera.*] Calcas cadauera & adhuc plures interficis. *Sulpit.*

723. *At tibi iam populos, &c.*] Fuga te victorem teſtatus Pompeius permittit tibi populos. *Auehit inde, &c.*] Neque Lariſſæ conſtitit; ſed paucos ſuorum ex fuga nactus nocturno itinere non intermiſſo, comitatu equitum XXX. ad mare peruenit, nauemque frumentariam conſcendit.

724. *Gemitus lacrymæque ſequuntur.*] Simul oppidani Pompejum diſcedentem lacrymis proſequuti fuerunt, atque in Diuos, quaſi iniquos in hac pugna, multa conuicia jecerunt. *Hortenſ.*

726. *Nunc tibi vera fides, &c.*] Ignis hic periculi & aduerſitatis probauit tibi verum amorem eorum quorum fidem in proſperis exploratam habere non datur; cum plures fortunam quam amicitiam colant.

728. *Heſperio.*] Italorum.

730. *Viles animas, perituraque fruſtra.*] Plebeios & gregarios milites, nec ſibi ſummum Imperium captanti futuros impedimento.

731. *Sed caſtra fugatos, &c.*] Cæſar, Pompeianis ex fuga intra vallum compulſis, nullum ſpatiū perterritis dari oportere exiſtimans,

mans,

Ne reuocent, pellátque quies nocturna pauorem ;
Protinus hoſtili ſtatuit ſuccedere vallo,
Dum fortuna calet, dum conficit omnia terror,
Non veritus graue ne feſſis, ac Marte ſubactis
Hoc foret imperium. non magno hortamine miles
In prædam ducendus erat : victoria nobis
Plena viri: dixit : ſupereſt pro ſanguine merces,
Quam mõſtrare meum eſt : nec enim donare vocabo,
Quod ſibi quiſque dabit. cunctis en plena metallis
Caſtra patent : raptum Heſperiis è gentibus aurum
Hîc jacet : Eoáſque premunt tentoria gazas.
Tot regum fortuna ſimul, Magníque coacta
Expectat dominos : propera præcedere miles
Quos ſequeris : quaſcunque tuas Pharſalia fecit,
A victis rapiantur opes. nec plura locutus
Impulit amentes, aurique cupidine cæcos
Ire ſuper gladios, ſupráque cadauera patrum,
Et cæſos calcare duces. quæ foſſa, quis agger
Suſtineat pretium belli, ſcelerúmque petentes ?
Scire volunt, quanta fuerint mercede nocentes.

Inuenêre

mans, milites cohortatus eſt, vt beneficio fortunæ vterentur caſtraque oppugnarent ; qui etſi magno æſtu fatigati (nam ad meridiem res erat producta) tamen ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. *Caſtra.*] Pompeij.

732. *Pauorem.*] Pompejanorum.

735. *Marte ſubactis.*] Defatigatis pugna.

739. *Nec enim donare vocabo.*] Quod ſibi dare poſsit, cuique veſtrum in manu eſt, neque enim pro donis ea imputabo.

740. *Plena metallis.*] Mox verſu 752.

741. *Heſperiis, &c.*] Hiſpanils, quæ cum Italia in diuiſione Pompeio obtigerant, lib. I. vſ. 4.

742. *Eoasque premunt.*] Orientales, Aſiaticas diuitias.

743. *Coacta.*] Congeſta.

744. *Dominos.*] Vos. *Præcedere miles, &c.*] Præoccupare caſtra & anteuertere hoſtes fugientes in caſtra.

745. *Tuas.*] Tui juris.

746. *A victis rapiantur opes.*] Scribe ex fide Mss. *rapiuntur.* Niſi præcedis Pompeianos, jam illi rapient ſupellectilem quæ in caſtris eſt, quæque vobis victoriæ jure debetur. *Nec plura locutus.*] Hic quoque prior editio habuit, *ſic milite juſſo*, quod manuſcripti teſtantur. *Grotius.*

748. *Ire ſuper gladios.*] Nullam impietatem verentur perpetrare, auri ac prædæ ſiti. *Hortenſius.*

749. *Quæ foſſa, &c.*] Ecphoneſi concludit rabiem inuadentium caſtra. *Hortenſ.*

752. *Inue*

Inuenêre quidem ſpoliato plurima mundo,
Bellorum in ſumptus congeſta pondera maſſæ:
Sed non implerunt cupientes omnia mentes.
Quicquid fodit Iber, quicquid Tagus expulit auri,
Quodque legit diues ſummis Arimaſpus arenis,
Vt rapiant, paruo ſcelus hoc veniſſe putabunt,
Cùm ſibi Tarpeias victor deſponderit arces:
Cùm ſpe Romana promiſerit omnia præda:
Decipitur, quòd caſtra rapit. capit impia plebes
Ceſpite patricio ſomnos: vacuúmque cubile
Regibus infandus miles premit: inque parentum,
Inque toris fratrum poſuerunt membra nocentes:
Quos agitat veſana quies, ſomnique furentes:

Theſſalicam

752. *Inuenere quidem ſpoliato, &c.*] Captis caſtris, luxuriam, victoriæ fiduciam, & vanitatem Pompejanorum videre licuit, offenderunt enim triclinia ſtrata, magnum argenti pondus expoſitum tabernacula myrto & hedera coronata, &c. Plut. Pomp. & Cæſ. comment. 3. *Spoliato mundo.*] Quod illuc omnes propè totius Aſiæ populorum opes propemodum congeſtæ eſſent; quas hic vocat ſpolia totius mundi. *Hortenſius.*

753. *Maſſæ.*] Auri & argenti.

754. *Sed non implerunt, &c.*] Hanc lectionem probat H. Grotius, cujus exemplar ſecutus ſum. Mihi vero perplacet quam habent. lib. vulgati. *Sed non impleuit cupientes omnia mentes, Quicquid fodit Iber, &c.* hac mente: Inuenerunt quidem in caſtris Pompeij, aurum Hiſpanum & Orientis gaza, vti Cæſar propoſuerat ſupra verſ. 740. Sed aurum hoc Hiſpanum in caſtris raptum non ſufficit militibus Cæſarianis omnia cupientibus & ipſam Romam ſibi diripiendam ex ducis promiſſo ſperātibus.

755. *Iber.*] Hiſpanus. Hiſpania olim celebris erat fodinis auri, argenti, ferri. *Tagus expulit auri.*] Luſitaniæ fl. *auriferi ripa beata Tagi.* Ouid. 15. el. lib. 1. Amor.

756. *Arimaſpus arenis.*] Scythiæ gens vnocula, accolæ fluuij cognominis auriflui, & ipſi comas auro in nodum colligati: vt qui aurum ex arenis colligant. *Arimaſpus arenis.*] Lib. 3. verſ. 281.

757. *Vt rapiant paruo, &c.*] Quamuis hæc omnia rapiant, putabunt tamen hæc non reſpondere meritis belli ciuilis à ſe geſti.

758. *Tarpeias victo deſponderit arces.*] Rom. lib. 1. verſ. 196.

760. *Decipitur.*] Quaſi ſibi ac ſuis multò plura promiſiſſet, quam inuenta fuerunt. *Hort. Decipitur, &c. He is bid loſſe.* vt qui ſibi Romæ direptionem promiſerit.

761. *Ceſpite patritio ſomnos.*] Tabernaculis patriciorum è recenti ceſpite conſtratis.

762. *Parentum, Inque toris fratrum*] Cæſorum aut fugatorum.

763. *Nocentes.*] Scelarati, parricidæ.

764. *Quos agitat, &c.*] Dormientibus horrenda per quietem objiciuntur ſomnia: animis obuerſantur ſceleratæ pugnæ Theſſalicæ arma.

766. In

Theſſalicam miſeri verſant in pectore pugnam.
Inuigilat cunctis ſæuum ſcelus, armáque tota
Mente agitant, capulóque manus abſente mouentur.
Ingemuiſſe putes campos, terrámque nocentem
Inſpiraſſe animas, infectumque aëra totum
Manibus, & ſuperam Stygia formidine noctem.
Exigit à meritis triſtis victoria pœnas,
Sibiláque & flammas infert ſopor: vmbra peremti
Ciuis adeſt: ſua quemque premit terroris imago.
Ille ſenum vultus, juuenum videt ille figuras:
Hunc agitant totis fraterna cadauera ſomnis:
Pectore in hoc pater eſt, omnes in Cæſare manes.
Haud alios nondum Scythica purgatus in ara
Eumenidum vidit vultus Pelopeus Oreſtes:
Nec magis attonitos animi ſenſere tumultus,
Cùm fureret, Pentheus; aut cùm deſiſſet, Agaue.

Hunc

766. *Inuigilat cunctis ſæuum ſcelus.*] Scelerum conſcientia vexantur, etiam dum dormiunt. *Sul.*

767. *Mouentur.*] Quaſi vibrantes gladium, quem tamen non tenent.

768. *Ingemuiſſe putes campos, &c.*] Terram gemitu animas emiſiſſe crederes, atque vmbras & manes per aërem ſuperioris hemiſphærij infernali terrore tenebroſum volitaſſe.

769. *Inſpiraſſe.*] Inſpirando emiſiſſe.

770. *Superam noctem.*] Tenebras nocturnas noſtri hemiſphærij plenas fuiſſe territamentis, & malorum dæmonum & furiarum occurſibus. *Sulpit.*

771. *Exigit à meritis, &c.*] Quaſi Cæſariani pro victoria Diis graues pœnas dederint. Sed quas pœnas luerint, ipſe ſtatim infert. *Hortenſ.*

772. *Sibilaque & flammas, &c.*] Et per ſomnum repræſentantur iis Furiæ intentantes vipereos ſibilanteſque crines & faces.

776. *Pectore in hoc pater eſt.*] Huius menti obuerſatur vmbra patris cæſi. *Omnes in Cæſare manes.*] Omnes omnium manes territant Cæſarem.

777. *Haud alios nondum Scythica, &c.*] Qualiter *Agamemnonius ſcenis agitatus Oreſtes Armatam facibus matrem & ſerpentibus atris Cum fugit*, priuſquam oraculo monitus Tauricam Dianam in Scythia peteret, vbi à ſorore Iphigenia Deæ ſacerdote agnitus expiatuſque eſt: placatæque furiæ *Eumenides* appellatæ.

778. *Pelopeus Oreſtes.*] Pelopis nepos.

779. *Nec magis attonitos, &c.*] *Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus, &c.* Aeneid. 4. Virgil.

780. *Aut cum deſiſſet, Agaue.*] Ita legit H. Grotius, hoc ſenſu: Non magis externati erant, aut Pentheus cum Agaue fureret: aut ipſa Agaue cum furere deſiiſſet & ſcelus ſuum agnoſceret. Sic Perſ. Sat. 5. *Poſtquam deſtertuit eſſe Mæonides.* Alij leg. *deſciſſet*, id eſt, à mente diſceſſiſſet Ia. Rutgerſius putat

Hunc omnes gladij, quos aut Pharſalia vidit,
Aut vltrix viſura dies, ſtringente Senatu,
Illa nocte premunt: hunc infera monſtra flagellant.
Et quantum pœna miſero mens conſcia donat,
Quòd Styga, quòd manes, infeſtáq; Tartara ſomnis
Pompeio viuente videt! Tamen omnia paſſo,
Poſtquam clara dies Pharſalica damna retexit,
Nulla loci facies reuocat feralibus aruis
Hærentes oculos. cernit propulſa cruore
Flumina, & excelſos cumulis æquantia colles
Corpora, ſidentes in tabem ſpectat aceruos,
Et Magni numerat populos: epuliſque paratur
Ille locus, vultus ex quo, faciéſque jacentum
Agnoſcat. iuuat Emathiam non cernere terram,
Et luſtrare oculis campos ſub clade latentes.
Fortunam, Superóſque ſuos in ſanguine cernit.
Ac ne læta furens ſcelerum ſpectacula perdat,
Inuidet igne rogi miſeris, cœlóque nocenti

Ingerit

putat leg. *aut deſæuiſſet Agaue.* cum M.S. habeant, *aut deſeruiſſet Agaue.* eadem mente qua Grot. *deſiſſet* legit. ſic lib.5. ℣ſ. 303.

782. *Vltrix viſura, dies.*] Qua in Senatu à coniuratis confoſſus 23. vulneribus caſurus erat.

783. *Infera monſtra flagellant.*] Vltrices furiæ & carnifex conſcientia

786. *Pompeio viuente videt.*] Quo mortuo, maioribus furiis exagitabitur. *Tamen omnia paſſo.*] *Quin animum ab odio ad veritatem hiſtoriæ auerte, lector.* Cæſar prima luce omnes eos qui in monte conſederant, ex ſuperioribus locis in planitiem deſcendere, atque arma projicere iuſsit, quod vbi ſine recuſatione fecerunt, paſſiſque palmis, projecti ad terram flentes ab eo petierunt ſalutem; conſolatus conſurgere iuſsit, & pauca apud eos de leuitate ſua locutus, omnes conſeruauit; militibuſque ſuis iuſsit, ne qui eorum violarentur, neu quid deſiderarent. *Multo certe minus in vmbras ſæuitum crediderim, aut pauiſſe oculos cæſorum ſpectaculo, aut ſepulchra & rogos negauiſſe.*

788. *Nulla loci, &c.*] Triſtis & horrendus ſtragis aſpect⁹ nõ reuocat.

790. *Et excelſos, &c.*] Et ſtrues congeſtorum cadauerum æquas collibus.

791. *Sidentes in tabem, &c.*] Depreſſos & manantes ſanie.

794. *Non cernere terram.*] Quia tectum conſtratumque cadaueribus ſolum ſpectare iuuat.

796. *Fortunam, ſuperoſque, &c.*] Quoties contemplatur aceruos cæſorum, reputat apud ſe, ſuam felicitatem, quæ ei ſuorum Diuorum beneficio contigit. *Hortenſ. Superoſque, &c.*] Martem & Venerem quos ante prælium inuocauerat. ſupra ad ℣ſ. 168.

798. *Inuidet igne rogi miſeris*] Inuidet,

Ingerit Emathiam. non illum Pœnus humator
Conſulis, & Libyca ſuccenſa lampade Cannæ
Compellunt, hominum ritus vt ſeruet in hoſtes:
Sed meminit nondum ſatiatus cædibus ira,
Ciues eſſe ſuos. Petimus non ſingula buſta,
Diſcretóſque rogos: vnum da gentibus ignem:
Non interpoſitis vrantur corpora flammis.
Aut generi ſi pœna iuuat, nemus extrue Pindi:
Erige congeſtas Oetæo robore ſyluas,
Theſſalicam videat Pompeius ab æquore flammam.
Nil agis hac ira: tabeſne cadauera ſoluat,
An rogus, haud refert: placido Natura receptat
Cuncta ſinu, finémque ſui ſibi corpora debent.
Hos, Cæſar, populos ſi nunc non vſſerit ignis,
Vret cum terris, vret cum gurgite ponti.
Communis mundo ſupereſt rogus, oſſibus aſtra
Miſturus.

Inuidet cadaueribus rogum. ἀρχαϊσμὸς Nam cum Genitiuo dici, *Inuideo tibi gloriæ*: & cum Abl. *Inuideo tibi gloria*, teſtatur Diomedes lib. 1. *Cæloque nocenti, &c.*] Hypallage. Ingerit Emathiam exhalantem tetros cadauerum odores, qui corrumpant aërem.

799. *Ingerit Emathiam.*] Id eſt, immittit aërem peſtiferum in Emathiam, qui ex cadauerum corruptione inficiebatur. *Sulpit. Non illum Pœnus, &c.*] Neque illum monet exemplum etiam crudeliſsimi hoſtis Rom. Annibalis, qui P. Aemylij ad Cannas interfecti cadauer conquiſitum honorifice ſepeliit; vt ciues dignentur iure humanæ ſepulturæ. Eundem honorem præſtiterat Marcello, inſidiis intercepto, verum id in Apulia. Liu. lib. 13. & lib. 37.

800. *Succenſa lampade Cannæ.*] Rogus ad Cannas ab Annibale Pœno accenſus.

801. *Hominum ritus.*] Ius humanum ſepeliendi mortuos. *Hort.*

802. *Sed meminit, &c.*] Inuidiæ, quaſi dicat, quod maiori odio ciues proſequitur Cæſar, quam hoſtes Annibal.

803. *Ciues eſſe ſuos.*] Quos maiori odio habebat, quam Hannibal hoſtes. *Sulpit. Petimus, &c.*] Poëta, ex perſona cæſorum.

806. *Aut generi ſi pœna iuuat, &c.*] Aut ſi velis Pompejum male vrere, vnam omnibus extrue pyrā è ſyluis Pindi mōtis & Oetæ quam ex æquore proſpiciat ille.

809. *Nil agis hac ira.*] Fruſtrà inquit, ſæuis in mortuos, impotentia hac tua animi. Quid enim refert, ignene abſumantur cadauera, & in cineres redigantur? an humi putreſcant tabe & vermibus conficiantur. *Hort.*

810. *Placido Naturā.*] Natura omnia quæ compoſuit in ſua elementa rurſus diſſoluit.

811. *Sibi.*] Naturæ.

814. *Communis mundo ſupereſt rogus.*] Ex opinione Platonis in Timæo, & Cic. qui lib. de Nat. Deorum ait, Certa temporum reuolutione ex incremento cua-

Miſſurus. quocunque tuam Fortuna vocabit,
Hæ quoque eunt animæ. non altius ibis in auras,
Non meliore loco Stygia ſub nocte jacebis.
Libera Fortunæ mors eſt: capit omnia tellus
Quæ genuit: cœlo tegitur, qui non habet vrnam.
Tu, cui dant pœnas inhumato funere gentes,
Quid fugis hanc cladem? quid olentes deſeris agros?
Has trahe Cæſar aquas: hoc, ſi potes, vtere cœlo.
Sed tibi tabentes populi Pharſalica rura
Eripiunt, campóſque tenent victore fugato.
Non ſolùm Hæmonij funeſta ad pabula belli
Biſtonij venêre lupi, tabémque cruenta
Cædis odorati Pholoën liquêre leones.
Tunc vrſi latebras, obſcœni tecta, domóſque
Deſeruêre canes, & quicquid nare ſagaci
Aëra non ſanum, motúmque cadauere ſentit.
Iámque diu volucres ciuilia caſtra ſecutæ
Conueniunt.

trariorum incendia & diluuia fieri. Et Phœbus Ouidianus: *Eſſe quoque in fatis reminiſcitur affore tempus, Quo mare, quo tellus, correptaque regia cœli Ardeat, & mundi moles operoſa laboret.* Metam. 1.

815. *Quocunque tuam, &c.*] *Nulla certior tamen Rapacis Orci fine deſtinata Aula Cæſaris manet Vmbram: quid vltra tendis? Æqua tellus Cæſari recluditur, Plebiſque fæci.*

816. *Non altius ibis in auras.*] Anima tua non ibit in cælum, vt vulgò creditum fuit poſt mortem tuam: ſed ad inferos deſcendet, propter tuam tyrannidem. *Hort.*

818. *Fortunæ.*] Alij *Fortuna*, hoc eſt, Mortui ab injuria fortunæ liberi ſunt.

819. *Cœlo tegitur, &c.*] *Nec tumulum curo, ſepelit Natura relictos.* Mæcenatis citat Sen. epiſt. 93.

821. *Quid fugis hanc cladem?*] Et quid tandem non capis diuturniorem hujus ſpectaculi fructum? quin bibis aquas ſanguine corruptas, quin vteris aëre hoc infeſto? *Ironice.*

824. *Campoſque tenent.*] Cum ergo Cæſar propter graueolentiam aëris infecti putredine & fœtore cadauerum cogatur diſcedere; cæſi ibi relicti, manent quodammodo camporum poſſeſſores. *Hortenſ.*

825. *Non ſolum Hæmonij, &c.*] Neque ſolum ad dilanianda deuorandaque cadauera in Theſſalis campis venere lupi Threicij, ſupra *vſ.* 569. ſed & vrſi, canes, grues, vultures, &c.

827. *Pholoën.*] Montem Arcadiæ. lib. 3. *vſ.* 198.

830. *Non ſanum.*] Cadaueris odore mutatum & corruptum.

831. *Volucres ciuilia, &c.*] Vultures & volucres aliæ. τάφοις ἐμψυχοις, quæ & triduo præſagire, & è longinquo odorari cadauera creduntur. Plin. libro 10. capite 6.

832. V*o*

Conueniunt. vos, quæ Nilo mutare ſoletis
Threïcias hyemes, ad mollem ſerius auſtrum
Iſtis aues. nunquam ſe tanto vulture cælum
Induit, aut plures preſſerunt aëra pennæ.
Omne nemus miſit volucres, omniſque cruenta
Alite ſanguineis ſtillauit roribus arbor.
Sæpe ſuper vultus victoris, & impia ſigna
Aut cruor, aut alto defluxit ab æthere tabes,
Membráque dejecit iam laſſis vnguibus ales.
Sic quoque non omnis populus peruenit ad oſſa,
Inque feras diſcerptus abit: non intima curant
Viſcera, nec totas auide ſorbere medullas:
Deguſtant artus. Latiæ pars maxima turbæ
Faſtidita jacet; quam ſol, nimbique, diéſque
Longior Emathiis reſolutam miſcuit aruis.
Theſſalica infelix quo tanto crimine tellus
Læſiſti Superos, vt te tot mortibus vnam,
Tot ſcelerum fatis premerent? quod ſufficit æuum,

Immemor

832. *Vos quæ Nilo, &c.*] Primum grues. per auerſionem memorat. Hæ ex vltimis in vltima abeunt: harum abſceſſu gens Pygmæorum inducias habet, cum iis dimicantium. *Hortenſius. Vos, quæ Nilo, &c.*] Lib. 5. vſ. 711. & Senec. Oedip. vſ. 604.

833. *Serius, &c.*] Hic quippe moratæ.

834. *Nunquam, &c.*] Plenus fuit vulturibus aër.

835. *Pennæ.*] Volucres.

836. *Cruenta, &c.*] Sanguis ſtillabat ab arboribus, quo alites partem prædæ congeſſerant.

841. *Sic quoque non omnis, &c.*] Neque feræ diſcerpunt cadauera, aut nudant oſſa, non rimantur viſcera; in tanta abundantia ſufficit deguſtaſſe pleraque faſtidioſe & dente ſuperbo.

842. *Inque feras abit.*] Cõuertit ſe, in carnem ferarum, quæ illa carne alebantur. *Sulpitius. Inque feras diſcerptus abit.*] Ita Iuuen. ſat. 14. *tota noualia ſæuos In ventres abeant.* & Ouid. 8. Metam. *demiſſo in viſcera cenſu.*

844. *Latiæ pars maxima, &c.*] Quod tantus eſſet cæſorum numerus & multitudo, vt non potuerint omnes depaſci. *Hortenſ.*

846. *Emathiis reſolutam miſcuit.*] Putredine corruptã, in terram Theſſalicam redegerunt. Corpora enim ſiue condita fuerint, ſiue inſepulta relinquantur, reſoluuntur in terram diuturnitate & longitudine temporis, quod omnia abſumit. *Hortenſ.*

847. *Theſſalica infelix.*] Deteſtatur Theſſaliam tam miſerandæ cladi diriſque fatis damnatam, vt ſupra vſ. 301.

849. *Quod ſufficit æuũ.*] Quænam æui diuturnitas poterit eluere & abolere memoriam tanti damni?

Q 3

Immemor vt donet belli tibi damna vetuſtas?
Quæ ſeges infecta ſurget non decolor herba?
Quo non Romanos violabis vomere manes?
Ante noua venient acies, ſceleríque ſecundo
Præſtabis nondum ſiccos hoc ſanguine campos.
Omnia maiorum vertamus buſta licebit,
Et ſtantes tumulos, & qui radice vetuſta
Effudêre ſuas, victis compagibus, vrnas:
Plus cinerum Hæmoniæ ſulcis telluris aratur,
Pluráque ruricolis feriuntur dentibus oſſa.
Nullus ab Emathio religaſſet littore funem
Nauita, nec terram quiſquam mouiſſet arator,
Romani buſtum populi: fugeréntque coloni
Vmbrarum campos, gregibus dumeta carerent:
Nullúſque auderet pecori permittere paſtor
Vellere ſurgentem de noſtris oßibus herbam;

851. *Quæ ſeges ſurget.*] Hoc eſt, nulla ſeges in Theſſalicis campis ſurget, quin ſit decolor futura & purpureo colore infecta. *Hor. Decolor herba.*] A ſanguine hic fuſo.

852. *Manes.*] Qui in ſepulchris errant, nec niſi iuſtis ſolutis Styga tranſuehuntur.

853. *Ante noua venient acies.*] Antequam aboleantur prioris huius belli ciuilis veſtigia, hoc eodem campo necdum à priori ſanguine exiccato, confligent hinc Antonius & Octauius; inde Brutus & Caſſius ſecundo bello nefario. Quod tamen prope Philippos vrbem Macedoniæ commiſſum eſt. vti dictum ad verſ. 80, lib. 1.

855. *Omnia maiorum, &c.*] Quod ſi omnia Romanorum oſſa & cineres velimus eruere è tumulis tam integris quam vetuſtate collapſis; minora tamen erunt his quæ ſemiſepulta eruuntur inter arandum ab agricolis Theſſalicis.

856. *Et ſtantes tumulos.*] Tam integros adhuc tumulos, quam vetuſtate collapſos. *Grotius. Radice vetuſta, &c.*] Imo ſepulchri fundo, niſi reſpiciat potius caprificum quæ de epate enata diſſicit monimenta. Plin. lib. 16. cap. 19. Iuuen. Sat. 10. verſ. 143. Martial. lib. 10. ep. 2.

857. *Victis compagibus.*] Solutis vetuſtate commiſſuris.

859. *Ruricolis feriuntur dentibus oſſa.*] Aratrorum. *Hoc dentem tenuat terram renouantis aratri.* Ouid.

860. *Nullus ab Emathio, &c.*] Te O Theſſalia nemo frequentaret nauta, àrator, paſtor, nemo habitaret, fugerent omnes tanquam execrandum locum, gentium & pop. Rom. buſtum, vmbris frequentatum; imo tanquam deſolatam terram & inhabitabilem ſub torrida zona ceu frigida; ſi modo tu vt prima, ita ſola fuiſſes nefarij belli area: Sed alia iam loca pari clade damnata te excuſatam & ſcelere hoc abſolutam præſtant.

Ac, velut impatiens hominum, vel ſolis iniqui
Limite, vel glacie nuda, atque ignota jaceres,
Si non prima nefas belli, ſed ſola tuliſſes.
O Superi, liceat terras odiſſe nocenteis.
Quid totum premitis, quid totum abſoluitis orbem?
Heſperia clades, & flebilis unda Pachyni,
Et Mutina, & Leucas puros fecêre Philippos.

M. AN:

866. *Impatiens hominum.*] Inhabitabilis. *Solis iniqui, &c.*] Inter vtrumque Tropicum, zona torrida.

867. *Nuda, &c.*] Deſolata, inculta, propter frigus, vti in zonis frigidis.

869. *O Superi, &c.*] Exclamatio ad Superos: vt fas ſit odiſſe eas terras, in quibus tanta damna ſunt accepta à Pop. Rom. toto orbe. Clades toto orbe acceptas, tribus verſibus ſequentibus perſtringit; vt non ſola dicatur Theſſalia nefas belli, hoc eſt, ciuile bellum tuliſſe. *Hortenſ.*

870. *Quid totum premitis, &c.*] Cur damnatis; & mox in participationẽ ſceleris admiſſas abſoluitis crimine toto orbis partes?

871. *Heſperia clades.*] Bellum ciuile in Hiſpania ad Mutinam maxime, vt lib. 1. vſ. 40. *Pachyni.*] Promontorij Siciliæ: vbi nauali prœlio victus eſt Sext. Pompeius, ab Agrippa auſpiciis Auguſti.

872. *Mutina.*] Lib. 1. vſ. 41. *Leucas.*] Lib. 1. vſ. 43. *Puros fecêre Philippos.*] Quaſi innocentes, & Romano cruore immaculatos & inexecrabiles. *Sulpit.*

M. ANNÆI LVCANI
CIVILIS BELLI,
SIVE
PHARSALIÆ,
LIBER OCTAVVS.

ARGVMENTVM.

OCtavo in Lesbum ſugiens per devia Magnus
Navigat, & conjunx lacrymãdo abducta reliquit
Deflentem populum: properans tum nauta monetur,
Tendat ut ad Cilices, vbi Sextus, turba ducumque
Decernunt, quo ſit Dux confugiturus, atroxque
Ægyptus legitur; venientem regia prodit,
Conjugeque & nato coram confodit Achillas:
Ambuſtum Codrus truncum clam texit arena.

IAm ſuper Herculeas fauces, nemoroſaq; Tẽpe,
Hæmoniæ deſerta petens diſpendia ſylvæ,
Cornipedem

1. IAm ſuper.] Exordium ducit à fuga Pompeij ſtatim poſt amiſſam pugnam. Pompejus hoſtes intrà munitiones intuitus, projectis inſignibus imperij, ſiue potius Imperatoriis, vt Cæſar ait, equo ſedens, decumana porta, quatuor duntaxat comitantibus egreſſus, citato curſu Lariſſam contendit, &c. *Hort.* *Iam ſuper.*] Felicem vtcunque in malis Pompejum, *inquit Florus*, ſi eadem ipſum, quæ exercitum eius, fortuna traxiſſet. Superſtes dignitati ſuæ vixit, vt cum maiore dedecore per Theſſalica Tẽpe equo fugeret, pulsꝰ Lariſſa: in deſerto Ciliciæ ſcopulo, fugam in Parthos, Africam vel Aegyptum agitaret: vt denique in Peluſiaco litore, imperio viliſsimi regis; conſiliis ſpadonum. &, ne quid malis deſit, Septimij deſertoris ſui gladio trucidatus, ſub oculis vxoris ſuæ liberorumque moreretur. *Herculeas fauces*, *&c.*] Diſsidia inter Oſſam & Olympum, qua per Tẽpe exit Peneus in ſinum Thermaicũ, l. 6. vſ. 345. in cõfinib. Theſſaliæ & Macedoniæ, Thermopylas dictas à thermis ibi Herculi ſacris.

2. *Diſpendia ſylvæ.*] Circuitus, erroreſque cum itineris diſpendio, vt mox vſ. 4.

3. Cor

Cornipedem exhauſtum curſu, ſtimulíſque negantem
Magnus agens, incerta fuga veſtigia turbat,
Implicitáſque errore vias. pauet ille fragorem
Motorum ventis nemorum, comitúmque ſuorum.
Qui poſt terga venit, trepidum, laterique timentem
Exanimat. quamuis ſummo de culmine lapſus,
Nondum vile ſui pretium ſcit ſanguinis eſſe,
Seque memor fati tanta mercedis habere
Credit adhuc jugulum, quantum pro Cæſaris ipſe
Auulſa ceruice daret. deſerta ſequentem
Non patitur tutis fatum celare latebris
Clara viri facies. multi Pharſalica caſtra
Cùm peterent, nondum fama prodente ruinas,
Occurſu ſtupuère ducis, vertigine rerum
Attoniti: cladíſque ſua vix ipſe fidelis
Auctor erat. grauis eſt Magno, quicunque malorum
Teſtis adeſt. cunctis ignotus gentibus eſſe
Mallet, & obſcuro tutus tranſire per orbem
Nomine:

3. *Cornipedem exhauſtum curſu.*] Equum feſſum, neque ſe promouentem, vtcunque ſtimulis foſſum.

4. *Incerta fuga veſtigia turbat.*] Non vnum rectum curſum regia via ſeruat; ſed modo hac, modo illac, per itinerum ambages fugit: ne ſi perſecutores tergo inſtitiſſent, in regia via veſtigia deprehendi potuiſſent. *Hortenſ.*

5. *Implicitaſque errore vias.*] Quæ lateant fallantque inſequentes. *Pauet ille fragorem.*] *Nunc omnes terrent auræ, ſonus excitat omnis Suſpenſum.* Aeneid. 2. Virg. *non ſine vano Aurarum & ſyluæ metu, &c.* Horat. 23. od. lib. 1.

8. *Quamuis ſummo, &c.*] Vtut victus jam & neglectus, priſtinæ tamen fortunæ & gloriæ memor, magno æſtimari ceruicem ſuam credit eodemque precio à Cæſare expeti, quo ipſe Cæſaris emeret.

9. *Nondum vile ſui pretium.*] Quaſi dicat, Pompejus ſcit, ſanguinis ſui pretium nondum eſſe vile. An, nondum ſcit Pompejus ſanguinis ſui pretium eſſe vile, quod in Aegypto Spadonis juſſu interficeretur. *Sulpitius.* *Hortenſius.*

12. *Deſerta ſequentem, &c.*] Pompejus notus non potuit celare calamitatem ſuam, vtcunque per deſerta fugeret.

15. *Peterent.*] Pompejo auxilium laturi.

16. *Vertigine rerum.*] Subita mutatæ fortunæ viciſſitudine.

17. *Cladiſque ſua, &c.*] Vix ipſe Pompeius, cladis ſuæ nuntius fidem iis comprobauit.

18. *Grauis eſt Magno.*] Cum dolore & rubore excipit obuios in conſcientiam & teſtimonium ſuæ calamitatis: ſequitur ratio.

Nomine: ſed longi pœnas Fortuna fauoris
Exigit à miſero, quæ tanto pondere famæ
Res premit aduerſas, fatiſque prioribus vrget.
Nunc feſtinatos nimium ſibi ſentit honores,
Actáque laurifera damnat Syllana juuenta.
Nunc & Corycias claſſes, & Pontica ſigna
Dejectum meminiſſe piget. ſic longius æuum
Deſtruit ingentes animos, & vita ſuperſtes
Imperio. niſi ſumma dies cum fine bonorum
Affuit, & celeri prævertit triſtia leto,
Dedecori eſt fortuna prior. quiſquam ne ſecundis
Tradere ſe fatis audet, niſi morte parata?
Littora contigerat, per quæ Peneïus amnis
Emathia

21. *Sed longi pœnas, &c.*] Quo lætior fuerit, eo jam triſtior eſt fortuna famam grauans & proſperis *fatis contraria fata rependens.*

22. *Quæ tanto pondere famæ.*] Quo curſus felicitatis in vita humana major eſt, & perpetuo florentior, eo caſu in aduerſis durior; & ſimul ad ferendũ acerbior.

23. *Fatiſque prioribus vrget.*] Priorem ſecundam Fortunam calamitatis huius grauitate compenſat. *Hortenſ.*

24. *Nunc feſtinatos, &c.*] Iam intelligit præcoces ſibi honores habitos non eſſe conſtantes. fortunam quæ è carceribus feſtinanter euolarit, ſub meta laſſatam deficere. Martial. de Scopo: *Curribus illa tuis ſemper properata, breuiſque Cui fuit & vita tam prope meta tua.* lib. 10. epiſt. 50.

25. *Actaque laurifera, &c.*] Triumphum de Hiarba & geſtis in Africa, quem egit 24. annos natus, Sylla grauiter ferente, obſtāte [illegible] negāte triumphũ illi decernēdũ; vt qui hæc geſsiſſet ſub alienis auſpiciis, idque ante maturã ætatē.

26. *Nunc & Corycias claſſes.*] Piget de tanto gloriæ culmine dejectum meminiſſe claſſes à ſe ductas contra Cilicas piratas, lib. 2. vſ. 576. & triumphum de Mithridate rege Ponti.

27. *Sic longius æuum, &c.*] Ὄλβος δ' οὐκ ἐς μακρὸν ἀνδρῶν ἔρχεται. Pind. in Pythiis. felicitas niſi adſit matura mors, ludibrio ferme homines exponit; felix exitus coronat opus, *la ſera loda la dia.* vitam mors. *Nemo ante obitum felix.* τέρμα τοῦ βίου ὄλβιζε. Iuuenal. ſat. 10. de Mario, Pompejo, &c.

28. *Deſtruit ingentes animos, &c.*] Sic nocuit magnaminis clariſque viris vixiſſe diutius, & in vita poſt amiſſum imperium remanere. *Sulpit.*

30. *Prævertit triſtia leto, Dedecori.*] Fecimus cohærere cum ſequenti commate. Sententia eſt: Felicitatem, ni adſit matura mors, ludibrio ferme homines exponere. *Grotius.*

33. *Litora contigerat.*] Supra vſ. 1. *Per quæ Peneius, &c. Flumineus, &c.*] Per Tempe vſque ad mare iter fecit. ibi noctis reliquum in piſcatoria caſula exegit: circa auroram in fluuiatilem lembum ingreſſus, de comitibus ingenuos ad ſe recepit, &c. inde oram legens, ad juſtæ magnitudinis oneraria.

Emathia iam clade rubens exibat in æquor.
Inde ratis trepidum, ventis, & fluctibus impar,
Flumineis vix tuta vadis euexit in altum:
Cuius adhuc remis quatitur Corcyra, ſinúſque
Leucadij, Cilicum dominus, terraque Liburna,
Exiguam vector pauidus correpſit in alnum.
Conſcia curarum ſecreta in littora Leſbi
Flectere vela jubes, qua tum tellure latebas
Mæſtior, in mediis quam ſi, Cornelia, campis
Emathia ſtares. triſteis præſagia curas
Exagitant: trepida quatitur formidine ſomnus:
Theſſaliam nox omnis habet: tenebríſque remotis
Rupis in abrupta ſcopulós extremáque currens
Littora, proſpiciens fluctus, nutantia longè
Semper prima vides venientis vela carinas.
Quærere ne quicquam de fato conjugis audes.
En ratis, ad veſtros qua tendit carbaſa portus

Quid

-mariam peruenit, cui præerat Peticius quidam Romanus, qui cum Pompeium de facie noſſet, eum & quos is iubebat, recepit, &c. Plut. & Appian.

36. *Flumineis vix tuta vadis.*] Nauis non bellica, ac ne oneraria quidem, ſed fluuialis. *Grotius.*

37. *Cuius adhuc remis quatitur Corcyra, &c.*] Pompeius, cuius præfecti longè lateque claſſibus tenebant Corcyram, ſinum Ambracium prope Leucadem, & oram Liburniæ in mari Adriatico, olim Cilicum piratarum domitor, iam domitus. lib. 3. vſ. 228. ipſe in cymba, mox in oneraria vehitur.

40. *Conſcia curarum, &c.*] Tu Cornelia quam nouerat ſollicitam animi de belli euentu pendere, mones Pompeium vt iubeat curſum dirigi ad Lesbon, vbi tu ſemota eras à ſtrepitu belli; lib. 5. vſ. 722. Alij leg. *iubet*, id eſt, Pompeius, & referunt *conſcia* ad *litora*. *Littora Leſbi*,] In Lesbo inſula, oppidum Mitylene eſt, vbi initio belli vxorem ſepoſuerat. Lesbus imprimis nobilitate vini commendatur. Vnde & calices Lesbij. Inſula prouerbiis aliquot veteribus nobilitata eſt. *Lesbia regula, &c.* Hortenſ.

42. *Mæſtior, &c.*] Vide ipſius Corneliæ rationes lib. 5. vſ. 767.

44. *Trepida quatitur, &c.*] Interdiu ſolicita de belli euentu, noctu per quietem Theſſalia obuerſatur menti.

45. *Tenebriſque.*] Oriente die.

47. *Nutantia longe.*] Quæ videntur nutare, quum vento huc illuc flectuntur, & hac illacve caſum minari & nauim euertere ex interuallo putes. *Hortenſius.*

49. *Quærere nec quicquam, &c.*] Ne forte audias quod præſaga mens ſomniabat aut ſuſpicabatur.

50. *En ratis, &c.*] Hæc Plutarchus ad hunc modum. vt Mitylenen appulit, nuncium in vrbē miſit ad Corneliam, cui aliis de Cæſare ad Dyrrhachium profligato,

Quid ferat ignoras: ſed nunc tibi ſumma pauoris
Nuntius armorum triſtis, rumórque ſiniſter
Victus adeſt coniux. quid perdis tempora luctus?
Cùm poßit iam flere, times. tunc puppe propinqua
Proſiluit, criménque Deûm crudele notauit,
Deformem pallore ducem, vultúſque prementem
Canitie, atque atro ſqualentes puluere veſtes.
Obuia nox miſera cælum, lucémque tenebris
Abſtulit, atque animam clauſit dolor: omnia neruis
Membra relicta labant: riguerunt corda, diúque
Spe mortis decepta jacet. jam fune ligato
Littoribus, luſtrat vacuas Pompeius arenas.
Quem poſtquam propius famulæ vidêre fideles,
Non vltrà gemitus tacitos inceſſere fata
Permisêre ſibi, fruſtráque attollere terra
Semianîmem conantur heram: quam pectore Magnus
Ambit, & aſtrictos refouet complexibus artus.
Cæperat in ſummum reuocato ſanguine corpus
Pompeij ſentire manus, mæſtámque mariti
Poſſe pati faciem: prohibet ſuccumbere fatis
Magnus,

& bello prope confecto, internæ cogitationibus, ille ſalutatione omiſſa, lacrymis magis quam voce mandatum referens, properare iuſsit, ſi Pompeium vna & alienæ aduectum naui cernere vellet.

53. *Victus adeſt coniux.*] Non eſt quod vlterius ſis ſolicita & timori inſumas tempora luctus. deſine timere, adeſt ecce victus coniunx, ſuæ cladis nuncius, tibi iuſti doloris cauſa. *Quid perdis tēpora luctus?*] Non debes lugendi tempora metu conſumere. Times, cum iam ſit quod lugeas: victus maritus ſcilicet. *Grotius.*

55. *Proſiluit.*] Cornelia obuia proſiluit. *Crimenque Deûm, &c.*] Aduertit inclementiam Deorum, coniugis cladem & fugam.

58. *Obuia nox miſera cælum.*] Caligo oculis oborta eſt ex animi deliquio, & præ mœrore Cornelia decidit exanimis.

61. *Spe mortis decepta jacet.*] Nam fruſtrata mortis deſideratæ ſpe, ad ſe rediit.

64. *Non vltra gemitus, &c.*] Famulæ non permiſere ſibi incuſare inclementiam fatorum vltra tacitos queſtus, hoc eſt, temperauerunt ſibi eiulatu & vociferationibus lamentorum, Pompeium ſcil. reueritæ, & ne heræ dolorem accenderent.

66. *Pectore Magnus.*] Amplexatur.

68. *In ſummum, &c.*] Ad ſe redire; ſanguine, qui in repentina conſternatione ad cor refluxerat, ſe iam remittente atque in extremas partes effundente.

70. *Faciem.*] Adſpectum; ad quem priùs

Magnus, & immodicos caſtigat voce dolores.
Nobile cur robur Fortuna vulnere primo,
Femina, tantorum titulis inſignis auorum,
Frangis? Habes aditum manſura in ſecula famæ,
Laudis in hoc ſexu, non legum iura, nec arma,
Vnica materia eſt coniux miſer. erige mentem,
Et tua cum fatis pietas decertet, & ipſum,
Quòd ſum victus, ama: nunc ſum tibi gloria maior.
A me quod faſces, & quòd pia turba Senatus,
Tantaque diſceſſit regum manus: incipe Magnum
Sola ſequi. deformis, adhuc viuente marito
Summus, & augeri vetitus dolor: vltima debet
Eſſe fides, lugere virum. tu nulla tuliſti
Bello damna meo. viuit poſt prælia Magnus,
Sed fortuna perit: quod defles, illud amaſti.

Vocibus

prius exanimis deciderat. *Succumbere fatis.*] Cedere aduerſæ fortunæ.

72. *Nobile cur robur, &c.*] Pompeij oratio conſolatoria eſt, qua fractum animum aduerſis fatis mariti conſolatur, & quidem argumentis, quibus in præſenti poteſt, accommodatis. Initio captat beneuolentiã à dignitate generis, perſonæ Corneliæ, rectè ſimul eã incuſãs fracti animi. *Hort. Robur.*] Animi fortitudinem. *Robur.*] Animi firmitatem.

73. *Auorum.*] Scipionum.

74. *Habes aditum, &c.*] Contigit tibi ſeges & materia æternæ & ſummæ laudis, quam fœminis conſequi datur. neque enim fœminarum gloria eſt ius dicere, aut arma ferre; ſed fides maritis præſtita, *Triſti materiam tempore laudis habet.*

75. *Non legum iura, &c.*] Etenim miſer maritus eſt vxori ſuæ fideli, in aduerſis laudis materia; quam non in adminiſtratione togata, aut in iure dicundo; nec in mediis armis, conſequeris. *Hortenſ.*

77. *Et tua cum fatis pietas, &c.*] Si fata deiecerunt è culmine gloriæ Pompeium; tu contrà, qua potes pietate eum adiuua in afflictis rebus, vnde materia laudis tibi appoſita eſt, *Hortenſ.*

78. *Quod ſum victus, ama.*] Quaſi dicat, multò magis tibi in aduerſa fortuna ſum amandus, quam in ſecunda: vt amicus certus in re incerta cernitur, ita multo magis pia & bona vxor in triſtibus. *Hortenſ.*

79. *A me quod faſces, &c.*] Erit enim veri amoris argumentum; & non te viri amaſſe fortunam; ſed virum ipſum, quem ab aliis deſertum ſequaris. *Sulpic.*

81. *Deformis, &c.*] Haud decet impendere viuo marito, perinde atque conclamato & mortuo, dolorem extremum & cui nihil addi poteſt; ne videare vitam æque ac mortem lugere.

82. *Vltima debet, &c.*] Vltimum coniugalis fidei officiũ eſt luctus.

85. *Sed Fortuna perit.*] Sed vide ne fortunam meam euerſam lugendo, videaris eam quam me habuiſſe chariorem.

88. Q

Vocibus his correpta viri, vix ægra leuauit
Membra ſolo, taleis gemitu rumpente querelas :
O vtinam in thalamos inuiſi Cæſaris iſſem
Infelix coniux, & nulli læta marito !
Bis nocui mundo : me pronuba duxit Erinnys,
Craſſorumque vmbra, deuotáque manibus illis
Aſſyrios in caſtra tuli ciuilia caſus :
Præcipitéſque dedi populos, cunctóſque fugaui
A cauſa meliore Deos. ô maxime coniux,
O thalamis indigne meis, hoc iuris habebat
In tantum Fortuna caput ! cur impia nupſi,
Si miſerum factura fui ? nunc accipe pœnas,
Sed quas ſponte luam. quò ſit tibi mollius æquor,
Certa fides regum, totúſque paratior orbis,
Sparge mari comitem. mallem felicibus armis
Dependiſſe :

88. *O vtinam, &c.*] Optat ſe Cæſari nupſiſſe potius olim, quam Pompeio; quod iam bis ſuo connubio, duo clariſſimi coniuges, infelices belli fuiſſent. Culpam in ſe transfert, quaſi per ipſam fatalis ea fuiſſet calamitas : vt cuicunque ea nupſiſſet, ad extremam miſeriam eſſet redactus. Et his & ſimilibus argumentis vſa, hortatur virum, vt ſe in mare proiiciat, & pœnas de ſe exigat. *Hortenſ. O vtinam, &c.*] Quo illius fortunas grauaret connubiũ meum, maritis vſque fatale.

89. *Infelix coniux, &c.*] P. Craſſo Marci F. qui cum patre apud Parthos periit, prius nupta: nunc Pompeio. Idem queſta inducitur à Plutarcho. Video, inquit, te marite, non tua ſed mea fortuna ad vnicum nauigium recidiſſe, qui ante Corneliæ nuptias quingẽtis nauibus per hoc æquor vehebaris; &c. in vita Pompeii.

90. *Me pronuba duxit Erinnys.*] Infelicibus auſpiciis nuptiarum querela. ſic Hypſiphile Ouidianæ: *Nam mihi nec Iuno nec Hymen, ſed triſtis Erinnys Prætulit infauſtas ſanguinolenta comas :* & Senecæ Medea vſ. 16. & Octauia vſ. 23. *Illa, illa meis triſtis Erinnys Thalamis Stygios prætulit ignes.*

91. *Craſſorumque vmbræ, &c.*] Patris & filij manes me illis infauſta execrati atque inſequuti miſerunt, eque infelici cladis omine in ciuilia hæc bella.

92. *Aſſyrios.*] Parthicam cladem.

93. *Præcipitéſque dedi.*] Ego exercitum Romanum in cladem illam præcipitaui. Ego Deos auerti à parte Senatus, qui iuſtam belli cauſam habebat. *Hortenſ.*

95. *Hoc iuris habebat.*] Tantum poteſtatis, vt fatalem me coniugem tibi daret.

96. *In tantum Fortuna caput.*] Quaſi Fortuna ſuum ius ſolum in homines plebeios, ac non in triumphales habeat homines ; quum nulli magis ſunt ruinæ propiores, quam tales. *Hortenſius.*

97. *Pœnas.*] Mei deponeris ſe pro tua ſalute, & fortunæ mutatione in melius.

100. *Comitem.*] Me. *Mallem felicibus*

Dependiſſe caput: nunc clades denique luſtra
Magne tuas. vbicunque jaces ciuilibus armis
Noſtros vlta toros, ades huc, atque exige pœnas,
Iulia crudelis, placatáque pellice caſa,
Magno parce tuo. ſic fata, iterúmque refuſa
Conjugis in gremium, cunctorum lumina ſoluit
In lacrymas. duri flectuntur pectora Magni,
Siccáque Theſſalia confundit lumina Leſbos.
Tunc Mitylenæum plena iam littore vulgus
Affatur Magnum: Si maxima gloria nobis
Semper erit tanti pignus ſeruaſſe mariti,
Tu quoque deuotos ſacro tibi fœdere muros
Oramus, ſociéſque lares dignare vel vna
Nocte tua: fac Magne locum, quem cuncta reuiſant
Secula; quem veniens hoſpes Romanus adoret.
Nulla tibi ſubeunda magis ſunt mœnia victo.

Omnia

ciuilibus armis.] Atque vtinam me prius deuouiſſem, ante hanc cladem, pro tua victoria, id quia non contigit, nunc denique expia clades tuas mea cæde.

101. *Clades denique luſtra.*] Expia, purga cæde mea & his inferijs. *Sulpit.*

102. *Vbicunque jaces.*] Apoſtrophe ad Iuliam, quã in odium adducẽs, ciuili clade vitã fuiſſe dicit conjugium ſuum *Sulp. Vbicunque jaces, &c.*] Lege quæ Iuliæ vmbra minatur Pompejo, lib. 3. vſ. 21.

104. *Placata.*] Mitior facta. *Pellice caſa.*] Occiſa me, quæ ſum pellex tua, & tuo viro conjuncta. *Sulp. Pellice caſa.*] Inuidioſe & indignāter hoc in ſe, vt lib. 3. vſ. 23.

108. *Siccaque Theſſalia, &c.*] Et commiſeratio vxoris hic in Lesbo expreſſit Pompejo lacrymas, quod non fecit clades in Theſſalia accepta.

109. *Tunc Mitylenæum, &c.*] Mitylenæos, vt refert Plutarchus, ſalutatum egreſſos & vt in vrbem intraret orantes, hoc recuſato, monuit: vti bono animo eſſent, & victori parerent Cæſari, bono & clementi viro.

111. *Pignus ſeruaſſe mariti.*] Corneliam, vxorem Pompeij, apud nos depoſitam à bello.

112. *Tu quoque deuotos.*] Propoſitio petitionis, vt ad ſe dignetur diuerti in hoſpitium, & ciuitate communi vel noctem vnam ſecum vti. *Hort. Fœdera muros.*] Societatis & hoſpitij.

114. *Fac Magne locum, &c.*] Ab honeſto: ipſis honorificum futurum perpetuo, quod tantus vir Mitylenenſe hoſpite dignatus fuerit. Adeo ſummi viri, honori ac gloriæ ſunt ciuitatibus, à quibus humaniter ad communionem rerum ſuarum inuitantur. *Hortenſ. Quē cuncta, &c.*] Te hoſpite primum è bello recepto, honoratum.

116. *Nulla tibi ſubeunda.*] Commēdant citrà jactationē, officium, & Mitylenæorum beneuolum ergà eum animū: cōmendant verecundè ſuam vrbem, quam aliis anteponunt jure hoſpitij. *Hortenſ.*

118. *Has*

Omnia victoris poſſunt ſperare fauorem:
Hæc iam crimen habent. quid, quòd jacet inſula pōto,
Cæſar eget ratibus? Procerum pars magna coibit
Certus loci. noto reparandum eſt littore fatum.
Accipe templorum cultus, aurúmque Deorum
Accipe: ſi terris, ſi puppibus iſta juuentus
Aptior eſt, tota, quantum valet, utere Leſbo.
[Accipe: ne Cæſar rapiat, tu victus habeto.]
Hoc ſolum crimen merita bene detrahe terra,
Ne noſtram videare fidem felíxque ſecutus,
Et damnaſſe miſer. tali pietate virorum
Lætus, in aduerſis, & mundi nomine gaudens
Eſſe fidem, Nullum toto mihi, dixit, in orbe
Gratius eſſe ſolum, non paruo pignore vobis
Oſtendi. tenuit noſtros hac obſide Leſbos
Adfectus: hîc ſacra domus, carique penates,
Hîc mihi Roma fuit. non ulla in littora puppim

Antè

118. *Hæc iam crimen habent.*] Noſtra hæc ciuitas jam Cæſari damnata eſt officij erga te tuamque. infra vſ. 134. *Crimen.*] Hoſpitij culpam *Sulp.* *Quid, quod iacet inſula.*] Perſuadent à tuto, apud ſe manere aliquamdiu eum poſſe: quod difficile ſit Cæſari cū claſſe in Lesbum penetrare: tum conuenit omnis nobilitas ad defendendū te, & arcendum hoſtem à littore. *Hortenſ.*

119. *Procerum pars.*] Huc è bello conuenient nobiles, qui ſciant te huc veniſſe ad coniugem.

120. *Noto reparandum, &c.*] Quo appuliſti à bello Mithridatico, auditum artium profeſſores.

122. *Si puppibus iſta iuuentus.*] Non ſat habent aurum ſacrum & profanum offerre, niſi etiam promittant ſe iuuentutem terra marique armaturos. *Hort.*

124. *Accipe.*] Verſus iſte νόθος, non habetur in Ms. F. Modij nouantiq. 95. epiſt.

125. Hoc *ſolum crimen, &c.*] Hoc opprobrium à nobis bene de te meritis auerte, ne videaris fidem noſtram in aduerſis rebus ſuſpectam habuiſſe & damnaſſe, quam in proſperis approbaſti.

128. *Mundi nomine.*] Non ſui cauſſa gaudet, ſed generis humani nomine, quod tam profligato ſeculo fides aliqua ſupereſſet: ipſe alioqui beneficio nō vſurus. *Grot.* *Mundi nomine gaudens.*] Vt qui non penitus profligaſſet fidem, cuius hæc ciuitas edidiſſet ſpecimen & promptitudinē erga Pōp. & pop. Rom. in rebus creperis, bonum augurium atque exemplum, cæteris futurum, mox vſ. 140.

130. *Non paruo pignore vobis.*] Cornelia vobis commiſſa.

131. Hac *obſide.*] Cornelia, quaſi in pignus fidei data. *Sulp.*

133. *Hic mihi, &c.*] Declarat, nuſquam ſe maluiſſe vxorem ſeparare.

Antè dedi fugiens, ſæui cùm Cæſaris iram
Iam ſcirem meritam. ſeruata conjuge, Leſbon,
Non veritus tantam veniæ committere vobis
Materiam. ſed iam ſatis eſt feciſſe nocentes:
Fata mihi totum mea ſunt agitanda per orbem.
Heu nimium felix æterno nomine Leſbos,
Siue doces populos, Regéſque admittere Magnum,
Seu præſtas mihi ſola fidem. nam quærere certum eſt
Fas quibus in terris, vbi ſit ſcelus. accipe numen,
Si quod adhuc mecum es, votorum extrema meorum:
Da ſimiles Leſbo populos, qui Marte ſubactum
Non intrare ſuos infeſto Cæſare portus,
Non exire vetent. dixit, mæſtámque carinæ
Impoſuit comitem. cunctos mutare putares
Tellurem, patriaque ſolum: ſic littore toto
Plangitur, infeſta tenduntur in æthera dextræ:
Pompeiúmque minus, cuius Fortuna dolorem
Mouerat, aſt illam, quam toto tempore belli

Vt

ſeponere, quàm apud eos, quorum ædes, domos ſuas, ſuos penates, adeoque Romæ loco duxerit. *Hortenſ.*

136. *Non veritus tantam, &c.*] Me veſtræ fidei credere non dubitans, quem ſi vos prehenſum Cæſari traderetis, facile eum vobis conciliaretis, impetrata exceptæ hoſpitio Corneliæ venia.

137. *Feciſſe nocentes.*] Obnoxios & expoſitos inuidiæ & odio Cæſaris; cur vos in inimicis propter me poſsit habere. *Hortenſ.*

138. *Fata mihi totum, &c.*] Fortuna mea mihi tentanda eſt, errando per totum terrarum orbem; dum vel ſedem tutam, vel fideles opes inuenero, quibus adjuter. *Hortenſ.*

141. *Quærere certum eſt, &c.*] Statui enim experiri, quæ gentes Senatui & pop. Romano fideles ſint; quæ infidæ.

142. *Accipe numen, &c.*] Et tu, ſi quis deorum etiamdum mihi faueat, exaudi vltimum hoc votum meum.

146. *Dixit, mæſtamque, &c.*] Poſtquam Pompejus Mityleneis honorificè pro effuſa humanitate in ſe, conjugem in nauem excepit, jam jam ſoluturus portum. Et ad dilatandam narrationem, refert, quanto planctu inſulanorum dimiſsi ſint. Hanc complorationem mirè amplificat Poëta. *Hortenſius.*

147. *Cunctos mutare putares.*] Crederes Mitylenæos omnes in exilium pulſos è patrio ſolo migraſſe, in diſceſſu Pompeij & Corneliæ; adeo vndique plangebatur ab omnibus.

149. *Infeſtæ tenduntur, &c.*] Tanquam Deos inclementiæ incuſantes.

150. *Pompeiumque minus.*] Neque tangebatur tantum diſceſſu Pompeij, quantum Corneliæ.

155. Tam

Vt ciuem videre ſuam, diſcedere cernens
Ingemuit populus: quam vix ſi caſtra mariti
Victoris peteret, ſiccis dimittere matres
Iam poterant oculis: tanto deuinxit amore.
Has pudor, hos probitas, caſtíque modeſtia vultus,
Quod ſubmiſſa nimis, nulli grauis hoſpita turbæ,
Stantis adhuc fati vixit quaſi coniuge victo.
Iam pelago medios Titan demiſſus ad ignes,
Nec quibus abſcondit, nec ſi quibus exerit orbem,
Totus erat: vigiles Pompeij in pectore curæ.
Nunc ſocias adeunt Romani fœderis vrbes,
Et varias regum mentes, nunc inuia mundi
Arua ſuper nimios ſoles, Auſtrúmque jacentis.
Sæpe labor mæſtus curarum, odiúmque futuri
Projecit feſſos incerti pectoris æſtus,
Rectorémque ratis de cunctis conſulit aſtris:

Vndas

155. *Tanto deuinxit amore.*] Exclamatione cauſſam amoris reddit, à virtutibus Corneliæ, quæ illos ſibi vſque adeo deuinxerant. Laudat eam à verecundia ingenua, probitate, modeſtia, & humilitate, & animi tranquillitate. *Hortenſ.*

156. *Caſtique modeſtia, &c. Stantis adhuc, &c.*] Cornelia ſtantis fati, id eſt, cuius fortuna adhuc erat integra (vt infra *vſ.* 223. *æterni Martis Alanos.* Hellenismum alij eſſe volunt pro *ſtante fortuna*) vixit non minori cum modeſtia, quam ſi fracta fuiſſet aduerſa Fortuna.

159. *Iam pelago medios, &c.*] Erat iam Solis occidentis ſphæræ pars media ſupra horizontem, pars altera infra diem illis deferentis, ſi qui ſunt Antipodes qui opponunt pedibus veſtigia noſtris. Namque hoc pleriſque veterũ controuerſum fuit etiã contra demonſtrationes Mathematicas.

160. *Nec, ſi quibus exerit orbem.*] Antipodibus, quibus oritur, quum nobis occidit. *Sulpit.*

161. *Vigiles Pompeij, &c.*] Pompeium inſomnem & ſolicitum tenebat meditatio quos reges, quas gentes ſocias, quas mundi partes adiret.

163. *Inuia mundi.*] Deſerta Libyæ, zonam torridam & vlterius.

164. *Arua ſuper nimios, &c.*] Rurſum inter nauigandum deliberabat apud ſe, num in deſerta Libyæ ſe reciperet, aut Aethiopes, &c. *Nimios Soles.*] Aeſtus prope intolerabiles zonæ torridæ, quæ inter circulum Cancri eſt & Capricorni, quo Cæſar non penetrabit. Hæ regiones ſubiectæ ſunt auſtro. *Hortenſ. Iacentis.*] Non *iacentes.* Grotius.

165. *Sæpe labor mæſtus curarũ.*] Interdum vt mentis ſolicitudinẽ & tædium cogitandi de futuris leuaret, conuertit ſe ad diſputationem de aſtris, & ratione cœli viæque inquirenda à gubernatore nauis.

166. *Proiecit.*] Repulit. *Feſſos æſtus.*] Defatigatas cogitationes.

168. Quas

Vnde notet terras; quæ ſit menſura ſecandi
Æquoris in cælo; Syriam quo ſidere ſeruet:
Aut quotus in plauſtro Libyam benè dirigat ignis.
Doctus ad hæc fatur taciti ſeruator Olympi:
Signifero quæcunque fluunt labentia cælo,
Nunquam ſtante polo, miſeros fallentia nautas
Sidera non ſequimur: ſed qui non mergitur vndis
Axis inocciduus, gemina clariſſimus Arcto:
Ille regit puppes. hic cùm mihi ſemper in altum
Surget, & inſtabit ſummis minor Vrſa ceruchis;
Boſporon, & Scythiæ curuantem littora pontum

Spectamus

168. *Quæ ſit menſura ſecandi.*] Percunctatur gubernatorem nauis de ſtellis ad quas nauiget in has vel in illas terras, ad quas ſtellas dirigat nauigationis curſum. *Hort.*

169. *Syriam quo ſidere ſeruet.*] Quam ſtellam obſeruans in Syriã nauiget, & cum Pompejum de his regionibus adeundis varia animo verſantem conſilia reſpicere videatur poëta, tum & illud, *Namque Helice Graios, Tyrios Cynoſura per altum Dirigit.*

170. *Quotus in plauſtro, &c.*] Quota ſtella vrſæ majoris obſeruatur nauigantibus in Africam.

171. *Taciti ſeruator Olympi.*] Gubernator. Sic Palinurus Virg. 3. Aeneid. *Sidera cuncta notat tacito labentia cælo.*

172. *Signifero cælo.*] Signifer circulus, Zodiacus: hic à Philoſophis obliquus dicitur; quia Aequinoctialem circulum obliquè ſecat: & is eſt, qui 12. illa ſigna cæleſtia continet. *Signifero quæcunque, &c.*] Non obſeruamus ſtellas in Zodiaco & illa cœli parte quæ reuoluta nobis occidit: ſed ſidera vicina polo Arctico, qui nobis ſemper ſublimis, certos ſignat curſus, juxta quem maxime fulgent duo ſidera Helice & Cynoſura.

173. *Nunquam ſtante polo.*] Vbi nulla cœli pars ſtabilis ſtellas præfert, ad quas dirigatur curſus.

175. *Axis.*] Axis eſt linea recta, per ſphæræ centrum ducta, circa quam ſphæra conuertitur. Poli ſunt duo puncta, quæ axem ſphæræ vtrimque terminant. Ille qui nobis in Europa degentibus ſemper apparet, dicitur Borealis vel Septentrionalis, & etiam polus Arcticus. Alter verò polus Auſtralis vel Meridionalis dicitur & Antarcticus, quod per diametrum oppoſitus ſit polo Arctico. Hic nunquam nobis conſpicitur, & tantum ſub noſtro hemiſphærio deliteſcit, quantum alter ſuprà idem hemiſphærium attollitur. vt Virgil. *Hic vertex nobis ſemper ſublimis: at illum Sub pedibus Styx atra videt, maneſque profundi. Gemina Arctu.*] Duabus vrſis, majore & minore.

177. *Ceruchis.*] Cornibus antennarum, ex κέρας & ἔχω.

178. *Boſporon & Scythiæ, &c.*] Hoc vult nauta dicere, Nauigantibus hinc in Boſphoron Scythicum aut Thracium, & pontum, verſus Septentrionem, ſtella polaris aſcendit ad Zenith, ceu punctum verticale, quod, per *antennas, ſummam arborem & malum*, intelligit, id eſt, polus Arcticus eleuatur. Nauigantibus contra in

Syriam

Spectamus. quicquid deſcendet ab arbore ſumma
Arctophylax, propiórque mari Cynoſura feretur,
In Syria portus tendet ratis. inde Canopos
Excipit Auſtrali cælo contenta vagari,
Stella timens Borean: illa quoque perge ſiniſtra,
Trans Pharon: in medio tanget ratis æquore Syrtim.
Sed quò vela dari, quò nunc pede carbaſa tendi
Noſtra jubes? dubio contrà cui pectore Magnus,
Hoc ſolum toto, reſpondit, in æquore ſerua,
Vt ſit ab Emathiis ſemper tua longiùs oris
Puppis, & Heſperiam pelago, cælóque relinquas:
Cetera da ventis. comitem, pignúſque recepi
Depoſitum: tunc certus eram, quæ littora vellem:
Nunc portum Fortuna dabit. Sic fatur: at ille

Iuſto

Syriam, verſus meridiem: ſtellæ polares Bootes & Vrſa minor deſcendunt à ſummitate mali ceu puncto verticali, Horizontē verſus, hoc eſt, polus deprimitur, atque eleuatur Canopus, fulgida ſtella in gubernaculo Auſtrali nauis Argus ſideris Meridionalis, quæ non videtur niſi Rhodo in Auſtrum pergentibus. *nuſquam inuenies*, inquit Manilius: *fulgere Canopum, Donec Niliacas per Pontum veneris oras.*

179. *Quicquid deſcendit, &c.*] Quantum deprimitur poli Arctici, tantum eleuatur Aequatoris, & in Auſtrum tendimus. *Deſcendet ab arbore ſumma.*] Non *deſcendit*. nam ſequitur *feretur*. Quare & mox *tendit*, in *tēdet* mutauimus. *Grotius. Ab arbore ſumma.*]. Id eſt, quando polus, Arctophylax & minor vrſa à ſummo malo deſcendunt, rectà excurſus eſt in Syriam. *Hortenſ.*

180. *Arctophylax.*] Qui & Bootes vocatur, cuius ſiniſtram manū circulus Arcticus includit, vt neque occidere, neque oriri videatur. *Hort. Cynoſura.*] Vrſa minor, quæ Bootæ oppoſita eſt. *Sulpit.*

181. *Inde Canopos*] Remota, nec aſcendens Septentrionalibus conſpicua. *Canopos.*] Stella auſtralis ingens & clara, noſtris regionibus ignota; Berenices crinis dicta. eius meminit Plinius lib. VI. & Vitruuius lib. IX. *Sulpit.*

183. *Stella timens Borean.*] Metuit ne Borea nubes impellente, obſcuretur. *Illa quoque perge ſiniſtra.*] Si in ſiniſtrâ teneas à Canopo trans Pharon, illidetur nauis Syrtibus.

184. *Pharon.*] Pharus inſula eſt in ingreſſu portus Alexandrini. *Hortenſius. Pharon.*] Lib. 10. vſ. 57. & 539. *Syrtim.*] Lib. 1. vſ. 367.

185. *Quo nunc pede carbaſa.*] Vtro? dextro an ſiniſtro veli angulo imo? ποδ ὦνι. *the tack e.* libro 5. vſ. 428. *Tendi noſtra iubes.*] Dirigi curſum.

188. *Vt ſit ab Emathiis, &c.*] Theſſaliam atque Italiam relinque, ad Orientem tendens.

190. *Comitem, pignuſque.*] Vxorem Corneliam, quam in Lesbo depoſueram. *Hortenſ.*

191. *Litora vellem.*] Ante receptam vxorem, Lesbon volui petere.

193. *Iuſto*

Iuſto vela modo pendentia cornibus æquis
Torſit & in læuum puppim dedit, vtque ſecaret,
Quas Aſia cautes, & quas Chios aſperat, vndas,
Hos dedit in proram, tenet hos in puppe rudentes.
Æquora ſenſerunt motus, alitérque ſecante
Iam pelagus roſtro, nec idem ſpectante carina,
Mutauêre ſonum. non ſic moderator equorum,
Dexteriore rotæ læuum cùm circuit orbem,
Cogit inoffenſa currus accedere meta.
Oſtendit terras Titan, & ſidera texit.
Sparſus ab Emathia fugit quicunque procella,
Aſſequitur Magnum: primúſque à littore Leſbi
Occurrit natus, procerum mox turba fidelis.

Nam

193. *Iuſto modo.*] Pari altitudine & planitie. *Sulpit.*

194. *In læuum puppim dedit.*] In læuam flexit.

195. *Quas Aſia cautes, &c. vndas.*] Fretum inter Aſiæ litus & Chion inſulam à ſiniſtra. male legitur. *Aſina caut.*

196. Hos *dedit in proram, &c.*] Alterum veli angulum protendit, reducto altero. vt vſ. 428. lib. 5.

197. *Æquora ſenſerunt motus.*] Motus, nauis; vt fit vbi contra maris æſtum luctatur nauta.

198. *Iam pelagus roſtro, nec idem, &c.*] Curſu in obliquum mutato. neque procurrente vt prius æquatis antennis naui. majori impetu & fragore prora eruit fluctus.

199. *Non ſic moderator equorū.*] Non ſecus atque auriga in curuli certamine contendit, interiore rota quam proxime ſtringere metam, quo breuiore gyro circumeat. *Non ſic moderator equorum, Dexteriore rota, &c.*] *Læuus orbis* in metæ flexu interior dexter, exterior. Hic tamē, naturalior mos, vt docet philoſophus, ἀπὸ δεξιῶν ἐπ' ἀριστερά. equos naturaliter ad ſiniſtram flectere tradunt equarij. Hæc ratio ergo quod in certamine curuli equi ad ſiniſtram flecterent, ac ſiniſtro gyro interiore metas luſtrarent; quia hic motus & conuerſio equis familiarior & magis ex natura. Hinc abſolute *interior* Latinis pro ſiniſterior, vt *interior comes, interior ſponda, &c.* Etenim in hac circumactione quæ κατὰ φύσιν eſt, interior orbis & propior centro ſiniſter habetur. *Salmaſius Plin.* Exercit. pag. 936.

200. *Dexteriore rota, &c.*] Siniſtra rota immobili, dū dextra vertitur.

201. *Inoffenſa, &c.*] Euitatæ & intactæ.

202. *Oſtendit terras Titan.*] A periphraſtica matutini temporis deſcriptione redit ad hiſtoricam narrationem. Poſt fugam Pompeij, totis caſtris fuga facta eſt. Cn. Pōpeij filium *maiorem.* natu, patrem ſecutum dicit Poëta, & ſimul cum eo Orientales reges, atque inter hos Deiotarum, Gallo-Græciæ regem, pro quo exſtat oratio Ciceronis ad Cæſarem. *Hortenſius. Et ſidera texit.*] Oriens ſol obſcurauerat ſidera.

203. *Sparſus ab Emathia.*] Quicunque è clade Pharſalica fugerant, ſequuti ſunt Pompejum.

205. *Natus.*] Natu minor, Sextus

ad

Nam neque dejecto fatis, aciéque fugato
Abſtulerat Magno reges Fortuna miniſtros:
Terrarum dominos, & ſceptra Eoa tenentes
Exul habet comites. jubet ire in deuia mundi
Deiotarum, qui ſparſa ducis veſtigia lêgit.
Quando, ait, Emathiis amiſſus cladibus orbis
Quà Romanus erat, ſupereſt fidiſſime regum
Eoam tentare fidem, populóſque bibentes
Euphraten, & adhuc ſecurum à Cæſare Tigrim
Nec pigeat Magno quærentem fata, remotas
Medorum penetrare domos, Scythicóſque receſſus,
Et totum mutare diem, vocéſque ſuperbo
Arſacidæ perferre meas: ſi fœdera nobis
Priſca manent, mihi per Latium iurata Tonantem,
Per veſtros aſtricta magos, implete pharetras,
Armenióſque

ad l.9. vſ.45. *Procerum.*] Senatorum, & ducum. *Pompeius fugiens cum duobus Lentulis, Sextoque filio & Fauonio, &c.* Vel Patercul. lib.2.

206. *Deiecto.*] Victo.

208. *Sceptra Eoa.*] Regna Orientalia.

209. *Iubet ire in deuia mundi Deiotarum.*] Deiotarum regem Gallo-Græciæ mittit in remotiſsimas terras minoris Aſiæ ad arma ſollicitanda.

210. *Qui ſparſa ducis veſtigia legit.*] Qui fugientem Pompejum aſſecutus fuerat.

211. *Quando, ait, Emathiis.*] Pompeij ad Deiotarum oratio.

212. *Qua Romanus erat.*] Quia parte, & quouſque Imperio Romano ſubiectus eſt. *Hort.*

213. *Eoam tentare fidem.*] Auxilia & opes Orientales ſollicitare ad arma contra Cæſarem, pro majeſtate Senatus. *Hort. Populóſque bibentes Euphraten.*] Armeniæ & Meſopotamiæ pop.

214. *Tigrim.*] Tigris accolas.

215. *Magno quærentem fata.*] Quo mihi fata recuperes:

217. *Totum mutare diem.*] Subire aliud cœli clima, vbi propter loci diſtantiam & mundi inclinationẽ variatur diei ratio. Alij leg. *motare*, id eſt, excitare totũ Oriẽtem. *Superbo.*] Recenti de Craſsis victoria, lib.1. vſ.10.

218. *Arſacidæ.*] Regi Parthorum denominato ab Arſace authore imperij. *Fœdera nobis, &c.*] Exceptis (inquit Florus l.3. cap.5.) Parthis, qui fœdus maluerunt: & Indis, qui nos adhuc non nouerant, omnis Aſia inter Rubrum & Caſpiũ & Oceanũ Pompeianis domita vel oppreſſa ſignis tenebatur.

219. *Per Latium iurata Tonantem.*] Per Iouem Imperij Rom. præſidem à nobis, & Deos veſtros à magis ſapientibus, ſacerdotibuſque iurata.

220. *Aſtricta.*] Firmata. *Magos.*] Sapientes, ſacerdotes. *Sulp. Implete pharetras.*] Inſtruite & parate arma auxiliaria. Parthi autem arcubus præliabantur, quos cum per pacem remitterent, in contrarium flectebant.

Armenioſque arcus Geticis intendite neruis:
Si vos ô Parthi, peterem cùm Caſpia clauſtra,
Et ſequerer duros æterni Martis Alanos,
Paſſus Achæmeniis latè decurrere campis,
In tutam trepidos nunquam Babylona coëgi:
Arua ſuper Cyri, Chaldæique vltima regni,
Quà rapidus Ganges, & quà Nyſæus Hydaſpes
Accedunt pelago, Phœbi ſurgentis ab igne
Iam propior, quam Perſis, eram: tamen omnia vincens
Suſtinui noſtris vos tantùm deeſſe triumphis,
Solúſque è numero regum telluris Eoæ,
Ex æquo me Parthus adît. nec munere Magni
Stant ſemel Arſacidæ. quis enim poſt vulnera cladis
Aſſyriæ, iuſtas Latij compeſcuit iras?
Tot meritis obſtricta meis, nunc Parthia ruptis
Excedat

221. *Armenioſquè arcus Geticis.*] Parthicos.

222. *Si vos ô Parthi.*] Auertit orationem à Deiotaro ad Parthos, cum quibus humaniter egit, tum, quum perſequeretur Alanos, vt Poëta dicit, & peteret portas Caſpias, quas *clauſtra Caſpia* vocat. *Hortenſ. Caſpia clauſtra.*] Caſpiæ portæ ſunt fauces montium Caſpiorum inter Medos & Parthos. Sed de aliis furcis ceu faucibus Armeniam verſus eſt intelligendum: cum Pompejus huc non peruenerit. vti nec ad Alanos Scythiæ Europææ pop. ſed Albanos potius, qui Caſpiis clauſtris & Parthis viciniores. De his item Plut. in Pomp. & Tacit. Annal. 12. 13. 15. atque ita legendum apud Suet. in Domitiano cap. 2.

223. *Æterni Martis Alanos.*] Qui ſemper in armis ſunt, qui indurruerunt aſſueti bellis.

224. *Achæmeniis.*] Perſicis, ab Achæmeni de tribu, è qua Reges Perſarum, à filio Aegei. Steph. *Latè decurrere campis.*] In ocio & pace.

225. *In tutam trepidos, &c.*] Non repreſsi, neque in vrbem Imperij ſedem fugaui.

226. *Arua ſuper Cyri.*] Vltra regnum Perſarum. lib. 6. vſ. 449.

227. *Ganges.*] Indiæ fluuius. *Nyſæus Hydaſpes.*] Nyſam vrbem Indiæ à Baccho conditam præterfluens.

228. *Accedunt pelago.*] In mare Indicum labuntur. *Phœbi ſurgentis, &c.*] Propior eram Orienti ſoli quam ipſi Perſæ.

232. *Ex æquo me Parthus adit.*] Par, liber, non triumphatus. *Nec munere Magni.*] Neque incolumitatem & pacem ſemel tantum meo debent beneficio, quin & poſt victos Craſſos, diſſuaſi ego in Senatu, ne bellum Parthis inferretur, durante ſc. bello Gallico.

233. *Arſacidæ.*] Parthi, ab Arſace primo Parthorum rege. *Quis enim poſt vulnera.*] Quis poſt cæſos Craſſos, patrem & filium à Parthis, continuit populum Rom. ne ea clades vindicaretur, niſi ego? *Hortenſ.*

235. *Tot meritis, &c.*] Concludit

enume

Excedat clauſtris vetitam per ſecula ripam,
Zeugmáque Pellæum. Pompeio vincite Parthi:
Vinci Roma volet. regem parêre iubenti
Ardua non piguit, poſitíſque inſignibus aula
Egreditur famuli raptos indutus amictus.
In dubiis tutum eſt inopem ſimulare tyranno.
Quanto igitur mundi dominus ſecurius æuum
Verus pauper agit! dimiſſo in littore rege,
Ipſe per Icaria ſcopulos, Epheſúmque relinquens,
Et placidi Colophona maris, ſpumantia parua
Radix ſaxa Sami: ſpirat de littore Coo
Aura fluens: Gnidon inde fugit, clarámque relinquit
Sole

enumerationem meritorum, dimititque Regem cum mandatis ad Parthos; vt terminos regni libere tranſeant, & Romanis ſecum bellum inferant. Hort.

236. *Clauſtris vetitam per ſecula ripam.*] Terminis conſtitutis intra Euphratem, quem Phraates cum Tigranem generum ſuum à Pompejo expoſceret, Imperij metam & terminum pactus eſt.

237. *Zeugmaque Pellæum.*] Syriæ ad Euphratem opp. ab Alexãdro Macedone conditum. & vbi fluuium ponte è nauibus domuerat, cathenas in vrbe ſeruatas eſſe ſuo tempore refert Plin. l. 34. c. 15. *Pellæum.*] Macedonicum, ſeu Alexandri: Pella enim vrbs Macedoniæ. Hinc *vnus Pellæo iuueni non ſufficit orbis.* Hort. *Pompejo vincite Parthi.*] In meam gratiam & partes potius quam Cæſaris ſit.

238. *Regem.*] Deiotarum.

239. *Poſitiſque, &c.*] Poſito habitu regio.

240. *Egreditur famuli.*] Deiotarus rex Pompeio mandati paruit; atque haud melius veſtitus quam famulus, poſitis regiis ornamẽtis, egreditur è naui in littus. Addit *amictus raptos*, quaſi in re trepida raptim acceptos. Hort.

241. *Inopem ſimulare tyranno.*] Regi aſſumere habitum pauperis.

243. *Dimiſſo in litore rege.*] Expoſito Deiotaro cum mandatis ad Parthos, in litore Aſiatico.

244. *Ipſe per Icaria.*] Pompeius. *Icaria ſcopulos*] Icariæ inſ. *nidi inter ſcopulos. Epheſumque relinquens.*] Ioniæ in Aſia maritimam vrbem celebrem.

245. *Placidi Colophona maris.*] In imo quippe ſinus pulcherrimi eſt Colophon. *Spumantia parua.*] Ioniæ inſulæ.

246. *Sami.* Maris Carpathij inſul. *Coo.*] Samo vicina eſt Cos inſ.

247. *Aura fluens.*] Ab occaſu ventus commodus leniter ſpirat, inter Aſiam & Coum inſulã, curſum in Ortum flectentibus. Eſt autem Cous ſiue Cos in eodem mari contra Cariam, & illi ſinui obtenta, in quo Halicarnaſſus quondam fuit nobiliſsima inſula; inter quam & Chium Samos media eſt. Cous Hippocratem dedit principem medicorum, Pythagorę. Hinc prodiit Apelles ille incomparabilis pictor. Cous Aeſculapij templum habuit, vetuſtiſsimi omniũ Medicorum, qui ob dignitatem & excellentiam artis præſtãtiſsimæ, diuinos honores meruiſſe proditur. Cous vinum præſtantiſsimum ferre tradit Strabo. Hort. *Gnidon.*]

Extre

Sole Rhodon, magnóſque ſinus Telmeſſidos vnda
Compenſat medio pelagi. Pamphylia puppi
Occurrit tellus: nec ſe committere muris
Auſus adhuc vllis, te primùm parua Phaſelis
Magnus adit. nam te metui vetat incola rarus,
Exhauſtaque domus populis; maiórque carinæ
Quàm tua turba fuit. tendens hinc carbaſa rurſus.
Iam Taurum, Tauróque videt Dipſanta cadentem.
Crederet hoc Magnus, pacem cùm praſtitit vndis
Et ſibi conſultum? Cilicum per littora tutus
Parua puppe fugit: ſequitur pars magna Senatus
Ad profugum collecta ducem: paruiſque Synedris,
Quo portu mittitque rates recipitque Selinus,
In Procerum cœtu tandem mœſta ora reſoluit

Vocibus

Extremam Cariæ vrbem in promontorio ſitam, liberam, forma peninſulæ: hanc Dores habitarunt. *Claramque Sole Rhodon.*] Rhodos inſula Carpathij pelagi, Claſſe potēs. Phæbo dilecta: hinc & Coloſſo & templo Phœbi clara. Hort. *Claráque, &c.*] Lib. 5. vſ. 51.

248. *Sinus Telmeſſidos.*] Sinus, ad Telmeſſum oppidum Cariæ. *Telmeſſidos vnda.*] Variant nonnihil Mss. Sed vera hęc lectio. *Telmeſſus* vrbs apud Pliniū: apud Strabonē & Stephanum τελμισσός. Eſt in confinio Lyciæ & Cariæ. *Grot.*

249. *Compenſat medio pelagi.*] Compendium magni ſinus facit, recta per medium pelagus nauigatione. Legitur & *Cōpenſat, medio pelagi Pamph. Medio pelagi.*] priori periodo hęc verba aſcripſimus. Sunt enim oppoſita, *mediū pelagi*, & *magni ſinus*. *Compenſare* eſt, compēdifacere. Seneca Hippolyto: *Qua via longum compenſat iter.* vſ. 85. *Grot. Pamphylia puppi.*] Aſiæ Minoris regio Ciliciæ vicina.

250. *Muris Auſus adhuc vllis.*] Oppido vlli, vſ. 136. ſupra.

251. *Te primum parua Phaſelis.*] *Phaſeli* vocãte caſu Ms. P. rectius. *Grot. Phaſelis.*] Pamphyliæ opp. Attaleam dicit Plutarchus eum primum intraſſe.

253. *Maiorque carina.*] Pauciores incolę erant quā comites Pōpeij.

254. *Tendens, &c.*] Hinc nauigans.

255. *Taurum.*] Montem Ciliciæ. *Dipſanta cadentem.*] Ciliciæ fluu.

256. *Crederet hoc Magnus.*] Credidiſſet hoc quondam Pompeius, cum maria hæc profligatis piratis pacaſſet, fore aliquādo vt ſibi profugo hoc tuto itinere opus eſſet?

259. *Synedris, &c.*] Inſ. vel potius ad oſtium Selinuntis fl. Ciliciæ. Sunt qui intelligant conſeſſum Senatorium, *συνέδριον*. Alij leg. *Celendris* opp. litorale. Strabo l. 14. Plin. l. 5. c. 27.

260 *Selinus.*] Et hic variant manuſcripti. Sed vera hæc lectio. Selinus fluuius eſt Ciliciæ apud Strabonem. *Grot.*

261. *In Procerum, &c.*] Metuens Pompeius celeritatem hoſtis, ne rebus imparatis ſuperueniret Cæſar, de loco perfugij & seceſſus deliberauit, ipſe Parthiā prętulit; alij Africam & Iubam;

Theo

Vocibus his Magnus : Comites bellíque, fugaque,
Atque inſtar patria, quamuis in littore nudo,
In Cilicum terra, nullis circumdatus armis
Conſultem, rebúſque nouis exordia quæram,
Ingentes præſtate animos : non omnis in aruis
Emathiis cecidi, nec ſic mea fata premuntur,
Vt nequeam releuare caput, cladéſque receptas
Excutere. an Libyca Marium potuere ruina
Erigere in faſces, plenis & reddere faſtis :
Me pulſum leuiore manu Fortuna tenebit ?
Mille mea Graio voluuntur in æquore puppes,
Mille duces : ſparſit potius Pharſalia noſtras,
Quàm ſubuertit opes. ſed me vel ſola tueri
Fama poteſt rerum, toto quas geßimus orbe,
Et nomen, quod mundus amat. vos pendite regna
Viribus, atque fide, Libyen, Parthóſque, Pharonque,

Quænam

Theophanes Lesbius Aegyptum ſuaſit & perſuaſit. Plutarch. & Appian. Patercul.

263. *Inſtar patria.*] Referentes patriam, *vel* pondus atque autoritatem patriæ habentes.

266. *Non omnis in aruis, &c.*] Etſi in campis Pharſalicis infeliciter pugnaui, non tamen in totum perij ; neque ita res meæ afflictæ ſunt, vt ſpes nulla ad reparandum bellum ſuperſit. *Hortenſ.*

267. *Premuntur.*] Non ſunt adeo proſtrata.

269. *Excutere.*] Repellere damnum & obliuiſci. *Suþp. An Libyca Marium.*] Marium poſt carcerem Minturnenſem & latebras in ruinis Carthaginis, lib. 2. vſ. 89. Fortuna ad ſeptimum prouexit Conſulatũ. Me manu minus graui depreſſit: Quid obſtat quo minus & reſtituat ?

270. *Erigere in faſces.*] Prouehere ad Conſulare imperium. *Hortenſius. Plenis & reddere Faſtis.*] Annalibus, in quibus acta & anni per Conſulatus recenſentur. *Hortenſ.*

271. *Leuiore manu.*] A Cæſare, cuius potentia & vires tantæ non ſunt, quantæ Syllæ fuerunt. *Hort.*

272. *Mille mea.*] Synecdoche Hyperbolica. *Graio voluuntur, &c.*] Ad Corcyram enim & in Adriatico claſſes illi integræ erant & præfecti.

273. *Sparſit potius.*] Extenuat acceptam cladem, vt comitum animos erigat, ne in aduerſis frangatur; ſed vt multò magis recordatione præſentium virium confirmentur. *Hortenſ.*

276. *Nomẽ quod mundus amat.*] Quo nimiũ fret⁹ erat. lib. 1. vſ. 135. *Pendite regna, &c.*] Expẽdite, deliberate ad quẽ tanquã fidelem & viribus præſtantẽ cõfugiamus, ad Iubamne Numidarum regem in Africa ; an Phraaten Parthiæ ; an ad Ptolomæum Aegypti regem.

277. *Libyen, Parthóſque, &c.*]

Per

Quanam Romanis deceat ſuccurrere rebus.
Aſt ego curarum, proceres, arcana mearum
Expromam, mentiſque meæ quò pondera vergant.
Ætas Niliaci nobis ſuſpecta tyranni eſt:
Ardua quippe fides robuſtos exigit annos.
Hinc anceps dubij terret ſolertia Mauri:
Namque memor generis Carthaginis impia proles
Imminet Heſperiæ, multuſque in pectore vano eſt
Annibal, obliquo maculat qui ſanguine regnum,
Et Numidas contingit auos: jam ſupplice Varo
Intumuit, viditque loco Romana ſecundo.
Quare agite, Eoum comites properemus in orbem.
Diuidit Euphrates ingenti gurgite mundum,
Caſpiaque immenſos ſeducunt clauſtra receſſus,
Et polus Aſſyrias alter noctéſque, diéſque
Vertit, & abruptum eſt noſtro mare diſcolor vnda,
Oceanúſque ſuus. regnandi ſola voluptas.

Per Libyen, Iubam Regem Numidarum: per *Parthos*, Phraaten: per *Pharon*, Ptolemæum puerum adhuc Regem indicat; qui omnes in fide & amicitia Pop. Romani erant. *Hortenſ.*

280. *Mentiſque, &c.*] Quo conſilia mea inclinent.

281. *Niliaci nobis, &c.*] Ptolomæi, *qui tum puero quam iuueni propior Ægypti rex erat.* Paterc.

282. *Ardua quippe, &c.*] Eximia, certa, in rebus arduis præſtita.

283. *Solertia Mauri.*] Iubæ aſtutia.

284. *Namque memor, &c.*] Iubam Pœnis oriundum vult poëta, ingenio vafro, perfidia & odio nominis Romani referre Annibalem.

286. *Obliquo maculat, &c.*] Qui regni Libyæ ius ad ſe ex laterali deſcenſu pertinere vult. Alij ex *obliquo & macula*, nothum fuiſſe intelligunt.

287. *Iam ſupplice Varo, &c.*] Inſolens factus eſt, quod Actius Varus ſubſidium ab illo petiiſſet, & quod Curione cum exercitu deleto res Romanas vidiſſet ſuis inferiores.

289. *Eoum, &c.*] Parthiam. Locum hunc examinat redarguitque Ioſ. Scal. in prolegom. ad Manil.

290. *Diuidit Euphrates.*] Ad vſ. 236. ſupra.

291. *Caſpiaque immenſos, &c.*] Ad vſ. 222. ſupra.

292. *Et polus Aſſyrias, &c.*] Parthiam, atque Indiam, pro qua videtur aſſyriam dixiſſe. cum nulla ſit pars Aſſyriæ quæ polum Antarcticum videat.

293. *Et abruptum eſt, &c.*] Et Oceanus Indicus alius eſt à noſtro, cujus pars Mare rubrum, diuerſi à noſtro coloris; vt volunt. ſed vide quæ nos ad Senec. Thyeſt. vſ. 370.

294. *Regnandi ſola voluptas.*] Regnandi ſolo ſtudio arma meditantur & capeſſunt.

Celſior in campis ſonipes, & fortior arcus:
Nec puer aut ſenior letales tendere neruos
Segnis, & à nulla mors eſt incerta ſagitta.
Primi Pellæas arcu fregêre ſariſſas,
Bactráque Medorum ſedem, muriſque ſuperbam
Aſſyrias Babylona domos. nec pila timentur
Noſtra nimis Parthis, audéntque in bella venire
Experti Scythicas, Craſſo pereunte, pharetras.
Spicula nec ſolo ſpargunt fidentia ferro;
Stridula ſed multo ſaturantur tela veneno.
Vulnera parua nocêt. fatúmq; in ſanguine ſũmo eſt.
O vtinam non tanta mihi fiducia ſæuis
Eſſet in Arſacidis! fatis nimis æmula noſtris
Fata mouent Medos, multúmque in gente Deorũ eſt.
Effundam populos alia tellure reuulſos,
Excitóſque ſuis immittam ſedibus ortus.
Quòd ſi nos Eoa fides, & Barbara fallunt
Fœdera; vulgati ſupra commercia mundi

Naufragium

295. *Celſior in campis ſonipes.*] Equi illis altiores & ferociores quam noſtri.

296. *Nec puer.*] Ab ineunte ætate ſagittis mittendis inſtituuntur. *Letales tendere, &c.*] Mox. vſ. 304.

298. *Primi.*] Parthi primi & ſoli retuderunt impetum Alexandri. *Pellæas arcu, &c.*] Macedonicas haſtas. Pella vrbs Macedoniæ Alexandri patria. *Sariſſas.*] Haſtas Macedonicas. *Hort.*

299. *Bactraque Medorum ſedem.*] Sibi ſubjecerunt Medos, quorum vrbs Bactra regia Bactrianæ; & Aſſyrios, quorum regia Babylon. *Muriſque ſuperbam.*] Lib. 6. vſ. 50.

302. *Experti Scythicas.*] Ab exemplo Craſſorum probat, quantum Parthi viribus & rei militaris peritia valuerint. *Hort. Experti Scythicas.*] Facto periculo in eo prœlio, quo Craſſi deuicti ſunt, noſtra pila eſſe ſuis ſagittis inferiora. *Scythicas Pharetras.*] Parthicas nuncupat: ſunt enim Parthi à Scythis oriundi. *Hort.*

305. *Vulnera parua nocent.*] Leue vtique vulnus lethale eſt à veneno quo tinguntur ſagittæ.

306. *O vtinam, &c.*] Atque vtinam mihi non inſtaret neceſsitas opem implorandi à Parthis, gente ſæua, noſtri æmula inuidaque, nec habenti minus fauoris diuini.

309. *Alia tellure reuulſos.*] Præter Parthos.

310. *Ortus.*] Orientis populos.

311. *Quod ſi nos Eoa fides*] Occupat, quod objici poſſet, nihil firmæ ſpei & certæ fiduciæ in Barbaris ponendum eſſe; à quibus nuper admodum, exercitus Rom. vnà cum Imperatore Craſſo cæſus fuit. *Hort. Et Barbara.*] Cum Parthis, ſupra vſ. 218. & 236.

312. *Vulgati ſuprà commercia, &c.*] Quod ſi Parthorum fides,

&

Naufragium Fortuna ferat. non regna precabor,
Quæ feci; ſed magna feram ſolatia mortis
Orbe jacens alio, nil hæc in membra cruentè,
Nil ſocerum feciſſe piè. ſed cuncta reuoluens
Vitæ fata meæ, ſemper venerabilis illa
Orbis parte fui: quantus Mæotida ſupra!
Quantus apud Tanaim toto conſpectus in ortu!
Quas magis in terras noſtrum felicibus actis
Nomen abit. aut vnde redît majore triumpho?
Roma faue cœptis: quid enim tibi latius vnquam
Præſtiterint Superi, quàm, ſi ciuilia Partho
Milite bella geras, tantam conſumere gentem,
Et noſtris miſcere malis? Cùm Cæſaris arma
Concurrent Medis, aut me Fortuna neceſſe eſt
Vindicet, aut Craſſum. ſic fatus, murmure ſentit
Conſilium.

& fœdus inter nos ſuper renouatum me fallat; non recuſo naufragium dignitatis meæ, vitæ & bonorum, quod Fortuna detulerit me extrà conſpectum noſtrorum hominum; Vel apud eas gentes, cum quibus nobis nullum commercium eſt. *Hortenſ.*

314. *Sed magna feram, &c.*] Leuius feram dignitatis meæ ruinam & fortunæ naufragium ex oculis noſtrorum remota ad extremas ignotaſque gentes, quibuſcum nobis nullum commercium: quam ſi me conferrem in regna quæ à me deuicta ſuis regibus reddidi, lib. 7. vſ. 710. eritque mihi ſolatio ibi interire; vbi nec crudelitati Cæſaris, neque officiis ſim obnoxius; ſolanti me recordatione rerum à me illic geſtarum.

318. *Quantus Mæotida ſupra.*] Quas victorias & triumphos retuli è Mithridate, Tigrane, &c. vltra Mœotim paludem & Tanaim!

320. *Quas magis, &c.*] In nullas certe magis.

321. *Nomen abit.*] Pro *abiit*, quaſi dicat, in nullas terras, nominis mei ſplendor magis abiit, quam in has. *Maiore triumpho.*] Nam è Mithridatico bello domum reuerſus, triumpharat vno tempore de piratis toto mari eiectis; quodque Romanis maris imperium reſtituiſſet: quod Aſiam, Pontum, Armeniam, Paphlagoniam, Cappadociam, Ciliciam, &c. armis ſubegiſſet. Omnibus terris à Mæoti lacu, ad Rubrum mare ſubactis, meritò poſtea in concione gloriatus eſt, de rebus à ſe geſtis; quodque Aſiam, quam vltimam Rom. Imperij prouinciam acceperat, finibus longè propagatis, mediam reddidiſſet. *Hortenſ.*

323. *Partho, &c.*] Qui aut victor reſtituet me, aut victus pœnas dabit Craſſorum, vacante interim à ciuili bello milite Rom.

326. *Medis.*] Parthis.

327. *Me vindicet aut Craſſum.*] Quaſi dicat, cum Partho milite aut vincemus in vltionem noſtram; aut ita attenuabitur, vt Craſſi vmbras vlciſcamur, & ſit multò Romanis inferior, quod ſequenti oratione declarat. *Sulpit.*

Conſilium damnaſſe viros : quos Lentulus omneis
Virtutis ſtimulis, & nobilitate dolendi
Præceſſit, dignáſque tulit modò Conſule voces :
Siccine Theſſalica mentem fregêre ruina ?
Vna dies mundi damnauit fata ? ſecundum
Emathiam lis tanta datur ? jacet omne cruenti
Vulneris auxilium ? ſolos tibi, Magne, reliquit
Parthorum Fortuna pedes ? quid transfuga mundi
Terrarum totos tractus, cælúmque peroſus,
Aduerſoſque polos, alienáque ſidera quæris ;
Chaldæos culture focos & barbara ſacra
Parthorum famulus ? quid cauſa obtenditur armis
Libertatis amor ? miſerum quid decipis orbem,
Si ſeruire potes ? te, quem Romana regentem
Horruit auditum, quem captos ducere Reges
Vidit ab Hyrcanis, Indóque à littore, ſiluis,

Dejectum

328. *Conſilium damnaſſe viros.*] Conſilium ſuum de Parthis adeundis improbari à ſuis. *Lentulus omneis.*] Orationẽ hanc Theophani Lesbio adſcribit Plut. in Pomp.

329. *Nobilitate dolendi.*] Nobili dolore & commiſeratione.

330. *Modo Conſule voces.*] Qui paulo ante Conſulatum geſſerat.

331. *Siccine Theſſalica.*] Hac oratione Lentulus argumentis contrariis diſſuadet, decernitque Aegyptum eſſe petendam. *Sulp.*

332. *Vna dies mundi, &c.*] Vnane illa infeliciter in Theſſalia pugnata dies damnauit totum mundum in extremam & æternam calamitatem? lata quaſi perpetuæ felicitatis ſententia pro victoribus vnius diei? *Secundum Emathiam lis.*] Fertur tota ſententia pro victoribus in Emathiâ. *Sulpit.*

333. *Iacet omne cruenti.*] Nihilne poſt acceptam hanc cladem ſupereſt auxilij.

335. *Parthorum Fortuna pedes.*] Quorum ad pedes tu ſupplex accidas opem imploraturus. *Transfuga mundi.*] Parthos vltra Aequinoctialem ſtatuit, vt ſupra vſ. 292. Aſſyrios.

338. *Focos & barbara ſacra.*] Aras. Alij leg. *deos.* in idem recidũt. Ignem ſcil. Deum Chaldæorum.

339. *Quid cauſa, &c.*] Aut quid libertatis ſtudium prætextimus belli cauſam, ſi modo Parthis nos ſeruituros projiciamus ?

341. *Te, &c.*] O, quanto Romani nominis dedecore, atque damno tuo, conſilium hoc iniiſti ? criſtas vtique tollent Parthi, Romanoſque omnes præ ſe contempſerint: vbi viderint te imperatorem ſummum & *caput Romæ, laurigeros ageret cum læta triumphos*, animo tam abjecto ad pedes ſuos proſtratum. *Romana regentem.*] Res Romanas; imperium.

342. *Ducere reges.*] Ante triumphalem currum.

343. *Ab Hyrcanis, &c.*] Ex remotis Aſiæ regionibus, ad Hyrcaniam & Indiam vergentibus.

344 De

Dejectum fatis, humilem fractúmque videbit,
Extollétque animos Latium veſanus in orbem,
Se ſimul, & Romam Pompeio ſupplice menſus?
Nil animis, fatiſque tuis effabere dignum:
Exiget ignorans Latiæ commercia linguæ,
Vt lachrymis ſe, Magne, roges. patimurne pudoris
Hoc vulnus, clades vt Parthia vindicet ante
Heſperias, quàm Roma ſuas? ciuilibus armis
Elegit te nempe ducem. quid vulnera noſtra
In Scythicos ſpargis populos, cladéſque latenteis?
Quid Parthos tranſire doces? ſolatia tanti
Perdit Roma mali, nullos admittere Reges,
Sed ciui ſeruire ſuo. juuat ire per orbem
Ducentem ſæuas Romana in mœnia gentes,
Signáque ab Euphrate cum Craſsis capta ſequentem?
Qui ſolus regum, fato celante fauorem,
Defuit Emathiæ, nunc tantas ille laceſſet
Auditi victoris opes, aut jungere fata
Tecum,

344. *Dejectum fatis.*] Ab indigno. Qui tot triumphis clarus, in his regionibus celebreris, eo amentiæ redactus es, vt vno prœlio fuſus, animum fractum & abjectum habeas: talem te his gentibus cum ludibrio nominis ac dignitatis præbeas. *Hortenſ.*

345. *Extolletque animos.*] Ab inutili & publico Imperij Rom. incommodo. Ilicò Parthus, comperto tam parum virium eſſe in Imperatore ſummo, Populi Rom. animum eriget, & collectis viribus bellū faciet Italiæ; ſuis opib⁹ & Populi Rom. viribus æſtimatis, quum te ſupplicem viderit. *Hort.*

347. *Nil animis, &c.*] Et quam indignum erit animo tuo & rebus tuis geſtis, ſupplicare Parthis? quorum linguæ cum imperitus ſis, lacrymis agendum eſt implorandumque fletu auxilium.

350. *Clades vt Parthia, &c.*] Vt cladem Pharſalico prœlio acceptam prius Parthi vindicent, quam nos cladem ab iis acceptam ad Carras? *Grotius.*

352. *Quid vulnera noſtra, &c.*] Damna bello accepta, quæ hoſtes celare prudentius erat, cur prodis illis?

354. *Quid Parthos tranſire doces?*] Quid occaſionem præbes tranſeundi Euphratem, imperij ſui limitem? *Solatia tanti, &c.*] Et cum Roma ſoletur ſe poſt bellum quod ciui potius ſeruiat ſuo quam regibus externis: per te ſolatio hoc illa fruſtrabitur.

357. *Romana.*] Contra patriam.

358. *Signaque ab Euphrate.*] Lib. 1. vſ. 10.

359. *Qui ſolus regum, &c.*] Quando exitus belli erat in dubio, Phraates non miſit tibi auxilium: an vtique credis opem illum tibi victo laturum contra victorem, de quo multa audiit?

361. *Aut Iungere fata.*] Tecum.

Tecum, Magne, volet? non hac fiducia genti eſt.
Omnis in Arctois populus quicunque pruinis
Naſcitur, indomitus bellis, & Martis amator.
Quicquid ad Eoos tractus, mundique teporem
Labitur, emollit gentes clementia cœli.
Illîc & laxas veſtes, & fluxa virorum
Velamenta vides. Parthus per Medica rura,
Sarmaticos inter campos, effuſáque plano
Tigridis arua ſolo, nulli ſuperabilis hoſti eſt
Libertate fugæ: ſed non vbi terra tumebit,
Aſpera conſcendet montis iuga; nec per opacas
Bella geret tenebras incerto debilis arcu,
Nec franget nando violenti verticis amnem,
Nec tota in pugna perfuſus ſanguine membra
Exiget æſtiuum calido ſub puluere ſolem.

Non

ſe in diſcrimen conjicere, qui clade affectus, ipſe omnibus relictis fugeris. *Hortenſ.*

363. *Omnis in Arctois, &c.*] Septentrionales populi, inquit Vegetius l.1.c.2. remoti à ſolis ardoribus, inconſultiores quidem, ſed tamen largo ſanguine redundantes, ſunt ad bella promptiſsimi. Nationes vero Soli vicinæ, nimio calore ſiccatæ, amplius quidem ſapiunt, ſed minus habent ſanguinis; & propterea fiduciam comminus pugnandi non habent, & metuunt vulnera. Idem Ariſtot. Herodot. & Vitruuius l.5. & Rob. Valturius l.6. de re Militari, c.8. Reſpondet autem ad illud Pompeij, ſupra vſ.395.

364. *Martis.*] Alij *mortis*, vt lib. 1. vſ.461.

365. *Mundique teporem.*] Plagam cœli tepidam.

367. *Laxas veſtes, & fluxa.*] Quod & mollitiem arguebat apud Romanos; *Malchinus tunicis demiſsis ambulat.* Horatius.

368. *Parthus per Medica rura.*] In camporum quidem planitie præſtant plurimum Parthi, ſagittis eminus & fuga inter pugnandum freti: in montoſis vero minimum valent.

371. *Libertate fugæ.*] Inter ſuos, fugunt, in pugna inſuperabiles ſunt in campis planis, non armorum vi, ſed alacritate fugæ, qua pugnant. Nam medio pugnæ ardore, ex improuiſo certamen deſerunt, mox ex fuga redeunt in pugnam; & cum maximè te viciſſe putes, tum præcipuum inſtet diſcrimen. *Sed non vbi terra tumebit.*] In planis quidem campis fugiendo refugiendoque in pugna plurimũ præſtant; at in locis, quæ collibus aſſurgunt, deprimunturque conuallibus, minimum valent. *Hort.*

372. *Per opacas, &c.*] Per opaca vallium, inquiunt. Quid ſi, noctis? neque enim noctu fugientem inſequi Craſſum ſuſtinebant Parthi. Plutarchus in Craſſo.

374. *Nec franget, &c.*] Non flumina, vbi opus eſt tranare dicerunt.

375. *Nec tota in pugna, &c.*] Neque vulneratus perſeuerabit per

diem

Non aries illis, non vlla eſt machina belli:
Haud foſſas implere valent: Parthóque ſequente
Murus erit, quodcunque poteſt obſtare ſagittæ.
Pugna leuis, bellúmque fugax, turmæque vagantes,
Et melior ceſsiſſe loco, quàm pellere, miles.
Illita tela dolis, nec Martem comminus vnquam
Auſa pati virtus, ſed longè tendere neruos,
Et, quò ferre velint, permittere vulnera ventis.
Enſis habet vires, & gens quæcunque virorum eſt
Bella gerit gladiis. nam Medos prælia prima
Exarmant, vacuæque jubent remeare pharetræ.
Nulla manus illis, fiducia tota veneni eſt.
Credis, Magne, viros, quos in diſcrimina belli
Cum ferro veniſſe parum eſt? tentare pudendum
Auxilium tanti eſt, toto diuiſus vt orbe
A terra moriare tua? tibi barbara tellus
Incumbat? te parua tegant, ac vilia buſta,
Inuidioſa tamen, Craſſo quærente ſepulcrum.
Sed tua ſors lenior, quoniam mors vltima pœna eſt,

diem totum æſtiuum in pugna, pulueris & ſolis patiens.

377. *Aries illis.*] Lib. 3. vſ. 490.

378. *Implere valent.*] Cratibus, faſcibus, terra, trabibus, ad oppugnanda caſtra.

379. *Murus erit, &c.*] Illæſum te præſtabit, quicquid ſagittas arcere valet.

380. *Pugna leuis, &c.*] Reſp. ad illud, vſ. 295. ſupra.

381. *Et melior, &c.*] Fugæ aptior quam pugnæ.

382. *Dolis.*] Veneno.

384. *Et, quo ferre velint.*] Tela incertum vbi caſura temere emittere.

385. *Enſis habet vires.*] Stataria pugna & comminus gladiis præliari virorum, hoc eſt, fortium eſt. *Et gens quæcunque virorum eſt.*] Parthos notat vt effeminatos, imbelles. Sic Rex Epiri Alexander, ſe in viros incidiſſe dicebat, Alexandrum Philippi Macedonis filiū in feminas. *Grotius.*

386. *Nam Medos, &c.*] Sed vide Plutarchum in Craſſo, vbi Romanos hæc ſpes falſos habuit, aderāt quippe cameli ſagittis onuſti, vnde conuerſi Parthi pharetras reficerent.

388. *Nulla manus illis.*] Nulla vis in ictibus inferendis.

390. *Parum eſt.*] Niſi & venenū addant. *Tentare pudendum, &c.*] Tantine facis tam inhoneſtum & imbelle auxilium, vt moriare.

391. *Toto diuiſus.*] Vt ſupra vſ. 289.

392. *A terra moriare tua.*] Reſp. ad illud Pompeij, vſ. 311. ſupra.

394. *Quærente ſepulcrum.*] Non habente ſepulc. feris alitibuſque proiecto.

395. *Quoniam mors, &c.*] Quoniā

Nec metuenda viris. at non Cornelia letum
Infanda ſub rege timet. num barbara nobis
Eſt ignota Venus, qua ritu cæca ferarum
Polluit innumeris leges, & fœdera teda
Coniugibus, thalamique patent ſecreta nefandi
Inter mille nurus? epulis veſana, meróque
Regia, non vllos exceptos legibus horret
Concubitus: tot femineis complexibus vnum
Non laſſat nox tota marem. jacuere ſorores
In regum thalamis, ſacratáque pignora matres.
Damnat apud gentes ſceleris non ſponte peracti
Oedipodionias infelix fabula Thebas:
Parthorum dominus quoties ſic ſanguine miſto
Naſcitur Arſacides? cui fas implere parentem,
Quid rear eſſe nefas? proles tam clara Metelli
Stabit barbarico coniux milleſima lecto.
Quanquam non vlli plus regia, Magne, vacabit
Sæuitia.

mors, ærumnarum requies eſt & malorum vltimum.

396. *Non Cornelia.*] Sed dedecus omni leto grauius timet.

399. *Innumeris leges.*] Rex quotlibet, alij, quot poſſunt alere.

400. *Patent ſecreta nefandi.*] In propatulo ſunt, vel in communi inter multas.

401. *Inter mille nurus.*] Proſequitur nefandos & illicitos coïtus concubituſque gentis Parthicæ; & quidem in Rege tam potenti, qui citrà diſcrimen vago concubitu, cum quibuſlibet commiſcetur. *Hort.* *Epulis veſana, &c.*] Rex ſatur & ebrius nullos horret concubitus, vel legibus interdictos. Alij leg. *non vllis.*

402. *Non vllos.*] Ita reſcripſimus pro, *vllis.* Nullos horret concubitus interdictos legibus. *Grotius.*

403. *Tot fœmineis complexibus.*] Ecphoneſis in diſſolutam libidinem virorum.

404. *Iacuere ſorores, &c.*] Quin & ſorores inceſtant, & quod nomen inuiolatum debet eſſe, matres.

406. *Damnat apud gentes, &c.*] Male audiunt Thebæ in Bœotia, nomine OEdipodis, qui matrem Iocaſtam duxit. vide argumentum noſtrum in OEdip. Senecæ. Quamuis ille hoc per ignorantiam admiſerit, quod hi ſcienter & ſponte.

408. *Parthorum dominus, &c.*] Et ex hujuſmodi inceſtu ſæpe naſcitur ipſe rex.

409. *Implere parentem.*] Prægnantem facere. ſic. Ouid. 11. Metam. *ingentique impleuit Achille.*

410. *Metelli.*] Cornelia L. Scip. Metelli filia.

411. *Milleſima lecto.*] Multis poſthabita, quanquam (& hoc corrigit) vt Craſſo tibique inſultet. cum nulla frequentius conſueuerit.

412. *Quanquam, &c.*] correctio.

Et

Sævitiâ ſtimulata Venus, titulíſque virorum.
Nam quo plura juvent Parthum portenta, fuiſſe
Hanc ſciet & Craſſi: ceu pridem debita fatis
Aſſyriis, trahitur cladis captiua vetuſtæ.
Hæreat Eoa vulnus miſerabile ſortis;
Non ſolùm auxilium funeſto à rege petiſſe,
Sed geſſiſſe prius bellum ciuile pudebit.
Nam quod apud populos crimen ſocerî que, tuúmq;
Maius erit, quàm quod vobis miſcentibus arma,
Craſſorum vindicta perît? incurrere cuncti
Debuerant in Bactra duces, & ne qua vacarent
Arma, vel Arctoum Dacis, Rhenique cateruis
Imperij nudare latus, dum perfida Suſa
In tumulos prolapſa ducum, Babylonque jacerent.
Aſſyriæ paci finem, Fortuna, precamur:
Et, ſi Theſſalia bellum ciuile peractum eſt,
Ad Parthos, qui vicit eat. gens vnica mundi eſt,
De qua Cæſareis poſſim gaudere triumphis.

Nam

Et tamen in nullam fœminarum regia libido magis ſæuiet, quam in Corneliam; idque propter Craſſum & Pompeium, quos habuit maritos, Principes Senatus. *Hortenſ.*

414. *Portenta.*] Monſtroſæ libidinis incitamenta.

416. *Aſſyriis.*] Per antonomaſiam, *Parthos* intelligit. *Hortenſ.* *Cladis captiua vetuſtæ.*] Tanquã cæſi ibi prioris mariti præda illi debita.

417. *Hæreat Eoa.*] Quod ſi graue illud Craſſianæ cladis damnum tibi in mentem ſubeat. *Æoa ſortu.*] Calamitatem cladis vocat à Parthis acceptam.

419. *Prius bellum, &c.*] Quam Craſſum vindicaſſe.

420. *Socerique.*] Cæſaris.

422. *Craſſorum vindicta perit.*] Quaſi dicat Poëta, prius Craſſorum mortem vindicare par fuit, quam arma in ciues ſumere. *Hort.* *Craſſorum vindicta perit?* Lib. 1. *v*ſ. 10.

423. *Bactra duces.*] Parthos, quibus ſubdita eſt Bactra. ſupra. *v*ſ. 299.

424. *Vel Arctoum Dacis.*] Et vel bellum Gallicum atque Germanicum omiſiſſe ſubductis inde præſidiis copiiſque omnibus contra Parthos mittendis.

425. *Perfida Suſa.*] Vrbs Mediæ, regia vetus Perſarum, latrociniis & gentis perfidia famoſa.

426. *Ducum, &c.*] Craſſorum, tanquam illis rogi atque inferiæ.

427. *Paci finem.*] Fœderis exitum, belli initium.

428. *Theſſalia bellum, &c.*] Pro, in Theſſalia. Legitur & *Theſſalia.*

429. *Qui vicit eat.*] Victor Cæſar. *Gens vnica mundi eſt.*] Vtcunque alias infeſtus, non tamen Cæſari triumphum de Parthis inuiderim.

Non tibi, quamprimum gelidum tranſibis Araxem,
Vmbra ſenis mæſti Scythicis confixa ſagittis
Ingeret has voces? Tu, quem poſt funera noſtra
Vltorem cinerum nuda ſperauimus umbra,
Ad fœdus, pacemque venis? tum plurima cladis
Occurrent monimenta tibi: quæ mœnia trunci
Luſtrârunt ceruice duces, vbi nomina tanta
Obruit Euphrates, & noſtra cadauera Tigris
Detulit in terras, ac reddidit. ire per iſta
Si potes, in media ſocerum quoque, magne ſedentem
Theſſalia placare potes. quin reſpicis orbem
Romanum? ſi regna times projecta ſub Auſtro,
Infidumque Iubam, petimus Pharon, arvaque Lagi.
Syrtibus hinc Libycis tuta eſt Ægyptus: at inde
Gurgite ſepteno rapidus mare ſummouet amnis:
Terra ſuis contenta bonis, non indiga mercis,
Aut Iouis: in ſolo tanta eſt fiducia Nilo.
Sceptra puer Ptolemæus habet tibi debita, Magne,
Tutelæ

431. *Non tibi, &c.*] Proſopopæia umbræ Craſsi vſus, diſſuadet Pompejum. *Araxem.*] Armeniæ fluuium. Hortenſ.

434. *Nuda ſperauimus.*] Inſepultæ.

435. *Tum plurima cladis.*] Hæc ex perſona Lentuli.

436. *Quæ mœnia trunci.*] Ad quas vrbes, per ludibrij pompam miſſa ſunt capita ducum. filij caput haſtæ præfixum Parthi adequitantes oſtenderunt patri: patris caput & manum Surena in Armeniam ad Orodem præmiſit Seleuciam, &c. Plutarch. Craſſ.

437. *Nomina tanta.*] Nobiles & fortes viros.

439. *Ire per iſta, &c.*] His ſi poteſt te ſupplicem abjicere, non video cur & Cæſari non poſsis ſupplicare in media Theſſalia.

441. *Quin reſpicis, &c.*] Quin reſpicis potius amicos & ſocios populi Rom. & hos petimus.

443. *Infidumque Iubam.*] Verſ. 283. ſupra. *Petimus Pharon.*] Quin petimus Aegyptum? cujus Pharos inſula, & Ptolomeus Lagi filius, rex. l. 1. vſ. 692.

444. *Syrtibus hinc Libycis*] Syrtes duæ ſunt, major & minor ſinus in mari Libyco, propter fluctus arenaſque affluentes ac refluentes importuoſi atque nauigantibus infeſti. Hinc concludit natura ſua munitam eſſe Aegyptum. *Syrtibus.*] Lib. 1. vſ. 367. *Hinc Libycis.*] Ad occaſum. *Inde, &c.*] Ad ortum, Aſiam verſus, Nilus ſeptem oſtiis in mare infunditur.

447. *Iouis.*] Pluuiæ. vt quæ à Nilo inundatur. Heliodor. lib. 9. Diod. Sic. & Tibullus de Nilo. *Te propter nullos tellus tua poſtulat imbres. Arida nec pluuio ſupplicat herba Ioui.*

448. *Sceptra puer Ptolemæus.*] Reſp. ad illud Pompeij ſupra vſ. 281.

449. No

Tutela commiſſa tua. quis nominis vmbram
Horreat? innocua eſt ætas: ne iura fidémque,
Reſpectúmque Deûm veteris ſperaueris aula.
Nil pudet aſſuetos ſceptris: mitiſſima ſors eſt
Regnorum ſub rege nouo. Non plura locutus
Impulit huc animos quantum ſpes vltima rerum
Libertatis habet! victa eſt ſententia Magni.
Tunc Cilicum liquêre ſolum, Cypróque citatas
Immisêre rates, nullas cui prætulit aras
Vnda diua memor Paphia, ſi numina naſci
Credimus, aut quenquam fas eſt cœpiſſe deorum.
Hæc vbi deſeruit Pompeius littora, totos
Emenſus Cypri ſcopulos, quibus exit in Auſtrum,
Inde maris vaſti transfuſo vertitur æſtu:
Nec tenuit Caſium nocturno lumine montem,

Infimáque

449 *Nominis vmbram, &c.*] Titulum tantum, & imaginariam regij nominis majeſtatem.

450. *Ne jura fidemque.*] Ita maluimus quam *nec*. Senſus eſt: Regnandi ius veteribus haud tutò credi: meliores eſſe Reges iuuenes. *Gr. Ne iura, &c.*] In veterum quidem regum aulis non facile inueneris iura, fidem, religionem, vbi periit iam dudum pudor: à regibus nouis pietatem expecta. Alij leg. *nec ſprev.*

454. *Impulit huc.*] In Aegyptum vt iretur perſuaſit. *Sulp. Quantū, &c.*] *Epiphonema.* Quantum libertatis, παῤῥησίας aſſumunt ſibi homines in rebus deſperatis.

456. *Cilicum liquere ſolum, &c.*] E Cilicia ſoluens in Cyprum inſ. trajecit Pompejus.

457. *Nullas cui prætulit aras.*] *Quam coluiſſe Venus terris magis omnibus vnam Fertur, vbi templum Diuæ, centumque Sabæo Thure calent aræ ſertiſque recentibus halant*

458. *Vnda diua memor Paphia.*] Memor Cyprij maris, in quo nata Venus è ſpuma maris & teſticulis Cœli dicitur. vide quæ ad vſ. 273. Senec. Hipp. *Si numina naſci.*] Ἐπανόρθωσις. Si modo naſcantur numina, & non ſint æterna.

460. *Hæc vbi deſeruit Pompeius, &c.*] Nauibus aliis, inquit Cæſar 3. com. additis actuariis, in Ciliciam, atque inde in Cyprum peruenit. ibi cognoſcit arcem ante captam ſui excludendi cauſa, &c. Pompejo itaque pecunia ſocietatis ſublata & æris magno pondere ad militarem vſum in naues impoſito, & 2000. hominum armatis Peluſium peruenit.

462. *Transfuſo vertitur æſtu.*] Mari Cyprum & Aegyptum interfuſo. Alij leg. *tranſuerſo*, id eſt, curſum direxit ex tranſuerſo maris.

463. *Nec tenuit Caſium.*] Nullus hic locus Caſio monti qui poſt aliquanto memoratur. Mſs. habent; *Nec tenuit gratum nocturno lumine montem.* Chimæram intelligit, montem noctibus flagrantem, vt loquitur Plinius vſ. 27. *Gr. Nec tenuit Caſiū.*] Neq; Caſiū promon

Infimáque Ægypti pugnaci littora velo
Vix tetigit, quà diuidui pars maxima Nili
In vada decurrit Peluſia ſeptimus amnis.
Tempus erat, quo Libra pares examinat horas
Non vno plus aqua die, noctíque rependit
Lux minor hybernæ verni ſolatia damni.
Comperit vt regem Caſio ſe monte tenere,
Flectit iter: nec Phœbus adhuc, nec carbaſa languent.
Iam rapido ſpeculator eques per littora curſu
Hoſpitis aduentu pauidam compleuerat aulam.
Conſilij vix tempus erat: tamen omnia monſtra
Pellææ coiêre domus: quos inter Achoreus
Iam placidus ſenio, fractiſque modeſtior annis,
(Hunc genuit cuſtos Nili creſcentis in arua
Memphis:

promontorium, quod petebat tenuit: ſed vento aduerſante & velis reluctantibus, infra Caſium appulit, qua Nilus ſeptimo eoque vltimo & ampliſsimo oſtio iuxta Peluſium in mare exit. *Nocturno lumine montem.*] Noctu, lucente luna, *vel* face nocturna, velut in Pharo, viã nauigantibus dirigẽte.

464. *Pugnaci litora velo.*] Reluctanti aduerſus ventum.

467. *Tempus erat, &c.*] Erat jam æquinoctium autumnale, Sole Libram ingreſſo. *Libra dies ſomnique pares vbi fecerit horas.* Virg. Georg. 1. *Examinat horas.*] Alluſum ad examen libræ.

468. *Non vno plus aqua die.*] Vnum tantum diem æquans nocti, deinceps imminuit dies, rependitque noctibus, quantum deperierat iis, poſt æquinoctium vernum. *Rependit.*] Penſat, reddit. *Sulpitius.*

470. *Comperit vt regem, &c.*] Ibi caſu, *inquit Cæſar*, rex erat Ptolomæus, puer ætate, magnis copiis cum ſorore Cleopatra gerens bellum, quam regno expulerat, &c. Ad eum Pompeius miſit, vt pro hoſpitio, atque amicitia patris, Alexandria reciperetur, atque illius opibus, in calamitate tegeretur.

471. *Nec Phœbus adhuc.*] Nondũ Sol occiderat, & venti ſpirabant.

472. *Speculator eques, &c.*] Legatione Pompeij certiorem factum regem ſcribunt hiſtorici omnes: non ſpeculatu.

474. *Monſtra, &c.*] Sceleratiſsimi homines regi à conſiliis: Photinus eunuchus, Theodorus Chius rhetor & Achillas Aegyptius.

475. *Pellææ coiere domus.*] Domum Pellæam, regiam Alexandrinam vocat: vel ob Alexandrum vrbis conditorem: vel propter primum Ptolemæum Lagi, qui Macedo fuerit. *Hort. Pellææ.*] Lib. 5. vſ. 60. *Achoreus.*] Fictitium nomen.

477. *Hunc genuit cuſtos Nili.*] Patria illi erat Memphis, Aegypti quondam regia, ad Nilum ſita, *gran Cairo.* vbi puteus erat, in quo notabantur incrementa Nili, Nilometrium. *Cuſtos Nili.*] Memphis dicitur hic cuſtos Nili, ſiue quod ſita ſit in ripa Nili; ſiue quod totius Aegypti quondam regia fuit. *Hortenſius.*

478. *Vana*

Memphis vana ſacris; illo cultore Deorum
Luſtra ſua Phœbes non vnus vixerat Apis;)
Conſilij vox prima fuit, meritúmque, fidémque,
Sacraque defuncti jactauit pignora patris.
Sed melior ſuadere malis, & noſſe tyrannos,
Auſus Pompeium leto damnare Pothinus;
Ius, & fas multos faciunt Ptolemæe nocentes.
Dat pœnas laudata fides, cùm ſuſtinet, inquit,
Quos Fortuna premit. fatis accede, Deíſque,
Et cole felices, miſeros fuge. ſidera terra
Vt diſtant, & flamma mari, ſic vtile recto.
Sceptrorum vis tota perit, ſi pendere iuſta
Incipit: euertítque arces reſpectus honeſti.
Libertas ſcelerum eſt, quæ regna inuiſa tuetur,
Sublatúſque modus gladiis. facere omnia ſæuè

478. *Vana ſacris.*] Vanæ ſuperſtitionis. vide quæ nos ad 5. ſat. Iuuen. vſ. 1. *Illo cultore Deorum.*] Sub quo ſacerdote multi boues, quos Aegyptij pro diis colebant, fuerant cæſi.

479. *Luſtra ſua.*] Lunaria, quæ ſunt 5 menſium. *Phœbes non vnus, &c.*] Lunæ, cuius bicornis imaginem Apis bos Dei vice cultus in dextro habebat latere, macula candicante. Plin. l. 8. c. 46. Porphyr. l. de abſt. carn. & Plutar. de Iſide, & infra vſ. 833. *Non vnus vixerat.*] Grandem ſenectutem eius ſacerdotis periphraſticè circumſcribit. *Non vnus.*] Plurimus bos eorum, quos colit Aegyptius perierat. Per *Apim* enim bouem intelligit. Eum, vt Plinius ait, non eſt fas certos vitæ excedere annos. Merſumque in ſacerdotum fonte enecant, quæſituri luctu alium, quem ſubſtituant, & donec inuenerint mærent, deraſis etiam capitibus, nec tamen vnquam diu quæritur. *Sulpit.*

480. *Conſilij vox prima fuit.*] Achoreus primus dixit ſententiam, commemorauitque officia Pompeij erga patrem Ptol.

482. *Melior ſuadere malis.*] Qui melius ſciebat mala regibus conſulere, & ſubſeruire tyrannorum voluntati.

486. *Fatis accede, Deiſque.*] Foue eos quibus Dij & fata fauent.

487. *Sidera terra, &c.*] A ſimili collationem facit, honeſti & vtilitatis. *Hortenſ.*

488. *Diſtant.*] Differunt, pugnant.

489. *Sceptrorum vis tota perit.*] Quaſi vis regnorum pereat, ſi iuſtitiæ ratio habeatur, & ſimul etiam honeſti: è contrario verò regna conſeruari libertate ſcelerum dicit, quamuis ſint inuiſa propter tyrannidem. *Hort.*

490. *Arces reſpectus honeſti.*] Regna, quæ tutantur cuſtodiæ & arces. Senec. Thyeſt. vſ. 453. & 640.

491. *Libertas ſcelerum eſt.*] Scelerata *manu Sceptra obtinentur: omnis in ferro eſt ſalus, &c.* Lycus apud Senec. in Herc. Fu. vſ. 340.

492. *Sublatuſque modus gladiis.*] Crudelitas, cædis modum neſciens. *Facere omnia ſæua.*] Tutius

Non impunè licet, niſi dum facis. exeat aula
Qui volet eſſe pius. virtus, & ſumma poteſtas
Non coëunt: ſemper metuet, quem ſæua pudebunt.
Non impunè tuos Magnus contemſerit annos;
Qui te nec victos arcere à littore noſtro
Poſſe putat. neu te ſceptris priuauerit hoſpes,
Pignora ſunt propiora tibi: Nilónque, Pharónque,
Si regnare piget, damnata redde ſorori.
Ægyptum certè Latiis tueamur ab armis.
Quicquid non fuerit Magni, dum bella geruntur,
Nec victoris erit. toto iam pulſus ab orbe,
Poſtquam nulla manet rerum fiducia, quærit
Cum qua gente cadat: rapitur ciuilibus vmbris.
Nec ſoceri tantùm arma fugit: fugit ora Senatus,
Cuius Theſſalicas ſaturat pars magna volucres.
Et metuit gentes, quas vno in ſanguine miſtas
Deſeruit: regéſque timet, quorum omnia merſit:
Theſſaliaque reus, nulla tellure receptus,
Sollicitat

Tutius ſæuitur, ſi libertas audaciorum ſæuitia reprimatur.

493. *Niſi dum facis.*] Noſtra eſt emendatio. Continuanda enim ſcelera docet, iuxta illud: *Per ſtelera ſemper ſcelrribus tutum eſt iter*, vt Seneca inquit. *Grotius.*

496. *Non impune, &c.*] Quaſi contemptu annorum regis aduenerit Pompeius.

498. *Neu te ſcepteris, &c.*] Potius quam regnum tuum inuadat hoſpes, trade ſorori Cleopatræ à te eiectæ. ita vſ. 440. ſupra. Procuratores pueri (inquit Cæſar, com. 3.) ſiue timore adducti, ne ſolicitato exercitu regio Pompeius Alexandriam Aegyptumque occuparet, ſiue deſpecta eius fortuna conſilium ineunt, &c.

499. *Pignora ſunt propiora.*] Sororem intelligit.

502. *Quicquid non fuerit Magni.*] Quicquid Pompeius non inuaſerit, dum bellum ciuile geritur; nec Cæſar occupabit. *Hort.* *Quicquid non fuerit Magni.*] Non fecimus nos nocentes durante bello, neque acceſſimus partibus Pompeij: certe poſt bellum cauebimus ne victorem Cæſarem irritemus infra vſ. 531.

504. *Poſtquam nulla, &c.*] Cum nulli Regum fidat; quum nihil ſpei & opis ſuperſit ad recolligendas vires, quærit & implorat aliena auxilia, vt habeat, cum quibus cadat. *Hortenſ.*

505. *Rapitur ciuilibus vmbris.*] Exagitatur à manibus eorum, qui bello ciuili perierunt.

510. *Theſſaliaque reus, &c.*] Belli in Theſſalia male geſti damnatus. Damnatus à Diis clade Pharſalica, inquit H. Grotius.

513. Quid

Sollicitat noſtrum, quem nondum perdidit, orbem.
Iuſtior in Magnum nobis, Ptolemae, querela
Cauſa data eſt. quid ſepoſitam, ſempérque quietam
Crimine bellorum maculas Pharon, arváque noſtra
Victori ſuſpecta facis? cur ſola cadenti
Hac placuit tellus, in quam Pharſalica fata
Conferres, pœnáſque tuas? iam crimen habemus
Purgandum gladio, quòd nobis ſceptra Senatus
Te ſuadente dedit, votis tua fouimus arma.
Hoc ferrum, quod fata iubent proferre, paraui
Non tibi, ſed victo. feriam tua viſcera, Magne:
Malueram ſoceri: rapimur, quò cuncta feruntur.
Tene mihi dubitas an ſit violare neceſſe,
Cùm liceat? quæ te noſtri fiducia regni
Huc agit infelix? populum non cernis inermem,
Arváque vix refugo fodientem mollia Nilo?

Metiri

513. *Quid ſepoſitam, &c.*] Apoſtrophe ad Pompejum, quem incuſat perturbandi regni pacati: amouendo à ſe ingratitudinis crimen.

514. *Pharon.*] Aegyptum, à parte totum *Hortenſ.*

515. *Suſpecta facis.*] Atque adeo vindicanda. *Cadenti, &c.*] Tibi victo rebus peſſum ruentibus.

517. *Tuas.*] Quas ab iis, qui te excipient non leuius atque à te expoſcet Cæſar. *Iam crimen habemus, &c.*] Iam dudum Cæſari ſumus inuiſi; quaſi votis fauentes tibi quo ſuadente confirmauit nobis regnum Senatus. quod crimen bello vindicabit Cæſar, niſi nos tua cæde iram illius auertamus.

520. *Hoc ferrum, &c.*] Inuiti itaque neque ingrati ſed ſalutis noſtræ neceſſitate coacti inferimus cædem tibi non quaſi optime à nobis merito, ſed quia victo, quem tueri non erit nobis tutũ.

521. *Non tibi, &c.*] Vt Pompejo & hoſpiti paterno, ſed victo. *Hort.*

522. *Malueram ſoceri.*] Atque vtinam victus fuiſſet Cæſar: tibi ô Pompei multo libentius illum interfeciſſemus, fortunam vtique ſecuti.

523. *An ſit violare neceſſe.*] Oſtendo neceſſe eſſe, quia licet, quia poſſum. Neque enim poſſem te lædere, ſi Romanarum rerum potireris: nunc quia non potiris, ob hoc ipſum neceſſe quoque eſt id faciam, ne videar tui tutelam ſuſcipere. Simplicior tamen ſenſus eſſet, vocibus tranſpoſitis: *Tene mihi dubitas cum ſit violare neceſſe, An liceat?* Seneca pater: *Neceſſitas, magnum humanæ imbecillitatis patrocinium, omnem legem frangit.* Grotius.

524. *Cum liceat.*] Facta nobis à fatis tui poteſtate.

525. *Populũ nõ cernis, &c.*] Noſtrũ Aegyptiũ, agris jã decreſcẽte Nilo intentũ. reuocatur autẽ Nil⁹ in totũ intra ripas Sole Librã ingreſſo, ſupra vſ. 467. *Inermẽ populũ.*] A tenuitate regni: quaſi dicat, quũ tantæ non ſint opes noſtræ, vt

auxi

Metiri ſua regna decet viréſque fateri
Tu Ptolemæe potes. Magni fulcire ruinam,
Sub qua Roma jacet? buſtum, cineréſque mouere
Theſſalicos audes, bellúmque in regna vocare?
Ante aciem Emathiam nullis acceßimus armis:
Pompeij nunc caſtra placent, quæ deſerit orbis?
Nunc victoris opes, & cognita fata laceßis?
Aduerſis non deeſſe decet, ſed læta ſecutos.
Nulla fides vnquam miſeros elegit amicos.
Aſſensêre omnes ſceleri. lætatur honore
Rex puer inſueto, quòd iam ſibi tanta iubere
Permittunt famuli. ſceleri delectus Achillas.
Perfida quà tellus Caſiis excurrit arenis,
Et vada teſtantur junctas Ægyptia Syrtes,
Exiguam ſociis monſtri, gladiiſque carinam
Inſtruit ô ſuperi, Nilúſne, & barbara Memphis,
Et Peluſiaci tam mollis turba Canopi.

Hos

auxilia inde tibi poſſis polliceri. *Hortenſ.*

527. *Metiri ſua regna decet.*] Si vires noſtras recte metiamur: non ſufficimus rebus Pompeji ſuſtentandis.

528. *Tu Ptolemæe potes.*] Quaſi dicat, non à majori ad minus. Roma, domina rerum non poteſt ſuſtentare ruinam Pompeji, multò minus tu. *Hortenſ.*

529. *Buſtum, &c.*] Cladis Pharſaliæ reliquias in nos conuertere?

531. *Nullis acceßimus armis.*] Neque Cæſaris, neque Pompeji.

534. *Aduerſis non deeſſe decet, &c.*] Si modo proſperam illius fortunam ſecuti fuiſſemus, non decuerat ab illo in aduerſis defeciſſe.

536. *Sceleri.*] Scelerato Photini conſilio atque ſententiæ.

538. *Sceleri delectus Achillas.*] Interficiendo Pompejo deligitur Achillas, pædagogus quondam regis, nunc præfectus exercitui.

539. *Perfida qua tellus Caſiis.*] Ad pedem Caſij montis, qua vada & breuia referunt Syrtes vicinas, inter Leptim ſcil. & Alexandriam.

541. *Exiguam ſociis, &c.*] Achillas (inquit Plutarch.) aſſumpto Septimio, tribuno quondam mil. ſub Pompejo, & Saluio centurione ſub eodem, atque tribus aut quatuor famulis præterea, ad nauim Pompeii aduectus eſt.

542. *O Superi.*] Per indignationem exclamatio, quod modica cymba inſtruitur à monſtris hominum quæ totius orbis Imperatorem ſit ad cædem exceptura. Et Pompeii maieſtatem amplificat. *Hortenſius. Memphis.*] Supra, vſ. 477.

543. *Peluſiaci tam mollis, &c.*] Parum conuenit hoc epitheton. Peluſium enim eſt opp. ad extremum Nili oſtium, orientem verſus; Canopos vero maxime ad occaſum, vrbs impuriſſima, & omnium libidinum domicilium.

544. *Hos*

Hos animos! ſic fata premunt ciuilia mundum!
Sic Romana jacent! vllúſne in cladibus iſtis
Eſt locus Ægypto? Phariúſque admittitur enſis?
Hanc certè ſeruate fidem ciuilia bella:
Cognatas præſtate manus, externáque monſtra
Pellite, ſi meruit tam claro nomine Magnus
Cæſaris eſſe nefas. tanti Ptolemae ruinam
Nominis haud metuis? cæloque tonante profanas
Inſeruiſſe manus impure, ac ſemiuir audes?
Non domitor mundi, nec ter Capitolia curru
Inuectus, regúmque potens, vindéxque Senatus,
Victoriſque gener; Phario ſatis eſſe tyranno
Quod poterat, Romanus erat. quid viſcera noſtra
Scrutaris gladio? neſcis puer improbe, neſcis
Quo tua ſit fortuna loco: iam iure ſine vllo
Nili ſceptra tenes: cecidit ciuilibus armis
Qui tibi regna dedit. Iam vento vela negârat
Magnus, & auxilio remorum infanda petebat
Littora.

544. *Hos animos*] Sup. *habebit*. ſic Iuu. Sat. 1. verſ. 89. *alea quando Hos animos?*

545. *Sic Romana iacent.*] Indignatur ius eſſe barbaris iiſque mollibus Aegyptiis in iugulum Pompeij.

546. *Pharius admittitur enſis.*] In cæde Pompeij, vt barbarus & Aegyptius enſis feratur ad cædem ciuis Romani Imperatoris, & quidem Maximi omnium, quos Roma habuit. *Hortenſ.*

547. *Hanc certe ſeruate, &c.*] Vt à ciuibus ſuis potius quam externis his monſtris iuguletur Pompeius.

550. *Cæſaris eſſe nefas.*] In gratiam Cæſaris occidi. Ab ipſo Cæſare, inquit, H. Grotius. *Tanti Ptolemae ruinam.*] Apoſtrophe ad regem, quem vel vltionis diuinæ metus vel Pompeij gloria, vel quod erat Romanus (in quem nihil liceret regi Aegyptio) deterruiſſet à tanto ſcelere.

551. *Cæloque tonante profanas.*] Non reueritus Iouem, quem cœlo tonantem credimus regnare. Horat. ode 5. lib. 3. ſcelera vel regum ipſorum, in quos imperium habet, vindicaturus.

552. *Inſeruiſſe manus impure.*] Manus interpoſuiſſe tuas. *Semiuir audes.*] Imbellis & mollis puer.

553. *Ter Capitolia.*] Libro 7. verſu 685.

554. *Regumque potens, vindexque Senatus.*] Vindex libertatis & dux belli à Coſſ. & Senatu dictus, ſub quo & reges militarunt.

556. *Noſtra.*] Romana.

558. *Iam iure ſine vllo.*] Omni iam in perpetui exponeris, deſtitutus authoritate tutoris, illiuſque qui tibi Aegypti regnum confirmabat. lib. 9. verſ. 132.

560. *Iam vento vela negarat.*] Appropinquans litori vela demiſerat.

562. Quem

Littora: quem contra non longa vecta biremi
Appulerat ſcelerata manus: Magnóque patêre
Fingens regna Phari, celſa de puppe carina
In paruam iubet ire ratem, littúſque malignum
Incuſat, bimarémque vadis frangentibus æſtum,
Qui vetet externas terris aduertere claſſes.
Quòd niſi fatorum leges, intentáque iuſſu
Ordinis æterni miſeræ vicinia mortis
Damnatum leto traherent ad littora Magnum;
Non ulli comitum ſceleris præſagia deerant.
Quippe fides ſi pura foret, ſi regia Magno
Sceptrorum auctori vera pietate pateret;
Venturum tota Pharium cum claſſe tyrannum.
Sed cedit fatis, claſſémque relinquere iuſſus
Obſequitur, letúmque iuuat præferre timori.
Ibat in hoſtilem præceps Cornelia puppim,

Hoc

562. *Quem contra non longa, &c.*] Interim cymba appropinquante (ait Plutarchus) mature Septimius ſurrexit, Romanoque ſermone Pompejum imperatorem ſalutauit; & Achillas Græcis verbis eum excipiens in cymbam tranſire jubebat, vadum ibi cauſatus, & mare ob arenæ multitudinem triremi non eſſe nauigabile.

563. *Scelerata manus.*] Supra vſ. 541. *Magneque patêre.*] Septimius (inquit Appianus) dextram, regis nomine Pompeio obtulit, & ad amicum filium tuto monuit accedere.

566. *Bimaremque vadis, &c.*] Vadis vtrinque æſtu alliſis & fluctu vario impulſis. Hinc Libyco, inde Aegyptio (inquit Sulpitius) mari inter ſe collidentibus, propter æſtum oſtiorum Nili interjecti.

568. *Quod niſi fatorum leges.*] Quod niſi fatale fuiſſet & diuinitus prouiſum vt hic Pompeius caderet, multa illum præſagia deterruiſſe poterant.

572. *Quippe fides ſi pura foret, &c.*] Qui erant cum Pompejo, vbi viderunt non regio more, non magnifice Pompeium excipi, ſed ad hoc officium paucos vna cymba venire, ſuſpectam habuere eam contemptionem, Pompeiumque hortati ſunt, vti nauem in altum detruderet, dum adhuc extra jactum teli eſſet. Plut. Simul & naues in lit. &c.

573. *Sceptrorum auctori, &c.*] Cuius ſuaſu & beneficio regnum à Senatu Ptolomæo fuerat confirmatum.

576. *Letumque juuat præferre timori.*] Emori mauult, quam vel ſuſpicari fidem vel mortem formidare. ita Iuuenal. 8. Sat. *Summum crede nefas animam præferre pudori.*

577. *Ibat in hoſtilem, &c.*] Ire parabat comes viro. Salutata (inquit Plutarchus) Cornelia, quæ iam tum mariti exitum lamentabatur, &c. ad vxorem & filium conuerſus hos Sophoclis Iambos protulit: ὅςις ϗ πρὸς τύραννον

ἐμπο

Hoc magis impatiens egreſſo deeſſe marito,
Quòd metuit clades. remane temeraria coniux,
Et tu nate precor, longéque è littore caſus
Expectate meos: & in hac ceruice tyranni
Explorate fidem. dixit: ſed ſurda vetanti
Tendebat geminas amens Cornelia palmas:
Quò ſine me crudelis abis? iterumne relinquor
Theſſalicis ſummota malis? nunquam omine læto
Diſtrahimur miſeri. poteras non flectere puppim,
Cùm fugeres aliò, latebríſque relinquere Leſbi,
Omnibus à terris ſi nos arcere parabas?
An tantum in fluctus placeo comes? Hæc vbi fruſtrà
Effudit, prima pendet tamen anxia puppe:
Attonitóque metu nec quoquam auertere viſus,
Nec Magnum ſpectare poteſt. ſtetit anxia claſsis
Ad ducis euentum, metuens non arma, nefáſque;
Sed ne ſubmiſsis precibus Pompeius adoret
Sceptra ſuâ donata manu, tranſire parantem
Romanus Pharia miles de puppe ſalutat
Septimius: qui, prô ſuperûm pudor, arma ſatelles
Regia geſtabat poſito deformia pilo,
Immanis, violentus, atrox, nulláque ferarum
Mitior in cædes. quis non, Fortuna, putaſſet
Parcere te populis, quòd bello hac dextra vacaſſet,
Theſſaliáque

ἐμπορεύῃ] Κεῖνυ 'ςι δῦλος, κἂν ἐλεύθερος μόλῃ. Hac poſtrema voce ſuos allocutus, cymbam conſcendit.

578. *Hoc magis.*] Hac de cauſa.

579. *Romane, &c.* Inquit Pomp.

585. *Nunquam omine læto.*] Non ſine cladis omine ſecernimur, quod dudum ſummota è Pharſalia, ſum experta.

586. *Non flectere puppim.*] Non diuertiſſe, ſed me in Lesbo reliquiſſe: ſi me denuo eras à te ſemoturus, neque paſſurus tecum vna terram tangere.

593. *Non arma, nefaſque.*] Non gladios & cædem nafariam.

594. *Ne ſubmiſsis, &c.*] Ne ſe indignæ ſupplicem projiceret ad genua regis à ſe creati.

596. *Romanus Pharia.*] Ad verſ. 562. & 563. ſupra.

597. *Qui, prò ſuperûm pudor.*] Qui olim ſub Pompejo duxerat ordinem in bello prædonum jam ſtipator & famulus Ptolomæi Aegyptiaca gerit arma, poſitis Romanis.

601. *Parcere te populis, &c.*]

Septimius

Theſſaliáque procul tam noxia tela fugaſſes?
Diſponis gladios, ne quo non fiat in orbe,
Heu, facinus ciuile tibi. victoribus ipſis
Dedecus, & nunquam Superûm caritura pudore
Fabula; Romanus Regi ſic paruit enſis,
Pellaúſque puer gladio tibi colla recîdit
Magne tuo. qua poſteritas in ſecula mittet
Septimium fama? ſcelus hoc quo nomine dicent,
Qui Bruti dixêre nefas? iam venerat hora
Terminus extrema, Phariámque ablatus in alnum
Perdiderat iam iura ſui. tum ſtringere ferrum
Regia monſtra parant. vt vidit comminus enſes,
Inuoluit vultus: atque indignatus apertum
Fortunæ præbere caput, tunc lumina preſſit,
Continuítque animum, ne quas effundere voces
Poſſet, & æternam fletu corrumpere famam.
At poſtquam mucrone latus funeſtus Achillas
Perfodit, nulla gemitu conſenſit ad ictum:

Deſpexítque

Septimium amouendo, qui ſi prœlio interfuiſſet Theſſalico, ingentem editurus fuerat ſtragem.

603. *Diſponis gladios, &c.*] Verum non amouiſti hunc, quo parceres populis: ſed vt in omni orbis parte diſpoſitos haberes ciuilium facinorum miniſtros.

605. *Nunquam ſuperûm, &c.*] Non ſine deorum inclementiæ nota vulgandum facinus.

607. *Pellauſque puer gladio, &c.*] Enſis Romani Septimij iuſſu regis barbari eiuſque pueri obtruncauit Magnum. Indigna omnia!

609. *Fama,*] Infamia *Sulpitius*. *Scelus hoc quo, &c.*] Quo nomine deſignabunt hoc Septimij ſcelus illi, qui Brutum Cæſaris tyranni percuſſorem, appellant *Parricidam*; factumque ipſum *nefas?*

611. *Phariamque ablatus in alnum, &c. vt vidit comminus enſes.*] Cum jam procul à ſua triremi auectus nullam benignam mentionem ad ſe factam audiuiſſet, Septimium intuitus: *Non ego te, inquit, commilitonem olim meũ agnoſco?* atque is capite tantum annuit, &c. terræ vero appropinquante cymba, multiſque ad litus confluentibus aulicis velut honoris & ſalutandi cauſa, Pompejum vt facilius ſurgeret, Philippi manum apprehendentem Septimius à tergo enſe trajecit. poſt hunc Saluius, inde Achillas gladios ſtrinxere: Pompejus nihil ſe indignum neque agens neque locutus, vtraque manu togam faciei prætendens, emiſſo tantum ſuſpirio ictus excepit, &c. Plut. Pomp.

612. *Perdiderat jam jura ſui.*] Erat jã ſub àlteri' poteſtate. *Sulp.*

617. *Æternam famam.*] Fortitudinis & conſtantiæ hactenus ſeruatæ. *Sulpitius.*

619. *Nullo gemitu conſenſit ad ictum.*] Patienter ictum recepit.

621. Sc

Deſpexitque nefas, ſeruátque immobile corpus,
Séque probat moriens, atque hac in pectore voluit:
Secula Romanos nunquam tacitura labores
Attendunt, æuúmque ſequens ſpeculatur ab omni
Orbe ratem, Phariámque fidem. nunc conſule famæ.
Fata tibi longa fluxerunt proſpera vita.
Ignorant populi, ſi non in morte probaris,
An ſcieris aduerſa pati. ne cede pudori,
Auctorémque dole fati. quacunque feriris,
Crede manum ſoceri. ſpargant, lacerentque licebit;
Sum tamen, ô ſuperi, felix, nullíque poteſtas
Hoc auferre Deo. mutantur proſpera vita:
Non ſum morte miſer. videt hanc Cornelia cædem,
Pompeiúſque meus. tanto patientiùs oro
Claude dolor gemitus: natus, coniúxque peremptum
Si mirantur, amant. talis cuſtodia Magno
Mentis erat: ius hoc animi morientis habebat.
At non tam patiens Cornelia cernere ſæuum

Quam

621. *Seque probat moriens.*] Magnum morte æque ac vita ſe præſtat. *Atque hac in pectore voluit.*] Atque hæc ſecum in animo verſat Pompejus moriens.

622. *Secula Romanors, &c.*] Puta jam præſentes poſteroſque omnes obſeruare qua mente mortem oppetas, vel indigne ſit Aegyptiis inſidiis & perfidia exceptus. vide vt extremus hic actus anteactæ vitæ fabulæ reſpondeat.

627. *Ne cede pudori.*] Ne tibi pudori aut dolori ſit, quod iuſſu pueri & manu deſertoris occideris: ſed crede te ipſa Cæſaris manu cadere. *Grotius.*

630. *Nullique poteſtas, &c.*] Neque hanc fortis animi felicitatẽ mihi auferre in manib. Deorũ eſt.

631. *Mucancur proſpera vita.*] Simul cum fortuna mea deficit & vita. neque vltra res proſperas viuo, morte miſerias præueniẽte. Infra vſ. 703. & lib. 9. vſ. 208. *Felix Priamus: Felix, quiſquis bello moriens, Omnia ſecum conſumpta videt.* Senec. in Troad. vſ. 157.

632. *Non ſum morte miſer.*] Quia mors malum non eſt, & in mea conſtantia perſeuero; & fretus recta conſcientia, poſt triumphos animo tranquillo, morior. *Videt hanc Cornelia cædem.*] Conſolatur ſe Pompeius, quod in conſpectu ſuorum cadat, hoc eſt, Conjugis & Sexti Pompeij filij. Pathos à ſexu & ætate. *Hortenſ.*

634. *Perempruum, &c.*] Si animi mei in morte magnitudinẽ cũ admiratione intueantur, amãt certe.

635. *Talis cuſtodia Magno.*] Talem habuit Pompeius moderationem, imperium ſui, & conſtantiam in morte. *Cuſtodia.*] Ratio, temperantia, moderatio. *Sulpit.*

636. *Ius hoc animi.*] Imperium & poteſtatem, vt dolori non cederet. *Sulpit.*

637. *At non tam patiens*] Grauius

Quàm perferre nefas, miſerandis athera complet
Vocibus: ô conjux, ego te ſcelerata peremi:
Letifera tibi cauſa mora fuit auia Leſbos,
Et prior in Nili peruênit littora Caſar.
Nam cui ius alij ſceleris? ſed quiſquis in iſtud
A ſuperis immiſſe caput, vel Caſaris ira,
Vel tibi proſpiciens, neſcis crudelis, vbi ipſa
Viſcera ſint Magni: properas, atque ingeris ictus,
Qua votum eſt victo. pœnas non morte minores
Pendat, & antè meum videat caput. haud ego culpa
Libera bellorum, qua matrum ſola per vndas:
Et per caſtra comes, nullis abſterrita fatis,
Victum, quod reges etiam timuêre, recepi.
Hoc merui coniux in tuta puppe relinqui?
Perfide parcebas? te fata extrema petente
Vita digna fui? moriar, nec munere regis.
Aut mihi pracipitem nauta permittite ſaltum:
Aut laqueum collo tortóſque aptate rudentes:
Aut aliquis Magno dignus comes exigat enſem.

Pompeio

vius ferens conſpectum trucidati mariti, quam ipſa necem latura fuiſſet.

638. *Miſerandis athera, &c.*] Vxor & amici eius hæc intuentes eiulatu qui in terram vſque exaudiri poſſet edito, ſublatis ancoris ſumma celeritate fugerunt, ventuſque alto incumbens eos iuuit, vt ne volentibus quidem perſequi Aegyptiis licuiſſet. Plut. & Appian.

639. *Ego te ſcelerata peremi.*] Dum me remotam in Lesbo petitum diuerteres.

640. *Letifera tibi cauſa, &c.*] Coniicit Cæſarem vel à Cæſare miſſos anteueniſſe, qui Pompeiũ interficiendum curarent.

642. *Quiſquis in iſtud, &c.*] Quicunque permiſſus es à Diis vel miſſus à Cæſare ad interficiendum Pompeium.

644. *Neſcis crudelis, &c.*] Ego illi cor ſum & vitalia, quam ſibi ſupereſſe voluit: tu ingeris Pompeio ictus, parte ea qua voluit mori, quin me pete, maiores luet pœnas ſi me truncatam viderit, quam quod ipſe iugulatur.

647. *Haud ego culpa, &c.*] Neque enim ego vaco culpa, vt quæ ſola è fœminis Rom. comes fuerim ciuilis belli.

650. *Victum, &c.*] Pompeium excepi, in Lesbo.

652. *Perfide parcebas.*] Qui mẽ deſeruiſti *comitem ſupremum iter carpere paratam; non ego perfidũ dixi ſacramentum, &c.* Horat. lib. 2. od. 17.

653. *Moriar nec munere regis.*] Mortem inueniam, vtut Ptolomæi beneficio illam non impetrarim.

654. *Præcipitem.*] In mare.

656. *Exigat enſem.*] Immittat. *Sulpitius.*

657. Pom

Pompeio præſtare poteſt, quod Cæſaris armis
Imputet. ô ſæui, properantem in fata tenetis?
Viuis adhuc coniux, & iam Cornelia non eſt
Iuris, Magne, ſui. prohibent accerſere mortem:
Seruor victori. ſic fata, intérque ſuorum
Lapſa manus, rapitur, trepida fugiente carina.
At Magni cùm terga ſonent, & pectora ferro,
Permanſiſſe decus ſacræ venerabile formæ,
Iratámque Deis faciem, nil vltima mortis
Ex habitu, vultúque viri mutaſſe, fatentur
Qui lacerum vidêre caput. nam ſæuus in ipſo
Septimius ſceleris maius ſcelus inuenit actu:
Ac retegit ſacros, ſciſſo velamine, vultus
Semianimis Magni, ſpirantiáque occupat ora,
Colláque in obliquo ponit languentia tranſtro.
Tunc neruos, venáſque ſecat, nodoſáque frangit
Oſſa diu: nondum artis erat caput enſe rotare.
At poſtquam trunco ceruix abſciſſa receßit,
Vendicat hoc Pharius dextra geſtare ſatelles.
Degener, atque opera miles Romane ſecunda,

Pompeij

657. *Pompeio præſtare, &c.*] Qui Pompejo beneficium hoc præſtiterit, vacabit culpa, quæ in Cæſaris conferetur crudelitatem.

659. *Viuis adhuc conjux, &c.*] Etiam te nondum mortuo, amiſi libertatem, negaturne mihi ius mortis, vt in poteſtatem victoris redigar?

662. *Lapſa manus.*] Decidit exanimata. vt l. 5. vſ. 799. & ſupra, vſ. 58.

663. *At Magni cum terga, &c.*] Dilatat narrationem copioſè ab iis, quæ cædem conſecuta ſunt. Pompejus vtraque manu ad frontem obducta, multis vno tempore ictibus confoſſus, nullam emiſit vocem, tanti viri majeſtate indignam; ſed ſuſpirio tantum edito, obtulit corpus percuſſoribus feriendum. *Hortenſius. Senens.*] Ictibus.

664. *Permanſiſſe, &c.*] Supra, vſ. 613.

665. *Vltima mortis.*] Extremum mortis tempus.

669. *Velamine.*] Toga qua faciem inuoluerat. ſupra vſ. 613. *Vultus &c.*] Spirantis adhuc caput prehendit & crudeliter lanians amputauit, nec vno, vti iam enſe rotato artis eſt, ictu.

670. *Occupat ora.*] Prendit adhuc ſpirantis caput. *Sulp.*

673. *Nondum artis erat rotare, &c.*] Nondum norant artifices, caput vno ictu, rotato enſe amputare, *Sulpit.*

675. *Pharius, &c.*] Achillas, cui delegatum hoc negotium, caput ſibi ad regem ſumit deferendum. *Satelles Pharius.*] Ptolemæi regis miniſtrum, Achillam vocat.

676. *Degener, &c.*] O Degener

Pompeij diro ſacrum caput enſe recîdis,
Vt non ipſe feras? ó ſummi fata pudoris!
Impius vt Magnum noſſet puer illa verenda
Regibus hirta coma, & generoſa fronte decora
Cæſaries compreſſa manu eſt; Pharióque veruto,
Dum viuunt vultus, atque os in murmura pulſant
Singultus animæ, dum lumina nuda rigeſcunt,
Suffixum caput eſt, quo nunquam bella jubente
Pax fuit: hoc leges, câpúmque, & Roſtra mouebat:
Hac facie Fortuna tibi Romana placebas.
Nec ſatis infando fuit hoc vidiſſe tyranno:
Vult ſceleri ſupereſſe fidem. tunc arte nefanda
Submota eſt capiti tabes: raptóque cerebro
Adſiccata cutis, putriſque effluxit ab alto
Humor, & infuſo facies ſolidata veneno eſt.
Vltima Lagea ſtirpis, perituráque proles,
Degener,

ter Septimi, tunc primas tanti ſceleris ſuſcepiſti partes, vt tibi honoris, quem hinc petebas, ſecundæ cederent? Primum vulnus inflixerat Septimius & caput abſciderat; quod non ipſe iam geſtat, ſed Achillas. *Opera ſecunda.*] τῶν δευτερείων, partium ſecundarum. à fabulis ductum. Maior enim Achillæ dignitas qui caput geſtauit, quam Septimij, qui abſciſſum geſtare ipſe non potuit. *Grotius.*

679. *Impius vt Magnum, &c.*] Ptolomæus, vt Pompeium agnoſceret, caput illius à cæde recens contemplatus tractauit.

681. *Pharioque veruto.*] Et caput etiamdum ſpirans & palpitans Aegyptio pilo ſuffixũ eſt.

683. *Nuda rigeſcunt.*] Non clauſa; aperta.

684. *Quo nunquam, &c.*] Caput, pacis ſemper amans, in Senatu, comitiis, foro potens; felix & toties triumphale. *laurigeros ageres cum læta triumphos, Hoc tibi Roma caput erat.* Martial. ep. 70. lib. 5.

685. *Leges.*] Forum. *Campum.*] Comitia. *Roſtra.*] Senatum. *Sulpit.*

688. *Fidem.*] Monimentum, quo Pompeium à ſe occiſum fidem faciat. *Tunc arte nefanda, &c.*] Ab intimo humor arte educitur.

691. *Infuſo facies, &c.*] Medicamentis & aromatibus, quibus condiuntur cadauera, conſeruatum eſt Pompeij caput Cæſari, deferendum, lib. 9. v. 1035.

692. *Vltima Lagea ſtirpis.*] Inuectiua Apoſtrophe ad Ptolomæum, vltimum regum Aegypt. è progenie Lagi, cuius filius Ptolomæus Alexandro mortuo Aegyptum occupauit, poſteriſque ſuis reliquit. *Perituráque proles.*] Periit breui poſt hæc in pugna contra Cæſarem. nauigio depreſſo à fugientibus, & ipſe, vt creditur, immerſus flumine. Regis corpus, inquit Florus, obrutum limo repertum eſt in aureæ loricæ honore. & Plutarch. & Patercul.

693. In

Degener, inceſta ſceptris ceſſure ſororis,
Cùm tibi ſacrato Macedon ſeruetur in antro,
Et regum cineres extructo monte quieſcant,
Cùm Ptolemaorum manes ſeriémque pudendam
Pyramides claudant, indignáque Mauſolea:
Littora Pompeium feriunt, truncúſque vadoſis
Huc illuc iactatur aquis. adeóne moleſta
Totum cura fuit ſocero ſeruare cadauer?
Hac Fortuna fide Magni tam proſpera fata
Pertulit: hac illum ſummo de culmine rerum
Morte petît: cladéſque omneis exegit in vno
Saua die, quibus immunes tot praſtitit annos:
Pompeiúſque fuit, qui nunquam miſta videret
Lata malis: felix nullo turbante Deorum,
Et nullò parcente miſer. ſemel impulit illum
Dilata Fortuna manu. pulſatur arenis,
Carpitur in ſcopulis, hauſto per vulnera fluctu
Ludibrium pelagi: nulláque manente figura,

Vna

693. *Inceſta ſceptris ceſſure ſororis.*] Sororis Cleopatræ, cuius nuptias à patre conſecutus fuerat, moriens ei regnum reliquit.

694. *Macedon ſeruetur in antro.*] Corpus Alexandri Magni ſeru. in immani ſepulchri mole.

696. *Cum Ptolemaorum manes.*] Cum Ptolomæo omnes Aegypti continua ſerie poſt Alexandrum reges conditos tegant Pyramides. De quibus vide quæ nos ad Martial. epiſt. 1. *Pudendam.*] Luxu & ignauia perditam.

697. *Indignaque.*] Quibus illi erant indigni. *Mauſolea.*] Sepulchra & monimenta illius æmula, quod Mauſolo regi Cariæ ab vxore Artemiſia extructum erat.

698. *Litora Pompeium feriunt.*] Poſt hæc, Magni *iacet ingens litore truncus*, neque iacet, ſed alliditur litori, pulſatum arenis, ludibrium pelagi. vt mox.

700. *Totum cura fuit, &c.*] Aeque ac caput modo vſ. 691.

701. *Hac Fortuna, &c.*] Inconſtanti, prout ipſa leuis Dea eſt, quæ more Scorpij cauda ferit. *tantum in illo viro à ſe diſcordante Fortuna, vt cui modo ad victoriam terra defuerat, deeſſet ad ſepulturam.* Paterc.

702. *Pertulit.*] Ad exitũ deduxit.

703. *Exegit in vno, &c.*] Omnes calamitates & mala, quæ antehac fuiſſet paſſurus, immiſit vno hoc die. *Sulpit. In vno, &c.*] Fr. Modius è l. Vueidneri legit *in imo* ea mente, qua ſupra, vſ. 29. Sed placet *in vno*: vt opponatur dies vnus infelix tot annis felicibus; & propter *ſemel*, quod ſeq. vſ. 707.

705. *Fuit, &c.*] Vnus mortalium fuit, qui, &c.

Vna nota eſt Magno capitis jactura reuulſi.
Ante tamen Pharias victor quàm tangat arenas,
Pompeio raptim tumulum Fortuna parauit,
Ne jaceat nullo, vel ne meliore ſepulcro.
E latebris pauidus decurrit ad æquora Cordus.
Quæſtor ab Idalio Cinyraa littore Cypri
Infauſtus Magni fuerat comes. ille per vmbras
Auſus ferre gradum, victum pietate timorem
Compulit, vt mediis quæſitum corpus in vndis
Duceret ad terram, traherétque ad littora Magnũ.
Lucis mæſta parum per denſas Cynthia nubes
Præbebat; cano ſed diſcolor æquore truncus
Conſpicitur. tenet ille ducem complexibus arctis
Eripiente mari: nunc victus pondere tanto
Expectat fluctus, pelagóque juuante cadauer
Impellit. poſtquam ſicco iam littore ſedit,
Incubuit Magno, lacrymáſque effudit in omne
Vulnus, & ad Superos, obſcuráque ſidera fatur:
Non pretioſa petit cumulato ture ſepulcra
Pompeius,

711. *Vna nota eſt Magno.*] Hoc ſolum agnoſcitur; quod capite caret.

712. *Pharias.*] Aegyptias, à Pharo inſ. *Victor.*] Cæſar.

713. *Pompeio raptim, &c.*] Hæc Plutarchus ad hunc modum refert: Illi capite amputato truncum nudum ex cymba proiecerunt: quem Philippus libertus Pompeij, qui in cymbam vna cum Pompeio ingreſſus fuerat, diſcedentibus iis, qui aſpectu ſaturabantur, aqua marina abluit, ſua tunica inuoluit & rogo è fragmentis nauiculæ piſcatoriæ extructo impoſitum cremauit, à ſene quodam Rom adiutus.

715. *E latebris.*] Vbi latuerat, vt furtim Pompeium ſepeliret. *Sulpitius. Cordus.*] Quæſtor Pompeij, vt vult poëta.

716. *Idalio.*] Idalus, mons Cypri, Veneri ſacer. *Cinyraa.*] A rege Cinyra. Pindari Nem. ode 8. & Pythior. ode 2.

717. *Infauſtus Magni fuerat comes.*] Ms. P. *Infauſtus fuga*, vnde ſcribere liceat: *Infauſtuſque fugæ fuerat comes.* Grotius. *Per vmbras.*] Noctu.

721. *Lucis mæſta, &c.*] Et *Lunam in nimbo nox intempeſta tenebat.*

722. *Diſcolor æquore.*] Diuerſi à mari coloris.

724. *Eripiente mari.*] Refluo.

725. *Fluctus.*] Veniliam quæ cadauer ſubleuaret.

726. *Sedit.*] Truncus Pompeij.

728. *Obſcuraque ſidera fatur.*] Vt modo vſ. 723.

729. *Non pretioſa, &c.*] Non poſcit *nidorem thuris. Eoi, Et Cilicum meſſes, volucrique exempta ſuperba Cinnama, & Aſſyrio manantes gramine*

Pompeius, Fortuna, tuus: non pinguis ad aſtra
Vt ferat è membris Eoos fumus odores,
Vt Romana ſuum geſtent pia colla parentem,
Præferat vt veteres feralis pompa triumphos,
Vt reſonent cantu triſti fora, totus vt ignem
Projectis mærens exercitus ambiat armis.
Da vilem Magno plebeij funeris arcam,
Quæ lacerum corpus ſiccos effundat in ignes.
Robora non deſint miſero, nec ſordidus uſtor.
Sit ſatis, ô ſuperi, quòd non Cornelia fuſo
Crine jacet, ſubiciq́ue facem complexa maritum
Imperat, extremo ſed abeſt à munere buſti
Infelix conjux, nec adhuc à littore longè eſt.
Sic fatus, paruos juuenis procul aſpicit ignes,
Corpus vile ſuis, nullò cuſtode cremantes.

Inde

gramine ſuccos. qualia funeribus felicium cumulate infunduntur.

731. *Eoos fumus odores.*] Arabicos, Indicos, Panchæi thuris odores.

732. *Vt Romana ſuum, &c.*] Non vt tanquam pater patriæ efferatur, à nobiliſsimis ciuibus feretrum ſubeuntibus.

733. *Præferat vt veteres, &c.*] Non vt in funebri pompa præferantur rerum geſtarum tituli & inſignia, non triumphorum ſuorum imagines.

734. *Cantu triſti fora.*] Epicediis & næniis deplorantium ad tibiam. *Totus vt ignem, &c.*] Vt militari more exercitus demiſsis haſtis ter rogum circumeat.. *Ter circum accenſos cincti fulgentibus armis Decurrêre rogos, ter mæſtum funeris ignem Luſtrauêre in equis, vlulatuſque ore dedêre.* Virg. 11. Aeneid.

735. *Projectis armis.*] Demiſsis. nam per terram haſtas trahebant. *Sulpic.*

736. *Plebeij funeris arcam.*] Orcinianam ſpondam, popularem ſandapilam, qua plebeij vileſque efferebãtur. *anguſtis eiecta cadauera cellis Conſeruus vili portãda locabat in arca.* Horat. Satyr. 8. l. 1.

737. *Siccos effundat in ignes.*] In quos nulla coniiciuntur aromata, *Thurea dona, dapes, fuſo crateres oliuo.* Aeneid. 6.

738. *Robora non deſint miſero.*] Ligna quibus vratur. *Sordidus vſtor.*] Veſpillo ſaltem.

739. *Quod non Cornelia fuſo.*] Quod nõ adeſt mariti funeri Cornelia, quæ virum defleat fuſo crine humum verrens, ſolo pectus affligens, &c. vide quæ Senecæ Troad. vſ. 83. & noſtrũ, l. 2. vſ. 28.

740. *Subiciq́ue facem, &c.*] Subiici facem funebrem, quod officium defuncto præſtabant neceſsitudine deuincti, ſed auerſa facie *ſubjectant more parentum Auerſi tenuere facem.* Virg. 6. Aeneid.

741. *Munere buſti.*] Ita Ms. non *funere.* Dolet enim Corneliam vltimum marito officium ſubiiciendi facem non præſtitiſſe. *Gotius.*

743. *Iuuenis.*] Cordus.

744. *Vile ſuis.*] Neglectum, non cuſtoditum ſuis.

Inde rapit flammas, ſemuſtáque robora membris
Subducens, Quæcunque es (ait) neglecta, nec vlli
Cara tuo, ſed Pompeio felicior vmbra,
Quòd iam compoſitum violat manus hoſpita buſtum,
Da veniam: ſi quid ſenſus poſt fata relictum eſt:
Cedis & ipſa rogo, paterísque hæc damna ſepulcri,
Téque pudet, ſparſis Pompeij manibus, vri.
Sic fatur: plenúſque ſinus ardente fauilla
Peruolat ad truncum; qui fluctu penè relatus
Littore pendebat. ſummas dimouit arenas,
Et collecta procul laceræ fragmenta carinæ
Exigua trepidus poſuit ſcrobe: nobile corpus
Robora nulla premunt, nulla ſtrue membra recumbunt:
Admotus Magnum, non ſubditus, accipit ignis.
Ille ſedens iuxta flammas: O maxime, dixit,
Ductor, & Heſperij majeſtas nominis vna,
Si tibi jactatu pelagi, ſi funere nullo
Triſtior iſte rogus; manes, animámque potentem
Officiis auerte meis: iniuria fati
Hoc fas eſſe iubet; ne ponti belua quicquam,
Ne fera, ne volucres, ne ſæui Cæſaris ira
Audeat: exiguam, quantum potes, accipe flammam

Romana

745. *Inde rapit flammas.*] Ab illo rogo.

747. *Felicior vmbra.*] Quia rogum nacta.

748. *Quod jam, &c.*] Ignoſce mihi rogum tuum violanti.

750. *Cedis & ipſa rogo.*] Et ipſa videris tardius vri quò Pompeio cedas pyræ tuæ partem. *Damna ſepulchri.*] Faces rogo ſubtractas, pyræ reliquias.

751. *Sparſis Pompeij manibus, vri.*] Inhumatis, adeoque ex Platonicorum opinione, errantibus per ripas Stygis Centum annos: *Centum errant annos, volitantque hæc litora circum.* Virg. 6. Aen. Vel fluctu jactantis.

752. *Plenúſque ſinus, &c.*] Ipſe ſinu veſtis, arena, vt veriſimile eſt, ſtrato, prunas ferens.

755. *Collecta, &c.*] Supra, ad vſ. 715.

756. *Nobile corpus, &c.*] Hypallage. Nobile corpus non premit robora. vt verſu ſeq. extrui enim pyra è roboreis fiſſilibus ſolebat, atque illi medio imponi cadauer.

761. *Si tibi jactatu pelagi.*] Niſi forte fluctibus jactari aut funere carere malles, quam habere tam vile.

763. *Officiis auerte meis.*] Ignoſce tenuitati huius officij mei; noli aduertere funeris exilitatem, quã excuſet prementis fati iniuria.

767. Ro

Romana ſuccenſe manu. Fortuna recurſus
Si det in Heſperiam, non hac in ſede quieſcent
Tam ſacri cineres: ſed te Cornelia, Magne,
Accipiet, noſtráque manu transfundet in vrnam.
Intereà paruo ſignemus littora ſaxo,
Vt nota ſit buſti; ſi quis placare peremptum
Fortè volet, plenos & reddere mortis honores;
Inueniat trunci cineres, & norit arenas,
Ad quas Magne, tuum referat caput. hæc vbi fatus,
Excitat inualidas admoto fomite flammas.
Carpitur, & lentum Magnus diſtillat in ignem,
Tabe fouens buſtum. ſed iam percuſſerat aſtra
Aurora præmiſſa dies: ille, ordine rupto
Funeris, attonitus latebras in littore quærit.
Quam metuis demens iſto pro crimine pœnam,
Quo te fama loquax omneis accepit in annos?
Condita laudabit Magni ſocer impius oſſa.
I modò ſecurus venia, faſſuſque ſepulcrum
Poſce caput. cogit pietas imponere finem

Officio

767. *Recurſus*, &c.] Reditum mihi felicem in Italiam.

771. *Saxo.*] Quod denotet buſti locum.

772. *Placare peremptum.*] Iuſta & inferias rite ſoluere.

775. *Caput.*] Quod his cineribus deeſt.

777. *Diſtilla in ignem.*] Collapſus in cineres.

778. *Tabe.*] Adipe.

779. *Promiſſa dies.*] Alij leg. *Præmiſſa.* per hypallagen, Aurora præmiſſa diei. Sed hanc lectionem præfert Sabellicus, exponitque: vt ab Aurora intelligatur dies promitti illius ſplendore. *Rupto, &c.*] Interrupto, non continuato conſummatoque funeris officio.

781. *Quam metuis demens.*] Non poteſt non exclamare Poëta in timiditatem Curdi viſtoris; cui quum pro pio officio, non gratiæ ſolum haberi debuiſſent, verum etiam præmium debebatur; inſuper fugit aduentante luce, quaſi pœnam ob malam noxam meritus fuiſſet. Hor.

782. *Quo te fama, &c.*] Quo famæ immortalitatem conſecutus es.

783. *Socer impius.*] Ipſe Cæſar.

784. *I modo ſecurus.*] Hortatur eum, vt ſecurus eadem via Ptolemæum & percuſſores adeat, & eadem via caput humandum petat, nihil periculi futurum: imo laudem apud Cæſarem conſecuturum, propter pietatem in hoſtem etiam. *Hortenſ.*

785. *Cogit pietas, &c.*] Metum tandem Cordo excuſſit pietas, prorepitque ad abſoluendum funeris officium.

Officio. ſemuſta rapit, reſolutáque non dum
Oſſa ſatis, neruis, & inuſtis plena medullis
Æquorea reſtinguit aqua, congeſtáque in vnum
Parua clauſit humo. tum ne leuis aura retectos
Auferret cineres, ſaxo compreſsit arenam:
Nautáque ne buſtum religato fune moueret,
Inſcripſit ſacrum ſemuſto ſtipite nomen:
Hic ſitus eſt Magnus. placet hoc, Fortuna ſepulcrum
Dicere Pompeij: quo condi maluit illum,
Quàm terra caruiſſe ſocer? temeraria dextra:
Cur obicis Magno tumulum, manéſque vagantes
Includis? ſitus eſt; quà terra extrema refuſo
Pendet in Oceano. Romanum nomen, & omne
Imperium Magno eſt tumuli modus. obrue ſaxa
Crimine plena Deûm. ſi tota eſt Herculis Oete,
Et juga tota vacant Bromio Nyſeïa; quare

Vnus

787 *Inuſtis plena medullis.*] Non abſumptis.

788. *Æquorea reſtinguit aqua.*] Quæ lacte & vino extingui perfundique oportuit. de more colligendi ac componendi oſſa, vide quæ nos ad Senec. Troad. vſ. 797 *Vnum, &c.*] Vide quæ ad vſ. 84. infra.

791. *Ne buſtum moueret.*] Summum ſemper ſcelus habitum fuit, violaſſe ſepulchrum. Lex inquit, vbi corpus mortui hominis condas, locus ſacer eſto. Mortui *ſacri* dicũtur Plutarcho in Numa; quorum ſacra ſint ſepulchra. Sancitum lege fuit, vt grauiter mulctaretur, ſi quis buſtum violaſſet, aut ex ſepulchro columnam dejeciſſet fregiſſetue. Apud Athenienſes dux capite puniebatur, qui bello cæſos non humaſſet, &c. *Hort.* *Buſtum religato fune.*] Saxum quo ſignabatur buſti locus, ſanctum cautumque ne violaretur.

793. *Hic ſitus eſt Magnus.*] Appianus refert aliud inſcriptum τῷ ναοῖς βρίθοντι πόσα τις ἔπλετο τύμβου.

795. *Quam terra.*] Quam inſepultum abjici *Temeraria dextra, &c.*] Verba poëtæ increpantis Cordum de ſepulchro & inſcriptione ſolicitum: quaſi Pompejo anguſtum ſit monimentum, cui totus à ſe triumphatus orbis eſt tumulus. Sic Germanicus in Themiſtoclem. Antholog. libro 3. epiſtola 5. Ἀντὶ τάφου λιτοῖο θὲς Ἑλλάδα, &c. Στῆλαι δ' ἀ Σαλαμὶς ἐπικείσθω ἔργα λέγουσα Τοῦ μα τί με σμικροῖς τοῦτον μέγαν ἐντίθετε.

799. *Obrue ſaxa Crimine plena Deûm. ſi tota eſt Herculis Oete.*] Terra obrue ô Corde ſaxum hoc tuum, Diis potius inclementiæ, quam Pompejo ſepulchri notam futurum; cui ſi ſignum hoc amoueas tota Aegyptus loco tumuli erit, perinde ac mons OEta Herculi, aut Nyſa Baccho.

801. *Quare Vnus, &c.*] Concluſio, qua infert, non vnius lapidis ſpatium debere Pompeij Sepulchrum dici, ſed totã Aegyp. *Hort.*

804. *Erra-*

Vnum in Ægypto Magno lapis? omnia Lagi
Rura tenêre poteſt, ſi nullo ceſpite nomen
Hæſerit. erremus populi, cinerúmque tuorum,
Magne, metu nullas Nili calcemus arenas.
Quòd ſi tam ſacro dignaris nomine ſaxum;
Adde actus tantos, monimentáque maxima rerum;
Adde truces Lepidi motus, Alpináque bella,
Armáque Sertorî reuocato Conſule victa,
Et currus, quos egit eques: commercia tuta
Gentibus, & pauidos Cilicas maris. adde ſubactam
Barbariem, gentéſque vagas, & quicquid in Euro
Regnorum, Boreáque jacet. dic ſemper ab armis
Ciuilem repetiſſe togam: ter curribus actis
Contentum patria multos donaſſe triumphos.
Quis capit hæc tumulus? ſurgit miſerabile buſtum
Non vllis plenum titulis, non ordine tanto
Faſtorum: ſolitúmque legi ſuper alta Deorum
Culmina

804. *Erremus populi, &c.*] Quin migremus omnes ex Aegypto, eamque vniuerſam tanquam religione & veneratione Diis Manibus Pompeij conſecratam cedamus.

807. *Adde actus tantos.*] Res geſtas abs te à iuuentute, vſque ad vltimum vitæ diem. Inde enumerat aliquot monumenta rerum ab eo geſtarum. *Hortenſius.*

808. *Adde truces.*] Inſcribe res illius geſtas. *Lepidi motus.*] Lib. 2. vſ. 547. *Alpinaque bella.*] Lepidus prouinciam Galliam ſupra Alpes ſortitus, inde mouit bellum.

809. *Armaque.*] Lib. 2. ad vſ. 549. *Sertori.*] Sertorij. Συνκοπή. *Conſule victa.*] Metello, qui impar aduerſus Sertorium videbatur.

810. *Currus, quos egit eques.*] Triumphales, quos egit annum agens 24. immaturus honoribus & adhuc eques, lib. 7. vſ. 14. & hoc lib. vſ. 25.

811. *Pauidos Cilicas maris.*] Piratas Cilicas coërcitos, lib. 2. vſ. 576.

812. *Barbariē.*] Barbaras nationes, deuicto Mithridate, Ponticos, Armenios, Paphlagonas, Cappadocas. *Gentéſque vagas.*] Scythas, vagos ἁμαξοβίους, Nomadas. *Quicquid in Euro, &c.*] Albanos, Iberos, Baſternas, Syros, Iudæos, omneſque gentes Orientales à Mæotide palude ad rubrum vſque mare.

813. *Dic ſemper ab armis.*] Adde etiam rediiſſe ſemper in ordinem, reddidiſſe ſe ciuilibus officiis neque affectaſſe tyrannidem.

814. *Ter curribus actis.*] Ter triumphaſſe, libro 7. vſ. 685.

816. *Surgit miſerabile buſtum.*] atque illi interea, cui nullus erat ſatis amplus, erigitur tumulus titulis nudus.

818. *Faſtorum.*] Rerum geſtarum Faſtis inſcribi dignarum, lib. 5. vſ. 5. *Solitumque legi, &c.*] Nomenque illius quod inſcribi

Culmina, & extructos ſpoliis hoſtilibus arcus,
Haud procul eſt ima Pompeij nomen arena,
Depreſſum tumulo, quod non legat aduena rectus,
Quod niſi monſtratum Romanus tranſeat hoſpes.
Noxia ciuili tellus Ægyptia fato,
Haud equidem immerito Cumanæ carmine Vatis
Cautum, ne Nili Peluſia tangeret ora
Heſperius miles, ripáſque æſtate tumentes.
Quid tibi ſæua precer pro tanto crimine tellus?
Vertat aquas Nilus, quo naſcitur orbe, retentus,
Et ſteriles egeant hybernis imbribus agri,
Totáque in Æthiopum putres ſoluaris arenas.
Nos in templa tuam Romana accepimus Iſin,
Semideóſque

ſolebat ſummis Deorum Culminibus, arcubus triumphalibus, iam depreſſum eſt.

821. *Rectus.*] Niſi inclinet ſe ad legendum.

823. *Noxia ciuili tellus, &c.*] Apoſtrophe ad Aegyptum, adiecta imprecatione; vt diuertatur Nilus, ſterilisque fiat Aegyptus.

824. *Haud equidem immerito, &c.*] Exitium illud, Romanis impendere è carmine Sibyllino interpretati ſunt XV. viri, ſi Ptolomeus Auletes à Gabinio, qui tum Syriæ præfuit, ex autoritate Pompeij & S.C. reduceretur. de qua re Cic. multa in lib. 1. epiſt. fam. poëta refert ad rem Pompeij præſentem.

826. *Heſperius miles ripáſque, &c.*] Ex membranis Andinis Gronouius ita legit: *ripáſque æſtate carentes.* Aeſtatis opus eſt in fluuiis vt decreſcant & laxè contineantur; hyemis, vt intumeſcant, & ripas egrediantur. Quibus Alterutrum horum conſueto tempore non accidit, vel *æſtate*, vel *hyeme carere*, ob perpetuum earundem partium anni effectum deficientem elegantiſsime dicuntur per notam μετωνυμίας cauſæ efficientis. Sic media æſtate hiemem, ait eſſe Statius in Tiburtina Vopiſci villa:

Talis hiems tectis, frangunt ſic improba Solem
Frigora, Piſæumquè domus non æſtuat annum.

Hiems tectis, quæ nimium æſtatis calorem arcent & procul habent. Gronou. *Ripaſque æſtate tumentes.*] Nili qui Sole in Cancro, Leone, Virgine inundat, lib. 10. vſ. 210. & deinceps.

828. *Quo naſcitur orbe.*] Lib. 1. vſ. 20.

829. *Hybernis imbribus agri.*] Tempeſtuoſis inundationibus, rariſſime enim pluit in Aegypto.

830. *Totaque in Æthiopum.*] Deſerta ſias, arenoſa, qualia incolunt Aethiopes ſupra Aegyptum.

831. *Nos in templa, &c.*] Expoſtulatio indignabunda. Nos recepimus ſacra veſtræ Iſidis Romam tranſlata, cui in campo Martio templum conſtituimus, cum 9. dierum ſacrorum ceremoniis. Erant & plures Iſidis ædes. *Iſin.*] Eandem cum IO, quam Aegyptij colebant ſub ſpecie vaccæ, vt & Oſirim ſub imagine bouis maris, *Herodot.* 3. illam deam

Semideóſque canes, & ſiſtra iubentia luctus,
Et quem tu plangens hominem teſtaris Oſirim:
Tu noſtros Ægypte tenes in puluere Manes.
Tu quoque cùm ſæuo dederis iam templa tyranno,
Nondum Pompeij cineres ô Roma petiſti:
Exul adhuc iacet vmbra ducis. ſi ſecula prima
Victoris timuere minas; nunc excipe ſaltem
Oſſa tui Magni, ſi nondum ſubruta fluctu
Inuiſa tellure ſedent. quis buſta timebit?
Quis ſacris dignam mouiſſe verebitur vnam?
Imperet hoc nobis vtinam ſcelus, & velit vti

Noſtro

denotantes terram ceu rerum naturam Oſiri; id eſt, Soli ſuppoſitam, è qua coniunctione naſcuntur omnia. Lunam, alij eſſe autumant. vide Diod. Sic. lib. 1. & Plutarchum, lib. de Iſide, Lucian. περὶ θυσιῶν. Cœl. Rhod. lib. 5. cap. 12.

832. *Semideoſque canes.*] Anubin. Deum canino capite pictum. ſiue quod tempus ſignificet; vt Macrob. 1. Saturn. cap. 20. vel Horizonta; vt Cœl. Rhod. lib. 5. cap. 12. vel Nilum producentem Cynocephalos ſerpentes, crocodilos, &c. vt Diod. Sicul. lib. 1. ſiue Mercurium; vt Strabo lib. 17. ſiue Canẽ ſtellã referat, qui Solis receſſ⁹ ceu Nili inundationis tẽpus denotat. *Siſtra iubẽtia luctus.*]Crepitacula ex ęre aut argento, adhibita in ſacris Iſidis, modũ luctus indicẽtia.

833. *Quẽ tu plangens, &c.*]Cuius obitũ plangendo, hominẽ non deum teſtaris fuiſſe Oſirim, regẽ Aegypti à Typhone fratre cæſum, ab Iſide vxore diu quæſitũ. Diod. Sicul. lib. 1. de cui⁹ cultus apud Aegyptios ratione CLV. atque extra omnẽ ingenij, curæ, iudicij aleam poſitus Ioan. Seldenus eruditiſſime diſſerit in Syntagmate 1. de DIS Syris, cap. 3. & 2. Syntagm. cap. 10. vbi exactiſſima menſiũ cõputatione Oſiridis ἀφανισμὸν, ζήτησιν, εὕρεσιν ad Solis acceſſum & receſſum redigit. Neque fortaſſis abſurdum fuerit & cultum hunc ad Nilum referre, qui iiſdem menſib⁹ inundans Iſidi, id eſt, terræ coniungitur, & in Typhona, id eſt, mare lapſus deperit. cum, vt ipſe ibidẽ docet, Oſiris à Siti, hoc eſt, Nilo denominetur.

834. *Manes.*] Pompeij, qui nobis numinis inſtar.

835. *Tu quoque, &c.*] Apoſtrophe ad Romam, immemorẽ Pompeij & ingratam. *Tyranno, &c.*] Cæſari, cui in numerũ Deorũ relato Auguſtus templum conſecrauit & diuinos honores inſtituit. *Sueton.*

837. *Si ſecula prima, &c.*]Quod ſi metu Cæſaris, quoad vixit hoc officio ſuperſederint: quin nunc tandem petit aliquis?

840. *Inuiſa tellure ſedent.*] Aegypto, terra infeſta & meritum funeris honorem negante.

841. *Vrnam.*]Oſſa ſemiuſta & cineres, quæ vrnis condi ſolita. quod ſi timido huic veſpilloni ad manum fuiſſe vrnam crederem, & ſupra vſ. 788. legiſſem *cõgeſtaque in vrnam Parua clauſit humo.* Sed & alij *vmbram* hic legunt.

842. *Nobis vtinam ſcelus.*]Mihi honori & pio officio futuro quod illi pro ſcelere habent, inquit poëta.

843. *Sinu.*

Noſtro Roma ſinu: ſatis ô nimiúmque beatus,
Si mihi contingat manes transferre reuulſos
Auſoniam, ſi tale ducis violare ſepulchrum.
Forſitan aut ſulco ſterili cùm poſcere finem
A Superis, aut Roma volet feralibus Auſtris,
Ignibus aut nimiis, aut terra tecta mouenti:
Conſilio, iuſſúque Deûm tranſibis in vrbem,
Magne, tuam, ſummúſque feret tua buſta ſacerdos.
Nam quis ad exuſtam Cancro torrente Syenen
Ibit, & imbrifera ſiccas ſub Pleiade Thebas
Spectator Nili: quis rubri ſtagna profundi,
Aut Arabum portus mercis mutator Eoæ,
Magne, petet, quem non tumuli venerabile ſaxum,
Et cinis in ſummis forſan turbatus arenis
Auertet? maneſque tuos placare jubebit,
Et Caſio præferre Joui? nil iſta nocebunt

Fama

843.*Sinu.*]Oſſa ſuorum peregre defunctorum amici ſolebant in ſinu referre. *Retulit oſſa ſinu cari Nigrina mariti.* Martial. epiſt. 31. lib. 9. Sen. conſ. ad Albican. cap. 2.

844.*Manes transferre.*]Cineres illius transferre in Italiam.

846.*Forſitan.*] Erit credo tempus, vbi ad auertendam ſterilitatem, peſtem, incendia aut terræ motum conſulta oracula docebunt Pompeij oſſa & cineres ex Aegypto transferenda in Vrbem: ita demum ceſſuram iram Deorum. vide quæ ad vſ. 109. lib. 5. *Sulco ſterili.*]Sterilitati.

847.*Feralibus.*] Peſtiferis.

848.*Ignibus.*] Incendiis. *Terra tecta mouenti.*]Terræ motui.

850.*Summuſque feret tua, &c.*] Cineres feret Pontif. max. Tumulus obrutus & ſtatuæ exeſæ, ætate mea (inquit Appianus) ab Hadriano Imp. ſumma diligentia perquiſita & inuenta erigebantur, vt ab omnibus dignoſci poſſent.

851.*Nam quis ad.*]Idque commodius noſtris futurum, quos in Aegyptum nauigantes inuitabit veneranda Pompeij memoria ad viſendum, placandum, adorandum, ipſius tumulum. *Exuſtam, &c.*]Lib. 2. vſ. 587.

852.*Imbrifera ſiccas, &c.*] Thebas Aegyptiacas, in exuſta regione ſiccas, quamuis ſubiectæ ſint Tauro ſigno Zodiaci: in cuius humero ſeptem ſtellæ dictæ Pleiades, ceu Virgiliæ: *Nauita eas Hyadas Graius ab imbre vocat.* Oui. 5. Faſt. ab ὕειν, pluuiâ enim ortæ inducũt.

853. *Rubri ſtagna profundi.*] Maris Erythræi. de quo vide quæ ad Senec. Thyeſt. vſ. 370.

854.*Mercis mutator Eoæ.*] Qui merces mutat ſub ſole recenti.

857.*Auertet?*] Ita rectè Mss. *Grotius.*

858.*Caſio.*] Qui in monte Caſio colitur. *Præferre Ioui?*]Potius viſere. *Iſta nocebunt.*] Vtcunque humilia & vilia.

860.Nunc

Fama buſta tua. templis, auróque ſepultus
Vilior umbra fores: nunc eſt pro numine ſummo,
Hoc tumulo Fortuna jacens. auguſtius aris
Victoris Libyco pulſatur ab æquore ſaxum.
Tarpeiis qui ſæpe Deis ſua tura negarunt,
Incluſum fuſco venerantur ceſpite fulmen.
Proderit hoc olim, quòd non manſura ſepulcri
Ardua marmoreo ſurrexit pondere moles.
Pulueris exigui ſparget non longa vetuſtas
Congeriem, buſtúmque cadet, mortíſque peribunt
Argumenta tua. veniet felicior ætas,
Qua ſit nulla fides ſaxum monſtrantibus iſtud:
Atque erit Ægyptus populis fortaſſe nepotum
Tam mendax Magni tumulo, quàm Creta Tonantis.

M.AN

860. *Nunc eſt pro numine ſummo.*] Fortuna quodammodo ipſa hic cum Pompeio cui ſemper fauerat, ſepulta inquit Grotius. Alij exponunt vt Fortuna ſit Vocandi caſus.

861. *Auguſtius aris.*]Saxum hoc Pompeij in litore vndis alliſum auguſtius eſt quam templum Cæſari dicatum.

863. *Tarpeiis qui ſæpe Deis, &c.*] Qui Diis Capitolinis, Ioui, Iunoni, Apollini, Mineruæ, Marti negarunt ſacrificia, venerabuntur oſſa vſtulata Pompeij, ſignata ſaxo hoc, cui Cordus *Inſcripſit ſacrum ſemuſto ſtipite ſaxum.* vt ſupra vſ. 792. Alij fuſcum exponunt ceſpitem terram Aegypti, cui nomen à nigredine, vti probat CL. V. Io. Seldenus, Synt. de D I S Syris I. cap. 4.

864. *Incluſum fuſco venerantur, &c.*] Nollem à me ſollicitatum hunc locum. Nam omnes Mss. vt & vulgati, habent *Thuſco.* Senſus eſt; Non mirum, ſi Pompeius tam vili tumulo conditus honoratur: nam & multi, qui in Capitolio ſacrificare inſuper habent, venerantur molem terream, cui ab aruſpice incluſum eſt aliquid, quod erat fulminatum. Suprà lib. I.

---*Aruns diſperſos fulminis ignes*
Colligit & terra mæſto cum murmure condit.

Hominem fulmine exanimatum cremari fas non eſt: condi terra religio tradidit, eſt apud Plinium. *Grotius.*

865. *Proderit hoc olim, &c.*]Bene tibi cedet quod tam vile & cito interiturum nactus es ſepulchrum, ſterneturque tibi ad immortalitatem gradus, ita vt Aegyptiis de ſepulchro tuo, nuſquam tamen comparente gloriantibus, non maiorem fidem poſteri ſint habituri, quam Cretenſibus habita eſt de Ioue apud eos ſepulto. vnde vana & mendax dicitur Creta, quaſi vero Dij ſint mortales: vide I. Seldenum in Titulis honorum. l. I. c. 7. Callimach. hym. I.
Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται καὶ γὰρ τάφον
ὦ ἄνα σεῖο Κρῆτες ἐτεκτήναντο·
σὺ δ' οὐ θάνες ἐσσὶ γὰρ αἰεί.

I. Manes

Vna nota eſt Magno capitis jactura reuulſi.
Ante tamen Pharias victor quàm tangat arenas,
Pompeio raptim tumulum Fortuna parauit,
Ne jaceat nullo, vel ne meliore ſepulcro.
E latebris pauidus decurrit ad æquora Cordus.
Quæſtor ab Idalio Cinyraa littore Cypri
Infauſtus Magni fuerat comes. ille per vmbras
Auſus ferre gradum, victum pietate timorem
Compulit, vt mediis quæſitum corpus in vndis
Duceret ad terram, traherétque ad littora Magnũ.
Lucis mæſta parum per denſas Cynthia nubes
Præbebat; cano ſed diſcolor æquore truncus
Conſpicitur. tenet ille ducem complexibus arctis
Eripiente mari: nunc victus pondere tanto
Expectat fluctus, pelagóque iuuante cadauer
Impellit. poſtquam ſicco iam littore ſedit,
Incubuit Magno, lacrymáſque effudit in omne
Vulnus, & ad Superos, obſcuráque ſidera fatur:
Non pretioſa petit cumulato ture ſepulcra
Pompeius,

711. *Vna nota eſt Magno.*] Hoc ſolum agnoſcitur; quod capite caret.

712. *Pharias.*] Aegyptias, à Pharo inſ. *Victor.*] Cæſar.

713. *Pompeio raptim, &c.*] Hæc Plutarchus ad hunc modum refert: Illi capite amputato truncum nudum ex cymba proiecerunt: quem Philippus libertus Pompeij, qui in cymbam vna cum Pompeio ingreſſus fuerat, diſcedentibus iis, qui aſpectu ſaturabantur, aqua marina abluit, ſua tunica inuoluit & rogo è fragmentis nauiculæ piſcatoriæ extructo impoſitum cremauit, à ſene quodam Rom adiutus.

715. *E latebris.*] Vbi latuerat, vt furtim Pompeium ſepeliret. *Sulpitius. Cordus.*] Quæſtor Pompeij, vt vult poëta.

716. *Idalio.*] Idalus, mons Cypri, Veneri ſacer. *Cinyraa.*] A rege Cinyra. Pindari Nem. ode 8. & Pythior. ode 2.

717. *Infauſtus Magni fuerat comes.*] Ms. P. *Infauſtus fuga*, vnde ſcribere liceat: *Infauſtuſque fugæ fuerat comes.* Grotius. *Per vmbras.*] Noctu.

721. *Lucis mæſta, &c.*] Et *Lunam in nimbo nox intempeſta tenebat.*

722. *Diſcolor æquore.*] Diuerſi à mari coloris.

724. *Eripiente mari.*] Refluo.

725. *Fluctus.*] Veniliam quæ cadauer ſubleuaret.

726. *Sedit.*] Truncus Pompeij,

728. *Obſcuraque ſidera fatur.*] Vt modo vſ. 723.

729. *Non pretioſa, &c.*] Non poſcit *nidorem thuris. Eoi, Et Cilicum meſſes, volucrique exẽpta ſuperbæ Cinnama, & Aſſyrio manantes gramine*

Pompeius, Fortuna, tuus: non pinguis ad aſtra
Vt ferat è membris Eoos fumus odores,
Vt Romana ſuum geſtent pia colla parentem,
Præferat vt veteres feralis pompa triumphos,
Vt reſonent cantu triſti fora, totus vt ignem
Projectis mærens exercitus ambiat armis.
Da vilem Magno plebeij funeris arcam,
Quæ lacerum corpus ſiccos effundat in ignes.
Robora non deſint miſero, nec ſordidus uſtor.
Sit ſatis, ô ſuperi, quòd non Cornelia fuſo
Crine jacet, ſubiciquе facem complexa maritum
Imperat, extremo ſed abeſt à munere buſti
Infelix conjux, nec adhuc à littore longè eſt.
Sic fatus, paruos juuenis procul aſpicit ignes,
Corpus vile ſuis, nullo cuſtode cremantes.

Inde

gramine ſuccos. qualia funeribus felicium cumulate infunduntur.

731. *Eoos fumus odores.*] Arabicos, Indicos, Panchæi thuris odores.

732. *Vt Romana ſuum, &c.*] Non vt tanquam pater patriæ efferatur, à nobiliſsimis ciuibus feretrum ſubeuntibus.

733. *Præferat vt veteres, &c.*] Non vt in funebri pompa præferantur rerum geſtarum tituli & inſignia, non triumphorum ſuorum imagines.

734. *Cantu triſti fora.*] Epicediis & næniis deplorantium ad tibiam. *Totus vt ignem, &c.*] Vt militari more exercitus demiſsis haſtis ter rogum circumeat. *Ter circum accenſos cincti fulgentibus armis Decurrêre rogos, ter mæſtum funeris ignem Luſtrauêre in equis, vlulatuſque ore dedêre.* Virg. 11. Aeneid.

735. *Projectis armis.*] Demiſsis. nam per terram haſtas trahebant. *Sulpit.*

736. *Plebeij funeris arcam.*] Orcinianam ſpondam, popularem ſandapilam, qua plebeij vileſque efferebãtur. *anguſtis eiecta cadauera cellis Conſeruus vili portãda locabat in arca.* Horat. Satyr. 8. l. 1.

737. *Siccos effundat in ignes.*] In quos nulla coniiciuntur aromata, *Thurea dona, dapes, fuſo crateres oliuo.* Aeneid. 6.

738. *Robora non deſint miſero.*] Ligna quibus vratur. *Sordidus vſtor.*] Veſpillo ſaltem.

739. *Quod non Cornelia fuſo.*] Quod nõ adeſt mariti funeri Cornelia, quæ virum defleat fuſo crine humum verrens, ſolo pectus affligens, &c. vide quæ Senecæ Troad. vſ. 83. & noſtrũ, l. 2. vſ. 28.

740. *Subicique facem, &c.*] Subiici facem funebrem, quod officium defuncto præſtabant neceſsitudine deuincti, ſed auerſa facie *ſubjectam more parentum Auerſi tenuere facem.* Virg 6. Aeneid.

741. *Munere buſti.*] Ita Ms. non *funere.* Dolet enim Corneliam vltimum marito officium ſubiiciendi facem non præſtitiſſe. *Gotius.*

743. *Iuuenis.*] Cordus.

744. *Vile ſuis.*] Neglectum, non cuſtoditum ſuis.

Inde rapit flammas, ſemuſtáque robora membris
Subducens, Quæcunque es (ait) neglecta, nec ulli
Cara tuo, ſed Pompeio felicior umbra,
Quòd iam compoſitum violat manus hoſpita buſtum,
Da veniam: ſi quid ſenſus poſt fata relictum eſt:
Cedis & ipſa rogo, paterísque hæc damna ſepulcri,
Téque pudet, ſparſis Pompeij manibus, vri.
Sic fatur: plenúſque ſinus ardente fauilla
Peruolat ad truncum; qui fluctu penè relatus
Littore pendebat. ſummas dimouit arenas,
Et collecta procul laceræ fragmenta carinæ
Exigua trepidus poſuit ſcrobe: nobile corpus
Robora nulla premunt, nulla ſtrue membra recũbunt:
Admotus Magnum, non ſubditus, accipit ignis.
Ille ſedens iuxta flammas: O maxime, dixit,
Ductor, & Heſperij majeſtas nominis vna,
Si tibi jactatu pelagi, ſi funere nullo
Triſtior iſte rogus; manes, animámque potentem
Officiis auerte meis: iniuria fati
Hoc fas eſſe iubet; ne ponti bellua quicquam,
Ne fera, ne volucres, ne ſæui Cæſaris ira
Audeat: exiguam, quantum potes, accipe flammam

Romana

745. *Inde rapit flammas.*] Ab illo rogo.

747. *Felicior umbra.*] Quia rogum nacta.

748. *Quod jam, &c.*] Ignoſce mihi rogum tuum violanti.

750. *Cedis & ipſa rogo.*] Et ipſa videris tardius vri quò Pompeio cedas pyræ tuæ partem. *Damna ſepulchri:*] Faces rogo ſubtractas, pyræ reliquias.

751. *Sparſis Pompeij manibus, vri.*] Inhumatis, adeoque ex Platonicorum opinione, errantibus per ripas Stygis Centum annos: *Centum errant annos, volitantque hæc litora circum.* Virg. 6. Aen. Vel fluctu jactantis.

752. *Plenuſque ſinus, &c.*] Ipſe ſinu veſtis, arena, vt veriſimile eſt, ſtrato, prunas ferens.

755. *Collecta, &c.*] Supra, ad verſ. 715.

756. *Nobile corpus, &c.*] Hypallage. Nobile corpus non premit robora. vt verſu ſeq. extrui enim pyra è roboreis fiſſilibus ſolebat, atque illi medio imponi cadauer.

761. *Si tibi jactatu pelagi.*] Niſi forte fluctibus jactari aut funere carere malles, quam habere tam vile.

763. *Officiis auerte meis.*] Ignoſce tenuitati huius officij mei; noli aduertere funeris exilitatem, quá excuſet prementis fati iniuria.

767. Ro

Romana ſucconſe manu. Fortuna recurſus
Si det in Heſperiam, non hac in ſede quieſcent
Tam ſacri cineres: ſed te Cornelia, Magne,
Accipiet, noſtráque manu transfundet in vrnam.
Intereà paruo ſignemus littora ſaxo,
Vt nota ſit buſti; ſi quis placare peremptum
Fortè volet, plenos & reddere mortis honores;
Inueniat trunci cineres, & norit arenas,
Ad quas Magne, tuum referat caput. hac vbi fatus,
Excitat inualidas admoto fomite flammas.
Carpitur, & lentum Magnus diſtillat in ignem,
Tabe fouens buſtum. ſed iam percuſſerat aſtra
Aurora promiſſa dies: ille, ordine rupto
Funeris, attonitus latebras in littore quærit.
Quam metuis demens iſto pro crimine pœnam,
Quo te fama loquax omneis accepit in annos?
Condita laudabit Magni ſocer impius oſſa.
I modò ſecurus venia, faſſuſque ſepulcrum
Poſce caput. cogit pietas imponere finem

Officio

767. *Recurſus*, *&c.*] Reditum mihi felicem in Italiam.

771. *Saxo.*] Quod denotet buſti locum.

772. *Placare peremeum.*] Iuſta & inferias rite ſoluere.

775. *Caput.*] Quod his cineribus deeſt.

777. *Diſtilla in ignem.*] Collapſus in cineres.

778. *Tabe.*] Adipe.

779. *Promiſſa dies.*] Alij leg. *Præmiſſa* per hypallagen, Aurora præmiſſa diei. Sed hanc lectionem præfert Sabellicus, exponitque: vt ab Aurora intelligatur dies promitti illius ſplendore. *Rupto, &c.*] Interrupto, non continuato conſummatoque funeris officio.

781. *Quam metuis demens.*] Non poteſt non exclamare Poëta in timiditatem Cordi viſtoris; cui quum pro pio officio, non gratiæ ſolum haberi debuiſſent, verum etiam præmium debebatur; inſuper fugit aduentante luce, quaſi pœnam ob malam noxam meritus fuiſſet. Hor.

782. *Quo te fama, &c.*] Quo famæ immortalitatem conſecutus es.

783. *Socer impius.*] Ipſe Cæſar.

784. *I modo ſecurus.*] Hortatur eum, vt ſecurus eadem via Ptolemæum & percuſſores adeat, & eadem via caput humandum petat, nihil periculi futurum: imo laudem apud Cæſarem conſecuturum, propter pietatem in hoſtem etiam. *Horten.*

785. *Cogit pietas*, *&c.*] Metum tandem Cordo excuſſit pietas, prorepitque ad abſoluendum funeris officium.

Officio. ſemuſta rapit, reſolutáque non dum
Oſſa ſatis, neruis, & inuſtis plena medullis
Æquorea reſtinguit aqua, congeſtáque in vnum
Parua clauſit humo. tum ne leuis aura retectos
Auferret cineres, ſaxo compreſſit arenam:
Nautáque ne buſtum religato fune moueret,
Inſcripſit ſacrum ſemuſto ſtipite nomen:
Hic ſitus eſt Magnus. placet hoc, Fortuna, ſepulcrum
Dicere Pompeij: quo condi maluit illum,
Quàm terra caruiſſe ſocer? temeraria dextra:
Cur obicis Magno tumulum, manéſque vagantes
Includis? ſitus eſt; quà terra extrema refuſo
Pendet in Oceano. Romanum nomen, & omne
Imperium Magno eſt tumuli modus. obrue ſaxa
Crimine plena Deûm. ſi tota eſt Herculis Oete,
Et juga tota vacant Bromio Nyſeïa; quare

Vnus

787 *Inuſtis plena medullis.*] Non abſumptis.

788. *Æquorea reſtinguit aqua.*] Quæ lacte & vino extingui perfundique oportuit. de more colligendi ac componendi oſſa, vide quæ nos ad Senec. Troad. vſ. 797 *Vnum, &c.*] Vide quæ ad vſ. 84. infra.

791. *Ne buſtum moueret.*] Summum ſemper ſcelus habitum fuit, violaſſe ſepulchrum. Lex inquit, vbi corpus mortui hominis condas, locus ſacer eſto. Mortui *ſacri* dicũtur Plutarcho in Numa; quorum ſacra ſint ſepulchra. Sancitum lege fuit, vt grauiter mulctaretur, ſi quis buſtum violaſſet, aut ex ſepulchro columnam dejeciſſet fregiſſetue. Apud Athenienſes dux capite puniebatur, qui bello cæſos non humaſſet, &c. *Hort. Buſtum religato fune.*] Saxum quo ſignabatur buſti locus, ſanctum cautumque ne violaretur.

793. *Hic ſitus eſt Magnus.*] Appianus refert aliud inſcriptum carmen: τῷ ναοῖς βρίθοντι ἀνάγκης ἔπλετο τύμβου.

795. *Quam terra.*] Quam inſepultum abijci *Temeraria dextra, &c.*] Verba poëtæ increpantis Cordum de ſepulchro & inſcriptione ſolicitum: quaſi Pompejo anguſtum ſit monimentum, cui totus à ſe triumphatus orbis eſt tumulus. Sic Germanicus in Themiſtoclem. Antholog. libro 3. epiſtola 5. Ἀντὶ τάφου λιτοῖο θὲς Ἑλλάδα, &c. Στῆλαι δ' ἀ Σαλαμὶς ἐπικείσθω ἔργα λέγουσα Τὰμὰ· τί με σμικροῖς τε μέγαν ἐντίθετε.

799. *Obrue ſaxa Crimine plena Deûm. ſi tota eſt Herculis Oete.*] Terra obrue ô Corde ſaxum hoc tuum, Diis potius inclementiæ, quam Pompejo ſepulchri notam futurum; cui ſi ſignum hoc amoueas tota Aegyptus loco tumuli erit, perinde ac mons OEta Herculi, aut Nyſa Baccho.

801. *Quare Vnus, &c.*] Concluſio, qua infert, non vnius lapidis ſpatium debere Pompeij ſepulchrum dici, ſed totã Aegyp. *Hort.*

804. *Erras*

Vnus in Ægypto Magno lapis? omnia Lagi
Rura tenêre poteſt, ſi nullo ceſpite nomen
Hæſerit. erremus populi, cinerúmque tuorum,
Magne, metu nullas Nili calcemus arenas.
Quòd ſi tam ſacro dignaris nomine ſaxum;
Adde actus tantos, monimentáque maxima rerum:
Adde truces Lepidi motus, Alpináque bella,
Armáque Sertorî reuocato Conſule victa,
Et currus, quos egit eques: commercia tuta
Gentibus, & pauidos Cilicas maris. adde ſubactam
Barbariem, gentéſque vagas, & quicquid in Euro
Regnorum, Boreáque iacet. dic ſemper ab armis
Ciuilem repetiſſe togam: ter curribus actis
Contentum patria multos donaſſe triumphos.
Quis capit hæc tumulus? ſurgit miſerabile buſtum
Non vllis plenum titulis, non ordine tanto
Faſtorum: ſolitúmque legi ſuper alta Deorum
Culmina

804. *Erremus populi, &c.*] Quin migremus omnes ex Aegypto, eamque vniuerſam tanquam religione & veneratione Diis Manibus Pompeij conſecratam cedamus.

807. *Adde actus tantos.*] Res geſtas abs te à iuuentute, vſque ad vltimum vitæ diem. Inde enumerat aliquot monumenta rerum ab eo geſtarum. *Hortenſius.*

808. *Adde truces.*] Inſcribe res illius geſtas. *Lepidi motus.*] Lib. 2. vſ. 547. *Alpinaque bella.*] Lepidus prouinciam Galliam ſupra Alpes ſortitus, inde mouit bellum.

809. *Armaque.*] Lib. 2. ad vſ. 549. *Sertori.*] Sertorij. [illegible]. *Conſule victa.*] Metello, qui impar aduerſus Sertorium videbatur.

810. *Currus, quos egit eques.*] Triumphales, quos egit annum agens 24. immaturus honoribus & adhuc eques, lib. 7. vſ. 14. & hoc lib. vſ. 25.

811. *Pauidos Cilicas maris.*] Piratas Cilicas coërcitos, lib. 2. vſ. 576.

812. *Barbariē.*] Barbaras nationes, deuicto Mithridate, Ponticos, Armenios, Paphlagonas, Cappadocas. *Genteſque vagas.*] Scythas, vagos ἁμαξοβίους, Nomadas. *Quicquid in Euro, &c.*] Albanos, Iberos, Baſternas, Syros, Iudæos, omneſque gentes Orientales à Mæotide palude ad rubrum vſque mare.

813. *Dic ſemper ab armis.*] Adde etiam rediiſſe ſemper in ordinem, reddidiſſe ſe ciuilibus officiis neque affectaſſe tyrannidem.

814. *Ter curribus actis.*] Ter triumphaſſe, libro 7. vſ. 685.

816. *Surgit miſerabile buſtum.*] atque illi interea, cui nullus erat ſatis amplus, erigitur tumulus titulis nudus.

818. *Faſtorum.*] Rerum geſtarum Faſtis inſcribi dignarum, lib. 5. vſ. 5. *Solitumque legi, &c.*] Nomenque illius quod inſcribi

Culmina, & extructos ſpoliis hoſtilibus arcus,
Haud procul eſt ima Pompeij nomen arena,
Depreſſum tumulo, quod non legat aduena rectus,
Quod niſi monſtratum Romanus tranſeat hoſpes.
Noxia ciuili tellus Ægyptia fato,
Haud equidem immerito Cumanæ carmine Vatis
Cautum, ne Nili Peluſia tangeret ora
Heſperius miles, ripáſque æſtate tumentes.
Quid tibi ſæua precer pro tanto crimine tellus?
Vertat aquas Nilus, quo naſcitur orbe, retentus,
Et ſteriles egeant hybernis imbribus agri,
Totáque in Æthiopum putres ſoluaris arenas.
Nos in templa tuam Romana accepimus Iſin,

Semideóſque

ſolebat ſummis Deorum Culminibus, arcubus triumphalibus, iam depreſſum eſt.

821. *Rectus.*] Niſi inclinet ſe ad legendum.

823. *Noxia ciuili tellus, &c.*] Apoſtrophe ad Aegyptum, adiecta imprecatione; vt diuertatur Nilus, ſteriliſque fiat Aegyptus.

824. *Haud equidem immerito, &c.*] Exitium illud, Romanis impendere è carmine Sibyllino interpretati ſunt XV. viri, ſi Ptolomeus Auletes à Gabinio, qui tum Syriæ præfuit, ex autoritate Pompeij & S.C. reduceretur. de qua re Cic. multa in lib. 1. epiſt. fam. poëta refert ad rem Pompeij præſentem.

826. *Heſperius miles ripáſque, &c.*] Ex membranis Andinis Gronouius ita legit: *ripáſque æſtate carentes.* Aeſtatis opus eſt in fluuiis vt decreſcant & laxè contineantur; hyemis, vt intumeſcant, & ripas egrediantur. Quibus Alterutrum horum conſueto tempore non accidit, vel *æſtate*, vel *hyeme carere*, ob perpetuum earundem partium anni effectum deficientem elegantiſsime dicuntur per notam μετωνυμίαν cauſæ efficientis. Sic media æſtate hiemem, ait eſſe Statius in Tiburtina Vopiſci villa:

Talis hiems tectis, frangunt ſic improba Solem
Frigora, Piſæumque domus non æſtuat annum.

Hiems tectis, quæ nimium æſtatis calorem arcent & procul habent. Gronou. *Ripaſque æſtate tumentes.*] Nili qui Sole in Cancro, Leone, Virgine inundat, lib. 10. vſ. 210. & deinceps.

828. *Quo naſcitur orbe.*] Lib. 1. vſ. 20.

829. *Hybernis imbribus agri.*] Tempeſtuoſis inundationibus, rariſſime enim pluit in Aegypto.

830. *Totaque in Æthiopum.*] Deſerta ſias, arenoſa, qualia incolunt Aethiopes ſupra Aegyptum.

831. *Nos in templa, &c.*] Expoſtulatio indignabunda. Nos recepimus ſacra veſtræ Iſidis Romam tranſlata, cui in campo Martio templum conſtituimus cum 9. dierum ſacrorum ceremoniis. Erant & plures Iſidis ædes. *Iſin.*] Eandem cum IO, quam Aegyptij colebant ſub ſpecie vaccæ, vt & Oſirim ſub imagine bouis maris, *Herodot.* 3. illam

deam

Semideóſque canes, & ſiſtra iubentia luctus,
Et quem tu plangens hominem teſtaris Oſirim:
Tu noſtros Ægypte tenes in puluere Manes.
Tu quoque cùm ſæuo dederis iam templa tyranno,
Nondum Pompeij cineres ô Roma petiſti:
Exul adhuc iacet vmbra ducis. ſi ſecula prima
Victoris timuere minas; nunc excipe ſaltem
Oſſa tui Magni, ſi nondum ſubruta fluctu
Inuiſa tellure ſedent. quis buſta timebit?
Quis ſacris dignam mouiſſe verebitur vrnam?
Imperet hoc nobis vtinam ſcelus, & velit vti

Noſtro

denotantes terram ceu rerum naturam Oſiri; id eſt, Soli ſuppoſitam, è qua coniunctione naſcuntur omnia. Lunam, alij eſſe autumant. vide Diod. Sic. lib. 1. & Plutarchum, lib. de Iſide, Lucian. περὶ θυσιῶν. Cœl. Rhod. lib. 5. cap. 12.

832. *Semideoſque canes.*] Anubin. Deum canino capite pictum. ſiue quod tempus ſignificet; vt Macrob. 1. Saturn. cap. 20. vel Horizonta; vt Cœl. Rhod. lib. 5. cap. 12. vel Nilum producentem Cynocephalos ſerpentes, crocodilos, &c. vt Diod. Sicul. lib. 1. ſiue Mercurium; vt Strabo lib. 17. ſiue Canē ſtellā referat, qui Solis receſs⁹ ceu Nili inundationis tēpus denotat. *Siſtra iubētia luctus.*] Crepitacula ex ære aut argento, adhibita in ſacris Iſidis, modū luctus indicētia.

833. *Quē tu plangens, &c.*] Cuius obitū plangendo, hominē non deum teſtaris fuiſſe Oſirim, regē Aegypti à Typhone fratre cæſum, ab Iſide vxore diu quæſitū. Diod. Sicul. lib. 1. de cui⁹ cultus apud Aegyptios ratione CLV. atque extra omnē ingenij, curæ, iudicij aleam poſitus Ioan. Seldenus eruditiſſime diſſerit in Syntagmate 1. de DIS Syris, cap. 3. & 2. Syntagm. cap. 10. vbi exactiſſima menſiū cōputatione Oſiridis ἀφανισμὸν, ζήτησιν, εὕρεσιν ad Solis acceſſum & receſſum redigit. Neque fortaſſis abſurdum fuerit & cultum hunc ad Nilum referre, qui iiſdem menſib⁹ inundans Iſidi, id eſt, terræ coniungitur, & in Typhona, id eſt, mare lapſus deperit. cum, vt ipſe ibidē docet, Oſiris à Siti, hoc eſt, Nilo denominetur.

834. *Manes.*] Pompeij, qui nobis numinis inſtar.

835. *Tu quoque, &c.*] Apoſtrophe ad Romam, immemorē Pompeij & ingratam. *Tyranno, &c.*] Cæſari, cui in numerū Deorū relato Auguſtus templum conſecrauit & diuinos honores inſtituit. *Sueton.*

837. *Si ſecula prima, &c.*] Quod ſi metu Cæſaris, quoad vixit hoc officio ſuperſederint: quin nunc tandem petit aliquis?

840. *Inuiſa tellure ſedent.*] Aegypto, terra infeſta & meritum funeris honorem negante.

841. *Vrnam.*] Oſſa ſemiuſta & cineres, quæ vrnis condi ſolita. quod ſi timido huic veſpilloni ad manum fuiſſe vrnam crederem, & ſupra vſ. 788. legiſſem *cōgeſtaque in vrnam Parua clauſit humo.* Sed & alij *vmbram* hic legunt.

842. *Nobis vtinam ſcelus.*] Mihi honori & pio officio futuro quod illi pro ſcelere habent, inquit poëta.

843. *Sinu.*

Noſtro Roma ſinu : ſatis ô nimiúmque beatus,
Si mihi contingat manes transferre reuulſos
Auſoniam, ſi tale ducis violare ſepulcbrum.
Forſitan aut ſulco ſterili cùm poſcere finem
A Superis, aut Roma volet feralibus Auſtris,
Ignibus aut nimiis, aut terra tecta mouenti:
Conſilio, iuſſúque Deûm tranſibis in vrbem,
Magne, tuam, ſummúſque feret tua buſta ſacerdos.
Nam quis ad exuſtam Cancro torrente Syenen
Ibit, & imbrifera ſiccas ſub Pleiade Thebas
Spectator Nili: quis rubri ſtagna profundi,
Aut Arabum portus mercis mutator Eoæ,
Magne, petet, quem non tumuli venerabile ſaxum,
Et cinis in ſummis forſan turbatus arenis
Aduertet? maneſque tuos placare jubebit,
Et Caſio præferre Joui? nil iſta nocebunt

Famæ

843. *Sinu.*]Oſſa ſuorum peregre defunctorum amici ſolebant in ſinu referre. *Retulit oſſa ſinu cari Nigrina mariti.* Martial. epiſt. 31. lib. 9. Sen. conſ. ad Albican. cap. 2.

844. *Manes transferre.*]Cineres illius transferre in Italiam.

846. *Forſitan.*] Erit credo tempus, vbi ad auertendam ſterilitatem, peſtem, incendia aut terræ motum conſulta oracula docebunt Pompeij oſſa & cineres ex Aegypto transferenda in Vrbem: ita demum ceſſuram iram Deorum. vide quæ ad vſ. 109. lib. 5. *Sulco ſterili.*]Sterilitati.

847. *Feralibus.*] peſtiferis.

848. *Ignibus.*] Incendiis. *Terra tecta mouenti.*]Terræ motui.

850. *Summuſque feret tua, &c.*] Cineres feret pontif. max. Tumulus obrutus & ſtatuæ exeſæ, ætate mea (inquit Appianus) ab Hadriano Imp. ſumma diligentia perquiſita & inuenta erigebantur, vt ab omnibus dignoſci poſſent.

851. *Nam quis ad.*]Idque commodius noſtris futurum. quos in Aegyptum nauigantes inuitabit veneranda Pompeij memoria ad viſendum, placandum, adorandum, ipſius tumulum. *Exuſtam, &c.*]Lib. 2. vſ. 587.

852. *Imbrifera ſiccas, &c.*] Thebas Aegyptiacas, in exuſta regione ſiccas, quamuis ſubiectæ ſint Tauro ſigno Zodiaci: in cuius humero ſeptem ſtellæ dictæ Pleiades, ceu Virgiliæ: *Nauita eas Hyadas Graius ab imbre vocat.* Oui. 5. Faſt. ab ὕειν, pluuiã enim ortæ inducũt.

853. *Rubri ſtagna profundi.*] Maris Erythræi. de quo vide quæ ad Senec. Thyeſt. vſ. 370.

854. *Mercis mutator Eoæ.*] Qui merces mutat ſub ſole recenti.

857. *Aduertet?*] Ita rectè Mſs. *Grotius.*

858. *Caſio.*]. Qui in monte Caſio colitur. *Præferre Ioui?*]Potius viſere. *Iſta nocebunt.*] Vtcunque humilia & vilia.

860. Nunc

Fama buſta tua. templis, auroque ſepultus
Vilior umbra fores: nunc eſt pro numine ſummo,
Hoc tumulo Fortuna jacens. auguſtius aris
Victoris Libyco pulſatur ab æquore ſaxum.
Tarpeiis qui ſæpe Deis ſua tura negarunt,
Incluſum fuſco venerantur ceſpite fulmen.
Proderit hoc olim, quòd non manſura ſepulcri
Ardua marmoreo ſurrexit pondere moles.
Pulveris exigui ſparget non longa vetuſtas
Congeriem, buſtúmque cadet, mortíſque peribunt
Argumenta tua. veniet felicior ætas,
Qua ſit nulla fides ſaxum monſtrantibus iſtud:
Atque erit Ægyptus populis fortaſſe nepotum
Tam mendax Magni tumulo, quàm Creta Tonantis.

M.AN

860.*Nunc eſt pro numine ſummo.*] Fortuna quodammodo ipſa hic cum Pompeio cui ſemper fauerat, ſepulta inquit Grotius. Alij exponunt vt Fortuna ſit Vocandi caſus.

861.*Auguſtius aris.*]Saxum hoc Pompeij in litore vndis alliſum auguſtius eſt quam templum Cæſari dicatum.

863.*Tarpeiis qui ſæpe Deis,&c.*] Qui Diis Capitolinis, Ioui, Iunoni, Apollini, Mineruæ, Marti negarunt ſacrificia, venerabuntur oſſa vſtulata Pompeij, ſignata ſaxo hoc, cui Cordus *Inſcripſit ſacrum ſemuſto ſtipite ſaxum.* vt ſupra verſ.792. Alij fuſcum exponunt ceſpitem terram Aegypti, cui nomen à nigredine, vti probat CL. V. Io. Seldenus, Synt. de D I S Syris 1. cap.4.

864.*Incluſum fuſco venerantur, &c.*] Nollem à me ſollicitatum hunc locum. Nam omnes Mss. vt & vulgati, habent *Thuſco.* Senſus eſt; Non mirum, ſi Pompeius tam vili tumulo conditus honoratur: nam & multi, qui in Capitolio ſacrificare inſuper habent, venerantur molem terream, cui ab aruſpice incluſum eſt aliquid, quod erat fulminatum. Suprà lib. 1.

---*Aruns diſperſos fulminis ignes*
Colligit & terra mæſto cum murmure condit.

Hominem fulmine exanimatum cremari fas non eſt: condi terra religio tradidit, eſt apud Plinium. *Grotius.*

865.*Proderit hoc olim, &c.*]Bene tibi cedet quod tam vile & cito interiturum nactus es ſepulchrum, ſterneturque tibi ad immortalitatem gradus, ita vt Aegyptiis de ſepulchro tuo, nuſquam tamen comparente gloriantibus, non maiorem fidem poſteri ſint habituri, quam Cretenſibus habita eſt de Ioue apud eos ſepulto. vnde vana & mendax dicitur Creta, quaſi vero Dij ſint mortales: vide I. Seldenum in Titulis honorum. l. 1. c. 7. Callimach. hym. 1.
Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται· καὶ γὰρ τάφον ὦ ἄνα σεῖο Κρῆτες ἐτεκτήναντο; σὺ δ' οὐ θάνες, ἐσσὶ γὰρ ἀεί.

I.Manes

NEDL TRANSF
HN 765L

